

MOLDVAI CSÁNGÓ–MAGYAR OKMÁNYTÁR

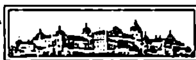

1467–1706

II.

Budapest

A Magyarságkutatás könyvtára

I.

Felelős szerkesztő

JUHÁSZ GYULA

Sorozatszerkesztő

DIÓSZEGI LÁSZLÓ
FEJŐS ZOLTÁN

DOCUMENTA HUNGARORUM IN MOLDAVIA

1467–1706

II.

Moldvai csángó magyar okmánytár II. kötet

ISBN 963 200 259 8

ISBN 963 200 261 X

ISSN 0865-3925

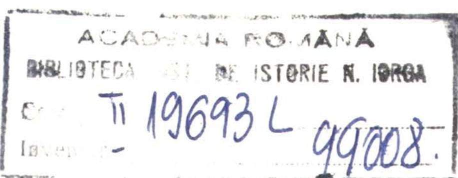
Institutum pro studiis Hungarorum
Budapestini
1989

MOLDVAI CSÁNGÓ-MAGYAR OKMÁNYTÁR

1467–1706

II.

Magyarságkutató Intézet
Budapest
1989

Gyűjtötte és sajtó alá rendezte

BENDA KÁLMÁN
JÁSZAY GABRIELLA KENÉZ GYŐZŐ
TÓTH ISTVÁN GYÖRGY

Szerkesztette
a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta

BENDA KÁLMÁN

Készült a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetében

Megjelent a Ts-4 Magyarságkutatás program támogatásával

77.

1649. április 10., Bákó

MARCUS BANDINUS MARCIANOPOLISI ÉRSEKNEK, MOLDVA APOSTOLI ADMINISZTRÁTORÁNAK LEVELE FRANCESCO INGOLIHOZ, A HITTERJESZTÉS SZENT KONGREGÁCIÓJA TITKÁRÁHOZ

AZ IRAT: *A:* APF SOCG. Vol. 269. Fol. 427+ 436. (Végig s.k.)

NYOMTATOTT KIADÁSA: 1.) VERESS: *Bandini* XXXII. sz. 64–66. (A megszólítás, a záró formulák és a címzés nélkül.); 2.) CĂLINESCU: *Altre notizie* XXIV. sz. 376–378.

TARTALMA: *Fölkereste őt Lengyelországból a dominikánus Fra Iacinto Franceschi, volt csöbörcsöki plébános, moldvai officiális, és bizonyságlevelet kért működéséről; ezt megtagadta tőle, mert csak rosszat tudott volna róla mondani. A dominikánus erre rábeszéléssel, ajándékokkal próbálta a népet megvesztegetni ugyanebből a célból. A múltban többször írt a Szent Kongregációnak Beke Pál jezsuita kitűnő működéséről, érdemeit hangoztatva, ez azonban közben teljesen megváltozott, ellenséges propagandát fejt ki a magyar nép között, végrendeleteket változtattat át a saját javára, plébániákat foglal el, ahová önhatalmúlag jezsuitákat helyez. Mielőbbi leváltását kéri. Fra Simone Apolloni moldvai viceprefektusi kinevezésével mindenki elégedett, főleg a misszionáriusok; kéri, honorálják doktorátus adományozásával. Két fiatal papjuk, a varesei Fra Pietro Novaković és a derventai Fra Francesco Banković számára megbízólevelet kér, hogy Lengyelországba mehessenek tanulni. Az általános helyzet változatlan; a népet teljesen tönkreteszik a súlyos adók és a köröskörül folyó háborúságok; a vajda ígéreteket tesz, de nem teljesít semmit. Két éve nem kapott levelet a Szent Kongregációtól.*

[Címzés a levél külzetén:] All'Ill. Patrono Ms. Ingoli, secretario della Sacra Congregatione de Fide Propaganda. Roma.

Illustrissimo e Reverendissimo Signore e Padrone
Colendissimo!

Venne li giorni passati il R.P. Fra Iacinto Francheschi[1] dominicano da Polonia, olim paroco di Cebercich et offitiale in Moldauia dal Ms. Zamoschi,[2] adimandando da noi una fede de' suoi portamenti in detta provincia, la quale io non li diedi, perchè benchè non lo cognosciuto in persona, lo ben inteso per li suoi pessimi fatti et attioni fatte dovunque è stato, e messovi il piede; sìchè per conscientia ogni male haveria da dire e nissun bene, come si udirà nella visita di Moldauia. Vedendo detto padre non poter

[1] Giacinto Francheschi da Ossimo
[2] Zamoyski püspök

havere da noi detta fede, ha sobornato, come habbiamo di certo inteso, con li suoi donativi e bel discorso il popolo di questa terra acciò li facci una fede, come lo desiderano per il vescovo, del che se ne scandalizano molti, quali mi sono venuti a dire a bocca simil cosa. Tali vengono perturbatori per inquietar la pace, vedrà la Sacra Congregatione nel suo braccio, e corpo stropiato dalli huomini, quali più volta l'hanno troncato a fare del bene da non nominarsi. Però V.Sia Ill. fo avvisato acciò sappia responderli venendo costà.

D'altro punto similmente importante fo avvisata V. Sia Ill. come ho accennato nell'altre mie et il nostro secretario chiaramente nelle sue l'anno passato. Ho scritto più volte alla Sacra Congregatione in favore di P. Paulo Beke della Compagnia di Giesù, vedendolo tutto santo, tutto zeloso, tutto pietoso verso l'anime, e tutto obediente alli maggiori; ma doppo che l'ho messo in credito appresso la Sacra Congregatione, lui pessimamente si porta, pervertendo il popolo hungaro contra noi, essendo che lui anche è hungaro, visitando, senza nostra saputa, la provincia, mutando li parochi, mettendo a modo suo li diachi. Li testamenti fatti con le lasciate, fa mutare et a se lasciare, impadronendosi d'alcuni luoghi principali, dove con propria autorità mette per parochi li giesuiti; fa cosa in verità insopportabili e contra canoni sacri; pregola vogli appresso la Sacra Congregatione attendere che sia levato quanto prima.[3]

Il R.P. Fra Simone Apolloni è fatto viceprefetto di Moldavia con sodisfattione di tutto il popolo, et maxime li reverendi padri missionarii, quali stanno in grandissima pace; prego, come ho pregato innanzi, vogli la Sacra Congregatione honorarlo con il dottorato, del quale è degnissimo, havendo servito molto tempo con lode di molti, e di dottrina sufficiente, e

[3] A Bandinus által Beke ellen felhozottakat részben már más jelentések is elmondották. (Így: Simone Appoloni Ingolinak Moldvabányáról írt 1649. július 1-i jelentésében: APF SOCG Vol. 62. Fol. 40–41.) Arról azonban, hogy a moldvai „magyar nép" körében lázít, eddig nem hallottunk. A vádat sem igazolni, sem megcáfolni nem tudjuk. Annyi azonban valószínűsíthető, hogy Beke valamilyen Rákóczi György elleni politikai tervet kovácsolt. Ugyanis kapcsolatban állt Székely Mózessel, a fejedelem fiával, aki mint Zólyomi Dávid párthíve, I. Rákóczi György győzelme után elmenekült, s ezért a gyulafehérvári országgyűlés 1633. augusztusában hazaárulóként száműzte. (*EOE* IX. 377.) A Portára ment s onnan szervezkedett Rákóczi ellen. 1648. szeptember 28-án Jászvásárról Beke az alábbi levelet írta neki: „Illustrissime domine, domine patrone colendissime, salutem et intentionis suae prosperitatem. Ante duos annos scripseram illustrissimae dominationi, sed ut suspicor, illas non accepit; una cum meis expediveram cujusdam regni domini comitis literas, de iisdem pariter dubito an acceperit? Multa habeo nunciata ad illustrissimam dominationem ex variis locis, sed scribere non audeo. D[no] Joanni Fejérvári nonnulla concredidi, si is non obliviscetur eorum: plurimum interest, ut ipsemet possim loqui cum illustrissima dominatione. Me non pigebit Constantinopolim proficisci, modo illustrissima dominatio petat a nostro principe, sed taliter, ac si ego nihil scirem de hac re. Scribat autem illustrissima dominatio omni benevolentia plenas literas ad nostrum principem, qui poterit valde multum juvare illustrissimam dominationem in suo proposito; ego servus liber orabo Deum, ut infinita sua misericordia illustrissimae dominationis animum exhilaret. Deus illustrissimam dominationem conservet ac ad optatum finem promoveat. Jassis, in Moldavia, 28. Septembris 1648. Illustrissimae dominationis servus, minimus capellanus: Paulus Beke, Ungarorum sacerdos in Jas." (MTAK Ms. Veress gyűjt. 1090.)

farà gratia la detta Sacra Congregatione che passi il suo dottorato per le mani nostre acciò veghi questo popolo la cerimonia e dignità tale.

Prego inoltre per li doi giovani nostri adesso vestiti d'habito di nostra religione, e da noi promossi al sacerdotio, essendo stati al nostro servitio molto tempo qui, vogli impetrare obedientia, che possino andare in Polonia al studio, essendo habilissimi per le lettere. Di questo scrivo al reverendo padre generale loro, i nomi di quali sono Fra Pietro Novukovich di Varese e Fran Francesco Bankovich di Derventa, Bosnesi ambedui.

L'altre cose camminano con il medemo piede, che dal bel principio illustrissimo nostro[4] prencipe sempre promette, ma il fine non si vede, sempre siamo nell'istessa povertà; il popolo è totalmente impoverito per li gravi tributi e guerre vicine.

Sono doi anni passati che lettera alcuna non ho ricevuto dalla Sacra Congregatione. Di Ms. D. Filippo[5] non sapiam nuova veruna; da doi anni in qua l'aspettiamo con gran desiderio con qualche nuova di Roma e nostri superiori.

Mando a V. Sia Ill. la lettera del padre generale de giesuiti con il sigillo volante, quale letta che haverà si contenterà sigillarla e mandargliela. Mando anche una copia contro l'istesso P. Beke, quale bisognando, la potra V. Sia Ill. mostrare alla Sacra Congregatione, essendo chè ha mosso e sobornato il popolo, chè si lamenti innanzi al prencipe di me, non sapiamo per qual causa, forse pretende d'havere luoco di Bakovia, come altre volte accennato habbiamo. Benchè il lamento del popolo è stato in publica audientia di tutta la provincia, non ha però sortito il suo fine, essendo il prencipe assai ben accorto. Conchè pregando V. Sia Ill. longa salute, le bacio humilmente le sacre mani. Di Bakovia, li 10 aprile 1649.

Di Vostra Illustrissima e Reverendissima affettissimo et obligatissimo

Fra Marco Bandini Bosnese
arcivescovo di Marcianopoli et
administratore di Moldavia m.p.

Non scrivo per hora alla Sacra Congregatione, credendo esser bastante haver avvisata V. Sia Ill., dalla quale spero ogni aggiustamento.

[4] Lupu Vazul vajda
[5] Philippus Stanislavić

78.

1650. február 16., Bákó

A MOLDVAI FERENCES MISSZIONÁRIUSOK ÉS MÁS PAPOK LEVELE A HITTERJESZTÉS SZENT KONGREGÁCIÓJÁNAK

AZ IRAT: *A:* APF SOCG Vol. 269, Fol. 246 + 253.

NYOMTATOTT KIADÁSA: 1. CĂLINESCU: *Altre notizie* XXXII. sz. 385–386. (Több olvasási hibával); 2. *Călători* V. 358–359. (román nyelvű fordítás, az aláírások mellőzésével.)

TARTALMA: *Közös panaszlevélben számolnak be a botrányos körülmények között lezajlott lengyel akcióról, melynek során a jezsuita Beke, hamis levelekkel a kezében, el akarta űzni Bákóból a misszionáriusokat, és el akarta foglalni az elhunyt Bandinus püspöki székét. Jogtalan, a Szentszék törvényes intézkedéseit semmibevevő próbálkozása általános megbotránkozást keltett. Intézkedést és védelmet kérnek.*

Bevezetés

Marcus Bandinus érsek 1650. január 27-én bekövetkezett halála után a moldvai papok és misszionáriusok közül többen összeültek Bákóban, hogy a helyzetről és a teendőkről tanácskozzanak. Ekkor íródott az alábbi levél.

Eminentissimi e Reverendissimi Signori, Padri, Protettori e Deffensori fidei chatolicae.

Deploranda potius res, quam enarranda Em.mi Patres, facti sumus spectaculum mundo et ex nobismet ipsis vulpes dolose et lupi rapaces extiterunt. Che li Calvini, li Lutherani, li Ariani, li Turchi, li Greci, li scismatici e simil infideli perseguitino la fede catholica e li sacerdoti, certo non è gran meraviglia, ma che li religiosi e li religiosi della Compagnia di Giesù habbino da perseguitare un vescovo, li sacerdoti e li missionarii legitimamente creati e mandati dalla Sacra Congregatione, questo certo non sarrebbe da crederci, se con lacrime alli ochi non si fosse e visto, e soportato. Morto che fu il nostro commune pastore per le persecutioni fatteli, e disgusti dateli, sentendo dire che lui non ha authorità veruna in spiritualibus sopra il popole, ne le bolle pontificie obligano questi catholici similmente in spiritualibus, quell'istesse giorno venne il gesuita P. Beke con li sbirri e false lettere a cacciar li religiosi con scandalo delli Hungari e Vallachi, d'huomini e donne, di vecchi e giovani, quali eranno concorsi al miserabil spettacolo, da farsi de sacerdoti catholici, del luogo di Bakouia, dove a memoria immemorabile

hominum sempre sono stati li religiosi di San Francesco, o vero li vescovi legitimamente della Romana Sede mandati, et occupar il detto loco da cinque anni preteso et iniquamente insidiato. Non vi puol, Em.mi Padri, esplicar la malitia, la malignità, la gran persecutione di questo jesuita sopra li religiosi hoc visu, non auditu, experientia, non lectione, scandalo, non edificatione, dolore, lacrimis, ipso expulsionis oprobrio tactis sacerdotalibus pectoribus affirmamus et attestamus. Adumque, Em.mi Patres porte inferi praevalebunt adversus eam? adumque la potestà pontificia si rinchiude solamente intra terminos Italiae e adumque authorità della Sacra Congregatione è limitata? Insino a nostri tempi si distendeva ad Indos, penetrava li Cieli et abbassiava la terra, quodcumque ligaveris supra terram, erit ligatum et in coelis etc., et in Moldauia Romana sedes non habet auctoritatem? et un gesuita non sii sogetto pedibus Sanctae Romanae Ecclesiae? anzi arroganter publice affirmare quod Sacra Congregatio capiat muscas per aeram. È nato un altro errore non minore del primo. Non sapiame di qual conditione huomo sii nominato dal Ser.mo re di Polonia nuovamente creato per il vescovo di Bakouia, questi certe sine scitu Romanae Sedis, sapendo che c è qua il vescovo legitimo, ha scritto al satrapa di questa provincia, che mandi via un arcivescovo tanto buono e devoto, e far dishonore all'Em.ze V.re al vescovo, et a tutti li sacerdoti, e padri R.di missionarii.[1] Propter temporis penuriam et cautum timorem longam veritatis seriem texere non valemus per litteras, sed fidelis litterarum lator quae hic desunt ore proprio cum lacrimis enarrabit et V^{rae} Eminentiae ex paucis plurima colligent. Datis Bakouiae, die 16. Februarii, anno Domini 1650.

Di Vostre Eminenze humillissimi e devotissimi servitori

Ego Fr. Elias Bos[nensis] confirmo ut supra
Ego Georgius Gross sacerdos secularis affirmo ut supra
Ego Fra Simon a Sebenico missionarius apostolicus confirmo ut supra
Ego Fr. Thomas Koych[2] affirmo ut supra
Ego Fr. Petrus[3] affirmo ut supra
Ego Petrus Parcevich Bulgarus pontificius alumnus et secretarius

Rss^{mi} olim archiepiscopi Bandini eodem conscientiae sensu supradicta confirmo

Fr. Marianus a Saraevo

Ordinis Minorum de Observantia, olim custos Transiluaniae et nunc totius Moldauiae in spiritualibus generalis vicarius etc. Tacto pectore supradicta confirmo, m.p.

[1] Nem világos, hogy ez a kijelentés mire utal. A püspöki szék nem üresedett meg, Jan Battista Zamoyski életben volt. Az apostoli vikárius, Marcus Bandinus érsek viszont 1650. január 27-én halt meg, az ő helyébe még aligha nevezhetett ki valakit ilyen gyorsan II. János Kázmér lengyel király, különösen, miután ez nem is az ő jogköre volt.

[2] A név olvasása bizonytalan.

[3] Nem tudtuk azonosítani.

Megjegyzés

1650. március 10-én a moldvai misszionáriusok újabb levelet írtak Bákóból a Hitterjesztés Szent Kongregációjának. A vegyesen latinul és olaszul írt levélben elmondják, hogy egy rendtársukat már korábban útnak indították Rómába, hogy az írott jelentések után személyesen is beszámoljon a Szent Kongregációnak az őket ért méltánytalanságokról és fenyegetett helyzetükről, most mégis újabb követet küldenek, az elhunyt érsek [Bandinus] titkárát [Petrus Parčevićet]. A lengyelek, akik mögött Kotnarski [Georgius Kutnarski, a vajda titkára] és Beke Pál jezsuita – minden rossz kigondolója – áll, ármánnyal akarták őket kiűzni az országból, hogy lengyel püspökkel és papokkal töltsék be helyüket. A vajda [Lupu Vazul] azonban „divánt" hívott össze, ahol az egybegyűlt bárók egybehangzóan tanúsították a misszionáriusok sok jó munkáját és hasznos szerepét, szembeállítva működésüket a lengyelekkel, akik a múltban csak harácsolni jöttek ide, azután magára hagyták az országot. A vajda jóakaratot mutat a misszionáriusok iránt, s felszólította őket, hogy az elhunyt Bandinus helyett maguk közül válasszanak püspököt, és ő megerősíti székében. Miután azonban a választás a Szentszéket illeti meg, ők csak javasolni szeretnék a néhai püspök titkárát, Parčevićet, de meghajolnak Róma döntése előtt. A levél aláírói: „Fr. Marianus ex Bosna[4] Ordinis Minorum de Observantia, olim custos Transilvaniae et vicarius generalis in Moldavia m.p.; Fr. Thomas Koyl[5] affirmo ut supra; Fr. Simon Appoloni missionarius et vice prefectus apostolicus Moldaviae; Ego Fr. Augustinus Recchia, missionarius apostolicus utriusque Valachiae; Ego Petrus Parcevich Bulgarus, alumnus pontificius affirmo ut supra; Ego Georgius Petrus Gross parochus Kotnariensis: Ego Petrus[6] affirmo ut supra." (CĂLINESCU: *Altre notizie* XXXIV. sz. 188–190. eredetije: APF SOCG Vol. 269, Fol. 323.)

Ugyancsak március 12-én, de jászvásári(!) keltezéssel íródott „Fra Mariano Bosnese da Saraevo" levele a Szent Kongregációhoz, amelyben Parčevićet ajánlja püspöki kinevezésre. Az ajánlólevél – melyet még Simon Appoloni, Agostino Recchia („missionarius apostolicus utriusque Valachiae") írtak alá – az ország „minden tisztelendő plébánosa és apostoli misszionáriusa nevében" vallja és tanúsítja, hogy a moldvai püspökségre Pietro Parčevićnél kitűnőbb és alkalmasabb embert a Szent Kongregáció nem találhat; ismeri az ország szokásait, nyelvét, mindenkivel kapcsolata van, szeretik és elismerik, a katolikus és szakadár uralkodók jóakaratát egyaránt bírja; fáradhatatlanul járja az országot, élete, szokásai feddhetetlenek, Szent Ferenc rendjének és az egyháznak hű fia. Ha helyette mást küldenek, csak zűrzavart és felháborodást fog kelteni; a vajda is így nyilatkozott, s a katolikus és vlach lakosság is egyaránt őt kívánja; munkáját nála jobban senki nem végezheti, a helyi viszonyokat alaposabban nem ismerheti. A néhai Marcus Bandinus is, akinek titkára volt, őt kívánta utódjául. Önzetlenségét bizonyítja, hogy soha egyetlen scudit nem kapott, inkább maga költött a templomra és a püspöki székhelyre. Tudomásuk van róla – olvassuk a továbbiakban – hogy a lengyelek jelöltje minden misszionáriust ki akar űzni az országból. Maga a metropolita is arra biztatta őket, hogy az országból való, annak nyelvét beszélő ember kinevezését sürgessék a pápánál. (Közli: CĂLINESCU: *Altre notizie* XXXIII. sz. 387–388. Eredetije: APF SOCG Vol. 269, Fol. 324.)

Nagyjából ugyanebben az időben, de még Parčević indulása előtt íródott a bákói katolikus hívek (olasz fordításban ránkmaradt) levele is. Ebben elpanaszolják a Szent

[4] Azonos a február 16-i iraton olvasható Marianus a Saraevo-val.
[5] A név olvasása itt is bizonytalan; a helyes forma: Koich volna.
[6] Nyilván azonos a február 16-i iratot is aláíró Petrus-szal.

Kongregációnak, hogy nincs lelkipásztoruk. Valaha a városban lévő kolostor az erdélyi ferences rendtartományhoz tartozott, de amikor a barátok látták püspökeik botrányos életét és azt, hogy nem az egyházat szolgálják, eltávoztak. Marianus Kurski, ahogy püspökké tették, megjelent Bákóban és két hét leforgása alatt mindent tönkretett: az egyház javaiból mulatozott, amit kapott, szolgáival felélte, sőt azt is elherdálta, ami a néhai püspök [Bandinus] után maradt; még ami ruhaneműt itt talált, azt is hazájába küldette szekéren. A szerzeteseket elűzte, pedig ezek a néppel együtt sok viszontagságot és megpróbáltatást szenvedtek végig; a templomnak elpusztult a teteje, szegény barátok nagy szorgalommal javítgatták, a püspökök azonban vajmi keveset törődtek ezzel, kivéve a most meghaltat [Bandinust]; ahogy nap mint nap együtt dolgoztak a tetőn, a püspök [Kurski] egy részeg szolgáját küldte hozzájuk, hogy gyötörje és elkergesse őket, amivel a népet teljesen felkavarta. A vajdához [Lupu Vazulhoz] mentek panaszukkal, aki védnöksége alá vette őket, megparancsolva, hogy a barátok maradjanak velük. Kérik a Szent Kongregációt, helyezze vissza a barátokat előbbi templomukba, ők pedig nem akarnak többé más országból való püspököt, mert azok nem igazi pásztorként, hanem ragadozó farkasként jönnek ide („non come veri pastori, ma come lupi rapaci"); félő, hogy a szakadárok kezükbe kaparintják a kolostort is, mivel már nincs aki védelmet nyújtson. Kérik, adjon hitelt a Szent Kongregáció annak, amit szóban „a bolgár Petrus Ciprovac atya" („il padre Pietro Bulgaro Ciprovac" – nyilván a fordító elírása Parčević helyett) mond. Ő igazi misszionárius, sokáig élt a néhai püspök mellett, sokat szenvedett, sokat látott és ismeri a dolgokat. Kérik, hogy a levelüket vivő „Pietro Ciprovac atyát" küldjék nekik lelki vigaszukra. Ha ő lenne a templomban, nem kellene két napig menniök Erdélybe, hogy misét hallgassanak. Végül kérik, ne adjanak hitelt azoknak, akik képmutatóan a vajda pecsétje alatt írnak, az igazság látszatát keltve, mert az igazság az ő levelükben van. (Közli: CĂLINESCU: *Altre notizie* LXIII. sz. 407–408.)

Ami mármost Parčević római útját illeti, ránkmaradt március 23-áról Désy Márton jezsuita („pro tempore residens et parochus Jassiensis") Kutnárban keltezett úti ajánlólevele az alábbi három személy részére: Petrus Parčević, Georg Gross és Agostino Recchia (Közli: CĂLINESCU: *Altre notizie* 410; eredetije: APF SOCG Vol. 269, Fol. 339. – Megemlítjük, hogy négy nappal Désy ajánlása előtt, 1650. március 19-én, ugyancsak Kutnáron kelt a Rómába menő Agostino da Barbarano misszionáriusnak adott, Fra Simone da Veglia és Fra Simone da Sibbenico [Sebenico] által aláírt ajánlólevél: *uo.* XXXV. sz. 390; hogy együtt ment-e Parčevićékkel vagy sem, nem tudjuk, ahogy azt sem, mi volt a küldetése.)

Ha föltesszük, hogy Parčević és két társa április első felében elindultak – valószínűleg Lengyelországon, Ausztrián át – május végén vagy június elején érkezhettek Rómába.[7]

Ismerjük Parčevićnak már Rómában írt, Luigi Capponi bíborosnak, a Szent Kongregáció prefektusának címzett, keltezés nélküli följegyzését, amelyben megismétli és megerősíti a Beke Pál elleni panaszokat. Az elmúlt években – olvassuk a följegyzésben – a moldvai vajda [Lupu Vazul] több ízben írt Beke Pál jezsuita érdekében, kérve, hogy küldjék őt misszionáriusként országába. Kérése teljesült, Beke azonban nem váltotta be a működéséhez fűzött reményeket. Amint megérkezett, máris terjeszkedni kezdett, plébániákat foglalt el, elkergette a papokat, s járta az országot, hogy jótevője, Marcus Bandinus ellen lázítsa a népet és viszályt szítson mindenfelé, még a görögkeleti vallásúak

[7] A Jezsuita Rend generálisa 1650. július 9-i levelében jelezte Beke Pálnak, hogy Parčević-csal küldött jelentését megkapta. Ebben Beke azt javasolhatta, hogy a moldvai jezsuita missziót vegye át a rend ausztriai tartománya. A generális közölte, hogy erre nincs lehetőség. (ARSI Austria Vol. 6, Fol. 60.)

körében is. Legutóbb három papot börtönbe vetettek, fejvesztés fenyegetésével, mert leleplezték egy hamis gyónást.[8] Az illetékes püspök távol lévén, minden összezavarodott, Bandinus halálával az általa kialakított rend felbomlott. Az elhunyt érsek után sok adósság maradt, nincs mód kifizetésére. Nagy bajok adódnak abból is, hogy a világiak kezelik az egyház javait, anélkül, hogy számot adnának róla, és a papok fizetését egyre jobban csökkentik. Vagy hét éve már – folytatja a följegyzés – hogy a Szent Kongregáció titkára a moldvai püspök szolgálatára rendelte ki őt, a levélírót, de ezért a munkájáért mindeddig egy krajcárt sem kapott, ugyanakkor csaknem kétszáz scudit adott kölcsön a püspöknek. Végül közli Parčević, hogy egy moldvai ifjút hoztak magukkal, hogy a római kollégiumban tanuljon. Moldvából korábban senki nem került még a kollégiumba, így ez az ifjú nagy hasznára lehet hazájának.[9] (Több olvasási hibával közli: CĂLINESCU. *Altre notizie* LV. sz. 4-5.; eredetije: APF SOCG Vol. 269, Fol. 377. Rajta a Szent Kongregáció kancelláriájának följegyzése: L. mem. 1650. No. 2. – Egy ismeretlen följegyzése Parčević küldetése ügyében, keltezés nélkül: APF SOCG Vol. 269, Fol. 338.)

[8] Simone Appoloni misszionárius Moldvabányáról, 1649. július 1-én írt levelében jelentette Francesco Ingolinak, a Szent Kongregáció titkárának, hogy Bartolomeo Bassetti atyát az ortodox metropolita börtönbe vetette, „per la defesa della nostra santa fede". (APF SOCG Vol. 62, Fol. 40–41.) Talán erre céloz Parčević.

[9] Ez a személy Johannes Battista Berkuce volt. 1652. június 2-án Désy Márton jezsuita szerzetes, kutnári plébános, a Szent Kongregáció számára igazolást (ma úgy mondanánk: erkölcsi bizonyítványt) állított ki Berkucéról. Ezt az írást érdemesnek véljük teljes szövegében ide iktatni. „Scripsit ad parentes suos bonae expectationis adolescens Joannes Baptista Berkuce, pro nunc alumnus Collegii Urbaniani de Propaganda Fide Romae erecti, ut ipsi testimonium legitimi thori mitterent, sed quia post discessum ejus, cito vita functus est parens ejus, literae ad matrem venerunt, cum quibus ad me veniens, petiit, ut testimonium darem tum ex me, tum ex ipsa legitimae ipsius nativitatis. Ego igitur Martinus Desi Societatis Jesu presbyter, Kutnarii in Moldavia pro nunc residens, testor, Joannem Baptistam Berkuce hic a catholicis ab utraque parte parentibus natum esse, et meum discipulum tam Jassiis, quam hic Kutnarii tribus aut quatuor annis fuisse, meque parentes ejus et fratres consanguineosque optime novisse. Pater piae memoriae fuit Valentinus Berkuce, qui in officio judicis 13. Decembris 1650 juxta vetus calendarium obiit in aetate sat adulta (erat enim sexagenario major), quem ego ipse ad mortem disposui, et funus celebravi. Mater honesta matrona Babusa Herloviensis Frangula, ab avo Frangula Italo cive Kutnariensi. Fratres habet duos: major natu Frangula, minor Matthias, item sororem Sophiam, ipse inter omnes ultimus natu, qui hic Santbatti etiamnum vocatur, nomine (ut explicabat piae memoriae Ill. ac Rss. P. archiepiscopus Marcianopolitanus Marcus Bandinus) Sancti Joannis Baptistae. Natus est, ut mater dicit, inter Pascha et Pentecosten, nam certum diem vel mensem non possumus scire, cum hic pastores Ecclesiae nunquam scripserint registrum baptizatorum; baptizatus est autem a P^re^ F^re^ Sigismundo Polono franciscano conventuali, tunc temporis hic residente, quem patrem ego ipse optime novi immo et sepelivi Jassis 1648, mortuus erat ex plaga quam acceperat a satrapis principis excubias agentibus. Quando libera voluntate, parentum et mea etiam commendatione ivit Romam, habuit annos 16, modo 18 expletos, dicit habere mater. Patrinum habuit D^num^ Valentinum Altzner civem primarium hujus loci, item Andream nepotem Jocmanni, jam defunctos Saxones Catholicos. Matrinam habuit honestam matronam Catharinam Gasparoe, quae nobis vineam et domum legavit. Quare absque ulla controversia potest censeri legitime et regulariter natus, et nullo impedimento vel censurae ecclesiasticae subjectus, immo ut vere catholicae et syncerae mentis adolescens amandus et promovendus, ut sit utile aliquando subjectum tum ad suos concives juvandos, tum ad schismaticam perfidiam confutandam et convertendam. In cujus rei fidem sigillo missionis nostrae ordinario hoc testimonium confirmo. Kutnarii, die 2. Junii 1652, quo tempore magnus terror Moldaviam propter Tartaros Poloniae fines vastantes invasit." (Désy Márton s.k. írása: APF SOCG Vol. 269, Fol. 431; Kisebb elírásokkal közli: CĂLINESCU: *Altre notizie* LXXXII. sz. 424–425.)

Egy másik keltezetlen följegyzésében a moldvai katolikus egyház helyzetéről számolt be: Az egyházi javakat, melyekből a plébánosok jövedelmüket merítik, Moldvában mindenütt világiak tartják a kezükben, akik nem akarnak számot adni a jövedelmekről és kiadásokról sem a plébánosnak, sem fölöttesének. Ebből a templomok és a plébánosok nagy veszteségeket szenvednek, mert a jövedelmet az adminisztrátorok saját hasznukra fordítják; ebből fizetik az adót a vajdának, árukat vásárolnak, máskor pedig ajándékot adnak belőle a bojároknak, hogy elnyerjék azok kegyét, de nem a templom számára. Határozat kibocsátását kéri, mely kiközösítés terhe alatt elszámolásra kötelezi az adminisztrátorokat a templom jövedelmeiről. (CĂLINESCU: *Altre notizie* LII. sz. 403. Eredetije: APF SOCG Vol. 269, Fol. 371.)

Parčević fő tevékenysége mégis arra irányult, hogy a bákói püspökséget, vagy ha ez nem lehetséges, az apostoli adminisztrátorságot megkapja. A pápához írt beadványában közölte, hogy Lupu Vazul vajdának is az a kívánsága, hogy ő, Parčević, nyerje el a püspöki tisztet. (Helyes lenne a vajda kívánságának eleget tenni – írta Parčević –, nehogy a katolikus egyház elveszítse jóindulatát. – Egyébként arra, hogy a vajda valóban Parčevićet akarta püspöknek, semmilyen más adatunk nincs.) Ugyanakkor beterjesztette másolatban X. Ince pápa 1645. május 20-án a vajdának írt levelét, amelyben értesíti róla, hogy Parčevićet kinevezte Bandinus titkárának. (APF SOCG Vol. 269, Fol. 356 + 369.)

Beadványaival annyit elért, hogy Beke Pált a Szent Kongregáció visszarendeltette,[10] de saját ügyében egyelőre minden erőfeszítése eredménytelen maradt. 1651 tavaszán Parčević visszatért Moldvába.

A jezsuiták elleni harcot az olasz ferencesek tovább folytatták, föltehetően Parčević biztatására is. 1651-ből két keltezetlen levelet is ismerünk, aláírása mindkettőnek: „a moldvai Bákóban lévő papok" – amin nem tudni, kiket kell érteni. Mindkét levél Parčević írása. Az első, olasz nyelven a Hitterjesztés Szent Kongregációjához szól, Capponi bíborosnak: Évek óta semmiféle levelet, támogatást nem kaptak a Szent Kongregációtól, teljesen magukra hagyva végzik dolgukat, még a szakadárok is gúnyolódnak rajtuk. Másként képzelték a Szentlélek által irányított Szent Kongregáció tevékenységét; először elküldi a misszionáriusokat, majd ellenük engedi a jezsuitákat. Két ízben mentek küldötteik Rómába, teljesen eredménytelenül. Petrus Parčević visszatérve, most reményt keltett bennük, hogy támogatót kapnak a bíboros személyében; elmondta, hogyan állt ki jogaik védelmében a jezsuitákkal szemben, végül mégis azok kerekedtek felül, mert már tíz van belőlük az országban, s elfoglalják a legjobb parókiákat. Kérik, írjon érdekükben a vajdának. (CĂLINESCU: *Altre notizie* LXXIV. sz. 417–418. Eredetije: APF SOCG Vol. 269, Fol. 436–437.)

[10] A Jezsuita Rend generálisa, Francesco Piccolomini, 1650. szeptember 17-én utasította Bekét, hogy térjen vissza Ausztriába. (ARSI, Austria Vol. 6, Fol. 67.) 1651. április 27-én Beke Lupu Vazul vajdával íratott a Jezsuita Rend generálisának, Piccolomininek. Ebben a levélben a vajda kéri, vonassa vissza a Szent Kongregáció rendeletét, amely Bekét Moldva elhagyására szólítja fel, nem igaz, hogy ott zavarokat okozott. (A generális értesítése Luigi Capponi bíborosnak: CĂLINESCU: *Altre notizie* LXXVI. sz. 419–420. Eredetije: APF SOCG Vol. 269, Fol. 406.) 1651. augusztus 12-én a generális Bekének már Bécsből írt levelére válaszolt. Ebben azt írta: „Placet mihi reverentiae V^rae^ desiderium, quo fertur ad missiones arduas in Moldauia, ubi se operat magno cum fructu vineam Dominicam exculturam, verum nescio utrum hoc tempore executioni mandari possit, tum propter bella, quibus provinciae illae nunc ardent, tum propter alias causas, quos ubi sublatas viderimus, reverentiam V^ram^ admonebo." Az ausztriai rendtartományban is találhat magához méltó feladatot. (ARSI Austria Vol. 6, Fol. 99.)

A másik levél latinul Ludovisio bíborosnak szólt, akit általában a bíborosi testület egyik legbefolyásosabb emberének tartottak.[11] Már korábban is tájékoztatták őt – olvassuk a levélben – a jezsuiták moldvai magatartásáról, a helyzet azóta csak romlott, „most tízen vannak és sorban foglalják el a parókiákat", ők pedig sehonnan támogatást nem kapnak. Ha a konstantinápolyi pátriárkához fordulnának, az jobban gondjukat viselné. („Melius est, eminentissime princeps, ut ad patriarcham Constantinopolitanum accedamus, ipsique obedientiam praestamus, sereniori oculo et laetiori vultu nos excipiet, nostrorumque curam habebit, et in omnibus verbo et opere providebit.") Kérik, szóljon érdekükben a Szent Kongregációnál. (CĂLINESCU: *Altre notizie* LXXIII. sz. 416–417. Eredetije: APF SOCG Vol. 269, Fol. 440 + 448.)

Ezeknek a leveleknek sem volt következménye.

79.

[1650. május–június, Róma]

GEORG GROSS KUTNÁRI PLÉBÁNOS JELENTÉSE A HITTERJESZTÉS SZENT KONGREGÁCIÓJÁNAK

AZ IRAT: *A:* APF SOCG Vol. 269, Fol. 396–398. (S.k. aláírás.)

NYOMTATOTT KIADÁSA: CĂLINESCU: *Altre notizie* LXV. sz. 409–412. (Több kihagyással, sok olvasási hibával, gyakran félrevezető központozással.)

TARTALMA: *Római útjának célja, hogy a jubileumi év bűnbocsánatát elnyerje és hogy a moldvai katolikus egyház végromlással fenyegető helyzetét megismertesse. A bajok legfőbb oka, hogy nincs helyben lakó püspök. A templomok szinte mind tönkrementek, az egyházi javakat eltulajdonították, a papok nyomorban élnek, egyházi fegyelem nincs, az egyházi tisztségeket világiak kaparintották meg. 1619-ben Adamus Gorski lengyel nemest nevezték ki bákói püspökké; csak néhány hónapot tartózkodott székhelyén, majd a templom kegytárgyait magához véve eltávozott, és többé vissza sem tért. 1629-ben a lengyel nemes Gabriel Fredro követte a püspökségben, ő is csak három hónapig maradt Moldvában. 1636-ban Zamoyski, az új püspök meglátogatta egyházmegyéjét, majd egy világi megbízottat hagyott a maga helyén, akit a nép kérésére a vajda elűzött; ekkor a vajda a püspökség javait a görögkeleti szerzeteseknek adományozta; tőlük Deodatus szófiai püspök visszavette. 1644-ben Marcus Bandinus érsek jött vikáriusként, aki megkezdte a bákói templom rendbehozatalát, de a pápai meghatalmazás késése és a rosszindulatú rágalmak megakadályozták a cselekvésben. A püspöki javak Terebes faluból és az ottani malomból állnak, minden ottani katolikus család évenként 2 ezüst pénzt ad, de ez alig folyik be. Moldva templomos helyei: 1. Bákó: temploma félig romokban. 2. Jászvásár: fatemploma elég tágas, kezdetben világi papok kezén volt, majd misszioná-*

[11] Deodatus szófiai érsek 1552-ben ezt írta róla: „il quale puol fare ogni cosa." (*Acta Bosnae* 224.)

riusok vették át, 1644-ben a jezsuiták csellel elvették tőlük. 3. Kutnár: gazdag mezőváros, az egyházközség tulajdonában kitűnő borokat termő szőlőskertek vannak, ezeket elszámolás nélkül világiak kezelik; a plébánost a nép három rendje tartja el: a tanácsbeliek, akik szászok, a mészárosok és a magyarok, akik a köznépet alkotják. 4. Herló: temploma elpusztult, 4 katolikus család lakja, a templomi kegyszerek Kutnáron vannak. 5. Szucsava: két kőtemploma van, egyik ép, a másik belül romos; az egyház javait Georg Wolff bitorolja. 6. Moldvabánya: mintegy 40 katolikus család, az egyházi javakat itt is Wolff kerítette kézbe. 7. Nemc: fatemplom, 15 katolikus család, az egyházi javak nem elegendők egy pap ellátására. 8. Románvásár: 4 katolikus család lakja, javait a kutnári mészárosok kerítették kezükbe. 9. Szabófalva: környékén öt falu, mintegy 150 magyar katolikus család, papjuk nincs, a tanító prédikál. 10. Husz: kegyszerek alig vannak, jövedelem semmi, mintegy 80 katolikus család, egy pap. A szomszédos Vászlón három magyar katolikus család van. Templomukat senki nem gondozza. 11. Barlád: temploma kegyszerek és jövedelem nélkül, 30 magyar család, akik barmok módjára élnek. 12. Galac: 12 magyar család, temploma állapotát nem ismeri. 13. Tatros: 20 magyar család, környékén 4–5 falu, egyesek kápolnával, de azon a vidéken nem ismerős. 14. Forrófalva: fatemplom, 70 család, papjuk nincs, a bákói pap jár ki hozzájuk.

Bevezetés

Georg Gross – együtt Petrus Parčevićcsel és Agostino Rechiával – valószínűleg 1650 áprilisának első felében indult Moldvából és május végén, június elején érkezhetett Rómába, (Útitársaira, úti ajánlólevelükre ld. 465. l.)

Gross a Hitterjesztés Szent Kongregációjának benyújtott – föltehetően júniusban írt[1] – kérvényében „sok éves" moldvai szolgálatára hivatkozva kérte, hogy nevezzék ki misszionáriussá és – mivel betegsége minden tartalékát fölemésztette – útiköltségét térítsék meg. (CĂLINESCU: *Altre notizie* LXII. sz. 407. Keltezés nélkül.)

Egy másik, nyilván ugyanebben az időben írt beadványában Gross részletesebben szól önmagáról. Eszerint 1641-ben szentelte őt pappá Deodatus szófiai érsek. Három évnél tovább szolgált Moldvabányán, majd Bandinus érsek Kutnárba helyezte. Itt a mezőváros három rendjétől („a tribus oppidi ordinibus") évi nyolc hordó bort kapott. Négy évet töltött Kutnárban, amikor Georg Wolff, a vajda katolikus pohárnoka („principis pincerna") rátámadt, és jövedelme több mint felét elvette, majd elfoglalta a kutnári templomot, hogy átadja a jezsuitáknak. Kéri adassák vissza neki a kutnári templomot, vagy jelöljenek ki számára Moldvában egy másikat, amelynek jövedelméből tisztességesen megélhet. Mivel az országban egy pap sem ért németül, így a németek most nem tudnak gyónni; márpedig a katolikusok nagyobb része („praecipua catholicorum pars"), mivel német származású, ezen a nyelven beszél.[2] (CĂLINESCU: *Altre notizie* LXIV. sz. 409.)

Itt közölt harmadik beadványa a moldvai katolikus egyház helyzetével foglalkozik.

[1] Gross egyik Rómában írt, keltezés nélküli, de a Szent Kongregáción még 1650-ben iktatott egyik beadványában sürgette a Hitterjesztés Szent Kongregációját, hogy mivel 5 hónapos római tartózkodása alatt minden tartalékát felélte, adják meg végre misszionáriusi kinevezését, és engedjék vissza Moldvába. (CĂLINESCU: *Altre notizie* LXVIII. sz. 412.) Ha feltételezzük, hogy a beadvány 1650. novemberében íródott, akkor Grossnak június elején már Rómában kellett lennie.

[2] Gross más jelentéseiben is eltúlozta a németek (szászok) arányát a moldvai katolikusok közt. Itt közölt iratában a helyneveket is több esetben elnémetesítette. Ezt már Mikecs László is megjegyezte könyvében. (MIKECS: *Moldvai katolikusok.* 30., jegyz.)

[A jelentés külzetén:] Relatio ad Sacram Congregationem Propagandae Fidei de statu ecclesiarum Moldaviae.

Eminentissimi et reverendissimi domini cardinales.

Georgius Gross Moldavus sacerdos ad urbem venit, primo, ut sanctissimi jubilaei indulgentias,[3] limina apostolorum caeterasque ecclesias visitando lucraretur, deinde, ut hac occasione miserum statum ecclesiae catholicae per Moldaviam eminentiis vestris exponat, cum res ecclesiastica eo prolapsa sit, ut nisi Sacrae Congregationis opera et auctoritate sublevetur, penitus conclamata videatur. Proinde, ut opportunis remediis quamprimum succurri possit, praecipua malorum capita breviter indicabo. Quamvis revera unum sit omnium malorum caput, defectus scilicet episcopalis residentiae et inspectionis. Inde fit, ut ecclesiae ferme omnes collapsae, bona earundem et reditus intercepti et dilapidati, sacerdotes ad extremam egestatem redacti, disciplina ecclesiastica plane nulla, auctoritas et jurisdictio sacra a laicis per vim et violentiam occupata fuerit. Horum malorum origo et principium hoc fuit, quantum ipse experientia perspexi.

Anno 1619 venit Bachoviam, uti Clemens VIII. Walachiae et Moldaviae episcopatum instituerat, novus episcopus, Adam Goski[4] nobilis Polonus, ibidemque tribus mensibus permansit. Inde convasatis et ablatis bonis ecclesiasticis: calicibus, patenis, crucibus caeterisque cistas, quibus ea recondebantur, lapidibus impletas et obserratas, sigillo suo obsignavit, atque ita in Poloniam, patriam suam rediit, nunquam postea ad episcopatum visitandum reversus, neque vicarium ullum suo loco reliquit, qui episcopi absentis munus suppleret.

Anno 1629 venit alius episcopus, itidem nobilis Polonus, Gabriel Fridericus,[5] Ordinis Franciscani, qui et ipse tribus mensibus residentiam tenuit et episcopatum interim visitavit, mox absumptis omnibus, ipse quoque in Poloniam reversus, nullam aut levem pastoralis officii rationem curamque habuit.

Anno 1636 Bachouiam ad visitandum episcopatum venit novus episcopus, D. Zamoiski, qui et ipse post trimestrem residentiam discessit, relicto oeconomi loco famulo quodam laico, qui ita profligate vixit, ut ad instantiam plebis a principe schismatico ex loco residentiae expulsus fuerit; eaque occasiona princeps bona episcopalia monachis graecis[6] tradidit, quae tamen paulo post summo labore D[ni] Petri Deodati archiepiscopi Sophiensis, visitatoris apostolici eo missi, recuperata fuerunt.

Anno 1644 venit Bachouiam D. Marcus Bandinus Bosnensis, archiepiscopus Marcianopolitanus, vicarius apostolicus et administrator utriusque

[3] Az 1650. évet (általában minden 25-et) Róma jubileumi évvé nyilvánította. Meghatározott feltételek teljesítése esetén a jubileumi év ünnepségein résztvevők teljes bűnbocsánatban részesültek.

[4] Helyesen: Gorski

[5] Gabriel Fredro

[6] Értsd: görögkeleti

Walachiae et Transilvaniae; hic collapsam ecclesiam restaurare aggressus, multa bona toto quo praefuit sexennio praestitit. Longe plura praestiturus, nisi principio defectu auctoritatis ob retardationem literarum et commissionum apostolicarum, deinde odio et calumniis perversorum hominum, praesertim Georgii Cotnarski,[7] secretarii apud principem, praepeditus fuisset. Quorum tantum fuit odium in religiosissimum virum, ut mortui quoque vestimenta episcopalia deripere, vicarium aliosque ministros domo exturbare, bona ecclesiae sibi vindicare tentarint; tam manifestat injuria, ut ipse princeps schismaticus auctoritatem suam ad episcopatus jura conservanda interposuerit.

Caeterum bona reditusque episcopatus Bachouiensis admodum tenues sunt, unicum enim duntaxat pagum habet nomine Trebis,[8] viginti duarum circiter familiarum et molendinum in flumine Bistritza. Pagus autem nihil episcopo praestat praeter operam agriculturae et conservationem fabricae molendini. Ad haec a singulis familiis catholicis per totam provinciam quotannis solvuntur episcopo duo nummi argentei, quorum viginti septem constituunt unum aureum Venetum, quem zecchinum vulgo vocant, atque hic census aegerrime et difficulter exigitur ab episcopo residente, nam absenti oeconomo vix obulum persolvunt dioecesani.

Haec ideo Sacrae Congregationi exposui, ut perspiciant, quam necessaria sit episcopi residentia, non solum ad pastorale munus rite exsequendum, sed etiam ad episcopatus jura et bona conservanda.

Nunc ea subjungem, quae de singulis oppidorum et vicorum ecclesiis parochialibus consideranda videntur, ut miserum et pauperculum Moldauiensis ecclesiae statum eo penitus Sacra Congregatio cognitum perspectumque habeat.

Prima est ecclesia episcopalis Bachouiae, quae tota destructa est et desolata jacet, praeter apsidem partemque superiorem circa altare majus, ubi sacrum celebratur, ibidemque parochus sacramenta administrat populo et sacras conciones habet.

Secunda est Jasiensis, ubi princeps residet. Lignea quidem illa, sed satis commoda et culta. Hanc principio obtinuerunt sacerdotes seculares, quos populus ad sacra celebranda sua pecunia conducebat. Hisce suffecti fuerunt missionarii Sacrae Congregationis ante annos circiter triginta, sed ab anno 1644 patres Societatis eam occuparunt missionariis arte doloque submotis.

Tertia est ecclesia Kutnariensis, caeteris omnibus ditior, quod vineas optimas amplissimasque possideat, et domus quatuor cum cellariis, ubi vina reconduntur. Hi reditus, quibus tres sacerdotes honeste ali possint, a laicis administrantur, et pro ipsorum libitu adsumuntur conviviis et compotationibus publicis ac solemnibus quatuor: 1. dominica quinquagesimae, 2. secunda feria Paschae, 3. dominica Sanctissimae Trinitatis, 4. omnium profusis-

[7] Georgius Kutnarski
[8] Terebes

simum, in festo Corporis Christi.[9] Neque ullam administrationis suae rationem episcopo aut parocho reddere volunt. Parochi stipendium, quod a tribus populi ordinibus, seniorum, qui Saxones sunt, lanionum sive macellariorum, et Ungarorum, ex quibus plebs constat, persolvi solebat satis amplum, ita nunc accisum est, ut uni homini etiam tenuissime sustentando vix sufficiat, caetera ipsi, ut dixi, abliguriunt.

Quarta est Herlouii lateritia, sed penitus desolata. Locus habet quatuor domus seu familias catholicas, ecclesia calicem et duas cruces argenteas, item vineas quasdam, sed eas plane incultas. Ornamenta ecclesiae Cutnariam delatae sunt.

Quinta ecclesia est Suczawia, ubi duo sunt templa lapidea: alterum juxta palatium, ornatum altari, quinque calicibus, duabus crucibus argenteis, patenis et libris, caeterisque rebus necessariis. Fundavit hoc templum Juremjas woida princeps schismaticus,[10] eique vineam cum aedibus et celleariis attribuit. Ornamenta ecclesiae pleraque Cutnariam delata sunt. Altera ecclesia est in ipso horto principis, ipsa quoque lateritia, sed intus desolata, sine altari et fenestris. Eam schismatici pessimis modis contaminant et profanant. Extat in eadem sepulchrum Jacobi despotae, principis catholici generis germanici.[11] Utriusque ecclesiae bona Cotnariam delata, sunt in manibus Georgii Wolffii, jam a septennio, nec ullam de iis rationem reddit episcopo, neque sacerdotem ex illis alit, cum tamen honestissime illis ali posset.

Sexta ecclesia est Baniae, omnium totius Moldaviae pulcherrima, omni supellectile sacra bene instructa. Habet et jam bonum proventum ac reditum ex vineis Cutnariensibus, cum aedibus et cellariis, sed sacerdotibus hic diu subsistendi locus non datur. In hoc oppidulo sunt quadraginta circiter catholicorum familiae, et in hisce quidem Joannes Wolff, sive „lupus", vere lupus catholicae fraternitatis, quamvis enim sacerdotibus principio honorem et reverentiam exhibere videatur, postea tamen cum ludibrio eos expellet pro libitu, nec ullam episcopo obedientiam praestat.

Septima est in loco Nemcz, ex ligno constructa. Hic quindecim sunt familiae catholicorum. Habet calices, crucem et paramenta quaedam, reditus etiam pauculos Cutnariae in vineis, sed sacerdotem alere non potest.

Octava ecclesia est in oppido Roman, ubi quatuor tantum sunt familiae catholicorum. Ea calicem, crucem et supellectilem, reditumque mediocrem ex vineis Cutnariensibus habet, cum domo desolata. Vineas occupant macellarii Cutnarienses, sed nullum ex iis sacerdotem alunt.

[9] Az említett ünnepek: 1. a húsvét előtti 7. vasárnap; 2. húsvét hétfője; 3. a pünkösd utáni 1. vasárnap; 4. a 3. pontban említett Trinitatis (Szentháromság vasárnapja) utáni első csütörtök.

[10] Movilă Jeremiás moldvai vajda, uralkodott 1595–1600. május, majd 1600. szeptember – 1606. június. A templomra ld. Marcus Bandinus jelentését: 677. l.

[11] A görög Heraklidesz-Bazilikosz Jakab despota, aki 1561. novemberétől 1563. novemberéig volt Moldva vajdája; székhelye Szucsavában volt, itt is gyilkolták meg. (A szöveg tévesen mondja németnek.)

Nona ecclesia est in pago Saboyan,[12] quinque passuum millibus a Roman dissito. Male instructa est supellectile sacra, nec vineas aut reditus ullos habet. Circumcirca in vicinia sunt alii quinque pagi, in quibus centum sexaginta circiter Ungarorum catholicorum familiae degunt. Sacerdotem nullum habent, sed tantum ludimagistrum qui ipsis concionatur.

Decima ecclesia est in Hussmark,[13] male etiam supellectile instructa et reditu plane destituta. Habet octoginta plus minus catholicorum familias, qui sacerdotem unum alunt.

Fuit etiam ecclesia in vicino oppido Waslai,[14] ubi tres sunt catholicae ungarorum familiae, sed jam plane deserta est.

Undecima ecclesia est in oppido Barlad, sine ulla supellectile et reditu. Constat triginta familiis hungaricis, qui ferme pecudum more vivunt.

Duodecima est in oppido Galacz, constat duodecim familiis ungaricis, sed quia locum ipse nunquam adii, de statu ecclesiae certi aliquid referre nequeo.

Decima tertia ecclesia est oppidi Tatrusch, operis lateritii, constat viginti familiis Ungarorum. Adjacent oppidum ex propinquo quatuor aut quinque pagi, quorum aliqui cappellas sive sacella habent, sed nec ea loca coram oculis inspexi.

Decima quarta in pago Faroann,[15] quinque passuum millibus Bakovia dissito, ex ligno constructa, septuaginta familiis constat. Huic ecclesiae, ut et aliis quibusdam pagis circa Bakouiam pastor Bakouiensis sacra administrat, quia proprios sacerdotes alere nequeunt.

Hisce pauperculae ecclesiae Moldaviensis calamitatibus pro sua pietate succurrere dignetur Sacra Congregatio consilio et auxilio opportuno, ita supplex eam rogat

Georgius Gross Moldauus indignus sacerdos.

Megjegyzés

Hogy Georgius Gross kapott-e valamilyen választ a Hitterjesztés Szent Kongregációjától, nem tudjuk. 1651-ben (közelebbi keltezés nélkül) „kilenc hónapi római tartózkodás után" ismét sürgeti a Kongregációnál misszionáriusi kinevezését, és kéri, hogy visszaútjához Moldvába utalják ki a szokásos támogatást. (CĂLINESCU: *Altre notizie* LXIX. sz. 413.) Minden valószínűség szerint 1651 nyarán tért vissza Moldvába. Agostino Barbarano, aki vele egyidőben volt Rómában, 1651. szeptember 15-én Galíciából, Ilyvóból (Lvóv-Lemberg) jelentkezett, mondván, hogy a pestisjárvány miatt Moldva északi határát lezárták, így meg kell kockáztatnia az Erdélyen át vezető utat. (CĂLINESCU: *Altre notizie* LXX. sz. 413–414.)

[12] Săbăoani (Szabófalva)

[13] Husz

[14] Vászló

[15] Fărăoani (Forrófalva)

80.

[1650. nyara]

BONAVENTURA DA CAMPOFRANCONAK, A MOLDVAI APOSTOLI MISSZIÓ PREFEKTUSÁNAK TÁJÉKOZTATÓJA A HITTERJESZTÉS SZENT KONGREGÁCIÓJA SZÁMÁRA

AZ IRAT: *A*: APF SOCG Vol. 269, Fol. 355 + 370.

NYOMTATOTT KIADÁSA: CĂLINESCU: *Altre notizie* LIII. sz. 404–404. (számos értelemzavaró olvasási hibával.)[1]

TARTALMA: *Felsorolja a moldvai katolikus egyházközségeket és a hívek körülbelüli számát. Jászvásár: 1 templom, 20 magyar család; Kutnár: 4 templom, 40 szász család; Szucsava: 2 templom, ebből az egyik romos, néhány család; Moldvabánya: 1 templom, a másik rom, 40 szász család; Bákó: 40 magyar család; Tatros: 1 templom, 30 magyar család; Sztánfalva és három másik falu: 40 magyar család; Forrófalva: 1 templom, 150 magyar család; Galac: 1 templom, 40 magyar család; Barlád: 1 templom, 30 magyar család; Husz: 1 templom, 150 magyar család; Románvásár: 1 templom, 4 szász család; Szabófalva 6 faluval: 2 templom, 150 magyar család; egész Moldvában 4 ferences misszszionárius működik.*

Bevezetés

Bonaventura da Campofranco 1650. tavaszán érkezett Itáliából Moldvába, mint „Erdély provinciálisa és mindkét Oláhország prefektusa", hogy a misszionáriusok munkáját és helyzetét ellenőrizze. Július 10-én már Havasalföldén volt. Jelentését tehát ez előtt kellett írnia, június végén vagy július elején. Ebből a jelentésből a Hitterjesztés Szent Kongregációja kancelláriáján készülhetett ez a kivonatos tájékoztatás.

Relatione fedelmente data dal molto R.P. nostro Fra Bonaventura da Campofranco minore conventuale, provinciale della Transiluania, prefetto e missionario apostolico nelle provincie di Moldauia e Vallachia,[1] all'Em.i Sig.i. Cardinali di Propaganda Fide.

Chiese de cattolici nella Moldauia.

Jassi: città metropoli e residenza del principe; vi è la chiesa, vi sono da 20 famiglie d'Ongari incirca, governati da padri gesuiti.

[1] CĂLINESCU: *Altre notizie.* XLIV. sz. 396–397 is közöl egy Bonaventura da Campfranco által készített kimutatást, amely nyilvánvalóan ennek az általunk közreadott iratnak a kivonata.

Gottinara:[2] città vi sono 4 chiese, una dentro, 3 fuori, vi sono da 40 famiglie di Sassi[3] incirca, vi è buonissima entrata, sono governati da padri gesuiti.
Succiauia: città, vi erano 2 chiese, ma sono state bruggiate da i Tartari, vi sono pochissime famiglie, ha mediocre entrata, non vi habita nessuno.
Baia: città, vi è una chiesa, l'altra fu bruggiata da Tartari, vi sono da 40 famiglie di Sassi incirca, ha qualche cosa, questi sono governati da padri gesuiti.
Baccouia: città, vescovato, vi sono da 40 famiglie d'Ongari incirca, sono governati da un parocho prete, nel convento vi habitano i padri zoccolanti.
Tratrus: città, vi è la chiesa, vi sono da 30 famiglie d'Ongari incirca, questi sono governati da i padri conventuali, non vi è entrata alcuna.
Stanesti: villa, ha tre altre ville sotto di se,[4] vi è chiesa, vi sono da 40 famiglie d'Ongari incirca, non vi è entrata alcuna, sono governati da Tratrus.
Forauan:[5] villa, vi è chiesa, vi sono da 150 famiglie d'Ongari incirca, non vi è entrata alcuna. Ha qualche cosa per elemosina.
Galatii: città, vi è chiesa, vi sono da 40 famiglie d'Ongari incirca, non vi è entrata alcuna.
Barlat: città vi è chiesa, vi sono da 30 famiglie d'Ongari incirca, non vi è entrata alcuna.
Hus: città, vi è chiesa, vi sono da 150 famiglie d'Ongari incirca, ha qualche cosa per elemosina, e pro missione.
Un altra villa[6] con 3 famiglie sole d'Ongari, non vi è chiesa.
Roman: vi è una chiesa nova, vi sono da 4 famiglie di Sassi incirca, ha qualche cosa.
Sabuiani: sono 6 ville,[7] vi sono da 150 famiglie d'Ongari incirca, con due chiese, una a Sabuiani, l'altra a Tomasini villa, in tutte queste non vi è entrata secura alcuna, ma per elemosina, e pro missione.
Hor in tutte queste chiese vi anderà il missionario più vicino a governarli.

[Ezután következik a havasalföldi helyek felsorolása: Tergouiste, Campolongo és Boccoresti.]

[A följegyzés külzetén ugyanannak a kéznek az írásával:] Nella Moldauia vi sono destinati 4 missionarii conventuali, e nella Vallachia 3 oltra li sopra citati.

[2] Cotnar (Kutnár)

[3] A magyar „szász" népnévből képezve. (CĂLINESCU közlésében a „di Sassi" helyett „di Jassi" olvasható; a „padri gesuiti" helyett pedig „santissimi gesuiti".)

[4] Valószínűleg Mánfalva, Godzafalva és Völcsök

[5] Forovan (Fărăoani, Forrófalva)

[6] Talán Vászló

[7] Ezek: Dzsidafalva, Domafalva, Lökösfalva, Szteckófalva, a szövegben is említett Tamásfalva és maga Szabófalva.

81.

1650. december 21., Róma

PETRUS DEODATUS SZÓFIAI ÉRSEK LEVELE A HITTERJESZTÉS SZENT KONGREGÁCIÓJÁNAK

AZ IRAT: APF SOCG Vol. 269, Fol. 391 + 402. (Végig s.k.)

NYOMTATOTT KIADÁSA: CALINESCU: *Altre notizie*, L. sz., 401–402. (Címzés nélkül.)

TARTALMA: *Rómába utaztában, Raguzában kapta kézhez a Szent Kongregáció felszólítását, hogy tegyen jelentést a moldvai templomokról. Az országot augusztusban lerohanták a tatárok és a kozákok, az öregeket meggyilkolták, a fiatalokat rabszolgának elhurcolták, Vazul fejedelemnek fejét vették. A feldúlt állapotok közepette egyelőre semmit nem lehet csinálni. Ahogy 1640. évi jelentésében már írta, Moldvában számos latin rítusú templom és keresztény van; a templomoknak vannak javaik, főleg szőlők, ezeket azonban világiak vagy laikus testvérek kezelik, akik nem adnak számot sem a püspöknek, sem a plébánosoknak, hanem a maguk javára hasznosítják azokat, még a szakadárokat is megbotránkoztatva. Beszélt erről a vajdával és más keresztényekkel, akik azt mondták, ha ők maguk nem gondozzák a szőlőket, majd idegenek jönnek és kifosztják még a templomokat is; több személyt megneveztek, főleg egy lengyel püspököt. E bajok orvoslása csak akkor történhet meg, ha helyreáll a béke az országban. Ha majd új vajda lesz, annak küldjenek pápai brévét, kérve, biztosítsa a katolikus egyház szabadságát. Most, ha az egyházi javak kezelői azt hallják, hogy a plébános panaszkodott rájuk a vajdánál, néhány hordó bort küldenek a kegyben álló bojároknak, s ezek megmagyarázzák a vajdának, hogy a papok tönkreteszik a templom javait, a világiak viszont egyházuk és hazájuk javát szolgálják; a vajda pedig azt teszi, amit mondanak neki. Meg kell értetni a vajdával, hogy a világiaknak nincs beleszólása az egyházi javak kezelésébe. Az egyház Moldvában nemcsak a világiak gazdálkodását sínyli meg, hanem a papok által okozott károkat is.*

[Címzés a levél külzetén:] All' Eminentissimi e Rss.mi Sig.ri patroni miei colendissimi, li Sig.ri cardinali della Sacra Congregatione di Propaganda Fide.

Eminentissimi et Reverendissimi Signori, Padroni Colendissimi!

Nel venire adeso a Roma, trovai a Ragusa una lettera della Sacra Congregatione di Propaganda Fide, nella quale mi commandano l'Em.ze V.re che io dovessi dare una esatta informatione et certa raguaglio delle chiese di Moldauia, et havendo io havuto predetta lettera nel viaggio, non ho potuto prima fare il mio debito secondo l'oblego mio; et adeso ritrovandomi a Roma, non ho potuto mancare d'obidire all' Em.ze V.re.

Et in primis et ante omnia, devono sapere loro Sig.ie Em.me e Rss.me che adesso la provincia di Moldauia si trova in cativissimo stato, piochè ai 25 d'agosto prossimo passato sono venuti li Tartari con gli Cosachi et hanno saccheggiato tutta la Moldauia, amazzando i vecchi, e menando gli giovani nella dura schiavitù: et dopo questo gli stessi Tartari (come scrivono delli nostri paesi) havendo preso prencipe Basilio[1] della medesima provincia, l'hanno tagliato la testa e mandato a Constantinopoli; dal che si potra pigliar conscientia che tal paese adeso si trova in mal stato di poter eseguire, o veramente meter in ordine cosa verunna; ma dopo che lo paese havesse un poco respirato, come spero che sarà, all'hora si potrà metter in esecutione ogni cosa.

Devono secondariamente sapere V.re Em.ze come nella provintia della Moldauia si trovano parecchie chiese, e christiani del rito latino, come nelle mie relationi del 1640 si potrebbe vedere,[2] havendo io fatto visita di quelle provintie d'ordine della Sacra Congregatione, le qualli chiese hanno certi loro beni, particolarmente le vigne che sono amministrate dei secolari, o vero laici in tutto e per tutto, facendosi da se stessi procuratori et non rendono conto ne al vescovo ne meno al parocho, anzi h'inteso delli medesimi parocchi che l'usurpano per se, et per le loro famegle, dando al parocho quel che a loro pare, e piace; et questo fanno non senza scandalo delli sismatici et detrimento e pregiuditio della chiesa. Et io quando fui là, ne ho parlato al prencipe, et a quelli christinai; loro dicevano questo, se noi non havessimo cura delle vigne, andarebbono in malora, perchè vengono forestieri et spogliano le chiese, et nominavano parochi, particolarmente un vescovo polacho,[3] e mi par d'haver tocato ancor questo nella relatione, et dicono di più, noi di queste vigne pagamo parochi, compramo cera, incenso et altre cose necessarie per la chiesa, et quando qualche cosa si fabrica, facciamo dell'istesse vigne.

Et quando) l'Em.ze V.re vorebbono trovar rimedio a questo mancamento, bisognarebbe aspettar che si mettesse lo paese in pace, et veder chi sarà prencipe, e poi far spedir un breve dal Papa, indrizzato al medesimo prencipe, pregandolo che volesse favorir l'immunità ecclesiastica et aggionger lettere della Sacra Congregatione con spiegarli la cosa più alla lunga et fare che lettere siano latine, perchè nella Moldauia c'è gente che sano latino, e pochi ne sano italiano, poichè senza favore particolare dal prencipe non si farebbe niente. La causa è questa: perchè quelli amministratori o vero procuratori delle chiese, quando vedono che un parocho si habbia lamentato contra di loro al prencipe, vanno e donano tanto barilli de vino a quelli baroni scismatici favorevoli dal prencipe, i qualli dano d'intender al medesimo che li parochi distruggono li beni della chiesa, et che quelli laici ne hanno zelo particolare della patria et delle chiese loro, et altre simil

[1] Lupu Vazul vajda
[2] *Iratok* 47. sz.
[3] Valószínűleg Marianus Kurski püspökre céloz.

ragioni, e il prencipe la piglia in bona parte et ne fa quel tanto che intende; ma quando sarebbe informato della Santa Chiesa, che gli laici non si devono ingerire nelle cose ecclesiastiche et ancor pregato dall'Em.ze V.re non sarebbe difficultà veruna d'attender tutto quelo che gli sarebbe dimandato giustamente, poichè (ben che siano sismatici) sono affetionatissimi alla Santa Sede Romana come io ho visto e approvato tante volte.

Devono sapere ancora l'Em.ze V.re che li beni delle chiese della Moldauia non patiscono solamente questo danno delli laici, ma ne patiscono ancora della parte dei sacerdoti, perchè adeso sarà un parocho in un luogo, et verà poi un giesuita e lo fara levare, et in quel altro luogo vera un padre missionario et ne farà istesso, et per farsi uno migliore dell'altro non manca di dire qualche cosa contro quel altro, e così infamando un l'altro, restanno tutti in mal concetto, e li laici ne fanno quel che vogliono, et è contra.

Et tutto questo che ho detto sia detto senza l'offesa del prosimo, perchè io non dico queste cose d'offender nisuno, se non di dar a notitia all'Em.ze V.re quel tanto che posso sapere et intendere con mio poco ingegno et di poter satisfare al mio oblego, essendo stato di questo dimandato dell'Em.ze V.re alle quali prego del Sommo Monarca molti felici anni per commun benefitio della Santa Fede Cattolica et qui humillimamente vi bacio le sacre porpore. Roma dell'Ospitio della Sacra Congregatione di Propaganda Fide, li 21 di dicembre 1650.

Di Vostre Serenissime Eminenze e Reverendissime

humillimo et devotissimo servitore
Fra Pietro Diodato arcivescovo di
Soffia etc.

82.

1650. [Kolozsmonostor]

MAGYAR JEZSUITA SZERZETES TÁJÉKOZTATÁSA A MOLDVAI MISSZIÓRÓL

AZ IRAT: *A:* ARSI Austria Vol. 20, Fol. 361–371. Aláírás nélküli tisztázat.

TARTALMA: *Moldvában az ottani apostoli adminisztrátor, a marcianopolisi érsek, a magyar papokat nem engedi plébániáikon kívül misézni. Titkára Erdélyben egy moldvai templom restaurálására gyűjtött, s megrágalmazta a kolozsmonostori jezsuita házfőnököt, hogy akadályozza a gyűjtést; azzal fenyegetőzött, hogy a jezsuitákat kitiltatja Moldvából. A Moldvában tevékenykedő Beke Pál jezsuita Tatárországba készül menni, távozása nagy*

veszteség az ottani magyar és szász katolikusok számára. A Moldvával való érintkezés egyébként is nehéz, mert az erdélyi fejedelem ki- és bejárási tilalmat rendelt el a magyar és az olasz szerzetesek közti viták miatt. A titalom ellenére bátran vállalni kell a beutazást. A vallásszabadság ügye a mindenkori politikai helyzettől függ.

Bevezetés

Az itt közölt jelentés az erdélyi jezsuita misszió helyzetét ismertető nagyobb jelentésnek kiegészítő része. Minden jel szerint a Jezsuita Rend római kúriáján készített egykorú másolat; ezt valószínűsíti a papír vízjele (körbe foglalt hármashalom, galambbal), mely itáliai eredetre utal. A jezsuita rend generálisának címzett eredetit, ahogy ez szokás volt, föltehetően továbbították a Hitterjesztés Szent Kongregációja, vagy a Szentszék más hatósága számára. A másoló nem tudott magyarul, ezt mutatják a magyar nevekben ejtett hibák.

A jelentés írója nincs megnevezve, de annyit elárul magáról, hogy az erdélyi misszió tagja és a kolozsmonostori rendházban van. Írásából látszik, hogy magyar. 1650. végén a következő jezsuita szerzetesek tartózkodtak Kolozsmonostoron: Derkay György páter házfőnök, Milley István és Remethey Lukács páterek, Apáti Mihály és Adam Zwolenick magiszterek.[1] Közöttük kell a szerzőt keresni.

A felsoroltak közül Zwolenick, aki lengyel volt, nem jöhet szóba. Remethey csak a jelentés megírásának évében került Kolozsmonostorra, korábban nem járt Erdélyben, ő nem lehetett ennyire tájékozott. Milley sem, aki a megelőző évben, 1649-ben került a misszióba.[2] Apáti is kiesik, mert csak magiszter volt, a jelentés írója pedig egy helyen páternek mondja magát (az általunk itt nem közölt VIII. részben). Derkay György páter 1647. óta tartózkodott Kolozsmonostoron, őt viszont 1650. elején kinevezték házfőnöknek, az irat szerzője pedig az említett helyen határozottan elkülöníti magát a szuperiortól. Egészen azért mégsem zárhatjuk ki a szóbajöhető szerzők sorából, mert megírhatta jelentését kinevezése előtt is, talán még 1649 végén, s a következő év elején juttatta a bécsi tartományfőnök közbeiktatásával Rómába.

Nála is valószínűbb azonban a leváltott házfőnök (szuperior) szerzősége. Helesféni András 1612-ben született Nagyszombatban, s 1644. szeptemberében került Kolozsmonostorra, ahol 1647–1649 közt házfőnökként szolgált.[3] 1650. januárjában áthelyezték a nagyszombati egyetemre.[4]

Az ilyen összefoglaló helyzetképet adó jelentéseket általában a szuperiorok írták, többnyire a három éves megbízatás lejártakor, mintegy átadva ezzel tapasztalataikat. Bár bizonyítani nem tudjuk, de úgy véljük: a jelentést páter Helesféni András írta, már házfőnöki tisztségétől való megválása után, de még Kolozsmonostorról való áthelyezése előtt. (Az 1650. január 27-én elhunyt Marcus Bandinus érsek haláláról még nem tud.)

Nem zárhatjuk le a jelentés szerzője iránti vizsgálódást anélkül, hogy hálás köszönetet ne mondjunk Fejér József páternek, a jezsuita rend Történeti Archivuma levél-

[1] Catalogus brevis seu annuus anni 1650: ARSI Austria Vol. 125–I, Fol. 174/v.

[2] Az egyes rendtagok életrajzi adataira ld. LUKÁCS: *Catalogi* II.

[3] 1649. október 16-án írt levelében P. Montmorency, a rend vikárius generálisa még szuperiornak címzi őt. (ARSI Austria, Vol. 6, Fol. 48/v.)

[4] Életrajzi adatai: LUKÁCS: *Catalogi* II. 616

tárosának, aki kérésünkre fáradságos munkával átvizsgálta a rendi levelezést, s a bennünket érdeklő részeket lemásolta. Fenti vizsgálódásaink az ő szíves és megértő segítsége nélkül nem történhettek volna meg.

Informatio
de statu Transylvaniae et ope conversionis
1650.

[A jelentés első, nagyobb része a katolikus egyház és a jezsuita misszió erdélyi helyzetével foglalkozik.]

De Moldavica missione pauca; ibi residet etiam Marciapolitanus archiepiscopus ut administrator ex Ordine Sancti Francisci.[5] Ungaricos sacerdotes, ut auditur, extra suas parochias celebrare non sinit; quo spiritu, ipse sciet. – Secretarius ejus fuerat apud nos hac aestate in Transylvania.[6] Mendicabat pro quodam ibi templo restaurando; cum parum obtinuisset, homo impertinens, rem, ut auditur patri nostro superiori impingit, quasi ille impedisset, et tamen jacebat tunc pater aeger valde, dum apud nos moraretur; quod ei non omnia ad nutum procurarentur, scabiosas valde, furore plenas scripsit literas, exprobrans nobis exiguam charitatem (et tamen praestitum homini, quod fieri potuit) minitansque se acturum cum suo archiepiscopo, ut nostri e Moldavia emoventur. Convenit hominem noster et conatus reddere capacem, ostendereque suaviter non spiritum Dei ipsum agi in tali aut opinione, aut intentione.

Pater Beke videtur interiora Tartariae meditari (ut ex homine, qui cum ipso locutus fuit, intelleximus), quod vocetur eo ab aliquibus ad illos ibi christianos, et sic stationem suam cui resignabit? est pater apud voyvodam seu principem in respectu aliquo, magno cum fructu catholicorum Hungarorum et Saxonum, qui utriusque nunquam adhuc sunt perversi loco hoc. Nostrorum commercium cum Moldavis fuit aliquanto difficilius ob mandatum principis,[7] prohibentis ingressum et egressum homini e suo regno. Occasionem mandati fuisse putant aliqui monachorum indigenarum eum Italis missionariis aliquam dissensionem; quamquam negant monachi indigenae se quidquam apud principem movisse; quidquid sit, mandatum est perniciosum rei chatholicae, si severe observetur. Deus tamen melius est, aderit suae causae, tantum non terrentur quos vocat, sed venient audacter, non est murus Sinensium mandatum illud. Quo tamen collineret, facile est videre.

[A jelentés ezt követő részében az erdélyi katolicizmus megerősítésére vonatkozó javaslatait adja elő.]

Deus det effectum ad gloriam suam. Reverentiae V^{rae} stabimus directioni.

[5] Marcus Bandinus, aki 1650. január 27-én halt meg.
[6] Petrus Parčević, aki azonban nem 1650, hanem 1649. nyarán járt Erdélyben.
[7] II. Rákóczi György erdélyi fejedelem.

83.

[1651. március 27. után, Tatros]

BERNARDINO VALENTINI DA PERUGIA KONVENTUÁLIS FERENCES MISSZIONÁRIUSNAK ÉS SOMLYAI MIKLÓSNAK, A CSIKSOMLYÓI KOLOSTOR GVÁRDIÁNJÁNAK JELENTÉSE A HITTERJESZTÉS SZENT KONGREGÁCIÓJÁHOZ

AZ IRAT: *A:* SOCG Vol. 269, Fol. 404. (Somlyai aláírását kivéve, végig Bernardino Valentini írása.)

NYOMTATOTT KIADÁSA: CĂLINESCU: *Altre notizie* LXXV. sz., 418–419. (Egy értelemzavaró kihagyással és több olvasási hibával.)

TARTALMA: *Tanúsítják, hogy a húsvét előtti csütörtökön éjjel két vándor, az egyik magyar, a másik szász, a Szent Kozma és Damján tiszteletére szentelt templomban „angyali éneket" hallott, majd fáklyaszerű fényt láttak, amely körbejárta a templomot és eltűnt a hegyek felé; ezt a fényt a falu lakói közül többen is látták. A csoda hatására a lutheránus szász áttért katolikusnak.*

Bevezetés

Egy, a Hitterjesztés Szent Kongregációján, valószínűleg 1656. végén vagy 1657. elején készült följegyzés így foglalta össze Bernardino Valentini da Perugia Tatrosba érkezését és ottani tevékenységét: 1650. január 17-én nevezte ki a Szent Kongregáció misszionáriusnak a két román vajdaság területére. A háborúságok és a kozákok portyái miatt azonban csak májusban érkezett Moldvába. Lengyelországon át vette útját, Varsóban fölkereste a pápai nunciust [Johannes de Torres-t] és a lengyel királyt [II. János Kázmért], akiktől ajánlólevelet kapott a moldvai vajdához [Lupu Vazulhoz]. Az ajánlólevelet Jászvásáron adta át a vajdának, aki kegyesen fogadta, és engedélyt adott számára a szentségek kiszolgáltatására, szerzetesi ruhában való közlekedésre, prédikálásra és a hivatásával járó minden szolgálat ellátására; ellátta őt útlevéllel és oltalomlevéllel is. Innen Bákóba ment, a püspöki székhelyre. Mivel a püspök [Jan Baptista Zamoyski] négy hónappal azelőtt meghalt [helyesen: leköszönt], így a püspöki helynök [Thomas Koych] mellett maradt, hogy elsajátítsa a gyóntatáshoz és prédikáláshoz szükséges helyi nyelvet. Hat hónap után a helynök kinevezte őt Tatrosra plébánosnak. Nem sokkal Tatrosba érkezése után tatár és kozák csapatok árasztották el az országot, s 38 napon át, híveivel együtt az erdőkben húzódott meg. A kozákok a várost felgyújtották, a templom is leégett. Hazatérésük után új tetőt emeltek. (Egy gondatlan, keltezetlen másolatról, melynek kéziratát nem tudtuk megtalálni, közreadta: HURMUZAKI IX./1. CCXVII. sz., 159–161.)

Ahogy az alábbiakban közölt jelentés mutatja, Valentini latin tudása nem volt éppen kifogástalan. Zavaró az is, hogy a latint olasz szavakkal keverte. A szöveg hibáit nem javítottuk.

In nomine Domini. Amen.

Die 26 mensis Martii 1651[1] venit in hac civitate Tatrusie Rss. P.Fr. Marianus a Bosna vicarius generalis Moldauiae[2] visitandi gratia, etc., et cum una simul in die Jovis (quae fuit feria quinta in Cena Domini[3] essemus in domo D^{ni} Michaelis Sus Mikaeli,[4] venerunt dui[!] homines, Sassonus unus, Ungarus alius, et clara voce ille Ungarus illingua[!] lattina exclamavit: ubi est parocus papistarum? Cui respondi; ecce adsum. Statim ad pedes meos genuflexus cum lacrimis sic locutus est: Pater, in hac nocte ante ortum aurorae, cum essem in illa ecclesia, quae vocatur Sancti Cosmae et Damiani,[5] una simul cum socio meo, audivi musicales voces quasi angelicos cantus, et statim excitavi socium meum, qui dormiebat, et ipse quoque audivit; et exeuntes de ecclesia neminem vidimus, preter splendorem quendam, quasi lampadem ardentem et postquam dictam ecclesiam circundavit, ad unum montem non adeo procul pervenit, ibique disparuit. Et nos genuflexi ita inebriati fuimus in illa melodia, quod nesciebamus quid agere. Tandem postquam egimus pro visibus nostris gratias Deo, discessimus, et quot homines invenimus, omnibus ea, quae vidimus, narravimus, qui fere omnes una voce responderunt: Credimus, quia nos quoque lucem accensam quasi facem in nocte sepe vidimus istam ecclesiam circundantem; et sic venimus ad te, pater, narrantes omnia, quae vidimus et audivimus. Insuper iste socius meus est luteranus et cupit ad santam fidem nostram venire; quae verba cum Rs. P. Marianus[6] audisset, statim osculatus est eos, et in manibus suis ille luteranus professionem fidei fecit, jussitque mihi, ut de omnibus his memoriam facerem, prout presentem feci coram omnibus hominibus, qui in dicta domo manebant ipseque Rs. P. cum anulo suo obsingniavit.[!]

Ego Fr. Bernardinus de Valentinis Ordinis Minorum Conventualium Sancti Francisci parocus et utriusque Valachiae missionarius apostolicus m.p. scripsi et subscripsi.

[1] Ahogy az alábbiakból kiderül, a dátumozás az ó-naptár szerint történt. (Ld. a 3. jegyz.)

[2] Marianus a Bosna, gyakrabban Marianus a Saraevo. 1655. február 20-án nevét így írta alá: „Fr. Marianus a Bosna Saraevo, Ordinis Minorum Sancti Francisci de Observantia Provinciae Bosnae Argentinae alumnus, Transilvaniae olim custos et in praesentibus per Regnum Moldaviae in spiritualibus vicarius generalis." (CĂLINESCU: *Altre notizie* CXXI. sz., 452–453.)

[3] Az ó-naptár szerint 1651-ben húsvét március 30-ára esett, a Coena Domini tehát a húsvét vasárnapját megelőző nagycsütörtök: március 27. (A Gergely-naptár szerint: április 6.)

[4] Az 1652. október 10-i, a *Megjegyzés* rovatban idézett (433. l.) bejelentés a görögkeleti papot említi, akinek neve „Michaël alias Mikalakio". Egy 1653. március 15-i irat egy „D. Michaëlis"-t említ Tatroson, az ő házában gyűltek össze. (APF SOCG Vol. 263. Fol. 403.) Hogy a három személy azonos-e, nem tudjuk, lehet hogy „Mihály úr" azonos azzal a Szőcs Mihállyal, akit Bandinus összeírása 1. helyen említ 1646-ban. (431. l.)

[5] A Szent Kozma és Damján tiszteletére szentelt fatemplom Tatros határában, az egykori Hilip faluban volt. A tatrosi plébánoshoz tartozott, de ahogy Marcus Bandinus írta, a sztánfalviak viselték gondját. (Ld. 361. l. 4. pont.)

[6] Csíksomlyó a Mariánus Ferencrendi Tartományhoz (Provincia Sanctae Mariae) tartozott, tagjait mariánusoknak is nevezték. Itt Somlyai Miklóst érti.

Ego Fr. Nicolaus Somliay guardinus Chykinsis audivi de istis miraculis Sanctorum Cosmae et Damiani uti ipsi chatolici ac scismatici referunt, realiter vidisse oculis propriis et cantum suavissimum audisse.

Megjegyzés

1652. október 10-én Bernardino Valentini és Somlyai Miklós újabb bejelentéssel fordult a Szent Kongregációhoz. Ebben elmondják, hogy október 8-án, mise után, a templomba „venit ardore unus sacerdos Graecorum, cuius nomen est Michael alias Mikalakio, parocus in hac civitate scismaticorum, et coram omnibus in lingua valatica incepit exclamare: O pater, magna est lex papistarum et beati qui vivunt in illa." Többször hallotta, hogy a Szent Kozma és Damján templomban „solent apparare singnia[!] et prodigia", de soha nem hitte el, sőt kinevette azokat, akik ilyeneket mondottak, most azonban maga szemével látta. „Nam cum jam pridem reversus essem de Putena, ubi fui emendi vinum causa, et pernoctassem in illo pago quae vocatur Kilibeste,[7] prope ad dicto[!] ecclesia circa septimam vigiliam noctis exivi extra domum ob nonnula mea negocia, vidi splendorem mangnium[!] quasi facem accensam dictam ecclesiam circundantem, et vocavi homines qui manebant in domo, quod omnes viderunt, prout ego videbam; quae lux postquam multoties dictam ecclesiam circundavit, sursum ivit, et tandem in uno monte prope manentem pervenit, ibique disparuit." Kérésükre vallomását románul leírta, s ezt saját és a város pecsétjével megerősítették. (Számos értelemzavaró olvasási hibával közli CĂLINESCU: *Altre notizie* LXXXVII. s., 427.)

Nem tudunk róla, hogy a Hitterjesztés Szent Kongregációja foglalkozott-e a fenti jelentésekkel, és hogy a csodával kapcsolatban milyen álláspontra helyezkedett. A tatrosi Kozma és Damján vértanuk nevére szentelt templomot azonban ettől kezdve többször is „csodatévő templom"-ként emlegették. Így többek közt Gyöngyösi Gábor[8] Tatroson 1653. március 15-én kelt ajánló sorai, amelyekben a plébános, Bernardino Valentini érdemeit méltatja. Elmondja, hogy nevezett 1650, június 25-én jött Tatrosba, Marianus [a Saraevo] moldvai általános helynök ajánlólevelével és kinevezésével („cum litteris et patentibus") s azóta plébánosként működött „a mi templomunkban". Működését részletezve, akaratlanul is bepillantást enged a mezőváros és lakóinak hányatott életébe, vallásos szokásaiba. Pater Bernardino, olvassuk, papi hivatásában „bene et laudabiliter se gessit, et multa bona sperata operatus est. Inprimis populum sibi comissum nunquam dimissit, imo tempore belli in silvis una simul fuit, et tam in die quam in nocte sacramenta ministravit, mores pravatos increpavit, abusos omnino delivit, ecclesiam a fulmine percussam restaurere curavit, paramenta omnia ad sanctissimum sacrificium spectantes ipse sumptibus suis paravit, calicem fractum et nullius valoris a piis hominibus resarcire curavit, et haec omnia propter amorem Dei ecclesiae reliquit in suo discessu." A tatrosiak mellett gondot viselt a három falu[9] híveire is, „et praecipue in una ecclesia devotionem concursumque populorum renovavit, quae sub titulo Sanctorum Cosmae et Damiani

[7] Nem tudtuk azonosítani.

[8] „Ego Gabriel Giöngiösj Ungarus", mondja az irat, amelyből az is kiderül, hogy tatrosi lakos volt. Írástudó ember volt, a tanúsítványt s.k. írta alá, méghozzá latin formulával. (Bandinus összeírásában 1646-ban nevével sem Tatroson, sem környékén nem találkozunk.)

[9] Bandinus összeírása szerint 1646-ban a tatrosi plébánoshoz öt falu tartozott: Sztánfalva, Mánfalva, Gordzafalva, Völcsök és Újfalu.

erecta est, in qua singnia[!] et miracula usque in praesentem diem visibiliter apparent, ipse enim altarem[!] distructum iterum confecit, ecclesiam restauravit et processualiter cum † [= cruce] tribus vicibus in anno ire consuevit, videlicet feria sexta in Parasceve [= nagypéntek], in festo Pentecostis[!] et in Assumptione Beatissimae Mariae Virginis [= augusztus 15.]. In quibus solennitatibus non solum venerunt Catholici in pagis prope manentes, sed qui procul in opidis et civitatibus manent, imo etiam Scismatici, ibique in lingua Valatica concionatus est et per totam noctem (prout mos antea erat) cum † [= cruce] circundavit[!] dictam ecclesiam et in orationibus permanserat." Élete dícséretes volt, a plébánián egyedül lakott, „id est sine famulo et sine famula", mindenben jó példát adott. Amikor a prefektus elszólította Tatrosból, hogy Havasalföldére menjen, sírva búcsúztatták. (A Valentini kezével írt tanúsítvány: APF SOCG Vol. 263, Fol. 403. Az irat alján Tatros mezőváros fekete viaszba nyomott pecsétje.)[10]

84.

1652. november 2., Bákó

A BÁKÓI SZERZETESEK LEVELE A HITTERJESZTÉS SZENT KONGREGÁCIÓJÁNAK

AZ IRAT: APF SOCG. Vol. 269, Fol. 437. és 450.

NYOMTATOTT KIADÁSA: CĂLINESCU: *Altre notizie* LXXI. szám, 414–415.

TARTALMA: *Magukra hagyatva, támogatás és gondoskodás nélkül, számos levelet intéztek már a Szent Kongregációhoz, választ azonban sohasem kaptak; eredménytelennek bizonyult egymás után több rendtársuk Rómába küldése is, akik személyesen számoltak be az ország és kolostoruk nehéz helyzetéről, de nem találtak meghallgatásra. Az eddigi bajokat tetézte még a Lengyelországból Moldvába érkező jezsuiták erőszakos behatolása, akik elfoglalták a parókiákat és az egyházi javakat, elűzték a Moldvában működő papokat, és sok kavarodást meg bajt okoztak. Ha a konstantinápolyi pátriárkához fordulnának, megkapnának minden védelmet és támogatást; ők hűek maradtak Rómához, de az nem vesz róluk tudomást. Ujra kérik panaszaik orvoslását.*

[10] A Szent Kozma és Damján templomhoz fűződő csodákról már Bandinus is szólt. (Ld. 361. l.) A Bevezetésben már említett, a Hitterjesztés Szent Kongregációjában 1655–1657-ben készült följegyzés is megemlékezik, Valentini akkori szóbeli beszámolója alapján, az említett csodáról. Miután az 1651. évi, általunk közölt jelentéssel lényegében megegyezően elmondja a csodát (azzal a különbséggel, hogy a csoda hatására megtérő nem luteránus szász, hanem „un calvinista"), a következőkkel egészíti ki: „La medesima fece nell' istesso modo in tempo di notte pochi giorni dopò fù novamente vista da un arciprete scismatico (che disvadeva li altri alla credenza di essa nell'heretico convertito) con altri scismatici. Per il che la matina seguente nella publica piazza esclamava, che nella religione de cattolici latini era la vera fede, non senza grande edificatione et conversione de popoli." (HURMUZAKI IX/1. CCXVII. sz., 161.)

Eminentissimi e Reverendissimi Signori Padroni e Protettori Clementissimi.

Doppo la morte della felice memoria del vigilantissimo pastore Urbano VIII e suo ministro zelantissimo Msig. Francesco Ingoli ni si è ricevuta da noi, minimi sacerdoti nella provincia di Moldavia habitanti et in partem sollicitudinis circa religionem catholicam destinati, ne anche una minima lettera consolatoria o confortatoria dalla Sacra Congregatione de Fide Propaganda, dalla quale animati, potessimo proseguire con maggior fervore in procurare la salute delle anime, ancorche più è più volte con le nostre supplichevoli habbiamo fatta istanza, e dato puntual avviso del nostro stare. Anzi, ultimamente per maggiormente certificarci, se la Sacra Congregatione havesse veramente qualche cura di noi, spedissimo unitamente a Roma un padre franciscano con le nostre lettere, acciò insieme a viva voce informasse la Sacra Congregatione, come il negotio passa e ci riportasse da quella qualche grata risposta, ma non segui l'effetto, se non in contrario, perchè ritornato che fu ci narro qualmente poca sodisfattione haveva ritrovato, e che ne anche si sapeva a Roma, dove fosse questa Moldavia, non che li sacerdoti, che in essa si affaticano, e se buona cura ha la chiese da noi, e di altri anche; ne perciò desperati, spedissimo, un altro sacerdote, D. Pietro Parchevich Bulgaro, acciò lui anche vedesse, se era come si raccontava il negotio.[1] Ma quello anche doppo d'haver fatto longo viaggio, ritorno da noi senza alcuna risposta alle nostre lettere e quello più ci affligge: senza minima lettera a questo prencipe, essendosi tenuto di certo da tutti, e dalli baroni istessi, quali sapevano molto bene esser stato mandato detto D. Pietro a Roma alla Sacra Congregatione de Fide Propaganda per informarlo di quanto passa in questa provincia. D'onde provenghi questa scarsezza non lo sapiamo, ne vi è la strada del giardino d'andarvi spesso ad investigare; ci vuol tre mesi di andar di qua a Roma con grandissime pene. Leggiamo noi nelli sacri canoni, nelle constitutioni, nelle bolle et altri volumi, et intendiamo assai bene che la Chiesa Romana sia Madre Misericordiasissima, che sia una, che sia potente, che sia autoritativa, e che sia vigilante e sollicita, ma non intendiamo, nessun[a)] nomine tantum, an et nomine et re, essendo che in re non la esperimentiamo. Che ci diamo sotto il patriarcato di Constantinopoli, non solo lui ci risponderebbe ad ogni maniera, ma ci diffenderebbe, ma ci proteggerebbe, ma ci aiuterebbe e premiarebbe le nostre fatiche. Non lo faciamo, perchè è fuor del unione et etiam se fosse unito, non lo faressimo, acciò la Sacra Congregatione tenghi il jus, che ha sempre di queste parti, benchè incognite, havuto.

Raccommandassimo anchè con efficaci ragioni, acciò il R. P. Frat' Elia Davniscianin e fra Thomasso Koich Bosnesi fossero per le presenti necessità creati da V. Em.mi missionarii in questa provincia, essendo sacerdoti habili.

[a)] CĂLINESCUnál tévesen: se sia

[1] Ld. *Iratok* 78. sz.

meritevoli, dotti, di linguaggio, di costumi, di vita e di ogni altra requisitione, e per haver servito con ogni fedeltà da otto anni in qua, e questo fu ottenuto dalle V. Em.ze, e poi non sapiamo per qual causa fu impedito, quello che fa uno di noi a Roma, si intende, che tutti faciamo, scrivessimo etiam con ogni verità qualmente reverendi padri jesuiti, quali non havevano potuto convertire li Ruteni, eccitando prima in Polonia una sanguinosa guerra, erano venuti in Moldavia, per pervertire quei pochi catholici, seducendo il popolo, occupando le parochie et usurpando li beni della Chiesa, in maniera tale che li preti, alli quali de jure tocca esser parochi; bisogna che vadino raminghi, come ha fatto D. Giorgio Grossi, venendo a Roma alli piedi de superiori et exponendo le sue giuste ragioni, sperando trovar la giustitia, ma è ritornato mezzo disperato, senza haver ricevuta una minima consolatione dalla Chiesa, con proprio scandalo e di tutti quelli, alli quali va narrando la cura che tiene de sacerdoti e popoli della Chiesa Romana.[2] Almeno fosse restituito alla sua parochia di Kotnar con un decreto, per esser del paese, e per sapere il linguaggio e li costumi di quello che val più che cento jesuiti.

Onde di nuovo ricorriamo supplichevoli a V. Em.ze, voglino ricordarsi anche di noi e le giuste petitioni piamente approvare, compiacendosi confirmarci nella residentia di Bakouia, per un decreto, acciò credino tutti, et annoverare tutti li missionarii sopranominati dei padri de minori osservanti, essendo di grandissima necessità, e restituire detto D. Giorgo alla parochia di Kotnar e particolarmente ricchiamare li padri jesuiti, dalli quali aspettiamo che naschi un grandissimo tumulto e scandalo, essendo che sono più di dieci, e dicono non depender dalla Sacra Congregatione, ma dal prencipe.

Adesso il perverso secretario,[3] quale perseguita li missionarii dell'Em.ze, insieme con li padri jesuiti ha falsificato il sigillo del prencipe, scrivendo a V. Em.ze in favore loro et in disfavore nostro; speriamo che cognosceranno la malignità et malitia sua le V. Em.ze. Ci ridono li scismatici, quando noi diciamo che la Sacra Congregatione vien retta dallo Spirito Santo; dicono non è così, perchè è variabile, è instabile, è incostante, crede alli secolari. Ecco che caccia voi altri che siete di tanto tempo e manda nuovi iesuiti, quali non sono stati mai. A queste et ad altre ragioni rispondiamo non esser la saputa della Sacra Congregatione e con altre migliori maniere che possiamo. Supplichiamo per ultimo V. Em.ze, voglino per amor di Giesù Christo recordarsi di noi, e scriver a questo prencipe in nostra raccommandatione, quale havera a grande piacere. Siamo senza capo, senza pastore, e senza vescovo totalmente sotto la protettione delle Em.ze V., alle quali pregando longa felicità, baciamo humilmente le sacre vesti. Di Bacouia li 2 novembre 1652.

Sacrae Congregationi de Fide Propaganda
humillissimi et ossequentissimi sacerdoti in
Bakouia nella provincia di Moldavia habitanti

[2] Georg Gross római útjára ld. *Iratok* 79. sz.
[3] Georgius Kutnarski, Lupu Vazul vajda titkára.

85.

[1652 ősze, Róma]

FRANCESCO MARIA SPERA DA NARNI KONVENTUÁLIS FERENCES MISSZIONÁRIUS JELENTÉSE A HITTERJESZTÉS SZENT KONGREGÁCIÓJÁNAK

AZ IRAT: *A:* APF SOCG Vol. 269, Fol. 175–176.

NYOMTATOTT KIADÁSA: 1. CĂLINESCU: *Altre notizie* LXXXVIII. sz., 427–429.; 2. *Călători* V. 388-392. (részleges román nyelvű fordítás.)

TARTALMA: *Bákó: kolostora van, püspöki székhely, három pap működik itt; Tatros: 40 család, papjuk Bernardino [Valentini] da Perugia; Jászvásár: a barátok templomát tavaly felégették a tatárok, most két jezsuita szolgál itt; Kutnár: gazdag és tágas templom, papjuk Simone da Veglia volt, helyébe jezsuiták jöttek; Nemcen is ez történt; Galacon Simone [Miserčić] da Sebenico a pap; további 20 templomban nincs pap, évente 15–20 ember hal meg a szentségek nélkül; a püspökök pénzért eltűrik, hogy diakónusok végezzék a szolgálatot. Az országot felégették és kifosztották a tatárok, a papok számára valami támogatás volna szükséges.*

Bevezetés

Bonaventura da Campofranco 1652. január 25-én Tîrgovistéről a Hitterjesztés Szent Kongregációjának írt levelében jelezte, hogy a Rómába menő Francesco Maria Spera da Narni pátert megkérte, számoljon be részletesen a két vajdaság misszióinak helyzetéről, s megbízta őt, hogy fölvegye régóta elmaradt járandóságát. Most csak annyit jelez, hogy Havasalföldén egyedül ő, s Moldvában is csak két misszionárius van. Legalább az alábbi helyekre kellene pap: Románvásár, Szabófalva, Tatros (itt van az egyik misszionárius), Szalonc, Lukácsfalva, Nemc, Galac, Csöbörcsök, Barlád (a másik misszionáriussal), Husz (egy papja van), Jászvásár, Kutnár, Moldvabánya (itt jezsuiták vannak), Szucsava és Bákó. (CĂLINESCU: *Altre notizie* LXXX. sz., 421-422. – Azonos tartalommal Capponi bíborosnak: u.o. XXIX. sz., 421.)

Spera utazására azonban csak mintegy félév mulva került sor. 1652. június 27-én kelt ugyanis a három misszionárius (Bonaventura da Campofranco, Bernardino Valentini és Simone da Sebenico) közös levele, melyben felhatalmazzák, hogy járandóságukat átveheti Rómában. (U.o. LXXXIV. sz., 426.)

Az a valószínű, hogy Spera 1652 augusztus végén vagy szeptember elején érkezett az örök városba.

Eminentissimi Signori.

Informationi del P. Fr. Francesco Maria Spera da Narni de Minorum Conventuale missionario apostolico dell'una e l'altra Valachia, com'appare per decreto fatto dalla Sacra Congregatione li 25 d'Aprile 1644.

Ha fatto residenza in Moldavia tre anni, in Campo Longo cinque anni e mesi co'l viaggio.

[Ezután következik Cimpulung, Tîrgoviste és Bukarest katolikus egyházközségeinek jellemzése.]

In Moldavia

Baccovia monastero nostro è residenza del vescovo, vi sono tre sacerdoti, tengono una villa e due delle migliori vicine, e altre delle vicine non le visitano mai.

Truttuse[1] sara di 40 case. V'è il P. Bernardino da Perugia[2] missionario lontano d'altre chiese, che non vi sono sacerdoti.

Iasse residenza di quel prencipe. La nostra chiesa fu arsa l'anno passato da Tartari con molt'altre chiese del paese, per forza del segretario del prencipe, vi son venuti i padri giesuiti, ch'habitano in una casa presa da loro.

Cottenar[3]. V'e una chiesa ricca e commoda. V'era il P. Simone da Veglia missionario ma andando infermo in Baccovia per curarsi, v'entrorno i padri giesuiti, il simile in Nens[4] et in altro luogo.

In Galatz risiede il P. Sebenico missionario.[5] In altre da 20 chiese per non poter li missionarii per la lontananza arrivare, e per molti altri, che vi sono, stanno senza sacerdoti, e morono l'anno 15 o 20 senza sagramenti.

I vescovi che vi sono per 8 e 10 scudi comportano che li secolari chiamati diaconi ammogliati dichino messa, non discernendo il popolo se consagrano, ò no. Celebrano i divini offitii, battezzano, sepeliscon morti fanno benedittioni siche per questi abusi li popoli quando v'arrivano i missionarii e altri sacerdoti li discacciano.

Provedervi per mezzo del padre di Polonia scriva a quel prencipe dia potestà al vescovo al prefetto, e missionarii di provederci.

Li beni ecclesiastici di questa provincia fuora, di quelli di Baccovia l'amministrano i secolari. Vi sarebbe necessario di sacerdoti con qualche provisione per esser il paese arso tutto e guasto da Tartari.

[Ezután következik az erdélyi és magyarországi helyzet általános jellemzése.]

[1] Trotus (Tatros)
[2] Bernardino Valentini da Perugia
[3] Cotnari (Kutnár)
[4] Nemc
[5] Simone Miserčić da Sebenico

Il tutto potra informarle a pieno anco il P. missionario Angelo da Sonnino Minorum Conventuali, ch'è stato in quelle parti. Ch'è quanto deve dare di conscienza il sudetto Fr. Francesco Maria Spera.

86.

1652–1653–1654.

A LENGYELORSZÁGI JEZSUITA RENDTARTOMÁNY JELENTÉSE HÁROM ÉV MOLDVAI MISSZIÓJÁRÓL

AZ IRAT: *A:* ARSI Polonia Vol. 53, Fol. 40–42. – *C:* APF SOCG Vol. 269, Fol. 297 + 300. (Csak a jelentés utolsó része, a katolikus egyházközségekről szóló kimutatás.) – *F:* U.o. Vol. 265, Fol. 298–299. (A *C* alatti irat olasz nyelvű fordítása.)

NYOMTATOTT KIADÁSA: 1. FILITTI: I. CVI. sz., 100–103. (Csak a *C* alatti irat, egy az ASV-ban őrzött másolatról.); 2. PALL: *Controversie* 240–243. (Csak a jelentés első része, a *C* alatti irat már nem.) 3. *Călători* V. 500–508. (A teljes szöveg, de három részre bontva; román nyelvű fordítás.)

TARTALMA: 1652: *Ugyanaz az öt jezsuita szerzetes működött Moldvában, aki az előző évben: kettő Jászvásáron, kettő Kutnáron és egy Moldvabányán. Kutnáron rendszeres szolgálatot végeztek, miséztek, kiszolgáltatták a szentségeket, tanítottak, eskettek, temettek. Közben a szomszédos magyar faluban, Románvásáron, amelynek lakói már csak névleg voltak katolikusok, három hónapon át, nagy nélkülözések közepette, eredményesen működtek. Egyikőjük egy görög előkelő* [*Cantacusino*] *részéről sorozatos üldöztetést szenvedett, de ez elnyerte büntetését Istentől, mert az új vajda, István fogságába esve, őt minden vagyonától megfosztotta. Ugyanígy járt Lupu vajda testvére is. Ez évben nagy pestisjárvány dúlta Moldvát.* – *1653: Az egész országra kiterjedt belháború nagyon nehézzé tette a missziói szolgálatot; az a csoda, hogy a harcokat és az éhínséget életben megúszták; egyes falvakat teljesen elpusztítottak, a városokat, templomokat, kolostorokat kifosztották, az emberek az erdőkbe menekültek és barlangokba bújtak. Az erdőbe menekült kutnáriaknak ünnepeken sátorban miséztek. Az erdei élet viszontagságai egészségileg is megviselték őket, egyikőjüket a zsiványok összeverték. A szolgálatot lázasan, betegen is ellátták.* – *1654: Bákó: püspöki székhely, magyar plébános, 200 magyar katolikus; Jászvásár: a vajda székhelye, templomát a kozákok felégették, 200 katolikus ház, a vajda udvarában 700 katona, katolikusok és eretnekek; Kutnár: kőtemplom, 2 jezsuita szerzetes, a lakosság többsége katolikus; Galac: vályogtemplom, papja nincs, 30 katolikus család; Barlád: fatemplom, papja nincs, 40 magyar katolikus ház; Vászló: temploma van, papja nincs, 5 magyar katolikus ház; Sztánfalva: temploma van, papja nincs, 100 magyar katolikus család; Tatros: temploma van, a lakók majdnem mind katolikusok; a szomszédos bosnyák és bolgár rendtartomány ferenceseiből szoktak papot hívni; Mánfalva: temploma van, papja nincs, 100 magyar katolikus ház; Lukácsfalva: temploma van, papja*

nincs, 50 magyar katolikus ház; Szalánc: temploma van, papja nincs, 50 magyar katolikus ház; Románvásár: fatemplom, papja nincs, néhány katolikus ház; Szabófalva: kőtemplom, 7 falu tartozik hozzá, melyek lakói többnyire katolikusok; pap nincs; Nemc: fatemplom, néhány katolikus ház, pap nincs; Szucsava: fallal kerített templom, az 1653. évi háborúban elpusztult, csak falai állnak; 30 katolikus ház; Herló: temploma elpusztult, néhány katolikus ház; Husz: temploma, magyar plébánosa van, mintegy 300 katolikus család; Csöbörcsök és körülötte mintegy 20 falu, nagyobbrészt katolikus magyarok; fatemplom, pap nincs, pedig nagyon szeretnék, ha volna. A jezsuiták moldvai vikáriusa Labeta páter.

Annuae literae missionis Moldavicae anni 1652 et 1653.

Haec missio anno 1652 operarios habuit quinque, eosdem quos praeterito. In tres precipue civitates hae personae erant distributae, ita ut Iassiis, quae est provinciae metropolis, duo, totidemque Kuthnarii, unus autem Baniae, solitam Societatis operam servitio catholicorum impenderent.

Kuthnarienses missionaristae distributis inter se tam ecclesiasticis quam familiaribus ministeriis, in eis consuetum fere fructum reportarunt, conciones statis et festis dominicis diebus habitae sunt ordinarie. Pueri doctrina Christiana, principiis literarum et rudimentis grammaticae imbuti; notabilis pars populi ad frequentiorem sacramentorum usum inducta; moribundi sacris muniti. Funera solemniter celebrata, matrimonia male contracta ad normam ecclesiae redacta. Ultra haec, aliis missionis hujusce locis communia, locus iste quaedam particularia habuit, praecipue quae sequuntur.

Facta excursio ad pagos ungaricos adjacentes civitati dictae Roman. Eo in loco pater, cui haec cura demandata fuerant,[1] homines nominis duntaxat christiani[2] sectatores, caeterum moribus schismaticis per omnia similes, a profunda rerum divinarum ignorantia vindicare conatus est. In quo servitio per tres menses in magna rerum vitae necessariarum indigentia persistens, in fructibus laborum suorum numeravit sex personas, quarum quaedam per annos 30, quaedam per 50, confessionis usum intermiserant. Aliorum neminem ex confessis invenit, qui non a sex aut septem annis in eodem sacramentorum neglecta delituissent. Demum exacto in tam arduo labore trimestri spatio, pater collapsis viribus Kuthnarium redire debuit, ne inter barbaros eisdem vivendi incommodis, ex quibus aegritudinem contraxerat, prorsus consumeretur.

Ibidem uni ex nostris gravis persecutio intenta est ab uno ex praecipuis in provincia barone graeco,[3] romanae ecclesiae ac nominatim Societatis nostrae hoste capitalissimo. Hic enim occasione damni quod passus est in

[1] PALL jegyzete szerint valószínűleg Désy Mártonról van szó. Ez tévedés, Désy, ő maga is jezsuita, sohasem volt Románvásáron, hanem Kutnáron, a lengyel jezsuitákat megelőző években, majd Jászvásárra ment.

[2] Értsd: katolikus

[3] PALL jegyzete szerint ez a személy Tomas Cantacusino, Észak-Moldva kormányzója volt.

sua vinea, propinqua nostrae propter vicinitatem, suspicione concepta de patre, quasi ille damni illius author fuisset, insuper stimulatus a falsis vinearum resioribus, misit suos apparitores qui patrem ligarent ligatumque ad judicium principis[4] adducerent. Quod ille procul dubio fecisset, nisi pater ab omnibus amicis praemonitus Jassium ad aulam confugisset principis, seque a suspicione damni illius purgasset. Hanc patris injuriam noluit impunitam transire divina ultio. Anno enim sequenti in permutatione principum, ille baro arcta obsidione cinctus una cum conjuge praeteriti principis Basilii, tandem in manus Stephani novi principis[5] devenit, perditisque thesauris, unica victoris clementia supplicium capitis et vincula, quae ipse patri nostro intentaverat, evasit. At non evasit alter huic similis, frater Basilii principis,[6] qui unum ex nostris patrem ante annos tres captivaverat, et in opprobrium romanae fidei ad rotas carpenti sui ferrea catena ligari mandaverat; ille enim captus in proelio et ligatus, a Stephano principe ad Transylvanum Rakocium missus, apud eum etiam nunc in vinculis et carceribus haeret.[7]

Hoc anno pestis per universam provinciam grassata est, in qua calamitate a nostris, per diversa loca missionis huius constitutis, infectis catholicis ita feliciter servitum est, ut nullus hac lue involutus fuerit, scilicet parcente Deo paucitati operariorum in multa messe.

Annus Christi 1653.

Annus iste quemadmodum toti provinciae huic fatalis extitit, ita et missioni nostrae magnum attulit impedimentum, quominus opera nostrorum sese late ad servitium animarum extenderet. Principum ea fuit permutatio, quae tanta variarum gentium inundatione atque diversorum exercituum multiplicitate hanc terram impleverat, ut mirum fuerit afflictos incolas, hac belli mole amplius quam per tres anni partes continuo pressas, ultimo famis gladiique exitio non succubuisse. Res fere in hunc peracta est modum.

[Ezután részletesen elmondja a Lupu Vazul és Gheorge István közti háborúk történetét.][8]

[4] Lupu Vazul vajda.

[5] Az új vajda, aki 1653 márciusában Lupu Vazul ellen támadt Gheorge István volt; Lupu felesége. Katalin (Ecaterina) circassziai hercegnő volt; ő és Tomas Cantacusino Szucsava ostrománál estek István vajda fogságába, 1653. október 9-én. (PALL: *Controversie* 241. 9. jegyz.)

[6] Gheorghe Coci, Moldva főkapitánya (hatmanul).

[7] A Jászvásár közelében, Sîrca-nál vívott ütközetben, 1653 júliusában fogságba esett Gheorghe Cocit II. Rákóczi György a váradi börtönbe záratta, ott is halt meg.

[8] Ezt a részt, amelyet PALL sem közöl, egy, az ASV-ban őrzött másolatról kiadta FILITTI II. 124–131.

Bellicus iste tumultus ab 11ma Aprilis ad primam usque Novembris continuatus, incredibile dictu quomodo incolas terrae hujus afflixit. Nam praeter depredationem a Tymosz[9] et Kozacis primo factam, exercitus tum hungaricus, tum multanicus,[10] tum polonicus, tum vel maxime ipsemet muldavicus infinita provinciae damna intulit. Turcae item ac Tartari turmatim in causa novi principis discurrentes, mirum in modum afflictos jam ab aliis homines excruciarunt, plerique pagi funditus deleti, oppida et civitates in direptionem datae, monasteria templaque tum valachica tum praecipue graeca expoliata, quod et nostro catholico Baniae accidit. Ipsi calamitosi homines vitae tantummodo suae consulentes, sylvas, montes et cavernas impleverunt, atque in his latebris velut colonias duxisse videbantur, ut non nisi audaciores identidem e sylvis predire vacuasque domos suas revisere solerent.

In hac rerum perturbatione, catholico populo nostrorum Kuthnarii residentium opera ne quidem inter sylvarum latebras defuit. Erecto enim decente tentorio tam profestis quam festis diebus, pro iis qui eo loci aderant missa celebrata. Infirmi sacramentis muniti, et ne ipsum templum Kuthnariense adeo neglectum, quin ad illud excurretur et sacra celebrarentur. Reliqua animarum obsequia solummodo in desideriis manebant, verum et illa satis abunde infinitis calamitatibus et angustiis compensabantur. Nam praeter continuum a praetereuntibus atque omnia vastantibus exercitibus metum, praeter molestias ac damna a Multanis et Turcis, domus nostrae sylvestris vita tantum incommodorum habuit, ut gravium morborum nostris causa fuerit. Enimvero sub Jove frigido, sub imbribus atque authumnalis aurae intemperie hominibus infirmis diutius permanendum erat. Fames pane tantum pomisque sylvestribus explenda, sitis praeterlabente aqua restinguenda, sustinenda pericula scrutantium sylvas latentesque homines invadentium latronum.

Ad extremum uni ex nostris qui Iassiis Hustios civitatem hungaricam transfugerat a petulantibus quibusdam lixis inflicta verbera.

Duobus ultimis turbulenti hujus anni mensibus, cum tandem populo domos redire licuisset atque optata quies reddita esset, praeter solita ecclesiastica resumpta munia et animarum obsequia, facta est excursio Romanum ad aulam principis ibi tunc residentis, propter servitium exhibendum catholicae militiae tum germanicae, tum polonicae principi famulanti, ubi multorum confessiones exeptae, aliquot haeresim abjurarunt. Haec et alia animarum obsequia a nostris quartana febri laborantibus exhibita sunt et hucusque in eadem infirmitate persistentibus continuantur.

[9] Timus, Chmielniczki Bogdán kozák hetman fia, Lupu Vazul lányának kikosarazott vőlegénye, a Moldvára törő kozák csapatok fővezére.

[10] Értsd: munteniai, azaz havasalföldi.

Status catholicae religionis in Moldavia,[a] anno 1654.[11]

Bachoviae, quod oppidum vicinum est montibus[b] Carpatiis, est episcopi sedes;[c] praeterito bello aula exusta est,[d] Praeterea est ibidem aliud templum parochiale, in quo est parochus ungarus;[12] catholici Ungari fere 200.

Jassi est metropolis Moldauiae, ubi residet princeps cum sua aula; templum catholicum a Kozacis[e] exustum est, manent duo sacerdotes Societatis Jesu,[13] ac in una domo, a principe precario impetrata, divina faciunt. Domos catholicorum fere 100, in aula autem principis milites 700, qua catholici, qua haeretici.

Kutnary. Hoc oppidum distat unius diei itinere Jassis, templum est ex lapide extructum, manent ad illud duo item praesbiteri e Societate Jesu.[14] Maxima pars incolarum sunt catholici.

Galac est oppidum in finibus Moldauiae situm, ad ripam Danubii, prope Pontum Euxinum. Est hic sacellum e luto et paleis extructum, sacerdos deest. Catholicorum familiae 30, quando adest sacerdos; evocatur quandoque in ditionem turcicam ad vicinia oppida, a mercatoribus catholicis ultra Danubium.

Borlat.[15] Habet quoque sacellum ex ligno exstructum, sacerdote caret, potest nihilominus visitari ab eo sacerdote, qui residet Galaci. Catholicorum Ungarorum domus 40.

In *Vaslo*[16] templum est, sacerdos non est. Catholicorum Hungarorum domus 5.

In *Staneste* templum seu sacellum est, sacerdos non est, catholicorum Hungarorum familiae 100.

In *Tatros* templum est; catholici incolae fere omnes; solebant vocare monachum ex Bosgna, in qua provincia et vicina Bulgaria sunt aliquot conventus Bernardinorum seu minoris observantiae.

[a] *C:* in Moldauia seu in Valachia

[b] PALL közlése itt, ennél a szónál végződik.

[c] Ettől kezdve a *C* szövege a következő: plerumque tamen non solet residere propter inopiam sustentationis et pericula. Nunc autem est episcopus Rss. D. Kurski ex Ordine Minorum de observantia. Spectat ad episcopatum unus pagus Trebez [= Trebes] et media pars oppidi Bakoviae et unum molendinum, in flumine Bistriza situm. Habet etiam duo apisteria. Potest habere annuorum redituum mille taleros, praesertim, si principes subditos facerent immunes ab operibus et pensionibus, quas illi pendunt.

[d] Innentől az *A* és a *C* szövege megint azonos.

[e] *C:* et Scythis

[11] A jelentésnek ezt az 1654. évi részét (*C* variáns) Pietro Vidoni lodi püspök, lengyelországi pápai nuncius küldte be a Szent Kongregációnak. (Kísérő levele: APF SOCG Vol. 269, Fol. 296 + 301)

[12] Rabcsonyi Mihály

[13] Stanislaw Sczytnicki és Jan Baszewicz

[14] Csak Jacobus Labeta jezsuitát ismerjük név szerint, plébánosa viszont az 1653-ban Kurski püspök által kinevezett Johannes Baptista Berkuce ferences misszionárius volt.

[15] Barlád

[16] Vászló

In *Manasta*[17] sacellum est, sacerdos non est, catholicorum Hungarorum domus 100.

In *Lukacz*[18] sacellum est, sacerdos non est, catholicorum Hungarorum domus 50.

In *Saloncz*[19] templum est absque sacerdote, catholicorum Hungarorum domus 50.

In *Foroian* templum est, parochus non est, catholicorum domus 100.

In *Roman* oppido sacellum est ex ligno, sacerdos non est, catholicorum domus aliquot.

In *Soboian* pago templum est ex lapide exstructum satis magnum; spectant huc 7 pagi, in quibus plerique incolae sunt catholici. Sacerdos deest.

In *Niemc* sacellum est ex ligno exstructum, catholicorum domus aliquot, sine sacerdote.

In *Bania* oppido templum est ex lapide exstructum, satis amplum, a principibus quondam catholicis; manebat hic pater unus e Societate[f] cui successerat parochus, sed mortuus est. A morte illius manebat unus Franciscanus ex missionariis Sacrae Congregationis de Propaganda Fide.[20]

Soczauiae, ubi uxor Basilii cum proceribus incluserat se in arce,[21] ibique anno praeterito sedes belli fuit, est templum satis magnum muratum, nunc hoc bello est ita vastatum, ut soli stent parietes absque tecto. Catholicorum domus 30, fuit prima quondam episcoporum sedes.

In *Horlo*[22] templum est seu sacellum desolatum, catholicorum domus aliquot.

In *Huss* templum est, residet parochus ungarus,[23] familiae catholicorum circiter 300.

In *Cubienzi*[24] oppidum est intra fines Moldauiae, sed jam chano Tartarorum paret cum pagis circiter 20, in quibus magna ex parte habitant catholici Ungari; templum est ex ligno extructum, sacerdos deest, qui valde illuc expetitur.

[f] *C:* e Societate Jesu

[17] Maneşti (Mánfalva)

[18] Lukácsfalva

[19] Szalánc

[20] Arról, hogy Moldvabányán jezsuita szerzetes lett volna, nem tudunk. A plébános, akire céloz, nyilván Georg Gross. A ferences pedig föltehetően Vito Pilutio.

[21] Ld. a 9. jegyz.

[22] Herló

[23] Huszon Johannes Zlatany volt a plébános, aki azonban nem magyar, hanem raguzai dalmata, vagy olasz volt.

[24] Csöbörcsök

Haec loca et templa solet visitare unus presbiter Societatis Jesu illique populo sacramenta administrat.[25] Vicarius in spiritualibus est ab illustrissimo loci ordinario constitutus P. Jacobus Labeta Societatis Jesu, residet Kuthnari. Reditus et annui proventus qui plerumque sunt ex vineis ecclesiarum, quae administrantur ab aeconomis[g)] saecularibus, qui rationem neque reverendissimo episcopo, neque vicario ipsius reddant.

87.

1653. április 1–8.

A MOLDVAI KATOLIKUS HÍVEK ÉS MISSZIONÁRIUSOK PANASZLEVELEI A HITTERJESZTÉS SZENT KONGREGÁCIÓJÁHOZ

Bevezetés

Moldvában (de Havasalföldén is) az 1650-es években nagyon kiéleződött a ferences misszionáriusok és a Lengyelországból érkező jezsuiták közti ellentét. Ez utóbbiakat támogatta a bákói püspök, a lengyel Marianus Kurski, valamint Lupu Vazul moldvai vajda is, aki mellett titkára, Kutnarski segítette a lengyelek ügyét.[1]

Az elkeseredett misszionáriusok – miután a Szent Kongregációnak küldött sorozatos panaszaikra nem kaptak választ – 1653 tavaszán közös akarattal ismét Rómába küldték Petrus Parčević-et, a néhai Marcus Bandinus érsek titkárát. Parčević, aki már eddig is mindent elkövetett, hogy a bákói püspökséget, vagy Bandinus példájára az apostoli adminisztrátori megbízást elnyerje, most ezt az utat is ennek a célnak az érdekében vállalta.[2] A misszionáriusokkal és a nagyobb egyházközségekkel a jezsuiták és a lengyel püspök kártevő viselkedését panaszoló leveleket íratott. Ezek a panasziratok egyszersmind meg-

g) *C:* ab Germanis

[25] „Haec loca": értelemszerűen a jelentésben felsorolt valamennyi helyre vonatkozik. Túlzás viszont, hogy a jezsuiták egész Moldvát rendszeresen látogatták.

[1] Georgius Kutnarski ellen különösen Parčević panaszkodott többször is. 1652. április 20-án írt levelében azt jelentette a Szent Kongregációnak, hogy „minden képzeletet felülmúló gyűlölettel" áskálódik a vajdánál a misszionáriusok és mindenekelőtt őellene. Majd hozzátette: a jezsuiták tüzelik őt. (APF SOCG Vol. 269, Fol. 429.)

[2] Filippo Stanislavo nicopolisi püspök 1653. augusztus 3-án Szófiából a Szent Kongregációnak írt levelében beszámolt a moldvai hírekről: a nép háborog a lengyel főpapok és a jezsuiták ellen; Rómába küldték Parčevićet, s azt kérik, őt nevezzék ki püspöknek. (CĂLINESCU: *Altre notizie* CVI. sz., 442.)

bízólevelek voltak: a további részleteket majd elmondja P. Parčević, akiben mindnyájan megbíznak, s akit ajánlanak a püspöki kinevezésre.[3]

Parčević útjára, római tárgyalásaira nincsenek adataink. Annyi bizonyos, hogy a Szent Kongregáció ekkor, ebben az ügyben sem határozatot nem hozott, sem intézkedést nem tett.

a)

1653. április 1., Bákó

A BÁKÓI KATOLIKUSOK KÉRELME A HITTERJESZTÉS SZENT KONGREGÁCIÓJÁHOZ

AZ IRAT: *A:* APF SOCG Vol. 269, Fol. 485–486. (A címzését kivéve, az egész irat, az aláírások is, egy kéz írása. Végén Bákó városának fekete lenyomatú pecsétje. Az irat külzetén a Szent Kongregációban készített latin nyelvű tartalmi kivonat.) – *F:* U.o. Fol. 484. (A Szent Kongregációban készített olasz nyelvű fordítása.)

TARTALMA: *A püspökké kinevezett Marianus Kurski mindössze két hetet töltött Bákóban, majd miután az egyház javait elprédálta, ami maradt szekerekre rakatta, és velük Lengyelországba távozott. Kérik, nevezzenek ki más püspököt, küldjenek az üresen álló kolostorba ferences szerzeteseket, és helyezzék a kolostort az erdélyi ferences rendtartomány felügyelete alá.*

[3] Parčević kinevezését ajánlotta Szalinai István, az erdélyi ferences kusztodiátus generális vikáriusa is a Hitterjesztés Szent Kongregációjának Mikházáról, 1653. január 20-án írt levelében. Ahogy írta: „Semper in Moldauia erant turbationes, nec catholici Ecclesiae Romanae obedientiam integram declarabunt, donec episcopi poloni non cessabunt illos molestare, quod etiam princeps [Vasile Lupu] male sentit de ipsis; omnes, tam barones, quam vulgus libenter haberent unum, quem a longo tempore norunt, ut cum ipsis cohabitet, prout est D. Petrus Bulgarus [Parčević], quem non solum Moldavi et Valachi, maxime ob ejus dotes diligunt, sed ipsimet Transsilvani heretici, ut multoties ab ipsismet immediate mihi dictum est. Haec inter coetera obnixe rogo Sacram Congregationem, velit assumere, promovere et ad actum deducere si zelo zelatur cultum et Dei honorem, ego quod sentio et praevideo dico, et fideliter propono, ut mundus in omnibus inveniar ante tribunal Dei." (APF SOCG Vol. 269, Fol. 11.) – Giovanni Marcellini, a vajda olasz orvosa viszont 1652. június 19-én, az itáliai Pesaroból a misszionáriusokra panaszkodott. Többségük [összesen négyen voltak!] – mondja – inkább hátráltatja, mintsem előmozdítja a vallás ügyét. Tudatlanok, nem ismerik a dogmákat, s ezzel a görögkeletiek gúnyolódására is alkalmat adnak. Csak a szabados élet érdekli őket, a pénz és a címek. Példájuk a hitetleneket is visszarettenti a katolicizmustól, a katolikusok pedig elvesztik hitüket. (CĂLINESCU: *Altre notizie* LXXXIII. sz., 425.)

[Címzés az irat külzetén:] Sacra Congregatio de Fide Propaganda.

Alázatos supplicatiónk és könyörgésünk az szentséges római anyaszentegyházban levő Szent Gyülekezetben levő nagyságos cardinalihoz, kik az igaz hütnek szaporodásában és kiterjesztésében fáradnak és munkálkodnak.

Mü, az Moldoua országban, Bako várasában lakozó katolikusok, mind az környüllevő magyarságal eggyüt, leborult orcával, magunk megalázásával és fiui engedelmességgel az Nagyságtok kegyelmes lábaihoz ez supplicatiónk által leesvén, könyörgünk, méltóztassék kiáltásunkra füleiteket lefügeszteni. Jóllehet, nagyságos kegyelmes uraink, sok külömb-külömb féle nyavalyáktól szorongatatunk, mint olá nemzetség közöt, de azok közöt legnehezeb és nyavalyásab, hogy lelki pásztorok nélkül szükölködünk sok üdőktől fogvást. Régi klastromunkot, ki azelőt az Magyarországban levő provincia, mely Salvatorisnak neveztetik,[1] attól függöt, de mivel a püspökök lakóhelihez foglaltatot, azolta fogvást szenvedtünk sok busulásokot, majd immár hitünkben is némelyek botránkozást tetenek, látván, hogy az püspökök münköt nem orvosolnak, támogatnak és erősitenek az igaz hütben, hanem inkáb botránkoztatnak, kiváltképpen az lengyen[2] püspökök, kik közöt legszulyosaban esék az nagyságos Marjanus Kurski lengyen püspöknek cselekedete, ki ez elmult esztendőkben, ugymint 1652 Bakoban jővén, nem ugy mint pásztor, hanem mint farkas, semmi jó példát nem adván, az mi az Istenben elnyugot[a)] igaz püspöktől[3] maradot vala, és az mit az fráterek takarítotanak és gyütöttenek vala, szolgáival együtt az püspök bort és egymást[4] feldőzsölének; két hét mulva, az mit el nem tékozolhata, szekereket megterhelvén, mind házi eszközöt és az Istenben el nyugot barát-püspöknek egyét mását elvivén, eléb ála,[5] és az szegény frátereket pusztán hagyá, kik münköt az igaz hütben megtartotanak, hevet, hideget, nyomoruságot velünk türtenek; az templom majd negyven esztendőtől fogvást hajazat nélkül volt, ezek az szegény barátok vitték hajazat alá; az püspökök semmit vele nem gondolnak, az megholt püspök az müt cselekedett. Ezek felet nem elégedet aval Kurski püspök urunk, hogy egyetmást eltékozlot, hanem Lengyenországból[b)] egy gonosz, részeges szolgáját aláküldvén, gyalázatoson az szegény atyákot ki akarta innen hányatni, és hogy szolgái lakjanak. Látván mü bakai birák ez rut dolgot, fejenként az szegény páterekkel eggyüt az mü kegyelmes fejedel-

[a)] Tollhiba folytán az *el* szó kétszer írva: el el
[b)] Tévesen így írva: Legyen országból

[1] Értsd: A salvatorianus ferencrendi tartomány (Provincia Ordinis Fratrum Minorum de Sanctissimo Salvatore nominata, vagy röviden: Provincia Sanctissimi Salvatoris).
[2] Értsd: lengyel
[3] Az 1650. január 27-én Bákóban elhunyt Marcus Bandinust értik.
[4] Értsd: miegymást
[5] Értsd: odébb álla

münkhöz[6] mentünk. Látván az fejedelem az mü keserves kiáltásunkot, és ez dolgot értvén, szárnya alá vet, és parancsolta ő nagysága, hogy az barátokot senki meg ne háboritsa, meg akarja őköt klastromokban oltalmazni és tartani.

Kérjük az Istenért nagyságtokot kegyelmesen, és az Szent Gyülekezetet, hajtsa meg füleit ez országban levő szegény kevés keresztyénségnek ohhajtására,[c)] az szegény fráterеket[7] plántálja be az ő régi klastromokba, mert mü ezután idegen püspököt be nem fogadunk, mert ez az hely mezővé leszen, és netalán kalagorok és cizmaticusok[8] fogják birni, sicut ante adventum illorum patrum possidebant et sic recuperavit archiepiscopus a Deo datus.[9] Kérjük alázatoson az Szent Gyülekezetet, hogy valamit szóval ez az igaz bolgárországi ciprovaczi Péter pap,[10] igaz missionarius, az Szent Gyülekezetnek szóval proponál, mond és előszámlál, annak hitelt adgyon, mert ő is az megholt püspökkel együtt jöt ide, it lakot, fáradot, munkálkodot, és sok háboruságokot szenvedet, és mindeneket látot, hallot és tud. Kérjük mégis az Szent Gyülekezetet, leborult orcával kiáltjuk: bocsássa lelki vigasztalásunkra vissza ez levelünk mutató ciproai Péter papot, irván az mü kegyelmes fejedelmünknek, és kérjük lelki buzgósággal az Szent Gyülekezetet, hogy ez az klastrom ezután függjön az erdéli custodiától, ki két napi járóföld hozzánk.[11] Kit a menybéli Isten fizessen meg nagyságtoknak és az Szent Gyülekezetnek.

Nagyságtoknak és az Szent Gyülekezetnek engedelmes fiai és juhai, függvén az anyaszentegyháztól.

Datum Bacouiae in Moldauia, die 1. Aprilis 1653.

Én Gencze István, esküt biráia az várasnak tizenketőd magammal
Én Köszin Balázs, régen váras biráia
Én Bodor Gergely, régen város biráia
Én Zorat György, régen város biráia
Én Kadar György, régen város biráia
Én Vincelerd Márton, régen város biráia,
mostan pedig az fejedelem ő nagysága kulcsára.[12]

c) Írva így: oh haytasara

[6] Lupu Vazul moldvai vajdához
[7] Értsd: a ferenceseket, „Isten kis szegényeit"
[8] Értsd: kalugyerek (görögkeleti szerzetes papok) és szkizmatikusok (görögkeleti vallásúak).
[9] Nem egészen világos utalás. Az érsek, akire céloznak, nyilván Marcus Bandinus. A „Deo datus" kifejezés azonban az 1653-ban is működő Petrus Baksić szófiai érsekre is érthető, aki a Petrus Deodatus nevet használta. (Az irat olasz fordításában: „. . . il vescovo[!] defonto")
[10] A levelet Rómába vivő Petrus Parčević, aki egy ideig Ciprovacban szolgált.
[11] Ti. Csíksomlyó
[12] Bandinus összeírásában (*Iratok* 76. sz.) az aláírókat egy kivételével megtaláljuk Bákóban: Gencze István (62. sorsz.); Kőszin: Bandinusnál Kozin Balázs (67. és 87. sorsz.); Bodor: Bandinusnál Boldor Gergely (92. sorsz.); Zorat: Bandinusnál Sorat György (16. sorsz.); Kádár György (60. sorsz.); – Vincellér nevű Bandinus bákói névsorában nincs, Jászvásáron viszont kettő is van (56. és 61. sorsz.), de egyik sem Márton. – Ugyanezekre a nevekre ld. a *b)* irat aláírásait is.

Postscriptum

Kérjük azon is igen alázatoson az Szent Gyülekezetet, ne hidgyen ollyanoknak, kik szép szin alat fejedelmek pecsétivel is álnokul szoktak irni és busitani az Szent Gyülekezetet, kik az álnokságban járnak; minden dolgainkban igazán járunk és irtunk mü az Szent Gyülekezetnek.

Ez alázatos könyörgő supplicationkot[d] várasunk pecsétivel megerősítjük.

[P.H.]

b)

1653. április 1., Bákó

A BÁKÓI KATOLIKUSOK KÉRELME DIONISIO MASSARIHOZ, A HITTERJESZTÉS SZENT KONGREGÁCIÓJA TITKÁRÁHOZ

AZ IRAT: *A:* APF SOCG Vol. 269, Fol. 471. (Az egész irat, az aláírások is, egy kéz írása. Végén Bákó városának fekete lenyomatú pecsétje. A kérelem külzetén a Szent Kongregáció kancelláriáján készített olasz nyelvű tartalmi kivonat.)

NYOMTATOTT KIADÁSA: CĂLINESCU: *Altre notizie* CVIII. sz., 443–444. (Több hibával és teljesen félreolvasott nevekkel. A keltezés hónapját és napját kihagyta.)

TARTALMA: *Kérik, támogassa a Szent Kongregációnak küldött kérelmüket. Ne küldjenek több lengyel püspököt hozzájuk, és hagyják meg a szerzetesatyákat kolostorukban. A pápa írjon érdekükben a moldvai vajdának. Ha nem orvosolják bajaikat, további engedelmességet nem ígérhetnek. Panaszaikat Petrus Parčević majd szóban is előadja.*

[Címzés az irat külzetén:] Illmo et Rss^{mo} D^{no} Dionisio Massari, secretario Sacrae Congregationis de Propaganda Fide. Romam.

Illustrissime domine, patrone clementissime.

Quantum a nostris sacerdotibus audimus, quantum tenui nostro intellectu capimus, omnes nos catholici Hungari Bacovienses cum aliis circumvicinis, nihil decernitur apud Sacram Congregationem de Fide Propaganda, nihil decernitur, nisi prius vel postea per manus Ill^{mae} V^{rae} dominationis transierit et confirmetur, tamquam per primam omnium negociorum januam, et omnium secretorum ultimam.

d) Tévesen így írva: supplicantiokot

Scribimus Sacrae Congregationi supplices, deprecantes, ut nostra vota exaudiet, ut miseriis compatiatur nostris, ut suam protectionem supra nos quoque diffundat, ut turbationes assiduas quas a spiritualibus dominis patimur, removeat et procul pellat. Hac de causa eadem submissione tuam quoque Ill^{mam} dominationem V^{ram} deprecamur, dignetur justas nostras exaudire querelas, et conatum tam utilem pro hac patria apud eandem Sacram Congregationem, cui obedientiam profitemur, promovere. Erit perennis memoria et inextinctum nomen in istis oris perpetuis temporibus tuae Ill^{mae} dominationis V^{rae}, si nostram piam intentionem, antequam dilabamur et ad alienas deveniamus manus, ad optatum deducat finem, quod ut audimus, facile obtinere poterit, dummodo plena voluntas Ill^{mae} dominationis V^{rae} aderit. Quod ut melius exequatur, unanimi voce P^{rem} Petrum Bulgarum,[1] itineribus defessum, sed in Dei servitio indefessum, iterum Romam expedismus, ut propositum negotium apud Sacram Congregationem et Ill^{mam} tuam dominationem, tamquam bene notum, toto conatu explicet et prosequatur, ut in posterum nobis ex Polonia episcopi non mittantur, nec isti patres hinc removentur, sed tute in suo monasterio, pro salute omnium nobiscum commorentur; quod monasterium omnino desideramus, ut non ab episcopo occupetur, sed ut antiquitus fuit, a patribus custodiatur, et sub eorum tutela existat.

Obsecramus iterum Ill^{mam} dominationem V^{ram}, complaceat sibi benignas latori nostro praebere in omnibus aures, quod in his litteris exarare non possumus, nec eundem inde remittat, nisi cum nostro voto ac desiderio, quia haec erit ultima, quod datur a nobis Sacrae Congregationi; quod nisi nostris providerit supplicationibus, filialem obedientiam praestare non poterimus, dum paternum affectum erga nos derivare non viderimus, et tandem in omnibus diversum conceptum ab informatione habita in posterum advertemus. Obnixe etiam Ill^{mam} dominationem V^{ram} rogamus, impetret a summo pontifice litteras ad nostrum Ill^{mum} principem et ad metropolitanum ac alios barones, a Sacra Congregatione de Fide Propaganda. His ex animo gradus ac dignitates commeritas Ill^{mae} dominationi V^{rae}, in quamplurimos jucundissimos apprecamur annos. Datum Bacoviae in Moldavia, die 1. Aprilis 1653.

Ill^{mae} et Rss^{mae} dominationis V^{rae} addictissimi filii:

Ego Stephanus Gencze, judex civitatis, cum duodecim officialibus meis, item juratis.

Ego Blasius Kosin, olim judex juratus

Ego Gregorius Boldor, olim judex juratus

[1] Értsd: a bolgár Petrus Parčevićet

Ego Georgius Zorat, olim judex juratus

Ego Georgius Kadar, olim judex juratus

Ego Martinus Vinczeler, olim judex juratus, et
nunc Ill^mi principis pincernarius, caeteris magnis et parvis.

[L.S.]

Megjegyzés

Ugyancsak április 3-án, a fenti személyek aláírásával a Vatikánba is írtak, Moldva és Erdély szentszéki bíboros-protektorának, a lényeget tekintve azonos tartalommal. (A Hitterjesztés Szent Kongregációjának a Szentszék által megküldött levél: APF SOCG Vol. 269, Fol. 489.)

c)

1653. április 3., Bákó

A MOLDVÁBAN MŰKÖDŐ MISSZIONÁRIUSOK LEVELE A HITTERJESZTÉS SZENT KONGREGÁCIÓJÁNAK

AZ IRAT: *A:* APF SOCG Vol. 269, Fol. 490. (S.k. aláírásokkal.)

NYOMTATOTT KIADÁSA: CĂLINESCU: *Altre notizie* C. sz., 437. (Több olvasási hibával és április 5-i téves keltezéssel.)

TARTALMA: *Panaszolják, hogy a lengyel főpapok akadályozzák őket hivatásuk teljesítésében. Ezért el is akartak távozni, de a nép közbenjárt a vajdánál, aki paranccsal visszatartotta őket. Így nem tudják szóban elmondani, milyen mértékben dúlják fel a lengyel püspökök az országot, maguk helyett Parčevićet küldik. Kérik nevezzenek ki Moldvába apostoli adminisztrátort, de olyant, aki ellátja hivatalát, úgy ahogy ezt egykor Marcus Bandinus tette.*

Eminentissimi e Reverendissimi Signori!

Noi ancora benchè in breve numero, sacerdoti parte dalla Sacra Congregazione de Fide Propaganda a questa provintia di Moldavia per servitio di Dio destinati, e parte dal popolo ad inservire nelle spirituali loro necessità con

preghiere chiamati, ci lamentiamo a V. Em.ze, qualmente non ci ven' permeso exercitare con la quiete l'offitio nostro dalli prelati di Polonia, per il che determinato havevamo di partire ogniuno verso dove ci guidava l'affetto di servire a Dio; ma il detto popolo operando appresso il prencipe,[1] fussimo per comendamento tratenuti, dicendo lui esser padrone di ritenere a chi voleva, e di rimandare a chi non voleva, non riguardando alla conditione delle persone, ma al voto delli popoli. Per il che per dette ragione et per altre ancora ci siamo trattenuti in dovere avisare le V. Em.ze, come la provincia si trova conturbata per mezo dei vescovi di Polonia, che Iddio li perdoni; il prencipe il quale suole creare ad arbitrio suo li vescovi, si credeva di fare lo steso dinoi, ma essendoli state alligate le ragioni efficaci, che ciò sarebbe stata immediatamente contra la Chiesa Romana, della qual'in tutto dependiamo, per il che il prencipe con tutto il popolo inviano D.num Pietro Parcevich missionario con le lettere accluse, suplicando l'Em.ze V. benignamente esaudire li giusti e pii desideri loro, in concederli un amministratore, quale riseda con essi, loro soccorendo li dovuti spirituali, come ha fatto il quondam Msig. Marco Bandini, arcivescovo di Marcianopoli, per la morte del quale vacca il presente titolo. Questa è, e non altra intentione del prencipe e sudetti popoli quali a questo effetto hanno inviato D.num Pietro Parcevich, acciò siano consolati o veramente ci concedino la licenza di poterci partire di qua, perchè cusi haveremo sufficiente occasione di schusarci appresso detto popolo, o almeno volendo che restiamo, si compiacino l'Em.ze V. farci missionari apostolici in qualle parti, perchè cusi con maggior sicureza ci potremo tratenir. Di Bacchovia, 3 di aprile 1653.

Di Vostre Eminenze humilissimi servitori

Fr. Thomas Koych a Kamenegrada[?] vicarius generalis
et residens Bacoviensis.[2]

[1] 1653. április 3-án (az ó-naptár szerint) Gheorghe Stefan kancellár (logofet) havasalföldi és erdélyi támogatással haddal támadt Lupu Vazul vajdára, elűzte őt és maga ült a vajdai székbe. Májusban Lupu a kozákok segítségével visszaszerezte trónját, benyomult Havasalföldére, itt azonban Basarab Máté vajda seregétől vereséget szenvedett. Július 15–16-án (ó-naptár szerint) Gheorghe Ştefan Jászvásár közelében döntő győzelmet aratott Lupun, s beült a vajdai székbe. Lupu a török Portára menekült: a Héttorony foglyaként halt meg. – A levélben minden bizonnyal Lupu Vazul vajdáról van szó.

[2] Gheorghe Coci, Lupu Vazul vajda testvére, a moldvai hadak főkapitánya (nagyhetman) 1653. január 8-án levélben fordult „az antik Róma ökumenikus egyháza fejé"-hez („proveditore di tuta l'Ecumenica Chiesa dell'antiqua Roma"), X. Ince pápához, hogy a bákói Szűz Mária („Santa Maria") templom „mindenki által szeretett és tisztelt papját. kinek neve Tamás" („di cui nome è Tamas") ne engedje mostani helyéről eltávolítani, mert „mindazok a papok, akik Lengyelországból jönnek nem tesznek mást, csak kifosztják a templomot és aztán otthagyják teljesen pusztán." (APF SOCG Vol. 269. Fol. 480.)

Ego Fr. Simon Missercius a Sebenico Ordinis Minorum Conventualium, missionarius apostolicus, parochus Baiensis confirmo ut supra m.p.[3]
Ego Fr. Bernardinus de Valentinis a Perusio Ordinis Minorum Conventualium utriusque Valachiae missionarius apostolicus ac parochus Tatrusiensis m.p.[4]
Ego Fr. Elias Bosnensis confirmo ut supra[a)]

d)

1653. április 5., Tatros

A TATROSI POLGÁROK LEVELE A HITTERJESZTÉS SZENT KONGREGÁCIÓJÁNAK

AZ IRAT: APF SOCG Vol. 269, Fol. 14. (Alján Tatros mezővárosának fekete viaszba nyomott pecsétje.)

TARTALMA: *A tatrosi Szent Kozma és Damján kápolna erősen megrongálódott, ők a sok adó miatt nem tudják a rendbehozására szükségeset előteremteni, a vlachok viszont rendbe akarják hozni, hogy aztán a saját papjaikat helyezzék bele. Ezt megakadályozták, és remélik, hogy a pápától anyagi segítséget kapnak a rendbehozására. Kérik a pápát, ne háborgassa őket lengyel püspökökkel, ne rendelje vissza papjaikat, akik velük együtt*

[a)] Ezután, fél sorral lejjebb egy olvashatatlan szó következik. Nem bizonyos, hogy az aláíráshoz tartozik, és vitatható, hogy Elias Bosnensis írása-e. Călinescu „Herenienais"-nek olvasta és a névhez tartozónak vélte, de éppúgy lehet Szeniensis vagy más is.

[3] Simone Miseričić da Sebenico külön levelet is küldött Parčević-csel Rómába. Ebben elmondja, hogy mivel kötelező idejét már letöltötte a misszióban, a nagy nyomor és a jezsuiták agresszív viselkedése miatt elhatározta, elhagyja Moldvát. Márciusban el is indult, de a moldvabányaiak megállították és kérték, maradjon, mert még egy olasz papot is inkább elfogadnak, mintsem egy jezsuitát. Maradt tehát, mindaddig amíg a Szent Kongregáció nem intézkedik a jezsuiták dolgában, nehogy a nép lássa az egésznek a kárát. Kéri küldjék el Parčević-csel elmaradt ellátmányát, és adják meg számára a távozási engedélyt, amit hat évi szolgálatával, akárcsak a többi misszionárius, ő is kiérdemelt. (CĂLINESCU: *Altre Notizie* XCVI. sz., 433–434.)

[4] Bernardinus Valentini is küldött külön levelet Parčević-csel. Ebben eddigi moldvai működésére hivatkozva kéri a magisteri címet. Elpanaszolja továbbá igen súlyos anyagi helyzetét: 1650-ben a tatárok és a kozákok támadása végigpusztította Moldvát, a háborút pestis és éhínség követte, évek óta nem kapta meg a Szent Kongregációtól a járandóságát, alig tudja magát fenntartani sok nélkülözés közepette. Mindezt még betetőzi a jezsuiták viselkedése, akik a vajda titkárának [Kutnarskinak] a segítségével elfoglalják a misszionáriusok régi állomáshelyeit. Már rég itthagyták volna az országot, de akkor nincs aki a népnek a szentségeket kiszolgáltassa. (CĂLINESCU: *Altre notizie* CX. sz., 444–445)

tűrik a szegénységet. A jezsuiták menjenek el, nem kellenek magasabb iskolák, elég, ha a gyerekek az elemi ismereteket és a Miatyánkot megtanulják; ezekre a kántorok megtanítják őket.

Eminentissimi patres, catholicae religionis satores in Universum.

Sacellum Sanctorum Cosmae et Damiani in territorio Tatrusciensi, in pago Ill^{mi} D^{ni} Georgii, supremi provinciae cancellarii[1] ab antiquis situm, et miraculis clarum, praecipue his temporibus, quibus solent per totam ab incolis conspici noctem ardentes faces,[2] nobis magnam generat controversiam, immo cordis dolorem, nam cum maximis et exactionibus, et tributis aggravemur, et assidue ad principis labores distrahamur, nulla restat facultas illud sacellum, antiquitate dirrutum et labefactatum restaurare. Ex qua occasione Valachi insurgentes conantur illud occupare, reaedificare et edita miracula sibi adscribere, quasi moniti, ut in Sanctorum Cosmae et Damiani honorem sacellum praefatum ad meliorem aedificii formam redigant, renovent; et sacerdotem qui ibi resideat, conducant.[a)] Huic illorum praetensioni obstitimus viriliter, assecurando cum nostrum semper fuerit, nos quoque velle praefatum sacellum reaedificare; hac spe freti, quod Sua Sanctitas,[3] quae uti in bullis legimus, magnum ostendit in catholicam religionem zelum, maxime in hoc arduo negotio ostendet ardorem, ne cum nostro detrimento ad schismaticas manus locus iste deveniat, liberalem porrigendo manum, charitate subveniendo, ut quamprimum possimus mentem praeoccupare adversariorum, et requisitum ac intentatum honorem sanctis praestare. Haec etiam ecclesia est summi pontificis, quem nostri sacerdotes asserunt esse universalem omnium ecclesiarum patrem; experiemur, utrum verum dicant, vel nos verbis moveant ad [. . .][b)] erga hanc etiam miraculis claram ecclesiam suam declarabit paternitatem.

Rogamus [porro][c)] Suam Sanctitatem, ne turbet nos cum polonis episcopis, a quibus omnia mala nobis veniunt, nec sacerdotes nostros revocet, qui fidem servant et nobiscum in miseriis vivunt; nobis ipsi satis sunt, qui paucis contentantur.[d)] Patres jesuitae procul recedant a nobis; non est haec provincia pro illis, nec nostri[e)] filii ad altas ascendunt scholas, satis est pro

a) Az eredetiben: conduncant

b) Itt – két egymásután következő sorban – mintegy 11–12 betűhelynyi írást olvashatatlanná tett az, hogy a levél alját felhajtva, az ott lévő fekete pecsét itt átütéssel foltot ejtett.

c) Ezt a szót is folt takarja. (Ld. a b) jegyzetet.)

d) Az eredetiben, hibásan: contentant

e) Az eredetiben, hibásan: nostris

1 Az itt keresztnéven idézett logofet: Gheorge Ştefan, aki éppen a levél megírásának napjaiban foglalta el a moldvai vajdai széket.

2 Ld. *Iratok* 83. sz.

3 X. Ince pápa

pueris, ut rudimenta addiscant[f] et orationes dominales,[4] quas possunt addiscere[g] a cantoribus, quos pro ecclesia tenemus officianda.[5] Datum Tatrusci, die 5. Aprilis 1653.

L.S.

Humillimi et addictissimi
Cives Tatruscienses

e)

1653. április 8., Románvásár

A ROMÁNVÁSÁRI POLGÁROK LEVELE A HITTERJESZTÉS SZENT KONGREGÁCIÓJÁNAK

AZ IRAT: *A:* APF SOCG Vol. 269, Fol. 491–492.

NYOMTATOTT KIADÁSA: 1. CĂLINESCU: *Altre notizie* 438–440. (Több olvasási hibával.) 2. *Călători* V. 363–364. (Részleges román nyelvű fordítás.)

TARTALMA: *Tudják, elődeiktől hallották, hogy amikor még a bákói kolostorban tizenkét obszerváns ferences szerzetes élt, azok ellátták a hívek lelki gondozását, s az országban béke volt. Amióta azonban a lengyel püspökök foglalták el a helyüket, azóta zűrzavar és egyenetlenség uralkodik. Különösen Kurski püspök fosztja ki a templomokat, általános botrányt okozva. Ezért ezzel a levéllel nemcsak a magyar katolikusok, de a románvásári, szucsavai és moldvabányai szászok is helyzetük orvoslását kérik. Több lengyel püspököt ne küldjenek, saját papjaikkal megelégszenek. A jezsuita atyák, akikről nem tudják, püspökök-e vagy kanonokok, szerzetesek vagy világiak, kocsikkal és szolgákkal jöttek ide, ellenszolgáltatás és fizetség nélkül semmit sem tesznek, ők pedig szegények. Jobban teszik, ha visszarendelik őket, nehogy úgy járjanak, mint Beke Pál jezsuita, akit a vajda testvére, aki az ország főkapitánya, vasra veretett, s alig tudták kiszabadítani. Többről is beszámol majd Petrus Bulgarus [Parčević], akit szeretnének jó válasszal viszontlátni.*

f) Az eredetiben: adiscant
g) Az eredetiben: adiscere

[4] Értsd: Orationem Dominicam, azaz a Miatyánkot. Nyilván erre céloz a levél pongyola latinsága.
[5] A levél írója nyilván az officium főnévből képezte ezt a latinban nem létező igét (officiare: jelentése ezek szerint: szolgálni)

Eminentissimi patres
catholicae religionis propagatores in Universum

Quod vidimus, quod audivimus, quod patres nostri annunciaverunt nobis, satis proficuum, satis laudabile, satis utile huic provinciae fuit temporibus illis, quando formale monasterium in oppido Bakouiensi duodecim patrum Ordinis Sancti Francisci Minoris Observantiae existebat, cum observantia regulae, pietate, paupertate ac zelo fidem propagandi catholicam, tunc populus suam in spiritualibus consolationem recipiebat, tunc inter sacerdotes pax tranquilla et fraternus amor florebat, tunc plurimi papistae vigebant, tunc optimus ordo in provincia declarabatur. Postquam vero reverendissimi poloni episcopi locum occuparunt, omnia pariter cum illis nobis mala venerunt, dissiti sacerdotes, ordo perversus, nos relicti papistae pauci in provincia turbatio, hoc videmus, hoc experimur, et moleste idem patimur. Praecipue his diebus a Rss^{mo} Mariano Kurski episcopo, qui nec gravitatem suae dignitatis, nec pietatem sui officii, nec affectum erga oves, nec zelum erga religionem in adventu demonstravit, sed potius polonicam innatam arrogantiam in se superbiendo, alios contemnendo, ecclesiam expoliando, magnos et parvos diversorum religionum homines scandalizando, in discessu subitaneo omnibus reliquit cum admiratione universorum, quod certe in posterum a nobis erit cautius advertendum, nec similia fieri permittendum. Ideo non solum simul cum ungaris catholicis, sed adhuc nos etiam Saxones Romanenses, Siccauienses[1] et Bajenses cum omnibus aliis supplices, his litteris civitatis sigillo comunitis ad eminentissimas dominationes V^{ras} venimus flendo et deprecando, velint nostris malis mederi, et necessitati tantae providere, turbationes sedare, episcopos ex regno Poloniae ultra in nostrum damnum in hanc provinciam non dirigere, sed maneant ipsi cum sua natura et pompa in propriis domibus, tantum relinquant nos in pace, ac nostros sacerdotes et religiosos, a quibus et fidem habemus et religionem conservamus, et verbum Dei audimus, qui nobiscum in miseriis assueti, adversa incurvatis humeris nobiscum sustinent. Advertemus inde Sacram Congregationem de Fide Propaganda, curam de nobis gerere diligentem, quando supplicationi correspondebit nostrae, cognoscemus nos quoque in suo habere ovili, dum honestis condescendet precibus nostris, experiemur patentes omni tempore nostris necessitatibus tenere aures, dum altos clamores et flebiles pro meliori bono, pro pace universali, pro integro ordine, pro conservatione nostra et nostrorum sacerdotum confirmatione, voces exaudiet nostras.

Reverendi patres jesuitae, qui non a longo tempore in hanc provinciam, nescimus ex qua patria, advolarunt, utrum episcopi vel canonici sint, utrum regulares vel saeculares existant – penitus ignoramus. Advertimus tantum eos cum magna gravitate, aliquando nobis invitis, ad nostras humiles venire aedes, in curribus et in equis, cum armis et famulis, bene vestiti et vulpinis

[1] Értsd: Suchavienses, ill.: Szucsavienses.

pellibus suffulti, sufflare naribus, verba alta promere, commoditatem nobis incommodam extorquere, nobis sine praediis absque villis, sine proventu et absque magno stipendio inservire nolunt, nos pauperes et exhausti sumus, et posse nullum habemus, ut cupiditati ipsorum in parte saltem satisfactionem aliquam dare possimus. In hoc tamen, quamvis cum difficultate aliqua, possemus tenuiter providere, sed quod magnum est, et nobis detrimento, mirabiles certe in rebus suis existunt, et timemus, ne propter illos totae provinciae suppraemum eveniat damnum, eo quia omnia quae in nostri celsissiimi principis[2] aula agitur, rescire volunt, et aliis principibus significare, falsas fingendo litteras, ejusdem principis quasi ab ipso ad alios in legationem mitterentur, ita ut quidam Constantinopolim, quidam Poloniam et quidam Germaniam saepe saepius in temporalibus negotiis petant; ex parte quidem aulici falsitatem hanc, quae ab ipsis per Cotnarskium[3] secretarium dicti celsissimi principis, fingunt et componunt, jamjam olfecerunt, nobisque in secretis cum querela exposuerunt, ne in posterum simile quid attentare audeant, quia tandem, si ad aures Turcarum imperatoris deveniat, ultimum omnibus catholicis erit exitium.

Rogamus, in visceribus Christi moneant Eminentiae V^{rae}, si supra illos facultatem habent, ne similia tentent, quae caedunt in ruinam religioni nostrae, non turbent pacem, prout in Transyluania faciunt, unde ab illo principe cum regnicolis in comitiis congregatis breviter, nonnisi propter turbationes eliminabuntur.[4] Litteras prout aliis principibus fingunt, sic etiam ad Sacram Congregationem cum dicto Georgio Kotnarskio in proprium favorem mittunt. Sancte et pie V^{rae} eminentiae efficerent, si praefatos canonicos hinc revocarent, dummodo supra ipsos jus haberent, quia ipsi se jactitant se nullam a Sacra Congregatione dependentiam habere, antequam aliquid ipsis contingat, prout contigit P^{ri} Paulo Beke, qui erat propter quaedam a fratre principis, supremo generali, ferrea catena in stabulo suspensus, et hic a reverendis patribus franciscanis et nobis catholicis summis precibus fuit

[2] Itt is még Lupu Vazul vajdáról van szó.

[3] Georgius Kutnarski

[4] 1652 elején az erdélyi politikai közéletet felkavarta az a hír, hogy a fejedelemségben, sőt Gyulafehérvárott, a fejedelmi udvarban is, álöltözetben lappangó jezsuiták vannak. A fejedelem, II. Rákóczi György nevében meg is intették őket 1652. január 22-én, hogy távozzanak az országból. A februárban Gyulafehérvárt összeülő országgyűlésen a protestánsok – az 1599:XXXV. törvénycikkre hivatkozva – nemcsak az álöltözetben járó, hanem a fejedelmi jóváhagyással Kolozsmonostoron tartózkodó jezsuiták távozását is követelték, de határozat nem született. A fejedelem, miután a jezsuiták érdekében János Kázmér lengyel király és Ferdinánd császár-király közbelépett, a kérdés eldöntését az erdélyi törvényeket kodifikáló bizottságra bízta. Az 1653. január 15-én összeülő országgyűlés jóváhagyta a törvénygyűjteményt, az Approbata Constitutio-t. Ez az V. rész XXV. cikkelyében a jezsuiták kiutasítását vagy megtűrését a fejedelemre bízta e szavakkal: „a fejedelmek gratiájában és szabadságoiban áll, akarják-e [a jezsuitákat] prosequalni törvénnyel vagy nem." (Ld. EOE XI. 23–27., 151–153., 160.)

exoratus, et ad suam remissus patriam.[5] Non possumus omnia, quae in alto cordis sunt silentio eructare, sed pro majori confirmatione omnium R^dum^ P^rem^ Petrum Bulgarum,[6] vestrum missionarium his diebus ex Polonia venientem, communibus praecibus rogatum mittimus ad V^ras^ eminentias, ut ipse praesens omnia singillatim, quae vidit et audivit, fideliter enarret, quem optamus iterum revidere, cum illa, quae ab omnibus exoptatur, consolatione reducem atque spiritualibus benedictionibus repletum a Sacra Congregatione revertentem. His eminentiis V^ris^ jucundissimos saeculorum annos a maximo usque ad minimum apprecamur. Datum Romanj in Moldauia, die 8 mensis Aprilis, anno Domini 1653.

Eminentissimis dominationibus vestris obedientissimi filii

[L.S.]

Cives Romanenses

88.

1654. április 10., [Tatros]

BERNARDINO VALENTINI DA PERUGIA KONVENTUÁLIS FERENCES MISSZIONÁRIUS LEVELE PIETRO VIDONI LODI PÜSPÖKNEK, A LENGYELORSZÁGI PÁPAI NUNCIUSNAK

AZ IRAT: *C:* APF SOCG Vol. 269, Fol. 464. (Valószínűleg a vatikáni kancellária által készített másolat.)

NYOMTATOTT KIADÁSA: 1. CĂLINESCU: *Altre notizie* CXII. sz., 445–446.; 2. *Călători* V. 425–426. (Részleges román nyelvű fordítás.)

TARTALMA. *Amikor 1649-ben Moldvába küldte a Szent Kongregáció, 20 pap szolgált az országban, ma már csak 5 van belőlük, a legnagyobb szegénységben. Moldvában 32 templom van, sok a katolikus, mind külön plébánosra vár, de ínséges helyzetükben még*

[5] Erre vonatkozóan nem találtunk adatot. A jezsuita rend generálisa 1650. szeptember 17-én utasította a Varsóban tartózkodó Bekét, hogy térjen vissza Bécsbe. (ARSI Austria Vol. 6, Fol. 27.) 1651. augusztus 12-én a rend generálisa a Bécsben lévő Bekével közli, hogy „placet mihi R^ae^ V^rae^ desiderium, quo fertur ad missiones arduas in Moldauia, ubi se sperat magno cum fructu vineam Dominicam exculturum," de az időt erre most nem tartja alkalmasnak, maradjon Ausztriában. (Uo. Fol. 99.)

[6] Petrus Parčević

templomi felszerelésük sincs a szentmise bemutatásához, most pedig, a vajdaváltozással és a hét havi erdőben való bujkálással még ingük is alig maradt; kenyéren és kölesen élnek, sem alamizsnát, sem fizetést nem kapnak. Amikor a helyzet miatt lehetetlen volt utazni, 50 gyermek halt meg kereszteletlenül. E levelüket Elias konventuális ferencessel, és egy társával küldik, így már csak hárman maradnak itt misszionáriusok, egyik helyről futkosva a másikra. Kéri, vagy küldjenek számukra segítséget, vagy engedjék vissza őket, mert idejüket már letöltötték; de ha ők távoznak, a nép minden szentség nélkül marad.

Copia di lettera scritta a Msig. nuntio di Polonia[1] dal P. Fr. Bernardino Valentini da Perugia Minore Conventuale di San Francesco, viceprefetto et missionario apostolico in Moldauia sotto li 10. aprile 1654.

Il zelo della salute dell'anime, quel so essere innato nella persona di V. Sia Ill. e Ecc., et le necessità di questa povera provincia di Moldavia mi porgono adito infastidirla con la presente.

Fui l'anno 1649 dalla Sacra Congregatione de Fide Propaganda destinato missionario apostolico dell'una e l'altra Valachia, et dal mio padre prefetto lasciato qui nella Moldavia, dove ritrovai in quel tempo esservi sopra venti sacerdoti, quali tutti si sforzavano fedelmente servire; hora siamo solo cinque restati poveri et ignudi. Sono nella Moldavia trentadoi chiese, quali tutte ricercarebbero per la moltitudine de catolici et distanza l'una dall'altra, residenza di proprio paroco, mà sono così povere et mendiche, che non hanno ne tanpoco l'utensilii spettanti al santissimo sacrificio et hora per la mutatione del nuovo prencipe,[2] con la fuga di sette mesi continui nelle selve con li estremi patimenti, siamo restati spogliati, non solo de paramenti quali ciascheduno haveva seco; mà ne tanpoco ci hanno la camicia indosso lassato, et il vitto nostro ordinario è pane di miglio et aqua di fiume; et per non havere la Sacra Congregatione già otto anni sono rimesso non solo le solite elemosine, mà ne tan poco un soldo a noi poveretti, ci ritroviamo in estrema necessità. Quanto siano necessarii li missionarii in questi paesi, solo le consideri da qui, che in questo tempo che non havemo potuto viaggiare sono morti più di cinquanta putti senza battesimo. Habbiamo preso per espediente inviare alli piedi di V. Sia Ill. e Rss. il latore della presente chiamato il. P. Lettore Fra Elia minorita osservante,[3] quale fedelmente per lo spatio di dieci anni ha essercitato l'offitio di missionario in compagnia d'un altro padre et mio poichè solo noi tre essercitamo l'offitio di missionario soccorrendo in ogni loco, dove siamo chiamati, et la necessità richiede, come a pieno et meglio dal medesimo a bocca sarà informata. Supplicamo V. Sia Ill. e Rs. dar parte di queste nostre miserie alla Sacra Congregatione, o si compiaccia soccorrerci, o vero richiamarci, havendo di già compito il tempo della nostra

[1] Pietro Vidoni
[2] Lupu Vazul és Gheorghe Ştefan fegyveres küzdelme a vajdai székért. (Ld. 502. l. 1. jegyz.)
[3] Fr. Elias Bosnensis.

missione et di già saressimo ritornati, quando da questi popoli con lacrime non Tossimo trattenuti, vedendosi per la nostra partenza provi affatto di tutti li sacramenti con che fine, etc.

Megjegyzés

A későbbiekben nem hallunk Bernardino Valentiniről. A Hitterjesztés Szent Kongregációján készült, dátum nélküli, már idézett följegyzés szerint, miután kereken hét évet töltött Moldvában, s ebből öt éven át prédikált „a helyi nyelven", Rómába érkezett. Azt tudjuk, hogy Valentini 1649 végén, vagy 1650 legelején került Moldvába. Ha elfogadjuk a följegyzésben írottakat, 1656-ban távozott Moldvából. Tatrost azonban már 1664 végén otthagyhatta.

A följegyzés Valentini páter utolsó moldvai időszakáról a következőket mondja: 1654-ben az országot újra elárasztották a tatárok, kozákok és magyarok. Lupu Vazul vajdát elkergették és Gheorghe Ştefant ültették a helyére. Valentini nyolc hónapra ismét a hegyek, erdők közé menekült híveivel. Rajta kívül csak még egy misszionárius maradt Moldvában, a többi elmenekült. Ezer veszedelem közt, szinte folyton úton volt, de így is sok gyermek halt meg keresztség nélkül, mert a hidak és csónakok elpusztultak és a folyókon nem lehetett átkelni. Útjai közben kétszer fosztották ki, még a kelyhet és misszálét is elvették tőle, az [erdélyi] magyar uraktól kapott később másikat; a haldoklóknak ólomkehelyből szolgáltatta ki az utolsó szentségeket. Amikor helyreállt a nyugalom és hazatért, a három gondjára bízott templomot kifosztva, tető nélkül találta; saját erejéből, a hívek segítségével fedte be őket újra. Tíz hónappal Rómába indulása előtt egy görögkeleti püspök láncra verette és bebörtönözte, mert egy eredetileg katolikus, majd ortodoxszá lett, utóbb ismét visszatérített embernek kiszolgáltatta a szentségeket. A vajda [vagy Dabija Eustachius vagy már Duca György] tudomást szerzett az ügyről, maga elé rendelte a püspököt és őt is, s a vizsgálat után neki, Valentininek adott igazat, a püspököt elkergette és megfenyegette, hogy leborotváltatja haját és szakállát. (HURMUZAKI IX/1, CCXVII. sz., 159–161.)

89.

[1657. november 21., Pozsony]

DAMOKOS KÁZMÉRNAK, AZ ERDÉLYI FERENCES KUSZTODIÁTUS FŐNÖKÉNEK JELENTÉSE A REND GENERÁLIS PROKURÁTORÁHOZ

AZ IRAT: *C:* APF Vienna Vol. 6, Fol. 214–218.

TARTALMA: *Moldvában mintegy 12 katolikus egyházközség van, nemzetiségük és nyelvük magyar. 1. Jászvásár, plébánosa lengyel jezsuita, magyarul nem tud; 2. Kutnár, plébánosa lengyel jezsuita; 3. Moldvabánya, plébánosa lengyel jezsuita; 4. Nemc; 5. Románvásár; 6. Galac; 7. Tatros; 8. Jakabfalva, egyikben sincs pap; 9. Bákó, plébánosa világi pap; 10. Forrófalva; 11. Szabófalva; 12. Jánosfalva; nincs papjuk. Moldva és Tatárország határán Csöbörcsök, 6 vagy 7 magyar nyelvű katolikus faluval; Szépvizi András valamelyest iskolázott erdélyi világi keresztel és temet. Javasolja, hogy Moldvában két, Csöbörcsökön egy és az erdélyi határon két missziót létesítsenek, összesen 4 magyar és 8–10 olasz ferencessel; jó volna, ha az itt már ismerős Modesto da Roma pátert is elküldhetnék.*

Bevezetés

Damokos Kázmér 1657. november 21-én kelt, Pozsonyból írt, közelebbről nem jelzett, Rómában székelő ferences rendi elöljáróhoz szóló levelében írta: a rend generális prokurátora által kért jelentést az erdélyi és moldvai katolikusok helyzetéről, csatoltan küldi. A jelentésekből kitűnik – írta – „tot millia animarum inter haereticos, infideles Tartaros et schismaticos expectare panem spiritualem, ut quis ipsis semel in anno ad minus frangeret, sed nec hoc habere possunt; ideoque multae eorum fame spirituali tabescentes a fide deficiunt." (APF Vienna Vol. 6, Fol. 213.)

Ezt a jelentést azután másolatban, a kísérőlevéllel együtt a Ferences Rend főnöksége átküldte a Hitterjesztés Szent Kongregációjának.

De erectione missionis apostolicae in Transylvania et statu in quo fuit et est ad praesens, quando et qualiter in custodiam Fratrum Minorum Strictae Observantiae erecta

[A jelentés első, mintegy háromnegyed része az erdélyi római katolikus egyház helyzetét ismerteti, egyházközségenként haladva.]

Est et aliud regnum contiguum Transylvaniae quod Moldavia vocatur, tributarium Turcae, suum principem (qui etiam fit per electionem) schismaticum cum suo toto regno ejusdem erroris, exceptis 12 circiter parochiis

nationis et linguae ungaricae quae sunt catholicae, quarum et si aliquae habent parochos, plures tamen non habent ut sequitur.

1ª parochia Jaszvasar civitas, ubi residet princeps, mixtim cum schismaticis; habet parochum jesuitam polonum, qui non habet linguam ungarican ad effectus concionandi;[1] 2ª parochia Kathnar,[2] habet parochum similiter polonum jesuitam,[3] 3ª parochia Banya, habet parochum polonum jesuitam,[4] 4ª parochia Nemcz caret parocho; 5ª parochia Romanvasar oppidum, caret parocho; 6ª parochia Galacz oppidum, caret parocho; 7ª parochia Tatros, caret parocho; 8ª parochia Jakabfalua,[5] caret parocho; 9ª parochia Bacho,[6] habet parochum sacerdotem saecularem,[7] 10ª parochia Forrofalua caret parocho; 11ª parochia Szabofalua, habet sub se 7 terras, carentes parochis; 12ª Janosfalua,[8] caret parocho.

Item in confiniis hujus Regni Moldaviae et Tartariae oppidum catholicum, ubi fieri posset missio et maxime necessaria Czoborczogs[9] vocatur, habens linguam hungaricam cum 6 vel 7 villis circumjacentibus catholicis, qui jam a sex circiter annis non habent parochum, nec habere possunt, sed utuntur saltem seculari quodam Andrea Szepvizi Transylvano aliqualiter literato, qui eos baptizat et eos sepelit.

Sunt et in confiniis Hungariae et Transylvaniae curiae magnatum et nobilium dispersim cum haereticis, quorum habitatio extenditur per districtum Szylagy et commitatus Bihar, Szakmar, Maramaros, Ugocza et Zemlen, qui carent sacerdotibus; pro quorum omnium spirituali consolatione et necessitate necessarium esset, si Sacrae Congreagtioni ita videretur, deputare unum commissarium apostolicum undecunque sibi videretur practicum harum partium; quem ipse circumducere, per omnia praedicta loca paratus esset, cui facultas concederetur plantandi missiones, duas in Regno Moldaviae, unam in Czoborczogs in confiniis Tartariae, et duas alias in confiniis Hungariae; sunt enim loca in promptu utrobique;concedendo etiam tali personae deputato facultatem ex duabus provinciis Ungariae nostri Ordinis Sancti Francisci fratres nationales illarum partium accipiendi, ex unaquaque ad minus 4 fratres, et in praedictis locis collocandi, cum 8 val 10 patribus[10] etiam ex Italia acceptis, ut mutuo se juvarent, inter quos bonus esset P. Mo-

[1] Stanisław Sczytnicki
[2] Kutnár
[3] Jakub Łabeta
[4] Ez alighanem tévedés, Moldvabányán nem voltak jezsuiták.
[5] Ilyen nevű falut Moldvában nem ismerünk. Talán a másoló hibája.
[6] Bákó
[7] Gyügyei Boldizsár
[8] Ilyen nevű falut sem ismerünk.
[9] Csöbörcsök
[10] A ferencesek szerénységből a fölszentelt rendtagokat is fráternek nevezték, csak hivatalos iratokban használták a páter megszólítást. Itt a jelentés írója keveri a két megnevezést.

destus a Roma[11] Provinciae Romanae Reformatae, qui jam novit has partes et peragravit.

De his omnibus praemissis ita testor et fidem facio, qui jam a 20 circiter annis versor et laboro in his partibus, obligans me cuicunque paenae, si quid aliter quaem praemissum est, inveniatur.

Fr. Casimirus Damokos
Custodiae Transylvaniae custos et olim beatae memoriae patris
Stephani a Salinis[12] in missione socius

[A jelentés végén, más kéz írásával:] Informatio missionis et custodiae ex ea erectae in Transylvania et omnis status catholicorum in ea existentium. Facta anno 1657.

90.

1658. augusztus 6., [Róma]

ANGELO TASSI D'ASSISI KONVENTUÁLIS FERENCES MISSZIONÁRIUS BESZÁMOLÓ JELENTÉSE A HITTERJESZTÉS SZENT KONGREGÁCIÓJÁNAK

AZ IRAT: *A:* APF SOCG Vol. 309, Fol. 167–169. (Végig s.k.)

TARTALMA: *Havasalföldére és Moldvába rendelt misszionáriusként 1652. december 11-én indult el Lengyelország felé; ott a pestis miatt vesztegelnie kellett, többek között Konstantin Lubomirski udvarában, kinek kálvinista orvosa, Giovanni Prussiano hitvitáik eredményeként áttért. Útban Havasalfölde felé tatárok kezébe került, akik kifosztották és ütlegekkel próbálták kényszeríteni, hogy pénteki napon húst egyék; a csapat lengyel vezére mentette meg, kocsijába rejtve, ahol csaknem megfagyott. Mivel levelei nem érkeztek meg, halálhíre is elterjedt, míg ő hónapokig betegen feküdt Zamosciában. Tovább indulva Ilyvóban az örmények érseke barátsággal fogadta; ez az ember fáradhatatlan buzgalommal végzi munkáját, különösen a gyermekeket tudja kézben tartani. Kamenyecbe érve egy Giovanni nevű, portugál származású megszökött török renegát szegődött kísérőjéül, hogy Moldvába vezesse. Útközben visszatérítette a katolikus hitre. Szabófalván Bernardino Valentini atya feloldozta és szentségekben részesítette. Szucsava városában egy katolikus ember gyermekét egy szakadár pópával kereszteltette meg, és amikor meghalt, az ő rítusuk szerint temették el. Panaszt tett emiatt a templom javait kezelő katolikus megbízottnál és a templom kártalanítást kapott. Moldvabányán, ahol Vito*

[11] Modesto da Roma
[12] Szalinai István

[Pilutio] da Vignanello atya működik, véget vetett a szakadár pópák túlkapásainak, akik a nép fölött zsarnokoskodnak és ütlegekkel kényszerítik robotmunkára; közbenjárására a fejedelem elrendelte, hogy csak nekik, katolikus papoknak legyenek alávetve. Erdélyben, ahová úgy hívták, több mint húsz keresztelést végzett; itt a papok mind nősek és a nép nem akarja kezükből elfogadni a szentségeket. Térítéseket is végzett az ariánusok körében, és két pap visszatért az igaz hitre. 1657. januárjában pestist kapott; a helyi papok azt tartván, hogy a missziónáriusokat a Szent Kongregációnak kell eltartania, ínségében adósságokat volt kénytelen csinálni. Az országban legalább négy missziónáriusra lenne szükség, akiket kettesével kellene elhelyezni, hogy felváltva az egyik mindig helyben maradjon, a másik pedig körutakat végezzen; az elszórtan élő katolikusok többnyire még a keresztvetést sem ismerik. Mindez azonban megfelelő ellátmány nélkül elképzelhetetlen; ő maga éhenhalt volna, ha kereskedők nem segítik, mert a nép olyan szegény, hogy a bokrok bogyóit szopogatja. Ahol katolikus templomok vannak, egy diakónusnak nevezett személy gondozza őket, aki tulajdonképpen kántor is, mert ünnepnapokon, szentmise híján kinyitja a templomot, megkondítja a harangot és közösen elénekelnek néhány egyházi éneket. Tanultabb a többieknél, latinul beszél, de épp úgy éhezik, mint más; ha havonta egyetlen scudót kaphatna, hogy tanítsa a keresztény tanokat, sokat jelentene. Moldvabányán Vito atyát hagyta, Bákóban pedig Tomasso [Tomasi] pátert. Jászvásáron és Kutnárban több jezsuita is van, ők is munkálkodni fognak; az eddig összeszedett alamizsnából kényelmesen élnek és kollégium alapítását tervezik. Nem halnak éhen, mint a missziónáriusok, és segítik azt, aki szükségben van.

6 Agosto 1658

Con giuramento affermo all'Em.ze V. Rss.me quanto in questo foglio esprime in specie, sia la pura verità a gloria di Dio. Fui destinato dall'Em.ze loro Rss.me in Valacchia e Moldavia missionario apostolico l'anno del Signore 1652 li 11 di decembre e subito partii per quella volta, facendo l'ubidienza. Arrivato in Polonia, si fe la peste sentire, ove fui necessitato trattenermi appresso alcuni Sig.i polacchi principi, et imparticolare ritrovandomi coll'Ill. et Ecc. Sig. Constantino Lubomirski,[1] col quale vi era per servo un certo cirurgico, chiamato Giovanni Prussiano, calvino di religione, et havendovi spesso ragionamenti famigliari circa la fede, ed imparticolare dell'intercessione de santi; per caso domestico col padrone e signore occorso, conobbe e confesso poco doppo la nostra santa fede confessandosi e detestando li loro pessimi dogmi, fu dal P. Tarsino in Varcha[?] nostro convento assoluto, perchè io non havevo autorità e questo fu per li 25 di gennaro 1654.

Partendo per Valachia m'incontrai nei Tartari di notte, da quali non solo fui spogliato, ma maltrattato per non haver con essi loro volsuto mangiar carne in giorno di venerdi, quali oltre le battiture, mi forzorono stare alla loro tavola, et ivi, chi mi fregava il volto con carne, chi con osso, chi mi carpiva la barba, ogn'uno mi honorava, o si stimava valoroso chi peggio mi

[1] Constanty Lubomirski herceg, sandomiri castellan.

trattava. Fui da questo contento disturbato, perchè un nobile polaccho conduttore delli sopra nominati, mi prese e messomi in un calesse doppo la mezza notte, che fu miracolo di Dio che non morisse per la rigidità de quei freddi, e perchè le mie lettere scritte all'Em.ze loro et ad altri non solo poterno pervenire, ma si sparse voce, ch'io ero stato scorticato, affermando questo perchè non fui più visto et ancora dura questa opinione da chi non mi ha visto per sin hora.

Stanto questi patimenti caschai ammalato in Zamoscia per alcuni mesi.

Partii per Leopoli et ivi giunto fui al maggior segno compatito, ed abbracciato da Msig. Ill. Rss. arcivescovo de signori Armeni, quale haveva inteso da suoi particolari le mie sciagure, perchè non havevo potuto quadagnare quello che mi sopponevo. Dico la palma del martirio sit nomen Domini benedictum.

Parentisi. Questo Msig. Ill. arcivescovo e così infattichabile nella vigna del Signore ch'è indefesso nell'operare. Per non esser tedioso (oltre l'altre opere ch'essercita) ogni giorno doppo la scola quelli figlioli armeni fanno a gara chi prima arriva avanti la sua fenestre, et ivi prostati aspettano che detto monsignore cominci la loda, quelli tutti cominciano a cantare e doppo monsignore si fa vedere sopra una fenestra bassa, et a ciascheduno dona qualche cosa, come saria un quattrino da nostri, li bacciano la mano e li benedice. E tutto questo ho visto più volte e lodai questa sua santa disciplina nella quale avvezzava ed instruiva quella gioventù; mi rispose, Padre, questi, spero in Dio benedetto, saranno buoni cattolici e sempre si guadagnarà a gloria di Dio.

Torno al mio viaggio: con raccomandationi di questo buon pastore dirette ad alcuni suoi Sig.ri Armeni, arrivai in Camenetio in Podolia, ove trovai un certo Giovanni carica portughese rinegato, essendo da putto preso da Turchi, e fuggito doppo dieci anni da medemi per ritornare cattolico, quale presi meco e lo condusse in Moldavia, tenendolo appresso di me, instruendola nella santa fede et a Sabboiano[2] ove era il P. Msig. Bernardino Valentini da Perugia l'assolse e ristui li Santissimi Sacramenti.

Nella città di Succiava in Moldavia oprai che fusse risarcita un chiesa a pro de nostri cattolici per uno scandolo successo (essendo che tutte le chiese, cioè cattolici de quei paesi hanno qualche bene stabile, ed imparticolare delle vignie a Cuttinar)[3] d'un cattolico, al quale nacque un figliolo e lo fece battezzare da un de quei poppa sacerdote scismatico, de doppo alcuni giorni morse, e fu sepellito da medemi scismatici, secondo il lor rito al lor chiesa.

Mi lamentai con un cattolico, quale tiene i beni di quelle nostre chiese nominate e che per sua causa era successo quanto ho detto, si dispose risarcima una delle due, che vi habbiamo a gloria di Dio.

[2] Săbăoani (Szabófalva)
[3] Cotnari (Kutnár)

Alla città della Baia, ove sta il P. Vito da Vignanello[4] liberai quel populo dalla tirannide de quei poppi sacerdoti scismatici; per essere in quei paesi rito da scismatici di guardare il venerdi, li nostri poveri cattolici vanno a lavorare, dove quelli scismatici sacerdoti li maltrattavano e con bastonate e con pignorogli. Dove ne supplicai il prencipe e meco fu presentato detto P. Vito e ne ottenne la gratia che a noi soli fussero suggetti, altre gratie ne ottenne per essergli raccomandato dalla Mtà del Ser.mo Re di Polonia.

In Transilvania fui chiamato da cattolici per causa del battesimo ove battezzai sopra venti persone tutte quasi d'un anno, e questo accade perchè in quella provincia della Siculia tutti i preti hanno moglie e li nostri cattolici non vogliono pigliare i sacramenti sacrosanti da loro: benchè da me fussero essortati a pigliarli. Fui in gran pericolo della vita per haver battizzata una figliola di 4 in cinque anni ariana, essendo stato pregato dalla madre di detta fanciulla a leggerli li Santi Evangeli, scusandomi che non potevo, ove non era fede, anzi nimici della Santa Fede oprar, e così a gloria di Dio la guadagnai, e doi preti pure si disposero ritornare alla santa fede a quali promisse consegnarli la mia parochia e provedergli. Vennero le resolutioni non so che habbiano fatto.

Per li 3 di gennaro il [16]57 prese la peste e restai al maggior tempo bisognoso e quelli padri de quei paesi dicevano, che noi missionarii eravamo mantenuti dell'Em.ze loro, e cosi bisognava haver patienza, con haver fatti debiti tali, che non mi bastano le provisioni assegnatomi dalla clemenza dell'Em.ze loro.

Li viaggi solo costono più che l'assistenza, et hoggi imparticolare.

In quanto al bisogno de quei paesi, vi sariano necessari sempre per il meno quattro missionarii spartiti doi per doi, uno sempre permanente, e l'altro girando, ove il bisogno porta a vicenda un mese per uno, per che vi si trovano cattolici, quasi disse la maggior parte, che non sanno farsi il segno dalla santa croce. Questa diligenza e fatticha non si puo usare, se l'Em.ze loro Rss.me non ne usano un altra, che è le rimesse. Io sarei morto di fame, se da mercanti non fusse stato aiutato, perchè stavo tra cattolici così bisognosi per rispetto della guerre che alle volta mangiavamo cesti frutti acerbi, che strappavano il core solo a mettergli in bocca.

In tutte le città e luochi ove sono cattolici vi sono nostre chiese, e ne ha la cura un certo huomo chiamato da loro diacono, ma io lo chiamo mastro di canto, perchè per le feste che quei poveri cattolici non ponno haver messe esi la sentono una volta l'anno credo de tali, e quali sia qualche cosa: questo apre la chiesa e sona la campana, si raduna quel poco populo possibile e cantano alcune lode di Dio e di santi in la lor lingua. Questo mastro è sempre il più intelligente, perchè sa parlar anche latino ma more

[4] Vito Pilutio da Vignanello. – Angelo Tassi a nevek írásában végig felületes. A jelentésből – amelynek dicsekvő hangja szokatlan a missziónáriusi jelentések közt – egyébként is az derül ki, hogy inkább csak utazgatott Moldvában és Erdélyben, konkrét tevékenységről nem tud számot adni. A Moldvával foglalkozó egyéb beszámolókban sem találkozunk a nevével.

di fame come gl'altri; se si sovenisse con un solo seudo il mese, acciò insegnasse la dottrina christiana, giovarebbe molto.

Vi lassai della mia religione il P. baccalaureato Vito quale risedeva alla Baia, a Baccovia un certo P. Tomasso[5] zoccolante e ministratore de beni episcopali.

I molto R.di padri giesuiti erano in Jassi et in Cuttinar in numero più e meno, conforme vogliono e sperano col tempo oprar assai, come credo; ritrovandosi sin hora assai commodi de limosina acquistate, a segno che sperano farvi un colleggio, si che non ponno morir di fame come è portato il caso a me ed all' altri missionarii e non mancano d'aiutare chi ha bisogno.

Io Frate Angelo Tassi d'Assisi ho scritto e
sotto scritto la presente relatione della mia servitù, prestata
alla Sagra Congregatione de Propaganda Fide.
Fra Angelo Tassi ut sopra m.p.

91.

1659. február 5., Varsó

MARIANUS KURSKI BÁKÓI PÜSPÖK JELENTÉSE A HITTERJESZTÉS SZENT KONGREGÁCIÓJÁNAK

AZ IRAT: *A:* APF SOCG Vol. 309, Fol. 181. (Aláírása s.k.)

NYOMTATOTT KIADÁSA: 1. PALL. *Controversie* 243–244.; 2. *Călători* V. 462–464. (Román nyelvű fordítás.)

TARTALMA: *Beszámol 1658. szeptember 25-én megkezdett moldvai egyházlátogatásáról: csak Kutnárba és Bákóba látogatott el, egyrészt a pestisjárvány miatt, másrészt, mert a tatárok elől a lakosság az erdőségekbe menekült. A templomos helyek: 1. Bákó, plébánosa* [*Gyügyei*] *Boldizsár világi pap; 2. Jászvásár, templomát a kozákok lerombolták, kevés katolikus lakos, jezsuita szerzetesek a papjai; 3. Kutnár, plébánosa a jezsuita Jacobus Labęta; 4. Moldvabánya, nincs papja; 5. Szucsava, templomát a kozákok lerombolták, most javítják, plébánosa egy ferences barát; 6. Nemc, nincs papja; 7. Husz, van papja; 8. Galac, nincs papja; 9. Tatros, nincs papja; 10. Románvásár, papja nincs. A Moldvában lévő papok: a bákói plébános és két ferences, Kutnáron két jezsuita, Szucsaván egy ferences, Huszon egy világi pap, összesen hét személy. Moldvát az alábbi okok miatt hagyta ott: pestisjárvány, parasztfelkelés, portyázó tatárok és saját betegsége; vikáriusként Blasius a Ciprovacot* [*Blasius Koičević*] *hagyta az egyházmegyében.*

[5] Gabriele Tomasi

Bevezetés

Marianus Kurski püspök 1654. augusztus 28-án írt levelével jelentkezett először a Hitterjesztés Szent Kongregációjánál. Tudatta, hogy három évvel ezelőtt Kázmér lengyel király kinevezte bákói püpöknek. A háborúk és állandó életveszély, meg amiatt, hogy püspöksége javait a szakadárok vették birtokukba, püspöki székhelyét nem foglalhatta el, de néhány katolikus egyházközséget meglátogatott. A legnagyobb baj, hogy „nincsenek a vlach nyelvet beszélő papok." (CĂLINESCU: *Altre notizie* CXIII. sz., 446.) A következő levelet 1654. október 25-én írta Varsóból. Ebben azt kérte a Szent Kongregációtól, hogy kapja meg mindazokat a kiváltságokat és engedményeket, amelyeket az „in partibus infidelium" tevékenykedő püspököknek meg szoktak adni. (Uo. CXIV. sz., 447.) Végül ismerjük 1656. március 1-én Warmiából VII. Sándor pápának írt levelét. Ebben kéri, hogy az ottani helyzetre való tekintettel, engedje el neki a személyes bemutatkozást Rómában, és mentse fel az egyházlátogatás kötelezettsége alól. Egyrészt egészségi állapota sem engedi, másrészt a vlach nyelvet sem tudja, meg a rablók is nagyon járnak. (Uo. CXVIII. sz., 449–450.) Erre a levélre a pápai válasz valószínűleg kötelezte őt egyházmegyéje meglátogatására.

Ad diecesim meam veni anno 1658 die 25 Septembris, ubi mansi usque ad ultimam Octobris. Sacramentum confirmationis ubi potui, administravi. Parochias solum duas visitavi, nimirum Kutnariensem et Bacoviensem. Alias parochias nullatenus visitare potui, partim propter pestem, quae maxime tunc grassabatur, partim propter absentiam catholicorum, quia receperant se in silvas, fugiendo Tartarorum et aliorum militum copias, quae contra Rakotium, principem Transylvaniae, per Valachiam a Turcarum imperatore directi erant.[1] Ecclesias omnes et singulas describo.

1. ecclesia Bacoviensis, ubi est sedes episcopi, ex lateribus coctis constructa, cui praeest parochus saecularis, nomine Balthasar.[2] Pagi spectantes ad parochiam Bacoviensem in quibus sunt catolici: 1. Trebesh, 2. Fentenela, 3. Forowan, in quo est capella seu parva ecclesia, affiliata ecclesiae Bacoviensi. 4. Poscani. 5. Valasak. 6. Pisiata.[3]

2. ecclesia fuit Jassis, sed modo solum rudera manent, et ipsa per Cosacos diruta; haec civitas paucos habet catholici ritus homines. Patres Societatis[4] locum habent, seu domum quandam pro administratione sacramentorum ibidem concessam a palatino Valachiae.[5]

[1] A II. Rákóczi György erdélyi fejedelem 1658. évi lengyel hadjárata után portai parancsra Erdélybe nyomuló tatár csapatok, amelyek Moldván vonultak át.

[2] Gyügyei Boldizsár

[3] A felsorolt helyek: 1. Trebişu (Terebes); 2. Fîntînele (Hidegkút); 3. Foravan (Forrófalva); 4. Paşcanĭ (Paskán); 5. Valea Seacă (Bogdánfalva); 6. Talán: Piatra (Karácsonkő). – Ahogy az itt írt nevek is mutatják, Kurski püspök még az egyházközségek, illetve a leányegyházak nevét is csak úgy hallomásból tudta.

[4] A jezsuita rendet (Societas Jesu) érti.

[5] Értsd: a moldvai vajda. Moldva helyett Kurski más írásaiban is következetesen a Valachia nevet használta. Lengyelországban az egyes vajdaságok élén – latinul palatinus-nak nevezett – vajda állt, a kifejezést innen vitte át Kurski a moldvai vajdára.

3. Kutnariensis, cui praeest per modum parochi Jacobus Labenta Societatis Jesu, habet affiliatas duas capellas.

4. ecclesia in oppido Baiensi, quae habet duas capellas; parocho caret.

5. ecclesia in oppido Socaviensi,[6] per Cosacos destructa, modo reparatur; huic ecclesiae praeest unus conventualis religiosus sacerdos; habet capellam unam.

6. ecclesia in oppido Nemc; parocho caret.

7. ecclesia in oppido Hussensi, habens parochum; et capellam in Barlat, quae per eundem parochum regitur.

8. ecclesia in oppido Galac, sine parocho.

9. ecclesia in oppido Totrus, carens parocho, affiliatas habet ecclesias tres: Manestensem, Stanestensem et Soloncensem.[7]

10. In oppido Roman sine parocho, affiliatas duas habet ecclesias: Soboianensem et Tomasensem.[8]

Presbyteri omnes in Valachia existentes: parochus Bacoviensis et duo sacerdotes ordinis nostri Sancti Francisci Regularis Observantiae ex custodia Bulgariae missi.

In oppido Kutnariensi duo presbyteri Societatis Jesu.

In oppido Socaviensi unus presbyter Sancti Francisci Conventualis.

In oppido Hussensi unus presbyter saecularis.

Omnes sunt numero 7.

Discessi ex meo episcopatu Valachiae primo propter pestilentiam; secundo propter seditionem rusticorum;[9] tertio propter grassantium Tartarorum pericula. Ultimo maximis infirmitatibus correptus, propter carentiam medicorum abivi, relicto vicario et officiali meo in spiritualibus et temporalibus R[do] P[re] Fr[re] Blasio a Chiprovatio Ordinis nostri Sancti Francisci Regularis Observantiae, ex custodia Bulgariae.[10]

Scribebam Varsaviae, 1659., die 5. Februarii.

Ita esse testor ego Fr. Minorum
Marianus Kurskj a Kursk
episcopus Baccoviensis in Valachia m.p.

[Az aláírás alatt a Szent Kongregáció kancelláriájának följegyzése:] Die 14. Decembris 1660. Reponatur.

[6] Szucsava

[7] Maneşti (Mánfalva), Stăneşti (Sztánfalva), Solonţ (Szalonc).

[8] Săbăoani (Szabófalva), Tămăşani (Tamásfalva).

[9] Nem tudunk ekkor semmilyen moldvai parasztfölkelésről.

[10] Blasius Koičević, akit gyakran neveztek származási helyéről, a bulgáriai Ciprovacról.

92.

1660. január 21., Jászvásár

A JÁSZVÁSÁRI RÓMAI KATOLIKUS EGYHÁZKÖZSÉG ELÖLJÁRÓINAK ADOMÁNYLEVELE

AZ IRAT: *A*: APF Vienna Vol. 8, Fol. 37. (Részben s.k. aláírásokkal és pecsétekkel.) – *D*: MTAK Veress, 1114. fol. (Ismeretlen másolata az 1900-as évek elejéről, jelzet nélkül.)

TARTALMA: *Templomukat a tatárok és a kozákok egy évtizede felégették, szegénységük miatt sem újat építeni, sem papot tartani nem tudnak, a görögkeletiek pedig egyre nagyobb darabokat foglalnak el a telekből. Ezért a templom helyét és a temetőt örökjogon a jezsuita rendnek adományozzák, hogy rajta templomot és rendházat építsenek, a templomban istentiszteletet tartsanak, a szentségeket kiszolgáltassák és halottaiknak térítés nélkül helyet biztosítanak. Teszik ezt azért, mert a rend tagjai 15 év óta, a pestisjárványban és egyéb veszedelmek idején is buzgón ellátták a jászvásáriak lelki gondozását.*

Nos infrascripti seniores totaque communitas, quae est Jassis in Moldavia.

Cum a decennio combusta sit nostra catholica ecclesia in oppido Jassi in Moldavia a Kozacis et Tartaris; nosque iniquitate temporum ita exhausti simus, ut aliam ecclesiam aedificare nullo modo valemus, area praeterea a vicinis Graecis in dies magis ac magis occupetur, neque reditus ullos haec ecclesia habeat, quibus sacerdotem alere possimus, neque calamitate temporum ad eum sustentandum suppetant propter continua bella et exactiones; locum hunc totum, prout in suis limitibus ab antiquo consistit, una cum caemiterio in quo majorum nostrorum corpora quiescunt, patribus Societatis Jesu, quorum fidelia obsequia ab annis quindecim tam in peste, quam in variis periculis semper gratis experimur, jure perpetuo donamus, et in jus et proprietatem Societatis praedictae sub beneplacito Apostolicae Sedis, irrevocabiliter transscribimus, ut in eodem loco ecclesiam et domum aedificent; ita tamen, ut iidem patres in praedicta ecclesia juxta institutum suum nobis sacramenta et sacramentalia administrent, Deum pro nobis orent, sepulturasque in caemiterio gratis concedant. Quos patres nemo tam in possessione loci hujus, quam aedificati templi et domus, quocunque praetextu, tam juris, quam facti impedire, turbare valeat et praesumat, sub paenis decem millium galbinorum.[1] Actum Jassis, anno 1660. die 21. Januarii.

[1] Ezt a föltehetően rézpénz fajtát nem tudtuk azonosítani.

L.S. Petrus Miszkoczius
Georgius de Szorogar
Johannes Jenezy L.S.
Joannes Farkas m.p.
Paulus Wostchman
aurifaber L.S.
Jacobus Sutor
Joannes Sterlec[a)]
Petrasz[ko . . .]ondy[b)]
Jonaki Boldycer[c)]

Abraham Lanio
Petrus Vietor
Stanislaus Kienarski L.S.
secretarius Ill[mi] principis terrae
Moldaviae m.p.

Georgius Mathei
Martinus Tinia m.p. L.S.
Petraszko Kozokar

Megjegyzés

A Hitterjesztés Szent Kongregációja, amelyhez a fenti adománylevelet a jezsuiták fölterjesztették megerősítésre, a lengyelországi pápai nunciustól, Pietro Vidoni püspöktől kért az ügyről tájékoztatást, márcsak azért is, mert a konventuális ferencesek tiltakoztak a telek eladományozása ellen, és kérték jogaikba való visszahelyezésüket. A nuncius válaszát, az általa beterjesztett iratokat a Szent Kongregáció kancelláriáján 1662. szeptember 11-én kivonatolták. Ebből a tartalmi kivonatból idézünk. A nuncius beküldi Blasius Koičević obszerváns ferences vikárius levelét, aki miután leírja a katolikusok nyomorult helyzetét és a paphiányt Moldvában, elmondja, hogy amennyire utána tudott nézni, a jászvásári templom nem volt sem a konventuális ferenceseké, sem a domonkosoké, sem a jezsuitáké, hanem plébániatemplom volt. Ennek igazolására két iratot mellékel. Az egyik Zamoyski hajdani bákói püspök egy levele, melyben arról szól, hogy a fenti templom plébánosa Michaele di Benedetto; a másik iratot Deodatus szófiai érsek, Moldva akkori apostoli adminisztrátora írta, aki ugyanezt a Michaele Benedettót megerősíti plébánosi tisztében, s felsorolja az előtte ott szolgált plébánosokat is. A későbbiekben – írja Koičević – a templom hol a domonkosok, hol a konventuális ferencesek kezére került, végül a jezsuitáké lett; a vajda egy házacskát adott a jezsuitáknak, ahol misézhettek, ők 15 éven keresztül nagyon derekas munkát végeztek, ezért a jászvásáriak felajánlották számukra a hajdani templom és temető telkét, hogy meg ne szentségtelenítsék a szakadárok.

A nuncius által beterjesztett másik irat a jászvásári katolikusok véneinek és az egész egyházközségnek a nyilatkozata, amelyet a kamenyeci püspök kívánságára Stanisław Kienarski, a moldvai vajda titkára foglalt írásba 1662. június 17-én Jászvásáron. Az iratot fekete pecséttel megerősítő Miskócy Petre és Jenei Andreacz [András] (nevüket Kienarski jegyezte a pecsét alá) kijelentik, hogy a jászvásári templom telke sohasem volt a konventuális ferenceseké; egy Dániel nevű jászvásári szász ajándékozta az egyházközségnek, s a templomot egy görög kereskedő adományából építették; ezt a templomot a kozákok és a tatárok („Scythis") felégették. A plébánosokat mindig a katolikus közösség bízta meg, s ezek világi papok voltak. Előbb egy bizonyos [Rabcsonyi] Mihály atya, aki most szabófalvi káplán, szolgált itt, őt Zamoyski püspök nevezte ki, majd Bellinus nevű magyar világi

[a)] Az olvasás bizonytalan, az írás annyira elhalványult.
[b)] A szögletes zárójelbe tett részen az írás teljesen láthatatlanná vált.
[c)] Az aláírások közül csak Kieniarskié és Tiniáé saját kezű, a többi nem, ezeket mind egy személy írta, aki azonban nem volt azonos az adománylevél leírójával. Mindegyik név alatt odapöttyentett vörös viasz látható, egyesekbe monogramos (nem címeres) gyűrűspecsét van nyomva. Ezek: Miszkocius, Kienarski, Farkas, Tinia és Wostchman.

pap követte. Utána a lengyel Hiacynthus [d'Ossimo] páter, majd az olasz Bonaventura [da Lucca] következett, mindketten domonkosok. Utánuk Itáliából konventuális ferences szerzetesek jöttek misszionáriusként, de a telket nem adták tulajdonukba. Mivel ők nem feleltek meg, mert nem tudták a nyelvet és botrányosan éltek, ezért [Lupu] Vazul vajda – a jászvásáriak kérésére – elűzte őket. Magyar jezsuitákat hívtak, akik tudják nyelvüket; rájuk bízták a templomot, s ők hat évig szolgáltak itt, mígnem a tatárok és a kozákok a templomot felégették. Ezután tíz évig elhagyottan állt. Miután Beke Pál jezsuitát visszarendelték hazájába, Jászvásáron maradt társa, Désy Márton pedig meghalt, az egyházközség lengyel jezsuitákat hívott meg. Ők – mivel a templom és a plébániaház leégett – egy, a vajdától kapott házban laktak, s az istentiszteletet is itt tartották. Amikor ezt a házat Vazul vajda fia, István [Lupu Stefaniţa], aki gyűlölte a katolikusokat, visszavette tőlük, az egyházközség örökjogon a lengyel jezsuitáknak adományozta az említett puszta telket, hogy azon templomot és rendházat építsenek. Tette ezt az egyházközség azért, mert tizennyolc esztendőn át tapasztalta a lengyel jezsuiták hűségét és helytállását, pestisjárvány, háborúk és más nehézségek közepette. Kérik tehát adományuk megerősítését, ami, ha nem történik meg, a telket az egyházközség saját tulajdonában tartja meg. (Az eredeti irat: APF Vienna Vol. 8, Fol. 68–69; Olasz kivonata: uo. Fol. 57.)

Közben 1662. június 1-én Blasius Koičević (Gabriele Tomasi apostoli vikárius helyettese) is írt Bákóból ebben az ügyben a nunciusnak. Mindenben a jászvásáriak mellé állt, mondván, hogy a ferencesek igénye a templomra, illetve annak telkére teljesen jogosulatlan, mert ez sohasem volt az övék, s néhány kivételtől eltekintve, mindig világi papok töltötték be a plébánosi tisztet. Vidoni ezt a jelentést is felküldte Rómába. (APF Vienna, Vol. 8, Fol. 66–67.; román nyelvű kivonata: CANDEA: *Catolicismul* 54–55.)

A Hitterjesztés Szent Kongregációja, többszöri levélváltás után, végül is jóváhagyta, hogy Jászvásáron a templomot a jezsuiták birtokolják. Ahogy a tárgyalási jegyzőkönyvre a lényeget följegyezték 1662. szeptember 11-én: „Patres Societatis utuntur jure suo." (A levelek és a határozat: PALL: *Controversie* IX–XI. sz., 244–246.)

93.

1660. február 7. [?]

GABRIELE TOMASI KONVENTUÁLIS FERENCES MISSZIONÁRIUSNAK, HAVASALFÖLDE APOSTOLI VIKÁRIUSÁNAK JELENTÉSE PIETRO VIDONI BÍBOROSNAK, A LENGYELORSZÁGI PÁPAI NUNCIUSNAK

AZ IRAT: APF Codex: Inscriptioni (Nem találtuk meg.)

NYOMTATOTT KIADÁSA: *Acta Bulgariae* CLVI. sz., 268–271.

TARTALMA: *Bákó: püspöki székhely, 2 templom, püspöki ház, ferences kolostor; Kutnár: templom, plébánosa Johannes Battista Berkuce ferences, ezenkívül még 2 jezsuita*

szerzetes; Jászvásár: temploma romokban, 2 jezsuita szerzetes; Moldvabánya: templom, egy ferences szerzetes; Galac: papja Elias [Bosnensis] ferences.

Relatione del P. Fr. Gabriele Tomasy de minori osservanti, vicario apostolico nell'una e l'altra Valacchia, lasciata a Msig. nuntio di Polonia sotto li 7. febraro 1660.

[A jelentés első, nagyobb része Havasalföldével foglalkozik.]

La Moldavia ha ancora principe,[1] come la Valachia, di rito, scisma, costumi, lingua et ogni cosa simile con l'altra. In questa vi è il vescovo, però poche volte, o per dir meglio mai, non risiede, il titolo del quale è Bakou,[2] dove sono due chiese, una vescovile in mezzo della città, già rovinata per buona cura de i pastori, la qual chiesa episcopale è parochiale. L'altra è convento dei padri de minori osservanti dove hoggidi si amministrano li sacratissimi sacramenti il qual convento, si dice, fusse edificato dall'istessa prencipessa Catterina,[3] dove ancora, quando il vescovo viene, v'alogia.

In Kotnar v'è chiesa parochiale, dove ancora risiede il parocho, il quale è stato posto da me per ordine della Sacra Congregatione missionario apostolico et alunno della detta Congregatione, per nome si chiama D. Giovanni Battista Barkuzi.[4] Ivi ancora sono due padri Gesuiti Polachi,[5] quali hanno una residenza appresso la chiesa, vivendo di certe possessioni, che tengono.

In Jassi v'è chiesa abrugiata, ma si celebra in una casa, la quale avanti ancora era delli parochiani, dove adesso stanno due padri Gesuiti.[6]

In Baia v'è una chiesa abastanza commoda, dove sta un padre conventuale missionario.[7]

In Galaz sta il P. Fr. Elia minori osservante,[8] il quale ancora amministra intorno alli villagi, dove stanno cattolici senza sacerdoti, come Totrusi, Soboian, Ribnik,[9] et altri luoghi.

[A jelentés harmadik része Erdéllyel foglalkozik.]

[1] Lupu Stefaniţa (1659. novembere óta.)

[2] Bákó

[3] Jó Sándor moldvai vajda feleségét, Losonczi Margitot érti.

[4] Berkuce

[5] Jakub Labeta ekkor egyedüli jezsuita volt Kutnáron. (Ld. Berkuce kutnári plébános jelentését: *Iratok* 95. sz.)

[6] Stanisław Sczytnicki és Sebastian Baszewicz

[7] Vito Pilutio

[8] Elias Davniscianin (Bosnensis)

[9] Ribnik (terra Ribnich) Havasalföldén volt, így nem tartozhatott a galaci pap alá. (Ld. *Acta Bulgariae* 101.) Egyébként Tatros és Szabófalva sem.

94.

[1660. április 5. után, Moldvabánya?]

VITO PILUTIO DA VIGNANELLO KONVENTUÁLIS FERENCES MISSZIONÁRIUS LEVELE PIETRO VIDONI BIBOROSNAK, A LENGYELORSZÁGI PÁPAI NUNCIUSNAK

AZ IRAT: *G:* APF Vienna Vol. 8, Fol. 61. (A fogalmazásból következtetve, Rómában készített kivonat.)

TARTALMA: *Vito Pilutio két évvel ezelőtt Vidoni bíboros ajánlására doktori címet kapott, de erről a pátens ez év júliusáig még nem érkezett meg hozzá; aggódik vajon nem Gabriele Tomasi tartotta-e vissza, akiről azt mondják, hogy amikor Rómába jött, sok hamis levelet hozott magával, Moldvában pedig botrányos dolgokat művelt, az azóta meghalt vajda miatta végeztetett ki sok főurat. Az országban súlyos a paphiány, főleg Tatrosra nagyon kellene egy pap, ehhez 4 falu tartozik, Sztánfalva 18 házzal, Mánfalva 10 házzal, Gorzafalva 18 házzal és Ban* [?] *6 házzal. Elias* [*Bosnensis*], *aki sokáig Galacon volt, most elment Törökországba olasz kereskedőkkel. Se Husz, se Barlát városában nincs pap; Bákóban a vikárius nem elég; Szucsavában kevés katolikus van, de többen vissza jönnének, ha lenne papjuk; Kutnárban egy világi pap szolgál, aki kollégiumban tanult, és egy jezsuita. Szabófalván egy világi magyar pap van; Jászvásáron egy jezsuita, templomát a tatárok lerontották, most csak fatemploma van; Nemcen a pestis óta csak 8 ház katolikus él. Kell egy püspök, de ne lengyel legyen, mert az nem lakna itt. Bandinust ma is dícsérik. A püspök eltarthat 3 szolgát, van 2 malma, földjeit bőven bevetették búzával, árpával, kölessel és zabbal; vannak tehenek és más állatok is, meg egy faluja is van, de az Bandinus idején nem adózott a pápának, ahogy ma sem. Bandinus halála óta nem volt bérmálás. Botrányok vannak az országban, Laurentius Bulgarus* [*Ragusinus*] *konventuális ferences, miután bottal elverték, Konstantinápolyba menekült.*

Bevezetés

Vito Pilutio da Vignanello 1653-ban érkezett Moldvába, misszionáriusi tevékenységéről azonban keveset tudunk.[1] Úgy tűnik, rendszeres kapcsolatban volt Pietro Vidoni lodi püspökkel, a lengyelországi pápai nunciussal. Ismerjük egy 1659. január 5-én kelt levelét, amelyben moldvai hírekről tudósította a nunciust. (APF Vienna Vol. 8, Fol. 31.)

[1] 1655. szeptember 1-én Moldvabányáról Vito Pilutio levelet írt Dionisio Massarinak, a Hitterjesztés Szent Kongregációja titkárának. Ebben elmondja, hogy – amint Moldvába érkezésekor már levélben jelentette – útközben Ilyvó (Lvov) közelében kirabolták. Sloviezben [?] egy magát misszionáriusnak kiadó jezsuita hamis tájékoztatással, hogy minden templom el van foglalva és egyikben sincs felszerelés, útjától el akarta téríteni azért, hogy mindenhová ők fészkelhessék be magukat. Jászvásárról és Kutnárról már el is űzték a misszionáriusokat. A moldvabányai templomot is meg akarták szerezni, ahol egy éve együtt szolgál P. Simone da Sebenicóval, e levél vivőjével, aki az ő megérkezéséig

Az itt közölt levélkivonaton nincs keltezés. Útbaigazít azonban bennünket a nuncius bíborosi címe. Vidonit 1660. április 5-én kreálta bíborossá VII. Sándor pápa. (PASTOR: *Geschichte der Päpste.* XIV./I. 395.)

Fra Vito Pilutio minore conventuale, missionario in Vallachia,[2] che due anni fa, per la buona relatione, che il Msig. Cardinale Vidoni, all'hora nuntio, diede de suoi diportamenti, fu fatto maestro, non havendone ricevuta la patente prima delli 3 di luglio dell'anno corrente, mostra di dubitare, che glie l'habbia trattenuta Fr. Gabriele Tomassi minore osservante e vicario apostolico di Vallachia, di cui con tale occasione dice, di haver inteso dall'istessi minori osservanti, che quando veniva a Roma, portò molte lettere false, e che habbia commesso in quella provincia molti scandali, havendo quel prencipe ultimamente defonto per cagione di lui fatti morire molti signori baroni.[3]

Rappresenta per il bisogno, che quella provincia ha di sacerdoti, particolarmente in Tatrus, che ha 4 ville vicine, cioè Staneste con 16 case e chiesa, Maneste con 10 case e chiesa, Grozeste con 18 case senza chiesa e Ban[4] con 6 case senza chiesa.

Dice in oltre, che in Galazze vi è stato lungo tempo un tal Fr. Elia, minore osservante da Chiprovaz,[5] il quale si è poi partito e sta in Turchia con li mercanti italiani.

nem akart útrakelni, majd meg a háborús hírek akadályozták indulását. Most jelentéstételre indul Rómába, hogy elmondja, mire van a missziónak szüksége. Távozását mindenki megsiratta, annyira szerették kiemelkedő egyénisége és magatartása miatt, főleg a nemesek, még a metropolita is. Ha ő lehetne az országban a püspök, rendbehozná a missziót. Mindenki ismeri, a helyi nyelvet olyan jól beszéli, hogy ha prédikál, vlachnak vélnék. Ő, Pilutio most egyedül marad a tartományban, mivel P. [Bernardino Valentini da] Perugia ideje is lejár. Kéri, küldjenek további misszionáriusokat, mert sok templom van pap nélkül, így Tatros, Barlád, Nemc, Galac és több más. Ha őt, Pilutiót kinevezik, négyen lesznek. Halálos veszedelmek közepette érkezett ide, háborús zavargások idején, saját életével nem törődve, csak a lelkeket akarva szolgálni, továbbá, hogy a doktorátust megszerezze; ennek birtokában még nagyobb lelkesedéssel munkálkodna a rá kiszabott időben. Ötven misét ajánl fel a címzett szándékára. A levél utóiratában még elmondja, hogy a Rómába induló P. Simonét megkérte, adja el neki a lovát és a kocsiját, mert minden pillanatban menekülésre készen kell lennie, főleg mióta az országban bent vannak a kozákok és tatárok. Kéri a Szent Kongregációt, adja oda Sebenicónak az ő egy évi ellátmányát, 33 scudit, a ló és a kocsi fejében, hogy ne legyen örökre adósa. Újra felajánlja, hogy amíg nincs egyéb kötelezettsége, 50 misét mond a címzett szándékára. (CĂLINESCU: *Altre notizie* CXVII. sz., 448–449.)

[2] Elírás Moldavia helyett.

[3] A meghalt vajda: Lupu Vazul. Tomasi itt említett szerepére semmilyen adatunk nincs. Ismerjük egy 1660. június 22-én Varsóból Mario Alberizzinek írt levelét, amelyből megtudjuk, hogy a Hitterjesztés Szent Kongregációja diplomáciai feladatokkal bízta meg őt. Ebben a levélben közli ugyanis, hogy a napokban visszatér Erdélybe, mert II. Rákóczi György fejedelem azt mondta neki, „ha Isten élteti és segíti", a pápához akarja őt, Tomasit küldeni. (APF Vienna Vol. 6, Fol. 143–144.)

[4] Talán Balana, magyar nevén Völcsök.

[5] Elias Davniscianin

Che non vi è sacerdote ne in Us,[6] ne in Barlat, ne in Baccovia, perchè sebene in questa ultima vi è il vicario, questo non basta.

Che in Sochiaua,[7] dove è la più ricca chiesa di quella diocesi, vi sono pochi cattolici, ma ve ne rentrerebbero molti, si vi fusse sacerdote, esibendosi gli officiali di quella chiesa d'impetrar dal prencipe l'esentione dal tributo per tre anni a quelli che vi andaranno ad habitare.

Che in Kotinaro vi è un sacerdote secolare che ha studiato in colleggio, et un gesuita.

Che in Saboani vi è un sacerdote secolare ungaro, che prima stava in Us.

Che in Jassis vi è un gesuita, essendo quella chiesa, doppo essere stata destrutta da Tartari, rifatta di legno dal popolo.

Che in Nempsi[8] erano quasi tutti cattolici, ma la peste ne ha lasciate solo 8 case.

Che vi è necessità di un vescovo che risieda, altrimente l'entrate della chiesa vanno tutte in rovina, non vi essendo secolare che non sia debitore alla medesima chi di 50 e chi di 100 scudi, e ciò per che non si rivedono i conti dell'administratione.

Che se il vescovo sarà polacco, è certo che non vi risiedera, essendo soliti di andar a' vescovati con molte feste, e doppo esservi stati due a tre mesi, se ne tornano in Polonia con vender quelche vi havean trovato.

Che la memoria di Msig. Baldini[9] è molto lodata da quei popoli.

Che il vescovo potrà ivi mantenersi commodamente con tre servitori, havendo un molino con due rote e quest'anno li campi della mensa sono stati seminati abondamente di grano, orzo, miglio, e biada; ha inoltre 15 vacche da latte, alcuni bovi, cento pecore et altri animali et una villa che in tempo di Msig. Baldini non dava tributo al Papa, come si procura, che non lo paghi ne anco adesso.

Che doppo la morte di Msig. Baldini non vi si è tenuta cresima, poichè l'ultimo vescovo, sebene è stato in Kotinaro e Saboiani, et ha dimorato in Baccovia cinque mesi, se ne è però tornato in Polonia senza visitate.

Conchiude con dar parte delli scandali commessi in quella provincia da Fr. Lorenzo Bulgaro minore osservante, il quale per essere poi ivi stato bastonato, se ne fuggi, et hora sta in Costantinopoli.

Megjegyzés

1661. július 4-én ugyancsak Moldvabányáról Antonio Barberini bíborosnak, a Hitterjesztés Szent Kongregációja prefektusának szóló levelében Vito Pilutio szinte megismételte az egy évvel korábban írtakat: Tatrosban nincs pap, a körülötte lévő falvakban

[6] Husz.
[7] Szucsava.
[8] Nemc
[9] Elírás, ehelyett: Bandini.

templom sincs; Galacból Elias [Davniscianin] Törökországban van, Huszon, Bákóban, Barládon nincs pap, Szucsaván, Kutnárban és Szabófalván van. Jászvásáron az elpusztult templom helyébe fatemplomot építettek, ott egy jezsuita van, Nemc katolikusai szinte mind meghaltak a pestisben; a püspök nem maradt a székhelyén, Bákóban, hanem visszatért Lengyelországba; Laurentius [Čiprovac], miután sok botrányt okozott, Konstantinápolyba szökött. (APF Vienna Vol. 1, Fol. 271.; XX századi másolata: MTAK Veress, 1156–1157. fol.)

95.

1660. április 12., Kutnár

JOHANNES BAPTISTA BERKUCE KUTNÁRI PLÉBÁNOS LEVELE MARIO ALBERIZZINEK, A HITTERJESZTÉS SZENT KONGREGÁCIÓJA TITKÁRÁNAK

AZ IRAT: *A:* APF Vienna Vol. 8, Fol. 41–42. (Végig s.k., erősen rongált.) – D: MTAK Veress, 1117. fol. (Ismeretlen másolata az 1900-as évek elejéről, jelzet nélkül.)

TARTALMA: *Ideérkezve súlyos helyzetet talált, a tatárok folytonos betörései miatt a nép gyakran az erdőkbe menekül, nagy a szegénység, sokszor még a kenyér is hiányzik. Kutnárban egyedül van; más falvakban üresek a templomok, a nép nem tud papot eltartani. Néhány helyen, így Jászvásáron, jezsuiták vannak, Kutnáron is, egy Jakab nevű. A paphiány miatt a nép durva és faragatlan, az öregek között is vannak, akik nem tudják az imákat, nem akarnak gyónni, Moldvabányán Vito Pilutio konventuális ferences szerzetes működik, a nép nagyon dicséri. Kéri, küldjék el számára a megbízólevelet, enélkül nem tud működni, felszerelése sincs. Nagy szükségben élnek, anyagi támogatást kér.*

Bevezetés

Míg a misszionáriusok túlnyomó része Itáliából került Moldvába, Berkuce moldvai volt. Ez érződik is gyatra, helyenkint alig érthető olaszságán.

[Címzés a levél külzetén:] All Ill.mo et Rs.mo Sig. mio e patrone clementissimo, il Msig.e Mario Alberici segretario della Sacra Congregatione di Propaganda Fide. Roma.

Illustrissimo et Reverendissimo Signore
Signore mio et Patrone Clementissimo.

Ho fatto il mio obligo quanto ho potuto fin hora, ma però con gran incomodo essendo che quan[do sono][a] arivato qui, ho trovato tuto soto sopra per amor dei Tartari [e delle sue] continue excorsioni et spese fuge dei populi ascondendosi di [essi nelle se]lve et perciò essendo li habitatori devenuti poveri, io ancora ho patito et patisco continuamente 'sendo che alcune volte ne men pane mi si trova, multo magiormente l'altre cose. Dio benedeto lo sa, si parlo la verità, qui in Kotnaro io solo et non son sodisfato; ci sono delle altre ville et cità con le chiese apresso, et pochi catholici, ma non vi possono mantinere sacerdoti, poichè haverebono a caro agiutar se stesi in questi tempi. In Moldavia si trovano li padri gesuiti in alcuni logi come Jasi, dove è la residenza del principe et qui meco uno per nome Giacomo,[1] asai bono et esemplare, il quale, perchè loro hanno del proprio, di quando in quando va discurendo per le ville et come credo con profitto. Qui si se vol fare profitto spirituale, bisogna che la persona habbi comodità di spese per poter discorere per le vile, et logi dove non possono mantenere sacerdoti, perchè li populi sono asai rudi et barbari et anco incapaci per mancanza delli sacerdoti. Se trovano dei vechi ancora et non sano l'orationi et non si confessono volenteri et quei che si confessono, son scorragiati,[b] questi è per mancanza dei sacerdoti, che non vi posono stare e per non haver del proprio. Si trova dei missionari, uno per nome Vito Pilutio, padre di San Franciesco scarpante, habita in Baia, vien lodato dal suo populo et è vero per che si afatiga asai.

Prego V. Sia Ill. di mandarmi il decreto et li privilegii della mia missione, perchè non son bon di niente senza di questo, et si non mi haverebono creduti haverei patito difficultà in esser stato ameso. Qui il vescovo non po venire spese volte et però non habbiamo portatili et altre cose necessarie. Io prego V. Sia Ill. che si voglia che io mi ocupi qui in servitio delle anime, che è asai di bisogno conforme il mio obligo, mi mandi susidio di poter viver, perchè in verità mi trovo in gran necessità, oltre ch[e sono] asai ocupato con questi populi, trovandomi solo nele feste; che di tan[ta gra]tia Dio li ricompensera. Di che gli bagio humilmente le sa[cre veste]. Di Kotnaro in Moldauia, 12 di Aprile 1660.

Di Vostra Signoria Illustrissima et Reverendissima

humilissimo et obedientissimo
servitore

Giovanni Battista Berkucze
parocho di Kotnar

a) A papíros lyukas. Itt és a következőkben a szögletes zárójelbe rakott szavakat mi pótoltuk.
b) A szó olvasása teljesen bizonytalan, a mondat értelme szerint ez a szó illik ide.

[1] Jakub Labęta

Megjegyzés

1661. január 25-én Berkuce újabb tájékoztatást küldött a Szent Kongregáció titkárának, Mario Alberizzinek. A nép a súlyos adók miatt nagy nyomorban van – írta –, a füvek gyökereiből készíti kenyerét. Ő is nyomorog. Ha a Szent Kongregáció azt akarja, hogy továbbra is a helyén maradjon, sürgős anyagi segítséget kér, és kéri misszionáriusi kinevezését, amit Tomasi páter mulasztása folytán még mindig nem kapott meg; pedig úgy gondolja, jobb, ha ő, az idevalósi marad a pap, s nem valaki idegenből jött. Sok falu egyáltalában nem tud papot tartani, ezekben a szentségek, sőt keresztség nélkül halnak meg az emberek. Hogy több helyre eljusson, egy lóra volna szüksége. (APF Vienna Vol. 8, Fol. 39–40.; 20. századi másolata: MTAK Veress, 1154. fol., jelzet nélkül.)

A misszionáriusi kinevezést, úgy tűnik, a tavasz folyamán kézhez kapta Berkuce, mert 1661. május 7-i levelét már így írta alá: „missionario della Sacra Congregatione in Moldauia et parocho di Kutnaro." Ebben a levélben is a nyomorról beszél és pénzt kér. Elmondja, hogy a szakadárok (görögkeletiek) a katolikusokat a maguk felekezetébe vonják és újrakeresztelik. Amikor szóvátette, megverték. (U.o. Vol. 8, Fol. 47.)

96.

[1660 vége vagy 1661 eleje]

FELIX MONUID DOMONKOS RENDI MISSZIONÁRIUS JELENTÉSE VII. SÁNDOR PÁPÁNAK

AZ IRAT: *A:* APF Vienna Vol. 19, Fol. 166–173.

TARTALMA: *Beszámol tatárországi útjáról. Csöbörcsökön templom és harang van, az oltáron Szűz Mária képe, jobbra Szent Domonkos, balra Sienai Szent Katalin; több mint 40 ház katolikus, lengyelek, vlachok és magyarok.*

Relatio compendiosa missionis tartaricae
Beatissimo Patri Alexandro VII. pontifici maximo dedicata et Sacrae Congregationi de Propaganda Fide praesentata a P[re] F[re] Felice Monuid Polono, sacrae theologiae lectore
Ordinis Praedicatorum
missionario apostolico in Tauricam Chersonesum destinato

[A jelentés a pápához és külön a Hitterjesztés Szent Kongregációja bíborosaihoz írt ajánlólevéllel kezdődik.]

Relatio missionis

1. Ac inprimis, fretus litteris passus, acceptis a serenissimo nostro Joanne Casimiro rege Poloniarum datis ad magnum cham Tartarorum ducem, superata Vallachia intravi ditiones turcicas, inter quas primo obvium habui pagum Tiburczin[1] dictum, ubi reperi ecclesiam cum campana et altari adornato imagine Beatissimae Virginis Mariae, a dextris divo P[re] Dominico, a sinistris diva Catharina Senensi consistentibus. Sunt in hoc pago plusquam 40 domus Christianae,[2] ex Polonis, Vallachis et Ungaris, tam liberis quam captivis, loquentibus vernacula sua atque turcica lingua; in qua ecclesia nullus est operarius.

[Ezután 12 pontban leírja további útját, majd 7 pontban összefoglalja a tennivalókat, ezek közt Csöbörcsökről már nem esik szó.]

[A jelentés alján a Hitterjesztés Szent Kongregációja kancelláriájának följegyzése: Ad hanc epistolam responsum est gratiose et auxiliaris promissa dextera.]

97.

1661. július 29., Románvásár

BLASIUS KOIČEVIĆ KONVENTUÁLIS FERENCES SZERZETESNEK, A MOLDVAI APOSTOLI VIKÁRIUS HELYETTESÉNEK JELENTÉSE EGYHÁZLÁTOGATÓ KÖRÚTJÁRÓL

AZ IRAT: *A:* APF Vienna Vol. 8, Fol. 74–77. (Gabriele Tomasi apostoli vikárius s.k. aláírásával és papírfelzetes nagy pecsétjével; vízfoltos és rongált.) – *G.* uo. Fol. 78–86. (A Hitterjesztés Szent Kongregációja kancelláriáján készített 1663. január 23-án keltezett, olasz nyelvű kivonat, fogalmazvány és tisztázat. Készült Giulio Rospiglioni bíboros, pápai államtitkár számára.) – *D:* MTAK Veress 1158–1165. fol. (Ismeretlen másolata az 1900-as évek elejéről, jelzet nélkül, több olvasási hibával.)

NYOMTATOTT KIADÁSA: CANDEA: *Catolicismul* 47–53. (Egyes mondatokat eredetiben idéző román nyelvű kivonat, értelem-módosító félreolvasásokkal; jelzetként a bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchiv egy nem létező állagát tünteti fel.)

[1] Csöbörcsök

[2] Értsd: római katolikus.

TARTALMA: [I.] *Kutnár: A város katolikus templomában misézett, a plébános románul prédikált; az egyházi felszerelések leírása; az itt lakó jezsuiták felkeresik a pap nélküli falvakat; szász katolikusok élnek itt, számuk a gyermekek nélkül 199.* [II.] *Herló: a fejedelmi udvaron kívül két ortodox kőtemplomot talált, valaha katolikus temploma is volt, most csak 20 katolikus él itt.* [III.] *Moldvabánya: A templom leírása; itt is szász katolikusok élnek, de kevés maradt belőlük, a gyermekeken kívül mindössze 189; Az ortodoxoknak két templomuk van, egy kőből, egy fából.* [IV.] *Szucsava: A katolikusok temploma kőből épült, de a kozákok feldúlták; a katolikusok száma csak 46; ortodox és örmény metropolita székhelye is a város, a kalugyerek sok kolostora található a közeli hegyekben.* [V.] *Szeretvásár: A katolikus templomnak csak a helye maradt.* [VI.] *Nemc: Az itteni katolikusok közül sok meghalt pestisben, csak 109-en maradtak; nincs pénzük papot tartani, Vito [Pilutio] havonta fölkeresi őket.* [VII.] *Karácsonkő: a katolikusok egykori szép és nagy kőtemplomának csak a helye maradt meg, a katolikus magyaroknak nyomuk sincs már.* [VIII.] *Bákó: a katolikus öregek kézfogással fogadták; két katolikus temploma van, az egyik teljesen elpusztult, csak a cinterem van meg; a másik az obszerváns ferenceseké, plébános nélkül; valaha az Ágoston-rendieké volt, majd [Losonczi] Margit, [Jó] Sándor vajda felesége felépítette; a püspökség rövid története a bákói öregek elbeszélése alapján. 326 katolikus magyar van Bákóban és ennél több görögkeleti; Bákóhoz tartozik Paskán, Bogdánfalva és Terebes, továbbá Hidegkút és Forrófalva, a két utóbbinak van kápolnája, de felszerelésük nincs, mert a lengyel püspökök mindent elvittek; ezek mind magyarok, számuk 421; az ország katolikus magyarjai mind magyarul beszélnek, iskolamestereik és harangozóik vannak, akik a magyar énekeket előmondják, az evangéliumot felolvassák, a gyermekeket tanítják.* [IX.] *Tatros: Nagy kőtemploma jó állapotban van, de nincs papja; a mesterrel énekelte a misét; 10 gyermeket megkeresztelt, gyóntatott, áldoztatott.* [X.] *Mánfalva: 7 gyermeket megkeresztelt, gyóntatott, áldoztatott. A szomszédos Völcsökkel és Gorzafalvával együtt 175 katolikus magyar lakos: kis kőtemploma van; a közeli Szent Kozma és Damján kápolnához az ortodoxok is eljárnak, hogy a két szent közbenjárását kérjék; pünkösdkor minden évben nagy tömeg gyűlik itt össze; papjuk nincs.* [XI.] *Sztánfalva: 98 magyar katolikus, szalmatetős fatemplomuk van; többeket megkeresztelt, gyóntatott, áldoztatott; a püspökről nem is hallottak.* [XII.] *Szalonc: csak a templom helyét találta, embereknek nyomát sem, a katolikus magyarok a szolgasors miatt mind elszéledtek.* [XIII.] *Lukácsfalva: 19 magyar katolikus, templomuk nincs, a bákói templomba járnak. A Taszló*[?] *folyó mellett, a hasonló nevű helységben a földig rombolt katolikus templomból csak kövek maradtak, az ortodoxoknak fatemplomuk van.* [XIV.] *Barlád: 3 görögkeleti és két katolikus temploma van, egyik romos; 74 katolikus, magyarok, de nem tudnak mindnyájan magyarul. 5 gyermeket megkeresztelt, gyóntatott, áldoztatott.* [XV.] *Vászló: a pestis után 14 katolikus magyar maradt; a templomnak csak a helye látszik, azt mondják, valaha fatemplom volt.* [XVI.] *Husz: Fatemploma szalmával fedett, az előző héten egy jezsuita járt erre és keresztelt.* [XVII.] *Galac: Templomát az előző évben felégették a tatárok, 126 katolikus él itt; a temetőt elfoglalták a kalugyerek.* [XVIII.] *Jászvásár: Jezsuita páterek szolgáltatják ki a szentségeket; jövevények és gyermekek nélkül 226 katolikus; 14 éve a tatárok és kozákok felégették a templomot, a polgároknak nem volt pénzük, hogy felépítsék, ezért a telket a jezsuitáknak adományozták.* [XIX.] *Szabófalva: Temploma rogyadozik, a plébános világi magyar pap; 5 falu tartozik hozzá: Szteckófalva, Lökösfalva, Domafalva, Dzsidafalva és Tamásfalva, összesen 287 lélek.* [XX.] *Románvásár: A három görögkeleti templom és az örmények temploma kőből épült, a katolikusoké fából; 20 katolikus szász él itt; a másik katolikus templomnak csak a helye maradt.* [XXI.] *Kevés a pap, püspök meg gyakorlatilag nincs Bandinus halála óta; a lengyel*

püspökök otthon megszokták a pompát, itt a szegénységben nem maradnak. A bákói templomot, a püspökök székhelyén Bandinus hozta rendbe, a tatárok által felégetett plébánia-házat 1661-ben Michael Kopilovac építette újjá. – Az egyházlátogató körút 1661. július 29-én ért véget Románvásáron.

Bevezetés

Ahogy az aláírásokból kitűnik, ezt a jelentést Gabriele Tomasi, Moldva apostoli vikáriusa küldte be. A címben azonban jelezte, hogy az egyházlátogatást, az ő megbízásából helyettese, Blasius Koičević végezte, s a jelentést is ő írta. Az iraton olvasható keltezés valószínűleg az ó-naptár szerint történt, de ez nem bizonyos.

Tomasi mellékelte a jelentéshez Koičevićnek egy Bákóból 1661. július 30-án (ó-naptár szerint) hozzá írt levelét, melyben elmondja, hogy az egyházlátogatást bevégezte; a tatároktól, az éhségtől és a pestisjárványtól sokat szenvedtek, de minderről majd részletesen beszámol szóban is, ha a címzett Erdélyből Lengyelországba érkezik. Egyébként, írja, az a hír, hogy az új bákói püspök is lengyel lesz, aminek senki sem örül.[1] Olyan püspök kellene, aki tud vlachul, és aki helyben marad, megosztja híveivel a bizonytalanságot és a szegénységet. (APF Vienna Vol. 8, Fol. 91.)

In nomine domini nostri Jesu Christi. Amen.

Haec est visitatio Moldavica, quam frater Blasius Koiczenicz,[2] Rss^{mi} P^{ris} Gabrielis Thomasii, vicarii apostolici et praefecti ejusdem Moldauiae vicarius, missionisque vicepraefectus, anno Domini 1661. 7. Junii peregit ac in hoc ordine composuit:

[I.] *Cotnar.* Die 8. Junii, quae erat dominica prima post Penthecosten, perveni Cotnarium, ubi honestissime tam a parocho, quam a catholicis acceptus ac inter 3 ecclesias schismatici ritus unam catholicam cum tribus sibi adjunctis capellis reperii. Ibi ergo sequenti die missam celebravi. Contionem in lingua valachica R. Dominus parochus habuit.[3] Peractis itaque omnibus, quae ad laudem omnipotentis Dei pertinebant, accessi ad altare majus, quod ad honorem Virginis Assumptae conditum est, antipendiis et mappis pulchre ornatum; ciborium aperui, ibi sanctissimum Eucharistiae Sacramentum more catholico, in pixide argenteo deaurato inveni. Fontem item baptismalem ita medio ecclesiae lapideum cum omnibus necessariis quam honestissimum vidi; praeter quam olea sacra a tribus annis parochus ostendit. Sciscitatus sum: cur hoc? Respondit, quod episcopus per hoc tempus non adfuit. Calices argenteos quattuor ista ecclesia possidet, cruces 2; et alia orna-

[1] A korábbi püspök, Marianus Kurski ugyanis 1660-ban elnyerte a poznani püspökséget, így a bákóit letette.

[2] A másoló hibájából így tévesen, ehelyett: Koiczevicz (azaz: Koičević).

[3] Nem tudjuk a nevét.

menta sacerdotalia pulchra sunt. Altaria item sunt duo ornata, c[ampa]nas[a] tres, simul cum horologio hic inveni. Cimiterium tabulis ligneis circumductum, domos in se 2 complectens, ubi in una parochus, in altera patres jesuitae manent, qui ibi nihil in ecclesia operantur, nisi quod suas res, quas in eodem loco acquisiverunt, custodiunt, et ecclesias, quae sine parochis sunt, suis temporibus visitant. Parochus hic est sacerdos saecularis, vir bonae famae. Hic manent Saxones catholici, veri cultores ecclesiae Romanae. Vineas 10 habet ecclesia, quas ipsimet catholici tenent et ex eis necessaria ecclesiae et parocho solvunt. Capellae, quae in hoc oppidulo sunt, lapideae, et suis cimitheriis custoditae sunt. Animae catholicae hic 199 absque pueris. Vineae hic circumcirca multae conspiciuntur.

[II.] *Harlouia.*[4] Peractis ergo quae ad officium meum pertinebant, tertia die Harloviam, quae non procul a Cotnario distat, properavi. Quo ut perveni, vidi 2 ecclesias schismaticas lapideas, insimul cum aula principum. Hic apparet fuisse ecclesiam catholicam. Hic pauci et pauperes in toto sunt tantum 20 animae. Hi subjacent parocho Cothnariensi. Hic in domo ejusdem Michaelis catholici incolae illius loci missam celebravi, consolationemque spiritualem exposui, prandiumque cum illis sumpsi ac pro vesperis iterum Cothnarium ascendi, ibidemque pernoctavi.

[III.] *Baia.* Sequenti autem die properavi versus Baiam, quae a Cothnario iter unius diei exstat, ibique pro festo Sancti Antonii de Padua[5] perveni, ubi a fratre conventuale missionario[6] et a catholicis honeste acceptus ecclesiam intr[avi missa]mque solemniter celebravi, ac visitationem pro die sequenti indixi; illum aut[em diem quia Sancto An]tonio consecratus erat, cum patre ac majoribus ex catholicis [incolis hon]estis consumpsi. Die vero 14. Junii iterum missam habui, ac sanctissimum Eucharistiae Sacramentum inprimis invisi, quod honestissime collocatum reperi. Fons baptismalis lapideus hic est, satis decens, sed olea sacra satis putrida mihi ostendit pater. Isti catholici jam a 9 annis episcopum non viderunt, ideo non est mirum illos olea sacra putrida habere. Quattuor altaria in hac ecclesia reperiuntur, satis honeste decenterque ornata; calices 2, cruces 2 argenteas habet; vineas quattuor, ex quibus parocho solvunt et ecclesiae necessaria provident. Cimeterium habet tabulis ligneis circumdatum. Ecclesia ipsa lapidea est satis magna, campanas 3 habet. Domus parochialis est lignea, satis honesta, intus in cimetherio; pomarium habens pulchrum. Est hic et alia ecclesiuncula Sanctorum Apostolorum Petri et Pauli, ubi parochus certis diebus missam

[a] **A papíros itt, majd a következőkben is több helyen, lyukas. A hiányt, ahol tudtuk, szögletes zárójelben pótoltuk.**

[4] Harlau (Herló)
[5] Június 13.
[6] Vito Pilutio.

absolvit. Hic etiam sunt Saxones catholici, sed pauci remansere, non plus, quam 189 praeter pueros.

Ecclesiae schismaticorum in isto oppidulo 2 sunt, una lapidea, altera lignea. Baia non procul distat a montibus transylvanicis, jacetque penes fluvium, qui vocatur Moldaua. Omnes summopere episcopum desiderant, propter confirmationem. Plus ibi sunt schismatici, quam catholici.

[IV.] *Suciauia.* Peracto itaque apud illos biduo, tertia die, 16. Junii summo mane pro prandio Suciauiam ivi, quae non procul a Baia sedet, et statim ut perveni, ad domum cujusdam Antonii catholici descendi, ubi et pater Vitus mecum venit.[7] Hic vidi pulcherrimam arcem principum; istius parochiae ac inter ecclesias diversi ritus est, et ecclesia catholica lapidea cum suis cimetheriis ac domo parochiali. Altaria autem in intus omnia devastata a Kozacis, quae usque modo irrenovata manent. Habet ista ecclesia calicem argenteum et crucem item argenteam, simul et ornamenta honesta; sunt et vineae, quae ad ecclesiae juvamen, parochique solutionem ordinatae sunt. Catholici autem sunt hic tantum 46 animae. Hic residet metropolita schismaticus et alter Armenus, multa etiam monasteria calugerorum schismaticorum in vicinis montibus conspiciuntur. Hic parochus satis honeste posset inhabitare. Isti nullum episcopum praeter Marcum Bandinum sciunt, nec quid confirmatio sit, sciunt; tamen parocho Baiensi subsunt. Huic loco semper patres observantes et conventuales missionarii praefuere.

[V.] *Tragseret.*[8] Huic itaque loco valedicens, versus Targseret me contuli, ubi multas ecclesias schismaticas conspexi, sed ecclesiae catholichae tantum locus manet. Ibi uti antiqui ferunt, fuisse imaginem Virginis Beatae miracul[osam.] Huic loci patres praedicatores[8a] custodes fuere, sed propter invidiam a principe Gaurilasko[9] expulsi, ecclesiam dereliquerunt; quae postea a patribus et ab episcopis derelicta, in nihilum devenit. Hic et Armeni suam ecclesiam lapideam habent.

[VI.] *Neme.*[10] Relicto itaque maximo cum dolore hoc primo loco, verti me ad Neme, ad fluvium ejusdem nominis habens, arce pulcherrima ornatum, non procul a montibus transylvanicis distans, monasteria ecclesiasque schismaticas multas in circumcirca habens, ubi et nostra ecclesia catholica lignea est, sed catholici pauci sunt, quia pestis illos consumpsit, at remanserunt 109 animae. Ibi statim, ut veni ad domum cujusdam Valentini,[11] conscendi,

[7] A moldvabányai pap, Vito Pilutio. A házigazda valószínűleg az az Antonius Lanio, akit Bandinus is említ összeírásában Szucsaván. (Ld. 448. l.)

[8] Szeretvásár

[8a] Értsd: a domonkosrendiek (Ordo Praedicatorum).

[9] Ilyen nevű vajda Moldvában nem volt. Ugyanezt a történetet Bandinus Rareş István (Ştefan vodă Rareşu, 1551–52) személyéhez köti. (*Iratok* 76. sz. XXXV.)

[10] Nyilván a másoló hibája, helyesen: Nemc.

[11] Föltehetően azonos a Bandinus által említett Valentinus senex-szel (ld. 445. l.)

diemque unum apud illum peregi. Ecclesia ista habet apparamenta, quae ad missae officium pertinent, sed sunt vilia. Isti non possunt habere per se sacerdotem, pauperes sunt. His aliquando intervenit pater Elias Bosnensis, Ordinis Minorum Observantium, sed non multum tempus apud illos consumpsit, quia oppressus maxima inedia, illos deserere conatus[12] est; nunc autem pater Vitus conventualis missionarius semel in mense illos visitat, sanctissimaque sacramenta administra[t. Omnes] isti ab anno Domini 1647 nec episcopum, nec confirmationem habuere.

[VII.] *Piatra.* [His exp]editis, properavi Piatram quae iter unius diei a Nemec distat, [ad fluvium] Bistrica positum, non procul a montibus transylvanicis abest. Monasteria aliqua calugerorum schismaticorum videntur, ecclesiae item in oppido duae, una lapidea, altera lignea. Nostra autem lapidea magna fuit, et ut antiqui ex schismaticis narrant, pulchram fuisse, sed modo tantum locus manet. Multi etiam catholici Ungari fuerunt, at nunc ne vestigia illorum videntur memoriaque illorum in aeternum periit. Ideo hic non multum moratus, quia minus ad agendum habui.

[VIII.] *Baccouia.* Baccouiam, quae vicinior mihi occurrerat, pedem movi. Baccouiam quando veni, statim ad me convenerunt majores ex catholicis, manusque suas, uti mos apud illos est, salutando porrexerunt, patresque congratulando, charitative salutavere. Quibus gratias agens, eosque ad ecclesiam pro sacro invitavi; festum enim Nativitatis Sancti Joannis Baptistae erat.[13] Peracto divino officio, eos ad sequentis diei agenda venire rogavi. Facta autem die, idest 25. Junii, signum ter in ecclesia dedi, ac omnibus congregatis, missam de Spiritu Sancto solemniter cantavi, exhortationemque ad populum, qua potui, diligentia habui. Illos post divina officia ad domum fratrum nostrorum de observantia invitavi, juramentumque more solito dedi, ut mihi quaeque vera narrent. Hic, Baccoviae 2 ecclesias catholicas video: una lignea in medio civitatis, Sancti Nicolai, quae modo funditus eversa est, sed cimiterium remanet usque ad diem hodiernum. Haec ecclesia nulla ornamenta sacerdotalia habet, nec parochum suum potest habere. Altera est Sanctae Mariae Assumptae fratrum minoris observantiae, ubi aliquot per annos quidam pater Balthasar sacerdos saecularis[14] sacramenta primo illis populis administravit, sed modo patres observantes ibi inserviunt, quia proprius parochus non est. De ista ecclesia Sancti Nicolai, quae Baccoviae parochialis fuerat, nihil reperio ad narrationem, quia nihil proprium habet cimiterium, uti jam diximus; est integrum sepibus bonis a P^re^ Michaele de Copilouatio, Bulgaro,[15] Ordinis Minorum Observantium custoditum, ubi

[12] Föltehetően elírás, ehelyett: coactus.
[13] Június 24.
[14] Gyügyei Boldizsár
[15] Mihail Kopilovac.

media pars civitatis suos mortuos sepelivit, et certis festivis diebus processiones persolvit.

Ecclesia autem Sanctae Mariae Assumptae, quae Fratrum Minorum est de Observantia, de ista multa deberem referre, sed ex multis pauca propter temporum incommoditatem exaro verba. Ista ecclesia aliquando fuit patrum Augustinianorum; est postea ab iisdem fratribus desolata ac etiam funditus destructa; post multum tempus elapsum a quadam principissa, nomine Margarita, filia principis Transylvaniae, uxore Alexandri principis, vayvodae Moldauiae restaurata,[16] Fratribus Minoribus de Observantia d[ata] ac donata fuit. Istam principissam multas ecclesias hac in provincia fundasse f[erunt] antiqui, et illo tempore semper iidem fratres manserunt, ecclesiamque hanc honestissime rexerunt et usque ad diem hodiernum regunt, licet fuerit et ab iisdem fratribus propter incursiones tartaricas per aliquod tempus desolata, at postea ab anno Domini 1619 ab iisdem fratribus iterum dotata ac recta[b)] fuit.

Episcopi autem hujus dioecesis a principio et exordio sui semper fratres minores fuere, Itali, Dalmatae, Bosnenses, Bulgari, quia sic in chronicis ungaricis habetur. Patres enim isti, secundum suam professionem non erant capaces bonorum temporalium, et quia haec, de qua loquimur, multis donis erat dotata ab eadem principissa, ideo summi pontifices sic adjudicavere ac ordinavere, ut episcopus semper ex eodem ordine fiat, itaque bona temporalia custodiat, ac ex qua provincia erat episcopus, ex illa deberent esse et fratres, qui penes illam ecclesiam ac ipsi inservirent.

Ab anno autem Domini 1620, ex quo rex Poloniae provinciam istam sub protectione sua propter catholicos ibi manentes acceperat, fuit monasterium hoc per 2 aut 3 annos desertum a fratribus, quia episcopi, qui de Polonia ad regendam dioecesim veniabant, omnia, quae fratres in eodem monasterio acquirebant, secum, relicto nudo monasterio, asportabant, et ita fratres nec victum honestum nec amictum assequebantur.

Anno autem 1644, ex quo fratres ejusdem ordinis Bulgari, insimul cum Illmo D^{no} Marco Bandino, archiepiscopo Martianopolitano ac a[dministrat]ore hujus provinciae, advenerunt, hunc locum a calugeronibus schismaticis occupatum re[acceperu]nt, et ab occupatoribus[c)] schismaticis tam ecclesiam, quam domum expurgaverunt, honesteque [cum eodem] episcopo manserunt ac manent. Hunc ex illis omnibus episcopis provincia novit, et ex quo ipse est mortuus, nullus, qui ex Polonia venit, in dioecesi mansisse videtur.

Ab illo ergo tempore nec olea sacra, nec confirmationis sacramentum hic peractum est, nec visitatio decens ovicularum facta. Hi itaque Baccouienses sunt Hungari catholici 326, et praeter istos catholicos schismatici etiam

[b)] A *D* kéziratban: regata
[c)] A *D* kéziratban: fatoribus

[16] A már többször említett Losonczi Margit, Losonczi István erdélyi vajda (nem fejedelem!) leánya, Jó Sándor moldvai vajda felesége. A bákói kolostort 1410-ben építtette.

sunt plures, qui 2 ecclesias habent, unam ligneam, lapideam alteram. Ad hunc parochum pertinent Pascani, Valesecani, Trebes.[17] Iste pagus est sub cura fratrum de observantia, illisque in omnibus obedit, Fantenela, Forouani[18] qui et suam capellam habent, sed apparamenta, praeter calicem cum patena, nulla sunt. Isti omnes Ungari catholici sunt 421 animae, sed nec ornamenta sacerdotalia, nec parochum modernis temporibus habent, quia episcopi, qui ex Polonia advenerant, omnia secum abstulerunt. Sic enim senes, tactis pectoribus, affirmant. Hi omnes Hungari catholici, quotquot sunt in ista provincia, utuntur lingua ungarica, habentque suos magistros, vel pulsatores campanarum, qui illis in publicis processionibus ac in ecclesiis cantiones hungaricas et evangelium persolvunt, puerosque instruunt.

[IX.] *Tatrus.* Relicta itaque Baccouiensi ecclesia, conscendi montes versus Tatrus, ut ibi pro festo Sanctorum Apostolorum Petri et Pauli[19] missam celebrarem. Quo ubi perveni, magna cum laetitia et gaudio ab omnibus salutatus, vesperas simul cum magistro cantavi. Pro coena nihil mihi attulere, ob vigilias apostolorum. Sequenti die, hora competente ad ecclesiam me contuli. Quando ad cimiterium veni, vidi ecclesiam magnam lapideam, tabulis ligneis bene coopertam, cimiterium habens sepibus cinctum, domus vero parochialis extra cimiterium posita est. Altaria in hac ecclesia sunt 3, sed unum tantum est ornatum. Necessaria ad sacrae missae officium satis bona sunt in hac ecclesia, sed parochus non est, quia licet ipsi pro suo posse tenerent eum, at sacerdotes non inveniuntur. Isti sunt Ungari catholici, quia et prope de Ungaria manent, sed pauci sunt; 121 animae. Sunt etiam hic duae schismaticorum ligneae ecclesiae. Baptisavi hic lo pueros in una die, confessionem aliquibus audivi, sacramque communionem dedi. Mansit quidam pater Bernardus Italus,[20] missionarius apud istos per annum et medium.

[X.] *Maneste.* Sequenti die ad ecclesiam Manesten[sem] me contuli, ibique festum Visitationis[21] peregi, baptisatis 7 pueris, ac mul[tis] confessis, sacraque communione recreatis, ad hospitium ivi. Haec ecclesia ad parochum Tatrosiensem in suis necessitatibus confugit, quia nec apparamenta, nec parochum proprium potest habere. Ad hac conveniunt Bahnenses et Grosestenses.[22] In omnibus istis tribus pagis Ungari catholici, 175 animae sunt. Ecclesia ista lapidea est, sed parva, cimiterium suum habens bene custoditum. Fontem baptismalem lapideum habet, sed nullam imaginem honestam hic video, praeterquam 2 cruces ligneas simplices. Non procul ab ista ecclesia,

[17] Paşcani (Paskán), Valea Seaca (Bogdánfalva) és Terebes (Trebişu).
[18] Fîntînele) (Hidegkút) és Foravan (Forrófalva).
[19] Június 29.
[20] Bernardino Valentini.
[21] Visitatio Mariae (Sarlós Boldogasszony): július 2.
[22] Bălăna (Völcsök) és Grozeşti (Gorzafalva).

supra unum collem altum capella lignea destructa, in honorem Sancti Cosmae et Damiani martyris condita conspicitur, ubi, uti tactis pectoribus non solum catholici, sed et schismatici multa beneficia Deum[d)] per intercessionem horum sanctorum petentibus contulisse testantur. Itaque usque ad diem hodiernum, pro festo Penthecostes multus undique ex partibus populorum concursus congregatur, at – proh dolori – sacerdotes non adesse, et capella juvamine indiget, quia cadet et ruetur.

[XI.] *Staneste.* Est et alia ecclesia sancta in Staneste, lignea, straminibus involuta, ornamenta nulla habens, et hic omnes sunt Hungari catholici, 98 animae. Ibi etiam aliquos pueros sacro baptismatis fonte lavi, multique confessi et communicati sunt. Hi omnes quid et qu[alis] sit episcopus, non sciunt, nec confirmationem habuere aliquando. Parocho Tatrosi[ensi] subsunt. Aliquando hic manebat quidam sacerdos uxoratus, sed Ill. [episcopus Mar]cus Bandinus ipsum profligavit.[23]

[XII.] *Solonceni.* His itaque valedicens, ad alia loca, similiter deserta, quam citius properavi; sed quando ad primum perveni, tantum locum ecclesiae catholicae vidi, sed hominum nec vestigia apparent. Isti propter magnam quotidianamque servitutem dispersi sunt, sed speramus illos redituros aliquando; et sunt Hungari catholici, nomenque pagi proprium est Solonceni.

[XIII.] *Lucateni.*[24] In alio loco, apud Lucatenos sunt 19 catholici Ungarorum, sed ecclesiam non habent, quia pauperes sunt; ad ecclesiam tamen Baccouiensem adveniunt.

Relictis hisce desertis locis, perveni ad unum fluvium, qui Tarlou[25] vocatur, penes quem conspexi ecclesiam et residentiam episcoporum Baccouiensium funditus destructam, et nonnisi quod petrae apparent. Est ibi pagus, qui a flumine nomen habet; est etiam schismaticorum ecclesia lignea, sed catholicorum nullus.

[XIV.] *Barladinum.* Hic non potui multum morari, quia pauca ad agendum inveneram. Verti me versus Barladinum, qui ad flumen ejusdem nominis jacet. Ecclesias hic 3 inveni schismaticas, duas catholicas; unam ligneam, quae jam ruetur; sine apparamentis, cum calice fracto. Catholicos ibi inveni 74 tantum, et ipsi Hungari, sed linguam hungaricam non omnes callent. Ibi pro festo Sancti Bonaventurae[26] missam habui; 5 pueros baptizavi; aliquibus

[d)] A kéziratban: Deus

[23] Téves információ: Bandinus nem tud róla, hogy saját papjuk lett volna, sőt azt mondja, hogy a tatrosi paphoz tartoznak. (Ld. 361. l.)

[24] Lucăceşti (Lukácsfalva)

[25] Föltehetően a másoló elírása Tazlui, magyarul Tászló helyett.

[26] Július 14.

etiam confessionem excepi et sanctam communionem dedi. Hic inveni aliquos ab Illmo Marco Bandino episcopo confirmatos, sed alios episcopos nesciunt. Parochus Husiensis, quando adest, istis administrat, sed modo non est, quia pestis ipsum consumpsit.

[XV.] *Vaslui.* Consummato ergo ibi uno die, pro vesperis Uasluyum movi, qui a Barlad iter quasi unius diei distat; et hic tantum locus apparet ecclesiae catholicae. Ungari etiam hic aliquando fuere, sed modo nisi 14 animae manserunt. Hi omnes peste destructi sunt. Sunt hic schismaticorum ecclesiae duae; una lapidea cum arce; lignea altera. Et hic aliquando principes suas residentias habebant. Ecclesiam nostram ligneam fuisse narrant.

[XVI.] *Hus.* Baptizatis itaque duobus pueris, secundo die, qui 19 Julii, versus Hussium decrevi, et pro vesperis illuc perveni. Domum parochialem conscendi, ibique a civitaneis honeste salutatus, coenam cum illis sumpsi; sequenti autem die missam habui, illosque religiosis collocutionibus rec[rea]vi.

Ecclesia ista lignea est straminibus cooperta, sed duo altaria habet pulch[ra a]c satis decenter ornata; calicem cum aliis necessariis pro sacratissimo missae offici[o o]mnia habet. Isti si haberent parochum, libenter illum tenerent. Hic nullus confessus est, nec pueros ad baptizandum repperi, quia praeterita hebdomada quidam pater jesuita hic fuit.

Etiam sedem hic habet schismaticus episcopus et 2 ecclesias possidet in hoc oppidulo, unam ligneam et aliam lapideam. Ista ecclesia catholica nulla bona temporalia habet. Cimiterium, domum parochialem et ecclesiam in se continens est satis bonum. In vicinis montibus multae vineae conspiciuntur et Tartari multoties suas praedas exsequuntur.

[XVII.] *Gallatium.* His itaque expeditis, Gallatium, quod ad ripam Danubii est positum, perrexi, et statim, sequenti die pro vesperis perveni, multasque varii ritus ecclesias vidi; etiam nostram catholicam aspexi ex lapide factam, sed straminibus coopertam, ad ripam Danubii positam, ibique a R^{do} P^{re} Elia Bosnensi, ordinis observantiae honeste acceptus, et a catholicis honestissime invitatus, dum illum cum quibusdam calugeronibus loquendo ac disputando conspexi; sequenti vero die missam de Sancta Maria Magdalena habui, quia ipsius dies erat;[27] pater parochus exortam[28] proposuit.

Ecclesia ista combusta praeterito anno a Tartaris, cimiterium habet bonum, item domum parochialem; ornamenta sacerdotalia omnia, altaria cum imaginibus pulchris, habet etiam officinas 7, ex quibus ecclesiae et parocho necessaria tribuuntur. Catholicorum hic sunt 126 animae, qui cum calugeronibus multas rixas, propter locum cimiterii, quod a calugeronibus

[27] Július 22.
[28] Értsd: exhortationem

occupatur, habent. Duo monasteria sch[isma]ticorum hic sunt et duae aliae ecclesiae eorundem ligneae; Armenorum autem una lignea. Isti nullum episcopum praeter R^{dum} D^{num} Marcum Bandinum sciunt.

[XVIII.] *Jassi.* Itaque moratus ibi per 3 dies, quarto autem die Jassium iter aggressus sum, quod Gallatio 4 diebus distat, ibique multas ecclesias et monasteria perlustravi, in quibus quaedam ligneae, quaedam lapideae erant. Armenorum etiam ecclesiae duae lapideae sunt, sed catholicorum tantum locus apparet et cimiterium sepibus circumdatum manet, et in eo crux magna ante fores ecclesiae. Apparamenta hic honesta sunt cum duobus calicibus argenteis ac cruce una. Vineas etiam duas habet ista parochialis ecclesia. Patres jesuitae hic administrant omnia sacramenta. Catholici Ungari sunt 226, absque pueris et advenis. Haec ecclesia combusta est a Kozacis et Tartaris; jam 14 anni elapsi sunt, et quia catholici, qui hic manent, impotentes fuerunt ad restaurandam illam, patribus Societatis[29] locum donarunt, ut ipsi ecclesiam aedificent et sanctissima sacramenta semper administrent.[30] Vineas etiam eccleiasticas patres habent, tabernas etiam duas patres Societatis in civitate publicas habent, ex quibus necessitates suas extrahunt. Hanc miserrimam civitatem saepius Tartari vastant ac depraedantur; nunc in ista civitate princeps istius provinciae residet.

[XIX.] *Saboianum.* Jassio tandem absoluto, Romanum iter[31] arripui, et quia propior[e)] mihi occurrit ecclesia Sabotanensis,[f)] nolui illam omittere, sed ibi fixi pedem, quia vidi ecclesiam valde ruentem, quae juvamine indiget, sed nullus est, qui eam adjuvet. Catholici enim, qui ibi manent egentes, angustiati in quotidiana oppressione permanent, principes adjuvare non curant, episcopi non visitant, nec minimam curam hoc in passu habent. Parochus qui penes illam manet, vix sibi sustentationem acquirit. Ornamenta sacerdotalia sunt hic omnia, licet non valde bona. Cimiterium et domus parochialis paleis cooperta videntur esse. Haec ecclesia nulla bona temporalia habet. Paroch[um] sacerdotem saecularem Ungarum,[32] bonae famae virum hic inveni; sed ole[a sa]cra ab annis non commutaverat; at ipse in causa non est, nisi episco[pus,] qui non venit saltem pro oleis consecrandis.

e) A kéziratban tévesen: proprior
f) A kéziratban így! Értsd: Saboianensis

29 Értsd: Societatis Jesu
30 Ld. *Iratok* 92. sz.
31 Értsd: A Románvásárba vezető utat.
32 Rabcsonyi Mihály.

Ad hanc parochiam annexi sun[t 5] pagi, idest Ciczkani, Leukusceni, Rahiteni, Agiuteni et Tomasciani,[33] qui et capellam habent, sed ipsam pertinentia nulla. Isti omnes in hoc numero concluduntur 287, in omnibus pagis.

[XX.] *Roman.* Parochus iste[34] Romaniensibus inservit, ideo mecum Romanum venit, ubi inter 3 schismaticas ecclesias et unam Armenam, lapideas omnes, ligneam unam inveni catholicam, sed pulchris apparamentis ornatam, campanas etiam 3 habens; cimiterium sepibus cinctum, sine domo parochiali inspicitur. Catholici hic pauci sunt, nec plus annumeravi, quam 20 animas; omnes isti Saxones fuere, sed catholici. Hic et alia ecclesia nostri ritus fuerat lignea, sed nihil de ipsa apparet, nisi locus tantum. Hic etiam habet sedem episcopus schismaticus, qui vocatur Romaniensis. Ipsum quoque oppidulum inter duo flumina jacet, idest inter Moldauam et Szeret. Vineas etiam 3 ista ecclesia habet, ex quibus parocho et ecclesiae necessaria solvuntur.

[XXI.] Istae ergo et aliae parochiae, quae hic ob brevitatem temporis non apponuntur, in meliori statu permanerent, si episcopum suum in suo gremio haberent; et sacerdotes paucos habent, episcopum certe nullum, quia ex quo mortuus est Ill. D. Marcus Bandinus, administrator hujus dioecesis, nullus alius venit manere, nec olea aliquis, nec confirmationem peregit; nec sciunt multi, quid et qualis sit episcopus.

Episcopi enim, qui de Polonia ad pascendum hunc pauperculum gregem eliguntur, nolunt, sed certe et non possunt hic manere, quia illam assistentiam et pompam, quam in Polonia habent, hic habere non possunt. Certe maximus pudor est nobis catholicis, quia schismatici 4 episcopos et unum metropolitam in ista provincia habent, Armeni item unum episcopum habent, Hebraei suos rabbinos tenent, et nos pauperculi, qui causas fidei nostrae honoremque ecclesiasticum defenderet, non habemus. Hujus enim provinciae princeps semper schismaticus est et propterea non tantum ab ipso, sed ab omnibus schismaticis oppressionem patimur et maxime a calugeronibus. Haec autem habent episcopi a principe hic manentes, idest 20 oves et 30 imperiales ac etiam 20 mensuras salis. Majoremque reputationem apud omnes haberemus, qualem tempore piae memoriae D^{ni} Marci Bandini habebamus. Ecclesiam hanc Baccoviensem, ubi nunc sedem habent episcopi, idem Ill. Marcus cum fratribus Bulgaris a foetoribus et pulveribus purgavit, ac anno Domini 1649 tabulis ligneis contexuit, turrimque pro campanis erexit. Domum autem fratrum Thomas Bosnensis, ejusdem ordinis construxit; cimiterium, pomarium, hortum Fr. Blasius ex eodem ordine[35] sepibus fortissimis cinxit, vineamque cum molendino renovavit. Domum item a

[33] Teţcani (Szteckófalva), Licuşeni (Lökösfalva), Rachiteni (Domafalva), Agiudeni (Dzsidafalva), Tamaşani (Tamásfalva).

[34] Értsd: a szabófalvi plébános.

[35] Blasius Koičević, a jelentés írója. (Ezt a mondatot nyilván Tomasi írta bele.)

Tartaris combustam Fr. Michael a Copilouatio 1667[36] reaedificavit. Haec et alia multa bona opera, quae pauperculi fratres in illa domo operantur, non possunt habere, quia veniente episcopo cum familia multa, tribus vel quattuor hebdomadis omnia consumit et alia secum in Poloniam deportat.

Hanc ergo visitationem finivi die 29. Julii 1661. Romani, illamque statim ad V^ram^ Rss^mam^ paternitatem mitto.

Omnia, quae hic apposita sunt, juxta juramentum mihi expositum a V. Rss^ma^ paternitate scripta sunt; omnia enim, quae hic continentur, sic vidi et audivi, ita me Deus adjuvet et sancta Dei evangelia.

Frater Gabriel Thomasy
vicarius apostolicus Moldaviae m.p.

Megjegyzés

A jelentés olasz nyelvű kivonata kritikus megjegyzéssel vezeti be a szöveget: Gabriele Tomasi már négy éve viseli a Moldva vikáriusa címet, de azóta sem járta be egyházmegyéjét. O maga az erdélyi fejedelem körül forgolódik, s egy fráterét küldi ki, aki ezt a jelentést készítette. Ebből a jelentésből azonban nem derül ki az, amit a Szent Kongregáció tudni akar, s nem kapnak választ azokra a kérdésekre, amelyeket kinyomtatva már korábban megküldtek. Tomasi egyetlen célja, hogy kinevezzék püspöknek, a jelentés is elsősorban ezt hivatott előkészíteni, ezért mond annyi rosszat a lengyel püspökre.[37]

A megjegyzésnek igaza van, Gabriele Tomasi missziói tevékenységéről nemigen tudunk. Már 1660. évi jelentése (ld. *Iratok* 93. sz.) sem mutat nagy tájékozottságra, s későbbi levelei is inkább diplomáciai tárgyalásairól számolnak be, gyakran felnagyított vagy kitalált hírekkel, eredményekkel. 1660. júniusában azt írta Varsóból, hogy hamarosan Erdélybe utazik Rákóczi fejedelemhez (ld. 525. l. 3. jegyz.). Hogy valóban elutazott-e, nem tudjuk. Legközelebbi általunk ismert levele 1661. május 2-án kelt, ugyan-

[36] Mihail Kopilovac; az évszám a másoló elírása, 1661 helyett.

[37] Ezt a véleményt látszik megerősíteni Koičevićnek egy 1662. június 1-én, föltehetően Tomasi ösztönzésére, a lengyelországi nunciusnak, Pietro Vidoni bíborosnak küldött részletes latin nyelvű beszámolója a moldvai katolikusok helyzetéről. Mindezt – mondja – már feltárta szóban a nunciusnak, amikor Varsóban járt, megírta a Hitterjesztés Szent Kongregációjának is, de segítség mindeddig sehonnan sem érkezett. A moldvai egyházi, illetve hitélet legnagyobb gátja, hogy 14 éve (Bandinus halála óta) gyakorlatilag nincs püspökük, mert a lengyel püspökök semmit sem csinálnak. Az itteni katolikusság már azt sem tudja, mi a bérmálás, a szentelt olajok megavasodtak, megromlottak, nincs aki a papságot összehívja egyházmegyei zsinatra, négy vagy öt plébánia üres, s nincs aki papot nevezzen ki. Olyan szent helyek, melyeket még a szakadár görögkeletiek is tiszteltek azelőtt, most elhagyottan elpusztásodva romladoznak. A szegénység oly nagy, hogy sok egyházközség, még ha kapna is papot, egy falat ételt, egy ruhadarabot nem tudna neki adni, mert maguknak sincs semmijük. És ez így marad, hacsak a Szent Kongregáció nem intézkedik. Most ugyanis a katolikusok teljesen magukra vannak hagyatva, a görögkeletieknek négy, az örményeknek egy püspökük van, akik védelmezik is őket. Ezért van, hogy sok katolikus válik hitehagyottá, és csatlakozik a görögkeletiekhez. (APF Vienna, Vol. 8, Fol. 66–67.; XX. századi másolata: MTAK Veress, 1166–1168. fol.; román nyelvű kivonata, nem létező bécsi levéltári jelzettel: CANDEA: *Catolicismul* 54–55; a beszámoló második része a jezsuiták és ferencesek jászvásári ellentéteivel foglalkozik. Erre ld. 521. l.)

csak Varsóból, s ebben azt írja, hogy április 13-án érkezett a városba, nem tudjuk honnan. Közli, hogy II. Rákóczi György erdélyi fejedelem utóda, Kemény János rákényszerült, hogy a török Portának tíz évig rendkívüli adót fizessen, a katolicizmus érdekében tett ígéreteit azonban teljesíteni akarja, ha a pápától támogatást kap. Közli, hogy a török által nemrég leváltott moldvai vajda (föltehetően Serban Basarab Konstantin) megtagadta „szakadár hitét" és már írt is a pápának, hogy kész elfogadni a firenzei zsinat öt pontját. A részleteket majd elmondja Antonio páter. (APF Vienna Vol. 6, Fol. 146–147.) Június 14-én ugyancsak Varsóból jelenti, hogy a „principissa di Rakociana" (II. Rákóczi György özvegye, Báthori Zsófia) írt (II. Zsigmond Ágost) lengyel királynak, hogy fiával együtt szeretne Lengyelországba utazni a rokonokhoz. O, Tomasi, beajánlotta kérését a királynál, reméli teljesíti. A hírek szerint Moldvában nagy pestisjárvány van, több mint 15 plébánia áll üresen, a falvak papot kérnek. (Uo. Fol. 145.) 1661. szeptember 8-án Erdélyből, Medgyesről december 4-én Kővárról, 1662. március 14-én pedig Sárospatakról jelent. (Uo. Fol. 164, 166, 169.) 1662. június 8-án újra Varsóból azt írja, hogy ez a negyedik levele, amióta Magyarországot elhagyta, de Rómából még semmilyen választ nem kapott. Azt sem tudja, hogy az 1661. évi Moldváról szóló jelentést kézhez kapták-e? Többször készült már Moldvába fölmenni – írja –, de mindeddig még nem tehette a teljes létbizonytalanság és a pestisjárvány miatt. „Jövő héten" azonban útnak indul a szegény katolikus hívek kedvéért, akiknek nincs papjuk, s a lengyel püspök [Rudzinski] mindenükből kifosztja őket. Mivel azonban legutóbbi magyarországi útján kirabolták, kéri, küldjenek segélyt neki, hogy „ezekben az országokban" sok veszély közt fenn tudja magát tartani. A levél utóiratában elmondja, hogy egy ferences páter (a nevét nem közli) most érkezett Krakkóból, s azt mondja, neki, Tomasinak szóló leveleket látott ottan, valószínűleg a jezsuiták fogták el őket. (Uo. Fol. 174–175.)

Ekkor, úgy látszik, valóban elment Moldvába, mert 1662. augusztus 19-én Bákóból jelentkezett. Varsóból Jászvásárra utazott – olvassuk a levélben –, ahol a vajda [Serban Basarab Stefăniţa] nagyon megörült neki, márcsak azért is, hogy beszél románul. Mivel a moldvaiak nem tudják, hogy mi az az apostoli vikárius, ezért püspöknek címzik őt. Utasítást kér, milyen magatartást tanúsítson a lengyel király által kinevezett bákói püspök [Rudzinski] iránt, aki ugyan most éppen Rómában van, de – úgy mondják – hamarosan visszatér Moldvába. Kevés a pap és nagy a szegénység. (Uo. Vol. 8, Fol. 71–73.; XX. századi másolata: MTAK Veress 1171–1172. fol.)

Ezután több mint egy fél évig nem tudunk Tomasiról, ezt az időt, úgy tűnik, Moldvában töltötte. 1663. április 29-én azután Jászvásárról hosszú jelentést küldött Mario Alberizzinek, a Hitterjesztés Szent Kongregációja titkárának, valóságos kalandregénybe foglalva Rudzinski bákói püspökkel való összetűzését. Vito Pilutióval küldött jelentése óta (*Iratok* 99. sz. 571. l. 1662. dec. 30.) – olvassuk a levélben – botrányos dolgok történtek Moldvában. 1662. októberében befejezte egyházlátogató körútját, és míg az utasítást várta, hogy személyesen jelentsen-e vagy írásban küldje el jelentését, váratlanul megérkezett az új püspök [Rudzinski] Jászvásárról, ahol ő is éppen tartózkodott egyházi ügyekben.[38] Néhány nap mulva visszamentek Bákóba, Mind ő, mind a hat éve ott szolgáló Blasius [Koičević?] illő tisztelettel fogadták a püspököt, nem is sejtve, milyen szörnyű zsarnokot kaptak benne. Vagy tíz napig voltak együtt, ezalatt többször lerészegedett, nyilvánosan szidalmazta a pápát, a bíborosokat, a Szent Kongregációt; ahogy mondotta: az ochridai érseket [Franciscus Soimirović] akarják Moldva püspökévé tenni, meg akarják szüntetni a lengyel király kegyúri jogát; azt is tudja, hogy ő, Tomasi, leveleivel próbálta megakadályozni püspöki kinevezését. A Szent Kongregációt gúnynevekkel illette,

[38] V.ö. *Iratok* 98. sz.

a pápai udvart simoniával vádolta, és fogadkozott, hogy a következő lengyel országgyűlésen keresztülviszi, hogy a ferencesek működését eltiltsák Moldvában. Ebből a célból zsinatra szándékozik összehívni az ország püspökeit. Tíz nappal később őt és Blasius atyát, szolgáival együtt bezáratta egy házba, majd feltörve szobájuk ajtaját, mindenüket elrabolta; pedig neki sok szép holmija volt, ezeket különböző fejedelmektől és uraktól kapta és kolostorának szánta. Elvitte minden brévéjét, levelét, dekrétumát, megbízólevelét, utasítását és körútjáról írt jelentését. Ezután kikergette őket a házból és másnap lovat adva alájuk, útnak indította őket. Jászvásárra mentek, hogy a vajdától útlevelet kérjenek, és az országból elutazhassanak. Jászvásáron azonban utolérte őket a püspök, fölkereste őket szállásukon, barátságot színlelve ígérte, hogy mindent visszaad nekik, csak ne menjenek Lengyelországba, és ne mondják el a világiaknak, ami történt. Igértegéseinek nem akartak hinni, de ő több katolikus hívő és Berkuce kutnári plébános előtt megesküdött, hogy mindent visszaad. Éjjel azonban részegen újra megtámadta őket és megöléssel fenyegetődzött; egy világi pap, Andreas atya sietett védelmükre, szolgáik egész éjjel őrt álltak. Reggel azonban a püspök fegyveres szolgáival kényszerítette őket, hogy kocsijába szálljanak. Bákó mellett elhajtva, egy „Lunca mara" nevű erdőben meg akarta őket ölni. Ő azonban kiugrott a kocsiból és bemenekült a sűrűségbe; vagy két mérföldnyi utat tett meg, amikor egy arrajáró fölvette kocsijába. A püspök szolgái azonban rátaláltak, karddal kényszerítették, hogy szálljon le; kénytelen volt visszatérni az erdőbe és menni velük. Egy helyen megháltak, másnap tovább menve egy Putna nevű folyóhoz értek, mely már nincs messze a havasalföldi határtól. Itt sikerült a határőrséghez szaladnia, akiknek elmondta, mi történt vele. Ott tartották, míg a vajdától utasítást nem kaptak, aki Jászvásárra parancsolta őt is, a püspököt is. A kihallgatás során utóbbi ravasz válaszain a vajda átlátott és rászólt, menjen vissza oda, ahonnan jött (értsd: Lengyelországba). A püspök erre elővette az ő, Tomasi jelentését, amit irataival együtt ellopott, s egy olaszul tudó zsidót hívatott és azzal lefordíttatott néhány passzust belőle, a vajda igazságszolgáltatásáról és udvaráról. A zsidó azonban a püspök szája íze szerint elferdítve fordított; szavai nyomán a vajda haragra gerjedt, őt a pápa kémjének nevezte, akasztófával fenyegette és börtönbe akarta vetni. Isten és néhány jóbarátja segítségével erre nem került sor, de azóta is teljes bizonytalanságban van. A püspök azzal fenyegetőzik, hogy húsvét után további leveleket mutat majd, melyeket a Szent Kongregáció írt neki Rákóczi, Kemény János és [Apafi] Mihály fejedelmek idejében, meg más leveleket a pápa, a velenceiek és a császár titkaival. Tomasi segítségére jöttek a görögök, akik kijelentették: a körutat misszionáriusi kötelességből, nem kémkedésből tette, és rosszul értelmezték jelentését. A vajda végül is megenyhült, és három scudit küldött neki ellátásra; a püspök azonban váltig fogadkozik, hogy megöli őt. Mivel sem brévéje, sem kinevezési irata nincs, mert mindent elvett tőle a püspök, kéri, jelentsék a történteket a pápának. Kéri továbbá, hogy írjanak a lengyelországi pápai nunciusnak vagy a szófiai érseknek, hogy jöjjön ide, és saját vizsgálata alapján jelentse a történteket. A püspök közben vesztegetéssel hamis tanúkat gyűjt és hamis leveleket gyárt. Szeretne Rómába menni, hogy ott döntsenek róla, bűnös-e vagy nem; 20 éve, hogy itt van, de sem a töröktől, sem az eretnekektől, sem a szakadároktól nem szenvedett annyit, mint most. (APF Vienna Vol. 8, Fol. 9 + 14–15, végig s.k.; XX. századi másolata: MTAK Veress 1180–1183. fol, jelzet nélkül.)[39]

[39] Rudzinski püspök erről az afférről tudtunkkal nem szólt jelentéseiben, s más forrásból sincs lehetőségünk a Tomasi által mondottak ellenőrzésére. (Ld. Rudzinski jelentését Tomasiról és a Szent Kongregáció válaszát: *Iratok* 98. sz.) A Hitterjesztés Szent Kongregációja azonban nem látszott hitelt adni Tomasinak. (Ld. a Rudzinskinek 1663. december 6-án adott válaszát, 563. l.)

Két hónap múlva, 1663. június 27-én a havasalföldi Tîrgovistéről jelentkezett Tomasi. Levelében röviden elismételte a Rudzinski püspökkel való viszálykodását, hozzátéve, hogy a végén a vajda meg a bojárok többsége is rájött, hogy a püspök csak rágalmaz. Holmijait, írásait azonban nem kapta vissza a mai napig. Kéri a Szent Kongregációt, utasítsa a püspököt, hogy ezeket visszaszolgáltassa neki. Ezután elmondja, hogy Moldvából Havasalföldére ment, Bukarestbe, ahol a vajda [Grigore Ghica] nagy tisztelettel fogadta. Itt tudta meg, hogy az obszerváns ferencesek a török Porta meg a császári udvar segítségével a vajdát arra akarják rávenni, hogy a konventuális ferenceseket űzze ki országából. A vajda az ügyben a Szent Kongregációhoz akar fordulni. Nekik konventuálisoknak jó összeköttetéseik vannak a törökkel, de nem akarnak senkinek sem ártani, amíg ez elkerülhető. „Mi itt születtünk, itt nőttünk fel, ennek az országnak a nyelvét beszéljük, több jogunk van ehhez a helyhez, mely mindig menedéket adott nekünk. Elég, hogy a törökök üldöznek bennünket, legalább a jó atyák hagyjanak nekünk békét." (APF Vienna Vol. 8, Fol. 98–99.)

Hogy Tomasi meddig maradt Tîrgovistén, nem tudjuk. Legközelebb 1666. augusztus 30-án hallunk róla a Hitterjesztés Szent Kongregációjának egyik följegyzésében. Ebből megtudjuk, hogy 1666. július 30-án Bécsből jelentkezett, panaszkodva, hogy Havasalföldéről írt levelére, melyben engedélyt kért, hogy Rómába utazzék, semmilyen választ nem kapott, pedig fontos ügyekről szeretne jelentést tenni. Most újra kéri az engedélyt, amelyet Loretóban fog megvárni. A följegyzés írója nem ellenzi az engedély megadását (ha már az út nagyobb felét megtette), bár nem hiszi, hogy valami fontos mondanivalója volna, azonkívül, amit úgy is tudnak, hogy mindenkivel összeveszett. Ezzel kapcsolatban részletesen visszatekint Tomasi misszionáriusi pályájára: Először 1658-ban, állítólag a havasalföldi vajda, Radu Mihnea küldötteként jött Rómába, hogy jelentse a vajda áttérését a katolikus vallásra. A Szent Kongregáció kinevezte őt apostoli vikáriussá, és megbízta Erdély és Moldva vizitációjával. Körútja költségeire 100 scudit kapott. Erdély vizitációját sohasem végezte el, a sorozatos trónzavarokra hivatkozva, amelyek – úgymond – a helyzetet alkalmatlanná tették. 1660-ban küldött ugyan egy jelentést, de az teljesen semmitmondó volt. (Közölve: *Acta Bulgariae* CLVI. sz., 268–271.) A moldvai körútat egyik helyettesével végeztette el (ld. Koičević 1661. július 29-i jelentését, *Iratok* 97. sz.), ő maga pedig a moldvai vajda mellett maradt és politikai manőverekbe kezdett, majd amikor itt is égett lába alatt a talaj, Havasalföldére ment. Azóta a bulgáriai ferences tartomány szerzetesei állandóan panaszkodnak rá, hogy viselkedésével nyugtalanságban tartja őket, nem hajlandó elfogadni felettesei utasításait, csak üzleteléssel foglalkozik, püspöki öltözetben jár és a vajdával a török ellen trafikál, amivel veszedelembe hozza nemcsak a ferenceseket, de valamennyi keresztényt. Kérik, hogy vagy utasítsák őt rendre és engedelmességre, vagy helyezzék máshová. Ő maga mindenáron szeretné az apostoli vikáriusságot elnyerni, de kinevezése nem volna szerencsés, mert a török szemében gyanús és bármikor előfordulhat, hogy elzavarják. (APF SOCG Vol. 309, Fol. 216–217 + 219)

Ez az utolsó adatunk Tomasi moldvai működésére. 1691-ben az erdélyi Szebenben találkozunk vele. Itt kelt 1696-ban Gheorghe Cantacuzeno herceg levele, melyben őt javasolja a megürült szófiai érseki méltóságra. (*Acta Bulgariae* 316–317.) Többé nem hallunk róla.

98.

1663. május 7., Bákó

STEFAN ATANAZY RUDZINSKI BÁKÓI PÜSPÖK JELENTÉSE VII. SÁNDOR PÁPÁNAK ÉS A HITTERJESZTÉS SZENT KONGREGÁCIÓJÁNAK

AZ IRAT: *A:* APF Vienna Vol. 8, Fol. 106–115. (S.k. aláírásokkal.) – *D:* MTAK Veress 1184–1195. fol. (Ismeretlen másolata az 1900-as évek elejéről, jelzet nélkül, több olvasási hibával.) – *F:* APF Vienna Vol. 8, Fol. 102–105. (A Hitterjesztés Szent Kongregációja kancelláriáján készített egykorú olasz nyelvű fordítás.)

NYOMTATOTT KIADÁSA: CANDEA: *Catolicismul* 55-62. (Egyes mondatokat eredetiben idéző román nyelvű kivonat; jelzetként a bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchiv egy nemlétező állagát tünteti fel.)

TARTALMA: *1663 január végén érkezett a lengyel király ajánlólevelével Moldvába, ahol a fejedelemnél jelentkezett. 3 hónap alatt végiglátogatta a mintegy 25 egyházközségből álló moldvai egyházmegyéjét, ahol siralmas állapotokat talált. A legfőbb gond a paphiány; néhány világi pap, Kutnáron és Jászvásáron egy-egy jezsuita, ennyi a moldvai papság. 1665. április 27-re Bákóba egyházmegyei zsinatot hirdetett, ahol Johannes Baptista Berkucét kutnári, Andreas Antonius Rzeczkowskit moldvabányai és szucsavai, Rabcsonyi Mihályt szabófalvi és Johannes Zlatanyt huszi és barládi plébánosnak nevezte ki. Az április 29-én tartott zsinat 10 határozatot hozott: 1. Azokat a polgári személyeket, akik az egyházközségek, illetve a templomok tulajdonában lévő szőlőket kezelik, rendszeres elszámolásra kell kötelezni, s arra, hogy a jövedelem tisztességes részét adják be az egyháznak. Az elszámolás írásban történjék. 2. A becsületes polgároktól az egyházi javak, főleg szőlők kezelését nem kell elvenni, de meg kell velük értetni, hogy el kell számolniok. 3. Meg kell szüntetni azt a gyakorlatot, hogy az ünnepek munkatilalma alól pénzért fölmentést adjanak; ez csak szénahordás vagy szüret idején engedélyezhető, de megváltás nélkül. 4. Annak is végét kell vetni, hogy a paráznaság bűne alól pénzért vagy ökör, birka stb. ellenében fölmentést adnak; de ha valaki nyilvános botrányt okoz, kötelezhető, hogy bizonyos ünnepeken pénzt tegyen a perselybe, vagy a templom díszítéséhez járuljon hozzá. 5. Szem előtt tartva a tridenti zsinat határozatát, a papok az egyházi hivatással össze nem férő kereskedelmet ne folytassanak; az egyházi szőlő borait hordószám eladhatják, poharankint is kimérhetik, de csak a plébánia épületén kívül. 6. Az ettől elszokott híveket tapintatosan vegyék rá a tizedfizetésre. 7. Meg kell szüntetni azt a szokást, hogy a szerzetes-misszionáriusok a haldokló híveket ráveszik, hogy szőleiket, méheseiket személyesen rájuk hagyják; mivel az ő rendházuk külországban van, így ezek a javak idegen tulajdonba kerülnek. Az ügyben a pápa állásfoglalását kérik, addig is ilyen végrendelet csak a püspök vagy vikáriusa engedélyével íratható. 8. A missziós papok igazolják felszentelt papi mivoltukat; működésükhöz a püspök vagy vikáriusa engedélye szükséges. 9. A Rómából küldött misszionáriusok gyakran nem élnek szerzeteshez méltó életet, s kiváltságaikra hivatkozva szembeszegülnek a püspökkel, sőt a világi papokat és a püspököt is polgári hatóságok elé idéztetik; kérik a Szentszéket, újítsa fel a régebbi határozatot,*

mely ezt az eljárást kiközösítéssel sujtja, és rendelje el, hogy a püspökhöz, illetve az ellene irányuló panasszal a lengyelországi pápai nunciuson keresztül a Szentszékhez forduljanak. 10. Előfordult, hogy missziónáriusok pénzért bizonyos időre elvállalták egyes községekben a papi teendők ellátását, aztán idő előtt eltávoztak, s a ruhákat és kegytárgyakat is elvitték; elrendelik, hogy a jövőben a missziónáriusok csak a püspök vagy vikáriusa engedélyével vállalhatnak lelkészi szolgálatot, s az egyházi felszerelést leltár szerint kell átvenniök és visszaadniok; a missziónáriusok küldetésük ideje alatt az egyházmegyét nem hagyhatják el. – A zsinat utolsó napján, április 30-án a jászvásári és kutnári plébániák és templomok jogállása körül támadt vitával foglalkoztak. Jászvásár: összesen mintegy 4000 ház, ebből katolikus legföljebb 40; katolikus templomát Sándor vajda lengyel felesége, Margit alapította, amikor még Moldva Lengyelországhoz tartozott, plébániatemplom volt, utolsó plébánosa 1646-ban pestisben halt meg. Ezután Törökországból érkező ferenceseket fogadtak fel pénzért; 1650-ben jöttek a jezsuiták, akik, hogy megszerezzék a templomot, megnyerték a vajda titkárát. Kutnarskit; velük szemben a polgárok a ferenceseket támogatták, akiknek a vajda kamarásai s a francia kertész voltak a pártfogóik; a domonkos szerzetesből lett lengyel bákói püspök, Zamoyski, a döntést elhalasztotta egyházlátogatása idejére, közben a jezsuiták Kutnarskitól kaptak egy kőházat is, elálltak követelésüktől. Az új püspök, Kurski, a háborús viszonyok közt nem ért rá ezzel foglalkozni; a kozákok megölték Kutnarskit, a plébániatemplomot pedig lerombolták; a ferencesek elmenekültek. Lupu vajda, aki a jezsuitákat támogatta, közben kibékült a kozákokkal, erre a törökök elhurcolták és Ghica [Györgyöt] tették vajdává, de sem az ő, sem utódai uralma alatt nem kezdtek a jezsuiták építkezni, pedig sok örökséget magukra írattak. – Kutnár: világi pap híján a hívek 90 tallérért egy jezsuitát fogadtak fel papnak; ez magára íratott végrendeletileg 2 házat és 18 szőlőt, de a szolgálatot nem látta el. – Összegzés: 1. A jászvásári templom mindig világi plébánia volt. 2. A jászvásári hívek követelik, hogy a jezsuiták által összeszedett vagyont fordítsák a templom felépítésére. 3. A szerzetesek mindig arra igyekeztek, hogy a bákói püspök ne szólhasson bele ügyeikbe; 1659-ben a bulgáriai obszerváns ferencesek Tatroson felosztották a jobb moldvai plébániákat: Bákó, Tatros és Galac a ferenceseknek, Jászvásár és Kutnár a jezsuitáknak jutott, s feleslegesnek minősítették a püspököt, mondván, hogy nincs miből megélnie. A püspöki egyházlátogatás viszont azt bizonyította, hogy legalább 12 plébános és a püspök tisztességesen meg tud élni. Egyházfegyelmi ügyben a zsinat határozatot nem hozhat, de kérik Rómát, hogy döntsön; a cél a rend és a normális egyházi élet megteremtése. Végül megtörtént eseteket sorolnak fel annak bizonyítására, hogy a jezsuitákat csak rendjük előbbrejutása vezeti. Mint püspök, szívesen támogatja a jezsuitákat abban, hogy rendházat alapítsanak és templomot építsenek Moldvában, de a jászvásári és kutnári plébániát adják át az egyházmegyének, a hívektől kapott adományokkal együtt. A jelentést a püspök és a négy új plébános, valamint a püspök gyóntatója, a zsinat jegyzője írta alá.

Bevezetés

1662. július 26-án kelt VII. Sándor pápa dekrétuma, mely Rudzinski püspök (és általában a bákói püspökök) feladatait rögzíti, s amelynek teljesítésére a püspökök ettől kezdve föleskűdtek. A dekrétum bevezető sorai a moldvai egyházmegye helyzetét jellemzik: „Quia ecclesia Bacchouiensis inter schismaticos constituta non sine magna rei catholicae jactura, a pluribus annis pastoris solatio destituta reperitur, eo quod illius episcopi licet saepissime ac serio moniti, canonicisque remediis pluries ac diversimode excitati, in

ea minime resederint, adeoque idcirco illius status deplorabilis evaserit, et nisi extremis et efficacioribus remediis hujusmodi malo succurratur, quod reliquum est, ibi catholici nominis vestigium prorsus abolitum iri pertineri possit." Ezt követően elősorolja a püspök feladatait, külön is lelkére kötve az egyházközségek látogatását s a lelkipásztorok ellenőrzését. (Decretum sanctissimi domini nostri Alexandri papae VII., latum die 26. Julii 1662, másolat: APF SC Moldavia Vol. 2, Fol. 122–123.)

In nomine Domini. Amen.

Prima informatio sanctissimo D^{no} nostro Alexandro, divina providentia papae septimo et eminentissimis ac reverendissimis Sacrae Romanae Ecclesiae et Sacrae Congregationis de Propaganda Fide cardinalibus, circa ecclesiarum Baccoviensis episcopatus et totius Moldaviae statum per nos, loci ordinarium Stephanum Athanasium Rudzienski, Polonum, congregatis universis presbyteris, pro tunc per dioecesim existentibus ad nostram residentiam apiscopalem per modum pauperrimae synodiunculae factae. Anno Domini 1663. die 25. Aprilis, secundum vetus.[1]

Munus officii nostri pastoralis, ad quod nos Sanctissimus[2] evexit et consecrare jussit, eam a nobis obligationem et curae sollicitudinem circa ovile Christi domini requirit, quam Sacra Tridentina Synodus mandat et praecipit, et quam reali nostro in alma urbe[3] contestati sumus juramento. Quocirca, qua potuimus, festinatione iter peregimus ita, ut pro festo Natalis Domini[4] tantum quattuor diebus apud fratrem germanum dimorati, statim a Regia M^{te} litteris recommendatoriis acceptis, ultimis diebus Januarii secundum novum calendarium Valachiam seu Moldauiam advenimus. Accepta ab Illmo novo principe,[5] per praesentationem nostram, facultate in scriptis, et nonnullis hujus dioecesis visis ecclesiis, per temporis spatium trium mensium, clero tam saeculari quam regulari in paucissimo numero, omnesque parochias sine rectoribus et parochis existentes, missionariis nullis praeter patres Societatis Jesu duos, Jassis unum, Cutnari alterum, franciscano conventuali uno penes Bajensem ecclesiam repertis, miserabilem et deplorandum circiter viginti quinque ecclesiarum statum in nostram possessionem accepimus. Undique de nostro adventu notitia catholicorum conventum etiam ex partibus Scythicis ad nostram residentiam convocavit. Quorum, proh dolor, fletus et lacrimae de presbyterorum subministratione, in nostra praesentia effusae, nos quoque a similibus ex compassione contineri non valentes, succursum quam citissimum, tam per nostram visitationem, quam per presbyterorum provisionem promptissimam promisimus.

[1] Értsd: vetus calendarium
[2] Értsd: a pápa
[3] Értsd: Rómában
[4] Értsd: karácsony
[5] Értsd: Az 1661. szeptemberében trónra lépő Dabija Eustachius moldvai vajda.

Sedulae igitur sacrorum canonum observationi et Sacri Concilii Tridentini mandato obtemperantes, a primis sanctae fidei nostrae catholicae fundamentis benedictionem Dei exorantes, nostrum onus pastorale inchoare percupientes, imprimis clero nostris litteris ad residentiam nostram Baccoviensem convocato pro 27. Aprilis in ecclesia nostra Assumptionis Gloriosae Virginis Mariae, dominica secunda post Pascha praevio sacro de Spiritu Sancto, in praesentia omnium, fidei professionem fecimus. Ut autem melior introducetur ordo in hanc nostram dioecesim, sessione in [cras]tinum facta,[a] tam duos saeculares sacerdotes, quos nobiscum duximus, quam alios duos, quos invenimus, precibus et consilio ad suscipiendas parochias nobiscum collaborandi persuasimus, ut cum illis visitationes per provinciam et processus, et provincialia dioecesisque consilia salubriora, pro Dei honore et hujus ecclesiae emolumento facere valeamus. Praevio ergo, secundum virium nostrarum posse, examine et publica fidei professione ab illis et juramento obedientiae receptis, illos quattuor, quos habuimus, instituimus et ad parochias investivimus, per publicum et communem ecclesiae morem atque instrumenta, quae hic omnia inserenda duximus et de facto fecimus.

[Ezután teljes szövegükben közli az 1663. április 27-én Bákón, a zsinat első napján keltezett plébánosi kinevezési iratokat. 1. Johannes Baptista Berkucét, a Hitterjesztés Szent Kongregációja misszionáriusát kinevezi kutnári plébánosnak, egyidejűleg megbízza az amadzseji és a herlói egyházközségek papi teendőinek ellátásával. 2. Andreas Antonius Rzeczkowskit, saját káplánját, kinevezi moldvabányai és szucsavai plébánosnak, s megbízza az utóbbihoz tartozó leányegyház, Nemc papi teendőinek az ellátásával. 3. Repcion [Rabcsonyi] Mihály áldozópapot kinevezi szabófalvi plébánosnak, s megbízza a papi teendők ellátásával Románvásáron és Tamásfalván. 4. A raguzai Johannes Zlatanyt, a személye körül szolgálatot teljesítő áldozópapot kinevezi huszi és barládi plébánosnak, megbízza a szomszédos Galacon a papi teendők ellátásával.]

Finitis institutionibus et investitura publica horum per divinam gratiam parochorum et ecclesiarum rectorum, de melioratione status ecclesiastici per certas inferius nostras constitutiones, sessionem secundam indiximus, id est pro die 29. Aprilis secundum vetus, quas hic recensemus lectas, et per verbum „placet" acceptatas:

Prima synodalis dioecesis Baccouiensis et totius Moldauiae *constitutio*, per nos, Stephanum Athanasium in Rudno Rudzienski, praefatae dioecesis episcopum.

Quoniam multorum annorum serie vacantes parochiales ecclesiae per universam hanc provinciam in eum devenerunt abusum, quod saeculares personae earum bona seu vineas, vere et realiter ecclesiasticas deoccuparunt,

[a] A kézirat papírosa lyukas, a szögletes zárójelben lévő betűket mi pótoltuk; a „facta" szó olvasása bizonytalan a vízfolt miatt, esetleg: dilata.

et ex illis fructum percipientes soli, inter se facientes calculationem, simplex stipendium sacerdotibus, ad suum libitum conductis, uti mercenariis, prout volebant, dabant; eum volentes tollere abusum, vobis a nobis institutis parochis et confratribus nostris, jam veris et juratis pastoribus, in meritum salutaris obedientiae injungimus et praecipimus, quatenus ejusmodi catholicis bonis et saluberrimis rationibus ac consiliis persuadentes, ut singulis annis, suo pastore et parocho praesente, ejusmodi calculationem faciant, et de perceptis et expensis rationem dent, ac a singulo vestrum quietationem[6] singulorum annorum cum duorum virorum subscriptione recipiant habentque, quam in actuali visitatione suo loci ordinario monstrare tenebunt reverendi domini parochi.

Secunda constitutio

Ea bona ecclesiastica, a saecularibus retenta, remaneant in manibus saecularium, neque illa volumus recuperare ad manus parochorum et praecipue vineas, et hoc ob validissimas hic positas rationes, tum quia statim saeculares personae aliquam haberent contra nos indignationem vel avaritiae suspicionis notam, ob quam aliquod odium ab isto nostro regiminis primordio in personas ecclesiasticas et praecipue in loci ordinarium concipere possent, tum quia vineae magnam requirunt diligentiam culturae, quam vel ignari, vel pigri succedentes parochi possent negligere, et ecclesiam suosque successores eo fructu spoliare, qui praecipuus in istis partibus ex vineis reperitur, tum quia cultura nimia terrenorum possent esse occupati, et circa divina atque curam animarum periculose negligentes, tum quia vineae, sicut solent saepissime fieri, ab inimicorum impetu in hac provincia usitatissimo devastari, et parochus non haberet, vel non vellet facere expensas ad earum restaurationem.

His igitur visis et consideratis, concedimus et relinquimus easdem vineas in manibus saecularium, et nostra authoritate approbamus, cum Dei benedictione, hortantes in Christo Jesu reverendos dominos parochos, ut ejusmodi bona tenentes catholicos admoneant de fidelitate in ecclesiam, promittentes illis et successoribus suis veram, Psalmista testante, benedictionis divinae assecurationem: „Non vidi justum derelictum, nec semen ejus, quaerens panem."[7]

Tertia constitutio

Pervenit in hac dioecesi ad aures nostras nonnullus error, quod vendantur solemnitates festorum a sancta matre ecclesia institutorum et ab operis servilibus, ne homines caholici laborent, prohibitorum videlicet diaci, seu

[6] Értsd: quietantiam

[7] Psalmista: Utalás a bibliai Dávid királyra. Maga az idézet; *Versio Vulgata, Liber Psalmorum* 36: 25; Károli Gáspár fordításában: [„Gyermek vóltam és megvénhedtem, de] soha nem láttam, hogy az igaz elhagyatott vólna, és az igaznak kenyérkereső magva." *Zsoltárok Könyve* 37:25.

scholarum rectores, et quod pejus est: ipsi missionarii et religiosi, accepto uno ortone, qui constat duobus juliis,[8] concedant facile et vix non semper in dominicis et aliis festis sollemnibus pro hac solutione laborare.

Mandamus, et sub poena excommunicationis hanc mercedem praecipimus omnibus et singulis, in nostra dioecesi subjectis, quibus omnibus tenentur reverendi domini parochi invigilare, ne id in suis parochiis per se, vel per missionarios fieri concedant, nisi manifestatam necessitatem viderint et maxime tempore congregandi foeni et vindemiarum, et haec ne passim fiant, conscientiam illorum oneramus.

Quarta constitutio

Et hunc in nostra dioecesi abusum omnino tollere desideramus, quem sibi patres missionarii in hac nostra dioecesi usurparunt, videlicet perverse malitiosam avaritiam, ex qua summam pecuniariam pro peccato carnali, vel boves, oves et alia his similia mobilia bona accipere et in suos usus convertere, sine ulla commiseratione in pauperorum hominum statum, praesumebant. Ideo, ne pro pecunia inter opulentiores major ad peccandum detur occasio, et de nobis inter schismaticos oriatur avaritiae scandalum, et exhaustorum catholicorum subsequatur nimia in paupertate ruina, sub excommunicationis poena, et aliis nobis reservatis infligendis, mandamus et praecipimus hujusmodi turpis lucri gratia quaestum fieri. Si tamen manifestum apertumque – quod Deus avertat – peccatum, cum publico hominum vel pusillorum scandalo contigerit, reverendi domini parochi cum filio ecclesiae[9] et patronis judicent et in cunam[10] ad ecclesiam per aliquas sollemnitates imponere et aliquod ad ecclesiam ornamentum comparare, per sententiam decernant, in qua qualitatem delicti et illius substantiae quantitatem observare sciant: ea enim nostra pietate omnes fore aedificandos in hac provincia.

Quinta constitutio

Monemus et omnino volumus, ut reverendi domini parochi omnium canonum et conciliorum, suam pastoralem authoritatem et honestatem concernentium, et praesertim Sacri Concilii Tridentini semper prae oculis habeant observantiam, nullamque mercaturam, statui suo periculosam et inhonestam exercere valeant; verbi gratia vinum, vel aliquem alterius generis potum

[8] A „julius" ezüst pénzérme volt, melyből 15 tett ki egy aranyat. Az „orto" értéke 2 „julius" volt, azaz valamivel több, mint 1/7 arany.

[9] Egyházfi, templomi gondnok, sekrestyés.

[10] Cuna: jelentése bölcső, Jézus bölcsője, azaz jászol. Itt valószínűleg: jászolszerű persely.

mensuris vel poculis[11] vendant, vel hoc faciendum in suis habitationibus permittant, sed omnes potus et quae habere possunt, honeste et licite per se et suos amicos cum doliis vendere possunt, immo etiam poculis, si habuerint aliquam domum extra parochiam, pure saecularem, et per saeculares manus, non vero per ipsos licere posse decernimus.

Sexta constitutio

Decimas, cum certum sit deberi de jure divino rectoribus et parochis de omnis generis grano, vineis et fructibus, quas per hoc totum tempus non existentibus parochis fideles catholici dare non erant assueti, zelosissime monemus et praecipimus dominis parochis, quatenus benigne moneant, et sacra Veteris et Novi Testamenti librorum pagina, canonumque sacrorum, sanctionibus conciliorum mandatis demonstrent catholicis, quorum habent curam, ut ex suorum laborum Deo, ipsis quoque servientibus, decimam removent conferre et de facto incipiant, et saluti per hoc suarum ovium et suae sustentationi magnum fructum se sciant facturi.

Septima constitutio

Vidimus beneque perspeximus et istam in nostra dioecesi inordinatam missionariorum usurpationem, quod aliquorum spatio annorum manentes, stipendio a Sacra Congregatione[12] et etiam ab incolis solutione annuali minime contenti, pauperes catholicos morientes decipiant, qui in articulo mortis cupientes animae propriae benefacere, vineas ecclesiae testamentis relinquunt et legant, illi vero in suas exigunt personas ejusmodi testamenta fieri, in summum parochialium ecclesiarum praejudicium et oppressionem, nihil ex illis legatis vineis, apiariis, sive quibusvis bonis post mortem relictis dant ecclesiae, sed sua propria, vel conventus sui et provinciae ex qua sunt profecti, esse asserunt, et sic bona principatus et ecclesiae ad alienam provinciam spectari usurpant, jamque quasi fundationem, pro se, unico sibi vendicant deberi fieri, quasi jam jure debeatur illa ecclesia et spectare videatur tanta illius parochialis ecclesiae animarum cura et administratio sacramentorum ad religionem[13] hujus missionarii ex ficto testamento sicque ab jurisdictione episcopi exemptos se affirmant, cadavera ecclesiae, proventus vero ecclesiasticos conventibus alterius provinciae asportantes et appropriantes.[14]

[11] Azaz: poharankint kimérve, ahogy ma mondanánk: helyben fogyasztásra.

[12] Értsd: a Sacra Congregatione de Propaganda Fide.

[13] Értsd: „ordo religionis", szerzetesrend.

[14] Az egyházi rendelkezések értelmében a misszionárius, ha szerzetes, nem tarthatja meg a ráhagyott vagyont, hanem az szerzete közösségét illeti. Ez a paragrafus tehát azt kifogásolja, hogy egyes misszionáriusok ráveszik a haldoklókat, hogy ne az egyházközségre, hanem személy szerint rájuk hagyják javaikat, így jóllehet a halottat ott temetik el, vagyona a más országban lévő szerzetes-rendtartományé lesz.

Ideo antequam de hujusmodi fictis et non approbatis testamentis a sanctissimo domino nostro singularissima veniat decisio, nostrum suspendimus de peractis decretum.

Nihilominus in futurum mandamus et omnino prohibemus ejusmodi testamenta fieri sine nostra vel vicarii nostri in scriptis approbatione et revisione, ne ulterius sint in praejudicium ecclesiarum parochialium, satis pauperum.

Octava constitutio

Omnes et singulos reverendos dominos parochos monemus et in meritum salutaris obedientiae injungimus, ut secundum publicas legum sanctiones cum omnibus in suis parochiis adventiciis presbyteris procedant; ad sacrum missae sacrificium neminem admittentes, nisi prius obedientialibus litteris visis, lectis, et an verae sint, bonae ac legitimae, trutinatis, neque ullo modo in domibus privatis sacra sacrificia missae celebrare administrareque sacramenta, etiam sub specie missionis praesumant permittere; talia enim in contemptum ecclesiarum parochialium in eadem civitate existentium non conceduntur.

Quod si ejusmodi missionarii vellent aliquod spatium in dioecesi nostra dimorari, loci ordinario vel suo vicario se praesentare, vel adminus parocho se manifestare et cum illius licentia in ecclesia functiones suae missionis peragere debeant, ordinamus.

Nona constitutio

Manifestam Sanctissimae Sedi Apostolicae sumus experti in principio nostrae residentiae per nostram dioecesim missionariorum inobedientiam, et quod magis est: religiosorum, quibus sub specie missionis absque superioribus atque episcopo et absque ullo, qui corrigere posset vitam religiosam ducendam cum scandalo, sine timore Dei sensualis libertas. Huc proinde venientium episcoporum correctionem effugientes, ad principem saecularem et schismaticum appellationibus, nulla nostra jura atque canones callentem, episcopos persequendo citant, prout de facto nos sumus modo in facie omnium tribus vicibus citati a patre Gabriele Thomasini et suo vicevicario[15] et a saecularibus personis schismaticis judicati, eo tantum fine, ut sicut antecessores, ita et nos ex residentia expellere possent, quod latius ex processu patebit.

Igitur ad sanctissimum dominum nostrum supplicandum duximus, quatenus suorum sanctorum antecessorum, videlicet Martini V. et Gregorii XIII. super citantes et quomodolibet evocantes suos superiores quanto magis episcopos ad jus saeculare excommunicationes latas super ejusmodi temera-

[15] Blasius Koičević

rios renovare easdem pro nostra dioecesi dignetur, ne ecclesiam cum suis pastoribus curae, officio ac judicio schismatico audeant subdidere. Sed si se senserint in aliquo a quopiam, sive verae romanae catholicae religionis pastore, sive loci ordinario gravari, Sanctissimam Sedem ad suum nuncium apostolicum in Polonia, ad latus serenissimi regis existentem, facere recursum debeant, cum et ea dioecesis nostra ad Leopoliensem in Polonia archidioecesim spectet, consequenter et ad judicium illustrissimi nuncii polonici pertinere jure meritoque tenetur.

Decima constitutio

Quoniam a multorum catholicorum querimoniis simus informati, qualiter multarum professionum religiosi varii, variis ecclesiis inservientes nondum expletis annis, stipendiis a pauperibus catholicis ante tempus, ad quod fuerant conducti, extortis, ecclesias derelinquunt et fugiunt, pauperesque catholicos ejusmodi fraude scandalizant, immo: multoties ecclesiasticae supellectilis quaeque meliora surripiunt; quam ob causam catholici nihil amplius volunt ad ecclesias comparare, ideo ejusmodi scandalo obviare intendentes mandamus sub excommunicationis poena, ipso facto incurrenda, ut omnes cujuscumque status religiosi ac observantiae professi per nostram hanc dioecesim extiterint, a servitiis hujusmodi manserint, prius canonice a loci ordinario vel vicario suo recepti et ad ecclesiam destinati, res et ornamenta ecclesiastica in numero conscripta a diacis, seu sacristianis recipiant, et in reditu ad suos conventus eadem in eodem numero, quo ad usum penes ecclesiam manentes receperunt, fideliter reddant. Neque audeant etiam sub praetextu missionis atque exemptionis ex nostra dioecesi exire, nisi prius nobis vel nostro vicario, necessitate discedendi explicata et licentia ac testimonialibus litteris suae missionis acceptis, quod etiam humillime confirmandum a Sede Apostolica supplicamus.

Hae igitur superius positae constitutiones in praesentia omnium ex nostra dioecesi congregatorum presbyterorum lectae, ordoque, qui est anima rerum, praefatus in hoc nostri regiminis deplorando statu, per verbum „placet" ab iisdem est susceptus, die sessionis tertia, videlicet 29. Aprilis secundum vetus, anno Domini 1663. – Supplicamusque, subjiciendo pedibus Sanctissimae Sedi Apostolicae, ista omnia, si placebunt, approbanda.

Insuper nostrae dioecesis praecipuis duabus, Jassensi et Cutnariensi parochialibus ecclesiis contra canones et aequitatem praejudicia examinare cum omnibus assistentibus percupientes, et veram, eamque realem sanctissimo domino nostro ac Sacrae Congregationi de Propaganda Fide informationem de patrum Societatis Jesu et patrum conventualium praetensionibus dare veritatem desiderantes, citatis praecipuis civitatum istarum incolis catholicis, provectae aetatis, gravioribus et de praefatis praetensionibus, in utramque partem summopere conquerentibus, tertiam indiximus pro 30. Aprilis sessionem, et cum omnibus infrascriptis parochis hanc de verbo ad verbum hic relationem positam, praevio juramento receptam, remittimus.

De ecclesia Jassensi

Ecclesia Jassis est primaria, ex quo in civitate hujus provinciae metropolitana, in qua continuo et nullibi fixerunt suam principes residentiam, est inhabitantium variarum nationum magna caterva hominum Graecorum, Ruthenorum, Vallachorum, Gallorum, Germanorum, Turcarumque ac Scytharum, semper residentium etiam maximus numerus, circiter domus exstant omnium millia quattuor, nostrorum vero catholicorum, nonnisi domus 40, idque summa egestate oppressorum.

Hic unica nostra, intra magnum numerum alienigenarum exstat catholica ecclesia, eaque erecta a principissa Margarita Polona, catholica principis Alexrandri conjuge ab annis 175,[16] adhuc Valachia ad Poloniam spectante, semperque exstitit parochialis, usque ad annum 1646, cujus pastor et parochiae ultimus possessor, Michael nomine, peste sublatus.[17] Non residentibus episcopis, nullus successit presbyter saecularis, sed ex Turcia peregrinantes franciscani conventuales a civibus stipendio ad residentiam et servitium illi ecclesiae suisque animabus fuerunt conducti.

Interea, residentibus jam franciscanis ac inservientibus, bonaque parochialia administrantibus per annos circiter 4 vel 5, advenerunt patres Societatis Jesu, anno Domini 1650. Jassium, accesseruntque unum catholicum virum magnae authoritatis et reputationis apud Valachos, praecipue tamen apud principem Basilium a secretis consiliisque intimum secretarium, nomine D^{num} Kutnarski, nobilitatem a sacra regia M^{te} ac a Republica Polona, quia fuit plebejus, promittentes quam citissime procurare, Supplicaverunt ei, ut possint christicolis ad eandem ecclesiam inservire. Libenter suscepto promisso, instabat omnino apud principem pro illa parochiali ecclesia patribus Societatis conferenda. Conventuales e contra apud eam aliquot annis existentes ac servitiis a civibus aliqualem favorem promerentes, sibi condonandam exoravere. Unus alterum apud principem, Cutnarscium cives omnes, e converso Cutnarscius civitaneos, Deo ter optimo maximo sic disponente, impediebant.

Tandem franciscani per cubicularios, maxime hortulanum[b)] Gallum catholicum supplicaverunt, ut princeps decisionem det ad episcopum, pro tunc loci ordinarium, qui fuit Rss. D. Zamoyski, Ordinis patrum Praedicatorum, Polonus.

[b)] Többszörösen átjavított szó, ez a legvalószínűbb olvasata. MTAK Veress másolatában: horologiarium.

[16] Nyilván Jó Sándor moldvai vajda feleségére, Losonczi Margitra gondol, aki persze nem lengyel, hanem magyar volt és 1410-ben (tehát nem 175 évvel 1663 előtt) nem a jászvásári templomot, hanem a bákói kolostort építtette. (Ld. Bandinus részletes előadását a jászvásári templom építéséről, 418. l. 23. pont.)

[17] Michaele di Benedetto, aki 1644 végén halt meg.

Acceptata princeps supplicatione, existens Polonis maximus amicus, ex quo etiam pro tunc Regni Poloniae cancellarius et supremus exercituum dux fuit Zamoyski,[18] magnae parentelae et potens familiatus neque illi, neque isti parendo parti, ad episcopum remisit.

Reverendissimus antecessor nominatus noluit quidquid determinarę in hoc negotio, vel maxime, quod a modo bella incoeperant, praesens cum ipse adesse et utramque partem audire non posset, distulit ad suam visitationem negotium.

Videndo patres Societatis Jesu offensum aliquomodo propterea episcopum, quod ausi fuerint de parochia judicia saecularia et potestatem schismaticam accedere, eo incolsulto, immo authoritate episcopali et assensu de receptione erectionis et fundationis spreta, quam et modo neque habent, neque curant, cessarunt a praeconceptis instantiis, sed D^{num} Kutnarski rogaverunt, quatenus eos fundet in sua,[19] quam habuit lapidea, consentiente principe.

Factum est, et sine ullo episcopi consilio vel assensu, sunt introducti, et celebrarunt ibi missas et solemnitates, jam relicta parochiali ecclesia.

Interea, variatione temporum accedente, quod et episcopus Rss. Zamoyski successit altius, in episcopatum Prsemisliensem, et Rss. D. Kurski in ejus locum factus, Valachus[20] episcopus, nullo modo residere potuit, singulis enim annis mutabantur principes et tota provincia fuit in ferro et igne; tantum hieme aliquot septimanis dimoratus visitare et suam jurisdictionem episcopalem exercere, consequenter hoc negotium finire non voluit, immo: consulto, ut ipse etiam coram nobis in Polonia, antequam possedissemus residentiam, sollicite, investigantibus, recognovit, hoc negotium distulisse.

Accedente Cosacorum rebellione et pro suae rebellionis stabilienda fortitudine, filius supremi ducis Cosacorum consuluit sibi per vim recipere filiam principis Valachorum, dicti Basilii valde nummosi, mittens prius aliquoties ad illum, ut suo intento consentiret. Dictus autem Kutnarski, suus secretarius Polonus, qui patres Societatis introduxit, suis consiliis, principis, ne filiam suam simplici homini in matrimonium daret, animum avocabat. Propterea, re cognita, venientes Cosaci per vim filiam acceperunt, Kutnarscium occiderunt, et ecclesiam nostram muratam usque ad fundum destruxerunt, odio in illum Kutnarscium, sponsalitia cum Cosaco rebelle dissuadentem.

Omnibus ergo ex diffugio reversis, patres franciscani non invenerunt ecclesiam et vineas desolatas, dereliquerunt servitium, et in suas abiere vias; patres Societatis Jesu venerunt ad lapideam suam, quia magnam illis D. Kutnarski occisus dedit pro se tempore periculorum conservandam summam argentumque, aurum, vestes preciosas; et omnia post mortem illius bona, tam

[18] Jan Zamoyski

[19] Ti. domo

[20] Kurski püspök nem román, hanem lengyel volt.

illa conservata, quam alia, videlicet pecora, oves, boves, apiaria, in suam receperunt possessionem. Remanente illo Basilio principe, optimo amico Polonis, qui concessit se reaedificare patribus Societatis in dicta lapidea, et omnia post Kutnarscium illis bona accipere permisit, immo etiam pro parochiali ecclesia dedit 200 imperiales ad lapides praeparandos.

Tandem princeps praefatus Basilius optimus acceptus Constantinopolim, eo quod cum Cosacis amicitiam accepit, inconsulta porta othomanica alter a porta, nomine Gika[21] datus, qui quamprimum venit, patres Societatis ex lapidea ejecit, lapideam pro sua familia applicavit, nullamque aliam post cineres, nisi unicam veterem parochialem ecclesiam, ab antecessoribus suis fundatam pro catholicis reaedificare permisit et promulgare jussit.

His auditis catholici licet pauperes, spendunt quantum possunt pro Dei gloria et animarum suarum salute de facultatibus suis requisitis in cemeterio deponentes; interea unam parvam ecclesiunculam ex arundinibus et sepibus ad tempus erigere et illos sepes argilla, seu luto figulino delinire atque extra et intra dealbare fecerunt; ac in penuria sacerdotum patres Societatis ejectos susceperunt conduxeruntque pro stipendio, vineas ecclesiae parochialis concedendo ad usum. Jam vero, post elapsum aliquot temporis spatium, patres Societatis bonam occasionem nacti, videlicet vacante principatu, illam denuo lapideam occupaverunt.

Venit princeps Constantinus,[22] atque re cognita, illos deinde voluit ex praenominata ejicere lapidea, et illam suae, in perpetuum pro domestica familia applicare intendebat curiae. Redimendo ergo suam lapideam, patres Societatis illos lapides, ex una parte a Basilio principe 200 imperialibus et ex alia aliis 200 a pauperibus catholicis emptos dederunt principi, ut illos tantum relinquat penes illam lapideam, parochiali autem ecclesiae promiserunt ista omnia restituere.

Successit tertius princeps Stephanus,[23] ejecit illos ex lapidea illa, et hucusque est a principum servitio. Reverendi autem patres et ecclesiae parochiali amiserunt lapides, et proventus ad eandem ecclesiam pertinentes, habentes per singulos annos optimos, neque illos restituunt, neque restituere curant.

De quo pauperes catholici praejudicio sibi illato, a patribus Societatis summopere conqueruntur, et humillime supplicant istud damnum adjudicari solvendum, quia hucusque ecclesiam nullo modo aedificare volunt, donec patres Societatis restituant et bona omnia ecclesiae, et vineas, et istos lapides. Istas enim vineas, existentes a servitiis circa parochialem ecclesiam, incoeperunt extorsive testamenta in suas personas a catholicis morientibus fieri, semper promittendo istam parochialem civibus construere ecclesiam. Ejusmodi testamenta sunt in tanto numero, quod jam in istis duabus ecclesiis parochialibus, Jassensi et Cutnariensi ad decem millia florenorum intratae pervene-

[21] Ghica György, 1658. márciusában.
[22] Serban Basarab Konstantin, aki 1659 novemberében lépett először trónra.
[23] Lupu Stefanița 1659 végétől.

runt, a nullo approbata, immo, fatentur sub juramento catholici, quod praefati patres Societatis Jesu testamenta praefata latine scripserunt, et valachice sunt interpretata; aliter et defacto nos omnes illa eadem testamenta latino idiomate legimus scripta, hic autem nullus latine ex catholicis valachis intelligit.

Ad confirmationem horum, praetermissis aliis, unum tantum placuit nobis hic inserere exemplum. Adduxerunt ad nos unam viduam cives, nomine Ancinam, Jassensis non postremi civis filiam, qui[24] subitanea morte praeventus, oretenus tantum cellarium et domum pro ecclesia parochiali fundanda obtestatus est judicio Dei filiam suam dictam; post mortem ejus cives instabant pro illa inscriptione ad ecclesiam apud praenominatam filiam. Patres Societatis Jesu nullo modo permiserunt sepelire corpus, immo ipsam filiam excommunicare minabantur, nisi inscriptionem in suas personas fecisset; quod et ipsa praesens fassa est sub juramento, in praesentia patrum et nostra.

De ecclesia Cutnariensi

Conquesti sunt de alia civitatis Cutnariensis parochia, quod similiter conductus unus pater Societatis, solutionem accipiens 90 imperiales per annum, similia testamenta a morientibus latine conscribebat, in suam personam et suae religionis,[25] non ad ecclesiam. Et per hujusmodi testamenta domos duas et 19 vineas habent; nullumque servitium praestiterunt, neque ad praesens praestant, neque ullum saltem alphabeto instruxerunt, et licet maneat unus sacerdos, nihil tamen intelligit valachice, sed tantum unum habent laicum valachice loquentem, et vineis ac apiariis attendentem; quae omnia ad conventum Leopoliensem extrahunt, cum summo odio catholicorum et adhuc principe nesciente, quod conventus in Polonia existens,[26] praetendat habere hereditatis dominium in Valachia.

His omnibus cum assistentia inferius subscriptorum auditis:

Informamus primo, quod ecclesia Jassensis semper fuit parochialis, neque unquam ullo jure ad alicujus religionis ordinem spectabat, sed tantum, uti mercenarii conducti penes ipsam manebant religiosi et exinde sibi aliquam usurpant possessionem, litesque inanes faciunt, atque ne introducatur parochus, tamquam verus ecclesiae sponsus et pastor, quem pertineret ex conscientia scire de ovibus et quem catholici a nobis instantissime supplicant, impediunt.

Informamus secundo: ecclesiam Jassensem necessario esse parochialem, ex quo catholici protestantur nullo modo eam velle derelinquere, et licet modo illam non reaedificant, prius conqueruntur de testamentis, in praejudi-

[24] Ti. a tekintélyes jászvásári polgár.

[25] Itt is „szerzetesrend" értelemben.

[26] Hibás szóhasználat: a jezsuitáknak nem volt konventjük (mint a többi szerzetesrendnek), hanem rezidenciájuk, vagyis rendházuk.

cium ecclesiae hujus pauperculae confictis a patribus Societatis Jesu, supplicantque decretum super ista fieri et praefata bona ecclesiae adjudicari, ut ubi corpora antecessorum illorum jacent, et ipsi se sepelire post sua fata per alios successores in eadem ecclesia sperant, ad eandem quoque et bona spectent pro decore, ornamento ac utilitate ecclesiae et pro sustentatione parochorum.

Informamus tertio: quod reverendis patribus missionariis episcopus semper displicuit, ne de praefatis parochiis agat, bonaque ecclesiae nullo jure et approbatione loci ordinarii obtenta exigat.

Ob quam causam consilium fecerunt anno Domini 1659., simul congregati omnes in Totrus, una parochia nostrae dioecesis, cum patribus bulgaris observantibus quomodo episcopum ne detur impedire, divisis itaque inter se melioribus parochiis, videlicet Baccouiensi, Totrusiensi, Galaciensi, ut ad Bulgaros pro erigendis conventibus dictae spectent ecclesiae, reliqua, sicut Jassensis et Cutnariensis pro patribus Societatis Jesu, pertineantque ad conventum Camenecensem. Hanc firmam in loci ordinarium fecerunt conspirationis notam et distributionem sollicitamque adhibentes in illa congregatione ostendendi curam, nullam esse necessitatem, ut sit episcopus, ex quo nullo modo hic unde vivat, habet. Quae omnia post duos menses ex actuali omnium ecclesiarum visitatione contraria patebunt, quod et parochi ad minus 12 honeste sustentari, et episcopus vivere possunt sine Sacrae Congregationis expensis, quas mea conscientia mihi extorquere sine ulla necessitate non dictat, modo ordo rectus introducatur. In quo qualia sunt impedimenta, et qualis desolatio facta, tam bonorum ecclesiae, quam mensae episcopalis, partim ex antecedentibus, partim ex processu facto et a nobis misso de patre Gabriele Thomasini,[27] omnia patebunt.

In quo negotio nos nullum facientes decretum, ad sanctissimum dominum nostrum et vestras eminentissimas dominationes praesentibus informantes supplicamus pro applicatione ad ecclesias harum vinearum et apiariorum, in praejudicium ecclesiarum parochialium obtentorum, testamentis nulliter factis, ut introducti parochi ex illis vivere possint et honestam habere valeant sustentationem, sacramentaque, tamquam veri in ovili Christi pastores rite administrando, nobis rationem ex animabus, Christi sanguine redemptis, et quomodo se circa curam earum gesserint, reddant, atque ad ecclesias cantores pro missis et vesperis cantandis conducant, et episcopus subsidium charitativum, tamquam a fratribus invicem nobis collaborantibus ab illis habeat.

In dicta enim Jassensi ecclesia ab annis undecim, ex quo patres duo ex Societate Jesu manent, nulla missa cantata, neque vesperae fuerunt, immo veni Jassium feria tertia, nullum, sed tantum seratam ecclesiam inveni exspectavique patrem usque ad dominicam diem; requisivi, ubinam fuerit. „Mercaturam peragebam" quando fraterne redargui, responsum est mihi: „Quia nos sumus exempti, non pertinet vestra dominatio ad nos; et licet sacramenta administramus, ista omnia ex sola nostra charitate facimus." Volui illi pro ista carissima charitate gratias agere, ne ulterius agat perperam

[27] Helyesen: Gabriele Tomasi

et in contemptum officii mei pastoralis, virumque saecularem presbyterum, hominem rectum, sedatum et exemplarem introducere et in vicarium generalem, uti par fuit tanto oneri, instituere, ut assistat principi et nostra totiusque dioecesis negotia expediat; ac episcopus veniens apud illum reclinatorium habeat, qui etiam ultro non tantum se ipsum, sed et pro restauranda ecclesia, quam a me expetivit, et oretenus, et per litteras 4000 florenorum promisit. Verum impediverunt me patres Societatis, dictae personae suadendo meliorem esse canoniam Leopoli, quam omni conatu promiserunt procurare, modo illa 4000 ad conventum Leopoliensem patrum Societatis inscribat, quam in mea dioecesi vicariatum et officiolatum generalem agat; et hoc in eum fecerunt finem, ne bona parochiae dimittant, ex quibus neque unicum solidum ad ecclesiam dare volunt.

Moderno anno, in praesentia mea acceperunt pro 60 doliis mellis mille ducentos imperiales: neque 60 grossos pro sepibus circa ecclesiam voluerunt dare. De quo omnes conqueruntur, et ecclesia stat sine sepibus. Immo: me, advenientem pro pernoctatione non susceperunt, neque ullum obulum pro sustentatione dederunt. Debui in hospitio inter rusticanas personas stare.

Igitur supplicant catholici per praesentem nostram synodiunculam adjudicari ista bona ecclesiae per testamenta partim ficta, partim extorta, contenti sint reverendi patres summis pecuniariis, quas jam acceperunt, plus quam millia 12 post mortuos varios; contenti sint redditibus per singulos annos, quos hucusque accipiebant. Et si possunt locum sibi invenire, libenter nostrum assensum et approbationem fundationis praestabimus. Pro qua fundatione jam habent a serenissimo rege millia 6, ab Illmo uno senatore Poloniae Firley dicto millia 40; post D^{num} Kutnarski millia 12 florenorum polonicalium. Contenti sint villis duabus, quas habent, cum numero subditorum 58; unam a D^{no} Kutnarski, alteram a D^{no} Wociechowski Polonis acquisitas, et hoc pro duobus tantum patribus Societatis satis ad fundationem et sustentationem honestam censendum existimo.

Parochialem vero ecclesiam summopere pro episcopo necessariam ad latus principis eliberare dignentur, vestras eminentissimas dominationes humillime supplicamus, cum suis bonis adjacentibus adjudicandis, ut ecclesia, quae continet cadavera, aliquo ex his gaudeat subsidio et parochus et vicarius cum bono in ecclesia regimine, videlicet cantu missae et vesperarum, honestam habeat sustentationem.

Quae omnia a nobis acta audita et fideliter per nostrum notarium annotata, sigillo nostro obsignata, cum manus nostrae et omnium praesentium presbyterorum et parochorum existentium subscriptione, pedibus sanctissimi domini nostri ac vestris eminentissimis dominationibus approbanda subjicimus.

Datum Baccouiae, 7. Maji, anno Domini 1663.

Haec omnia sunt peracta in nostra congregatione synodali et fideliter audita, relataque sanctissimo domino et Sacrae Congregationi de Propaganda Fide.

Ita est; Stephanus Athanasius
episcopus Baccouiensis m.p.
Ita est; fateor ego pater Michael Rabcsonyi
parochus Szaboianensis, praesens fui.
Ita est; fateor ego Andreas Rzeczkowski
parochus Baiensis m.p.
Ita est; fateor ego Johannes Battista Berkucze
parochus Kutnariensis m.p.
Ita est; fui praesens ego pater Johannes Zlatany
parochus Husensis m.p.

Ita omnia fideliter audivi et annotavi, extradedique testor: Fr. P. Chrysostomus Suchorzewski, Ordinis Minorum Observantiae, illustrissimi et reverendissimi domini loci ordinarii confessarius[28] et pro tunc notarius juratus.

[Az olasz nyelvű fordítás végén az alábbi latin nyelvű megjegyzés olvasható:] Consideratur relatio et constitutiones ab episcopo factae in congregatione particulari ab eminentissimis Pallotto, Albitio, Ursino et Azzolino.[29] [Aláírás:] M. Albiricius secretarius.[30]

Megjegyzés

1663. június 4-én Szucsavából Rudzinski püspök hosszú levéllel fordult a Hitterjesztés Szent Kongregációjához. Utalt arra, hogy nemrég terjesztette fel jelentését egyházlátogatásáról, most mégis újabb jelentést kell tennie. Ugyanis megjelent előtte az általa most kinevezett kutnári plébános [Johannes Battista Berkuce] s híveivel együtt panaszt tett a jezsuiták ellen. Elmondották, hogy még korábban a jezsuiták a haldoklóktól olyan végrendeleteket csikartak ki, melyben szőlejüket és más vagyontárgyaikat személyi örökségként magukra íratták. Ezekre a szőlőkre mentességet szereztek, ugyanakkor az egyházközség tulajdonában volt régi szőlőket polgári szőlőkké nyilváníttatták, amelyek tehát szolgáltatásokra kötelesek, ezzel nagy kárt okozva nemcsak az egyházközségnek, de a plébánosnak és a püspöknek is. Azzal érveltek, hogy mivel ezeket a szőlőket világi személyek művelik, nem minősülnek egyháziaknak. Most viszont, hogy van püspök is Moldvában és plébános is Kutnárban, azt mondják, hogy az ő szőleik a kameneci jezsuita rendház tulajdonát képezik, így nem tartoznak sem a plébános, sem a püspök joghatósága alá. A kutnári hívek is fel vannak háborodva, s a vajdához akartak menni, de ő, a püspök azzal csillapította le őket, hogy várják meg a Szent Kongregáció állásfoglalását.

Közben a jezsuiták közül már csak egy van Kutnáron, ez egy laikus testvér, tolmácsolással gyóntat és prédikál, ami önmagában is szabálytalan. És jóllehet ő, a püspök, szigorúan eltiltotta a haldoklók befolyásolását a végrendelkezésben, mégis ez a jezsuita

[28] Értsd: Rudzinski püspök gyóntatója.
[29] Giovanni Battista Pallotto bíboros, Francesco Albizzi bíboros, Virginio Orsini bíboros, Decio Azzolini bíboros, pápai államtitkár.
[30] Mario Alberizzi

felkeresett egy súlyosan beteg özvegyet, akinek néhány évvel ezelőtt elhalt férje után már örökölték a jezsuiták 100 aranyat, 16 tehenet, százegynéhány kas méhet, és akit a plébániatemplomban temettek el, ugyanakkor a templom javára az örökségből semmit sem juttattak. Most rávette a haldokló özvegyet, hogy hagyja mindenét a jezsuita rendre. Amikor az özvegy azt vetette ellene, hogy a püspök úgy rendelte, ha hagyatkoznak, akkor a templomra hagyják vagyonukat, a jezsuita azt felelte neki: ne törődjön a püspökkel, mert a jezsuita rend kiváltságos, nem tartozik a püspök joghatósága alá, s hatalma van arra, hogy akár az özvegyet is kiközösítse az egyházból. Meg is örökölték az özvegy után a szőlőket, s most el akarják adni, de a kutnári katolikusok ezt már nem engedik.

Mindezt most azért jelenti, hogy kikérje ebben az ügyben a Szent Kongregáció tanácsát. Ő nem bánja, menjenek a jezsuiták Jászvásárra, ott a vajda oltalma alatt nyissanak szemináriumot két magiszterrel, két páterrel és két laikus testvérrel, éljenek meg azokból a falvakból s abból a mezővárosból, mely az ő területük, s abból a százezer forintra is felmenő pénzből, amit jótevőik adtak össze nekik, de a végrendeletileg hagyományozott ingatlanokat hagyják meg a világi plébánosoknak, hogy ők is élhessenek és templomaikat is fenntarthassák. (APF Vienna Vol. 8, Fol. 63–64.)

1663. október 9-én Bákóból Rudzinski levélben tájékoztatta a lengyelországi pápai nunciust a jezsuiták és Gabriele Tomasi konventuális ferences, Moldva apostoli vikáriusa, viselkedéséről.[31] Ez a Tomasi, olvassuk a levélben, Moldvát és egyházmegyéjét teljesen tönkretette rossz gazdálkodásával és botrányos életmódjával. Tomasi, miután bejárta egész Ausztriát, a császárnál is jelentkezett püspöki öltözetben, majd beutazta Magyarországot és Erdélyt, végül a lengyel király udvarába ment, ahol tîrgovistei püspöknek adta ki magát, és ebben a minőségében több mint egy évig ott maradt; valójában pedig csak az itteni misszionáriusok feletti vikáriusi vagy kommisszáriusi tisztre volt felhatalmazása. Amikor meghallotta az ő [Rudzinski] bákói püspöki kinevezését, elment Bákóba és püspöki rezidenciáját – [Vito] Pilutio atyával együtt, aki ott vikárius volt – teljesen kifosztották, minden javát, jószágát, még a méheket is elvitték, úgyhogy hosszú ideig csak szülei segítségével tudta magát fenntartani. Jelenti továbbá, hogy a jezsuiták nem engedik át neki a jászvásári plébániatemplomot; előzőleg a kutnári templomot használták, most azonban mindkettő javait birtokukba vették, végrendeleteket írattak először a maguk, majd a templomok javára, és a jövedelem zömét a kamenyeci kollégiumba szállították. Az itteni templomok olyan üresen maradtak, mint az istállók, pedig a jövedelmek elegendők volnának papok eltartására, hogy a katolikusok ne maradnának minden lelki segítség nélkül. Jászvásáron összesen két jezsuita van; ami még fölösleg akad, azt felélik, anélkül, hogy bármi szolgálatot végeznének. Egyikőjük „presidente" címet használ, pedig nincs joga ehhez, mivel itt nincs jezsuita rendház, csak misszionáriusok vannak; a jászvásári jezsuiták a plébánia házában laknak, a plébániatemplomban miséznek, mivel nincs más templom. Az említett páter három hónapon keresztül nem volt hajlandó nála tisztelegni, azzal, hogy „majd ha Jászvásárra jön a püspök, fölkeresem." Amikor aztán ő szeptemberben Kutnárba ment, ott megjelent a fenti jezsuita, hogy a termést begyűjtse. Kérte, hagyjon meg valamit az ő szükségletére, de ezt megtagadta. Kérte, hogy legalább egy hordó mézet hagyjon, hiszen harmincnyolcat gyűjtött be, borból pedig harminchat hordót, mindezt a templom jószágaiból, de erre sem volt hajlandó, mondván, hogy mindez a kamenyeci kollégiumé; hozzátette: ha erőszakhoz próbálna nyúlni, fellázítja ellene a népet. Így kénytelen volt visszatérni székhelyére, ahol a bánattól és betegségtől ágynak esett. Olyan nyomorban él, hogy ha egyházi ügyben valamelyik pap fölkeresi, szégyenére

[31] A Tomasi és Rudzinski közti viszályra ld. az előbbi hatásosan kiszínezett jelentését: *Iratok* 97. sz. 543–544.

még egy darab kenyeret se tud neki adni; ugyanis Gabriele Tomasi még a malmot is tönkretette, öt hónapja víz alatt van, pedig a püspökség jövedelmeinek nagy részét a malom hozta, bár mindig is nagyon szűkösen lehetett csak belőle megélni. Határozatot kér a jászvásári és kutnári templomok ügyében; különösen a kutnári volna fontos, ide szeretné áttenni püspöki székhelyét, mert ezt a várost – fekvése miatt – az ellenség kevésbé fenyegeti, itt a tatároktól sem kellene tartania, nem úgy, mint Bákóban, ahol félelmek közepette, állandó készültségben él, az egyik lába szinte mindig a kengyelben; püspöksége folyamán eddig kétszer kellett az erdőkbe menekülnie a tatárok elől, miközben Bákóban mindent leromboltak. – A továbbiakban megemlíti, hogy Galacba, ahol több különböző nemzetiségű katolikus kereskedő él, Giovanni Battista del Monte olasz minoritát helyezte a templomba; előzőleg sokáig Konstantinápolyban szolgált, ezután Moldvabányán, ahol 8 hónapig dicséretesen teljesítette kötelességét. Misszionáriusi kinevezést kér számára. Még két minorita érkezett hozzá, Ottavio d'Assisi, ottani provinciális, és Francesco Polano, az egyik Bukarestből és Tîrgovistéből, a másik Lengyelországból, mert lakhelyüket elvette a tîrgovistei ál-püspök, Gabriele Tomasi. (APF Vienna Vol. 8, Fol. 23–24; XX. századi másolata: MTA Veress 1198–1200. fol.)

A Hitterjesztés Szent Kongregációja 1663. december 6-án válaszolt Rudzinski május 7-i jelentésére és ezt követő leveleire. Dícsérte buzgalmát a plébánosok kinevezésében és az egyházmegyei ügyek rendezésében, de intette őt, hogy ne élezze ki a helyzetet a ferences misszionáriusokkal. A jezsuiták javára tett végrendeletek ügyében utasították a lengyelországi pápai nunciust, Vidoni bíborost, hogy folytasson vizsgálatot. Ami pedig Gabriele Tomasit illeti, „non absque admiratione exceptum est, religiosum virum usque adeo a recto tramite ambitione abductum esse, et quam primum opportune providebitur. Interim vero, ne simultates inter ipsum et amplitudinem tuam cum scismaticorum scandalo ulterius progrediatur, domino nuncio [Vidoni] scribitur, ut necessarium omnino sua auctoritate adhibeat remedium. Quare ipsum super hoc adire poteris." Végül, a jelentésében (a 9. pontban) említett kérdésben (hogy megújítsák a régi rendelkezést, mely tiltja egyházi ügyekben a világi hatóságokhoz fordulni) teljesítik kívánságát; „pro expeditione bullarum sanctissimus dominus noster benigne eam tibi concessit usque ad festum Pentecostes, et in sequenti necessarium breve, ut moris est, ea de re tibi transmittam." (PALL: *Controversie* XII. sz. 246–247.)

99.

1663. december 17. előtt [Róma]

VITO PILUTIO DA VIGNANELLÓNAK, A MOLDVAI KONVENTUÁLIS FERENCES MISSZIÓ PREFEKTUSÁNAK A HITTERJESZTÉS SZENT KONGREGÁCIÓJA ÁLTAL KÉSZÍTETT KÉRDŐÍVRE ADOTT VÁLASZAI

AZ IRAT: *G/1:* APF Vienna Vol. 8, Fol. 115–118.; *G/2:* Uo. Fol. 119–122. (Mindkét kivonat a Hitterjesztés Szent Kongregációja kencelláriáján készült.)

TARTALMA: *1–6. Moldva földrajzi elhelyezkedése, topográfiája. Mindenféle terményben gazdag, kivéve az olajat, egészében azonban szegény, a tatárok, kozákok és magyarok betöréseitől állandó félelemben él. Közlekedésre mód van, a misszionáriusokat a keresztények segítik az utazásban. Levelek küldésére a legbiztosabb út Lengyelország. (7–8.) Vajdája a szakadár Gregorio Tabigia, nyelve vlach. (9–15.) Jászvásáron, Kutnárban, Moldvabányán, Szucsaván, Bákón, Huszon, Tatroson, Barládon, Szabófalván, Galacon, Forrófalván, Nemcen, Vászlón, Amadzsejen, Carlioban és Románvásáron van misszió, ezek a bákói püspökséghez tartoznak. Jászvásáron, Szucsaván, Kutnárban és Moldvabányán mindig voltak misszionáriusok. A feljebbvalók székhelye Jászvásár és Szucsava. Jászvásáron 60 katolikus család, Moldvabányán 30, Kutnárban 50, Szucsaván 8, Nemcen 10, Románvásáron 7, Szabófalván a falvakkal együtt 100, Tatroson a falvakkal együtt 80, Barládon 20, Vászlón 40, Terebesen 10, Amadzsejen 15, Carleoban 8, Galacon 20, Bákón eredetileg 50 család volt, akik a nélkülözések miatt elmenekültek, most vannak visszatérőben. Kiemelkedő katolikus személyiségek Jászvásáron Miscozzi, Kutnárban Pietro Capra és Francesco Valentini, Moldvabányán Nicolo Wolf, Szucsavában Giovanni Gozzadini kapitány. A szakadárok közül senki nem emelkedik ki a tudományok terén, áttérítésük nehéz lenne, a vajda sem engedélyezné. (15–22.) A prédikálás és a szentségek kiszolgáltatása engedélyezve van. A katolikusok vallásgyakorlata a latin ritust követi. Leggyakoribb tévelygések: a titkos házasság, az első feleség elhagyása és másikkal való házasodás, kuruzslás az orvoslásban, és hogy keresztelés nélkül halnak meg; mindennek oka a paphiány. A pogányokon kívül szakadárok és örmények vannak, a purgatóriumot és a pápa fennhatóságát tagadják, szeszélyeik szerint kötnek házasságot. (23., 24.) Nem tud róla, hogy bármilyen könyvük volna. (25.–32.) Az országban több, mint négyezer templom van, ebből 25 katolikus, általában a városokban. Az erdőkben 25 bazilita kolostor. A jászvásári katolikus templomban egy jezsuita szerzetes van, Kutnárban egy odavaló pap, Moldvabányán egy ferences konventuális páter, Szabófalván egy világi pap, Bákóban egy ferences barát; a többiben nincs pap. A kutnári, moldvabányai, szucsavai, bákói, szabófalvi és tatrosi templom kőből van, Jászvásáron és a többi helységben fatemplom; ahol van pap, jó állapotban tartják. A Szentséget csak Kutnárban őrzik mécses mellett; a szent olajat Lengyelországból hozzák. Jászvásárnak, Kutnárnak, Moldvabányának szép miseruhái vannak, ezüst keresztjei, a többinek két–három miseruhája; Bákón, ahol a püspök székel, egy egyszerű miseruha van és egy kehely a Szent Kongregációtól; Kutnárban 5 kehely, a*

többi helyen kettő vagy egy. (34–38.) A 25 templom mindegyike mellett van paplak és egy kis kert; jövedelmük alapja a bor és a templom ingatlanai, ezeket részben bírják, részben el vannak foglalva, de ha írnának a vajdának, vissza lehetne őket szerezni. A templom adminisztrátorai egy hordó bort kapnak. (40–46.) A bákói püspök a ferencesek kolostorában székel, egyetlen egyszer töltött ott 5 hónapot, amikor visszament, más jött helyette. Jövedelme bizonytalan, most élvezett javai egy malom, némi föld, száz birka, tehenek és kecskék, továbbá minden ház után 15 rézpénz. Egyéb javai nincsenek kezében, megkapásukhoz a vajdának kellene írni. Lakása fából van. (47–57.) Két jezsuita van, két obszerváns ferences, egy konventuális, ezek a parókiákon laknak, a barátok a kolostorban; a jezsuiták Kutnárban vannak és Jászvásáron, a ferencesek Bákón és a konventuális ferencesek Moldvabányán. Eléggé képzettek, életük példás, alamizsnából élnek és a lehetőség szerint rendben tartják a templomot. (58–65.) Az említett szerzetesek közül egyik sem misszionárius. A templomi jövedelmekből a moldvabányai bevétele évi 15 scudi és 4 hordó bor; a bákói ferencesek kolostora semmiféle támogatást nem kap a hívektől, akik azt tartják, a világi pap jobban megfelelne nekik. A jászvásári jezsuita jövedelme 4 szőlő és 200 rézpénz, a kutnárinak 16 ökre, 30 tehene, 14 szőlője, 100 rézpénze van, búzát, árpát és kölest szed be, de a templomban nem teljesít szolgálatot; a misszionáriusok prefektusa körültekintően kormányzott, szerzetesek és világiak egyaránt szerették. (66–69.) Két világi pap van, az egyik Kutnárban, Johannes Baptista Berkuce, a kollégium hajdani alumnusa, a birtokában lévő három szőlőn kívül, a templom 50 scudit ad számára; 5 éve misszionárius. A másik Szabófalván a magyar Mihály [Rabcsonyi], 60 éves, egyszerű ember, a templomtól évi 18 scudit kap; mindkettő ellátja hivatalát. Berkuce ennek ellenére állandóan támogatást kér. (78–81.) Tehetséges világi fiatalok akadnak a városokban, jóindulatúak, némi grammatikát tanultak, most nincs tanítójuk. (82–84.) Csak szakadár apácák vannak, klauzura nélküli közös életet folytatnak, némi fogadalmat is tesznek. (85–86.) A misszionáriusok ittléte óta sokat javultak az emberek. (87–89.) A vallási életet hátráltató legfőbb tényező a vajda személye; fontos volna, hogy a Szent Kongregáció írásban győzze meg, hogy a nép számára nagyobb segítséget jelentene, ha sok pap volna.

Határozatok. Elintézendő:

1. A plébániai javak és a püspöki jövedelmek ügyében írni a vajdának; A titkár szerint a lengyel király közvetítését kellene igénybe venni. 2. A kutnári jezsuita, aki jelentős jövedelmet húz, de nem szolgálja a templomot: A titkár szerint, az itt írottakat össze kellene vetni a bákói püspök jelentésével. 3. Tehetséges világi fiatalok, akiknek nincs mesterük a továbbiakhoz: A titkár szerint közülük kettőt már a fermói kollégiumba küldtek, a többiek tanulása ügyében a prefektus valamelyik szerzetesével tartasson iskolát. 4. A vajda megnyerésére a Szent Kongregációnak kellene írni. 5. A nép szükségleteire sok papra lenne szükség: A titkár szerint erről gondoskodás történt már azzal, hogy 6 szerzetest küldtek misszióba, és hogy a helyiek a fermói kollégiumba mehetnek tanulni.

Bevezetés

A Hitterjesztés Szent Kongregációja, hogy a különböző országok misszióinak helyzetében egységesen tudjon tájékozódni, 1668-ban 90 pontból álló kérdőívet szerkesztett. Ezt először 1678-ban, majd a XIX. század közepéig többször is kiadták nyomtatásban.

(1. kiadása: Romae, ex typographia Sacrae Congregationis de Propaganda Fide. Anno a partu Virgineo 1678; Modern kiadása: PÁSZTOR Lajos: *Relazioni del P. Modesto da Roma sulla Transilvania. Antemurale* V.k. Róma 1959. 35–83; a 81. lap 1. jegyzetében a további kiadások adatait is közli.) Erre a kérdőívre válaszolt a Rómába érkezett Pilutio is.

Mivel az elkövetkező évtizedekben a moldvai misszionáriusok is többször megválaszolták a kérdőívet, szövegét leközöljük az alábbiakban.

CAPITA QUIBUS RESPONDERE DEBENT MISSIONARII UT DE REGIONIBUS SIBI COMMISSIS PLENAM SACRAE CONGREGATIONI RATIONEM REDDANT.

Circa infrascriptas quaestiones duo animadvertenda sunt: Primum ad eas, vitato omni supervacaneo, praecise respondendum esse, adhibito cuique responsioni quaestionis numero. Quoniam vero folium hoc pro cunctis missionariis typis mandatum est, si quid forte aliquis reperiat in aliqua quaestione, quod ad suam missionem non spectet, is indicare poterit numerum, deinde juxta eum scribere: *Ad talem numerum non est quod respondeam;* tum ad caetera perget.

Secundum: has quaestiones a Sacra Congregatione ea tantum de causa fieri, ut regionum status spiritualis et religionis ipsi innotescat, nullo modo autem temporalis et politicus; quippe res ejusmodi ad eam minime pertinent, nec eas scire ipsa desiderat, neque vult omnino missionarios suos eis implicari: quamobrem qui responsurus est videat ne respondeat ad aliud, quam ad ea, quae spirituale, divinumque ministerium praecise respiciunt.

Extensio missionis ejusque qualitas

1. Quaeritur, quot dierum itinere, quotve milliariis lata sit, longaque provincia, seu missio, quibusque terris, ac provinciis terminetur?
2. An sit montana regio et aspera, an vero plana et facilis, cui nimirum sine magno labore succurrant missionarii?
3. An opima, sterilisve sit et inops?
4. Utrum pace fruatur, an militia laboret, eaque hostili, aut domestica?
5. An regio sit negotiantibus aperta, quo missionarii eam facilius excurrere possint, christianisque subvenire?
6. Quanam via securius vicissim epistolae reddi possint?

Dominium et idioma

7. Cujus dominii sit regio?
8. Quae lingua exteris usui esse possit, ut ibi intelligantur?

Missionis loca et animae

9. Quae sint missionis loca, quae singulorum nomina, et cujus dioecesis illa sit?

10. Quis prae caeteris locus magis praecipuus et missionibus utilior, in quo videlicet missionarii suam animabus opem facilius praestare possint?

11. Ubinam residere soleant regionis administratores?

12. Ubi majori cum licentia et securitate exerceantur missiones?

13. Quot in singulis locis existant christianae familiae?

14. An christianus aliquis caeteros honore, dignitate, religionisque studio antecellat, cui res christiana possit pro temporis exigentia curanda committi?

15. Num etiam ullus sit inter infideles vir doctus, et qua ratione posset ad agnitionem fidei adduci, christianisque benevolus effici?

Christianae religionis exercitium, ritus, errores et abusus

16. An et quantum christianae religionis usus, sacramentorum administratio, divinique verbi tum fidelibus, cum etiam infidelibus praedicatio a principe permittatur?

17. Cujus ritus sint catholici?

18. An errores aliqui in fide, abususve in religionis exercitio ab ipsis foveantur?

19. Quae sit horum causa principalis?

20. Quo sit opus remedio, quave cura eradicari possint?

21. Cujus sectae sint infideles, aut schismatici ibi existentes?

22. Qui sint ipsorum errores, aut ritus?

Libri

23. Si ullus sit apud eos liber, quo in ejusmodi erroribus detineantur, cujusque ad nos nondum pervenit notitia, quovis ille sit idiomate, omni cura habendus est, hucque saltem ejus transcriptum accurate transmittendum erit, ut refellatur, ejusque postea confutationis penes eos dispergantur apographa?

24. Si quis sit penes eos catholicus liber, quem magni faciant, qui vero apud nos sit parum cognitus, curetur huc transmitti in ministerium fidei profuturus?

Ecclesia

25. Procuretur baberi notitia ecclesiarum, quae ad catholicorum, schismaticorumque usum tam intra urbis muros, quam extra erectae sunt.

26. Si extra; quanti distent ab urbe?

27. Specificetur singularum titulus?

28. An sit eis animarum cura annexa, nec ne?

29. Quomodo, et a quo eaedem administrentur?

30. An saxis aliave materia extructae sint?

31. In quo statu reperiantur?

32. An servetur in eis sacrosancta eucharistia publice, et cum lampade, an vero privatim, quantaque cum decentia?

33. Num in eis serventur olea sacra?

34. Huc transmittatur supellectilis sacri, ejusque qualitatum nota, cum specificatione materiae ex qua calices conflati sunt.

Ecclesiarum bona

35. An ecclesiarum administratores aedes ipsis annexas habeant?

36. An illae redditus habeant, et in quo consistant?

37. An sit eis praedium aliquod, et qui sint ejus proventus?

38. An revera hodie ab ecclesia, catholicisque possideantur; an vero a schismaticis, aut ab aliis occupetur, quibusque mediis posset recuperari?

39. An qui praedium illud curat, aliquid ex eo percipiat emolumenti, quantum sit et in quo positum?

Episcopi, eorumque residentia

40. Utrum in provincia, seu missione, aliqua sit ecclesia cathedralis, aut episcopi alicujus residentia et quis sit episcopus?

41. Qualis sit ipsius fundus, et quos inde percipiat fructus?

42. An bonis mobilibus dotata sit mensa episcopalis, qualia sint, et in quo statu posita?

43. An revera ab ecclesia possideantur, an ab aliis et a quibus? num suppetat ea recuperandi locus?

44. Num ibi sit episcopale domicilium et quale? num etiam liceat episcopo ibidem commorari?

45. Quaenam sit ejus cura et sollicitudo et cum quanto populorum assensu officio pastorali fungatur? soleatne ibi residere?

46. An rebus publicis, politicis, status, aliisve hujusmodi, quae pastorem minime decent, sese immisceat et implicet?

Regulares

47. Quinam ibi sint regulares, cujus ordinis, aut instituti?

48. An sub obedientia vivant et quis sit superior eorum?

49. An conventus formatos habeant, aut hospitia dumtaxat?

50. Ubinam extructa sint, cujusque sint qualitatis?

51. Quot religiosi in singulis habitent? quot inter eos sacerdotes? quot laici?

52. Cum quanto decore et munditia ecclesiam curent?

53. Num ab officio chori ad agrorum culturam, aliave ejusmodi opera abducantur?

54. Utrum in communi vivant et cum regulari observantia; an vero separatim et in domibus privatis?

55. Quae sit eorum in genere et in particulari fama, tum apud christianos, cum apud infideles?

56. An aliquos redditus habeant? an eleemosynis vivant, vel aliis modis sustententur?

57. Singulorum declaretur nomen, aetas, doctrina et mores.

Regulares missionarii

58. Dicant quinam inter eos missionarii sint, eorumque nomina singillatim exprimantur.

59. De singulis referatur a quo tempore hucusque missionibus illis inserviant.

60. Quanto cum fructu missionem exerceant et in quae opera praecipue incumbant?

61. Num ex sacramentorum administratione aliquod commodum percipiant?

62. An otiosi vivant in locis residentiae, neglectis aliis, in quibus iis qui longe distant et auxilio sunt destituti, opitulari possent? et a quo tempore sic se gerant?

63. Utrum dicti missionarii aliquem fructum licitum percipiant ex missionis exercitio, quis sit et in quo consistat?

64. Eadem referenda sunt de praefecto missionis, maxime vero cum quanto studio et prudentia missionem dirigat?

65. Quantum aliis religiosis gratus sit, atque etiam saecularibus?

Sacerdotes saeculares

66. Eadem reddenda est ratio nominis, aetatis et patriae quorumlibet sacerdotum saecularium et clericorum ibidem commorantium, declarando quoque quibus litteris studuerint, et in quibus locis.

67. An patrimonialibus, ecclesiasticisve bonis fruantur?

68. Quibus sint moribus, dotibusque instructi?

69. In qua nunc opera incumbant et antea incubuerint?

Sacerdotes saeculares missionarii

70. Nominatim exprimendi sunt qui sint missionarii et a quo tempore?

71. De omnibus singillatim dicat, qua cura, quove studio, fungatur officio?

72. Num commissa sibi loca frequenter visitent, maxime autem quae remotiora sunt?

73. Quanto cum fervore ac vigilantia rebus fidei et ad animarum salutem spectantibus operam navent?

74. Cum quanta prudentia, et moderatione erga omnes se gerant, et praecipue erga infideles, quantumque sint eis accepti?

75. An rebus politicis, toties et tam severe a S. Congregatione prohibitis, implicentur, licet sub praetextu boni?

76. Utrum in eorum functionibus partialitatis nota aliqua affulgeat, lucrive cupiditas; num etiam ex eis aliquid commodi licite percipiant?

Sacerdotes absentes

77. Si forte extra missionem aut provinciam reperiantur alii sacerdotes ex partibus illis oriundi, referenda sunt eorum nomen, aetas, dotesque, sicut de caeteris dictum est: locus etiam in quo resident, et opera in quae incumbunt.

Juvenes idonei et studia

78. Si in missione, aut provincia existant juvenes aliqui clerici, aut saeculares, moribus insignes, qui ingenium, spiritumque vere ecclesiasticum praeseferant, quique ad sacerdotium et ad animarum culturam idonei videantur; singulorum accurate dentur nomen, aetas, patria et conditio.

79. An ad studium aliquod incubuerint?

80. An principibus christianis, infidelibusve subditi sint?

81. Num ibi sit in provincia magister aliquis, qui juventutem exerceat? quas literas doceat, quibusque ille sit moribus ac doctrina instructus? quot sint ipsi scholastici? ubinam commoretur? et quid inde percipiat emolumenti?

Moniales

82. Si quis fit monialium conventus in aliquo missionis loco, declaret cujus sit instituti, cujus curae et ministerio subsit?

83. An clausuram moniales observent, vitamque communem?

84. An votis religionis obstringantur, an vero simplicium conservatoriorum obligationibus?

Status praeteriti temporis et progressus

85. Praebeat tandem aliqualem notitiam de statu, in quo temporibus praeteritis a viginti aut triginta annis circiter extiterit catholica fides in illa provincia et in particularibus quibusque locis?

86. An ab illo tempore fuerit aliquo modo progressa fides? num re vera hoc ipso tempore promoveatur, assignando occasiones progressus, aut defectionis, si qua forte extiterit?

Impedimenta fidei, necessitates et remedia

87. Singillatim dicat, quae sunt progressus fidei, missionumque impedimenta, quibusque remediis utendum sit?

88. Attente perpendat spirituales Christianitatis illius necessitates, eas distincte referat, mediaque proponat, quae ad praeteritorum damnorum restaurationem et ad majorem progressus promotionem, suus sibi zelus, locorumque cognitio, in mentem prudenter adduxerint.

89. Referat quoque num sint dioeceses, missionesque vicinae, a quibus illae pro temporis exigentia facilius possint adjuvari?

Loca vicina

90. Complectendo etiamnum circumvicina loca, non solum statum fidei in illis, ejusque necessitates referat; sed etiam si locum esse perspexerit, eam in vicinas partes, aliasve inducendi, evangeliumque praedicandi, exponat sincere quibus mediis id facilius perfici posse judicet.

Hogy Pilutio mikor indult el Moldvából, nem tudjuk, de valószínűnek tűnik, hogy 1663. február–márciusban. Áprilisban már úton volt. (Ld. Tomasi megjegyzését 1663. április 29-i levelében, 543.1.) Misszionárius társainak levelei, amelyeket magával vitt, 1662. végén és 1663. elején íródtak. Ezekből megtudjuk, hogy két moldvai ifjút vitt magával, hogy Rómában a kollégiumba kerülve tanuljanak és pappá legyenek; egyikőjük moldvabányai, a másikójuk kutnári. (Johannes Baptista Berkuce kutnári plébános levele, Kutnár 1662. december 29: APF Vienna Vol. 8, Fol. 92; Gabriele Tomasi levele: Bákó, december 30. uo. Fol. 96–97; Giovanni Battista del Monte levele, melyben misszionáriusi kinevezését kéri, mert a Tomasitól kapott ideiglenes engedély októberben lejár, Moldvabánya, 1663. január 10: uo. Fol. 94.)

Pilutio és a két ifjú (egyikőjük a moldvabányai Gregor Gross volt) Lengyelországon át utazott, de nagyon lassan haladtak. Egy ideig talán Varsóban időztek, aztán Pilutio lázas betegségbe esett, a gyaloglásban bokája kificamodott, úgyhogy november 9-én még csak Prágában voltak. (Pilutio levele a Szent Kongregáció titkárának, Mario Alberizzinek: APF Vienna Vol. 8, Fol. 100–101.) November végén érkezhettek Rómába.

Rómában megtette első jelentését, s még decemberben kinevezhették a moldvai konventuális ferences misszió prefektusává. Ezzel egyidőben adhatták át neki az akkor elkészült, 90 pontból álló kérdőívet, melyre ott Rómában, emlékezetből megírta válaszát.[1] Ebből a nyilván terjedelmesebb iratból a Hitterjesztés Szent Kongregációja kancelláriáján Antonio Barberini bíboros, a Kongregáció elnöke számára, pontonkint kivonatot készítettek. (*G/2* irat. Jelzet nélküli XX. századi másolata: MTAK Veress. 1201–1205. fol.; kivonatosan kiadta, számos értelemzavaró olvasási hibával, a bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchiv egy nem létező állagára történő utalással: CANDEA: *Catolicismul*, Függelék V. sz. 62–68; téves keltezéssel, 1663. október 17. idézi: DOMOKOS: *Moldvai magyarság* 1941. 79.) Készült egy másik kivonat is, kérdéskörönként összegezve a válaszokat, minden valószínűség szerint a Szent Kongregáció titkára, Mario Alberizzi számára. (*G/1* irat) Az alábbiakban ezt közöljük.

17. dicembre 1663.[a)]

Sommario

Relatione della missione di Moldauia lasciata dal P. Vito Pilutio, prefetto della missione di missionari conventuali in quella provincia.

Grandezza e qualità della missione. (No. 1. et sequentes)

Si stende la Moldavia 20 giornate in longhezza et in larghezza dieci. Confine con l'Ungaria, con la Tartaria, con la Moscovia, con la Valachia et con i Cosacchi. Verso l'Ungaria e Transilvania è montuoso, aspra et ingombrata da boschi, verso la Polonia e Moscouia è piegata in pianure. Abunda di

[a)] Más kéz írásával; ugyanezt a dátumot ugyanaz a kéz az irat minden lapjára rájegyezte. (A Szent Kongregáció tanácsülésének napja, amelyen az ügyet megtárgyalták.)

[1] Hogy a kérdésekre adott válaszát még Rómában megírta, azt nemcsak az tanúsítja, hogy 1661. december 17-én a Szent Kongregáció már meg is tárgyalta azt, hanem a feleletekben rejlő tévedések (a nevekre rosszul, vagy sehogy sem emlékezik) s az egészen általános lélekszámbeli utalások is.

viveri d'ogni sorte, soltanto[b)] l'oglio, ma con tutto ciò è povera, e vive sempre con inquietudine e timore, essendo sottoposto all'incursioni di Tartari, Cosachi et Ungheri. Vi è commercio frequente et i missionarii possono scorrere facilmente par aiuto dei christiani. La strada più sicura per inviarvi le lettere è quella di Polonia.

Dominio e linguaggio. (7–8.)

Ha il suo prencipe proprio chiamato Gregorio Tabigia[2] scismatico, il linguaggio è valacho.

Luoghi di missione e numero d'anime. (9. et sequentes)

Ci sono Jassis, Kotnar, Baia, Socciaua, Baccouia, Us, Tatrus con quattro ville, Barlatte, Saboiani con sette ville, Calazze, Foroani, Nempzi, Vasluy, Amatia, Carlio e Roman et appartengono alla diocese di Baccouia.[3]

In Jassi, Socciaua, Cotnar e Baia sono sempre dimorato i missionarii, essendo i luoghi più commodi e l'esercitio della missione è permesso per tutto. Quei che governano, risiedono in Jassi e Socciaua. In Jassi vi sono 60 famiglie cattoliche, 30 in Baia, 50 in Kotnaro, 8 in Socciaua, 10 in Nempzi, 7 in Roman, 100 in Saboiani con le ville, 80 in Tatrus con le ville, 20 in Barlatte, 40 in Vasluy, 10 in Trebesce, 15 in Almatia, 8 in Carleo, 20 in Calazze. In Baccouia ve n'erano 50 ma se ne partirono per la carestia, se bene hora vanno ritornando. Fra questi cattolici le persone di maggior consideratione sono il Miscozzi in Jassi, Pietro Capra e Francesco Valentini in Kotnaro, Nicolò Wolf in Baia et in Socciaua il capitano Giovanni Gozzadini.

Fra i scismatici non v'è alcuna persona insigne in scienza et il ridurli alla fede è cosa difficile, poichè il prencipe non lo permette.

Esercitio della religione cattolica. (Rito, errori et abuso.) [16–22.][c)]

La predicatione evangelico e l'amministratione de sacerdoti è permessa del prencipe indifferentemente. I cattolici sono di rito latino. Gli errori più commoni fra loro sono i matrimoni clandestini, lasciare la prima moglie e pigliare la secondà, usano superstitioni nel medicare et che muiono senza battesimo e la cagion principale di questi errori è la manchanza di sacerdoti si ch'il rimedio sarrebe di mandarvene buon numero.

b) Kimaradt, valószínűleg: manca

c) A Summario készítője a kérdőpontok számát nem mindig tüntette fel. A bíboros számára készült kivonatból pótoltuk.

[2] Helyesen: Dabija Eustachius, aki 1661. szeptemberétől 1665. szeptemberéig uralkodott. (A *G/1* iratban a név ugyanígy írva.)

[3] A nevek helyesen Jaşi (Jászvásár), Cotnari (Kutnár), Baia (Moldvabánya), Socavia (Szucsava), Bacovia (Bákó), Husz, Tatrus (Tatros), Barlád, Săbăoani (Szabófalva), Galazzo (Galac), Foroian (Forrófalva), Nemc, Vaslui (Vászló), Amadzsej, Carlio (A *G/1* iratban ugyanígy): nem tudtuk azonosítani, Roman (Románvásár).

Primo i scismatici oltre i pagani, vi sono degli Armeni e gli errori più gravi sono che negano il Purgatorio e l'autorità del papa, e fanno i matrimonii a loro capriccio.

Libri. (23., 24.)

Non ha havuto notitia di libri d'alcuna sorte.

Chiese. [25–32.]

Tra tutta la provincia vi saranno più di quattromila chiese et i cattolici ne haveranno 25, le quali soglion essere nel mezzo delle città. Vi sono 50 monasterii di monaci di San Basilio situati ne' boschi. Tutte le chiese di cattolici ogni volta ch'habbiano il sacerdote, sono con cura d'anime. Quella di Jassi sotto il titolo dell'Assunta è offitiata da un padre gesuita. Quella di Kotnaro da un prete dell'istessa città, quella di Baia da un padre conventuale, quella di Saboiano da un prete secolare, e quella di Baccouia da un padre zoccolante. L'altre sono senza sacerdoti. In Kotnaro, Baia, Socciaua, Baccouia, Saboiani e Tatrus sono di sasso; in Jassi con tutti gli altri luoghi sono di legno, e tutte quelle che hanno i sacerdoti, si trovani in bonissimo stato. Solo in Kotnaro si conserva il Santissimo con la lampada, e con grandissima riverenza.

Gli ogli santi, dice il P. Vito,[4] ch'in tempo suo si facevano portare di Polonia. Le chiese di Jassi, Kotnari e Baia hanno paramenti bellissimi di tutti i colori e croci d'argento, l'altre hanno qualche due, quel tre pianete. In Baccouia dove risiede il vescovo, dice d'haver veduta una semplice pianeta et un calice mandato dalla Sacra Congregatione.

Nel resto Kotnaro ha cinque calici, e gli altri luoghi chi due, e chi uno.

Beni delle chiese. [34–38.]

Tutte le 25 chiese hanno annessa l'habitatione per il sacerdote con un poco di giardino; la loro entrata consiste nel vino et i fondi parte sono goduti dalla chiesa, e parte sono occupati, e dice che potrebbe ricuperarsi con scriverne a quel prencipe. L'utile che ne ricevano gli officiali della chiesa è una botte di vino.

Vescovo e loro residenza. (40–46.)

Il vescovo è quel di Baccouia, e la sua residenza è nel convento dei padri zoccolanti, in tempo suo una sol volta dice ch'vi stette 5 mesi, e che nel suo ritorno ne arrivò un altro. La sua rendita è incerta, i beni ch'hora gode, sono un molendino, alcuni terreni, che sempre si coltivano, con cento pecore,

[4] Vito Pilutio, a jelentés írója. (A Sommario készítője a válaszokat nyilván áttette harmadik személybe.)

vacchi e cuppelli,[5] e d'ogni casa han 15 baiocchi. Ve ne sono degli altri, ma non in suo potere per ricuperarli, bisognarebbe parimente scriverne al prencipe. L'habitatione è di legno e gli è permesso di dimorarne. In quel poco tempo ch'vi stette, dice ch'diede sodisfattione, attendendo all'offitio suo senza ingerirsi in cose politiche.

Regolari. (47–57.)

Vi sono due gesuiti, due zoccolanti et un conventuale che habitano nelle parochie et i zoccolanti nel convento, e quando vi stanno i signori, vivono sotto l'obedienza. I gesuiti stanno in Kotnaro, et in Jassi, i zoccolanti in Baccouia, ed il conventuale in Baia. Mette il nome, la patria e l'età di ciascuno, e dice che sono di sufficiente dottrina e buon esempio, che vivono d'elemosine e che tengono le chiese con la decenza possibile.[6]

Regolari missionarii. (58–65.)

Dice, che nessuno degli accennati regolari è missionario; ma ad ogni modo torna a parlar di loro e toccando l'entrate che cavanò dalle chiese, dice che quella di Baia da 15 scudi l'anno e quattro barile di vino.

Che il convento di zoccolanti di Baccouia non riceve soccorso veruno dai cattolici, perchè desiderano d'haver più tosto un sacerdote per i loro bisogni speciali. Che il gesuita di Jassi ha quattro vigne e ducento cuppelli.[7] Che quello che sta in Kotnaro ha sedici bovi, 30 vacche, 14 vigne, 100 cuppelli e raccoglie grano, orzo e miglio ma non serve la chiesa.

Circa il prefetto delle missioni[8] dice che quando vi è stato, ha governato con gran prudenza et è stato grato a religiosi et a secolari.

Preti secolari. (66–68.)

Sono due, uno in Kotnaro, chiamato Giovanni Battista Bercuze, stato alunno del collegio vestro, a cui oltre tre vigne, ch'ha di patrimonio, la chiesa rende 50 scudi l'anno, e sono cinque anni, ch'è missionario; l'atro in Saboiani per nome Don Michele Ungaro d'anni 60,[9] semplice grammatico, ritrahe dalla chiesa 18 scudi l'anno et ambidue attendono all'offitio loro. Msig. Segretario però aggiunge ch'il suddetto Bercuze non ostante quello ch'detto di P. Vito non manca mai di dimandar sussidi.

[5] Valószínűleg elírás, ehelyett: caprelli (A *G/1* iratban ugyanígy).

[6] A *G/1* irat név szerint felsorolja őket: Quel padre conventuale se chiama Fra Giovanni Battista del Monte, d'anni 34; padri giesuiti, uno se chiama Fra Sebastiano [Stanisław Batyowski?] Polacco, d'anni circa 60; l'altro Fra Stanislao [Sczytnicki] pure Polacco, d'anni circa 50; laico e anco polacco d'anni 25, il nome non lo so [Andreas Antonio Rzeczkowski]; padri zoccolanti uno si chiama Fra Gabriele Bulgaro [Tomasi?] d'anni incirca 45; Fra Biagio [Koičević], pure bulgaro, d'anni 38 incirca, tutti sono di sufficiente dottrina e di bono essempio.

[7] Talán a cuprico szóból, rézpénz értelemben.

[8] Gabriele Tomasi

[9] Rabcsonyi Mihály

Preti secolari missionarii. [69–76.]

Basta quel che s'è detto nell'antecedente §.

Preti absenti. (77.)

Non v'è che dire.

Giovanni habili e studii. (78–81.)

Ve ne sono parecchi nativi di quelle città, ma tutti in habito secolare, e sono di buona indole, hanno studiato un poco di grammatica, adesso però non v'è alcun maestro.

Monache. (82–84.)

Non vi sono altre monache che quelle di scismatici, le quali stanno fuori di clausura, ma fanno vita in commune e professano anch'i voti.

Stato nel tempo passato e progresso. (85–86.)

Doppo ch'ivi sono andati i missionarii dice, che quelle genti si sono ridotte a buono stato, del resto di tempi adietro, non ne fa mentione.

Impedimenti alla Santa Fede, bisogni e rimedii. (87–89.)

Dice che l'impedimento maggiore proviene dal prencie e che rimoverlo sarebbe necessario che la Congregatione scrivesse e che il miglior mezzo per sovvenire quei popoli sarebbe la copia di sacerdoti.

Dice che alla Moldauia il paese più vicino è la Tartaria Minore e da quel'altra parte la Vallachia.

[Az iraton folytatólagosan, ugyanannak a kéznek az írásával, a Szent Kongregáció 1663. december 17-i tanácsülésén a jelentéssel kapcsolatban hozott határozatok:][10]

Nella relatione di Moldauia si son notate le cose seguenti che paiono haver bisogno di qualche provedimento.

Primo. Che trovandosi alcuni beni appartenenti alle chiese parochiali, et altri alla mensa episcopale di Baccovia, occupati da diversi, per ricuperarli se ne potrebbe scrivere a quel prencipe.

[10] A *G/2* iratra a Szent Kongregáció titkára, Mario Alberizzi s.k. szintén följegyezte a határozatokat.

Dice Msig. Segretario, ch'essendo questo prencipe scismatico e non passando communicatione con la sede episcopale com'han fatto altri, sarà forsi meglio procurarla per mezzo del Re di Polonia.[d)]

2°. Che un padre gesuita, che sta in Cotnaro, gode molti proventi che consistono in bestiame et biade, ma non serve la chiesa.

Dice Msig. Segretario che confronta con questo la relatione che ne ha dato il vescovo di Baccouia.[e)]

3°. Che vi sono parecchi giovani, tutti però in habito secolare, i queli sono di buona indole et hanno studiato un poco di grammatica, ma hora non v'è alcun maestro.

Dice Msig. Segretario che due di questi giovani condotti dall'istesso P. Vito sono stati ricevuti nel Collegio di Fermo,[11] ma che per instruttione generale degli altri par bene d'imporre all'istesso prefetto, che faccia tener scuola da uno o due di suoi frati.

4°. Che l'impedimento maggiore alla propagatione della fede proviene dal prencipe e che per rimuoverlo sarebbe necessario che la Sacra Congregatione gli scrivesse.

5°. Che il mezzo migliore per sovvenire quei popoli sarebbe la copia di sacerdoti.

Dice Msig. Segretario che a questi si è provisto con la missone inviatavi di sei religiosi e[12] col colleggio di Fermo s'andaran facendo i paesani.

Megjegyzés

Pilutio itt közölt válaszait v.ö. az ugyancsak általa 1671-ben adott részletes válaszokkal. (Kiadta: PALL: *Controversie* XXII. sz., 123–132. Ld. *Iratok* 115. sz.)

[d)] *G/2:* Quoad primum, scribatur nuncio, ut a rege Poloniae impetret commendatitias principi Moldaviae.

[e)] Quoad secundum: agatur cum vicario generali Societatis Jesu.

[11] Ez a „Bevezetésben" említett két személy, aki Pilutióval ment Rómába.

[12] Ez a hat misszionárius, minden jel szerint, Vito Pilutióval együtt indult Moldvába 1684 tavaszán.

100.

1664. április 2., Galac

ANTONIO ROSSI DA MONDAINO KONVENTUÁLIS FERENCES MISSZIONÁRIUS LEVELE MARIO ALBERIZZINEK, A HITTERJESZTÉS SZENT KONGREGÁCIÓJA TITKÁRÁNAK

AZ IRAT: *A/1:* APF Vienna Vol. 8, Fol. 146–149. (Végig s.k.); *A/2:* U.o. Vol. 142, Fol. 142 + 145 + 150–151. (Tisztázat, s.k. aláírással.) – *D:* MTAK Veress 1206–1209. fol. (Ismeretlen másolata az *A/1*-ről az 1900-as évek elejéről, jelzet nélkül.)

TARTALMA: *Galac városa Konstantinápolytól szárazföldön 8, vízen 4 napi járásra fekszik, mindenféle nemzetbeli kereskedő megfordul itt. Lakosai jóindulatúak, de részegesek és mind rabszolgája a töröknek; a papokat tisztelik. Kilenc családnyi katolikus él itt, mind nagyon szegény, jóindulatú de tudatlan; őt szívesen fogadták. 30–40 éves emberek még a keresztvetést, a Miatyánkot sem ismerik, legalább három éve nem is gyóntak. Gondozásukat a püspök a három napi járásra fekvő Husz papjára bízta, de az hét hónap alatt egyszer jött csak ide. A templomot és a plébániát az egész várossal együtt, három éve felégették, azóta újraépítették; elég kicsi, szalmatetős, benne fakereszt, három viseltes palást, oltárdísze, szenteltvíztartója és harangja nincs; mindkét kelyhe törött, az egyiket megjavította. Minden nap misézik, de az emberekért, hogy résztvegyenek, külön el kell menni a házaikba. Sajátkezűleg készített oltárdíszt, most az oltárképen kezdett el dolgozni és akar egy zászlót is csinálni, körmenetekhez. Keresztelni hoztak hozzá egy gyermeket, a keresztapa skizmatikus, a keresztanya katolikus; mivel azt állították, hogy ez itt bevett szokás, elfogadta őket. Két kereskedő kereste fel. az egyik görög, a másik Schióból való, eddig a szakadárok templomába jártak, most jöttek át hozzá; az egyik mindig katolikus volt, a másik áttért a görögkeleti hitről. Ha nem lennének idegenek, már feljelentették volna őket a vajdánál; az áttérést ugyanis halálbüntetés terhe alatt tiltják. Egy görögkeleti pap igyekezett barátkozni vele, többször résztvett a miséjén is. Életmódja visszavonult, egy templom melletti házban él egy jóravaló családnál. Ha a piacra megy, az illendőség kedvéért mindig másodmagával megy. Csuhát és körgallért visel, öltözéke az emberekben tiszteletet ébreszt, ahogy az is, hogy vizet iszik. Fején rókaprémes sapkát visel, az itteni szokáshoz híven. Naponta mond csendes misét, ünnepnap énekeset, nagyböjt alatt Mária litániát is énekelt és betanította a híveket az „ora pro nobis" válaszra. Ha kicsit hosszabbak lesznek a napok, ebéd után a templomba fogja rendelni a gyermekeket, hogy tanítsa őket. Sok könyvet hozott magával, különösen alkalmas e celra Rezzani munkája: „A keresztény ifjú." Mindent a helyi nyelvre kell lefordítania, hogy megértsék, ami elég fáradságos. Egy 9 éves fiút megtanított, hogy ministráljon és az énekes misén „et cum spirito tuo"-t válaszoljon; megtanulta az összes betűt, tudja a Miatyánkot, Üdvözlégyet, Hiszekegyet stb. Van itt még két gyermek, egy 7 és 8 éves, de olyan szegények, hogy ha jönnek, ő ad nekik enni. Elvonultan él, ez természetéből adódik, ahogy az is, hogy vizet iszik, de ezért is szent embernek tartják; saját kezével megcsinál mindent, amire szüksége van, amellett festeget. Azt hallotta, hogy 6–8 napi járásra innen, Tatárországban van Csöbörcsök, 30 háznyi kato-*

likus, papjuk nincs, két vagy három éve a jezsuitákat egy „dascaló"-nak mondott ember elűzte, most ő végzi az egyházi szolgálatot, keresztel stb., nyilvánosan iszik a kehelyből, azt mondják a lutheri szekta híve. Kereskedőnek öltözve oda akar menni, hogy húsvétra odaérjen. A holmiját itt hagyja Galacon, 20–25 nap alatt vissza is érne, mindent megfigyel és mindenről beszámol majd. Válaszukat Konstantinápolyba küldjék Ridolfi dalle Fratte püspöknek azzal, hogy továbbítsa Giovanni Mascellini orvosnak Moldvába.

Bevezetés

A sajátkezűleg írt levelet Rossi Mario Alberizzinek címezve, Lengyelországon át küldte Rómába, míg a tisztázatot Konstantinápolyon át irányította, egy Giacomo Fabrettinek, a Szent Kongregáció kancelláriája vezetőjének szóló levéllel. (A levél: APF Vienna Vol. 8, Fol. 143–144.)

[Címzés a levél külzetén:] Ill.mo e Rss.mo Sig. P.ne Colendissimo, Msig. Alberici, secretario de Propaganda Fide.

Illustrissimo e Reverendissimo Signor,
Padrone mio Colendissimo sempre.

Un altra volta scrissi a V. Sia Ill. e Rss. per via di Polonia e la mandai in mano di Msig. nuntio apostolico,[1] nella quale gli do nova, come dal padre magistro Vito prefetto delle missioni di Moldauia, Valachia.[2] Son stato mandato qui in Galaz di Moldauia, quale sta situata sopra la riva del Danubio, lontano da Costantinopoli per terra 9 giornate, per aqua 4, confina con Turchi, Tartari et altre nationi. Questa città è mercantile e concorrono mercanti d'ogni natione, stante la comodità del fiume, che è profondissimo. Le genti del paese sono amorevoli, ma possono dire d'essere tutti schiavi del Turco. Sono riverenti al sacerdote, ancorche non sii di lor legge, et in particolare quando vedono il buon essempio. Il lor peccato principale è l'imbriacarsi. Ho ritrovato nove case e famiglie de cattolici, tutti poveri, li quali m'hanno accettato con somma consolatione. Sono persone buone, ma ignoranti. Basta il dire che hanno 30 e 40 anni e non si sanno far il santo segno della croce, non che dire il Pater noster. Gli ho cominciati a confessare e ritrovo, che sono doi e tre anni, che non si sono confessati alcuni, e questo per non havere sacerdote. Da Msig. vescovo di questa provincia[3] gli fu assegnato un prete, che stà in una terra che si chiama Us,[4] lontana doi o tre giornate, il quale in sei mesi vi è venuto una volta sola, et apena vi si fermò. La chiesa, 3 anni sono, con la casa fu abrugiata, assieme con tutta la città; l'hanno rifatta, ma però è assai piccola, la longhezza è di 17 braccia e larga a pro-

[1] Antonio Pignatelli
[2] Vito Pilutio
[3] Stefan Atanazy Rudzinski
[4] Husz

portione, alta un'homo e mezzo, coperta di paglia con un quadretto alto un palmo e mezzo, fatto sopra la tavola, con croce di legno senza crocefisso, con tre pianete usate et un sol parato, ne fonte baptismale, ne dove si tiene aqua benedetta non vi è. Non vi è campana di sorte alcuna, doi calici ambi rotti, uno però l'ho fatto agiustare, che se ne pole servire. Io gli celebro ogni giorno e mi bisognia andare a chiamarli alle loro case. Ho fatto con le mie mani un parato per l'altare; hora ho cominciato ad ingrandire l'ancona, gli faccio un stendardo per le processioni, che spero fare con l'aiuto di Dio, assieme con la croce.

Mi è occorso battezzare un figliolo, dove è stato patrino un homo scismatico, vi stette con ogni riverenza; matrina è stata cattolica; feci resistenza al scismatico, ma mi dissero, che così era consuetudine e per questo l'amisi. Mi succede, che doi mercanti forastieri, un Greco e l'altro da Scio[5] andavano alle chiese di questi scismatici, hora vengono alla nostra con gran devotione ogni giorno. Quello da Scio mi dice, esser sempre stato cattolico, ma che andava alle chiese de scismatici per non esser sacerdote nella nostra. L'altro è Greco scismatico, al quale gli ho fatto abiurare la setta, e con somma letitia ha abbracciato la nostra. L'ho interrogato di molto et in particolare che cosa lo move a tornare nel grembo di Santa Madre Chiesa? Mi dice, che è molto tempo che vive con screpolo, e che il vedere molti disordini nella sua prima setta et il poco esempio de sacerdoti gli da a vedere, che non è buono la sua setta; ma doppo che ha veduto il nostro modo d'officiare et trattare, che gli è cresciuto il desiderio e però ne ringratia Iddio, etc. Questi scismatici vedendo questo (parlo de sacerdoti) fremano, se bene non dicono niente, perchè sono forastieri questi mercanti, ma se fossero nationali del paese, non l'havriano permesso, ne fariano risentimento appresso il prencipe. Vi è pena la vita a quelli, che nascono e sono allevati nella loro setta, a volersi partire e farsi in altra, ma se uno delli nostri si facesse della loro, l'abbracciano con ribattezzarlo un altra volta, e se vuole ritornare, pole tornare, che non vi è pena.

Uno di questi sacerdoti più volte mi ha salutato nella strada con profonda riverenza, et è venuto doi volte mentre dicevo la messa ad ascoltarmi M' ha detto, che vole venire un giorno a desinare con me. E questo è un sottc priore o vicario, homo di 40 anni incirca. Io gli ho detto, che quando verra, sarà ben venuto, vorebbe questo ch'io andassi da lui per potere dire, che io riconosco loro per maggiori, et credo che V.Sia Ill. m'intenderà, ma io questo non voglio fare, perchè non mi curo della loro amicitia e, del tutto mi par bene darne parte a V. Sia Ill. sinceramente.

Il mio modo di vivere è questo. Io me ne sto continovamente ritirato dalla casa alla chiesa, perchè sto in casa d'un catolico, homo veramente da bene, che non ha altro che sua moglie con un figliolino di tre anni. Sono andato al mercato o piazza per provedermi delle cose necessarie per me, con

[5] Schio, város Észak-Itáliában, Vicenza közelében

condurmi con me uno, per andare con il debito decoro, cinque o sei volte, sempre con la mia veste e ferraiolo insino alli piedi, conforme andavo in Italia. Questo modo di vestire gli rende riverenti, devoti et alcuni se ne meravigliano; in testa porto una berretta conforme usa qui, foderata di pelle di volpe. Il mio naturale è di bere acqua, questo accresce la devotione.

Canto messa tutte le feste et ogni giorno la dico letta. Questa quaresima canto con pietà ogni giorno con letanie della Beatissima Vergine Maria, e con gran fatica gli ho assuefatti a rispondere: „Ora pro nobis". Non mancaro, quando saranno li giorni più longhi, in giorno di festa (et allora credo, che vi sarà la campana) fare, che li figlioli doppo pranzo venghino in chiese, e così spero d'insegnarli le devotioni. Mi sono portato molti libretti et in particolare mi ritrovo la „Dotrina Christiana" et un altro libretto intitolato: „Il giovinetto Christiano" composto dal P. Rezzano, veramente approposito per ammaestrare figlioli, stampato in Roma nella stamparia del Corbelletti.[6] Mi bisognarà tradurre ogni cosa in questa lingua, acciò l'intendano, e qui mi bisognarà usare una buona fatica. Ho ritrovato un figliolo di 9 anni e mezzo, al quali gli ho insegnato di servire alle messe e rispondere: „cum spirito tuo amen" etc. alla messa cantata, e veramente è un bonissimo ingegnio, impara tutto quello, che se gli insegna; e unico figlio d'una vedova povera, conosce in un mese e mezzo tutte le lettere, sa il „Pater noster", „Ave Maria", „Credo" et „Salve Regina". Ve ne sariano altri doi di 7 in 8 anni, ma sono tanto poveri che quando vengano, mi bisogna spesarli, e così per la loro povertà tralasciano il venire. Il mio stare ritirato non procede da bontà, ma dal naturale, come ancora il bere dell'acqua, e questi stimano che sia santità. In case sono continuamente in occupatione, perchè Iddio m'ha dato attitudine, che con le mie mani faccio quello che voglio, e però hora me la passo con la pittura.

Intendo lontano di qui 6 o 8 giornate in terra de Tartari vi sii una terra o città chiamata Ciberci,[7] dove sono da 30 case de cattolici, e non hanno sacerdote. Lo desiderano, e doi o tre anni sono, lo dimandarono alli padri giesuiti. Gli fu concesso, ma non vi potette dimorare, per chè vi è un homo cativo, al quale gli danno nome di Dascaro,[8] che vol dire homo sapiente, e questo fa tutte le fontioni in chiesa con battezzare et altro. Beve publicamente al calice e fa mille altre indignità, e mi si dice che tenghi la setta di Lutero. Questo iniquo quando vogliono andare sacerdoti, gli brava sopra la vita e così non vi possono habitare. Ho pensato d'andarvi travestito da mercante et a questo affetto faccio fare una veste di colori all'usanza del paese. Voglio portare alcune bagatelle, quali io mi ritrovo, e fatto Pasqua, farò questo viaggio. Lasarrò tutte le mie robbe qui in Galazzo, mi trattenero fuori

[6] Benedetto REZZANI († 1639) sagonai (Corsica) püspök munkája: *Adolescentulus Christianus instructus pro sacra synaxi.*

[7] Csöbörcsök

[8] Dászkel (román: dascal): román (görögkeleti) kántortanító

de 20 overo 25 giorni, che meno non potrò stare, stante la lontananza, e vedro osservare, e del tutto gli ne darò parte sinceramente.[9]

In tanto V. Sia Ill. ne potrà passar parola con cotesti Em.mi e spedire le debite facultà, acciò che se occorreranno, che ci ne potranno servire o per me, o per altri, come gli parerà, e piacera. Io sono per servire o qui, o in altro luogo, poco importa; dove mi portano, starò. Se si compiacera rispondere, potrà inviare in Costantinopoli a Msig. Ridolfi dalle Fratte, o veramente al Sig. Giovanni Mascellini medico, che da Costantinopoli a Galazzo o per mare, o per terra molte volte vi sono occasioni.

Questo è quanto per hora mi occorre. Mi perdoni se sono troppo lungo nel scrivere, perchè intendo servire e non infastidire. E con profonda riverenza gli baccio le sacre vesti e l'istesso la supplico fare da mia parte a tutti cotesti Em.mi. Galazzo di Moldauia, li 2 di Aprile 1664.

Di Vostra Signoria Illustrissima e Reverendissima affettuosissimo, divotissimo et obligatissimo servitor vero

Fra Antonio Rossi da Mondaino
missionario apostolico

[Egykorú följegyzés az *A/2* kézirat külzetén:] 19 Januarii 1665. Nuncio Poloniae[10] pro informatione. Manfroni prosecretarius.

Megjegyzés

1665. február 28-án Antonio da Rossi újabb beszámolót küldött Mario Alberizzinek, a Hitterjesztés Szent Kongregációjába. Közölte, hogy a teljesen üres és csupasz galaci templomot saját keze munkájával már teljesen berendezte. („In primo ho fatto l'altare maggiore et vi ho posto una pietra tutta d'un pezzo, che stava in mezzo alla strada del nostro cimiterio, che prende tutto l'altare, ho doi parati, d'altre uno dipinto in tela, e l'altro di drappo, il primo l'ho fatto io, il secondo è della chiesa, gli ho fatto una croce di legnio indorata con il crocifisso da una parte, e da l'altre una Beatissima Vergine, cinque quadri, cioè uno che pende dal'altare et agiunge per visio al sofitto della chiesa et è l'altezza d'un homo, largo a proportione. L'altare sta in isola et di dietro forma un poco di coro e dalle parti di detto altare vi si formano doi porticelle, sopra delle quali vi ho fatto un San Pietro et un San Paolo. Più sotto nel principio del corpo nella chiesa vi ho fatto doi altari, quali stanno in faccia, a man dritta vi ho fatto un quadro alto tre cubiti e largo a proportione di San Nicolò vescovo, che è il titolo di questa chiesa. Da l'altra parte vi ho fatto un Santo Antonio di Padova della istezza grandezza, che quando s'entra in chiesa, forma la proportione a l'occhio e tutti si vedono. In faccia vi ho fatto un stendardo per le processioni, ma siamo tanti pochi che ho stimato bene a non farle per hora.") Harangot is szerzett, egy aranyért egy tatártól vásárolta, „che veniva dalla guerra", a súlya 15–16 font, s hangja az egész városban hallható. Lehetne egy másikat is önteni, az anyagot megszerezte, de senki nem ért hozzá. Ünnepeken a templomot feldíszíti virágokkal.

[9] Ld. 582. l. és *Iratok* 112. sz.
[10] A már említett Antonio Pignatelli

Lakását is kényelmesen berendezte, baromfit tart, s van egy borospincéje, bár ő maga csak vizet iszik. Amikor ideérkezett, sokan keresztet sem tudtak vetni, most már többen az imákat is tudják. Szolgálatát rendszeresen végzi, gyóntat, áldoztat, karácsonykor 45-en áldoztak. A nyelvet már annyira megtanulta, hogy az evangéliumot tudja olvasni és röviden prédikál is. Előző levelében már szólt a tatárok földjén fekvő Csöbörcsökről (Ciberci), ahol 30 katolikus család él; nincs papjuk, bár szeretnének. De van ott egy gonosz ember, aki uralkodik felettük, keresztel és temet, azt mondják azonban, hogy eretnek és elűzi a papokat, akik oda mennek. Jelentette már, hogy oda szándékozott menni. Ezt tudatta a Moldvabányán élő prefektussal [Vito Pilutio], aki hozzájárult és menlevelet is küldött. Végül mégsem ment el, több oknál fogva; az egyik, hogy a püspök egy bizalmasa írt neki és levelében megintette, mondván: „Megtudtam, hogy atyaságod Cibercibe akar menni; intem, ne menjen, mert a Monsignore [Rudzinski bákói püspök] maga akar oda menni, és ha te előbb mész, bajba kerülsz." A másik ok, hogy nincs útlevele a szultántól; figyelmeztették, hogy elfoghatják és rabszolgává tehetik; az is nehézséget okoz, hogy több mint egy hónapig távol kellene lennie Galactól, és ennyi időre nem akarja magukra hagyni az itteni öregeket, nehogy úgy haljanak meg, mint az állatok. Ami a galaciakat illeti, a múlt évben a vajda által követelt súlyos adók elől a nép török területre („in terra di Turchi") menekült, s mintegy 10 nap múlva tértek vissza. Egy másik alkalommal 40 000 tatár támadt az országra, akkor is török földre szaladt az egész város. Ő is velük ment, egy hónapig voltak távol. (APF Vienna Vol. 8, Fol. 188–190; XX. századi másolata: MTA Veress 1225–1228. fol. – Antonio Rossi végül megvalósuló csöbörcsöki útjára ld. *Iratok* 112. sz.)

101.

1664 július, Moldvabánya

A MOLDVABÁNYAI KATOLIKUS EGYHÁZKÖZSÉG LEVELE A HITTERJESZTÉS SZENT KONGREGÁCIÓJÁNAK

AZ IRAT: *A:* APF Vienna Vol. 8, Fol. 140–141. (S.k. aláírások; a levél Vito Pilutio páter írása.) – *D:* MTA Veress 1215–1216. fol. (Ismeretlen személy másolata az 1900-as évek elejéről, jelzet nélkül, a neveknél téves olvasatokkal.)

TARTALMA: *Köszönetet mondanak azért, hogy misszionáriusokat küldenek hozzájuk; mindig voltak ilyen misszionáriusok, a püspök mégsem akarja őket elismerni, ők pedig szegénységük miatt nem tudnak világi papot eltartani. Amikor Vito Pilutio atya elment, maga helyett hagyott egy pátert, akit azonban a püspök eltávolított, hogy mást ültessen a helyébe. Ez a pap botrányosan élt, Urnapján közmegbotránkozásra elejtette és elvesztette a szent ostyát, folyton szajhákkal sétált, még a püspök jelenlétében is. A görögkeletiekkel barátkozott, bevitte őket a templomba és együtt gúnyolódtak a szent dolgokon. Amikor Pilutio páter visszatért, nem akarta neki átengedni a helyét, sőt hetvenkedett, hogy megöli. Panaszt tettek a vajdánál, ő Pilutio páter mellé állt és elrendelte, hogy*

a másik papot űzzék el. Erre a püspök kiközösítette őket; ezt azonban ők visszautasították s közölték: nem engedik Pilutiót elűzni, inkább a vajdához fordulnak. Erre a püspök elvitte az említett papot. Panaszolják azt is, hogy a püspök nem háromévenként akarja őket vizitálni, ahogy a tridenti zsinat előírja, hanem évente három-négyszer, hogy javaikból ingyen éljen.

[Címzés a levél külzetén:] Eminentissimis et Rss[mis] dominis patronis nobis colendissimis, dominis cardinalibus Sacrae Congregationis de Propaganda Fide. Romae.

Eminentissimis et reverendissimis dominis patronis nobis colendissimis.

Maximas gratias reddimus[a)] dominationibus V[ris] eminentissimis, quod mittunt ad nos missionarios; et semper hic fuerunt missionarii et episcopus non vult illos acceptare et non possumus nos sustentare[b)] sacerdotem secularem. Sumus pauperes et ecclesia non habet vestimenta, calices et omnia necessaria nos fecimus. Et quando P. Vitus discessit,[1] reliquit unum patrem[2] et episcopus ipsum ejecit sine causa, et dedit nobis sacerdotem secularem,[3] qui multa scandala fecit, et nos diximus, quod non possumus eum sustentare et dedit consilium, ut accipiat paramenta ecclesiae. Multoties scripsimus ad episcopum, quod ille sacerdos male vivebat et nostra ecclesia in festivitatibus erat clausa, et quod potuimus cognoscere, non erat vere catholicus. In festo Corporis Christi cecidit crux de sua manu, ubi erat corpus Christi et non fuit inventum, et nos omnes vidimus cum magno scandalo; ambulabat semper cum meretricibus et praesente episcopo nos invenimus eum defacto et nos magis admiramus,[b/1] quod post illum actum ivit ad celebrandum. Semper habebat commercium cum scismaticis et introducebat illos ad ecclesiam et ludebant nostras res et pulsabant campanas, sicut stulti faciunt. Nos vero fecimus recursum ad episcopum, ut provideat, quia ille nobis non placebat, et episcopus nihil voluit facere ac per vim volebat, ut ille remaneat hic, et quando venit noster P. Vitus,[4] nos suscepimus illum cum magno gaudio et ille sacerdos non volebat cedere locum, nec dare unam cellam, ut possit ipse manere usque adventum episcopi, et dicebat nos nihil estimare,[c)] et etiam se laudabat, si pater Vitus maneret, occidere illum.

[a)] A kéziratban tévesen: reddamus
[b)] A kéziratban: substentare (A továbbiakban is.)
[b/1] A kéziratban így. Helyesen: admirati sumus,
[c)] A kéziratban tévesen: extimare

[1] Vito Pilutio, aki 1663. februárjában Rómába ment. (Ld. *Iratok* 99. sz.)
[2] Giovanni Battista del Monte
[3] 1663 áprilisában Rudzinski püspök saját káplánját, Andrzej Antoni Rzeczkowskit nevezte ki moldvabányai plébánosnak.
[4] Amikor ti. Rómából visszatért.

Sic nos coacti ire ad principem,[5] ut faciat justitiam, quia pater vicarius[6] noluit, et princeps ⸤ ssit nobis, ut illum expellamus et demus locum P[ri] Vito, qui prius nobis fideliter cum magno exemplo inservivit et cognoscit nostram paupertatem, et ille magis fecit resistentiam et permansit usque adventum episcopi. Et sic postea venit episcopus et volebat punire et etiam nos excommunicavit. Nos diximus, quod nihil fecimus et propter hoc non incurrimus in excommunicationem[d)] et volebat nos percutere et dictum P[rem] Vitum ejicere. Nos vero non permisimus,[e)] quia si faceret hoc, denuo volumus ire ad principem; sic ille postea timuit, et reliquit nos in pace usque modo, et illum sacerdotem conduxit secum, et nullam mortificationem dedit.

Sic remunerat illos qui male faciunt, et qui bene faciunt vult expellere, et non est satis, quod [secundum[f)]] Concilium Tridentinum per tres annos una vice debet visitare, vult per tres aut quatuor in anno visitare et nostrae ecclesiae sunt pauperes et non divites, et illae parvae res, quas habent ecclesiae, sunt nostrae res, et sic nos non permittimus, quod usurpat illas res, et propter hoc ipse odit nos et vult res ecclesiasticas usurpare pro sua mensa, et si hoc faciet, possumus relinquere ecclesias et ire ad scismaticos, quod illi non faciunt. Ecce, quantum nos significamus dominationibus V[ris] eminentissimis. Interim nos rogamus Divinam Majestatem, ut prosperet dominationibus V[ris] eminentissimis;[g)] quem Deus[h)] [etc.]. Data Banve,[7] Julii 1664.

Dominationum vestrarum eminentissimarum humilissimi et devotissimi servi et filii:

Mattias Gros
Paul Ollar
Mattias Wngaras
Simon Petre
Johannes Wolff
Ursuz Georgye[i)]
Giorgius Truzul
Joachim alui Nicolay
Petre Gros

[Az irat külzetén legfölül s.k. írással:] Signatum, Cardinalis Aszolini[!], die 7. Octobris 1664.

d) A kéziratban tévesen: excommunicatione
e) A kéziratban tévesen: permissimus
f) A secundum prepozició a kéziratban kimaradt.
g) A kéziratban rövidítve: DDVVEE
h) Nyilván a szokványos záróformulára akart utalni.
i) Autográf, de a román liturgiában használt félig cirill, félig görög betűkkel írva. (A név elolvasásában Forrai Katalin volt segítségünkre, emit ezúton is megköszönünk.)
5 Dabija Eusztachius moldvai vajda.
6 Gabriele Tomasi
7 Értsd: Banyae. A levél írója az „ae" helyett következetesen „e"-t írt. – A dátumból kimaradt a nap.

[Alatta a Szent Kongregáció helyettes titkárának följegyzése:] Nuntio pro informatione et voto.[8] Quoad sacerdotes mittendos in Transilvaniam Sacra Congregatio annuit, dummodo[j)] tamen reperiantur idonei et non aderit[k)] impedimentum.[9] A. Manfronus prosecretarius.

102.

1664. december 13., Moldvabánya

VITO PILUTIO DA VIGNANELLO KONVENTUÁLIS FERENCES SZERZETESNEK, A MOLDVAI MISSZIÓ PREFEKTUSÁNAK LEVELE MARIO ALBERIZZIHEZ, A HITTERJESZTÉS SZENT KONGREGÁCIÓJA TITKÁRÁHOZ

AZ IRAT: *A:* APF Vienna Vol. 8, Fol. 158–161. (Végig s.k.). – *G:* U.o. Fol. 156–157. (A Hitterjesztés Szent Kongregációja kancelláriáján 1665. május 18-án készült tartalmi kivonat.) – *D:* MTAK Veress 1221–1224. fol. (Ismeretlen másolata az 1900-as évek elejéről, jelzet nélkül.)

TARTALMA: *Amikor a varsói pápai nuncius levelét megkapta, hogy tájékozódni akar a moldvai helyzetről, rögtön Bákóba ment. A nuncius emberét a püspök házában találta, mindketten részegek voltak. A püspök kikérdezte őt a kényes dolgokról, és ő az igazságnak megfelelően válaszolt, majd azt kérte, a nuncius megbízottja jöjjön el Moldvabányára és beszéljen az emberekkel. Mivel a moldvabányaiak küldöttei is ezt kérték, a püspök nagy nehezen hozzájárult. A megbízott a helyszínen megállapította, hogy a moldvabányai nem plébánia-templom, mert szerzetesek vannak benne eltemetve, ő, Pilutio tehát nem hibás, annál inkább a pap, akit a nép elzavart. Mivel azonban a nuncius embere a püspöktől egy szekeret és négy ökröt kapott ajándékba, s a kancellár is egy tehenet, így jelentésükben nem az igazat írták. A püspök most itt hagyta az országot, és Felső-Magyarországra, majd Lengyelországba utazott, ez utóbbiban most országgyűlés van, az előtt akar vádaskodni a Szent Kongregáció ellen. A püspök csak a Lengyelországból botrányos életük miatt ideszökött obszerváns ferenceseket támogatja. Most is felszentelt egy fiút, akinek a szülei eretnekek, alig tud olvasni, ő lett a bákói pap. Máskor olyan papokat rendelt, akik fél év után elszöktek az országból. Jelenleg három misszionárius működik a tarto-*

j) A kéziratban: dumodo
k) A kéziratban rövidítésjel nélkül: adrit

[8] Értsd: megküldendő a lengyelországi pápai nunciusnak, Antonio Pignatellinek, tájékoztatásul és véleményezésre.

[9] A határozatnak ez a része nyilván a Szent Kongregáció tanácsülésén ugyanekkor tárgyalt valamely más ügyre vonatkozik.

mányban, Giovanni Battista del Monte, Antonio Rossi da Mondaino és Antonio Angelini da Norscia. Két misszionárius elhagyta Moldvát, Simone d'Orte Tatrosról, mert nem bírta elviselni a nyomort, Ilyvóba ment; Felice Antonio da Todi pedig a püspökkel Lengyelországba távozott, nem tudni, visszatér-e. Kéri, küldjenek írást prefektusi kinevezéséről.

Bevezetés

Vito Pilutio, immár a moldvai konventuális ferences misszió prefektusaként, 1664. tavaszán érkezett vissza Rómából Moldvabányára. (Ahogy az alább ismertetésre kerülő levelének külzetére a Hitterjesztés Szent Kongregációjának kancelláriáján 1665. legelején följegyezték: „Fra Vito Pilutio che l'anno passato fu spedito con alcuni altri religiosi del suo ordine per prefetto della missione de minori conventuali in Vallachia e Moldavia."[1] APF Vienna Vol. 8, Fol. 113.) 1664. július 3-án írta első levelét Mario Alberizzinek, elsősorban Rudzinski bákói püspökre szórva panaszait, mondván, hogy mindent és mindenkit a maga hatalma alá akar szorítani. Pappá szentelt egy Székely János nevű magyart, aki sánta. Egy lutheránus hitről áttért ifjú 5 éve szolgál kántorként, de a nép nem szereti, mert lutheri módra énekel, a püspök most pappá akarja szentelni. Egy másik magyart, akit diakonussá tett a püspök, a Magyarországról jött obszerváns ferencesek felismerték, hogy tőlük szökött el; most visszamenekült Magyarországra. János, egy öreg pap, Magyarországról menekült ide, mert – úgy mondják – megölte a szolgálóját; két hétig Forrófalván szolgált, ahová a püspök helyezte; a templomban csókolgatta a nőket, majd sok botrány után elmenekült és egy ortodox kolostorban görögkeleti ritus szerint újrakeresztelkedett, azután innen is tovább szökött. Az általa, Pilutio által, Moldvabányán hagyott misszonáriust, Giovanni Battista del Montét elűzte, s helyébe egy lengyel világi papot rakott, akinek rutén a rokonsága, az ortodoxok kolostorában tölti az idejét, már amikor nem a szajháknál van. Csöbörcsök (Ciuberciuk) városában, ahol 40 éve nincs plébános, egy lutheránus kántor esket és keresztel. Felesége van, az oltárnál pálinkát oszt kehelyből. A püspök pedig mindezt szótlanul tűri. (APF Vienna Vol. 8, Fol. 136–139; XX. századi másolata: MTAK Veress 1210–1214. fol.)

Nem sokkal később Pilutio újra írt. (A levél eredetijét nem ismerjük, csak a Hitterjesztés Szent Kongregációjában 1664. október 7-én készült kivonatát.) Arra hivatkozva, hogy esetleg előző levele elkallódott, újra elmondja, hogy amikor Rómából visszatért Moldvabányára, a nép nagy örvendezéssel fogadta, de mivel közben a bákói püspök elkergette azt a misszionáriust, akit ő elutazásakor maga helyett hagyott [Giovanni Battista del Montét], és száz aranyért egy lengyel papot rakott a helyére [Andrzej Antoni Rzeczkowski]; ez a pap látva, hogy ő néhány napig ott akar pihenni, fenyegetőzött, hogy meg fogja ölni, akár a templomban is. Ezek után a nép vele együtt a vajdához folyamodott, aki úgy döntött, hogy a pap távozzék és maradjon a Vito által odahelyezett misszionárius. Háromszor írt a vikáriusnak [Gabriele Tomasi], de nem kapott választ; odaküldött hozzá egy misszionáriust, akit dühösen elkergetett azzal, hogy ők mindnyájan hitehagyottak, ki vannak közösítve az egyházból, pátenseik hamisítványok és ezt az egész országnak tudtára fogják adni. Ezt a szerzetest [Antonio Rossi] ő, Pilutio, Galacba küldte, ahol befogadták, noha a vikárius levélben szólította fel a népet, hogy ne engedjék be; mivel azonban tud festeni, rendbehozta a templomot, iskolát tart, szeretik. Tatrosba küldött

[1] Ezek a misszionáriusok Simone Marini da Orti, Felice Antonio da Todi, Antonio del Monte és Antonio Angelini voltak.

egy másik misszionáriust [Simone Marini], aki ott iskolát tart. Azt az atyát, aki betegen Itáliában maradt, amikor elindultak és csak most ért ide, Bullatte-ba [?] fogja küldeni, ha a püspök meg nem akadályozza. (APF Vienna Vol. 8, Fol. 132–135.)

1664. október 18-án Pilutio újabb levelet írt Alberizzinek. Megismételte a már korábban elmondott dolgokat, majd újabb panaszokat sorolt fel Rudzinski püspök ellen. Az egész ország, a katolikusok és a görögkeletiek is, fel vannak háborodva a püspök ellen, ki két szolgát küldött az adó behajtására, s ezek rosszabbak a tatároknál, durvaságukkal botrányokat okoznak mindenütt. Ő, Pilutio, tanította a fiatalokat, a szónoklásban is gyakoroltatta őket, a püspök azonban letiltotta, pedig Itáliában is csinálják ezt, és a Szent Kongregáció is azzal bízta meg, hogy tanítson, nevelje a népet, amit mindenki szívesen vesz. A püspököt már a vajda és a bojárok is gyűlölik. A továbbiakban elmondja, hogy egy misszionárius a nyolc napi járásra fekvő Csöbörcsökre (Cirbutiusc) indult, de Jászvásáron a katolikusok feltartóztatták azzal, hogy el akarják űzni városukból a jezsuitákat és őt akarják ott tartani. Ő azt a tanácsot adta neki, hogy ne húzzon ujjat a jezsuitákkal. A misszionárius megmutatta ezt a levelet a püspöknek, aki erre bevádolta őt, Pilutiót, hogy akadályozza a misszionáriusokat munkájukban. (APF Vienna Vol. 8, Fol. 152.; a Szent Kongregáció kancelláriáján készített kivonata: u.o. Fol. 153; XX. századi másolata: MTAK Veress 1217–1218. fol.)

[Címzés a levél külzetén:] All' Ill.mo et Rss.mo Sig. P. colendissimo Monsig. Alberitii, segretario della Sacra Congregatione di Fide Propaganda. Roma.

Illustrissimo e Reverendissimo Signor, Padron Colendissimo.

Do parte a V. Sia Ill. et Rss. come è arrivato qua il commissario mandato da Msig. nuntio[2] a prendere l'informatione delle querele date contro di me e delli miei missionarii, dove che non sia pervenuto in provincia m'ha mandato una citatione infamatoria e senza processo, ed informatione mi precettava, che restituissi il loco al prete,[3] quale trovai qui, quando venni di Roma, e che visto la presente comparissi in Baccovia, dove che nonostante i tempi contrarii con neve mi misi ad obedire.

Con gran fatiche e disaggi pervenni e trovai detto comissario in casa di Msig. vescovo in Baccovia[4] e stavano con ebrietà alla usanza polacha. Resi la solita obedienza ch'a me mi si conveniva. Il vescovo avanti il commissario mi dava i punti contrarii e poi mi essaminava ed il commissario stava pro forma. Io risposi per la verità a punti distintamente. Considerando poi, ch'il negotio non potea succedere giustificatamente, feci istanza che venisse il commissario qui in Baia ad essaminare i popoli per la verità, come il simile fecero doi homini mandati da questo popolo con lettere, che detto commissario venisse qua a pigliare l'informatione. Il vescovo non voleva permettere, che il commissario venisse, ma con dopplicate istanze è venuto, ha essaminato, non ha trovato ch'io sia in colpa delle querele datemi e che questa chiesa sia parochia, come il vescovo dice. Il commissario ha trovato tutto il

[2] Antonio Pignatelli
[3] Andrzej Antoni Rzeczkowski
[4] Stefan Atanazy Rudzinski

contrario, stante che in chiesa non vi si trovi sepoltura de parocho, ma bensi della mia religione. Circa l'altri punti, che me ha dato, i popoli havevano con giuramento detto la verità e non trovato niente contro di me e di miei missionarii, ma bensì contro il prete, il quale fu discacciato da popoli per li scandali fatti. I popoli hanno fatto dopplicate istanze al commissario che pigli giustificatamente la causa contra del prete e del vescovo, ma il commissario, havendo ricevuto regali d'un carro con quattro bovi ed il cancelliero una vacca da Msig. vescovo, andavano ritenuti nello scrivere di pigliare giustificatamente l'informatione; mi do a credere ch'il processo sarà in disfavore di me e di miei missionarii, stante che detto vescovo non vuole omninamente missionarii più in questa provincia, perchè dice, che sii episcopato reggio e che non soggiage alla Sacra Congregatione.

Già il vescovo nel principio di questo mese è partito di questa provincia ed è andato per l'Ungaria Superiore, di là se ne va in Polonia dal re, stante ch'adesso ivi faccino la dieta generale per far istanza al re ed alla repubblica contro la Sacra Congregatione e contro noi altri missionarii, che qua non sono necessarii missionarii e ne altri religiosi mandati dalla Sacra Congregatione con altri simili refugii soleticii. Do parte a V. Sia Ill. e Rss. come detto Msig. vescovo non ha altra mira, che di destruggere i beni ecclesiastici ed a segno tale, che sia la verità, avanti che sii partito ha venduto dodici bovi, quattro ne ha donati sui o vacche; ha venduto gran quantità d'api; voleva vedere tutte le pecore, ma i popoli non hanno permesso, ha venduto anco altri bestiami, vedend'esso non potendo fare conforme il suo pensiero, quando si è partito ha portato seco quella poca di argentaria ch'haveva la chiesa. I popoli sono restati scandalizzati dell'operatione ch'esso fa e che mai risiede in quella provincia, ma di molt'hore in quest'anno è andato in Ungaria ed adesso di nuovo è andato in Polonia, qua è la residenza ch'esso fa, et non protegge altro, che padri dell'osservanza fuggitivi della religione ed ad essi da le chiese ed a preti pure fuggitivi delle loro provincie dove che non possono risedere per li debiti e scandali ivi fatti, e perchè non habbia occasione la Sacra Congregatione di dire, ch'in questa provincia non vi sii sacerdote, ha ordinato uno, il quale è figlio di padre e madre eretica ed è zoppo e con gran fatica sa leggere, e questo ha lasciato in suo loco nella chiesa di Baccovia.[5] Altre volte ha ordinato preti impotenti ad titulum ecclesiae di questa provincia, dove poi non hanno dimorato per lo spatio di mezz'anno, che sono fuggiti. Questo è questo ch'opera Msig. vescovo.

Li miei missionari di molte volte m'hanno fatto ricorso, che non possono vivere, stante che questo vescovo ha commandato ai popoli che nessuno dii elemosina, come che prima era consuetudine, con dire che dalla Sacra Congregatione habbino per ciascheduno cento scudi annui ed io dopplicato, così i detti mi domandano il sossidio. Io non ho tanta possibilità di potergli sostentare. Per tanto ricorro alla benignità di V. Sia Ill. e Rss., che vogli mandare qualche poco di sossidio per li missionarii, che sono in questa provincia,

[5] Valószínűleg a másutt is említett Székely János

quali sono tre, il P. bacciliere Giovanni Battista del Monte, il P. bacciliere Antonio Rossi da Mondaino ed il P. bacciliere Antonio Angelini da Norscia, e ancora la supplico, che vogli haver memoria di me perch'io non confido in altro che nella benignità della V. Sia Ill. et Rss. Doi missionari si sono partiti, uno quale è il P. bacciliere Simone d'Orte si è partito dalla chiesa di Tatrus con dire, che non gli bastava l'animo di poter vivere in tal miseria, ed adesso si ritrova in Leopoli.[6] Il P. bacciliere Felice Antonio da Todi si ritrova in servitio di Msig. vescovo ed è andato con esso in Polonia; non so se sarà di ritorno. Supplico V. Sia Ill. e Rss. che i poveri giovani che faticano per la Santa Madre Chiesa vogli honorarli del grado della laureo avanti che questo nostro padre generale fornischi il suo officio, conforme avanti il mio partire di Roma il detto padre generale m'ha promesso.

Io poi significo a V. Sia Ill. et Rss. come sono approssimato all'ispiratione del mio officio di prefettura, e perchè devo rimanere qua provinciale, per spatio di tre anni e questo Msig. vescovo non volentieri mi vede, la supplico che mi vogli di novo rifermare la prefettura con li missionarii acciò non habbia da restar mortificato perchè non havendo tal facultà di prefetto, sarò costretto di rinontiare il provincialato o di lasciare queste provincie, perchè in quel tempo sarò privo delle facultà. Per tanto la prego, che mi vogli significare quello devo fare anticipamente, perchè se io son tornato in queste parti, ho fatto per obedire i cenni della Sacra Congregatione e di V. Sia Ill. Non vorrei, ch'il permanere qua senza il servitio della Sacra Congregatione ricondesse in mio dispartito della mia reputatione. Ecco quanto per hora humilmente gli devo signifacare, mentre augurandogli dalla Divina Mano felicissime festi di Natale con pregargli ogni colmo di felicità e di maggiore essaltatione, riverentemente le baccio le sacre vesti. Baia, 13 decembro 1664.

Di Vostra Signoria Illustrissima et Reverendissima

obligatissimo e devotissimo servitor
fra Vito Pilutio

Megjegyzés

Rudzinski bákói püspök ellen más panaszok is érkeztek a Hitterjesztés Szent Kongregációjához. 1664. szeptember 4-én Fra Giovanni Battista del Monte Tatrosról írt Alberizzinek. (Igaz, del Monte Pilutio embere volt, amikor Rómába ment, őt hagyta maga helyett Moldvabányán.) Elmondja, hogy prefektusa, Pilutio atya Lengyelországba küldte a pápai nuncius tájékoztatására, s mire visszatért, Rudzinski püspök egy felső-magyarországi obszerváns ferencest ültetett a helyére, aki botrányosan viselkedett. A templomot csak nagy nehézséggel tudta tőle visszaszerezni. Nagy nyomorban él, segítséget sehonnan sem remélhet. A püspök nem akarja, hogy Moldvában misszionáriusok legyenek, mond-

[6] Fra Simone Marini da Orti (nem Orte) konventuális ferences szerzetes ügyét 1666. november 15-én tárgyalták a Szent Kongregációban. Eszerint 1663. júliusában nevezték ki Moldvába misszionáriusnak, három évre. 1664-ben ment Krakkóba, ahol káplánként szolgál és nem akar visszatérni a misszióba, bár hívták. (APF Vienna Vol. 8, Fol. 180–181.) A Szent Kongregáció határozatát nem ismerjük.

ván, hogy ez királyi püspökség; ezért papokat szentel, akik alig tudnak olvasni. Most is egy lutheránus szülőktől származó fiút szentelt fel, aki csak nemrég lett katolikussá és olvasni sem tud, őt rendelte bákói papnak. Két menekült obszerváns fráter is van itt a templomokban, az egyik Forrófalván, aki gyónás alatt megcsókolt egy lánykát, és a templomban tisztességtelen ajánlatot tett egy nőnek. A püspök azonban nem hallgatja meg azokat, akik panaszkodnak rá. (APF Vienna Vol. 8, Fol. 159–160; XX. századi másolata: MTAK Veress 219–220. fol.)

Panaszkodtak a jezsuiták is. 1664. tavaszán a moldvai jezsuita misszióban működő páterek közös levéllel fordultak a Hitterjesztés Szent Kongregációjához, panaszolván, hogy a bákói püspök állandóan zaklatja őket („patiuntur vexationes"), és akadályozza missziói tevékenységüket. Panasszal fordultak a lengyelországi pápai nunciushoz, de ő nem tesz semmit, mert nem akar a püspökkel szembekerülni. (APF Vienna Vol. 8, Fol. 126 + 130. Az iraton a Szent Kongregáció 1664. szeptember 22-i határozata: „Nuntio Poloniae pro informatione.")

Stanisław Szczytnicki, 1663. végéig a moldvai jezsuita misszió főnöke, 1664. május 6-án, Lublinból panaszkodott Alberizzinek, a Szent Kongregáció titkárának, hogy a bákói püspök üldözi a jezsuitákat Moldvában. Kutnáron megpróbálta őket kiűzni házukból, de a helyi plébános és a nép nem engedte. Felbujtatta a katolikusokat, hogy vádolják be a jezsuitákat a vajdánál. Egy pincéjüket, amiből éltek, elvette. Megtiltotta, hogy Jászvásáron templomot építsenek, és hogy Kutnáron a polgárok átadják nekik a kápolnát. (APF Vienna Vol. 8, Fol. 128–129.) 1664. szeptember 22-én pedig Rómában a Szent Kongregáció jegyzője előtt ünnepélyes tiltakozó nyilatkozatot foglaltatott írásba a püspök jezsuitaellenes rendelkezései ellen. A nyilatkozatban pontokba szedett sérelmek az alábbiak: 1. A püspök fegyveres emberei erőszakkal elvitték azt a 20 hordó mézet, amit a jezsuita misszió Ilyvóba szállíttatott eladásra; nagy sokára sikerült visszaszerezniök, de akkor már csak veszteséggel tudták eladni. 2. Egy kutnári házaspár még életében a jezsuita misszióra hagyta vagyonát, földet, házat, állatokat; a férfi előbb meghalt, s akkor a püspök az özvegyet rávette a végrendelet megsemmisítésére. 3. Stanislaw Batyonski jezsuitát és társait Kutnárban a jezsuita missziósházból gyalázkodó és trágár szavakkal kizavarta, s amikor ő, Sczytnicki, Lublinban a jezsuita rend pápától nyert kiváltságaira hivatkozott, kijelentette, hogy fütyül rájuk. 4. A misszió ajándékba kapott pincéjét Kutnárban erővel elvette. 5. Megakadályozta, hogy a kutnáriak befejezzék a jezsuiták számára épített Szent Lénárt kápolnát. 6. A kutnári katolikus egyházközséget arra akarta rávenni, hogy a vajdától kérjék a jezsuiták kiűzését. (APF Vienna Vol. 8, Fol. 125 + 131.)

1665. júliusában azután Dabija Eustachius moldvai vajda kitiltotta országából Rudzinski bákói püspököt. Ahogy Vito Pilutio 1665. szeptember 1-én tudósította a Szent Kongregációt: A vajda megelégelte a püspök sok gonoszságát és elűzte; egyszersmind írt a lengyel királynak, küldjön új püspököt. Rudzinski helyettesként valami szökött papot hagyott Bákóban, s ő maga Erdélyen át Magyarországra ment; ott feloldott a kiközösítés alól egy Nyáry nevű magyar nemest, aki feleségül vette egy, a tatárok fogságában sínylődő Apor nevű nemesnek a feleségét.[7] A továbbiakban a moldvai misszió híreit közli. Misszionáriusai azt kérték, hogy visszatérhessenek Itáliába, mert a nyomor elviselhetetlen. Antonio Angelini da Campi atyát, a magyar katolikus nemesek kérésére, Erdélybe küldte és hozzájárult, hogy Giovanni Battista del Monte, aki Tatroson él, közel az erdélyi határhoz, a fejedelemségben is ellássa a híveket. Egy másik misszionárius márciusban Csöbörcsök (Ciburciuch) városába ment, de alighogy megérkezett, a tatárok elől el kellett menekülnie

[7] A genealógiai munkákban ennek nem találtuk nyomát.

Barládra.[8] Todi atya visszatért Lengyelországból, ahová a püspököt kísérte el, őt Kutnárba küldte. A galaci pappal [Antonio Rossi] elégedett a nép. Orte atya [Simone Marini de Orti] egy hónap után elhagyta templomát és visszatért Vörös-Oroszországba, nem tud itt élni; meg kellene őt tenni a krakkói olaszok papjának. A nikápolyi püspök missziónáriusokat kért, de itt sincs elég. (APF Vienna Vol. 8, Fol. 184 + 192–193; XX. századi másolata: MTAK Veress 1229–1231. fol.)

1666. január 15-én Pilutio közölte a Szent Kongregációval, hogy a Rudzinskit elűző vajda (Dabija Eustachius) meghalt, de utóda, Duca György a tilalmat nem oldotta fel, s a püspököt azóta, hogy elment, nem látták. Vikáriusa egy lengyel obszerváns ferences, aki odahagyta rendjét. Állandóan a missziónáriusokat zaklatja, akik elkeseredésükben vissza akarnak térni Itáliába. (APF Vienna Vol. 8, Fol. 183; XX. századi másolata: MTAK Veress 1234. fol.)

1666. március 2-án Pawel Ulanowski, a moldvai jezsuita misszió főnöke lényegében ugyanerről tudósította Jászvásárról a Szent Kongregáció titkárát, Mario Alberizzit. A bákói püspököt 1665. júliusában Dabija Eustachius vajda elűzte – írta –, mert engedélye nélkül kapcsolatba lépett a vele ellenséges Apafi Mihály erdélyi fejedelemmel, továbbá, mert megsértette az egyik magasrangú bojárt, s mert eltulajdonította a bákói kolostor ökreit. A püspök maga helyett Pawel Jarosewski obszerváns ferences szerzetest hagyta vikáriusnak. Vito Pilutio ezt sérelmesnek érezte, ezért elhíresztelte, hogy Jarosewskit kiközösítették az egyházból. Erre Jarosewski Pilutiót akarta kiközösíteni. (APF Vienna Vol. 8, Fol. 175–176; XX. századi másolata: MTAK Veress, 1235–1237. fol.)

103.

[1665 vége]

ISMERETLEN JELENTÉSE A MOLDVAI KATOLIKUS EGYHÁZKÖZSÉGEKRŐL

AZ IRAT: *A:* APF Vienna Vol. 8, Fol. 164–165.

NYOMTATOTT KIADÁSA: CÂNDEA: *Catolicismul,* Függelék VI. sz., 66–68. (Értelemzavaró félreolvasásokkal, román nyelvű betoldásokkal, egyes szavakat átugrik, jelzetként a bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchiv egy nem létező állagát adja meg.)

TARTALMA: *A moldvai katolikusok legnagyobb része magyar, románul is beszélnek, de magyar papot szeretnének. A nagyobb egyházközségek: 1. Tatros: magyar plébánosa volt. 2. Gorzafalva; 3. Estánfalva; 4. Forrófalva; 5. Bákó, itt székel a püspök vagy érsek, vele egy épületben szerzetesek vannak; utolsó magyar plébánosa* [*Rabcsonyi*] *Boldizsár volt, most szerzetesek látják el feladatait. 6. Kutnár: kitűnő bora van, itt is volt pap. 7. Románvásár. 8. Husz. 9. Jászvásár: itt egy Beke nevű jezsuita szolgált. Sok katolikus falu elpusz-*

[8] Az esetet nem ismerjük, de nem lehetetlen, hogy Antonio Rossi da Mondaino tervezett csöbörcsöki útjára gondol. (Ld. Rossi 1665. február 28-i levelét, 581. l.)

tult. Néhány magyar falu a tatár kán földjén fekszik, köztük Csöbörcsök. A katolikus hitélet föllendítésére az alábbiakat javasolja: 1. a bákói püspöknek legyenek magyar szerzetesei, akik vlachul is tudnak; 2. Tatrosba helyezzenek jezsuita szerzeteseket; 3. Kutnárban is maradjanak; 4. Jászvásáron is; a misszionáriusok ugyanis csak jönnek-mennek.

Bevezetés

Az alábbiakban közölt iratot a bécsi pápai nuncius, Giulio Spinola érsek küldte be 1665. december 5-én a Hitterjesztés Szent Kongregációjának. (APF Vienna Vol. 8, Fol. 162.) Szerzőjét nem ismerjük, de a szöveg, a magyar helynevek következetes használata és kifogástalan írásmódja arra mutat, hogy magyar volt, méghozzá – egyes megjegyzéseiből és javaslatából következtetve – talán jezsuita szerzetes. Mivel pedig leírásában visszaemlékezés-szerűen mondja el a dolgokat („recordor ..."), föltehetően az erdélyi jezsuita missziónak volt tagja.

De statu religionis catholicae in regno Moldaviae, sive Valachiae

In Moldavia, sive Valachia sunt variarum nationum homines, sunt Valachi, Graeci, Armeni, Judaei, Ungari, sparsim vero Poloni, Itali, Tartari, Turcae etc. et alii mercatores. Valachi graeco ritu utuntur et suas habent ecclesias Graeci, Armeni et Judaei, hi quoque habent suas synagogas.

Quoad catholicos.

Catholicorum ecclesiae sive parochiae potiori ex parte sic sequuntur.

Ubi advertendum, quod has parochias majori ex parte Ungari catholici inhabitent, quamvis aliae quoque nationes sint admixtae[a] illis, non tamen in magno numero. Et ipsi quoque Ungari ob vicinitatem Valachorum loquuntur quoque linguam eorum, tamen semper ungaris, quando possunt, utuntur sacerdotibus.

Prima parochia est Tatros oppidum. In hoc oppido sunt etiam schismatici Valachi et sua habent exercitia; hoc oppidum situm est, qua ex Siculia superatis montibus itur in Moldaviam. In hoc oppido, recordor, fuisse parochum ungarum. Cum ipsi quoque parochiani catholici sint Ungari ex potiori parte.

2. Gorza Falua, est hic pagus ad fauces montium, qua per viam Oytoz itur in Moldaviam.

3. Estan Falua, Valachi vocant Esztephanest.[1]

4. Forro Falua.

5. Bako oppidum. In hoc oppido residet episcopus, sive archiepiscopus, uti ipsi volunt catholici, tamen alii quoque monachi cum ipso ibidem re-

[a]A kéziratban hibásan: admixti

[1] Ilyen nevű település – tudtunkkal – nem volt. Talán Sztánfalva, román nevén: Stanești.

sident, in eodem monasterio. Puto autem negotium, ut episcopus cum monachis cohabitaret ideo contigisse, vel quia ob multas Tartarorum vastationes curia episcopalis fuerit desolata, vel quia absente episcopo curia episcopalis fuerit per parochos conservata. Scio tamen in eodem oppido fuisse ultimum parochum Ungarum, Balthasar nominantum.[2] Sed jam omnes vineas et alia parochialia possident ad monasterium, nec facile patiuntur alium parochum.

6. Est Kotnar oppidum. In hoc oppido praestantissima vina crescunt, hic quoque redordor fuisse sacerdotem, sed jam ob monachos qui etiam in Bako episcopatum obtinent, parochus subsistere non potest, sicuti etiam in aliis parochiis.

7. Roman Vasar oppidum.

8. Hust varos oppidum.

9. Jas Vasar metropolis principis. In hoc oppido recordor fuisse quendam patrem Societatis Beke, qui multum ecclesiis inservivit, et plus inservivisset, si per monachos illarum partium impeditus non fuisset.

Sunt praeterea multi alii pagi partim ruinati, partim totaliter desolati in Moldavia catholicorum et sparsim sunt multi catholici variarum nationum.

Sunt quoque aliquot pagi ungarici spectantes ad chamum Tartarorum catholici, inter quos praecipuus est in finibus Moldaviae Czöbörcziök.

In Moldavia sic puto quod cultus divinus promoveri posset.

1. Si episcopus Bakoviensis penes se haberet monachos ungaros, qui etiam valachice scirent et sacramenta populo administrarent. In aliis autem locis, cum propter varias incommoditates subsistere sacerdotes non possint, inservire possent.

2. Putarem optimum fore, si in oppido Tatros aliquis patrum Jesuitarum collocaretur, qui ibidem ecclesiam curaret successoremque semper haberet. Ea tamen cónditione, ne a monachis impediretur, tali occasione magnum fructum Deo et ecclesiae procurare posset.

3. Idem de Kotnar judicarem ut eandem quoque parochiam patres[3] administrarent et semper successores haberent cum sacerdotes seculares vix ibidem subsistere possent.

4. De Jas Vasar sentirem etiam, ut ibidem residerent patres, ita tamen, ne a monachis turbarentur.

Si hoc modo ecclesia Moldavica ordinaretur, ibidem magnum fructum sperarem; alioquin reperiuntur varii missionarii ibidem, qui hinc inde fructus colligunt, et postmodum abeunt, sed hoc modo haberent firmos pastores ecclesiarum et cultus divinus eadem occasione promoveri posset.

[Az irat végén ugyanazzal a kézírással:] Nota bene. Nomina parochiarum lingua ungarica sunt scripta.

[2] Rabcsonyi Boldizsár
[3] Értsd: patres jesuitae.

104.

1668. december 14., Moldvabánya

VITO PILUTIO DA VIGNANELLO KONVENTUÁLIS FERENCES SZERZETESNEK, A MOLDVAI MISSZIÓ PREFEKTUSÁNAK LEVELE A LENGYELORSZÁGI PÁPAI NUNCIUSHOZ, PIETRO VIDONI BÍBOROSHOZ

AZ IRAT: *C:* APF SC Moldavia Vol. 1, Fol. 89–90. (A másolat föltehetően a pápai nuncius irodáján készült.)

NYOMTATOTT KIADÁSA: BIANU: *Vito Pilutio* II. sz., 150–153. (Jelentős kihagyásokkal; különösen a neveket gyakran félreolvasta.)

TARTALMA: *Lengyelországból visszatért Antonio Rossi; Antonio Angelini soha nem szolgált Galacban, Tatrosba helyezte őt. Amikor Mikes Kelemen az erdélyi nemesek megbízásából papokat kért tőle, Angelini és Del Monte atyákat küldte; a Szent Kongregáció tévesen hitte, hogy Antonio Rossiról volt szó. A misszionáriusok közül annak idején Angelo d'Assisit botrányos viselkedése miatt elbocsájtották, ezért a Szent Kongregáció nem akar újabb misszionáriusokat küldeni, kilenc éven át egyedül ő volt itt. Amikor Rómába ment, a misszió ujjászervezését az ő visszajöveteléhez kötötték; miután ezt elvállalta, hat misszionáriussal tért vissza. A bákói püspökkel* [*Rudzinskivel*] *azonban újra ellentétei támadtak, az megtiltotta a híveknek, hogy a szokásos alamizsnát beszolgáltassák számukra, így megélhetésük nagyon nehéz; emiatt van pap nélkül ma is sok templom. A velejöttekből kettőt Erdélybe küldött, ketten elmentek, az egyik a nyomor miatt, a másik, mert beteg volt. Rómába annakidején két ifjút vitt magával; ezek most visszajöttek, az egyik misszionárius Moldvabányán, a másik szubdiakónus Kutnárban. A misszió előtt a kutnáriak lutheránus módra éltek, pénteken és szombaton húst ettek, papjaik Magyarországból jöttek és házasok voltak, most jó katolikusok; temploma 256 éves, gazdagon el volt látva, de aztán elszegényedett. István vajda leromboltatta először Szeretvásár, majd Karácsonkő templomát, a híveiket görögkeleti vallásra kényszerítette; ugyanezt akarta tenni a kutnári templommal, de amikor sógora lövetni kezdte a harangtornyot, hirtelen megvakult, a fejedelmet pedig közben fellázadt főurak megölték, így a templom megmenekült. A katolikusok száma 400, van egy idevalósi pap és egy jezsuita, aki tanítja a fiatalokat, maga tartja fenn magát. Jászvásár: mintegy 1000 katolikus, két jezsuita, akik maguk tartják fenn magukat, a templom szegény. Tatros: a környező falvakkal együtt 1200 katolikus, papjuk Benedetto Ballati kap némi pénz- és természetbeni járadékot. Csöbörcsök: 325 katolikus, temploma új, de sem fölszerelése, sem papja nincs. Románvásár: 15 katolikus, szőlőit a kutnáriak kezelik, ha Szabófalván épp van pap, az jön ide havonta misézni. Szabófalva: mintegy 1000 katolikus, most nincs pap; ha van, havonkint adnak neki gabonát és zabot; Barlád: 100 katolikus, pap nincs, a templomhoz semmi sem tartozik. Amadzsej: 30 katolikus, templomának semmije nincs, a kutnári pap jár ki havonta egyszer misézni. Herló: 10 katolikus, templomának semmije sincs. Nemc: 35 ka-*

tolikus, templomához egy szőlő tartozik. Kisnovo[?] 8 katolikus. Karácsonkő: 4, Szucsava: 30. Kutnár: a templom szőleit kezelő Georg Wolff halála óta a templomnak senki sem fizet, a püspök által odahelyezett pap elment, mert nem kapta meg járandóságát. Husz: 150 katolikus, templomának semmije sincs, papja el akar menni, mert nem tud megélni. Terebes: 600 lélek, temploma nincs, a bákói templomba járnak. Vászló: 12 katolikus. Bákó: az 500 katolikusból sokan elmenekültek; a püspök a kolostorban lakik, többek közt 8 ökre, 4 tehene, 10 disznaja, 125 birkája van. Forrófalva: magyar pap, templomának nincs semmije, 230 lélek. Galac: 50 lélek; a templom jövedelme elég nagy, a pap megélhetését biztosítja. – Benedetto [Ballatit] megfenyítette, remélhetőleg megjavul majd.

Copia di lettera del P. Fr. Vito Pilutio Minorum Conventuale, prefetto della missione di Moldauia, scritta a Msig. nuntio di Polonia, sotto li 14 decembre 1668.

Illustrissimo a Reverendissimo Signore,
Padrone Colendissimo

L'antevigilia dell Assunta[1] ritornò di Polonia il P. Antonio Rossi, e la vigilia cascai ammalato, e sono stato in letto due mesi, et hora per la Dio gratia sono risanato. Sento gusto indicibile, che V. Sia Ill. e Rss. stia in coteste parti per nuntio e prego Sua Divina Maestà che quanto prima attenga il bramato desiderio. Il P. Antonio Angelini mai è stato in Galaz, quando venne in questa provincia, non potendo haver chiesa, che Msig. vescovo di Baccovia[2] impediva, lo feci trattenere in Tatrus; hebbi lettere dall'Ill. Sig. Clemente Miches[3] con il consenso di tutti i nobili di Transiluania, quale mi scriveva, ch'io volessi mandargli due o tre sacerdoti; n'avvisai la Sacra Congregazione e mi diede autorità, ci mandai il P. Antonio Angelini et il. P. Giovanni Battista del Monte, si che Msig. secretario della Sacra Congregazione[4] sia equivocato al certo s'intende il P. Antonio Rossi.

[A következő részben elmondja, hogy a moldvai missziót VIII. Orbán pápa alapította, majd hosszú sorokban, de teljesen ötletszerűen neveket sorol, akik – szerinte – vezetői voltak ennek a missziónak. Majd a misszionáriusok közül nevez meg néhányat, a sorban utolsó Fra Angelo d'Assisi,[5] akit botrányos viselkedése miatt elbocsájtottak.][a] E per causa di questo padre la Sacra Congregazione non voleva mandar piu missionarii, et io sono stato noves anni solo, et andando in Roma pregai il Sig. cardinale Chigi[6] e Msig. Albriti,[7] che volessero mandar qui missionarii, che le chiese erano senza

[a] Az ezután következő rész a bekezdés végéig BIANU közlésében kimaradt.

[1] Augusztus 15.
[2] Stefan Atanazy Rudzinski
[3] Mikes Kelemen
[4] Federigo Baldeschi-Colonna
[5] Helyesen: Ottavio d'Assisi
[6] Flavio Chigi bíboros
[7] Nyilván Mario Alberizzi, a Hitterjesztés Szent Kongregációjának titkára.

sacerdoti; mi risposero che non volevano mandar qui missionarii per li scandali fatti, ma se volevo ritornar io, che haverebbero rimesso in piedi la missione. Nel principio ripugnai, ma il padre generale e Msig. Albritii tanto m'esortorno, che accettai e venni con sei missionarii, et immediatamente ch'arrivai in provincia, hebbi lite con il Msig. vescovo di Baccovia, che non voleva ricevere missionarii, et ordinò a'popoli, che non dassero la solita elemosina, e per causa sua adesso le chiese sono senza sacerdoti, poi che due gli ho mandati in Transiluania, e due si sono partiti, uno per non poter vivere in tanta miseria, che è Fra Simone d'Orte,[8] et l'altro per la malitia, ch'è Fra Felice Antonio da Todi.[9] Quando io andai in Roma, condussi con le mie elemosine due giovani,[10] uno qui di Baia, e l'altro di Cotinaro. Adesso sono venuti, quello di Baia è missionario, e se ne sta in Baccovia, sino alla venuta di Msig. vicario apostolico[11] e quello di Cotinaro e suddiacono. La Sacra Congregazione mi scrive che ha spedito due missionarii, ancora non gli vedo comparire.

Avanti la missione questi popoli vivevano come che luterani, mangiavano carne il venerdì et il sabbato,[b)] li sacerdoti venivano d'Ungaria et havevano moglie; qui et in Cotinaro sono buoni cattolici, e questa chiesa, che sono 256 anni che è stata fatta da un certo prencipe Alessandro,[12] è la più bella, e poi quella di Cottnaro, e solo in queste due chiese tutte le feste si canta il vespro, matutino e messa, et ha la chiesa otto vigne, et adesso li sono state lasciate tre, et ha havuto dalle vigne sei vasi di vino, doi l'ha pigliato [il] prencipe, rimangono 4, e si vende 16 lei il vaso, e lavorarle ci vogliono 10 lei per vigne et al sacerdote da trenta lei, e sono doi anni che non ho havuto nemeno un quattrino. Questa chiesa avanti era ricca, è venuta in povertà in questa maniera. Un certo prencipe, chiamato Stifaniza Bellicane[13] persequitava li cattolici, se ne andò a Tergo Sireto,[14] e spiano la chiesa, e fece fare per forza scismatici li cattolici, se ne ando alla Pietra, e fece il simile; venne qui il suo cognato e comminciò a sagettare il campanile, et immediatamente s'acciecò, si parti il prencipe, e lasciò un barone con li cannoni. Li cattolici andorno a quel barone e gli offersero quel tanto che haveva la chiesa, acciò che non la spianasse. Appena il prencipe uscito dalla città, diede con li cannoni, ma però senza palle. Si fermo il prencipe per vedere, e comminciò con li baroni a bevere, che s'imbriacono, si sollevorno contro il prencipe, che l'uccisero, e nostra chiesa restò libera. E qui vi sono 200 anime. In Cotinaro

b) Innen a pontosvesszőig terjedő részt BIANU kihagyta.

8 Simone Marini da Orti, aki 1664. őszén Lengyelországba ment.

9 Ld. 591. l.

10 A moldvabányai: Gregor Gross; a kutnári: Peter Wolf

11 Petrus Parčević

12 Jó Sándor moldvai vajda, uralkodott 1400-től 1432-ig.

13 Beli-câne: kutyanyúzó; Rareş István moldvai vajda mellékneve. (Ld. 392. l. 78. jegyz.)

14 Tîrgul Seret (Szeretvásár)

vi è uno prete del paese,[15] ha dalla chiesa 80 lei, da una donna ch'è morta l'anno passato 25, in tutto havra più di 150 lei, la chiesa haverà circa 40 vigne. Vi è anco un padre gesuita,[16] il quale insegna a giovani, nè dalla chiesa, nè da padri de'giovani ha niente; si mantiene con le sue entrate, ha 14 vigne, bovi, vacche, apiari e vi sono 400 anime.

In Jassi vi sono doi padri gesuiti.[17] La chiesa è povera, ha solamente due vigne, li padri si mantengono con le loro entrate, ch'hanno due ville, bovi, vacche, vigne, apiari e saranno circa 20 anni che stanno in questa provincia. Il primo padre fu il P. Beccha, tedesco,[18] e vi sono circa da mille anime.

In Tatrus le ville vi sono mille e ducento anime. La chiesa ha una vigna, al sacerdote gli danno 15 lei, una misura di grano et avena per casa e vi sta il P. Benedetto Ballati.

In Cirbuciuh[19] vi sono 325 anime, la chiesa nova ha niente ne meno paramenti e non vi è sacerdote.

In Romano vi sono 15 anime, la chiesa ha 6 vigne et le tengono li Cotinariani, e quando in Saboiani vi sta il sacerdote, una volta il mese và al Roman a celebrare, e gli danno un vaso di vino.

In Saboiani vi saranno circa mille anime e non vi è sacerdote, e quando vi sta, ha per ciascheduna casa una misura di grano et una d'avena.

In Barlatte[20] vi sono cento anime, non vi e sacerdote, la chiesa non ha niente.

In Amagia[21] vi sono 30 anime, la chiesa non ha niente, il prete di Cotinaro va una volta il mese a celebrare, et ha da una donna, chiamata Angioia, un vaso di vino.

In Kerleo[22] vi sono dieci anime, la chiesa non ha niente.

In Nempti[23] vi sono 35 anime, la chiesa ha una vigna, quest'anno ha havuto dalla vigna 80 boccali di mosto.

In Chisnouo[24] vi sono 8 anime.

La Pietra[25] vi sono 4 anime.

In Socciava[26] vi sono 30 anime, la chiesa ha dieci vigne, li Cotinariani maneggiano quell'entrata, otto anni sono, morse un certo Sig. Giorgio Wolff, quale teneva questa vigne, lasciò in contanti doimila lei, et adesso non vi è

[15] Johannes Baptista Berkuce
[16] Stanislaw Batyonski
[17] Pawel Ulanowski és Lukasz Sobotkowicz
[18] Eltorzult név, talán Beke Pál, aki azonban nem volt német.
[19] Csöbörcsök
[20] Barlád
[21] Amagei (Amadzsei)
[22] Herló
[23] Nemc
[24] Nyilván a másoló által eltorzított név; nem tudtuk azonosítani.
[25] Piatra (Karácsonkő)
[26] Szucsava

un danaro, e quasi tutti gli huomini di Cotinaro sono debitori a questa chiesa. Monsignore vescovo ci pose un sacerdote, ma perchè non gli vollero dare la provisione necessaria, se n'andò via.

In Us[27] vi sono 150 anime, e vi sta un prete,[28] dalla chiesa non ha niente, ch'è povera, ha un tanto da gl'huomini, in tempo di vendemie e si vuole partire che non puole vivere.

In Trebes[29] ch'è la villa che appartiene al vescovo, vi sono circa 600 anime, e non vi è chiesa, se ne vanno alla chiesa di Baccovia.

In Vaslui vi sono 12 anime.

In Baccovia vi erano da 500 anime, ma intendo, siano fuggite, e siano rimaste poche, al monastero, dove risiede il vescovo, vi sono 8 bovi, quattro vacche, 10 porci, 125 pecore, alcuni apiari, vino niente.

In Foroani[30] vi sta un prete ungaro, il padre e la madre sono luterani.[31] La chiesa non ha niente, ha un tanto da gl'huomini in tempo di vendemie, e vi sono da 230 anime.

In Galaz vi sono 50 anime, ha la chiesa alcune botteghe e dava al sacerdote 250 aspri il mese, et hora vi sono accresciute alcune altre botteghe, gli dà 300, et una donna ha lasciato una vigna, il frutto quest'anno la metà ne ha pigliato il P. Antonio Rossi, e la metà il P. Benedetto da Cortona; in Galaz il vivere e buon mercato, si che il sacerdote con 300 aspri il mese puol'vivere, e particolarmente il P. Antonio che non beve vino.[c)]

Ho mortificato il P. Benedetto[32] e credo, s'havra cervello s'emendara, e dopo che l'ho liberato l'ho tenuto alcuni giorni presso di me per provarlo etc. Baia etc.

c) BIANU közlése itt megszakad.

27 Husz

28 Nevét nem tudtuk megállapítani.

29 Terebes

30 Fărăoani (Forrófalva)

31 Szinte bizonyos, hogy a mások által tatrosi papként említett „magyar János"-ra gondol.

32 Benedetto Ballati da Cortona. Az egész ügyre ld. 624. s köv. l.

105.

1669.

A LENGYELORSZÁGI JEZSUITA RENDTARTOMÁNY ÉVI JELENTÉSE

AZ IRAT: *A:* ARSI Polonia Vol. 53, Fol. 196.

NYOMTATOTT KIADÁSA: PALL: *Controversie* XIII. sz., 247–248.

TARTALMA: *Felsorolja a moldvai jezsuita misszió működésének számbeli eredményeit; Lucasz Sobotkowicz jezsuita szerzetes haláláról.*

Annuae Litterae
Societatis Jesu Provinciae Poloniae anni 1669.

[A terjedelmes jelentésből csak a Moldvára vonatkozó részt közöljük.]

Jassensis missio.

Haec missio ex Polona Provincia in Valachia et Moldauia, Asiae tyranno[1] subjacentibus, exercetur, et hoc anno exercita, fructus sequentes fecit: confitentes particulariter absolvit 933, generaliter 32; infantes baptisavit 51; ab haeresi convertit 1, a schismate 1, a secta Mahometana 1; sacrilegas confessiones correxit 4; quadrantariam mulierem ad pudicitiam induxit 1; disposuit ad mortem qua obeunt, qui vitam aeternam consequuntur 36; praeterea diebus festis et dominicis concionibus et doctrinae christianae vacavit, ventitantibusque ad se, a fide orthodoxa alienis, veritatem ejusdem fidei orthodoxae frequenter demonstravit. In hac missione, diem vitae mortalis ultimum clausit P. Lucas Sobotkowicz, vota quatuor professus, vixit in religione[2] annis circiter triginta ubique nostris et saecularibus exemplis vitae religiosae carus atque pretiosus.

[1] A török szultánt érti.
[2] Értsd: a Jezsuita Rend kötelékében.

106.

1670. május 23., [Róma]

ISMERETLEN [OBSZERVÁNS FERENCES SZERZETES] JELENTÉSE

AZ IRAT: *G:* APF SC Moldavia Vol. 1, Folt. 146 + 149. (A Hitterjesztés Szent Kongregációja kancelláriáján készített kivonat.)

NYOMTATOTT KIADÁSA: CĂLINESCU: *Alcuni missionari* XV. sz., 103–105.

TARTALMA: *Jászvásár: a vajda, a görögkeleti metropolita és a missziósok prefektusának székhelye. Fatemploma leégett; a jezsuiták iskolát tartanak fenn; több mint ezer lélek él itt, sok örmény és sok kereskedő. Kutnár: világi papja van, több mint 400 katolikus lelket gondoz. Tatros: most nincs papja, több mint 400 katolikus. Csöbörcsök: egyháza szegény, 325 katolikus, papja nincs. Románvásár: papja nincs, csak egy diakónus. Szabófalva: papja nincs, 1000 katolikus. Barlád: papja nincs, csak egy diakónus, 100 katolikus. Amadzsej: papja nincs, csak egy diakónus, 30 katolikus. Nemc: 35 katolikus egy diakónus. Szucsava: volt papja, de most nincs. Husz: 150 katolikus, van papjuk, de el akar menni. Terebes: nincs temploma, Bákóba járnak misére, 60 katolikus. Bákó: püspöki székhely, valaha 500 katolikus lakosa volt, de közülük sokan elmenekültek. Forrófalva: magyar papja van, eretnek anyja és apja vele élnek, 230 katolikus. Galac: kereskedő város, a templomának is sok boltja van; egy misszionárius él itt, 50 katolikus.*

Bevezetés

A jelentés szerzőjét nem ismerjük. Az (általunk nem közölt) első részben mondja, hogy miután Havasalföldén a missziónáriusok pestisben mind elhaltak, helyükbe a sarusok („Zoccolanti") azaz obszerváns ferencesek léptek. A jászvásári kolostort mint „il nostro convento"-t említi. Ezekből a megjegyzésekből következtetjük, hogy a szerző obszerváns ferences volt.

Stato delle province dell'una e dell'altra Valachia fatto li 23 maggio 1670.

[A jelentés első része Havasalföldével foglalkozik.]

Moldavia. Città metropoli, dove risiede il prencipe, si chiama Jasse,vi era il nostro convento, è chiesa di legno, vi risedea alle volte il prefetto;[1] si è arso; per rifarlo vi vorrebbe 200 scudi, si viveva d'elemosia, hora vi sono doi padri gesuiti,[2] havendovi fatto una fondatione con buona entrata di alcune

[1] A missziósok prefektusa: Vito Pilutio.

[2] Az egyik Pawel Ulanowski volt. A másik nevét nem ismerjük, hacsak nem Lukasz Sobotkowiczra gondol, aki 1669-ben meghalt.

ville, tengono scola, vi sono sopra mille anime del paese, molti Armeni e mercanti. Se non vi fossero li gesuiti, non haverebbono sacerdote, perchè il missionario non vi ha più chiesa, ne casa.

Cottenaro è una giornata da Jasse. Vi è una gran chiesa ricca, ha 40 vigne et altri beni aministrati da secolari. Vi è un prete secolare, quale ha dalla chiesa cento cinquanta lei, che fanno otto pauli sicuri[a] e molti incerti. Vi è anco un secolare,[3] che tien conto della chiesa e fa il chorista, pagato dalla chiesa, il prete non s'intriga in cosa alcuna. Vi è una fondatione de padri gesuiti; hora vi è un sol padre,[4] ha 14 vigne et altre entrate. Vi sono sopra 400 anime.

Trattuse.[5] Vi era un missionario, hoggi non credo vi sia sacerdote. Gli danno quindici lei l'anno, et una misura di grano quanto mezza quarta alla nostra per casa. Vi sono sopra 400 anime. Il sacerdote vi puol campare.

Cirbucis terra.[6] La chiesa è povera, non ha ne meno paramenti, vi sono da 325 anime, non vi è sacerdote.

Roman poco distante dalla sudetta villa.[7] La chiesa ha 6 vigne, le tengono gl'huomini di Cottenaro, non vi sta sacerdote; e se alla volta vi va il padre di Cottenaro, gli danno una botta di vino, qui vi puol stare sempre un missionario, vi è il diacono.

Saboiano non ha sacerdote, se vi sta, gli danno una misura di grano, et una di vena per casa, sono mille anime, vi è stato un missionario, vi sta il diacono.

Barlat. La chiesa non ha niente, alle volte vi è stato un missionario, hora non vi è il sacerdote, vi è il diacono. Vi sono 100 anime.

Amogia.[8] La chiesa non ha niente, alle volte se vi va il prete di Cottenaro, una donna gli da una botte di vino. Vi sono 30 anime, non ci è sacerdote, ma il diacono.

Nempsi.[9] Villa. La chiesa ha una vigna, vi sono 33 anime, vi sta il diacono.

Chismano.[10] La chiesa ha lo vigne, quelli di Cottenar maneggiano le vigne e tutti sono debitori alla chiesa, nella morte di Giorgio Wolf che teneve dette vigne, restarono in contanti doi mila sei dell'entrate delle vigne, hora sono stati disipati. Il vescovo vi pose un prete, quel deve partire perchè non lo davano la provisione. Prima vi era un missionario.

[a] Az utolsó két szó olvasata egészen bizonytalan. CĂLINESCU-nál: pauli l'uno

[3] Johannes Baptista Berkuce

[4] Stanislaw Batyonski

[5] Trotus (Tatros)

[6] Csöbörcsök

[7] Románvásár a Szeret mellett van, míg Csöbörcsök a Dnyeszter partján, egymástól légvonalban mintegy 140 km-re.

[8] Amadzsej

[9] Nemc

[10] A szövegben említett Georg Wolf nevéből következtetjük, hogy az eltorzult név Szucsavát takarja. (Ld. 470. l.)

In Usui[11] la chiesa non ha niente, vi sta un prete, vuol partire per non haver da vivere.[12] Vi sono 150 anime.

In Trebes,[13] villa del vescovato, non vi è chiesa, vanno alla messa ir Baccovia, che non è molto lontana, vi sono da 60 anime.

Baccovia, residenza del vescovo, faceva 500 anime, hora ne sono fuggite molte per causa et la chiesa non ha niente. Il monastero, ove sta il vescovo, havea un molino da grano rifatto da missionarii, ha buoi, vacche, apiarii, pecore 25. Vi sta un missionario.

In Forano[14] la chiesa non ha niente, da una misura di grano per casa, vi stava un missionario, hora vi sta un prete ungaro, vi tiene il padre e madre heretica.[15] Vi sono 230 anime.

Galaz. Città mercantile, vicino al Danubio, distante di Jasse doi buone giornate. La chiesa ha molte botteghe. Vi sta un missionario da Cortona,[16] gli danno 300 aspri per vitto. V: ~~o 50 anime catholiche del paese, alcuni mercanti et alcuni Armeni.

Le dette chiese sono distanti una dall'altra un giorno, e doi, e non si curano del sacerdote, per non darli l'elemosina, perchè la danno al diacono, si che da qui VSia Ill. potra vedere la necessità de sacerdoti per aiutar quell'anime.

E perciò è necessarissima la restitutione del convento di Tergovisto alla religione, anco rifare quello di Jasse, acciò il provinciale di Transilvania o prefetto di quelle missioni possi ivi fare la sua residenza, per invigilare sopra i missionarii, acciò faccino il loro debito, e farlo andare alle volte alle chiese, che non possono tenere il sacerdote.

[Az irat alján más kéz írásával:][b] Si serbi . . .[c] finche[d] si veda la lettera di fra Vito Piluzio se concorda.

[b] CALINESCU nem közli.
[c] Egy szó olvashatatlan.
[d] A szó olvasata bizonytalan.

[11] Husz
[12] Nevét nem tudtuk megállapítani
[13] Terebes
[14] Fărăoani (Forrófalva)
[15] Föltehetően azonos a másutt „magyar János pap" néven említett személlyel.
[16] Benedetto da Cortona

107.

1670. július 2., Csíksomlyó

MEGÁLLAPODÁS PETRUS PARČEVIĆ MARCIANOPOLISI ÉRSEK, MOLDVA APOSTOLI VIKÁRIUSA ÉS AZ ERDÉLYI OBSZERVÁNS FERENCES KUSZTODIÁTUS KÖZÖTT

AZ IRAT: *A:* Az Erdélyi Ferences Rendtartomány Levéltára (Nem tudtuk megtekinteni.)

NYOMTATOTT KIADÁSA: 1. KEMÉNY: *Bisthum Bakov* 66–69.; 2. PEJACSEVICH: *Parchevich* LXXII. sz. 593–596. (Másodközlés az 1. nyomán); 3. GYÖRGY: *Ferencrendiek* 137. (Az eredetiről részleges közlés.)

IRODALMA: PEJACSEVICH: *Parchevich* 436–438.

TARTALMA: *Petrus Parčević kijelenti, hogy az erdélyi ferenceseket visszahívja Bákóba és birtokba iktatja őket, ha a római Szentszék is hozzájárul. A mostani püspöki székhely ugyanis, amióta Margit asszony, a vajda felesége megépítette, az erdélyi ferencesek tulajdonában volt, ahogy ezt az írások és a szóhagyomány igazolja. Később, a háborús viszonyok miatt a szerzetesek visszahúzódtak Csíkba, s a Szentszék a püspökök kinevezését átengedte a lengyel királyoknak. Arról, hogy mit eredményezett a lengyel püspökök 70 éve tartó működése, Deodatus és Bandinus érsekek, a misszionáriusok szóban és írásban jelentést tettek a Hitterjesztés Szent Kongregációjának, de a világiak is csak úgy beszélnek róluk, mint ragadozó farkasokról. Az apostoli adminisztrátor azon gondolkozva, hogy az Ur szőlőjébe honnan hozhatna buzgó munkásokat, úgy vélte, leghelyesebb, ha a bákói kolostort visszaadja a ferenceseknek, egykori jogos tulajdonosaiknak. Ez az alábbi feltételekkel történt meg: 1. Ha a Szentszék és a Rend vezetősége hozzájárulnak a fentiekhez, együttműködve hárítják el a lengyel részről várható ellenvetéseket; addig Taploczai István, a csíksomlyói kolostor gvárdiánja, amikor az apostoli adminisztrátor szükségesnek tartja, Bákóba megy. 2. Ha a felsőbbségek hozzájárulása megtörtént, Taploczai vagy más tapasztalt páter több rendtársával Bákóba költözik. 3. Az említett apostoli adminisztrátor a szerzetesek beköltözése után is, élete fogytáig ott maradhat, megőrizve mindenben intézkedési szabadságát. 4. Nehogy a vikárius halála után rokonai zavart támasszanak, saját javairól készítsen végrendeletet. 5. Ha mégis testamentum nélkül halna el, ingóságait Taploczai és más megbízható emberek jelenlétében osszák szét a jogosultak közt. 6. Ha Parčević, Taploczai vagy más személyében, vikáriust nevez ki, azt a csíksomlyóiak ne változtathassák meg.*

Bevezetés

Petrus Parčević, Marcus Bandinus érsek egykori titkára 1653 nyarán Rómába ment, egyrészt, hogy a moldvai misszionáriusok panaszait előadja, másrészt, hogy bákói püspöki, vagy legalább apostoli vikáriusi kinevezését kieszközölje. (Ld. *Iratok* 87. sz.) Hogy meddig maradt az Örök Városban, nem tudjuk, kinevezését azonban ekkor nem sikerült elérnie.

1656. február 3-án VII. Sándor pápa Rómában fölszentelte marcianopolisi érseknek, ugyanakkor kinevezte moldvai apostoli vikáriusnak. Egyelőre azonban egyik székhelyét sem foglalta el, mert, mint írta: a Hitterjesztés Szent Kongregációjában a már csak puszta címként létező marcianopolisi érsekséget összekeverték a moldvai püspökséggel, és nem látták el őt a megfelelő iratokkal (breve, decretum). Ebben, a tájékozatlanság mellett, része lehetett Virginio Orsini bíborosnak is, aki a lengyel püspökök Moldva feletti jogigényét támogatta. (Ld. erre Parčević datálatlan levelét: APF SC Moldavia Vol. 1. Fol. 263.) 1657-ben Parčević III. Ferdinánd császár, magyar király követeként a zaporozseci kozákoknál járt, majd – mivel balkáni püspökségét továbbra sem tudta, vagy nem akarta elfoglalni – a csehországi olmützi püspökségben vállalt esperességet. Végül Giulio Spinola kardinális, régi pártfogója, kijárta számára a szükséges brévét IX. Kelemen pápánál. Így tizennégy évi távollét után, az akkor már hatvan felé közeledő érsek, 1668. októberében, az I. Lipót császár-királytól kapott útiköltségen Moldvába érkezett és elfoglalta apostoli vikáriusi székét Bákóban. (Ld. PEJACSEVICH: *Parchevich,* Bevezető tanulmány.)

A moldvai állapotoktól elszokott Parčevićet megdöbbentette az a pusztulás és nincstelenség, amit az országban talált. Ahogy 1670. február 26-án a Hitterjesztés Szent Kongregációjának küldött levelében panaszolja, már másfél éve van Moldvában és nincs még kelyhe és paténája sem, hogy misét mondjon, nem tud még köleskenyérrel sem jóllakni, nincs egy olyan ruhája, amelyben püspökként mutatkozhatnék. Kéri a Szent Kongregációt, hogy küldjön neki azokból a könyvekből, amelyeket a Collegium Urbanum saját nyomdájában nyomtak, így mindenekelőtt a Controversiát (valószínűleg Roberto Bellarmino műve: *Disputationes de controversiis christianae fidei.* 1. kiadása 1586.), továbbá az ilyvói örmény kollégium egyik misszionáriusa által szerkesztett könyveket is (ld. 1670. február 26-án írt két levelét: PEJACSEVICH: *Parchevich,* LXXI. és LXXII. sz., 590–592.)

Még nagyobb megdöbbenést váltottak ki belőle az egyházi állapotok. A bákói lengyel püspök, Rudzinski, hogy a maga hatalma alá kényszerítse a moldvai katolikusokat, üldözi a Rómából küldött misszionáriusokat, s az áldatlan harcok közepette a hívekkel senki sem törődik. Egyébként is a lengyel, olasz, bolgár vagy szerb papok és szerzetesek, nem tudván magyarul, nem tudnak híveikhez közelférkőzni. (Ld. *Iratok* 109. sz.) Ezen kívánt segíteni, amikor – visszaemlékezve rá, hogy a bákói kolostor valaha a csíki ferencesek kezén volt – tárgyalást kezdett az erdélyi ferences rendtartomány vezetőivel. A részleteket nem ismerjük, csak az itt közölt megegyezést.

In nomine Domini, amen. Ill. et Rss. D. Petrus Parchevich, archiepiscopus Marcianopolitanus, vicarius apostolicus et administrator principatus Moldaviae, infrascriptis patribus Franciscanis custodiae Transylvaniae, Deo et divis inspirantibus, majori perpenso Dei servitio et salute animarum libere et sponte offert, revocat et introducit ad monasterium Bakoviense in dicta Moldavia praefatos patres Franciscanos, si tamen Sacrae Sedi Apostolicae et aliis superioribus placuerit, cum ad praesens dictum monasterium sit episcopalis residentia, olim vero conventus Franciscanorum provinciae Sancti Salvatoris de Observantia et custodiae Transylvaniae, e Margaretha quondam conjuge principis Moldaviae catholica, filia principis Transylvaniae funditus erectus[1] et a praefatis patribus Franciscanis a fundatione semper possessus

[1] Losonczi Margit, az erdélyi vajda leánya.

et inhabitatus, prout nonmodo annales et scripturae, sed adhuc homines superstites Bakovienses testantur se bene recordari, quando monasterium illud (hoc enim nomen usque in hodiernum diem retinet) fratres ligneos calceos gestantes possederunt et inhabitarunt. Verum ob bellicos tumultus et temporum calamitosorum injurias fratribus praefatis ad tempus inde Csikium recedentibus dum desolatum remaneret, a Sacra Sede Apostolica fuit spontaneo jure titulus denominationis episcopalis serenissimis Poloniae regibus concessus. Quid autem et qualem fructum episcopi Poloni a 70 annis in dicta provincia fecerint, Rss. D. Petrus Deodatus archiepiscopus Sophiensis et Rss. quondam Marcus Bandinus archiepiscopus Marcianopolitanus et administrator in dicta Moldavia ac aliae fide dignae personae et missionarii plenam ac sinceram, tam voce quam scriptis, Sacrae Congregationi de Fide Propaganda dederunt informationem, immo ipsa provincia, principes et barones non alio nisi lupi nomine dictos Polonos vocitant et quodam naturali odio prosequuntur. Praesenti autem tempore, Deo sic disponente et Sacra Sede Romana perbenigne annuente, cum Rss. dictus Petrus Parcevics archiepiscopus Marcianopolitanus natione Bulgarus in Moldaviensi dioecesi vicarius apostolicus atque administrator sit constitutus, salva antecessorum suorum venia, in pastorali officio sollicitior et industrior esse volens aptos ministros atque operarios nativos tamquam zelosiores pro vinea Domini Sabaoth excolenda providere cupit et meditatur, opportunius remedium non advenit, quam monasterium Bakoviense fratribus Franciscanis, ad quos de jure olim pertinebat, consignaret redderetque. Quae quidem consignatio ac restitutio sequentibus pactis ac conditionibus facta est.

Primo. Si Sedi Apostolicae et superioribus Ordinis, ad quos jam scriptum est, consensus et fundamentalis solidaque accesserit ordinatio et dispositio, removendo omne impedimentum, quod ex parte Polonorum evenire possit, pro quo consensu habendo fundamentoque ponendo etiam pluribus, si hac vice non succederet, vicibus totis viribus et plenis argutisque calamis praefatus reverendissimus dominus[2] allaborabit, dictam Sacram Sedem Apostolicam et superiores per literas informare; interea tamen fratres Franciscani Csikienses R^dum P^rem Stephanum Taploczai, nunc guardianum conventus Csikiensis, duabus vel pluribus vicibus pro aliquo tempore ad votum et necessitatem dicti reverendissimi Bakoviam accedere ibique res disponere permittent.

Secundo. Ubi a Sacra Sede Apostolica et superioribus solida ordinatio et consensus postulatus advenerit, teneantur patres Franciscani Csikienses juxta placitum reverendissimi sive dictum P^rem Stephanum Taploczai, sive alium expertum patrem-familias cum tot sociis Bakoviam transmittere, quot ipse postulaverit et custodia unanimi consensu dare poterit.

Tertio. Occupato monasterio a patribus Franciscanis praenominatis, reverendissimus dominus vita durante ita liber maneat et absolutus in dispo-

[2] Értsd: Petrus Parčević

nendo ordinandoque tam res omnes domesticas intrinsecas quam extrinsecas, ut guardianus nonnisi ea quae reverendissimo domino placuerint probataque fuerint, exequatur.

Quarto. Quia posset patribus post mortem reverendissimi domini a[a] consangiuineis ac nepotibus suis suboriri perturbatio aliqua, testamentum reverendissimus dominus sanus existens, si placuerit, condat, et e suis propriis et acquisitis bonis per industriam cuicunque eorum vel alteri et quantumcunque etiam si omnia relinquere voluerit, ipsius beneplacito stabit tamquam domini absoluti, cum nihil horum ad fratres pertineat; bona tamen ecclesiae et residentiae manebunt fratribus Franciscanis cum vicario apostolico, si ex ordine eorum fuerit assumptus, videlicet: domus, fundus, vinea, horti, decimae, molendina et similia.

Quinto. (Quod Deus avertat) si praefatus reverendissimus dominus absque testamento et ultima dispositione ex hac vita decederet, liberum sit vel nunc, vel quando placuerit in praesentia dicti R^{di} P^{ris} Stephani Taploczai et aliorum fidedignorum virorum res suas proprias ostendere et suam voluntatem declarare, omnia illa velle et ordinare: dari post suam mortem suis nepotibus, praecipue Marco,[3] qui ad praesens inservit, uti supellectilia, quae secum portavit, cistas, scrinia, stannum, vestes, equos et alia animalia sibi donata ac hujusmodi res, ad quas habet absolutum jus et dominium, et hoc sub onere conscientiae illius, qui post mortem remanserit, ut hoc modo tota lis auferatur et pax et tranquillitas stabiliatur absque ullo recursu sive ad principem sive ad alios provinciae ministros et officiales.

Sexto. Quandocunque reverendissimus dominus creaverit pro meliori bono aut R^{dum} P^{rem} Stephanum Taploczai aut alterum ex patribus in vicarium suum generalem (hoc autem nonnisi suo tempore fiet), non possunt patres Csikienses ad omne beneplacitum ipsum revocare; esset enim et inter clerum confusio et per totam provinciam discrepantia quaedam propter crebram vicariorum creationem. Quod ut magis apud omnes eluceat, haec praefata puncta sunt ex ambabus partibus subscripta et sigillis communita. Datum in Csik, in conventu Fratrum Minorum Reformatorum, 2. Julii 1670.

Nos Petrus Parchevich archiepiscopus Marcianopolitanus, vicarius apostolicus et administrator principatus Moldaviae affirmamus suprascripta puncta propria manu et sigillo communivimus. (L.S.)

Nos infrascripti patres in praemissa puncta consentimus et sigillo Custodiae firmamus. (L.S.)

[a] KEMÉNY közlésében tévesen: ac. (Már PEJACSEVICH javította.)

[3] Marcus Parčević, az apostoli vikárius unokaöccse.

Ita est. Fr. Bonaventura Karczfalvi
diffinitor[4] actualis m.p.

Fr. Didacus Coniganus
sacrae theologiae lector et diffinitor
actualis m.p.

Fr. Franciscus Jegenyei
custos provincialis m.p.

Ita est. Fr. Casmirus Damokos
per regnum Transilvaniae vicarius
generalis apostolicus m.p.
(L.S.)

Megjegyzés

A megjegyzésben említett végrendeletet Parčević 1670. július 27-én Bákóban megírta. Ez a végrendelet, illetve a benne közölt, csak általánosságban ismertetett leltár, pontos képet ad az apostoli vikárius vagyoni helyzetéről. (Egyszersmind azt mutatja, hogy a nagy szegénység miatti sorozatos panaszait nem kell egészen komolyan venni.)

A szokásos általános moralizáló bevezetés után Parčević kinyilvánítja a végrendeletben azt a kívánságát, hogy halála után, amíg a Hitterjesztés Szent Kongregációja utódát nem nevezi ki, Taploczai István lépjen a helyébe a moldvai vikariátus egész területén, mert erre őt látja minden szempontból a legalkalmasabbnak. Meghagyja tehát, hogy halála után mindnyájan fogadják el ideiglenes utódának. Ezt követik a tulajdonképpeni vagyoni rendelkezések: mindenét unokaöccseire, Parčević Marcusra, Johannesre és Bogdánra hagyja. Ezután következik az ingóságok felsorolása: „omnia illa supellectilia, quae nostra propria pecunia Viennae sunt comparata et Bakoviam magno sumptu et labore, terra fluviisque adducta; uti sunt: ladulae omnes, arcae, scrinia, armaria cum omnibus, quae in iis sunt, pulvinaria parva et magna, sedilia et scamna, bibliotheca tota et libri, imagines omnes, sclopeta parva et magna, karabinae et muscheti, vasa quaecunque et scutellae ac orbes ex stanno, cupro, sive cujuscunque materiae sint; vestes omnes, quaecunque et qualescunque sint; item equos omnes, vel mea pecunia emptos, vel a baronibus mihi donatos; item mediam partem ovium, similiter mediam partem boum, uti etiam mediam partem vaccarum et vitulorum; item mediam partem apium, fructuum, leguminum, sive ex vineis et pomariis, sive ex hortis excultis, sive ex aliis locis per me recuperatis, elaboratis et auctis; item mediam partem tritici, hordei et avenae, milii et hujusmodi, quam ex agris et campis, tam etiam ex tribus rotis molendini, quod per me, ex mea propria pecunia est in separato loco funditus erectum, constructum et praestantissime omnibus requisitis instructum, et cum summo residentiae emolumento provisum; item vinum, quod de facto est in cellario, et in posterum quomodocunque per nostros labores acquiretur, dictis nostris nepotibus dimidietas concinnetur, uti etiam dimidietas ex larido, butyro, brinsa et caseis." Tap-

[4] A definitorok (KARÁCSONYI: *Szt. Ferenc rendje* „kormánysegéd"-nek magyarítja a kifejezést): a ferences rendben a tartományfőnök mellé választott két tanácsadó, akiknek bizonyos ellenőrzési joguk is van.

loczai páterre hagyja viszont a templomot, fölszerelésével: „item domus omnes cum pomario et hortis ad meliorem ordinem per me reductis et maxime ampliatis; item fundos omnes, agros, campos, prata, vineas, tum Trebesii [Terebesen], tum in Bakoviensi territorio, tum Farofalvae [Forrófalván] tum Jassiis, tum etiam Cutnarii per me vel propria pecunia comparatis, vel auctis; item alvearia et locum, ubi apes fructificant, cum territorio, hortis et pomariis; item prata per me aucta et pomaria similiter cum omnibus aliis similibus nempe fundis, agris, vineis, etc., quae sedula diligentia acquirentur." (*Acta Bulgariae* CLXXI. sz., 281–283.; Egykorú másolata: APF SC Moldavia Vol. 1, Fol. 164–165.; Veress Endre XX. század eleji másolata az Erdélyi Ferences Rendtartomány levéltárában őrzött példányról: MTAK Veress 1246–1249. fol.)

Ide kívánkozik kiegészítésül a többször említett ferences szerzetes, Damokos Kázmér, az erdélyi apostoli vikárius 1673. március 24-i levele, melyben a Hitterjesztés Szent Kongregációja felszólítására ismerteti Petrus Parčević vikáriusi tevékenységét és vagyoni helyzetét. Ebben elmondja, hogy mihelyt kézhez kapta a Szent Kongregáció megbízását, nyomban megkezdte a tájékozódást. Számos egyházi és világi embert kérdezett ki, utóbbiakat megeskette az igazmondásra, az előbbieket papi lelkiismeretükre emlékeztette. A megkérdezettek közt volt ferences szerzetes és világi pap is, aki három évig volt káplánja a vikáriusnak. Egybehangzóan mindnyájan azt vallották, hogy amióta a vikárius öt évvel ezelőtt megjött Bécsből, egyetlen egyházlátogatást sem tett. Bákóban a székesegyházon nincsenek ablakok, két oltárán egyetlen kép sincs, padozata nincs a templomnak, nincs benne egyetlen szék, illetve ülőpad sem, a nép – amikor le kell térdelnie – a porban térdel. Nincs mennyezete, a galambok és a verebek összerondítanak mindent; az eső már csaknem leomlasztja a sekrestye falát. A temetőkert nincs elkerítve, a jószág szabadon jár-kel benne; olyannyira, hogy mindezen még a görögkeletiek is csodálkoznak. Káplánja nincs, néha két hétig sem celebrál misét. Néhányszor már az is előfordult, hogy a gyermekeket a szakadár görögkeletiek keresztelték meg, ilyen esetekben az illető később már nem tartja a katolikus hitet. A vikáriusnak van egy háromkerekű malma, ebből több mint 200 birodalmi tallér az évi jövedelme; van 300 juha, 24 igásökre, vagy 150 tehene és borjúja, ezen felül 40 neki alárendelt jobbágya. Bőségesen el van látva sajttal, vajjal, mézzel, mindenféle gabonával, annyira, hogy még árusításra is jut. Több mint 200 birodalmi tallér adót fizetnek neki évente a katolikus hívek. Két unokaöccsét is ő tartja el, nála élnek, de botrányosan, rossz nőszemélyekkel adják össze magukat.[5] És jóllehet ilyen nagy a jövedelme, a templomára semmit nem költ, csak a pénzt halmozza. (APF SC Moldavia Vol. 436, Fol. 314.)

[5] Vito Pilutio egy 1673. augusztus 20-án Moldvabányáról a Szent Kongregációnak írt levelében ezt még azzal egészíti ki, hogy az említett unokaöccsök „valósággal uralkodnak a környéken és a nép vérét szívják." (APF SOCG Moldavia Vol. 448, Fol. 191 + 195.)

108.

1670. július 12., Bákó

PETRUS PARČEVIĆ MARCIANOPOLISI ÉRSEKNEK, MOLDVA APOSTOLI VIKÁRIUSÁNAK MEGBÍZÓLEVELE TAPLOCZAI ISTVÁN OBSZERVÁNS FERENCES SZERZETES, A CSÍKSOMLYÓI KOLOSTOR GVÁRDIÁNJA SZÁMÁRA

AZ IRAT: *A:* Az Erdélyi Ferences Rendtartomány Levéltára (Nem tudtuk megtekinteni.)

NYOMTATOTT KIADÁSA: 1. KEMÉNY: *Bisthum Bakov* 77–79.; 2. PEJACSEVICH: *Parchevich* LXXV. sz., 600–601. (Másodközlés az 1. nyomán.)

TARTALMA: *Apostoli vikáriusi és adminisztrátori kötelessége, hogy hívei lelki gondozásával törődjék. Mivel egyedül kevés erre a feladatra, a csíksomlyói ferencesektől kért segítőtársat, egyrészt azért tőlük, mert közel vannak, másrészt mert tudnak magyarul. Velük egyetértésben Taploczai István pátert, a csíksomlyói kolostor gvárdiánját választotta közülük, aki rendjétől engedélyt kapott arra, hogy bármikor Bákóba jöjjön. Őt tehát maga mellé veszi, és felhatalmazza, hogy Bákóban az ő székházában lakjék, az ügyeiben eljárjon és rendelkezzék, őt mindenben helyettesítse.*

Nos Petrus Parchevich, Dei et Apostolicae Sedis gratia archiepiscopus Martianopolitanus, vicarius apostolicus et administrator principatus Moldaviae, necnon sacrae caesareo-regiae et apostolicae M^tis^ consiliarius, omnibus ac singulis utriusque sexus Christi fidelibus salutem ac spiritum gratiae, quantum in Domino possumus, impertimur et apprecamur. Pastoralis sollicitudinis manus ac indefessa vigilantiae cura intentos nos esse admonet et sollicitat, quatenus vocatione, qua a Deo vocati sumus et a Sacra Sede Romana missi atque in provinciam Moldaviae in vicarium apostolicum et administratorem destinati, toto conatu circa Christi oviculas, nempe populum Christianum nobis commissum invigilaremus earumque saluti sollicite studeremus verbo et exemplo, operibus et cohortationibus ad caulam ecclesiae eos revocantes, foventes et retinentes, ne per proprii pastoris absentiam aut incuriam aberrantes a lupis tandem dispergerentur ac raperentur. Totum itaque pastorem ac fere omni tempore esse cum suis ovilibus ratio ipsa requirit, ut spirituali pabulo semper reficerentur, quo nunquam carerent. Sed quia domestica negotia saepe saepius alio avocant et ad regendam ac bene disponendam domum distrahunt, advertimus nos non posse ob multas intrinsecas et extrinsecas occupationes, distractiones ac continuas fere infirmitates utrique parti aeque satisfacere, deliberavimus aliquem idoneum sacerdotem probum et patrem-familias providum nobis adjungere et [a] reverendis patribus franciscanis Csikiensibus tam propter vicinitatem quam propter linguam Hungari-

cam aliquem talem expostulare. Quod cum fecerimus R^{dum} P^{rem} Stephanum Taploczai actualem Csikiensem guardianum vita, moribus exemplaritate jam probatum, ingenio, industria, vigilantia curam domus habentem, jam expertem gratiose obtinuimus, ut ad nos Bakoviam aliquando descendere absque ullo sui conventus praejudicio possit et quae ad patris-familias tum in spiritualibus, tum in temporalibus attinent, pro modulo temporis advigilet; qua de re eidem R^{do} P^{ri} Stephano Taploczai nos quoque facultatem liberam concedimus, qua ad nos venire, morari, discedere ac praefatam domus nostrae Bakoviensis curam sedulam habere, ordinare, disponere, etiam in dicta residentia quam in aliis ubique locis apud omnes, prout opus fuerit et negotia requisiverint, providere possit ac valeat. Quae ut magis corroborentur, has praesentes propria nostra manu subscripsimus. Datum Bakoviae in nostra residentia, die 12. Julii anno 1670.

Nos Petrus Parchevich, qui supra, affirmamus nostra manu. (L.S.)

Ita est. Fr. Casimirus Damokos, per regnum Transsylvaniae vicarius generalis apostolicus m.p. (L.S.)

Ex communi consensu diffinitarii nostri, ut praemittitur, omnia acta sunt. Fr. Franciscus Jegenyei, custos provincialis m.p. (L.S.)

Megjegyzés

Taploczai István koadjutori megbízásáról Parčević 1670. július 20-án Bákóból tudósította a Hitterjesztés Szent Kongregációját és a magyarországi ferences kusztodiátust, lényegében a már ismert okokat sorolva fel. A két levél lényegében azonos, mindkettőben kéri Taploczai a maga számára a fölmentést, hogy új tisztségének eleget tehessen, továbbá, hogy mint szülei egyetlen gyermeke, vagyonáról végrendelkezhessék. Az utolsó bekezdés azonban más az egyikben és a másikban.

A Szent Kongregációnak szóló levél záradékában a Moldvát ért természeti csapásról, az árvízről ír, mely minden termést elpusztított. („In his provinciis et praecipue in Moldavia inundatio summa aquarum a tribus mensibus propter diurnos et nocturnos densissimos imbres et inauditas pluvias crescentium omnes segetes puri tritici, silliginis, hordei, avenae et millii cujusmodi, quia in aquis jacent et per nimias aquas disjectae maturescere non possunt, nec grana portant, item herba et gramina in pratis vel non possunt crescere propter frigora et aquas, vel si creverint falcem non admittunt, quia nunquam sol exsiccat et incalescit, vel etiam, quia fluvii ex propriis lectis exeuntes campos omnes inundarunt et cum terra herbas et gramina exportarunt. Item, quod mirandum est, in territorio Bakoviensi ad unam diem itineris fere tanta murum copia fuerit, ut non tantum omnia hortensia cum ingenti damno et fructus et arbores condescendendo et ramos dentibus excindendo consumpserint in totum, verum etiam, quod peius, ipsum triticum in campis, hordeum, avenam et similia devastaverint et devoraverint: perterrefacti ex hoc casu incolae famem et pestem ominantur: sic anno praeterito tanta vesparum copia in his partibus tum in Transsylvania fuit, ut in ipsismet domibus fenestris inclusis vix stare poteramus.")

A ferences kusztodiátus vezetőségéhez írt levélben viszont a csíksomlyói kolostorban élő Franciscus Banković bosnyák ferences szerzetes Moldvába rendelését kéri, arra való hivatkozással, hogy az országban bolgár, szerb és bosnyák katolikusok is vannak, akik csak valamelyik szláv nyelven és törökül tudnak, ugyanakkor nincs ezeken a nyelveken beszélő papja. Banković – aki Boszniából származik – jól beszéli ezeket a nyelveket és törökül is tud. („Item cum in provincia Moldaviae plurimi reperiantur christiani Bulgari, Serviani et Bosnenses, nullam aliam linguam callentes praeter illyricam et turcicam, neque ullum sacerdotem linguae pro sua spirituali consolatione habent cui conscientias suas exonerare possent, petunt a me quotidie instantissime, sed nemo dat, quod non habet. Eapropter paternitatem tuam reverendissimam demisse rogo, velit pro publico et spirituali fidelium bono per expressas obedientiales ordinare et concedere mihi P^{rem} Franciscum Bankovics Bosnensem et vita et disciplina et religiositate, devotione ac zelo et doctrina praecipuum, qui practer alias linguas illyricam praecipue (cum sit illius nationis) et turcicam optime callet et dicti patres Csikienses libenter permitterent.")[1] – A Szent Kongregációnak szóló levelet kiadta PEJACSEVICH: *Parchevich* LXXVII. sz., 602–605; a Magyarországi Ferences Rendtartományhoz írt levelet az Erdélyi Ferences Rend Levéltárában Veress Endre másolta le a XX. század elején: MTAK Veress 1254–1256. fol.)

1670. július 30-án Parčević külön okiratban a csíksomlyói ferencesekre ruházta a bákói Szűz Mária tiszteletére szentelt templomot a kolostorral együtt, melyet (Losonczi) Margit asszony, István vajda felesége annakidején az ő számukra építtetett. Az irat latin szövege, mely szokatlan melegséggel méltatja a csíksomlyói ferencesek történelmi érdemeit a moldvai katolikusok gondozásában, néhol szinte költői szárnyalású: „Omnibus et singulis Christi fidelibus sincere notificamus Bacoviensem ecclesiam in Principatu Moldauiae a pia quondam Margareta catholica principum Transylvaniae filia, domina vero et principissa supradictae Moldaviae, in honorem Beatissimae Virginis Mariae Assumptae, pro patribus Sancti Francisci minoris observantiae ab ipsis fundamentis erectam et perfectam fuisse, ac omnibus requisitis, tum ad celebrationem missarum et functionum solemnia, tum ad ministrorum et dictorum patrum honestam sustentationem provisam et instructam, eapropter plurimis annis et in pietate floruit, et in religione et populi frequentia ubique nominabatur atque celebrabatur; sensim autem, ob temporum injurias, dominorum tyrannides ac hostium barbarorum excursiones deficiendo, hocce tempore intra afflictas destituta ab omnibus jacet miserias et nuditates, nec altera sollicita his in diebus datur Martha, nec unguentaria occurrit Maria, quae pretioso unguento lapides duros liniendo emolliret et praefatam ecclesiam collabantem repararet, odore autem suavissimo ad priorem devotionem populum excitaret suaeque pietatis memoriam posteris imprimeret; ad propriam itaque scaturiginem fortassis redeundum est, puteus caritatis inquirendus. Ex Transsylvania hoc bonum venerat, benedictio haec accesserat, caritas et pietas ista huc transmissa, ibi iterum repetenda. Nam ibi et diligens Martha, et ardens amore Maria nascuntur, ibi pii benefactores ac benefactrices pium opus exercent, collabentia restaurant templa, et viduata maritant. Cum itaque imparibus numeris nostris a Divina Providentia et Sanctae Sedis Apostolicae vigilantia haec piae Margaritae derelicta ac viduata ecclesia ad regendum sit commissa sedula nos sollicitudine atque vigili cura, omnibus postpositis, intendimus et enitimur nudam ex parte saltem contegere, dirutam restaurare, derelictam atque omnibus exhaustam sublevare, necnon ad pristinam devotionem splendoremque quantumcum Domino ac piis Transylvaniae aliarumque partium benefactoribus reducere renovareque."

[1] Nincs tudomásunk róla, hogy Banković – akár rövidebb időre is – Moldvába került volna.

Mivel pedig – olvassuk tovább az okiratban – a templom és a rendház is javításra szorul, s ennek intézésére ő már nem érez magában elég erőt („non valeamus"), ezért megbízza Taploczai István pátert, a csíksomlyói kolostor gvárdiánját, hogy e célra gyűjtést indítson Erdélyben, Havasalföldén, Moldvában, Lengyelországban és Magyarországon, sőt Németországban is. Egyszersmind teljhatalmat ad neki „pro aedificatione, restauratione, missarum ac officiorum celebratione, cultus divini promotione et populi christiani majori frequentatione, ferrum, asseres, scandulas, clavos et his similia, atque ecclesiasticum apparatum, nempe casulas, antipendia, mappas, albas et his similia requirere et erogare possit et valeat." (Veress Endre XX. század eleji másolata az erdélyi főnemesekhez szóló példányról az Erdélyi Ferences Rendtartomány Levéltárából: MTAK Veress 1250–1253. fol.)

Hogy a gyűjtés megindult-e, nem tudjuk, de az a valószínű, hogy nem. Miután Rudzinski bákói püspök tiltakozott a csíksomlyói ferencesek Bákóba telepedése és a templom átadása ellen, Nerli bíboros, a varsói pápai nuncius sem támogatta az ügyet (ld. 1037 l.), a moldvai misszió főnöke, Vito Pilutio is ellene volt,[2] így a Szentszék nem járult hozzá a kolostor és a templom átadásához, ahogy Taploczai koadjutorságát sem erősítette meg. Taploczai le-lejárt Moldvába, de Bákóban nem rendezkedett be és nem szervezte meg a kolostort. (KARÁCSONYI: *Szt Ferenc rendje* II. 242.)

1673. március 10-én Parčević kinevezte Taploczait általános helyettesévé, generális vikáriussá. Ahogy az erről kiállított irat mondja, mivel a lengyel királyhoz és onnan a Hitterjesztés Szent Kongregációjába kell mennie,[3] nem akarja ezt a pusztuló egyházat („hanc ecclesiam desolatam") pásztor nélkül hagyni. Miután az évek során látta Taploczai példás életét, lelkes munkáját és a dolgokban való jártasságát, kinevezi őt generális vikáriussá egész Moldvára. Felszólítja az egyházi személyeket és híveket, hogy a köteles engedelmességgel kövessék őt; Moldva vajdáját és főurait pedig kéri, hogy támogassák munkájában. (KEMÉNY: *Bistum Bakov* 79–80; ennek nyomán PEJACSEVICH: *Parchevich* LXXXIII. sz. 616–617.)

Parčević elutazott (többé nem is tért vissza Moldvába), Taploczai helyzete azonban ezzel nem változott. Kinevezését Róma évekig nem hagyta jóvá. Végre 1677. január 11-én a Szentszék kinevezte apostoli vikáriussá. De a volt kolostort ekkor sem foglalhatta el, oda Vito Pilutio költözött be. Taploczai elbetegesedve visszatért Csíksomlyóra, ott halt meg 1678. szeptember 9-én. (KARÁCSONYI: *Szt Ferenc rendje* II. 262.)

[2] Vito Pilutio 1670. augusztus 8-án Moldvabányáról írta a Hitterjesztés Szent Kongregációjának: „Vengo di nuovo ponergli in consideratione il mio stato, che conoscendomi atto, a me succedesse quel vicariato apostolico già sono di certo che si procura il breve per il P. Stefano [Taploczai] guardiano di Cichi, figliolo d'un scismatico armeno, per havergli promesso quantità di denari" [t.i. Parčevićnek]. (APF SC Moldavia Vol. 1, Fol. 171.)

[3] Damokos Kázmér, az erdélyi apostoli helynök 1673. június 13-án Csíksomlyóról jelentette a keleti katolikus egyházak protektorának, Spinola bíborosnak, hogy a Parčevićnek szóló levelet nem tudta átadni, mert Moldva és Havasalföld vajdájának megbízásából Wisniowiecki Mihály lengyel királyhoz utazott. („Ex ordine utriusque Valachiae principum accessit praesentiam regis Poloniae, uti ex suis mihi transmissis intellexi.") (APF SC Moldavia Vol. 1. Fol. 322.) Az említett vajda nyilván Duca György, aki 1673 augusztusáig Moldva, majd novembertől Havasalföld uralkodója volt.

109.

1670. július 12., Bákó

PETRUS PARČEVIĆ MARCIANOPOLISI ÉRSEKNEK, MOLDVA APOSTOLI VIKÁRIUSÁNAK LEVELE A HITTERJESZTÉS SZENT KONGREGÁCIÓJÁHOZ

AZ IRAT: *C/1:* APF SC Moldavia Vol. 1, Fol. 152 + 155–156. (A Szent Kongregáció kancelláriáján készült másolat.); *C/2:* Az Erdélyi Ferences Rendtartomány levéltára (Nem volt módunk megtekinteni.); – *G:* APF SC Moldavia Vol. 1, Fol. 225. (A Szent Kongregáció kancelláriáján készült egykorú olasz nyelvű kivonat.)

NYOMTATOTT KIADÁSA: 1. KEMÉNY: *Bisthum Bakov* 69–73. (A *C/2* példányról; kivonatos közlés, az utóirat nélkül, kisebb hibákkal); 2. PEJACSEVICH: *Parcevich.* LXXIV. sz. 596–599. (Másodközlés az 1. után.)

TARTALMA: *Fontos, hogy Moldvában püspök, illetve apostoli helynök legyen. Ugyanis sokan elpártoltak a katolikus vallástól és ortodox-szá lettek, a papok hiánya, ledér nők [értsd: újraházasodás] és egyéb okok miatt; most sokan sírva tértek vissza. A jezsuiták húsz éve nem tartanak iskolákat, kivéve három-négy gyermeket, akiket olvasni tanítanak. Nincs mód a tanítók eltartására; a misszionáriusok nem tudják a nyelvet és nincs állandó székhelyük. A nép panaszkodik a lengyelekre, saját nemzetéből akar papot. Javasolja, hogy a Szent Kongregáció adja vissza a csíki obszerváns ferenceseknek a bákói kolostort, ahol most ő püspöki székhelyét tartja. Erre több ok volna; először is a Moldvában szétszórtan élő katolikusok mind magyarok, akik magyar papokat akarnak; másodszor: Bákó Csíkhoz közel van; harmadszor: egy kusztosz mind a két provinciát eligazgathatja, együtt lakva a püspökkel, ahogy valaha az obszerváns ferences argyesi püspök, Bernardino Quirini tette; negyedszer: a csíki konventben vannak moldvai származású örmény és román szerzetesek, akiknek segítségével az örmények a katolikus vallásra téríthetők. Az örmény papok evvel egyetértenek, de most menekülnek a nagy adók miatt, ahogy a magyarok is. Forrófalván pl. 60 katolikus ház volt, most egy öregasszony maradt egyedül. A lengyel püspökök két-három hónapra jönnek ide és felélik az egyházmegyét. Mielőtt idejött, minden segítséget megígértek neki, most harmadik éve, hogy sem levelet, sem segélyt nem kap a Szent Kongregációtól. Ui.: Hogy a bákói püspökkel az esetleges összeütközést elkerüljék, a szerzetesek Szabófalvára telepedhetnének; ez a katolikus falvak középpontjában van és mindenben bővelkedik.*

Bevezetés

Parčević, miután megkötötte a csíksomlyói kolostorral az egyezséget, hogy a bákói kolostort újra átveszik (*Iratok* 107. sz.), és Taploczai István pátert kinevezte helyettesévé (*Iratok* 108. sz.), mintha kissé elbizonytalanodott volna amiatt, hogy mindehhez nem kérte előzetesen a Hitterjesztés Szent Kongregációjának engedélyét; ezt az elbizonytalanodást tükrözi itt közölt levele, mely mindazt, ami már megtörtént, csak tervként veti fel.

Eminentissimi ac reverendissimi domini,
domini patroni colendissimi!

Requiritur profecto, o purpurati patres, quasi continua residentia episcopi seu melius vicarii apostolici et administratoris in provincia seu principatu Moldauiae, nam per suam praesentiam facile trahit populum in suam sententiam, idest ad veram fidem et cultum Dei viventis. Item verbo et exemplo, sibilo et paterna cohortatione concreditas sibi oviculas et post se balantes ad Christi caulam laetus adducit, immo quod perditum est, adinvenit, quod confractum, ligat, quod devium ad viam rectam dirigit et quod debile ac infirmum, confirmat consolidatque. Hoc nos licet impares viribus ad hanc residentiam a summo Deo destinati et a Sacra Sede Romana expresso ordine missi et ordinati, quantum potuimus, in ipso ingressu sumus operati; multae enim catholicorum animae tum propter pastoralem absentiam, tum gravamina principum, tum lascivas mulierculas a fide defecere et apostavere; accessimus in hoc negotio principem, accessimus metropolitanum provinciae schismaticum et dioecesanos episcopos schismaticos walachos, rem serio proponendo, obtinuimus ab omnibus favorabiles literas, ut si qui ex nostris velint ad pristinum catholicorum statum redire, possint ac valeant. Nonnulli lacrimis et contritione, ita ut caeteros ad exemplum traherent, sunt reversi; attamen hanc proficuam functionem solus episcopus per totam provinciam exequi non sufficit; requirit adaequatos, aptos et dignos operarios, cum quibus et per quos possit dignos fructus poenitentiae animis Christianorum instillare;[1] hoc equidem et summus Romanus pontifex per eminentissimos patres, per episcopos et vicarios in toto orbe terrarum exequitur. Ex provincia nulla fere subjecta exurgunt nec scholae frequentantur. Insinuavi aliquoties, patres Societatis[2] viginti annis nullas erexisse scholas nisi trium vel quatuor puerorum totidem pariter annorum syllabizantium. Magistri possent teneri, sed modus deest illos nutriendi.

De missionariis quoque sincere insinuavi, non esse adaequatos et aptos pro hac provincia, cum nec linguam calleant, nec firmam stationem habeant. Adverto, quod Sacra Congregatio sive Sedes Apostolica conniveat sive respectum habeat corrigendi, sive reformandi, tunc ego non tantum ordinariam facultatem episcopalem sed et pontificiam et apostolicam plene concedo.

Populus clamat contra Polonos, non creditur mihi, petit continuo nationales sacerdotes, non dantur, nec ego sum Moyses aut Elias, ut prodigia

[1] Ő maga egy 1673. szeptember 29-én Bécsből keltezett levelében azt írta, hogy Bandinusnak „nemcsak helyettese, titkára, gyóntatója, futára, hanem kertésze is" volt. Ugyanebben a levélben azt mondja, hogy tíz évet töltött misszionáriusként Moldvában (PEJACSEVICH: *Parchevich* LXXXIV. sz. 617–618.) – Egy 1666. november 29-e előtt írt levelében még tizenkét évről beszélt. (APF Vienna Vol. 8, Fol. 199. – Ugyanebben a levélben hangsúlyozza, hogy jól beszél latinul, ami – mondja – Moldvában fontos, „mert az erdélyiek, a magyarok és a lengyelek" mind jól beszélik ezt a nyelvet.)

[2] Értsd: Societatis Jesu.

facerem, ut petram percutiam et fluant aquae. Mercenarius relinquit oves et fugit, pastor autem verus ponit animam suam pro ovibus suis.

Secundum tenuitatem ergo judicii mei, intellectus et maturae considerationis non adinvenio meliorem, tutiorem et salubriorem modum fidem catholicam in hac provincia dilatandi seu dilatatam conservandi, quam ut Sacra Sedes Romana introduceret seu restirueret patribus franciscanis de observantia nunc „reformati" nuncupatis, in Sede Siculicali Czik, custodiae Transylvaniae existentibus conventum Baccouiensem, sub qua custodia erat dictus conventus Baccouiensis a Margarita quondam Transylvaniae principissa[3] pro dictis patribus funditus exstructus[a)] (in quo pro praesenti nos residemus), et eisdem consignatus,[b)] de quo tractat eminentissimus cardinalis Pasmannus in descriptione conventuum Franciscani Ordinis sub corona Hungariae,[4] et si informatio ab Ordine petatur Seraphico accipiatur, in catalogo antiquae Provinciae Sancti Salvatoris Hungariae, dictus conventus Baccouiensis clare reperitur.

Ratio autem ipsa dictat, dictos patres esse introducendos: Primo propter linguam et nationem (notum enim est eminentiis V^ris^ omnes catholicos per provinciam Moldauiae diffusos esse Hungaros, petentes sui idiomatis sacerdotes). Secundo: propter vicinitatem et securitatem; nam Czikio Baccouiam secundo die commode intratur, item Baccouia Czikium, ita quod conventus Czikiensis custodiae Transylvaniae subministrare necessitates patribus Baccouiae existentibus et in qualibet turbatione hostili refugium haberent Baccouiam; si autem orirentur turbationes in Moldauia, refugium haberent Czikium. Tertio: omni tempore dicti patres Franciscani providerent spiritualibus functionibus et necessitatibus illius populi catholici, excurrendo per parochias et provinciam, verbum Dei disseminando, et unus custos commode regeret ambas provincias[5] ita tamen, ut episcopus sive vicarius apostolicus cum dictis patribus et vivat et maneat, et functiones ad ipsum pertinentes solemni ritu exerceat, prout factum fuit novissime anno 1594°, quo tempore et episcopus et patres simul et manebant et vivebant et fides augebatur, ut exstat in annalibus dictae custodiae Transsylvaniae: quod Rss. D. Bernardinus Quirinus ex Ordine Minorum de observantia, quondam episcopus Argensis in Moldauia et Walachia, una cum dictis fratribus in eodem conventu Baccouiensi cohabitabat, quorum opera in obsequium fidelium fruebatur. Quarto: Quia in dicto conventu Czikiensi sunt quidam patres ex hac provincia immo natione Armeni et Walachi, qua occasione possemus Armenos, qui plurimi sunt in provincia, ad unionem attrahere; nam ego Deo duce jam animos presbyterorum Armenorum ex parte optime disposui et non

a) A kéziratban tévesen: extructum
b) A kéziratban tévesen: consignatum

[3] A már sokszor említett Losonczi Margit, akinek apja Erdély vajdája volt. (A lejjebb idézett Pázmány Péter helyesen írja: filia vajvodae Transilvaniae.)
[4] *Acta et decreta sinodus dioecesanae Strigoniensis.* Posonii 1629. Appendix II., 116.
[5] Moldvát és Erdélyt érti.

video contrarietatem aliam, nisi quod diffugiant propter summas exactiones, quod contigit et nostris Hungaris et praecipue in pago Forouan, ubi erant sexaginta domus catholicorum, nunc vero una vetula sexagenaria sola remansit.[6] Idem fit in aliis pagis et oppidis, et si princeps modernus[7] perseveraverit in sua sede, procul dubio desolabitur tota Moldauia.

Haec eminentiis V^{ris} humillime, sincere et teste conscientia propono et exhibeo. Apud eminentias V^{ras} est plena facultas negotium resolvendi ac decernendi.

Episcopi poloni, etsi centena juramenta deponerent Baccouiae residendi, nunquam tamen factis moraliter aut phisice demonstrabunt; venient quidem per tres, quatuor menses et quidquid alieno sudore et industria comparatum est, comedent et bibent et inde recedent. A septuaginta annis edocta est Sacra Congregatio, quod nullus fructus sit ibidem per eos factus, sic fieret per septingenti alios annos, nisi Sancta Sedes provide providerit et nominationem episcopi iterum ad se revocaverit.

In omnibus subjicio me Sanctae Sedi Apostolicae et V^{ris} eminentiis; quas supplex rogo, velint se piam matrem, non duram novercam mihi subjecto declarare. Dum eram Viennae, per crebras litteras eminentiae V^{rae} perbenigne omnem assistentiam, subsidium, provisionem et necessitatibus communicationem mihi promittebant; dummodo Vienna discederem et ad has afflictas provinciarum partes advenirem, quod obedientissimus feci, literae omnes extant apud me, sed jam tertius evolvitur annus, nec ullas litteras ab eminentiis V^{ris} recepi, nec suffragium et provisionem assignatam pro mea necessitate ullam habui. Si patroni deficiunt, ad quem deberem recurrere, et quem in meam causam appellare? certe et tacta conscientia dico: diu noctuque laboro ac laboris ingenio inviglio, quomodo possim cultum Dei promovere, animarum saluti succurrere et relictas Christianorum reliquias conservare. De summo pontifice et indulgentiis editis ad has partes nondum quidquam innotuit; rogo eminentias V^{ras}, ut sciamus caput ecclesiae esse insinuare velint.[8] Dum ego omnem felicitatem eminentiis vestris ab angelorum Conditore apprecor et maneo, datum Baccouiae, 12. die Julii 1670.

Eminentiarum Vestrarum humillimus servus

Petrus Parceuich archiepiscopus
Martianopolitanus

[6] A Moldvában élő örmény-katolikusokról (akikről nem tudjuk meg, hol éltek, s akikről a korábbi jelentések sem emlékeztek meg) nvilván azért szól ilyen részletesen, hogy Taploczai István személyét (akiről Vito Pilutio említi, hogy apai ágon örmény származású, ld. *Iratok* 109. sz. 2. jegyz.) ezzel is kiemelje.

[7] Duca György

[8] IX. Kelemen pápa 1669. december 9-én halt meg, utódját, X. Kelement 1670. április 29-én választották meg, de erről, a korabeli postaviszonyok mellett, Parčević július 12-én még semmit sem tudott. 1671. március 3-i levelében így írt a moldvai postáról: „Sono quasi cinque settimane di caminare Bakouia a Varsauia. La posta non è, li ladri in quantità." (APF SC Moldavia Vol. 1, Fol. 257.)

Ps: Ad evitandas autem omnes lites, dissensiones et praetensiones, quae inter administratores et episcopos et patres circa multa possent oriri, prudentissima dispositione Sacra Congregatio posset utrique parti cum summa totius populi consolatione satisfacere, concedendo praefatis patribus locum Laboiensem,[9] ubi sunt sex pagi catholicorum, medium inter Bascouiam, Jassium et Scutnarium,[10] uno parvo milliari ab oppido Romano distantem, ibi omnia necessaria inveniuntur ut noviciatus induceretur et praestantissime instrueretur. Sunt campi, sunt aratra, silvae, horti, piscinae et vicina oppida etc. Haec omnia distant a Bascouia, sic equidem conservarentur ubique Catholici, summa pax et quies optata inter discrepantes partes vigeret, nec velint inde praejudicium Sanctae Sedi Apostolicae, aut regibus inferretur, posset ex mea authoritate patribus praestare, sed consulo Sacram Congregationem pro majori bono et certitudine.

Megjegyzés

Néhány nap múlva, 1670. július 16-án Parčević a Szent Kongregáció titkárának, Federigo Baldeschi-Colonna bíborosnak is írt. Az elmúlt két év során sok levelet küldött e nyomorult országból a Szent Kongregációnak – írta –, de soha nem méltatták a legcsekélyebb válaszra sem, szemben azzal, ahogy a múltban bántak vele, amikor is Bécsben legalább hetenként felkereste levelével vagy a Kongregáció, vagy valamelyik kardinális, és ezer ígérettel biztatta, hogy Moldvába menjen; ezekben az ígéretekben és segítségekben bízva és reménykedve foglalta el hivatalát. Kéri, támogassa a Szent Kongregációnak írt levelében előterjesztett kérését. Egyszersmind kéri, indítsák végre útnak ellátmányát (APF SC Moldavia Vol. 1. Fol. 153–154. – Jelzet nélkül közli: PEJACSEVICH: *Parchevich* LXXVI. sz., 601–602; a címzettet tévesen a lengyelországi pápai nunciusban jelöli meg.)

Parčević nyilván közölte elképzeléseit a lengyelországi pápai nunciussal, Francesco Nerli bíborossal is, (ld. *Iratok* 117. sz.) aki ezekkel kapcsolatban meg is írta véleményét Rómába. Szerinte a csíksomlyói ferenceseknek a moldvai missziós munkába való bevonása nagy nehézségekbe ütközik. Először is a bákói egykori kolostor a bákói püspök tulajdonában van, a Szent Kongregáció tehát csak az ő beleegyezésével intézkedhet róla. Számolni kell azzal, hogy a mostani püspök utódai nem akarnak a ferencesekkel együtt élni. Azt, hogy a csíksomlyói ferencesek Szabófalvára kerüljenek, nem ellenzi, de nem tudja, a kolostor hogyan győzné a moldvai missziót, erejük még az erdélyi feladatokra sem futja. Azt is tekintetbe kell venni, hogy ez a megoldás egyenetlenségre vezetne a Moldvában sikeresen működő jezsuitákkal is. Ami a misszionáriusok nyelvtudását illeti, a Szent Kongregáció mindig is szorgalmazta, hogy tanulják meg a helyi nyelvet, hogy a lakosságnak hasznára lehessenek. (A Szent Kongregáció kancelláriáján készült dátum nélküli kivonat: APF SC Moldavia Vol. 1. Fol. 225.)

A Szent Kongregáció válaszát nem ismerjük, csak azt tudjuk, hogy nem hagyta jóvá a csíki ferencesek Bákóba költözését.

[9] Nyilván a másoló tévedése Saboi[illegible]ensem, azaz Szabófalva helyett.

[10] Bákó, Jászvásár és [illegible]nár

110.

1670. július 18., Csíksomlyó

AZ OBSZERVÁNS FERENCES REND ERDÉLYI KUSZTODIÁTUSA VEZETŐSÉGÉNEK FOLYAMODVÁNYA A HITTERJESZTÉS SZENT KONGREGÁCIÓJÁHOZ

AZ IRAT: Az Erdélyi Ferences Rendtartomány Levéltára. (Nem tudtuk megtekinteni.)

NYOMTATOTT KIADÁSA: 1. KEMÉNY: *Bisthum Bakov* 76–77.; 2. IORGA: *Studii* 80–82. (A jászvásári római katolikus érsekség levéltárában lévő egykorú másolatról; az aláírásokban olvasási hibával.)

IRODALMA: KARÁCSONYI: *Szt. Ferenc rendje* II. 241–242.

TARTALMA: *Moldva apostoli vikáriusa, hivatkozva az ország katolikusainak elhagyatott voltára, azzal a kéréssel fordult hozzájuk, hogy – ha a Szentszék is hozzájárul – térjenek vissza missziós munkára Bákóba. Felajánlotta azt az épületet, mely valamikor a magyarországi ferences rendtartományé volt, aztán nem tudják hogyan, a bákói püspök tulajdonába került. Megjelenésük azért is nagy segítséget jelentene, mert a moldvai katolikusok velük azonos nemzetiségűek. A csíki kolostor egyébként is csak két napi járóföldre van Bákótól. Ha megkapják a hozzájárulást, a vikárius kérésének szívesen eleget tesznek, de az alábbi nehézségeket meg kell oldani: 1. A moldvai püspöknek vagy a vikáriusnak ne legyen joga őket a bákói épületből kirakni. 2. Moldvában a nagy szegénység miatt koldulásból megélni nem lehet, ökröket kell tartaniok, hogy velük szántsanak és búzát vethessenek és más munkákat is végeztessenek a szőlőben és a malomban; az egykori ferences rendházhoz néhány jobbágy is tartozik. A rendkívüli viszonyokra való tekintettel tehát fölmentést kérnek a Szentszéktől a rendi szabályok alól, ahogy ezt a török alatti más országok ferencesei is megkapták Boszniában, Bulgáriában és Havasalföldén. De a testi nyomornál Moldvában nagyobb a lelki ínség, mivel nincs magyar pap, aki a katolikusoknak anyanyelvükön hirdethetné Isten igéjét, akinek feltárhatnák lelküket, jóllehet a nép saját nemzetéből való papokért könyörög állandóan. Mindezt egyébként részletesebben megtudhatják az apostoli vikárius leveléből. A legfelsőbb egyházi döntés előtt eleve fejet hajtanak.*

Eminentissimi ac reverendissimi domini,
domini patroni colendissimi.

His diebus Ill^{mi} ac Rss^{mi} D^{ni} archiepiscopi Marcianopolitani, vicarii apostolici et administratoris in Moldavia, tamquam veri et zelosissimi pastoris gregis Christi, per mutuam inter nos correspondentiam intentio talis innotuit: eam ob causam, ut saluti animarum consuleret, fidem dilataret atque oviculas sibi concreditas conservaret, ut in residentiam suam Bakoviensem in

dicta Moldavia (quae olim nostrae religionis conventus et custodiae huic Transylvaniae, dum adhuc ex provincia Hungariae Sancti Salvatoris dependeret, subjecta extitit, seb ob bellorum varios tumultus ad tempus inde fratribus recedentibus in residentiam episcopalem quo pacto transierit, nobis non constat), si Sedis Apostolicae consensus et dispositio accederet, religionem nostram et nos maxime fratres sibi proximos ea conditione revocaret, ut et ipse nobis cohabitaret, et nos ipsi circa eandem animarum curam assisteremus et collaboraremus, quia alio modo sacerdotes et sibi cooperarios in patria illa penuriosissima non potest providere. Praeterea, quia nos nationales sumus illi populo catholico, et ita vicini, ut conventus noster hic Csikiensis[a] duorum tantum dierum itinere distet a residentia Bakoviensi, nos tam pio et salutari desiderio praefati illustrissimi domini zelo animarum et religionis seraphicae propagatione stimulati, unanimi voto libenter consentimus, si Sedi Apostolicae et superiorum majorum beneplacito res probetur et confirmetur, ac difficultatibus, quae in hoc negotio occurrunt, consulatur.

Primo. Ne ab illustrissimis dominis, dominis episcopis vel vicariis pro futuro exturbemur.

Secundo. In ea patria ex mendicatione ostiaria, ob maximam paupertatem continuasque exactiones populi, non est possibile nobis vivere, quia totus ille populus pane ex milio vescitur, sed uno vel altero aratro et bobus pro tritico seminando, lignoque et aliis necessariis pro conventu convehendis, vineis et mola necesse est; habet etiam locus ille ex antiqua principum concessione aliquot colonos pauperculos; quae omnia professioni nostrae alias repugnant, nisi Sedes Apostolica hac in parte durante schismate et misera conditione patriae dispensare dignaretur, prout et in aliis provinciis Turcarum tirannidi subjectis, propter emolumentum animarum, liberalissime religioni nostrae indulget, ut in Bosnia, Bulgaria et Transalpina.

Quae quidem etsi magna sit temporalis annonae penuria, multo major tamen fames spiritualis, qua pauperculorum catholicorum animae undique dispersorum et premuntur et anguntur ex eo vel maxime, quia nullus minister et sacerdos nationalis ungarus eis assistit, qui lingua nativa verbi Dei pabulum illis porrigat, populus vero assidue instat, rogat, obtestaturque operarios nativos sibi dari, quibus conscientiam ad vota explicare, doctrinamque christianam edoceri possit, alias ad principem se ituros toties publice minantur. Quae omnia luculentius ex ipsiusmet illustrissimi domini praenominati literis intelligere Sacra Congregatio potuit.

Sancta mater ecclesia, Spiritu Sancto directa et inspirata, quidquid nobis faciendum probaverit, indignissimi servi ad sanctissimos pedes, post oscula sacrarum vestium procumbentes promptissime exequamur. In conventu Fratrum Minorum Strictioris Observantiae Csikiensi custodiae Transsylvaniae, die 18 Julii anno 1670.

[a] A magyar helynevek helyesírását meghagytuk a PEJACSEVICH által használt, nyilván modernizált alakban.

Eminentissimarum ac reverendissimarum dominationum vestratum humiles servi et devoti filii

Fr. Bonaventura Kartzfalvi[b]
diffinitor actualis m.p.

Fr. Didacus Coniganus diffinitor
actualis et theologiae lector m.p.[c]

Fr. Franciscus Jegenyei custos
provincialis, missionis praefectus m.p.

Digna petitio, quoniam ita res se habet.
Fr. Casimirus Damokos
vicarius apostolicus m.p.[d]

Megjegyzés

A fenti folyamodvánnyal egyidőben, ugyanezen személyek aláírásával az Obszerváns Ferences Rend generálisának, Francesco Rhininek is küldtek egy folyamodványt, a lényeget tekintve hasonló tartalommal. Hangsúlyozták, hogy nem a kolostorok számának gyarapítása vezeti őket, amikor Petrus Parčević apostoli vikárius kérésének teljesítésére hajlanak, hanem csak az Isten ügyének szolgálata, hogy a katolikusokat megtartsák hitükben, s ha lehetőség van rá, terjesszék is a hitet. A Szent Kongregációnak írt levélben említett két feltételt itt nem említik, de elmondják, hogy a moldvai katolikusok velük egy nyelvet beszélnek, s nincs egyetlen magyarul tudó papjuk sem, akinek feltárhatnák lelküket, s aki nekik magyarul taníthatná a hit tételeit. („. . . nobiscum linguae est ibidem populus catholicus, nimirum Hungari, non habentes ullum sacerdotem hujus idiomatis, cui conscientiam suam ad vota explicare et fidei dogmata edoceri possint, ideo ex nostro conventu suae nationis et linguae ministros idoneos pro satisfactione spirituali expetunt ac profusis lacrymis continuo deprecantur.") Az évkönyvek és a még élő öregek is tanúsítják, hogy hetven évvel ezelőtt a bákói kolostor az övék volt, s csak az eretnekségek dühe („haeresum furore"), az állandó háborúk, az hogy a templomokat és kolostorokat nagyrészt rombadöntötték, kényszerítette őket távozásra. (KEMÉNY: *Bisthum Bakow* 74–75. és IORGA: *Studii* 79–80.)

Sem a ferences rendfőnök, sem a Szent Kongregáció válaszát nem ismerjük; lehet, hogy nem is volt.

[b] IORGÁnál: Gerefalvi
[c] IORGÁnál: Didacus Coniganus, sacrae militiae servitor.
[d] IORGÁnál az irat végén: Duplicatum pro majori securitate.

111.

1670. augusztus 8., Moldvabánya

VITO PILUTIO DA VIGNANELLO KONVENTUÁLIS FERENCES SZERZETESNEK A MOLDVAI MISSZIÓ PREFEKTUSÁNAK LEVELE A HITTERJESZTÉS SZENT KONGREGÁCIÓJÁHOZ

AZ IRAT: *A*: APF SC Moldavia Vol. 1, Fol. 168–169. (S.k. aláírás)

NYOMTATOTT KIADÁSA: BIANU: *Vito Pilutio* V. sz., 158–160. (Jelzetet nem ad, a szövegből egy bekezdést kihagy.)

TARTALMA: *Az ország minden korábbinál nagyobb nyomorban van, a törökök és tatárok állandó portyái és a súlyos adók miatt a nép nagyrésze elmenekült. A papok különösen megsínylik mindezt, nem tudják magukat fenntartani. Két misszionárius engedélyét kérte, hogy visszatérhessen Itáliába, de ő nem járult hozzá. Antonio Angelini pátert Lengyelországba küldte a Szent Kongregációhoz és a pápai nunciushoz intézett levelekkel; őt szeretné utódjául hagyni, mert beszéli a nép nyelvét, ismerik és szeretik az országban. Ő maga 17 évi szolgálat után úgy érzi, megérdemli, hogy visszahívják. Illés vajda két éve börtönbe vetette a bákói vikáriust, Paolo ferences szerzetest és a jezsuita Sebastianót és halálra ítélte őket. Egy olasz nemesember közbenjárásával és egyéb eszközökkel sikerült csak kiszabadítani őket. Az apostoli vikárius végrendeletében mindent az erdélyi Csíksomlyó kolostorára hagyott és a moldvai missziót az erdélyi ferences kusztodiátusszal akarja egyesíteni; ha ez megtörténik, nagy kárára lesz a Szent Kongregációnak és a további püspököknek. Most a vikáriatust* [*Taploczai*] *Istvánnak akarja adni. Bákó városa följelentette az apostoli vikáriust, hogy egy malmot elvitetett tőlük, a víz most elárasztott egy nagy darab földet, idővel pedig elsodorhatja a templomot és a várost is. Vagy négy éve már, hogy sem ő* [*Vito Pilutio*], *sem a misszionáriusok semmi támogatást nem kaptak a Szent Kongregációtól, nagy ínségben vannak. A Szent Kongregáció és a pápai nuncius utasítására többször felszólította a sok botrányt okozó Benedetto* [*Ballati*] *da Cortona pátert, hogy térjen vissza Itáliába, de teljesen hiába; most elfogatta őt és a lengyelországi nuncius kezére adja, ítélkezzék felette ő.*

Bevezetés

Vito Pilutio 1670. július 27-én Moldvabányáról tudósította Federigo Baldeschi-Colonnát, a Hitterjesztés Szent Kongregációja titkárát a legújabb eseményekről és problémákról. Közölte, hogy Del Monte és Angelini páterek visszatértek Erdélyből, Mikes Kelemen azonban az ottani nemesek nevében további papokat kér, nem tudja, kit küldhet. Ebben az ügyben Angelinit a lengyelországi pápai nunciushoz, Nerli bíboroshoz küldte. Tudomására jutott – olvassuk a levélben –, hogy az apostoli vikárius, Parčević, bepanaszolta a misszionáriusokat a Szent Kongregációnál; bár Benedetto da Cortona páter sok kilengést követett el, mégsem kellene most mindnyájukat vádolni. A vikáriust

a két moldvai születésű világi pap, Johannes Baptista Berkuce és Gregor Gross ingerlik a misszionáriusok ellen; Gross, aki Szucsaván van, ismételten botrányos nőügyekbe keveredett. Moldvabányán egy hagyatkozó örökséget testált a templomra azzal, hogy ott heti két misét mondjanak; ötödik éve már, hogy a miséket nem mutatják be. Az említett Gross a hagyatkozó családjából származik, s az apostoli vikárius átjátszotta neki ezt az örökséget. Sőt őt is le akarta váltani, Grosst akarta a helyébe hozni, a nép azonban tiltakozott. Az említett hagyatékból a templomi gyertyák biztosítására szánt szőlőt titokban eladták, az ezüstneműt és más ingóságokat a családtagok javára fordították, neki, mint Moldvabányán szolgáló papnak, semmi sem maradt, pedig nagy ínségben van, ha a Szent Kongregáció nem segíti, Itáliába sem tud elutazni. Elutazása esetén Angelinit hagyná itt maga helyett, aki beszéli a [román] nyelvet és akit ismernek. Kéri, a Szent Kongregáció küldjön neki megbízást. A lengyelországi nuncius jelezte Francesco Maria Spera páter, az új prefektus közeli érkezését, de úgy hírlik, visszafordult.[1] Nem érkezett meg az ígért két misszionárius sem. (APF SC Moldavia Vol. 1. Fol. 164–165.; Jelzet nélkül közli BIANU: *Vito Pilutio* III. sz., 153–155.)

[Címzés a levél külzetén:] All' eminentissimi et reverendissimi serenissimi padroni colendissimi signori cardinali della Sacra Congregatione de Fide Propaganda. Roma.

Eminentissimi e Reverendissimi Signori,
Padroni Colendissimi.

Non devo mancare, essendo passato il settennio e tempo prefisso dall'Ecc.ze loro si per me, come per li missionarii, di notificarli lo stato miserabile di queste parti barbariche, essendo riddote a tal termine dalle continue invasioni di Turchi e Tartari, che vengono depresse e deposte le loro sostanze per li continui e giornali tributi, che sono astretti li popoli a fuggir in altre parti, per non poter più soffrire le loro miserie, e calamità; per consequenza li religiosi doppiamente patiscono d'ogni humano sossidio, ed io havendo servito la Santa Congregazione 17 anni, non recordo tante calamità, come adesso le povere creature patiscono.

Sono venuti da me dui padri missionarii per domandarmi licenza di ritornarsene in Italia; non ho permesso, per non lasciare le chiese e cattolici in doppia afflittione, ho sollocato il P. Giovanni Battista del Monte, con il consenso di Msig. vicario apostolico[2] in Saboiani, con haver escluso Fra Bene-

[1] 1670. szeptember 7-én Vito Pilutio ismét sürgette az új prefektus megérkezését (BIANU: *Vito Pilutio* VI. sz., 160–161.). Francesco Maria Spera de Narna konventuális ferences szerzetest, – aki 1641–1652 közt misszionáriusként már működött Moldvában és Havasalföldén, majd 1652 óta Rómában volt – 1669 elején nevezték ki a moldvai és havasalföldi misszió prefektusává. Június 18-án már Varsóból jelentkezett a Szent Kongregációhoz írt levélben, mondván, hogy várja prefektusi ellátmányát és úti kiadásainak megtérítését. (CĂLINESCU: *Alcuni missionari* XII. sz., 95–101.) Miután a Szent Kongregáció közölte vele, hogy úti kiadásait a Ferences Rendtől követelje, Spera 1672-ben visszafordult és Bécsbe ment.

[2] Petrus Parčević

detto da Cortona, che del continuo n'havevo richiami. Il P. Antonio Angelini l'ho mandato in Polonia con lettere dirette all'Ecc.ze V.re et all'Ill.mo nuntio;[3] è ch'aspetti le risposte, che qui le lettere non sono sicure, poichè sono recettate. Questo padre desidero lasciarlo in mio loco, quando l'Ecc.ze loro si compiaceranno, essendo esperto nella lingua, e ben noto e conosciuto da questo popolo, che venendo altro prefetto, ignaro della lingua, non sarà ricevuto così facilmente. Quando fui in Roma 7 anni sono, l'Ecc.ze loro con buon speranza mi rimandarno in queste parti tre anni e poi di richiamarmi in una chiesa, se hora le mie fatighe di 17 anni di servitù si stendono a conseguire tal gratia, desiderarei fusse a mio tempo, se poi voglion honorare la sepoltura, il tutto rimetto nella benignità e bontà dell'Ecc.ze loro. Doi anni già trascorsi, il principe Elias[4] pose nelle carcere il P. Paolo zoccolante vicario di Baccouia ed il P. Sebastiano giesuita con havergli condannati al patibolo.[5] Io ricorsi ad un nobile italiano, con ogni sommissione pregandolo, supplicasse il prencipe non farci tal dishonore, e con altri mezzi furno liberati; dopo il medesimo prencipe mi chiamo con ordinarmi, che andassi a pigliar possesso in Baccouia; io contradissi perchè tutta la mia confidenza, l'ho posta nella loro benignità e non in altre persone.

Msig. vicario apostolico ha fatto testamento con lasciare tutto il suo al monasterio di Cich in Transilvania, come anco unire a questa custodia per li frati il luogho di Baccouia, ed hora li detti padri gl'hanno dato dui cavalli come ancora vuole presentiar il vicariato ad un padre Stefano, guardiano di Cich[6] con haver promesso alcune sue sostanze paterne ed altri utensili per succeder in tal'offizio, il che se succederà, la Sacra Congregazione viene a perdere, com'il medesimo li vescovi pro tempore, ed hora ne fa istanza all'Ecc.ze loro; se ciò saprà il principe, causarà qualche disturbo, tanto più ch'hora la città di Baccouia ha ricorso contro il vicario per haver trasportata una mola senza indicare il danno che poteva fare il fiume alla città, e al vescovato, come poi è venuto che l'acqua in un'hora ha portato via più di doicento passi di terreno, ed io con proprii occhi ho veduto l'accidio, e difficilmente si potrà remediare, stante habbia cavato profondo, e dicono li periti ch'in 3 anni portarà via la nostra chiesa e la città, ed è arrivata l'acqua insino la siepe del horto, e il fiume è grande poco men del Tevere. Prego l'Ecc.ze loro a compiacersi dar fuori il decreto per li missionarii per amaestrarli come anco qualche poco di sossidio, si per me come per li mis-

[3] Francesco Nerli bíboros, a lengyelországi pápai nuncius.

[4] Alexandru Éliás, aki 1668. novemberéig volt vajda.

[5] Az itt leírt esetre más adatunk nincs. Paolo ferences páter személyét nem tudtuk azonosítani; a jezsuita: Sebastian Baszewicz volt; Parčević végrendeletét ld. 607. és 611. l.

[6] Taploczai István csíksomlyói gvárdián. (Egyébként Pilutiónak Taploczai és az erdélyi ferencesek iránti ellenszenvében nyilván közrejátszott, hogy azok az obszerváns ferencesek közé tartoztak, ő pedig konventuális volt.)

sionarii, che sono circa a 4 anni ch'io dalla chiesa non ho havuto ne meno un quatrino e mi ritrovo in grandissima necessità.[a]

Doppo tant'essortationi fatte a Fra Benedetto da Cortona che se ne ritornasse in Italia conforme havevo l'ordine dall'Ecc.ze loro e da Msig. Ill.mo nuntio, e non ne faceva conto e si dichiarò di farsi scismatico, e Msig. nuntio gli scrisse piacevolmente, e quando io gli mandai la lettera, disse che non lo riconosce per niente, da che l'ho mortificato, non si è vista emendatione alcuna, ma sempre per male in peggio, con tanti ríchiami fatti da popoli, celebrando nel giorno di Natale con una pizza, havendo comodità di haver l'ostia, com'ancor a molti altri eccessi con gli naro all'Ecc.ze loro per non tediarle. Doppo essere stato io da lui essortandolo a partirsi, niente m'ha stimato, così fui costretto per adempire l'ordine, di farlo pigliare e lo mando nelle mani di Msig. nuntio, lui veda per giustitia quello se gli deve e qui senza più con ogni profonda humiltà le baccio le sacre porpore. Baia 8 agosto 1670.

Dell'Eccellenze loro

humilissimo et obligatissimo servo

Fra Vito Pilutio

Megjegyzés

Ezzel azonos tartalmú levelet küldött Vito Pilutio Nerli bíborosnak, a varsói nunciusnak és Federigo Baldeschi-Colonnának, a Szent Kongregáció titkárának is. (APF SC Moldavia Vol. 1, Fol. 164–165 és 170–171. A Baldeschi-Colonnának írt levelet közli de jelzet nélkül: BIANU: *Vito Pilutio* IV. sz., 156–157.)

A Vito Pilutio és Benedetto Ballati da Cortona közti ellentétek még 1668-ra nyúlnak vissza. Okáról Pilutio 1668. december 14-én számolt be a Szent Kongregációnak.

Megdöbbenve értesült a Szent Kongregáció szemrehányásáról – írta –, hogy elhallgatta előttük Benedetto [Ballati] da Cortona viselt dolgait. Többször is hosszú levelekben számolt be róla, úgy látszik, levelei elvesztek. A lényeg az, hogy Cortona viselkedéséről Galacból, ahová rendelte őt, sorozatosan olyan hírek érkeztek, hogy teljesen erkölcstelen életet él. Személyesen ment le, hogy az ügyet kivizsgálja, Cortona azonban nem volt hajlandó előtte megjelenni. A katolikus hívek viszont elmondták üzelmeit, és vallomásukat esküvel is megerősítették. Eszerint kezdetben, amikor Galacba érkezett, jól viselkedett, egy idő után azonban elkezdett üzletelni: halat vett, azt Jászvásárra vitte eladni, kölcsönöket adott uzsorakamatra, gabonát, bort, szénát vásárolt, azután drágábban eladta. Pénze volt, mert otthonról is küldtek neki, a Szent Kongregációtól is kapott Prágán keresztül 50 scudit, s amikor – idejövet – a lengyel követet elkísérte Belgrádba, attól is kapott fizetést. Pénze révén befolyásra tett szert, ajándékokat adott a vajda felesége apjának, aki ezért megvédte őt, ha panaszkodtak rá. Megbizonyosodva a panaszok igaz voltáról, ő, Pilutio, felszólította, hagyja el az országot. Erre Cortona személyesen megkereste őt, s mert fogadkozott, hogy megváltozik, megbocsájtott neki és Szabófalvára helyezte őt. Cortona elmenvén, ahelyett, hogy Szabófalvára utazott volna, újra Galacra ment. Nemsokkal ezután arról értesült, hogy Cortona Jászvásáron, egy rosszhírű asszony házá-

[a] BIANU közlése itt megszakad, s anélkül, hogy a kihagyást jelezné, rögtön a záróformulát és az aláírást közli.

ban egy hordó bort mért ki, majd összeveszett az asszonnyal, aki úgy elverte, hogy néhány napra ágynak esett. Amikor ezt ő meghallotta, Jászvásárra ment, ahol az emberekből csak úgy áradt a panasz ellene. Utána akart menni Galacba, de közben megtudta, hogy Cortona a török és tatár határra utazott, hogy ott bort adjon el. Miután a lengyel király levélben panaszkodott Cortonára a vajdánál, az felhatalmazta őt, Pilutiót, hogy Cortonát börtönbe csukja. Erre utána ment és kézrekerítette. Az ottani kormányzó pénzt kínált neki, ha Cortonát szabadon engedi, mondván, hogy kijelentette: kész áttérni a görögkeleti vallásra. Egy hónapig vasraverve magánál tartotta Cortonát, majd útnak indította a nunciushoz Varsóba, de a fuvaros, aki vitte, elvesztette a vajda útlevelét, így visszajött vele. Egy hétig vassal a lábán maradt; e megaláztatás után, mivel a nép is könyörgött érte, elengedte azzal, hogy menjen Szabófalvára. (CĂLINESCU: *Alcuni missionari* VI. sz., 96–97.)

A Pilutio által elmondottakkal lényegében megegyezik a római tanulásból Kutnárba hazaérkező Peter Wolf beszámolója is, 1668. november 26-án. Ahogy írja, alig ért haza, máris értesült Benedetto Ballati da Cortona botrányairól, aki Galacon, ahol állomáshelye volt, de másutt is botrányosan viselkedett: ledobta a reverendát s kijelentette, hogy ő szakadár; Galacon csak pénzért gyóntatott, pénzbüntetéseket rótt ki, elárulta a gyónási titkot, a temetőben kocsmát tartott fenn és megszámlálhatatlan egyéb botrányt okozott. Végül is a prefektus (Pilutio) a vajda felhatalmazásával börtönbe csukta, de sok baja volt véle, mert az itteni kormányzó nem akarta megengedni, mondván, hogy Benedetto páter szakadárnak vallotta magát. (CĂLINESCU: *Alcuni missionari* IV. sz., 95.)

Cortona azonban Szabófalván sem javult meg, ezért Pilutio 1670-ben felszólította, hogy hagyja el a falut, s helyébe Del Monte pátert helyezte. Cortona erre az apostoli vikáriushoz, Parčevićhez ment, aki visszahelyezte őt Szabófalvára. Pilutio újra felszólította, hogy távozzék, s amikor Cortona erre nem volt hajlandó, megkötözve elindította Ilyvóba az érsekhez. (BIANU: *Vito Pilutio* IV. sz., 153–155.)

Parčević 1670. augusztus 7-én írásban vonta felelősségre Pilutiót. Benedetto páterrel szembeni eljárása minősíthetetlen – írta. Az egész kereszténység szégyene az a gonoszság és rosszindulat, amit vele szemben tanúsított, amikor elűzte őt plébániájáról és hamis vádakkal befeketítette a Szent Kongregációnál. Beszélt a dologról a lengyelországi nunciussal, aki azt mondotta: az országban minden botrány és bajkeverés a misszionáriusoktól indul ki; így volt ez már [Lupu] Vazul vajda idején, így van most is.[7] Benedetto páter, aki nem részeges, nem tolvaj, nem bujálkodó, nem adott rá okot, hogy így üldözzék. Gondolja meg: a misszionáriusok hazamennek az országból, de a helyi papok itt maradnak, becsületüktől és tisztességüktől megfosztva, nevetségessé téve. Pilutio eljárásán a nép is fel van háborodva és panasszal fordult hozzá. Püspöki hatalmát bitorolta, amikor Benedettót elkergette; ezért most elrendeli, hogy foglalja el újra a helyét és ebben senki ne akadályozza őt. (APF SC Moldavia Vol. 1, Fol. 168–169.)

[7] A nuncius véleményéről nyilván értesült Francesco Maria Spera, a misszió újonnan kinevezett főnöke is, mert a Szent Kongregációhoz írt levelében védelmükre kelt. Ha a misszionáriusok működése olyan haszontalan volt – írta –, akkor ugyan ki vezette vissza a katolikus egyházba az eretnekeket? A püspökök vagy a nem létező papok? A világi papok magukra hagyták a templomokat, a misszionáriusok maradtak ott, hogy 8–10 évig szolgáljanak. A jezsuiták összesen hárman vannak, s most ők akarják eltávolítani a ferenceseket azzal, hogy semmire sem jók. Azt állítják, kevés a templom és a hívő, pedig 18 plébánia van Moldvában, köztük 2–300-as, vagy még nagyobb lélekszámmal; 20 év óta nem emlékszik rá, hogy a legjobb plébániákat elfoglaló püspök vagy két papja valaha is törődött volna az országgal, szentségeket szolgáltatott volna ki a távolabbi egyházközségekben; ezt ők misszionáriusok végezték hárman. (CĂLINESCU: *Alcuni missionari* XII., 99–101.)

Pilutio erre panaszos levéllel fordult a Szent Kongregációhoz. Bevádolta Parčevićet, hogy a moldvai katolikus egyház helyzetét lehetetlenné tette, mert kiderült róla, hogy török-ellenes felkelést tervez német birodalmi segítséggel, s a nagyvezír haragja most a papok ellen fordul. (1670. augusztus 2: APF SOCG Vol. 448, Fol. 19. A Szent Kongregáció kancelláriáján készített kivonat.) Majd nagy levélben panaszkodott, hogy a vikárius mindenben ellene dolgozik a misszionáriusoknak, Ballati da Cortona ügyében is csak az vezette, hogy rajta, Pilutión és a többieken üssön egyet. Ezért rendelte el, hogy a Cortona helyére általa, Pilutió által Szabófalvára küldött Del Monte pátert ne engedjék be a faluba, sőt felbíztatta a szabófalviakat, hogy tegyenek panaszt a vajdánál. Azt is kijelentette, hogy a misszionáriusokat ki fogja űzni az országból. (1670. szeptember 7: APF SC Moldavia Vol. 1, Fol. 177 + 181.; BIANU: *Vito Pilutio* VI. sz., 160–161.)

Parčević így írta le az esetet a Szent Kongregációnak címzett levelében: Vito Pilutio, összeszövetkezve Del Monte misszionáriussal, megverte, majd megkötöztette a Szabófalván működő Benedetto pátert, hogy kitoloncoltassa az országból. Ezt jelentették a vajdának, aki maga elé rendelte Pilutiót s megkérdezte tőle: ki adott erre utasítást. Ő azt felelte, hogy a Hitterjesztés Szent Kongregációja. Mire a vajda: a pápa azért nevezett ki püspököt, hogy ő intézkedjék; úgy tudta, a latin egyházban rend van, és mindenki a püspöknek kell, hogy engedelmeskedjék. A válasz: ez az ügy nem tartozik a püspökre. Ez először megdöbbentette a vajdát és udvarát, aztán csak nevettek rajta. Ezt az egyik metropolita mondotta el neki, aki rendszeresen résztvesz az udvari üléseken, hozzátéve, hogy a vajdára és a bojárokra nagyon rossz benyomást tett az egész. (1671. március 3., Bákó: APF SC Moldavia Vol. 1, Fol. 258.)

Hogy a Szent Kongregáció hogyan intézkedett, nem tudjuk.

112.

1670. augusztus 24., Galac

ANTONIO ROSSI DA MONDAINO KONVENTUÁLIS FERENCES MISSZIONÁRIUS LEVELE A HITTERJESZTÉS SZENT KONGREGÁCIÓJÁNAK

AZ IRAT: *A:* AFP SC Moldavia Vol. 1, Fol. 173–174. (Végig s.k.)

TARTALMA: *Egy éve írt, válasz nélkül hagyott levelében már jelentette, amit most megismétel: annak idején a prefektus rendelte Galacba, az öt éve pap nélkül sínylődő katolikus lakosság gondozására. Siralmas állapotokat talált, a templom kiégve, szalmával fedve, fölszerelés nélkül, inkább istállóhoz hasonlított; lakóhely nem volt. Egy év alatt sikerült mindent rendbehoznia, az Itáliából magával hozott alamizsnát is a templom javára fordította. Közben levelet kapott Rospigliosi bíborostól, aki a csöbörcsöki katolikusokhoz rendelte Tatárországba. A prefektusnak ezt jelentette, ő megküldte az írott parancsot és helyére, Galacba, Benedetto da Cortona pátert rendelte. December 7-én elindult, sok viszontagság, török fogság, nélkülözések után, karácsonyra ért Csöbörcsökre, ahol sok*

teendő várt rá, mert egy apostata által okozott károkat kellett rendbehozni. A népet visszatérítette az igaz útra, a misézés lehetőségét biztosította. Másfél évi ottlét után, mindenéből kifogyva, kénytelen volt eljönni azzal, hogy majd visszamegy, ha lehetősége lesz rá. Moldvába visszaérve, Szabófalván ment keresztül, ahol a pap meghalt és a teljesen katolikus 7 falu lakossága kérte, maradjon velük. A prefektus engedélyezte, hogy további parancsig ott maradjon. Egy év elteltével a prefektus magához rendelte, s megmutatta neki a Szent Kongregáció levelét, melyben a Galacban működött, majd Csöbörcsökre távozott Antonio Angelini páter ellátmányát utalták ki, és a most Galacban tartózkodó Benedetto da Cortonát rendelték Csöbörcsökre. A prefektus szerint az Angelini név tévedés Rossi helyett. A prefektussal együtt Galacba ment, Benedetto páter fölkeresésére, de nem találták, mert közben Jászvásárra távozott; a helyi lakosság felháborodottan szólt róla. A prefektus ekkor úgy határozott, hogy mivel Benedetto páter állítólag megtagadta neki az engedelmességet, ő (Rossi) menjen Lengyelországba és jelentse mindezt a pápai nunciusnak. A nunciusnak azután bemutatta a római levelet, ő azonban nem akarta elismerni a levélíró titkár tévedését és az ellátmányt nem adta ki neki. Most igen nehéz helyzetben van, eladósodva sem Rómába utazni nem tud, sem a közben véleményét megváltoztató nunciushoz nem tud visszatérni. Kéri, javítsák ki a rosszul írt nevet, és a pénzt a bécsi nuncius kezéhez küldjék, a Galacban tartózkodó bécsi kereskedők révén majd eljuttatják hozzá.

Eccelentissimi, Reverendissimi Signori,
Padroni Colendissimi.

Hora è passato un anno incirca, che scrissi un altra mia all'Ecc. V. del presente tenore,[1] et per ancora non so, se li sii capitata alle mani; torno di novo a rinovare li prieghi a non abandonarmi in tante mie necessità, e dico.

Fui mandato dal reverendo padre prefetto[2] a Galaz di Moldauia; venni qui in Galaz et ritrovai questi poveri catolici, che era cinque anni remasti senza sacerdote; ritrovai la chiesa non come chiesa, ma in forma di stalla, essendo stata arsa da nemici, non vi era nemeno la croce, et coperta di paia in forma di capanna; ritrovandomi in tante miserie, non mi perdi d'animo, comincai a essercire la chiesa con fare tutto quello che bisogna per offitiare, feci la casa et coprii la chiesa di coppi, si che in un anno (con mie elimosine portatomi d'Italia per sovenire alli miei bisogni e necessità) ridussi il tutto a bon termine, che molti si compiaciano di vederla; non dico cosa alcuna delle persecutioni haute da sismatici e Turchi, perchè sarei troppo lungo, et in altre mie accennateli, compito che hebbi li doi anni, per mia bona fortuna mi venne una lettera dell'Em.za Rospigliosi,[3] (la quale conservo) che mi comandava d'andare in Tartaria a vedere e dar aiuto a quelli catolici che si ritrovano in Cibercich.[4]

Del tutto ne diedi parte al reverendo padre prefetto in Baia et lui mi mandò l'obedienza et un sacerdote, che è il P. Fra Benedetto da Cortona, et

[1] Csak 1664. április 2-i és 1665. február 8-i jelentéseit ismerjük. Ld. *Iratok* 100. sz.
[2] Vito Pilutio
[3] Giulio Rospigliosi bíboros, pápai államtitkár, a későbbi IX. Kelemen pápa.
[4] Csöbörcsök

così il mese di decembre alli 7 partii et gionti cola in Cibercih il giorno del Sanctissimo Natale con molti stenti e fatiche, si per essere la stagione d'inverno, come ancora fui preso da 20 Turchi et con una stratagema li fugii dalle mani; gionsi a Cibercihe hebbi molto che fare con un homo apostata che teneva quel popolo che non obedisse e non aprezasse il sacerdote, mortifica costui et ridussi il popolo alla vera obedienza, ma il tutto con gran fatica, e stento come da altre mie haverà inteso, non ritrovai casa, la feci, ne meno aparamenti per poter celebrare; questi ancora ritrovai; quali tutti la lassato in mano del popolo.

Doppo essere stato un anno e mezzo, spinto dalla necessità, essendo fornite le mie elemosine, fui necessitato partire doppo Pasqua, con promessa di tornare, se potevo ritrovare carità; nel passare per Moldauia, a caso mi condussi a certe ville che la principale si chiama la Saboiana, questo sono sette ville, tutti catolici, ritrovai che doi mesi era, che il sacerdote era passato a miglior vita, e che allora non havevano sacerdote di sorte alcuna, mi pregorono a me a voler rimanere con loro; andai dal reverendo padre prefetto in Baia et gli narai il tutto, mi concesse licentia, che colà mi tratenessi in sino novo suo ordine; mi son trattenuto in quelle ville un anno.

Ecco un giorno mi venne una littera del reverendo padre prefetto, la quale mi chiamava da lui, andai, e mi fece vedere una littera della Em.ze V. che diceva, Fra Antonio Angelini che è stato a Galaz doi anni, et è andato a Cibercih, se ne torni a Galaz con dargli il susidio delli anni passati et avenire e quello che è a Galaz chi si crede che sia fra Benedetto da Cortona, se ne vadi a Cibercih; nel vedere questo ordine dissi a reverendo padre prefetto che io ero Fra Antonio Rossi e non Angelini; mi rispose che questa era errore del secretario; se quello è, gli dissi, son pronto all'obedienza, doppo Pasqua 8 giorni me ne venni a Galaz assieme con il reverendo padre prefetto, et vi trovassimo che il P. Benedetto non era in Galaz ma a Jassi, ritrovassimo tutti questi catolici, tutti sotto sopra contro Fra Benedetto, dove fu risoluto dal reverendo padre prefetto per mortificare questo padre d'andare in Polonia dall' illustrissimo signore nuntio;[5] per che come dal medemo reverendo padre prefetto haveranno inteso, il sudetto P. Benedetto ricalcitrò dall'obedienza e non volse partire, e così fu risoluto che io andassi in Polonia; andai con pigliare denari in prestito per il viaggio da un mercante catolico, et mi diede 20 scudi; giunto che fui a Varsauia, trovai scambiato nuntio, apresentai le littere, esposi a bocca il tutto; in quanto al mio sussidio mi rispose che io non ero Fra Antonio Angelini, ma Rossi, et non volse amettere l'errore del secretario, e così me ne tornai senza sussidio di sorte alcuna, come da altre più difusamente haveranno inteso l'Em.ze V. L'illustrissimo secretario di Sua Maestà[6] che vidde le mie necessità, mi providde per carità d'un habito e di denari per poter tornare in dietro. Sono scorsi doi anni et se ho voluto vivere m'ha bisogniato fare altro debito, si che mi ritrovo da

[5] Francesco Nerli bíboros

[6] Föltehetően a lengyel király, Wiśniowiecki Mihály titkárát érti.

50 scudi di debiti; essendo compiti li 6 anni volevo tornare a baciar le Sacre Porpore all Em.ze V. e dar conto in persona delle mie attioni per haver occasione di servirli altre volte, ma il ritrovarmi del tutto senza denari, mi rende imposibile il venire; mi gionsi una littera, la quale mi diceva che se io fossi tornato di novo dall'illustrissimo nuntio di Polonia, che mia haveria dato compita sodisfatione, ma io l'andare in Polonia senza denari per il viaggio me lo rende pure dificile, oltre che quelli a quali son debitore non mi lassano volontieri, si che si temono che non torni più; meglio sarià a mio giuditio spedire ordine all'illustrissimo nuntio di Vienna,[7] il quale mi potrebbe fare questa carità con più facilità di mandarmi, quanto dall'Em.ze V. gli sarà ordinato, stante che qui in Galaz vi si ritrovano mercanti di Vienna e per mezzo di questi signori mi si potria da Vienna farmi havere la carità, io non lassarei questa missione senza sacerdote et li creditori restariano a pieno sodisfatti, staro attendendo grata risposta con supplicare l'Em.ze V. a compatirmi se son importuno in sopportare maggiormente m'obligo in servirgli dove mi conosce bono, pregando Sua Divina Maestà per la conservatione delle loro persone e con humile riverenza li bacio le sacre porpore. Galaz di Moldauia, li 24 Agosto 1670.

Delle Eminenze Vostre[a]

humillimo devotissimo et obligatissimo servitore
Fra Antonio Rossi
missionario di Moldauia e Valachia,
minore conventuale di San Francesco

113.

1670. október, [Varsó?]

ANTONIO ANGELINI DA NORSCIA KONVENTUÁLIS FERENCES MISSZIONÁRIUS TÁJÉKOZTATÓ FÖLJEGYZÉSE

AZ IRAT: *G:* APF SC Moldavia Vol. 1, Fol. 193–194. (A varsói pápai nuncius vagy a Hitterjesztés Szent Kongregációja kancelláriáján készült kivonat, esetleg másolat.)

TARTALMA: *Felsorolja Moldva főbb katolikus egyházközségeit: Jászvásár: a fejedelem és a török székhelye, mintegy 40 katolikus család, két jezsuita páter, akik románul prédikálnak; a népet magyarnak mondják, így hívják a katolikusokat, de nem tudnak mind*

[a] A kéziratban: DD. EE. VV.

[7] Stefano Pignatelli.

magyarul. Bákó: a Szent Kongregáció püspökének székhelye, 200 katolikus, 15–16 szakadár család; a püspöknek egy faluja van, mintegy 20 lakossal, továbbá ökre, tehene 40, juha 200, malma és egyéb jövedelmei, gabonája, bora, – elég vagyonos; egy ferences barát jár ide a lelkek gondozására, 3–4 szolga, a misszionárius 6 éve könyörületből él; a nyelv vegyesen román és magyar. Forrófalva: lakosai Havasalföldére menekültek, kivéve a kántort, meg egy románt. Románvásár: egyetlen katolikus család, egy fatemplom, mely a szabófalvi plébániához tartozik 3–4 kis faluval, összesen mintegy 200 katolikus; templomukban mindig olasz misszionáriusok szolgáltak, jelenleg Del Monte konventuális ferences. Galac: lakói katolikusok és szakadárok, Antonio Rossi da Mondaino misszionárius szolgál itt, románul prédikál, bár [a katolikusok] magyarnak nevezik magukat. Barlád: kevés katolikus, néha a galaci páter jön át ide. Csöbörcsök: a tatár végeken, most nincs papja, 3 évig egy misszionárius szolgált benne, a prédikáció román nyelvű. Tatros: 16 katolikus család, 4 falu tartozik a templomhoz, nagy a nyomor, fél évig itt szolgált [a jelentés írója], Del Monte páter 3 évig volt itt. Kutnár: 50 család, papja Johannes Baptista Berkuce, 80 scudit kap évente a templomtól, egyéb jövedelme évi 50 scudi. Két jezsuita is van itt, románul prédikálnak. Husz: egy világi pap, 30 család. Szucsava: 5 család, mindig a moldvabányai misszionáriusok gondozták őket, most világi papjuk van, Gregor Gross; a templomtól évente 40 scudit kap, egy kápolna szőleinek a jövedelme; hetenként három misét mond, románul prédikál. Nemc: 4 ház, a moldvabányai misszionárius jön át havonta egyszer. Moldvabánya: itt 50 év óta mindig olasz misszionáriusok voltak, a templomban 4 vagy 6 misszionárius sírja van; most Vito Pilutio misszionárius prefektus szolgál itt már 17 éve, románul prédikál; a nép előzőleg luteránus volt, Szászföldről és máshonnan menekült és a misszionáriusok térítették őket katolikus hitre.

Bevezetés

Antonio Angelini da Norscia konventuális ferences szerzetes, már mint baccalaureus 1663. őszén kapta az utasítást, hogy Moldvába menjen misszionáriusként. (Vito Pilutio 1663. augusztus 16-án értesíti Angelinit, hogy a Hitterjesztés Szent Kongregációja hat évre Moldvába küldi, ő – Pilutio – a prefektusa. Utiköltségre 40 scudit, ellátmányul évi 35 scudit utaltak ki számára. – BIANU: *Vito Pilutio* I. sz., 149–150. Pilutio a nevet így írja: Angelini di Campi.)

Pilutio 1663. októberére tervezte, hogy a Szent Kongregáció által melléadott négy ferencessel Moldvába indul (ld. idézett, Angelinihez írt levelét), de erre csak 1664. tavaszán került sor. Pilutio Angelinit Tatrosba küldte, majd 1666-ban Antonio del Monté-val együtt Erdélybe ment. 1670-ben tért vissza Moldvába, nem tudjuk pontosan mikor, azt sem tudjuk, beosztotta-e őt Pilutio valahová. Annyi bizonyos, hogy 1670 augusztusában Varsóba küldte a pápai nunciushoz, Nerli bíboroshoz.

Itt Varsóban készíthette (esetleg mondotta tollba) az alábbi tájékoztató följegyzést a moldvai katolikusság helyzetéről. Feladatának érezte, hogy a nunciust meggyőzze: nincs igaza az apostoli vikáriusnak, Petrus Parčevićnek, amikor azt mondja, hogy az olasz ferences misszionáriusok nem teljesítik feladatukat, és nem is tudják teljesíteni, mert nem értik a moldvai katolikus magyarok nyelvét. Ezért hangsúlyozza következetesen, hogy – amint korábban, most is – olasz misszionáriusok gondozzák a katolikusokat; románul prédikálnak, bár a katolikusok egy része magyar, s szolgálatukat jól ellátják. (Nem mondja ki, de az egész följegyzés azt sugallja: nincs szükség Moldvában a csíksomlyói magyar ferencesekre.)

[Az irat felső bal margóján:] Del P.F. Antonio Angelini. 1670. Octobris

[A jelentés első, igen rövid része Erdéllyel és Havasalföldével foglalkozik.]

Moldauia

Nella città di Jassi, sede del prencipe e de'Turchi, case di cattolici 40 incirca, servono due padri gesuiti,[1] godono alcune ville, si predica in lingua valacha. Si chiamano li popoli Ungari, perchè cosi sono chiamati li cattolici, ma non tutti li popoli sanno la lingua ungara, come viene esposto d'alcuni in Sacra Congregatione, la verità deve havere il suo luogo.

Nella città di Baccouia, vescovato della Sacra Congregatione, case in tutto 200 di cattolici, siccome 16 altri schismatici. Il vescovo gode una villa di 20 sudditi incirca, bovi, vacche 40, pecore 200, mola et altri endrate annue, grano, vino, essendo ben possassionato. Viene[a)] un padre zoccolante per la cura dell'anime,[2] 3 o 4 servi, la chiesa è mendica, solo le muraglie, due paramenti per la messa, dati da me, nostro missionario per carità 6 anni sono, la lingua valacha et ungara mista.

Lontano di detta città un miglio italiano vi è una villa, si chiama Forouano, li popoli sono fugiti in Valachia, solo il cantore vi è restato con un Valacho.

Nella città chiamata Roma[3] solo una casa è da cattolici, vi è la chiesa di legno, aggregata alla parochia di Saboiano, lontano due miglia, dove 3 o 4 ville picciole sudditi di scismatici monaci, in tutto saranno 200 pochi più calvinisti[b)], convengano ad una chiesa nella quale quasi sempre hanno serviti li missionarii italiani, all'ora serve il P. Fra Giovanni Battista del Monte Sancta Maria, e missionario conventuale.[4]

Galasz città nella riva del Danubio, cattolici e scismatici, vi serve il P. Fra Antonio Rossi da Mondaino missionario, si predica in lingua valacha, sebene si chiamano Ungari.

In Barlatt pochi cattolici, alcune volte il mese serve il padre chi sta in Galazzo.

Ciuberciuck[5] nelli confini di Tartaria, adesso non vi è sacerdote, per 3 anni ci fù un nostro missionario, si predica in lingua valacha.

Tatarus[6] terra, vi sono 16 case di cattolici, con 4 ville aggregate a quella chiesa, con gran miseria si vive, ed io vi dimorai mezz'anno, il P. Fra Giovanni Battista del Monte vi è stato 3 anni, ancora sta in debito per le spese.

a) A szó olvasása bizonytalan, esetleg: Tiene
b) A szó olvasata bizonytalan.

1 Paweł Ulanowski és Stanisław Batyonski
2 Nem találtunk rá adatot
3 Románvásár
4 Tévedés, Del Monte sem ekkor, sem máskor nem szolgált Románvásáron.
5 Csöbörcsök
6 Tatros

Cottinario[7] terra, case di cattolici 50 incirca, vi serve un prete, quale fù ordinato dalla Sacra Congregatione de Propaganda, ad titulum ecclesiae Tatruscensis, si chiama Giovanni Battista Berguzi,[8] ricevò della chiesa scudi 80 l'anno et altri proventi ch'ogni anno saranno 50 scudi. Ancora in detto luogo vi sono due padri gesuiti,[9] godono alcuni beni a loro lasciati, si predica in lingua valacha.

Nella villa d'Hus vi sta un prete secolare,[10] saranno case 30.

Succiaua terra, vi sono cinque case di cattolici, quali sempre sono state servite dalli padri missionarii, che servivano e servono in Baia, adesso serve un prete secolare, chiamato Don Gregorio Grossi,[11] quale 2 anni sono ritornò dal colleggio di Fermo con un'altro giovane suddiacono,[12] riceve dalla chiese scudi 40 l'anno, e poi gode delle vigne d'una cappella quale sta nella chiesa della Baia della sua casata, dalla quale riceve 100 scudi in circa di vino l'anno et il legato l'assolve dove li piace, chi sono 3 messe la settimana, una cantata da trinite e due ad libitum etc., predica in lingua valacha.

Nenza[13] fortezza cattolica, case 4, una volta il mese vi serve il padre missionario della Baia.

Nella terra della Baia de 50 anni incirca sempre hanno servito e servono li missionarii italiani, cosi dicono li stessi popoli e nella[c)] chiesa vi sono 4 o 6 sepulture di missionari, ad hora vi serve il P. Magistro Vito Pilutii da Vignanello prefetto apostolico delle missioni, il quale in detto luogo ha servito 17 anni e predica in lingua valacha, li popoli erani luterani anticamente, fuggiti da Sassonia[14] et altri parti, quali da missionarii sono stati uniti alla religione catolica.

[c)] Ezután egy szó kihúzva: lingua

[7] Kutnár

[8] Berkuce

[9] Franciszek Tomanowicz és Martinus Cykler

[10] Johannes da Čiprovac

[11] Gregor Gross

[12] Valószínűleg Peter Wolf

[13] Nemc

[14] Lehet, hogy Angelini az erdélyi Szászföldre gondolt, de az is lehet, hogy a név alapján, Szászországra.

114.

[1670. november, Varsó?]

GIOVANNI BATTISTA DEL MONTE KONVENTUÁLIS FERENCES MISSZIONÁRIUS ÖSSZEFOGLALÓ JELENTÉSE A HITTERJESZTÉS SZENT KONGREGÁCIÓJÁNAK

AZ IRAT: *A:* APF SC Moldavia Vol. 1, Fol. 221–223. (Végig Del Monte s.k. írása.)

NYOMTATOTT KIADÁSA: CĂLINESCU: *Alcuni missionari* XVI. sz., 105–108. (Egy kihagyással, több olvasási hibával.)

TARTALMA: *Jászvásár: kis fatemplom, két jezsuita szerzetes; egy szőlő meg egy falu, a városban egy pince és ház a tulajdonuk; 100 katolikus család. Kutnár: kőtemplom, benne 4 oltár és szép fölszerelés, egy szőlőskert tartozik hozzá; plébánosa Johannes Baptista Berkuce; évi jövedelme 150 birodalmi tallér; 2 másik templom is van; 2 jezsuita szerzetes, külön jövedelemmel. Szucsava: templomát a tatárok fölégették, plébánosa Gregor Gross, évi jövedelme 50 birodalmi tallér, 2 ház katolikus. Moldvabánya: téglatemplom, jó fölszereléssel, a prefektus* [*Vito Pilutio*] *18 évig volt itt plébános; 40 katolikus család. Nemc: fatemplom, papja nincs, 10 katolikus család. Szabófalva: omladozó téglatemplom, fölszereléssel; 20, a környező öt faluval együtt 100 katolikus család; az egyik faluban, Tamásfalván kis kőtemplom; plébánosa most nincs, korábban Benedetto Ballati da Cortona volt itt, a plébános jövedelme alamizsna és 10 dénár. Románvásár: jól fölszerelt fatemplom, papja nincs, 2 katolikus család. Husz: kőtemplom gyönge fölszereléssel; plébánosa egy bolgár, akit Rudzinski püspök szentelt fel, bár előbb saját testvérét megölte; ismerteti jövedelmét; 40 ház katolikus. Barlád: fatemplom, gyönge fölszereléssel, a huszi vagy a galaci pap jár ide, 20 katolikus család. Galac: temploma fonott vesszőből épült, a három oltárt Antonio Rossi készítette; ismerteti jövedelmét. Kilia és Izmail: templomuk nincs, a galaci pap jár ki az itteni katolikusokhoz. Csöbörcsök: temploma van, papja nincs; 50 katolikus család. Cuscigneo*[?] *újonnan épült város, se temploma, se papja nincs. Forrófalva: fatemplom, 60 katolikus család, az apostoli vikárius káplánja jár ide. Tatros: kőtemplom egy oltárral, régi fölszereléssel, 19 ház katolikus, plébánosa egy a püspök által fölszentelt világi magyar, aki sánta és luteránus volt. Sztánfalva: fatemplom egy oltárral, öreg fölszereléssel, 30-nál több ház katolikus, papja nincs, a tatrosi jár ki; van egy fakápolnája is Kozma és Damján nevére szentelve. Mánfalva: temploma téglából épült, egy oltárral, öreg, hiányos fölszereléssel; a tatrosi pap jár ide; 20-nál több ház katolikus. Lukácsfalva és Szalonc: fatemplom egy oltárral, öreg, hiányos fölszereléssel, 20 ház katolikus. Bákó: a püspöki templom romokban, a plébániatemplom hasonlóképpen; plébánosa nincs; 40 háza mind katolikus; a püspöki javakhoz földek, szőlők, egy malom és állatok tartoznak, ehhez járul a hívek által fizetett évi mintegy 100 birodalmi tallér; Csíksomlyóról egy ferences szerzetes* [*Taploczay István*] *van most itt az apostoli nuncius mellett. Moldvabánya: Georg Gross gazdag hagyatéka a templomra; most unokaöccse, a szucsavai plébános Gregor Gross ennek a haszonélvezője.*

Bevezetés

Giovanni Battista del Montét 1667-ben a moldvai misszió prefektusa, Vito Pilutio, Mikes Kelemen nemesúr kérésére, Erdélybe küldte, együtt Antonio Angelini páterrel. (Ld. 595. l.) Több, mint három évet töltött a fejedelemségben; ottani tevékenységét nem ismerjük. 1670. tavaszán tért vissza Moldvába, július 21-én Moldvabányáról írt a varsói pápai nunciusnak, Francesco Nerli bíborosnak. Személyesen szeretett volna hozzá menni – olvassuk a levélben –, de prefektusa, Vito Pilutio nem engedte, ugyanis Szabófalvára kellett mennie, mert az ott tevékenykedő Benedetto da Cortona pátert erőszakos viselkedése miatt a prefektus elmozdította. Kéri a nunciust, továbbítsa levelét a Szent Kongregációnak. (APF SC Moldavia Vol. 1, Fol. 160–161.) Ebben panaszkodik, hogy már nyolcadik éve dolgozik a misszióban, nagy szegénységben. Kéri, küldjenek neki valami segítségét és adják meg a teológiai doktorátust. (U.o. Fol. 162–163.)

Vito Pilutio szeptember 7-i jelentésében azt írja, hogy Szabófalván a nép szívesen fogadta Del Montét, a fölmentett Cortona páter azonban az apostoli vikáriushoz, a ferencesekkel ellenséges viszonyban álló Petrus Parčevićhez fordult. A vikárius megsemmisítette Del Monte kinevezését, s a szabófalviakat ellene ingerelve, menekülnie kellett. Vito Pilutio utasítására ekkor Varsóba ment, várja a Szent Kongregáció utasítását. (APF SC Moldavia Vol. 1, Fol. 179.)

Hogy meddig maradt Varsóban, nem tudjuk. Annyi bizonyos, hogy Rómába nem térhetett vissza, bármennyire is szeretett volna, mert 1671-ben már Havasalföldén találkozunk vele.

Itt közölt jelentését (valamint az ezt követő iratot, amelyben a Szent Kongregáció által összeállított kérdésekre válaszol, s említi, hogy a válaszai azért pontatlanok, mert Moldvától távol írja őket) Varsóban készítette. A pápai nuncius továbbította Rómába. (A nuncius dátum nélküli levelének a Szent Kongregáció kancelláriáján készült kivonata: APF SC Moldavia Vol. 1, Fol. 226.)

[Az irat felső szélén, más kéz írásával:] Del P. Giovanni Battista de San Monte, 1670. Novembris.

Nota et informatione delle chiese et beni et populi cattolici che sono nella Moldavia

Iasso. La chiesa è di legno fatta et è piccola, adesso vi sonno dui padri giesuiti; detto logo ha vigne, una villa con sudditi, ha un appiario et in Iassi ha case et cellarii, che s'affitta, ivi poi vi saranno in detta città da 100 case di cattolici.

Kottinaro. La chiesa parochiale è di pietra costrutta, e dentro vi sonno quattro altari ben composti; detta chiesa ha sufficienza belli aparamenti, calici et croce d'argento, ha vigne in copia; le dette vigne le ministrano li populi di detto loco; per parocho vi è Don Giovanni Battista Berguzzi,[1] figlio di detto loco, alumno della Sacra Congregatione, dove che ha per solutione delli beni della chiesa annualmente 80 imperiali, dui botte di vino, da una capella, per le messe 20 imperiali et altri incerti che in tutto ascendono alla

[1] Johannes Baptista Berkuce

somma di 150 imperiali. Similmente vi sono dui altre chiese di muro fatte, dove che hanno tutte le loro necessità.

In detta città vi sono anche li padri gesuiti, et ivi sono dui,[2] tengano la scola, hanno vigne, villa con sudditi, dui apiarii et altri beni; la chiesa insino adesso non hanno auta, ma hora li detti populi li vogliano assegniare una delle due chiese. In detta città vi saranno da 60 case di cattolici, si non più.

Susaua. La chiesa è di muro fattà, ma fu abrusciata da Tarteri, adesso è ristaurata; ha vigne et anco denari nella città di Kotinaro e li kotinariani ministrano detti beni. Per parocho vi è don Gregorio Grossi,[3] figlio di Baia, alunno della Sacra Congregatione, annua solutione li danno 50 imperiali. La detta chiesa a calici e croce d'argento; in detta città solo vi sono due case di cattolici.[4]

Baia. La chiesa è di muro constructa e dentro vi sono cinque altari ben composti, ha paramenti a sufficienza, dui calici, due croci d'argento, et ha vigne in Kotinaro. Per parocho vi è il padre prefetto appostolico[5] dove per spatio di 18 anni vi è morato. Dalla chiesa ha per elemosina 30 imperiali l'anno, vi era ancora prima una obligatione di due messe la settimana, fondate da un sacerdote della famiglia de'Grossi,[6] dove che dava annualmente 18 imperiali; ma adesso essendosi un sacerdote di detta famiglia, quello gode detta fondatione. In detta città vi sono 40 case di cattolici.

Nenza[7] La chiesa è di legno facta, con un'altare, hanno calice e croce d'argento, paramenti antichi e lacerati, ha una vignia in Kotinaro e da kottinariani è tenuta. Parocho non hanno e in detta città tanto sono 10 case di cattolici.

Soboiano. La chiesa è di muro et è valde destrutta, con un altare tanto, ha due ornamenti, un calice et una croce d'argento, e detto loco e villa appartiene alli monaci scismatici; in detta villà vi sono 20 case di cattolici. Et a detta chiesa vi sono annesse cinque ville le quali sono tutte appresso dove che sono tutti cattolici et ascendera al numero in tutto di 100 case, et in uno di detti villaggi, il quale si chiama Tomasciano[8] vi è una chiesa piccola di pietra, dove che ivi sono paramenti, calice e croce d'argento; dette chiese non hanno cosa alcuna d'intrata certa. Per parocho vi era il P. Benedetto Ballati da Cortona, missionario apostolico, dove che per hora non hanno parocho; per elemosina soliano dare al parocho una quarta parte di cubulo e una mezza di grano, et una di avena e dieci denari, per qualsivoglia homo, dove che il detto parocho po vivere.

Roman. La chiesa è fatta di legno, e vi è un'altare tanto, ha boni aparamenti, calici, croce d'argento, ha vigne in Kottinaro, e dette vigne le minist-

[2] Franciszek Tomanowicz és Martinus Cykler páterek
[3] Gregor Gross
[4] Ez nyilván elírás. V.ö. 597. l. (Szucsava)
[5] Vito Pilutio
[6] Georg Gross
[7] Nemc
[8] Tamaşani (Tamásfalva)

rano li kotinariani; non hanno parocho, ma chi serve in Soboiano sol servire anco in detta città, e sogliano dare per elemosina una botte di vino; in detta città vi sono tanto dui case di cattolici.

Vsse.[9] Città. La chiesa è di pietra, con un'altare tanto, ha paramenti non troppo boni, un calice et una croce d'argento; la chiesa non possede cosa alcuna. Per parocho vi è un sacerdota bulgaro, il quale l'ha ordinato Msig. vescovo Ruginski[10] con dispensarlo del inabilità, et inregularità, avendo ammazzato il suo proprio fratello germano; [11] sogliono dare per elemosina una mezza di grano et una di avena, et una urna di vino per qualsivoglia casa; e in detta città vi saranno da 40 [e][a)] più case di cattolici.

Barlato.[12] Città. La chiesa è di legno, paramenti ha non troppo boni, calice e missale non ha; ivi non hanno il parocho, ma quelli di Vsse o vero quello di Galazze vi sol andare qualche volta. In detta città vi saranno da 20 e più case di cattolici.[b)]

Galazzo.[13] La chiesa è fatta di verghe intessute e coperta poi di terra; dentro vi sono tre altari fatti dal P. Antonio Rossi, missionario apostolico; paramenti non ha troppo boni, dui calici et una croce d'argento, et uno di detti calici s'è perduto per causa del P. Benedetto Ballati, missionario apostolico, quando esse a servito in detto loco. Detta chiesa ha una vignia a da sei o sette bottege, dove che si affectano un imperiale il mese, e di detta moneta ne danno al cantore, la terza parte e dui parti al sacerdote, et ivi adesso vi è per parocho il P. Antonio Rossi missionario apostolico.

Chilinia[14] città, *Smail*[15] città. In queste due città vi sono cattolici, ma chiese non vi sono; ma qualche volta vi sol andare quello che sta in Galazzo.

Cuberciuke.[16] Città ne'confini de' Tarteri, vi è la chiesa con tutti li ornamenti, calice e croce d'argento; non hanno sacerdote et ivi saranno da 50 case di cattolici.

Cuscigneo.[17] Città di novo fatta, ivi vi saranno da 15 case di cattolici, la chiesa non hanno, nemeno il sacerdote hanno.

Forouano è villa, ha la chiesa fatta di legno, ha paramenti non troppo boni, un calice è croce d'argento, detta chiesa non ha entrata alcuna et a detto loco vi sono annessi tre villaggi, in tutto da 60 case di cattolici. Sogliono tenere il sacerdote in detto loco, ma il vicario apostolico ci manda il suo cappellano qualche volta il mese e detto vicario piglia l'elemosina che sogli-

a) A szögletes zárójelben lévő szó a kéziratban kimaradt.
b) CĂLINESCU közlésében a Barládról szóló bekezdés kimaradt.

9 Husz
10 Stefan Atanazy Rudzinski
11 Valószínűleg Petrus da Čiprovac
12 Barlád
13 Galac
14 Kilia
15 Izmail
16 Csöbörcsök
17 Nem tudtuk azonosítani

ano dare, id est una mesura di grano, una di avena et una urna di vino per qualsivoglia casa.

Tatarus, città. La chiesa è di pietra, con un altare tanto, ha paramenti non troppo boni et antichi, ha una croce e calice d'argento, ha una vignia et altre terre lavorabile, et dette terre e vignia le aministrano li popoli di detta città; per la cera et altre necessità di detta chiesa, ivi vi sono 19 case di cattolici, e in detto loco io, Fra Giovanni Battista del Monte vi ho servito per spatio di quattro anni. Adesso vi è un sacerdote seculare, il quale l'ha ordinato Msig. Rudginski vescovo di Bacouia con dispensarlo del' inabilità, essendo zoppo et era Unghero di natione, luterana e inabile in tutto e per tutto.[18] Per solutione sogliono dare una mesura di grano et una di biade per ciascheduna casa.

Stanesto[19] villa. La chiesa è di legno fatta con un altare tanto, ha paramenti antichi e non troppo boni et un calice d'argento; detta villa appartiene alli monaci cismatici; vi saranno da 30 e più case di cattolici. Il sacerdote non vi sta, ma quello di Tatarus sol servire in detto loco; per solutione sogliono dare una mesura di grano et una d'avena. Similmente vi è una capella facta di legno, dedicata a San Cosma et Damiano, et è in gran veneratione; non ha paramenti, ne cosa alcuna.

Manesto[20] villa. La chiesa è di muro facta, con un altare tanto, ha paramenti antichi e lacerati, calice, croce, messale non ha. Il sacerdote di Tatarus sol servire in detto loco. Ivi saranno da 20 e più case di cattolici; per elemosina sogliono dare una mesura di grano et una di avena.

Lucaceste e *Solonzano*[21] sono ville, dove vi è una chiesa di legno con altare, li paramenti ha, calice, messale e croce non ha; ivi saranno da 30 case di cattolici; non hanno il sacerdote, ma vi sol andare alquando quello di Bacouia o di Tatarus.

Bacouia città, dove è residenza del vescovo o vicario appostolico. La chiesa episcopale è di muro edificata, con tre altari, ma tanto in uno si celebra, e detta chiesa è tutta destrutta, non ha soffitto e ne pavimento; ha apparamenti di tutti colori, ma vecchi e lacerati, haveva dui calici et una croce d'argento, similmente da tre libri de diversi argenti vecchi, lassati dalla bona memoria del Fratello di Msig. vescovo Bandini, quali ambo sono morti in detta città;[22] un calice con la croce et li detti argenti, quando si parti del detto loco, o vero fuggi, Msig. Stefano Rugginschi seco se li porto. Detta chiesa ha una villa con 40 case di sudditi, tutti cattolici; ha dui vigne et una adesso è stata lassata da un benefactore, che sono in tutto tre vignie, ha terre lavorabili e prati a sufficenza, ha un molendino con tre rote, ha un apiario con 100 e più vasi di ape, ha da 150 e più pecore, bovi da giogo o d'aratro,

[18] Más jelentések csak magyar vagy székely Jánosnak nevezik. („Giovanni Ungaro")

[19] Stanești (Sztánfalva)

[20] Manești (Mánfalva)

[21] Lucacești (Lukácsfalva) és Solonț (Szalonc)

[22] Marcus Bandinus testvérére nincs semmilyen adatunk.

16 vache con li lor vitelli nel nummero di 30 si non più, ha poi annualmente da tutti li populi cattolici 20 denari di quella moneta, singillatim annuo tributo per tutto il regno, dove che ascendera alla somma di 100 imperiali in circa. In detta città vi è la chiesa parochiale destrutta, desolata e mezza caduta, senza il parocho, et non ha paramenti e ne cosa alcuna. Adesso in detta città vi risiede il vicario apostolico con un padre de minori osservanti della reforma, del monastero di Ckiche in Transiluania.[23] Havendo detto monsignore vicario facta conventione e donatione de tutti li suoi mobili e beni e loco con obligarli li detti padri di sovenirlo e servirlo in quello li fara di bisognio, e in sino adesso li hanno dato dui cavalli et altre cose opportune alli suoi bisogni. E sempre vi tengono un padre con dire che hanno un monastero in Moldauia.

In *Baia* fu lassato dalla bona memoria di Don Giorgio Grossi[24] di detta città alla nostra chiesa chattolica molte cose, id est lassò, che in detta chiesa si celebrasse in tutte le settimane due messe, una della Sanctissima Trinità et una de morti con obligare li suoi eredi di dare 18 talleri l'anno, similmente un prato, dove che il parocho attuale lo godrà. Etiam un ocha, id est tre libre d'argento con un anello d'oro di bona valuta, acciò si facci a detta chiesa una croce d'argento; similmente un tappeto et altri utensilii necessarii alla chiesa. Non sono dui anni che è ritornato d'Italia in quelle parti Don Gregorio Grossi, nepote del sopradetto Don Giorgio. Le dette cose non permette che la chiesa le godi, ma lui istesso se le gode; stando in Susiaua per parocho, et ivi celebra le messe, e detto argento con li suoi fratelli e padre se hanno divisi, e la chiesa pate detrimenti.

In tutte le dette chiese tengano un cantore, acciò ministri e canti nella chiesa, per elemosina li danno la terza parte di quello che danno al sacerdote.

[23] Taploczai István obszerváns ferences szerzetes Csíksomlyóról

[24] Georg Gross

115.

[1670. késő ősze, Varsó]

GIOVANNI BATTISTA DEL MONTE KONVENTUÁLIS FERENCES MISSZIONÁRIUS VÁLASZAI A HITTERJESZTÉS SZENT KONGREGÁCIÓJA ÁLTAL ÖSSZEÁLLÍTOTT KÉRDŐÍVRE

AZ IRAT: *A:* APF SC Moldavia Vol. 1, Fol. 233–236. (Végig Del Monte s.k. írása.)

NYOMTATOTT KIADÁSA: CĂLINESCU: *Alcuni missionari* XVII. sz., 108–114. (Keltezése: „1671 körül"; néhány nem jelentős olvasási hibával.)

TARTALMA: *7. Moldvának román nemzetbeli uralkodója van, aki adófizetője a töröknek. 8. Az ország nyelve a román, mivel azonban magyarok is élnek itt, szükséges a magyar nyelv is. 9. Az ország katolikus helységei: Jászvásár, Kutnár, Szucsava, Bákó, Nemc, Szabófalva, Románvásár, Husz, Barlád, Galac, Csöbörcsök, Forrófalva, Sztánfalva, Mánfalva, Tatros, Lukácsfalva. Másutt is laknak katolikusok, de nincs templomuk. Egy püspökségük van, Bákóban. 10. A legnépesebb, legfontosabb városok: Jászvásár, Kutnár, Szabófalva, Moldvabánya és Galac. 11. A vajda, a szenátus és a görögkeleti érsek Jászvásáron székel, egy-egy püspök van Románvásáron és Huszon. 12. A katolikusok lelki gondozása mindenütt megengedett, de a szakadárokkal nem tanácsos vitatkozni hitbeli dolgokról. 13. A katolikusokat egy másik jelentésében már részletesen felsorolta. 14. A katolikus vallás patrónusai: Jászvásáron a vajda titkára, aki katolikus lengyel és egy francia órás; Kutnárban Petrus Kapra és Wolf családja, Moldvabányán Nicolaus Wolf. 15. Tanult ember csak egy van: a románvásári szakadár püspök. 16. A katolikus vallásgyakorlatban és a szentségek kiszolgáltatásában nincs semmiféle nehézség. 17. Az itt élő katolikusok mind a római ritust követik. 18–19. Tévelygésekbe a hívek nem esnek; a böjtöt és az ünnepeket pusztán régi szokásból tartják a görög ritus szerint. 21–22. A többi felekezet: görögkeleti, örmény-katolikus, kálvinista, lutheránus és mohamedán. 23–24. A felsorolt helyeken új könyv nincs, csak régiek; katolikus könyveket nem olvasnak, mert nem tanult emberek és az ilyen dolgok iránt nincs bennük érdeklődés. 25. 17 katolikus és sok szakadár templom. 26–28. A katolikus templomok mind a lakott helységekben vannak; a templomok névadóira nem emlékszik; papjaik mind a lelkek gondozásával foglalkoznak. 29–31. Ld. a másik jelentést. 32–33. Az oltáriszentség őrzése nem mindig lehetséges a sok veszély miatt, a többi szentséget mindenütt őrzik. 34. A berendezési tárgyakról nem tud pontos jelentést adni. 35. Minden templom mellett van lakás a pap és a kántor számára. 36–39. A bákói, tatrosi, galaci, jászvásári, kutnári, románvásári, szucsavai és moldvabányai templomokhoz ingatlanok is tartoznak; ezek évi jövedelmére nem tud visszaemlékezni. Korábban a katolikus templomok mind falvakkal és ingatlanokkal rendelkeztek, de ezek most a szakadárok kezén vannak; a katolikus templomok jelenlegi javait a hívek kezelik. 40–45. Bákóban van a székesegyház és a püspök székhelye; a mostani püspök Rudzinski lengyel konventuális ferences; távollétében Parčević marcianopolisi érsek a helyettese, aki jelenleg Bákóban lakik. A püspök jövedelme szőlőből, gabonából, egy három kerekű malomból származik és egy 40 házból álló faluból; ökrei, tehenei, juhai, sertései,*

méhei vannak és az országban minden hívétől 20 dénárt szed be; jövedelme egészében több 150 birodalmi tallérnál. A püspök háza fából van, szalmatetős, de elég kényelmes, hogy egész családjával ott lakhasson. [Parčević] több mint két éve van hivatalában, de még nem látogatta meg egyházmegyéjét, nem szentelt fel senkit, nem szentelt olajat, még csak nem is bérmált. 47–51. Az országban szerzetes papként a jezsuiták és egy konventuális ferences van; a jezsuiták a lengyelországi tartományfőnök fennhatósága alá tartoznak, a ferences az apostoli vikárius alá; nincs rendházuk, a templomok mellett élnek; a jezsuitáknak Jászvásáron templomuk és házuk van, ugyanígy Kutnáron; a ferences Bákóban él; Jászvásáron két jezsuita pap és egy laikus van, hasonlóképpen Kutnáron; a ferences egyedül van és káplánként szolgál az apostoli vikárius mellett. A templomok tisztasága megfelelő; a szentélybe csak ünnepnapon lépnek be; a jezsuiták saját jövedelmükből, a ferences munkából és az apostoli vikárius alamizsnájából él; a jezsuiták nevét nem tudja, de mind tanultak és példás életűek. A ferences, a bulgár Petrus da Ciprovac della Bulgaria, példás életű, de tanulatlan. 58–60. Jelenleg három misszionárius van és a prefektus, mind konventuális ferencesek; az említett jezsuiták is misszionáriusok. Vito Pilutio prefektus 17 éve szolgál e missziónál, Giovanni Battista del Monte több mint 7 éve, Antonio Rossi több mint 7 éve, Antonio Angelini 6 éve. A jezsuitákról nem tud biztosat, gyakran változnak. 60–61. Mindnyájan a lelkeket igyekeznek szolgálni; keresztelésnél, esküvőnél szoktak némi alamizsnát adni nekik, régi szokás szerint. 62. A jezsuiták nem szoktak helyet változtatni, székhelyükön maradnak; a ferencesek közül az, aki Galacban, és az, aki Erdély határán szolgál, egyik helyről a másikra siet, hogy szolgálja a híveket; ezt az apostoli vikárius nem nagyon szereti. 63. A misszióknak a katolikus falvak vagy városok régi szokás szerint valami járandóságot adnak. 64–65. A ferencesek prefektusa lelkiismeretesen felügyel misszionáriusaira, az apostoli vikárius nem engedélyezi a sok járkálást. [A prefektust] szerzetesei nagyon szeretik, a katolikusok és görögkeletiek egyaránt becsülik és elismerik. 66–69. Két nem-misszionárius világi pap van, egyik Don Giovanni ciprovaci bolgár, 50 év körüli; a másik is Don Giovanni, ez szász lutheránus Erdélyből, 40 éves múlt. Papnövendékek nincsenek. A világi papok vagyonnal nem rendelkeznek, de a templomtól és a hívektől évi támogatást kapnak. Rátermettségük, életmódjuk nem valami dícséretreméltó. Elfoglaltságukat tekintve a bolgár prédikál, a lutheránus semmit nem csinál; olvasni alig tud. 70–76. Két világi misszionárius pap van, az egyik Johannes Baptista Berkuce Kutnárból, a másik Gregor Gross Moldvabányán; buzgóságukat tekintve többet is mutathatnának; távolabbi helyeket nem látogatnak, lakóhelyüket nem hagyják el. A kutnári beleszól a politikába is, mindketten kereskednek, maguk is és testvéreik révén is, különösen a kutnári, a templom pénzével kötnek üzleteket. 77. Az ország papjaiból egy szubdiakonus van távol, aki a fermói kollégium növendéke, jelenleg Varsóban van; Peter Wolf Kutnárból. 78–80. Kutnárban két ifjú van, akinek tehetsége lenne a tanuláshoz: Andreas Wolf és Dominicus Capra; Moldvabányán: Jakob Wolf és Peter Gross. 81. Minden katolikus templomban van kántor, akit mesternek neveznek, tanításra azonban nem alkalmasak. Jászvásáron és Kutnárban a jezsuiták tanítanak, Moldbaványán a prefektus, Galacon a misszionárius páter. 82–83. Katolikus apáca nincs, kolostoruk sincs, de görögkeleti női szerzetesek vannak. 85. A múltban, amikor olyan püspökök voltak, akik törődtek a néppel és az országban béke volt, jobb volt a helyzet. 87. A vallásgyakorlatot csak szakadár püspökök, szerzetesek és papok ellenségeskedése akadályozza. 88. A katolikusok számára egy jó püspök volna a legfontosabb, aki szelíd és nem olyan szigorú a pénzbüntetések kirovásában, mint a jelenlegi. 89. A Moldvához legközelebb eső egyházmegyék: a kameneci Lengyelország oldaláról és a másik oldalon az erdélyi. Határos a havasalföldivel, valamint

a tatár és a törökországi misszióval. 90. Moldvában a leginségesebb részek a tatár és a török végek. Havasalfölde, továbbá Erdély határai, a három székely szék. – Elnézést kér, ha jelentése nem egészen pontos, de nem emlékszik mindenre.

Bevezetés

Ahogy már említettük (634.1.) Giovanni Battista del Monte páter 1670 októberében érkezhetett a moldvai misszió prefektusának, Vito Pilutiónak megbízásából Varsóba, hogy a pápai nunciussal, Francesco Nerli bíborossal tárgyaljon. Ekkor, itt írta a moldvai katolikusok helyzetéről írt összefoglaló jelentését (Ld. *Iratok* 114. sz.), s minden jel szerint ekkor készítette el a Hitterjesztés Szent Kongregációja által összeállított kérdőívre is a választ. (A 12. pontban utal is az ugyancsak ekkor Varsóban készített jelentésére.) Később erre már alkalma sem volt, hiszen tudjuk, hogy Moldvába nem tért vissza. Ahogy főnöke, Vito Pilutio jelentette: 1671. márciusában Lengyelországban maradt, majd engedély nélkül Erdélybe ment. Moldvában 1671. augusztusában találkozunk vele újra. (PALL: *Le controversie* 123.)

Feltűnő viszont, hogy Vito Pilutiónak ugyanerre a kérdőívre 1671. augusztus 26-án, Moldvabányán keltezett válasza, számos ponton szószerint egyezik a Del Monte által írottakkal, ugyanakkor részletesebb. Minden bizonnyal ismerte és felhasználta ezt az iratot, talán a pápai nuncius jóvoltából, talán 1671. augusztusában Del Monte adott neki egy másolatot. (Kiadta: PALL: *Le controversie* XXIII. sz., 123–132.; az ugyanaznap kelt kísérőlevél: u.o. XXII. 32., 122–123. Az irat eredetije: APF SOCG Vol. 433, Fol. 262–267.)

Miután Vito Pilutio egyszer már 1663-ban válaszolt erre a kérdőívre, igaz Rómában, emlékezetből, és ez a mostani válasza a lényegben megegyezik Del Monteével, teljes terjedelmében nem közöljük, hanem azt, amiben többet vagy mást mond, ennek az iratnak a jegyzeteiben közöljük.

A kérdéseket ld. 566. l.

Riposta delle dimande per le relationi dello stato delle missioni di Moldauia

[Az 1–6. pont a Moldva fekvésére, földjére, termékeire, belső helyzetére vonatkozó kérdésekre válaszol.]

Dominio e linguaggio

7. La provincia di Moldauia subiace al dominio di un prencipe della natione vallacha; ma tributario al Turco.

8. Che linguaggio vi sii di necessario. Il vallacho è proprio il nativo; ma perchè anco in detta provincia vi sono dei Ungheri, ancora vi è necessario la lingua ungarica.[a]

[a] V. Pilutio: ma però gl'Ungari intendano e parlano benissimo valacho.

Luoghi della missione et anime

9. I. luoghi che ivi sono in detta provincia cattolici sono questi: Jaso, Ko[tinaro][b] Sussauia, Baia, Nemza, Soboiano, Roman, Vsse, Barlatie, G[alazzo], Cubercuk, Forouano, Stanesto, Maneste, Tatarus, Lucocete.[1] Vi sono anco luoghi, dove inhabitano cattolici, ma non hanno le chiese. In detta provincia di Moldauia non vi è altro, che una diocesia ch'è sotto il vescovato di Bacouia.[c]

10. Qual luogho sii di maggior consequenza e multitudine di populi; è Jasso, Kottinaro, Soboiano, Baia e Galazzo.

11. In qual luogho risiedano, chi governa la provincia. Il prencipe con il suo senato et il suo arcivescovo sempre risiedono in Jassi, un vescovo in Roman et l'altro vescovo in Vsse.[d]

12. Dove sia più permesso e più sicuro l'esercitio delle missioni. Per la Muldauia per tutto è permesso servire sicuramente alli nostri cattolici, ma con li scismatici ci è troppo pernicioso e sospettoso disputare di fede con essi.

13. In cascheduno delli sopradetti luoghi si dichi il numero delle famiglie cattoliche.[e] Già con un altra mia distintamente ne dessi raguaglio a V.Sia Ill. e Rss. sichè me riporto a quella.[2]

14. Nella città di Jasso vi havemo il segretario del prencipe, ch'è cattolico, ma di natione polacho,[3] e vi è anco un orlogiaio del detto prencipe di natione francese,[4] questi sogliono portare li negotii in favore dello stato cattolico.[f] In Kottinaro parimente ivi vi sono due famiglie di qualche rispetto, una è Pietro Kapra e l'altra è di Vulfi,[5] et in Baia vi è similmente il Sig. Nicola Vulfi;[6] nel'altri luoghi non vi è nissuno di consideratione.[g]

b) A papír széle leszakadt.

c) V. Pilutio: az említett falvakon kívül még kettőt nevez meg: Amacia [Amadzsej] és Kirloco (Harlau, Herló).

d) V. Pilutio: Roman, Us e Radauz.

e) V. Pilutio: 13. In Jassi vi sono circa 600 anime. In Kotinaro con Amacia [Amadzsej] 300. In Socciaua 16. In Baia 200. In Nempzi 30. In Saboiani con le ville circa 700. In Roman 10. In Baccouia con la villa di Trebes vi saranno circa 250. In Foroano 100. In Tatrus con le ville 300. In Galsz 100. In Barlatte 50. In Vs 100. In Clubercluch 90. In Kislovo [Kisinev] 10. In Vaslui 8. In Piatra 4.

f) V. Pilutio: Adesso è venuto di Constantinopoli un medico cattolico.

g) V. Pilutio: Kutnárban még: il Sig. Francesco Alsener.

1 A felsorolt helyek: Jasi (Jászvásár), Kotnari (Kutnár), Szucsava, Bákó, Nemc, Sabaoani (Szabófalva), Roman (Románvásár), Husz, Barlád, Galac, Csöbörcsök, Foroian (Forrófalva), Stanești (Sztánfalva), Manești (Mánfalva), Tatros, Lucacești (Lukácsfalva).

2 Ld. *Iratok* 115. sz.

3 Stanisław Kienarski

4 Nem tudunk róla semmi közelebbit.

5 A Kapra név írásainkban nem kerül elő Moldvabányán. Marcus Bandinus összeírása sem ismeri (ld. 566. l.); Vulfi nyilván Wolf, ezen a néven többen is voltak.

6 Nikolaus Wolf

15. Parimente se ivi vi sii qualche persona dotta. Solo vi è in detta provincia il vescovo de scismatici, che risiede in Roman, il quale è capace di qualche scienze, ma è destinato nelli loro riti greci.[h)]

Esercitio della religione cattolica

16. Come sii permesso l'essercitio della religione cattolica e delli Sanctissimi Sacramenti. Detti scismatici non ci fanno dificultà alcuna, pure che non ci intrigiamo nella loro setta.

17. Li cattolici che ivi dimorano sonno tutti del rito Romano.

18. Circa alli errori della fede; li nostri cattolici non modiscano però[i)] cosa alcuna, poi alli abusi, non si pol dire abuso, se convengano nelli digiuni, quaresime e feste con il rito greco.

19. Quali siino le cagioni di essi. Non altro per una certa antica consuetudine.

20.[j)]

21. Di che setta essi siino. Sono Greca, Armena, Calvinistica, Luterana e Maumetica.

22. Quali siano i loro errori o riti. Bene adesso si sa, i riti et errori di dette sette.[k)]

Libri

23. In detti luoghi per hora non vi è libri novi di nisuna sorte, ma solo hanno gli antichi.

24. Circha poi alli nostri libri cattolici, loro non li leggano, non essendo persone dotte e nemeno curiose di tal cose.

Chiese

25. In che numero ascendino le chiese cattoliche. Ascendano al nummero di 17 chiese, come potera dalla prima informatione facta vedere distintamente. Circa poi alle chiese de scismatici, sono in copia, che il nummero preciso non mi suviene.[l)]

h) V. Pilutio: 15. In Baia vi è il Sig. Nicolo Wolff; negl'altri luoghi tutti sono rustici. Vi è solo l'arcivescovo scismatico, ma non troppo fondato, vi è ancora in Jassi un abbate nel monastero di tre santi, che ha qualche virtù; ostinati nelli loro riti, e non è permesso il disputare publicamente con loro.

i) Az utolsó két szó olvasata bizonytalan. CĂLINESCU: nutriscano perciò

j) V. Pilutio: 20. Adesso coll'aiuto di Dio, dove sono sacerdoti, si vanno lassando di tal'errore.

k) V. Pilutio: 22. Li scismatici tengono, che quando un homo more, l'anima viene essere judicata nella fine del mondo.

l) V. Pilutio: 25. De cattolici 26, de scismatici: in Iassi circa 90. In Baia 4. In Sireto (Szeretvásár) due, una de Armeni, e l'altra de scismatici. In Kotinaro 3. In Baccouia due. In Roman 6. In Nempzi due. In Socciava dentro la città, de scismatici vi sono 13, d'Armeni due.

26. Le nostre chiese sono tutte nel abitato, due cappelle, tanto sono nella campagnia.[m)]

27. Circa poi al titolo delle nostre chiese, non mi suvengano in memoria.[n)]

28. Tutte sono con cura d'anime.

29.–30.–31. Nel'altra informatione ne detti distinta relatione.[o)]

32. Circa al venerabile Sacramento. Non per tutto si pol conservare, per molti pericoli che vi sono, non essendovi luoghi opportuni. In Bacouia, Baia, Kottinaro, Jassi, in questi luoghi si conserva, ma senza lume e privatamente.

m) V. Pilutio: 26. In Iassi fuora della città vi sono 6 monasteri, lontani mezzo miglio italiano. In Socciaua fuora della città vi è un monastero d'Armeni lontano un miglio italiano, dove risiede il lor vescovo, ed è persiano. [Ezután részletesen felsorolja a görögkeleti kolostorokat.] Dentr' in Baccovia vi è un monastero e due chiese. Vi è la chiesa nostra episcopale, vi è anco la chiese parochiale, quale è desolato. Altre chiese per le città e ville vi sono senza numero.

n) V. Pilutio: 27. La chiesa di Iassi intitolata l'Assunta, anco quella di Baia; vi è un altra, San Pietro. Di Kotinaro, Annunziata, l'altra San Urbano e l'altra San Leonardo. Di Socciaua Corpus Domini. Di Nempzi San Nicolò. Di Baccovia la chiesa episcopale Santa Maria, parochiale San Nicolò. L'altre chiese sono la maggior parte sotto il titolo di Santa Maria e San Nicolò.

o) V. Pilutio: 29. In *Jassi* vi sono doi padri giesuiti. In *Kotinaro* vi è nella chiesa parochiale D. Giovanni Battista Berchuze [Berkuce]; vi sono ancora doi padri gesuiti. In *Baia* vi sono io. In *Socciaua* vi è Don Gregorio Gross. In *Nempzi* non vi è sacerdote, io vi vo a servire. In *Saboiani* ed in *Roman* ho ordinato che vada il P. Antonio Angelini. In *Baccouia* vi è Msig. vicario apostolico [Parčević] con un padre della riforma dell'osservanza per cappellano. In Foroano non vi è sacerdote. In *Solonzano* et in *Lococeste* [Lucaceşti, Lukácsfalva] non vi è sacerdote. In *Tatrus, Maneste* e *Staneste* vi era un prete chiamato Don Giovanni Ungaro, che fu ordinato da Msig. Roginski [Rudzinski], Hora è fuggito, per non poter resistere a gl'ordini desorbitanti di Msig. vicario apostolico con volerlo percuotere e punire in robbe, senza essere colpevole di cosa alcuna, ed è andato in Ungaria, e sarrano qui d'otto mesi che quei popoli sono senza pastore. In *Galaz* vi è il P. Antonio Rossi da Mondaino, quale serve ancora quei mercanti cattolici, che sono in *Chilia, Smail* [Izmail] e *Brail,* città nei confini di Turcia, senza chiese. In *Us* [Husz] e *Barlatte* [Barlád] similmente vi era un sacerdote chiamato Don Giovanni Bulgaro, quel ha servito per spatio di 9 anni; hora non essendo anno intiero ch'è fuggito in Turchia nella città di *Baba* [Babadag], dove ivi sono cattolici senza chiesa, per molti disturbi e disgusti dati da queste Msig. vicario. Hora in dette chiese vi mando il P. maestro Giovanni Battista del Monte, e lo mando anch'a *Cibuciuch* [Csöbörcsök] che per spatio di 6 anni n'hanno avuto sacerdote. 30. In *Jassi* è di legno. In *Kotinaro* vi sono tre, tutte di pietra. In *Socciaua* è di pietra. In *Baia* la chiesa principale che è in mezzo la città è di pietra, l'altra a latere è stata arsa da Tartari, e remasta la sacresti ch'è di pietra, e si è fatta un cappella, e si celebra il 20 giorno di Pasqua per San Marco e Rogationi. In *Nempzi* vi è una chiesa di legno. In *Saboiani* è di pietra. In *Tomaceste* [Tamaşani] di legno. In *Roman* di legno. In *Baccouia* quella del vescovato di pietra, parochiale di legno desolata. In *Foroano* di legno. In *Solonzano* di legno. In *Tatrus* di pietra. In *Maneste* di pietra. In *Stanesti* di legno. Tra la città di *Tatrus* e *Staneste* in una collina desolata vi è una chiesa intitolata San Cosmo e Damiano, dove si va due volte l'anno a celebrare e fare le devotioni, ed è di legno. In *Us* di legno. In *Galaz* di legno. In *Barlatte* di legno. In *Chirlovo* [Herló] di pietra abbondonata. In *Amacia* [Amadzsej] di legno. In *Cirbuciuch* di legno.

33. Delli santi olii in tutti li luoghi si conservano.[p)]

34. Similmente della nota delli superlectili, adesso non ne posso dare distintamente relatione.

Beni delle chiese

35. Tutte le chiese cattoliche hanno propria abitatione per il sacerdote e per il cantore.

[p)]V. Pilutio: 33. in *Jassi* vi sono a sufficienza paramenti vecchi e novi. Una croce, dui calici con le sue patene, et una pisside, ogni cosa d'argento. Un turribile di rame, un altare, due vessilli di damasco con altri utensili. In *Kotinari* vi è d'ogni sorte di paramenti, d'ogni colore, di broccato, di velluto, di damasco di qualche valore, 4 calici con le sue patente d'argento, tre croci grandi e una piccola d'argento. Un turribile d'ottone, vi era un'altro d'argento di valuta 70. imperiali e per negligenza di Don Giovanni Battista [Berkuce] quest'inverno è stato rubato; due candelieri d'ottone, e gl'altri di legno, dui vessili di damasco bianco vecchi, tre altari, camici 3, cotte due, un pioviale vecchio lacerato, tre campane, e una è in terra nell'altrio della chiesa, tre missali, agenda, graduale, una lampada di stagno, una pisside argento. In *Socciaua* vi sono dui altari, calice, patena e croce d'argento, vi sono due pianete, un camice, una cotta, un missale, un portatille, una campana e una piccola di rame, due calici con le sue patene d'argento, pianete tre violace, 4 bianche, una verde, una negra, di diversi colori una, una di broccato rossa, camici 3 con li suoi amitti, cotte due, veli di diversi colori 14; borse di diversi colori 6, palle di diversi colori 10,corporali 9, vessili 4, dui di damasco rosso novi, dui bianchi vecchi. Palii di diversi colori 9, un crucifisso di legno, dui portatili, 5 altari, tre tapeti, uno fu donato da 25 anni e più dall'antenati di Don Gregorio Gross, hora se l'ha ripreso con altri utensili della chiesa. Il popolo ha fatto istanza a Msig. vicario apostolico, e non ha fatto nessuna demonstratione, com'ancora pratarie, argenti e vigne lassate a questa chiesa da suoi antenati per il colto divino. Detto Don Gregorio con il suo padre hanno venduto vigne, argenti e le pratarie se l'hanno riprese con pregiuditio della chiesa. Un candelieri grande d'ottone in mezzo la chiesa sopra il fonto battesimale, messali dui, campane tre, agenda una, salterio, graduale, un breviario, una pisside d'argento fratta, le candelieri di legno et dui grandi avanti l'altare. In *Nempzi* un altare con diversi paramenti tutti vecchi, calice con patena e croce d'argento, dui vessilli vecchi, un missale, [un] portabile, agenda, due candelieri d'ottone e quattro di legno, due campane, e due piccole all'altare, bibbia e molti altri libri in lingua tedescha, graduale, una pianeta, la migliore, mi dice il popolo, che l'ha pigliata Msig. Roginski [Rudzinski]. In *Saboiani* vi è un altare dove si celebra, un calice con patena e croce d'argento. 3 pianete vecchie, dui camici, un missale e altri paramenti necessarii, una campana et una campanella. Similmente nella chiesa di *Tomasciano* [Tamaşani] vi sono tutti paramenti necessarii con il calice, patena e croce d'argento, e una campana. In *Roman* vi è un altare con li suoi paramenti, calice uno di argento con la sua patena, et una croce grande pure d'argento, un missale, un portabile, una campana. In *Baccovia* un'altare vi è, dove si celebra con tutti li suoi paramenti, sette pianete di diversi colori, un calice con la patena di argento; similmente vi era la croce di argento, è stata portata via da Msig. Roginski con un calice di rame, camici dui, cotte due, candelieri d'ottone quattro, missali dui, un turribule d'ottone e diversi altri utensili della chiesa, 5 campane, In *Foroano* vi è un altare con li suoi paramenti necessarii, un calice e croce d'argento; patena ch'era d'argento, il P. F. Paolo dell'ordine dell'osservanza ch'era vicario di Msig Roginski, l'ha scambiata di rame, vi è una pianeta, dui vessilli et altri paramenti necessarii. In *Tatrus* vi è un'altare dove si celebra con li suoi paramenti, un calice, patena e croce d'argento, due pianete vecchie, dui camici, due cotte, [un] portabile, un missale, una campana grande et una piccolina d'altare. In *Maneste* un altare con li suoi paramenti, pianete e camici lacerati, una campana grande e una piccola, dui vessilli, calice, missale, croce, portabile non ha. In *Staneste* vi è un altare con li suoi paramenti, un calice e patena d'argento, una croce d'ottone, un missale vecchio, dui vessilli, pianete e camici lacerati, una campana, portabile, [un] missale, croce non ha. In *Galaz* vi è un altare dove si celebra con li suoi paramenti, due vessilli, una pianeta, una camice, due calici con patene d'argento, uno di detti perso per causa di Fr. Benedetto da Cortona; una croce di legno, [un] portabile missale, due pianete, un camicie, un vessillo, una campana grande e una campanella all'altare.In *Barlatte* vi è un altare senza paramenti di sorte alcuna, una campana. In *Cirbuciuch* [Csöbörcsök] vi è un altare con li suoi paramenti, un calice di stagno, una pianete ordinaria, un portabile et una campana. In *Amacia* [Amadzsej] vi è un altare con li suoi paramenti, una campana grande e una piccola all'altare.

36. Le chiese di Bacouia, Tatarus, Galazzo, Jassi, Kottinaro, Roman, Susauia e Baia, tutte queste hanno beni stabili.
37. Che cosa possino rendere annualmente. Adesso non mi soviene.[q)]
38. Molti anni sono, le nostre chiese chattoliche posedianno ville con sudditi et altri beni stabili, ma adesso li godano li scismatici.
39. Li populi cattolici ministrano l'entrate delle beni actuali delle nostre chiese.

Vescovi e loro residenza

40. In detta provincia di Moldauia vi è la chiesa catedrale et è residenza del vescovo actuale nella città di Bacouia. Il vescovo di detta provincia o vero città di Bacouia è Msig. Rss. Stefano Atanasio Ruginski,[7] di natione polacho, del ordine de minori osservanti di San Francesco. Ma actualmente non risiede in detto vescovato, ma bensi vi è il vicario apostolico ch'è Msig. Pietro Parciouik,[8] arcivescovo di Martianopoli, il quale actualmente risede nel vescovato di Bacouia.
41.–42. La rendita annua è di vignie, grano, molendino con tre rote, villa con 40 case de sudditi. Bovi, vache, pecore, porci, ape e dalli popoli di tutta la provincia sol estraere per ciaschedun homo 20 denari di quella moneta, computatis computandis, in tutto ascendera alla somma di 150 e più imperiali.
43. Dette entrate le gode e possede chi è attualmente in residenza.
44. L'abitatione episcopale è di legnio et coperta di paglia, ma è sufficentemente comoda per il vescovo e per tutta la sua famiglia, e volontieri i populi cattolici e scismatici li permettano la residenza, quando con detti popoli il vescovo si porta benigni et affabili con essi.
45. Circha alla vigilanza; altro non posso dire che sono dui anni e più, che è in detta residenza, non ha visitato la provincia, non ha fatto ordinatione alcuna, non ha refatti l'ogli sacri e nemeno ha fatto il sacramento della confirmatione.[9]
46. –

Regulari

47. Che regulari vi siino in dicta provincia. Vi sono li padri gesuiti e vi è un padre della riforma, de minori osservanti.

q) V. Pilutio: 37. Avanti le nostre chiese possedevano ville con sudditi, ed altri beni stabili, ed hora sono possedute dalli scismatici. A recuperarle non è possibile. Ma quando vi sarà qualche principe che porti affetto alla nostra religione, all'hora sarà facile.

7 Rudzinski

8 Parčević

9 Ez a megjegyzés nem vonatkozhat Rudzinskire, mert őt 1662-ben nevezte ki a pápa bákói püspökké (tehát nem két éve, hanem nyolc éve). Csak Parčevićre érthelmezhetjük, aki valóban két évvel korábban, 1668-ban foglalta el vikáriusi tisztét.

48. Li padri gesuiti vivano sotto l'obedienza del provintiale della Russia[10] et il padre della riforma sotto l'obedienza del vicario apostolico.[11]

49. Nissuno di essi religiosi anno convento formato, ma ben si case apresso la chiesa.

50. Li padri gesuiti sono in Jassi, et hanno chiesa e casa, e similmente sono in Kottinaro, e il padre della riforma sta in Bacouia.

51. Li padri gesuiti in Jassi sono dui sacerdoti et un laico, et il simile in Kotinaro, e delli padri della riforma uno solo è, e sta con il vicario apostolico per cappellano.

52. Circha poi alla mondezza della chiesa, satis competitur.

53. In quelle parti il coro non si frequenta quotidianamente, ma bensi nelli giorni festivi.

54.–55. –[r)]

56. I padri gesuiti vivano delle loro proprie entrate, avendo ville, vigne et appiarii, et il padre della riforma, con le sue industrie vive, e con elimosine del vicario apostolico.

57. Delli padri gesuiti, il loro nome io non lo so di tutti; so bensí che sono docti et exemplari. Del padre della riforma, il suo nome è P. Pietro da Ciprovazo della Bulgaria, persona d'esemplarità, ma non di dottrina.[s)]

Regolari missionarii

58. Li missionarii adesso sono tre et il padre prefetto, e sono del ordine di minori conventuali di San Francesco. Similmente ancora li detti padri gesuiti sono missionarii.

59. Il P. Maestro Vito Pilutii da Vignianello, prefecto apostolico, esso è dimorato in detta missione per spatio di anni 17 e più.

Fra Giovanni Battista del Monte, missionario apostolico, ha servito per spatio di 7 anni e più.

Il P. Antonio Rossi da Mondaino, missionario apostolico, ha servito per spatio di 7 anni e più.

Il P. Antonio Angelini da Norscia, missionario apostolico, ha servito per spatio di 6 anni.[sz)]

r)V. Pilutio: 53[!] Li padri giesuiti vivano in commune, ch'il loro rettore gli somministra di quel tanto li fa di bisogno.

54.[!] Sono di stima appresso i cattolici e scismatici.

s)V. Pilutio: 56.[!] In *Jassi* vi sono doi padri giesuiti, uno si chiama il P. Sebastiano [Basziewicz] Polono, d'anni circa 70, ed è stato in provincia più di 20 anni con grand'essemplarità; l'altro il P. Baldassar Polono stimato da tutti d'anni circa 35. In Kotinaro vi sta il P. Francesco [Tomanowicz] d'anni circa 40. Superiore di padri giesuiti, polono, è il P. Martino [Cykler] pure polono d'anni 35, persone tutte dotte e di bonissimo essempio. Il padre della riforma si chiama Fr. Pietro da Ciprouaz nella Bulgaria, d'anni 40, persona di bon esempio e divota.

sz)V. Pilutio ugyanezen neveket említi, Moldvában eltöltött éveiket így adva meg: ő maga: 18 év, ebből 8 prefektusként; Del Monte 9 év; Rossi 8 év; Angelini 6 év.

[10] A Lengyelországhoz tartozó Galíciát is magába foglaló, Vörösoroszország.

[11] Petrus Parčević

Delli padri gesuiti non posso cosa alcuna dire, stante che in qualsivoglia anno fanno mutationi.

60. Con quanto profitto si impieghino li detti missionarii et in quale opere. Tutti cercano di servire quelle anime, con più fervore di spirito, nella parole di Dio e nelle amministrationi di sacramenti.

61. Sogliano per il sacramento del battesimo e del matrimonio dare qualche elimosina, come anno nelli luoghi; antica consuetudine.

62. Circha l'estendersi da un luogho al'altro. Li padri missionarii gesuiti non sogliano andare da un luogo al altro, ma sempre stanno nelle loro residenze. Li missionarii de minori conventuali: quello che sol stare in Galazo, e quello che sol stare nelli confini di Transiluania, sogliano da un luogo al altro scorrere per servitio di quelle anime, e quando si va da un luogho al altro, il detto vicario apostolico non l'ha troppo a caro.

63. Circha l'emolumenti dal esercitio delle missioni, tutte le ville o città de cattolici sogliano dar qualche certo emolumento, come è intra loro antica consuetudine.[t)]

64. Circha il prefecto de minori conventuali, sopra li suoi missionarii invigila con maggior zelo che sii possibile, ma il vicario apostolico non li permette il troppo scorrere per la missione.

65. Poi alla gratitudine, alli suoi religiosi è gratissimo, ma alli populi cattolici e scismatici è in grande estimatione et è benvolluto.[12]

Preti seculari

66. Dui preti seculari non missionarii ivi sono, uno si chiama Don Giovanni, di natione Bulghera, delli territorii di Ciprovazo, di età di 50 e più anni incirca.[13] L'altro similmente si chiama Don Giovanni, di natione sasone, luterano, della Transilvania,[14] di età di 40 e più anni. Clierici, non alumni, non vi sono.

67. Circha al patrimonio, nissuno di essi posedano patrimonio, ma bensi hanno dalle chiese e populi annuo sussidio.

68. Di che talento siino e di che costumi. Non sono troppo lodevoli.

69. In che cosa si occupano, o si siino occupati. Quello della natione Bulghera, si va occupando nella predicatione; ma l'altro di natione luterana non si ocupa in cosa alcuna. Ma per il passato è stato luterano, e adesso apena sa leggere a sufficienza per potere aministrare li santi sacramenti.

t)V. Pilutio: 62.[1] Il missionarii quelch'hanno dalli popoli è poco e vivano con grandissima miseria, e non si puole sapere quanto che promettano, e non danno, e lo provo per me, che sono 5 anni che nella chiesa non ho havuto un denaro; solo il P. Antonio Rossi ha entrata ferma delle botteghe, ch'havera circa 300. aspri il messe.

12 A Vito Pilutioról szóló dícsérő sorokat olvasva, nem szabad elfelejtenünk, hogy del Monte az ő embere volt.

13 Johannes da Čiprovac

14 Nyilván azonos azzal a János pappal, akit másutt erdélyinek és magyarnak mondanak.

Preti secolari missionarii

70. Li preti seculari missionarii sono dui. Uno è Don Giovanni Battista Bercuzzi[15] da Kottinaro d'età di 36 overo 37 anni, dove che a studiato in Roma nel Collegio della Appolinara. Dove che saranno da 13 o 14 anni che serve in detta città di Kottinaro. L'altro è Don Gregorio Grossi[16] della Baia, d'età di 30 e più anni, è stato alunno nel Collegio novo di Fermo per spatio di 4 anni e più; adesso che è ritornato in Moldauia sono dui anni e più.

71. Circha al fervore; potria esser più di quello che actualmente anno.

72. Poi alla frequentatione de luoghi più remoti; essi non escano mai della loro residenza, e beni paterni.[u]

73. Circha il zelo della fede. Mediocriter.

74. —[v]

75. Alli affari politici poi di quello di Kottinaro si va ingerendo più di quello non dove sta.

76. Circha poi alli trafichi e guadagni non troppo absenti, tutti dui li detti preti fanno mercantie diverse per mezzo delli loro fratelli, et anco medemi, e particularmente quello di Kottinaro con il denaro delle rendite annue che apartiene alla chiesa e adesso actualmente alla detta chiesa è debitore da 80 e più scudi.

Preti absenti

77. Di detta provincia non vi è nissun prete sacerdote absente. Vi è bensi un chierico subdiacono, alunno del Collegio di Fermo, absente della detta provincia, il quale è in Varsavie attualmente, il suo nome è Don Pietro Vulfi[17] da Kottinaro.[w]

[u] V. Pilutio: 71.[1] La maggior parte risiedono parte del tempo nei beni paterni, come Don Giovanni Battista Berchuze ha circa 7 vigne, 20 cavalli con li polledri, 200 vasi d'ape, praterie e campi. Dalla chiesa ha 90 imperiali, tre vasi da vino, dall'Amacia [Amadzsej] un vaso di vino, della signora Cristina felice memoria 25 imperiali. Don Gregorio [Gross] ha di Soccavia dalla chiesa 50 imperiali. Il Sig. Don Giorgio Gross bona memoria ha lasciato in testamento che si celebrando 100 messe l'anno cantate, e saranno più di 6 anni che si sono tralasciate.

[v] V. Pilutio: 73.[1] Per causa di questi doi preti li nostri cattolici sono in opprobrio; poichè quest' anno passato un Ruteno trovò Don Gregorio Gross con la sua moglie e andava dal governatore per renuntiare Don Gregorio; ma con denari fu aggiustato. Avanti l'Ascensione una giovene muta in Kotinaro ha partorito e se ne fuggì in Nempzi e con cenni di mano e di capo si faceva intendere, ch'il figlio fosse fatto con Don Giovanni Battista Berchuze; il giudice de scismatici sopra detto delitto venne a far giustitia contro detto prete, con scandalo di tutta la cattolica religione, dove il Msig. vicario apostolico serrò gl'occhi e promosse molti inconvenienti.

[w] V. Pilutio: 76.[1] Vi è Don Pietro Wolff il quale serve per cappellano di Msig suffraganeo di Leopoli, di anni 25, ha studiato grammatica nel colleggio di Fermo et è di Kotinaro.

[15] Johannes Baptista Berkuce

[16] Gregor Gross szucsavai pap

[17] Peter Wolf. Ugyanebben az időben a varsói pápai nuncius továbbította a Szent Kongregációhoz Peter Wolf fermói alumnus levelét, melyben elmondja, hogy subdiaconusként a moldvai misszióba küldték, de ott megélni nem tud, s arra sincs pénze, hogy visszamenjen Rómába. Segélyt kér. (A Szent Kongregáció kancelláriáján készült, dátum nélküli kivonat: APF SC Moldavia Fasc. 1, Fol. 227.)

Giovanni abili alli studii

78. Nella città di Kottinara ivi sono dui giovani atti ad ogni promotione scholasticha, uno si chiama Andrea Wulfi,[18] d'età di 25 e più anni, ha studiato filosofia et a intentione d'intrare nella religione de padri gesuiti; l'altro si chiama Domenico Kapra d'età di 22 anni, ha studiato grammatica et ha intentione d'esser religioso.

79. Nella città di Baia similmente ivi sono dui giovani, uno si chiama Jacomo Vulfi, figlio di Nicolai Vulfi[19] d'età di 16 anni, et ha studiato gramatica, l'altro si chiama Pietro Grossi[20] d'età di 12 anni et ha studiato gramatica et essi ancora anno intentione d'essere religiosi.[z)]

80. Le loro patrie sono soggette alli principi scismatici.

81. In tutte le chiese nostre cattoliche tengano un cantore, con il nome di mestro, ma non sono atti a poter insegnare, perchè non sono persone dotti. In Jassi e Kottinaro li padri gesuiti insegniano, in Baia il padre prefetto, in Galaz il padre missionario,[21] nel'altre città non vi sono giovani atti alli studii.[zs)]

Moniche

82.–84. Del rito cattolico non vi habbiamo celibate de nisuna sorte e nemeno vi sono monasteri. Ma bensì del rito scismatico vi sono et hanno monasteri.

Stato nel tempo passato

85.–86. Per il tempo passato quando vi erano vescovi, di zelo verso li populi et non erano severi et interressati, e vivevano in pace, era detta provincia in migliore stato, che adesso non se ritrova, essendo totalmente esacerbata.

Impedimenti alla Santa Fede, bisogni e rimedi

87. Li impedimenti della Santa Fede non è altro che l'aversità delli vescovi, religiosi e sacerdoti scismatici.

z) V. Pilutio a következőket említi: Kutnárból Petrus Capra két fia, Dominicus (16 éves, Kamenecben a retorikati osztály tanulója) és Valentinus (12 éves, a grammatikai osztály tanulója). „In Jassi vi è un figliolo del Cirusico [chirurgo?] del principe," a nevére nem emlékszik, 18 éves, a retorikai osztályt végzi, apja lutheránus, de anyja katolikus. Moldvabányán Nicolaus Wolffi fia Joachim[!] 10 éves és Peter Gross fia Péter, 19 éves, mindketten elvégezték a grammatikai osztályt.

zs) A 80–81. pont szószerint azonosan V. Pilutiónál a 79–80. pontban. A továbbiakban, ha nem is szószerint, de a feleletek teljesen azonosak.

18 Andreas Wolf

19 Jakob és Nikolaus Wolf

20 Peter Gross

21 Antonio Rossi da Mondaino

88. Circha li bisogni spirituali di quelli christianità[22] non è altro che vi sii un vescovo, o vero pastore benignio, mansueto et humile e non sii così severo in ponere tante pene pecuniarie come attualmente fanno.

89. Quale siano li diocesi e missioni più vicine. La Moldauia dalla banda della Russia confina contra diocesia di Caminezo, dal' altra parte con la Transiluania. Similmente confina con la diocesia della Vallachia et il simile con la missione di Tartaria e della Turchia.

Convicini

90. Di luoghi più bisogniosi, quali sono convicini alla Muldavia, sono questi: li confini della Tartaria, della Turchia, della Vallachia superiore, come anco nelli confini della Transiluania, nel Trium Sedium Siculicalium.

Supplico V. Sia Ill. e Rss., vogli per ora compatirmi, se non ho dato questa relatione distintamente, come doveria, perchè adesso non me soviene ogni cosa distintamento, ma questo che per hora o scritto, l'ho scritto di sincerità e per la verità e sine passione alcuna. Ma se di novo Iddio permettara, che deva andare nella detta missione, ne darò più distintamente ragua-glio. Quas Deus etc.

Devotissima et humillissimo servitore

Fra. Giovanni Battista del Monte
de Minori Conventuali di San
Francesco

116.

1670.

A LENGYELORSZÁGI JEZSUITA RENDTARTOMÁNY ÉVI JELENTÉSE

AZ IRAT: *A*: ARSI Polonia Vol. 54, Fol. 6–7.

NYOMTATOTT KIADÁSA: PALL: *Controversie* XIV. sz., 248–249.

TARTALMA: *A moldvai jezsuita misszionáriusoknak a marcianopolisi érsek, a bákói püspökség apostoli kormányzója (Parčević) részéről elszenvedett üldöztetéséről; ismerteti a misszió működésének eredményeit, külön-külön Jászvásáron és Kutnárban.*

[22] Értsd: cattolici

Annuae Litterae
Societatis Jesu Provinciae Poloniae anni 1670.

[A jélentésből csak a Moldvára vonatkozó részt közöljük.]

Valachica Missio.

Passa est missio haec, anno praesente, persecutionem amaram valde et acerbam. Reverendissimus archiepiscopus Marcianopolitanus et gubernator episcopatus Baccoviensis in utraque Valachia[1] absentibus nostris et ad spiritualia proximorum ministeria dispersis, domum nostram Iassiis, civitate Valachiae totius principe, non invitatus hospes occupavit, eaque tanquam propria, cum equis et famulis, per trium mensium intervallum usus est, sumptuque missionis duntaxat sustentatus. Et qui beneficii memor gratusque esse debuit, hostili calamo eam persecutus est coram Sacra Rituum Congregatione[2] per literas criminosas, inutilem Valachiae diffamando; eandemque aviditate et rapina bonorum alienorum aestuantem affirmando, praeterea plebem, magis ad mendacia audienda, quam ad veritatem cognoscendam pronam, garrulitate vana et querelis iniquis ad odium ejus stimulavit. Missio porro cum calumniis certamina serere impotens, neque ad vindicandas injurias praeceps, quam puro sinceroque calamo, rem quaesierit suam reverendissimus iste humiliter aperit et demonstrat. Curam in erudiendis pueris elementisque Catholicae fidei imbuendis, sine praemio omni, sustinuit fidelem et constantem, eaque parentibus, licet ecclesiae Catholicae schismate contrariis, gratissima fuit. Diebus singulis festis et dominicis mane sermones ecclesiasticos, a meridie doctrinam catechisticam ad populum in locis variis usurpavit; poenitentibus quoties necesse fuit, aures non impigras obtulit, in sola enim missione Iassensi Hungaros absolvit 524, Polonos incolas 300, captivos 10, ex Othomanica captivitate profugos ab annisque 8 non confessos 2, insuper et abbatem Basilitarum orthodoxum[3] clam fecit, infantes aqua baptismali lustravit 26, Ruthenos a schismate inter orthodoxos cooptavit 10, Moldavos 2, ad mortem piam atque Catholicam disposuit 10, mulierculas libidinibus vagis inhaerentes, reddidit castitati amicas 2, praeterea generaliter delicta confessos absolvit 14. Pars altera missionis ejusdem, scilicet Kutnariensis, absolvit etiam poenitentes 216, ex schismate traxit ad fidem Catholicam 2, ex concubinatu vindicavit 4, servivit et aliis obsequiis spiritualibus, proximis satis accurate. Quamobrem non otiosa, non inutilis in regionibus istis schismaticis missio Valachica fuit, et Polona Societas exercens ipsam multum necessaria illis.

[1] Petrus Parčević, – „in utraque Valachia" értsd: Moldvában és Havasalföldén.
[2] Valószínűleg elírás Sacra Congregatione de Propaganda Fide helyett. (Ld. PALL: *Controversie* 248. 3. jegyz.)
[3] Értsd: igazhitűvé, azaz katolikussá.

117.

1671. március 7., Bákó

PETRUS PARČEVIĆ MARCIANOPOLISI ÉRSEKNEK, MOLDVA APOSTOLI VIKÁRIUSÁNAK LEVELE A LENGYELORSZÁGI PÁPAI NUNCIUSHOZ[1]

AZ IRAT: *A*: APF SC Moldavia Vol. 1, Fol. 265-267. (Végig s.k.)

NYOMTATOTT KIADÁSA: PEJACSEVICH: *Petrus Parchevich* LXXIX. sz., 606–611. (Részleges közlés, több olvasási hibával.)

TARTALMA: *Három éve tölti be jelenlegi tisztét, nincs szó, amellyel jellemezhetné az itteniek nyomorúságos helyzetét; a bajok fő oka a püspök távolléte és a paphiány. A külföldről érkező konventuális misszináriusokat inkább kártékonynak tartja, mint hasznosnak, sem románul, sem magyarul, sem latinul nem tudnak, csak üzletelnek, még a rend ruháját sem viselik; csak arra várnak, hogy a doktori fokozatot megkapják, s visszatérhessenek Itáliába. Van, aki azt prédikálta, hogy a görögkeleti hiten is lehet üdvözülni. Antonio [Rossi] Galacon miseruha nélkül misézett és üvegcsészében szentelte meg a bort. Sok panasz érkezik a jászvásáriaktól a jezsuiták ellen, akik elfoglalták a plébániát és javait, de nem ismerik el a püspök, a Szent Kongregáció, sőt a pápa fennhatóságát sem, mondván, hogy csak saját generálisuktól függenek; még a görögkeletiek is megbotránkoznak rajtuk. Két moldvai születésű pap van itt, a Szent Kongregáció alumnusai; egyik vikárius és plébános Kutnárban, a másikra a szucsavai parókiát bízta, Moldvabányán ugyanis, ahová való, Vito [Pilutio] tartja elfoglalva a templomot. Felsőbb utasítás nélkül nem tud a helyzeten változtatni, és úgy látja, a Szent Kongregációt kedvezőtlenül befolyásolták az említett misszionáriusok. Azért kér Erdélyből obszerváns ferenceseket, mert: 1. Moldvában szinte az egész katolikus népesség magyar, magyarul beszél, ők kérik az erdélyi ferenceseket, mert azok is magyarok. 2. Az említett szerzetesek közül többen a román nyelvet is beszélik. 3. A csíki kolostor csak két napi járásra van Bákótól, Szabófalvától pedig, ahol kolostort szeretnének alapítani, három napira, így a kapcsolat fenntartása könnyű lenne. 4. Ilyen módon a szerzetesek állandóan följebbvalóik felügyelete alatt lennének. 5. Az ifjúság nevelésében fontos munkát végezhetnének és a papi utánpótlás is biztosítható lenne, ahelyett, hogy messze földről jönnének idegenek, sok költséggel, kevés haszonnal. 6. A nép a saját nyelvén beszélő papokat kapna, ahogy ezt állandóan kéri, mondván; „adjatok nekünk papot, a mi hitünkön valót", mintha nem volna katolikus az, aki nem tud magyarul; szívesebben is járnának templomba, ha magyarul pré-*

[1] Amikor Parčević ezt a levelét megírta, a varsói pápai nuncius már nem Francesco Nerli bíboros volt, hanem Angelo Maria Ranuzzi bíboros. Parčević hallhatott erről valamit, de biztosat nem tudott, ezért a címzésbe nem írt nevet. Ez a bizonytalanság megmutatkozik a levélben is, amikor a levél elején harmadik személyben említi a nunciust, majd a végén, amikor elmondja, hogy semmilyen hír nem jut el hozzá, így azt sem tudja, új nuncius van-e már Varsóban. A moldvai helyzetről és elképzeléseiről adott részletes beszámoló azonban azt mutatja, hogy Parčević már arra számított, hogy levelét az új nuncius kapja kézbe, hiszen Nerli bíborosnak ezt már korábban többször is megírta.

dikálnának és magyarul gyónhatnának, mert románul nem tudják magukat kifejezni. 7. Szabófalván sokszor utaznak át követek Lengyelországból, Erdélyből és más katolikus országokból, ezek mind kijárhatnának valami kedvezményt a fenti szerzeteseknek. Az egész tartományban 8 plébános, 3 világi pap, 2 konventuális misszionárius és egy ferences szerzetes van; azonkívül jezsuiták. Egymástól egy vagy több napi járásra vannak elszórva. Ha itt volnának a kért ferencesek, a püspök néha ünnepélyes segédlettel misézhetne, így viszont egyedül alig tudja feladatát betölteni. Szabófalva kedvező fekvése is indokolja, hogy a kolostort itt állítsák fel; Bákóban nem tudnának a szerzetesek létezni, főként a népes szolgahaddal érkező s mindent felélő lengyel püspökök miatt. A nuncius közbenjárásával, írott határozatban kéri az alábbi két erdélyi szerzetes áthelyezését: Taploczai István, aki magyarul, románul, latinul beszél, jó szónok és a bosnyák Franciscus [Banković] Derventa; ő évek óta Csíksomlyón szolgál, példás életű, mindhárom fenti nyelvet beszéli, hozzá saját anyanyelvét. A kolostor írott utasítás nélkül nem adja át őket. Utalják ki fizetését, mert súlyosan el van adósodva. Kéri, járjon közben a lengyel királynál, hogy írjon a vajdának és sürgesse a vallásszabadság tiszteletbentartását, mert a szakadárok teljesen elnyomják őket. A bákói templom összedűlőben van, senki nem törődik vele, noha kevés költséggel helyre lehetne hozni.

Bevezetés

Parčević, hosszabb hallgatás után, 1671. március 3-án részletes beszámolót küldött Rómába, valószínűleg régi pártfogójának, Giulio Spinola bíborosnak.[2] (A levél címzése nincs meg.) Levele végnélküli panaszáradat. Nagy csalódással értesült a Szent Kongregáció határozatáról – olvassuk a levélben –, hogy ellátmányát évi 200 scudiban határozták meg, érvénytelenítve az 1656-os döntést, amivel önmaguknak is ellentmondottak; így jutalmazza tehát a Szent Kongregáció keleten nehéz körülmények között dolgozó munkásait. Mielőtt a Szent Kongregációt létrehozták, a keleti püspökök is, mások is közvetlenül tárgyalhattak a Szentszékkel, most teljesen el vannak zárva a pápától. Joggal mondják a görögkeletiek, hogy a pápa csak jelkép, mások intézkednek nevében. Dekrétum tiltja meg a püspököknek, hogy Rómába menjenek az apostolok küszöbére. Mindez jó támadási felületet ad az eretnekek és szakadárok számára. A görögkeletiek számtalan írást, könyvet, vádiratot hoznak Rómából, Nápolyból, Velencéből, ezeket terjesztik és olvassák, ócsárolják a pápát, a kardinálisokat, prelátusokat; ezek mehetnek Itáliába és hozzájutnak mindenhez, amit ő nagy szégyenére nem is ismer. A Szent Kongregáció azzal rázza le a keleti prelátusokat, hogy az apostoli nunciusokhoz utasítja őket, ezeknek viszont akárhányszor ír valaki, választ nem kap rá, s Bákótól Varsóba eljutni néha öt hétig is eltart. Posta nincs, rabló annál több, s a nunciusok nem is szívesen foglalkoznak helyi dolgokkal, nincsenek informálva. Hiába várják tőlük, hogy megrendszabályozzák a lator misszionáriusokat, azoknak igazolványuk van a Szent Kongregációtól, felmutatják, hogy szabadon mozoghatnak az országban. Egy másik határozat kimondja az alumnusokról, hogy amint a kollégiumot elhagyják, nincsenek alávetve a püspöknek, csak a Szent Kongregációnak; ezzel teljesen szabadjára engedik őket, büntetés vagy fegyelmezés nélkül mindent megtehetnek.

Az általános panaszok után kitér a levél a moldvai helyzet részleteire. A jezsuiták elfoglalták a jászvásári parókiát; amikor megparancsolta nekik, hogy adják vissza, megtagadták az engedelmességet. Ha ők így viselkednek, mit várhat a többiektől. A Szent

[2] Ld. 594. l.

Kongregációt mindenki a maga szempontjából informálja, a püspök véleményét azonban nem kérdezik. Sem a misszionáriusok, sem a jezsuiták nem jelennek meg előtte, semmibe véve ezzel az egyházi hierarchiát. A jogtalanul elfoglalt templomok esetében az ő feladata lenne megvédeni a jogokat és a szabadságot, de hogyan?

Ezután elmondja, hogy a misszió főnöke, Vito Pilutio, együtt Gian Battista del Monte páterrel hogyan ütlegelt egy harmadik misszionáriust (Benedetto Ballatit), hogyan verték bilincsbe, hogy kihurcolják az országból; amikor pedig a vajda kérdőrevonta őket, azt válaszolták: a Kongregáció parancsolta.

A tatár betörés megakadályozására nagy török és moldvai csapatfelvonulások folynak az országban. Tizenkét katonát a püspöki rezidencia védelmére állítottak, ezek tömérdek kárt okoztak; de Bákó város polgárai még rosszabbul jártak. A megszálló katonák közül háromról kiderült, hogy katolikus volt, ezeket visszatérítette és feloldozta őket. Ez is mutatja, milyen szükség van állandóan itt tartózkodó püspökre. Ha elveszik az ő hatáskörét, a lengyel püspöktől más nem várható, mint, hogy rövid időre idelátogat, sok szolgával, és mindent felél.

A levél végén visszatér egyéni problémáira és sérelmeire. Panaszkodik, hogy a Szent Kongregáció érdemtelenül mostohán bánik vele, újabb és újabb határozatokkal nehezíti amúgy is nehéz helyzetét, meg sem hallgatja őt, elzárja előle az utat a pápához. A nyugati püspökök jólétben és bőségben élnek, mindig újabb beneficiumokkal halmozzák el őket, a keletieknek pedig még megélhetésük sincs, pedig a szakadárok ennek alapján ítélik meg az egyházat. Bákó lengyel és erdélyi követek átutazóhelye, sokszor el kell bujnia előlük, mert méltó fogadásukra nincs mód. Adósságok nyomják, ruhákra, lovakra, kocsira lenne szüksége, hogy meg tudjon jelenni a keleti egyházi püspökök között, akik hat–nyolc lovas hintókon járnak, és bár tudatlanok és műveletlenek, mégis becsülik őket. De hiába írja meg mindezt a Szent Kongregációnak, ott el sem olvassák leveleit.

Kéri a címzettet, legalább azt módolja ki, hogy Bécsbe mehessen s ott megkérje a nunciust: képviselje ügyét a Szent Kongregációnál. (APF SC Moldavia Vol. 1, Fol. 257–259. Kiadta: CĂLINESCU: *Alcuni missionari* XVIII. sz., 114–118.)

Ebben a hangulatban, bár sokkal visszafogottabban írta levelét néhány nap múlva a varsói pápai nunciusnak.

[Címzés a levél külzetén:] All'Illustrissimo Monsignore nontio di Polonia.

Illustrissimo et Reverendissimo Signore, Signore et
Padrone Colendissime.

[A levél első részében elpanaszolja, hogy Antonio Diavolini és Gian Battista del Monte misszionáriusok a moldvai egyházközségek nevében végig koldulták Lengyelországot, majd amit kaptak, eladták és a pénzzel együtt Erdélybe menekültek; onnan most hazug és rágalmazó jelentéseket küldenek a Hitterjesztés Szent Kongregációjába. Erdélyben is háborognak ellenük, különösen részegeskedéseik miatt; visszahívná őket Moldvába, de tudja, hogy nem engedelmeskednének.]

Sono già tre anni, Ill. et Rss. Sig., come mi ritrovo nel servitio attuale delle afflite et lacerate pecorele di Christo in questa patria, (della quale etiam se io fossi ottimo rethorico et eloquente oratore, non potrei mai descrivere abbast-

anza le grandi miserie, povertà, afflittioni, oppressioni, tributi et le tirannie, che in ogni tempo patiscono li poveri et aggravati sudditi et habitatori.) Ho in questi anni avertito et ritrovato notabile danno spirituale, provenuto primieramente dell' assenza delli vescovi, secondariamente dalla paucita delli sacerdoti. Per il che molte anime si sono perse, molte dannate et molte passate al rito greco; si per li aggravii sopradetti, si anche per non havere havuto il freno del timore, mancandovi li pastori.

Considerai etiam li padri missionarii conventuali forastieri, essere più testo di scandalo che di edificatione, essere senza lingua vallacha, senza la lingua ungara, le quali sono necessarie et etiam senza la lingua latina, in queste parti commune etiam alli secolari vallachi, essere più tosto mercadanti che religiosi, esercitando le merci, di grano, di vino: etc. et neanche portano l'habito dell'ordine. In oltre stando sempre con l'aspettativa del grado dottorale, intendono partire per Italia, d'essere offitiali, guardiani, provinciali, etc. Ill. Msig. nuntio di Polonia si compiacque dirmi queste formali parole nel discorso delli padri missionarii: „Li padri buoni, virtuosi et dotti non escono dai loro conventi et patria, ma sibene li discoli, gli ambitiosi, gli inobendienti et seditiosi. etc." – Sono cose di essi etiam più grosse et più grasse: hanno predicato che in fiole greca potest quilibet salutari. – Hanno passim celebrato nel fermentato. Et un certo P. Antonio, missionario paroco in Galaz[3] (il quale per ancora non si è presentato all' amministratore et vicario apostolico) ha detta la messa senza l'apparato ecclesiastico et ha consecrato in una tazza di vetro: quid plura? – Taccio le altre leggerezze che si commettono cum Marta et cum Maria. Tutto ciò mi vien dal popolo con il lamento raccontato, acciò io proveda; il quale quanto è pero semplice nel bene, tanto è malitioso nel male. Onde sono obligato anche io ad insinuare simili diffetti a V. Sia Ill. e Rss., come nostro padrone protettore et promottore, al quale in tutto ci rimmetto, [alla] Sacra Congregatione. Ne ciò accenno per qualche rancore. Absit. Son pastore (ben che indegno), devo parlare ex offitio. – Si placere hominibus, Dei servus non essem, San Paulo (et altrove): argue, crepa, etc. Et la Scrittura Sacra. Ut prius evelles et extirpes, etc., et postea ut plantes effices. Devo rendere la raggione strettissima al giustissimo Iddio e massime della connivenza.

Secondariamente vi è gran lamento del popolo di Jassy contro li padri gesuiti, li quali hanno occupata la parochia et li beni di essa; è il solito di questi padri capere, rapere et omnia pro nobis sono ricorsi da me li cittadini di detto Jassy, come dal giudice ordinario delle chiese, acciò io aggiustisse le parti. Li padri gesuiti, con il scandalo per certo non delli catholici soli, quanto dell' istessi gesuiti non accettano il vescovo per il giudice, dicendo dependere essi dal padre generale loro. Adonque il pontefice è per niente et la Sacra Congregatione. Li Greci ben osservan il tutte, et ci confondono quando disputiamo con essi dell'auttorità pontificia et del papa [A következ-

[3] Antonio Rossi

zőkben a Szentírásból vett idézetekkel bizonygatja, hogy ez a magatartás nem keresztényi.]

In oltre vi sono soli doi sacerdoti, secolari alunni del collegio della Propaganda et patriotti della Moldauia. Uno è vicario et parocho in Kutnar,[4] et ad altro ho datta la parochia di Sicciauia[5] dove vi è una sola casa de catholici. Se questo puol vivere, il dica ognuno prudente. Il suo talento di predicare non puole esercitare, ne servire in Baia, sua patria, essendo quella chiesa occupata dal padre Vito missionario,[6] senza alcun frutto. Anche il popolo mi molesta. – Ne contro, ne senza la volontà della Sacra Congregatione non intendo mutare il stato: perchè vedo che ella così intende, essendo forsi da detti padri sinistramente informata del stato di questa provincia. Tanto sano questi habitatori, cosa siì la Sacra Congregatione quanto sa uno dell Europa cosa si fa hoggi in Perù nell'Indie. Qui dominano li Greci, e Greci astuti, maligni, garuli, i quali ci osservano il pelo nell'ovo et dicono che la nostra gierarchia ecclesiastica non è ben ordinata, come è la loro, mentre tra di noi fa ogniuno qualche li piacca, dove tra di loro ogniuno fa il suo officio ordinato, etc. Io in tanto tempo non ritrovai un caso riservato, perchè tutti assolvono di tutti li casi in bulla Cenae Domini.[7] Et sic in aliis eccovi disordine, et il ius ordinario delli ordinarii si disordina etc.

Questi[a)] sono donque, Ill. et Rss. Msig. li mottivi che mi hanno ex offitio meo mosso ad insinuare alla Sacra Congregatione, la quale come madre zelante et pia, provedere volesse a tante anime con li soggetti proportionati, habili, atti et sofficienti nel coltivare la vigna del Signore, concedendo li padri franciscani strictioris observantiae della custodia di Transilvani–Ungari[b)] per più cause et raggioni.

La prima è che tutto quasi il popolo cattolico che vi è in Moldauia, anzi nella Tartaria, è di natione ungaro, et parla la lingua ungara; li padri di Transilvania sono ungari, parlano ungaro, perciò sono del popolo desiderati.

La seconda è perche molti padri di quella custodia sano etiam la lingua vallaccha, per essere li loro padri di questi luoghi.

Terza è per la vicinanza, perché da Bakouia, mia residenza, al convento di Czik[8] sono sole doi giornate di camino, et da Saboiani, dove intendono fondare il convento, sono tre giornate e da me una picciola; onde vi sarebbe communicazione et corrispondenza tra gli uni et gli altri, et il passo libero.

a)PEJACSEVICH innentől kezdve közli a szöveget.
b)A kéziratban: Transil. vngari. PEJACSEVICH közlésében: Transilungari

4 Johannis Baptista Berkuce
5 Gregor Gross Szucsavában
6 Vito Pilutio, a misszió prefektusa
7 Az „In coena Domini" kezdetű bullára céloz, amely a nagyobb egyházi fenyíték alá eső bűnök jegyzékét foglalta magában. 1560-ban V. Pius pápa elrendelte, hogy a bullát minden nagycsütörtökön valamennyi templomban fel kell olvasni. 1671-ben, a levél megírásának időpontjában a bulla VIII. Orbán pápa által 1627-ben kiadott változata volt érvényben.
8 Csíksomlyó

Quarta è per la disciplina et osservanza religiosa, devendovi essere sempre alli occhi del loro superiori, con molta edificatione dei secolari.

Quinta è facilmente all'hora per l'educatione, che haverebbero li figliuoli dalli detti padri; molti si farrebbero sacerdoti et in questa maniera si moltiplicarebbero gli operarii, et la religione vera fiorirebbe et si conservarrebbe senza che venissero gli altri muti da si lontani paesi, con grande dispendio et poco frutto.

Sesta è per la consolatione del popolo, il quale di gran longa abbraccia li sacerdoti della lingua propria, che peregrina. Per il che quando vengono da me a chiedere il sacerdote, dicono in questo modo: „Monsignore, vi preghiamo, ci diate un prete della nostra fede" – quasi non è cattolico, se non sa la lingua hungara. – Inoltre assai più volintieri vengono le feste alla messa, sentono li prediche, et si confessano più spesso, perchè nel linguaggio ungaro possono esprimere il senso, dove nel vallaco mancan' le parole: adonque inciò si deve dare la sodisfatione al detto popolo, la quale conferisce il bene all'anime. Et perciò Iddio è la Santa Chiesa ci manda in qua per sodisfare al popolo in spiritualibus.

Settima è perche spesso passano per Saboiani gli ablegati et ambasciatori di Polonia, di Transilvania et d'altre provincie catholici, questi potrebbero raccomandare alli baroni et alli prencipi dominanti et impetrare da essi per li detti padri qualche gratia. Così etiam per altre molte raggioni.

In tutta la provincia sono otto parochi, tre preti secolari, doi conventuali missionarii, un padre franciscano. Il resto li padri gesuiti. Questi sono canonici et il clero del vescovo. Et questi sono discosti uno dall'altro, una doi, tre et quattro giornate. Va a consecrare adesso gli ogli santi nel giovedi santo. Alla pasqua non vi sarebbe niuno nella sua parochia et tutta settimana santa dovrebbero essere assenti.

Inoltre essendovi detti padri nella provincia, potrebbe il vescovo celebrare tal volta con la mitria, havendo l'assistenza de sacerdoti, dove che io non posso fare nissuna fontione perchè non ho nissuno. – Molte volte canto la messa solo, battezzo, sepelio, introduco le femine post partum, visito gli infermi, fo li sermoni etc. perchè il sacerdote et paroco unico, che vi è lo mando le feste per li vilaggi una e doi giornate discosti, oltre la cura domestica della casa et di tutto il popolo.

Si compiaccia V. Sia Ill. et Rss. credere, come in questa afflitta Moldauia non gustiamo[c)] le delitie di Frascati, di Tivoli, di Monte Dragone, etc.[9] ne habbiamo li spassi per li giardini di Roma, ne siamo tirrati nei cocchi

[c)] PEJACSEVICH a kéziratot itt nyilván nem tudta rendesen elolvasni, ezért a mondatot kissé átformálja, majd pontot tesz, a bekezdés hátralevő részét, valamint a következő bekezdést pedig – minden jelzés nélkül – kihagyja.

[9] Róma környéki híres kirándulóhelyek. Parčević nosztalgiája Itália után, a moldvai nyomorúság közepette érthető, hiszen a bolgár nemzetiségű püspök tizenegy éves korában ment Rómába tanulni, így joggal írta egyik levelében: „Io sono quasi nato in Italia et cresciuto". (1671. március 3.: APF SC Moldavia Vol. 1, Fol. 257–259.)

dalli cavalli frisi. Portiamo pondus diei et aestis, aquam nostram pecunia bibimus et a mala pena ci satiamo con il pane del miglio.

Per le sopradette cause ho pregata la Sacra Congregatione, acciò operasse, che si introducessero detti padri di Transilvania: ma in Saboiani dove vi è un'aria salubre, sorgenti vive d'acque in copia, sito ameno, commodità delle selve et dellê legni, vi è l'acqua Seret, principale fiume di Moldauia et assai piscoso, campagne apte per ogni semenza, chiesa capace et ben coperta, et altri cinque villaggi de catholici ungari all'intorno, vicinanza delli borghi et non lunghi dalla residenza del prencipe. – In Bakovia, (come considerano l'istessi padri), sarrebbe impossibile a restarvi et a vivere, massime se vi fossero li vescovi polachi, li quali vengono con venti et trenta servitori, vogliono essere padroni assoluti et consumano tutto; vi sarrebbe confusione et non pace. – Et questa provincia ricerca in tutte le maniere la presenza del vescovo per molti capi.

Si priega pertanto istantemente V. Sia Ill. et Rss. da me et dalli detti padri (giachê la Santa Congregatione per facilitare il negotio retta dallo Spirito Santo, prudentemente a lei il tutto non rimmette) vogli promuovere questa opera si pia et si utile, la quale cede a maggior gloria di Dio et alla salute di tante anime. – Tutto il bene, che provenira riconoscera questa provincia, questi operarii et questo popolo da V. Sia Ill. et Rss., considerandosi però Ill. et Rss. Sig. il stato d'hoggi (il quale non era ne l'anno passato, ne gli anni passati) et gli aggravii del moderno prencipe[10] et quasi la tirannia che usa con li vasalli, et anche considerandosi li apparechi che si fanno et gli ordini che si dano per la guerra ventura, non vi è modo che in tali torbolenze nel dominio di questo prencipe et in simil tempo s'habbi a fare progresso alcuno in detto negotio: fuggono quasi tutti gli habitatori dalla provincia, si ritirano in Turchia, in Russia, in Transiluania, in Vallachia et sopra le alte montagne ascendono, et nelle densissime selve a guisa d'animali selvaggi si nascondono. Onde giudichiamo essere più approposito a soprasedere alquanto del tempo et osservare si ira regis quiescet, etc.[11]

Priego adonque io, servitore, V. Sia Ill. et Rss. con ogni riverenza et premura, vogli per il vivo zelo et ardente charità che ha nella propagatione della fede, anzi conservatione di quella, ottenermi dalla Sacra Congregatione de Propaganda Fide et dal Rss. P. Generale di Aracoeli[12] mi diino per adesso con un decreto particolare doi padri della custodia di Transiluania. – Uno è il P. Stafano Taploczai, li cui progenitori sono di queste parti. Parla ungaro, vallaco et latino, è buon predicatore et economo. – L'altro è il P. Fra Francesco a Derventa Bosnese,[13] il quale già anni sono, ha servito a questa provincia. È padre di buona vita et costumi, obediente et osservante. Parla li tre linguaggi di sopra, et di più in slavo, lingua nativa. Di questi doi prego et

[10] Duca György

[11] 1672-ben valóban kitört a török–lengyel háború.

[12] Aracoeli: A Szent Ferenc-rend római központja.

[13] Franciscus Banković di Derventa

quanto prima se vi è possibile. La custodia è contenta, ma senza l'espressa in scriptis licenza delli sopradetti superiori non ardiscono di darmeli. Quando si compiacesse V. Sia Ill. et Rss. scrivere sua auctoritate (giachè la Sacra Congregatione in tutte le occorrenze si rimmette a V. Sia Ill. et Rss. et questa mia petitione rimmettera, ma andarrebbe in longo) una letterina alla detta custodia, che di subito mi dessero questi doi padri, farrebbe V. Sia Ill. cosa a Dio gratissima et alle anime utilissima. Altrimenti ne per la quaresima ne per la Pasqua (la quale secondo il vecchio calendario sarà li 25 d'aprile, mentre alla nuova saranno 3 di maggio) havere le sacerdoti acciò sentino le confessioni et faccino altre fontioni nella chiesa. Di questo prego sommamente, perchè vi è una somma necessità.

Prego in oltre V. Sia Ill. compiacersi scrivere alla Sacra Congregatione, ci mandi stipendio et la mercede con il proprio sudore acquistata. Siamo pieni di debiti et mangiamo il pane lacrimarum et quello di miglio. Ma vedo, che chi sta bene, non si muove: l'esortare ad andare inter barbaros et starci, attendere et operare, sudare et faticare, tutti sano massime li grandi, ma il fare quello, [che] esortano, o rari, o nissuno, etc.

Supplico etiam V. Sia Ill. et Rss. (et è punto considerabile) volersi affatigare et interporre il suo zelo, valore et il ardore appresso il presente Serenissimo Re di Polonia,[14] acciò scriva Sua Maestà una lettera di raccommandatione a questo prencipe, ma in buona forma, raccommandando anzi deffendendo il suo jus spirituale che[ha] in questa provincia secondo li patti et le costitutioni antiche perchè siamo totalmente oppressi et strappazzati dalli scismatici. Quelle Maiestà di Polonia vogliono havere jus nominandi, eligendi et mittendi episcopos et non vogliono havere jus deffendendi episcopus, sacerdotes, ecclesias, et ecclesiarum immunitates; et per questo vanno in ruina le chiese et il popolo, et li sacerdoti non ponno mantenarsi, ne sossistere.

La chiesa di Bakouia, residenza dei vescovi, la quale è matrice di tutte le altre, in breve per l'antichità et continue piogge in tutto caderà et con essa il tutto finirà, et li vescovi, li sacerdoti, et il popolo insieme. Ne si trova al mondo un huomo di Dio, il quale rinovasse la memoria santa degli antenati, per conservare queste reliquie de catholici.

Si fondano altrove per le città et per le terre senza alcuna necessità con le spese di centinaia di migliaia de scudi gli archi trionfali, li colossi et le statue. Si inalzano li pallazzi superbi et le superflue machine, et qui si abbandonano le chiese vecchie, la casa di Dio di soli doi o tre milla scudi da durare per 300 altri anni, con grandissimo discapito del culto divino et dell'animo di Christo.

La Sacra Congregatione (non so per qual fine) con un decreto et altre lettere particolari rimette li vescovi di queste parti in tutte le occorrenze alli Sig. i nontii apostolici: V. Sia Ill. et Rss. mi perdoni, se io per eseguire l'ordine delli superiori dattomi confidentemente a lei riccorro, et acceno

[14] Wiśniowiecki Mihály

alcune particolarità necessarie et verissime, supplicando il zelo et il ardore di V. Sia Ill. come di sopra in tutto.

[A levél utolsó részében arról panaszkodik, hogy teljesen el van zárva minden hírtől, nem tudja, mi történik a nagyvilágban. Vajon az új pápa megválasztása megtörtént már?[15] A lengyelországi pápai nuncius azonos-e azzal, aki tavaly volt? Kéri, tájékoztassa őt levélben. A levelet legbiztosabban Ilyvón át küldheti, az örmény kolostor főnöke továbbítja Kamenecen és Jászvásáron át.] Io in tanto resto augurando a V. Sia Ill. et Rss. il festivo allelluia con la promottione delli suoi morti et li vivi. Di Bakouia, li 7 di marzo 1671.

Di Vostra Signoria Illustrissima et Reverendissima

obligatissimo et devotissimo servitore

Pietro Parceuich archivescovo di Martianopoli

Megjegyzés

1671. április 26-án Parčević újra írt a varsói nunciusnak: Többször szóvá tette már az ország lakosságának szerencsétlen, elnyomott, elszegényedett állapotát és azt, hogy a katolikusoknak milyen szüksége volna a csíki magyar papokra. A nuncius előtt bizonyára nem ismeretlen az itteni helyzet, – az eddigi bajok mellé most még a háború fokozott fenyegetése is járul, barbár betörések kilátásával, amiért már most sokan elmenekültek a hegyek közé. Kéri a nunciust, tekintélyével támogassa az általa kérteket a Szent Kongregációnál, és szóljon, hogy fizetését megkapja. Minden jövedelem nélkül van. Továbbá kéri, rendeljék mellé Taploczai István pátert, mert nincs magyar papja, aki gyóntatni tudna. (PEJACSEVICH: *Vito Pilutio* LXXXI. sz., 614–615.)

Ugyanezen a napon, április 26-án a Hitterjesztés Szent Kongregációjának is írt, válaszolva Antonio Barberini bíborosnak, a Kongregáció elnökének 1671. január 12-i levelére, amelyet – ahogy írta – az ó-naptár szerint március 25-én (az új naptár szerint április 7-én) kapott kézhez. A bíboros kérdésére, hogy milyen alapon tagadta meg a volt fermói alumnus, Peter Wolf fölszentelését, ezt válaszolja: Ő harmadik éve van Moldvában, de Wolf tőle soha nem kérte, hogy szentelje fel. Látni is csak egyszer látta, amikor Kutnárban egy oltárt szentelt fel. Akkor Wolf még túl fiatal és tudatlan volt, a latin grammatika alapjaival sem volt tisztában. Most két év óta Lengyelországban van, márpedig a fölszentelendőnek jelen kellene lennie a fölszentelésen. Egyébként amit Wolf eddig kért tőle, azt igyekezett mindig megtenni; a lengyelországi tanulmányokra is ő ajánlotta, ezt az ilyvói kollégium prefektusa is tanúsíthatja. Az alumnusok káros szokása, hogy a Hitterjesztés Szent Kongregációja valamely dekrétumára hivatkozva úgy vélik, nem tartoznak semmiféle helyi hatóság rendelkezése alá, csak a Kongregációhoz, ettől várnak vala-

[15] IX. Kelemen pápa 1669. december 9-én meghalt, és bár utódját X. Kelemen pápát már 1670. április 29-én megválasztották, Parčević erről még majd egy év múltán sem értesült.

milyen felhatalmazó írást, amivel bárhol, bármely katolikus hatóság fölszentelheti őket, mert ők a Kongregáció alumnusai. Ebből aztán bonyodalmak és botrányok adódnak.[16]

Az elmúlt héten a moldvabányaiak küldöttsége kereste fel, hogy bepanaszolják Vito Pilutiót, aki a templom pénzét vette el régóta elmaradt fizetése fejében. Ha maga elé idézi, nem jön el, mert nem ismeri el fennhatóságát; ha nem idézi be, a nép botránkozik meg. Kéri a Szent Kongregációt, mondja meg, mit tegyen?

Ismételten kéri, rendeljék fennhatósága alá Taploczai István pátert, akit a nép nagyon szeretne; az egész országban nincs magyar pap; mivel itt minden katolikus magyar, szeretnék gyónásukat anyanyelvükön végezni. („Essendo tutti li cattolici Ungari, desiderano aprire le conscienze sue nella lingua nativa.")

Az elmúlt héten nyilvánosan 10 hordozható oltárt szentelt fel; nem lévén palliuma, a jelen lévő görög rítusú szerzetesek kétségbevonták főpapi mivoltát, sőt a katolikusok között is sokan; Marcus Bandinusra hivatkoztak, aki ilyenkor palliumot öltött. Nem hiúsági kérdés tehát, hogy ezt kéri, hanem érseki méltóságának akar vele súlyt adni. (APF SC Moldavia Vol. 1, Fol. 271 + 274; Kiadta PEJACSEVICH: *Vito Pilutio* LXXX. sz., 611–614.)

118.

1671. július 20., Kutnár

A KUTNÁRI KATOLIKUSOK LEVELE A HITTERJESZTÉS SZENT KONGREGÁCIÓJÁNAK

AZ IRAT: *A*: APF SOCG Vol. 436, Fol. 405. (S.k. aláírásokkal)

NYOMTATOTT KIADÁSA: PALL: *Le controversie* XVIII. 52., 251–252.

TARTALMA: *Nem hittek a jászvásáriaknak, amikor arról panaszkodtak, hogy a jezsuiták, a maguk oldalára vonva néhány polgárt, kisajátították a plébániatemplom javait; most ugyanez történt náluk. A jezsuiták mindenáron meg akarják kaparintani a kutnári egyház filiájának kápolnáját. Ha ez megtörténik, a kutnári anyaegyházat is tönkreteszi, mert a jezsuiták pártjukra vonnák az asszonyokat, azok a férjüket, s nekik nem lenne többé saját papjuk. Nemrégen már csaknem vérontásra került sor azokkal, akiket a jezsuiták megtévesztettek. Nehogy nagyobb baj történjék, plébánosukat, Johannes Baptista Berkucét Rómába küldik, hogy tájékoztassa az ügyről a Szent Kongregációt, és védelmet kérjen számukra.*

[16] Gregor Gross, maga is a Szent Kongregáció volt alumnusa, már mint szucsavai plébános, 1671. január 20-án ezt írta a Kongregációnak: Három éve jött el Rómából, ahol a Kongregáció alumnusa volt, szeretne visszatérni. Eljövetelekor Rómában nem kapott semmilyen írást, a moldvai misszió prefektusa (Vito Pilutio) nem szívesen fogadta, Szucsavába küldte, de a parókiát nem akarta neki átengedni, mondván, hogy az most kolostor. A püspök (Rudzinski) mindenben a prefektust meg a misszionáriusokat támogatja, őket, világi papokat semmibe veszik. Pénzt és segítséget kér, de még inkább azt, hogy Lengyelországba, vagy Rómába mehessen. (APF SC Moldavia Vol. 1, Fol. 231–232.)

Bevezetés

Kutnárban a jezsuita szerzetesek és Johannes Baptista Berkuce plébános közt az ellentétek 1671-re teljes ellenségeskedésbe csaptak át. A jezsuiták elleni gyűlölet egy táborba hozta a korábban egymással szembenálló világi papokat (így Berkucét) és a ferences szerzeteseket. Annyira, hogy Berkuce 1671. május 13-án a moldvai misszió prefektusához, Vito Pilutióhoz fordult segítségért a jezsuiták ellen, akik erőszakkal el akarják foglalni a kutnári kápolnát. (PALL: *Le controversie* XVI. sz., 249–250.) Nem sokkal később, május 30-án már azt javasolta Pilutiónak, hogy a Rómába menő Gregor Gross pátert bízzák meg, tájékoztassa a dolgokról a Szent Kongregációt. (*Uo.* XVII. sz. 250–251.)

1671. július 10-én Petrus Parčević elkeseredett hangú levélben öntötte ki panaszait a Szent Kongregációnak a moldvai helyzetről és a jezsuitákról. Azzal kezdte, hogy a bákói templom romokban van, az egyház, a püspök és papok, a szükséges egyházi fölszerelések hiányában csak vegetál; támogatója nincs, jövedelme semmi.[1] Kérte, helyezzenek ide Erdélyből néhány pátert, elsősorban a kiváló Taploczait; Spinoza kardinális levélben megígérte a kérdés megvizsgálását, de végül is megtagadták. A nemrég szinte ő ellenében kinevezett misszionáriusok közül a legtöbben Erdélybe távoztak, hogy magánszemélyek szolgálatába álljanak. A jezsuiták erőszakkal birtokba vették a kutnári plébánia egyik filiáléjának kápolnáját; a nép olyan felháborodással támadt ellenük, hogy csaknem vérontásra került sor. A jezsuiták, privilégiumaikat hangoztatva, nem hajlandók elfogadni sem az apostoli vikárius, sem a Szent Kongregáció felsőbbségét. Ha a Szentszék hagyja, hogy a jezsuiták Jászvásáron, Kutnárban vagy más városban tovább terjeszkedjenek, a régi plébániák bezárhatnak. A jászvásári máris ezen az úton van; a jezsuiták, a nép felháborodása ellenére, csellel elfoglaltak egy 60 év óta a plébániához tartozó házat, mely eddig a misebort, viaszt stb. szolgáltatta. Ők maguk nem iskolázottak, iskolákat nem tartanak fenn, egyetlen céljuk, hogy amit összeharácsolnak maguknak, Lengyelországba juttassák. (PALL: *Le controversie* XIX. sz., 252–254.)

[1] Galeazzo Marescotti, a varsói pápai nuncius azt jelentette 1670. január 29-én a nála személyesen panaszkodó Parčevićről Rómába, hogy eltúlozza a bákói egyházközség szegénységét („esagera grandemente la miseria di quella chiesa [di Baccouia], nella quale si dice non potersi satollare ne pure di pane di miglio e vivere in somma vita infelicissima". (PEJACSEVICH: *Parchevich* LXIX. sz. 589.) Egyébként Parčević szinte minden levelében sanyarú helyzetéről panaszkodott, fölemlegetve az itáliai és a morvaországi egyházak lehetőségeit. Ahogy 1671. március 7-én, már idézett levelében írta: A moldvai püspök nem sétál Frascatiban vagy Tivoliban, mint a Kongregáció bíborosai. 1671. március 3-án alig titkolt írigységgel írt az itáliai, spanyolországi, franciaországi püspökök nagy vagyonáról, gazdag apátságairól. A keleti püspököknek is szükségük volna a rangjukhoz, tanultságukhoz méltó megjelenésre, hiszen a katolikus és az ortodoxok egyaránt eszerint becsülik őket. Ezért pénzt kér a Hitterjesztés Szent Kongregációjától, hogy a „helyi szokásoknak megfelelő" ruhákat csináltathasson és két rossz lovat vehessen. („Per farmi qualche vestito all'usanza del paese per comprirmi almeno un paio di cavalluci, per rittrovarmi un carrozzino di puotere comparire anche io ex aliqua parte tra li vescovi vallachi, li quali sono tirato da sei et otto superbi cavalli nelle belle carozze, e nelli cocchi per il più, per questo sono temuti, honorati et stimati." – APF SC Moldavia Vol. 1, Fol. 259.)

Eminentissimi patres.

Non credebamus civibus Jassiensibus, dum saepe saepius queritabantur de injuriis illatis a patribus Jesuitis de fundis et domibus ac hujus ecclesiae parochialis Jassiensis pertinentibus, nescitur quo jure ac subtilis ingenii circuitione ac in suam partem atractione, occupatis a dictis patribus; nunc vero proprio experimento, non sine nostro rubore eadem experimur. Attraxerunt in suam partem patres Jesuitae duos vel tres cives, promittendo aerea quaedam ipsis; totus vero caetus populi est contrarissimus.[a]

Est Cotnarii quaedam capella filialis ecclesiae Kotnariensis, in amaeno loco sita, inter vineas et oppidum, a nostris protavis et attavis extructa, a nobis vero osservata et noviter scandulis cooperta cum obligatione ut semel in septimana celebretur unum sacrum. Hanc capellam patres Jesuitae affectant, immo omnimodis illam habere volunt, ut se paulatim dilatarent et pulchrum collegium extruerent. Avertat omnipotens Deus ut nobis viventibus hoc fieret, nam et Matrix Ecclesia Cotnariensis rueret deficeretque cum magna nostra jactura, sacerdotes alios et parochos nunquam haberemus, dum patres illam capellam occuparent, quia sensim sensim faemineum sexum ad se pulchris rationibus ac gratioso sermone attraherent; faeminae vero quo ipsae irent, maritos quoque attraherent. Qua de causa, dum fuerunt olea sacra consecrata per dominum archiepiscopum Martianopolitanum, collectis nobis in cemeterio, sermonem habuimus de praefata capella tali modo, ut vix non fuerit sanguis effusus inter nos et duos dictos ex populis a patribus Jesuitis seductos, nisi alii, qui adfuerant oleorum consecrationi, sese interposuissent. Nos quoque cives Cotnarienses idem sensimus cum civibus Jassensibus, et providere tempestive volentes, ne majores rixas successu temporis pateremur, expedimus Romam ad V[ras] eminentias, uti superiores et animarum nostrarum vigilantissimos inspectores, Joannem Baptistam Bercuze, parochum et patriotam officialem et alumnum Sacrae Congregationis de Propaganda Fide, cum his brevibus litterulis, plurima ipsi expositione committentes, ut ipse ex parte nostra apud V[ras] eminentias deploraret exponeretque ordinate. Istae etenim litterulae sunt credentionales tantum ac testimoniales urgentium instantiarum nostrarum, ut Roma, quae nostri curam gerit spiritualem, liberet nos a malo, et defendat a negotio perambulante in tenebris et a daemonio meridiano.[2] Datum Cotnarii 20. Julii 1671.

[a] A kéziratban: contrariissimus

[2] Ld. Ótestamentum. Zsoltárok könyve, a Versio Vulgata számozása szerint 90:6., a protestáns biblia szerint 91:5–6. verse.

Eminentiarum vestrarum
humillimi et obsequentissimi
oppressi cives Cotnarienses

L.S.[b)]

Ego Ioannes Dorkos[c)]	Johannes Wolff	Matias Darwas
Frangule Berkuce	Simon Wagner	Martin Gitic
Gaspar Hercog	Iacobus Klein	Matia Berkucze
Ioannes Darvasz[3]		Peter Vincze

Megjegyzés

Az itt közölt levéllel egyidőben a kutnáriak a megbízólevelet is kiállították Berkuce számára. Az aláírók ugyanazok.[4] (APF SOCG Vol. 436, Fol. 407–408.)

Az utazás időpontja azonban tolódott, s 1672. január 26-án Parčević újabb levéllel fordult a Hitterjesztés Szent Kongregációjához. 1671. december 6-án sürgősen Kutnárba hívták – olvassuk a levélben –, ahol Katalin napján súlyos zavargások törtek ki, amelyek még ma is tartanak. A katolikus nép a jezsuiták ellen háborog, és a metropolita által informált román ortodox urak is a nép oldalára álltak; kijelentették, hogy sereget akarnak küldeni a jezsuiták ellen. Ő könyörgött nekik, hogy álljanak el ettől, és magára vállalta a közvetítést. Kéri a Szent Kongregációt, hasson oda, hogy a jezsuitákat visszarendeljék Lengyelországba, legalább néhány évre, amíg lecsillapul az ellenséges hangulat irántuk. Az országban egyébként is zavaros a helyzet: lázadás támadt a vajda és a görög udvari emberek ellen. Nem érti a Szent Kongregációt, hogy a jezsuiták ügyében tett ismételt fölterjesztéseire nem is válaszol; nyomorúságában és bajaiban semmi támogatást nem kap. (PALL: *Le controversie* XXVIII. sz., 276–277. Parčevićnek a Szent Kongregáció titkárához, Frederigo Baldeschi-Colonnához ugyanaznap írt levele: *uo.* XXIX. sz., 278–279.)

Közben a moldvai jezsuiták is szervezkedni kezdtek, s 1672. február 10-én az ő oldalukon álló kutnáriakkal írattak a Hitterjesztés Szent Kongregációjának. A levélben – amelynek hangja igen mérsékelt – a kutnári polgárok azt kérik, a Szent Kongregáció engedélyezze, hogy a romos és elhagyott Szent Leonárd templomot, mely jelenleg az örömlányok tanyája, örök időkre szóló érvénnyel átadhassák a lengyelországi jezsuitáknak. A lengyel jezsuiták már több mint húsz éve fáradoznak tanításukkal, ők térítették a lutheri eretnekségben tévelygő atyáikat katolikus hitre, a földrajzi közelség és a nyelv-

b) Kutnár városának fekete viaszba nyomott pecsétje.

c) Minden névaláírás alatt fekete pecsétlenyomat (monogramjuk vagy pecsétrajzuk nem vehető ki).

3 Az aláírók közül Joannes Dorkos és Joannes Darvas nevével már Bandinus összeírásában is találkozunk. Ld. 449. l.

4 A megbízólevél utolsó sorában, a megerősítő záradék így hangzik: „Pro corroboratione horum publico communitatis sigillo ac digitorum nostrorum appositione confirmamus." Az ujjlenyomattal történő megerősítés helyett azonban a polgárok saját kezűleg írták alá az iratot. Nyilván az történt, hogy a levelet megfogalmazó Berkuce nem gondolta, hogy a polgárok tudnak írni.

rokonság („propter magnam linguae affinitatem"[5]) miatt lelki gondozásukra igen alkalmasak. Az aláírók: Petre Pinicer [Pivnicer]; Jacobus Galambas, Georgius Wolff, Michael Galambas, Martin Gitic, Joannes Wolff, Franciscus Alcinerius, Georgius Kapra, Jakobus Kleiner, Jakobus Dellionis, Gregorius Alcynerius. (Michael Galambas, Martin Gitic és Jakobus Kleiner nevét ugyanaz a kéz írta, a többi aláírás s.k. Közli: PALL: *Le controversie* XXX. sz., 279–280. Egyébként a levél csiszolt latinsága nem hagy kétséget az iránt, hogy maguk a jezsuita páterek fogalmazták.)

Nem tudjuk, hogy Berkuce mikor indult el Moldvából. Úgy tűnik, 1672. május végén érkezett Rómába. A Hitterjesztés Szent Kongregációja szeptember 5-én tárgyalta Berkuce keltezés nélküli jelentését, valamint Petrus Parčević és a kutnáriak panaszlevelét.

Berkuce, jelentése első részében Parčević apostoli vikárius kéréseit foglalta össze, pontokba szedve. 1. Közöljék a jezsuitákkal és a misszionárius szerzetesekkel, hogy egyházi és lelkipásztori ügyekben a vikárius fennhatósága alá tartoznak. 2. A plébániatemplomokban a jezsuiták és más misszionárius szerzetesek csak a plébános engedélyével mondhassanak misét, vagy szolgáltathassanak ki szentségeket. 3. Jelöltessék ki minden misszionárius számára működési területe. 4. Vannak egészen szegény katolikus falvak, amelyekhez a legközelebbi misszionárius két-három napi járásra van; adjanak ezeknek a misszionáriusoknak kellő támogatást, különben a magára maradt nép átáll a szakadárokhoz. 5. A misszionáriusok beszéljék a helyi nyelvet („la lingua dei luoghi commessi alla loro cura"), mert a nép teljesen tudatlan az üdvösség dolgaiban. 6. Kéri, folyósítsák maga és temploma számára járandóságát, melyet kineveztetése óta nem kapott meg, és adjanak segítséget a bákói templom helyreállításához és felszereléssel való ellátásához. 7. Tekintélye biztosítására kéri, engedjék meg számára a palást használatát. 8. Bűnbocsánati érmek kiosztását kéri a nép között. 9. A misszionáriusokat, ha megbízatásuk hét éve letelt, ne hívják mindenképpen vissza. 10. Miseruhákat és kelyheket kér azokra a helyekre, ahol a misszionáriusok saját ruháikban kénytelenek misézni (így pl. Antonio Rossi Galacon), de ezeket a misszionáriusok ne vihessék el magukkal, ha tovább mennek. 11. Szükség esetén engedélyezzék számára, hogy hat hónapra eltávozhasson, akár Rómába is.

A jelentés második része a „moldvai katolikusok" panaszait és kéréseit tolmácsolta, ugyancsak pontokba szedve. 1. A jezsuiták nem tanítanak és nem terjesztik a hitet, csak arra van gondjuk, hogy begyűjtsék a járandóságot a bor- és méztermésből, és azt Lengyelországba vigyék. 2. A kutnári plébánia szőlőit eladták a vajdának; kényszerítsék őket, hogy szerezzék vissza. 3. Jászvásáron és Kutnárban a rájuk e célra hagyott javakból felállított iskolákba a gazdag és a szegény gyermekeket egyaránt fogadják be. 4. Állítsák helyre saját költségükön a tatárok által felégetett jászvásári templomot, mivel az erre szánt anyagot elcsereberélték. 5. A lengyel püspökök ne látogathassanak az országba a Szentszék vagy a Szent Kongregáció engedélye nélkül, mert népes kíséretükkel felélik a szegény nép élelmiszer-készleteit. 6. A felsorolt sérelmek kivizsgálásával és orvoslásával bízzák meg a moldvai vagy az erdélyi vikáriust. Az irat végén Berkuce saját egyéni kéréseit adta elő: fizessék ki elmaradt ellátmányát, nevezzék ki a kutnári templom plébánosává, engedélyezzék neki bűnbocsánati érmek kiosztását. (PALL: *Le controversie* XXXI. sz., 281.; eredetije: APF SOCG Vol. 435, Fol. 310 + 314 + 333.)

[5] Nem tudni, ezt a megállapítást mire alapozták, hiszen a lengyel jezsuiták sem a németül, sem a magyarul beszélő kutnári katolikusokkal nem álltak nyelvi rokonságban. A románul is beszélő katolikusokkal pedig az Itáliából érkező, olaszul beszélő ferences misszionáriusok jobban megérthették egymást.

Berkuce jelentését, illetve a kutnáriak panaszlevelét a Szent Kongregáció megküldte véleményezésre a varsói pápai nunciusnak, Damokos Kázmérnak és a Jezsuita Rend generálisának, Johannes Paulus Olivának. A két első válaszát nem ismerjük. Oliva jelentéstételre szólította fel a lengyelországi jezsuita rendtartomány főnökét. A választ Franciscus Tomanowicz páter, a moldvai jezsuita misszió főnöke írta meg, s ebben visszautasítja és részletesen cáfolja a vádakat. A jezsuita misszionáriusok nagy buzgalommal és odaadással végzik missziós munkájukat – írta. Annyira, hogy Labeta és Ulanowski páterek egész Csöbörcsökig jutottak, igaz, visszatérve, az út fáradalmaiba mindketten belehaltak. Szucsavára maga a plébános hívta meg Sambowski pátert, mert nem volt, aki az ott élő lengyeleket meggyóntassa. Nem igaz, hogy csak az őszi szüret idején tanítanak, akkor is csak azért, hogy a bort és a mézet összegyűjtsék és Lengyelországba vigyék. Nem igaz, hogy a kutnári templom szőlőit eladták. Nem igaz, hogy csak a gazdagokat tanítják, a szegények azonban őszi dologidőben nem érnek rá, hogy iskolába járjanak, egyébként gazdag nem is nagyon van a moldvaiak között. Nem igaz, hogy a jászvásári katolikusok által adományozott kelyhet eladták, s abból vettek iskolájuknak épületet István vajdától. A kutnári Szent Leonard templom körül kitört zavargásokért nem a jezsuiták a felelősek. A moldvai nép becsüli és szereti őket, a panaszkodó és földjelentő leveleket a ferences misszionáriusok íratják, a falusiak nem is tudnak latinul. (PALL: *Le controversie* XXXIII. sz., 286–290. Eredetije: ARSI Polonia Vol. 54, Fol. 242–245.; Pall a Szent Kongregáció határozatának dátumát, szeptember 5., tévesen az irat keltezésének vélte.)

Az ügy esetleges további fejleményeit nem ismerjük. A Szent Kongregáció említett szeptember 5-i tanácskozásán már eleve úgy határozott, hogy a Jezsuita Rend generálisát írásban kéri: utasítsa a misszióban lévő rendtagokat, hogy tartsák magukat a korábbi határozatokhoz, amely a misszió ügyeiben az apostoli vikárius alá rendeli őket. Továbbá, hogy plébániatemplomban csak a plébános engedélyével mondhassanak misét és szolgáltathassák ki a szentségeket. Ugyanekkor kimondotta a Kongregáció, hogy Parčević javaslatai közül a 9. szám alattit – azaz azt, hogy a misszionáriusokat 7 év letelte után se rendeljék vissza – nem fogadja el, a 10. számú kérdésben – hogy a szegény egyházközségeknek miseruhákat és kelyhet küldjenek – nem hoz határozatot. (PALL: *Le controversie* 284.)

Nem tudjuk, Berkuce meddig maradt Rómában. 1673. március 19-én, már visszatérőben Moldvába, Bécsből írt a Szent Kongregációnak. (CALINESCU: *Altre notizie* CXXIV. sz., 453–454.)

119.

1671. október 1., Szabófalva

SZABÓFALVA ÉS A KÖRNYEZŐ ÖT FALU LEVELE A HITTERJESZTÉS SZENT KONGREGÁCIÓJÁNAK

AZ IRAT: *A:* APF SOCG Vol. 435, Fol. 328 + 331. (Zárlatán papírfelzetes pecsét nyoma.) – *F:* A Szent Kongregáció kancelláriáján készült egykorú latin fordítása: *uo.* Fol. 329.

NYOMTATOTT KIADÁSA: 1. PALL: *Controversie* XXIV. sz., 267–269. (A latin fordítást is közli.) – 2. DOMOKOS: *Édes hazám* 77–78.

TARTALMA: *Panaszkodnak a hozzájuk küldött misszionáriusokra erkölcstelen életük és hatalmaskodásaik miatt.*

[Címzés a levél külzetén:] Eminentissimis ac reverendissimis dominis patronis nobis colendissimis, Sacrae Congregationis de Propaganda Fide cardinalibus. Romae.

Eminentissimi ac reverendissimi domini
et domini nobis colendissimi

Mü szabófalvi keresztyének az öt faluval edgüt[1] alázatosan és töredelmes szűből akarók Nagyságtoknak és Szentségteknek nyomoruságos életünköt jelenteni.

Münekünk az mü életünk hasonló az oktalan barmokhoz, kik soha az Istent dícsírni nem tudják, hanem csak az oktalanságban élnek. Azért könyörgünk alázatosan Nagyságtoknak és Szentségteknek és az Szent Gyülekezetnek, hogy az mely misszionárius barátokot Szentségtek és az Szent Gyülekezet ide küldöt, azok erőhatalommal akarnak rajtunk lakni, nem ugy viselik magokot, az mint az regula kévánná, hanem részegesek, asszonember után járók, azokkal conversálkodnak, rút fertelmes élötet viselnek, mely minden embereknek, de münekünk magyaroknak leginkább nagy botránkozásunkra vagyon: nem vehetünk tőllök semmi lelkünk idvösségire való gyümölcsöt, ugy akarnák, hogy erővel lakjanak rajtunk. Az elmult esztendőben tartottunk egy jámbor papot, hirünk nélkül P. Vitus cum Joanne Baptista ráment az parochiális házra, az papot megfogták, vasban verték s vitték Lublimba, az mellyet most is ott tartanak fogságban, ennek semmi vétke nem lévén, hanem csak az jámborságáért.[2] Az mü püspökünktől nem akarnak semmit dependeálni, azt mongyák, semmit nem adnak rajta, vagyon nekik praefectusok.

Alázatosan könyörgünk annakokáért az Szent Gyülekezetnek és Nagyságtoknak, tekéntsen Nagyságtok az Christus Jésus szent halálának érdemeire, s viseljen istenesen gondot az mü szegény bünös lelkünkre, hogy mü is idvözülhessünk, mert inkáb megcselekedjük azt, hogy az oláhok szkizmájára állunk és az ő püspöküktől halgatunk, mert nem lelkipásztorok, hanem lélekvesztők és kárhoztatók, hogynem mint soha őköt acceptáljuk. Az Szent Gyülekezettől és Nagyságtoktól jó és kegyelmes választ várunk, mint szentséges atyánktól. Datum in Szabo Falua, die 1 Octobris 1671.[a)]

[a)] A dátumban a nap helyére tintafolt esett, így olvasása bizonytalan.

[1] Az öt falu: Tamásfalva, Dzsidafalva, Domafalva, Lökösfalva és Szteckófalva.

[2] Az említett eseményre ld. 1051. l. Az említett személyek: Vito Pilutio, a moldvai misszió prefektusa; Giovanni Battista del Monte misszionárius; az elfogott pap: Benedetto Ballati da Cortona; „Vitték Lublinba": tévedés, nem Lublinba, hanem Leopolisba (Ilyvóba) vitték. A latin fordítás javítja a tévedést.

Szentségteknek és Nagyságtoknak alázatos szegény fiai, az Szabó Falva megyebeli keresztyének egyenlő szüből jó választ várunk.

Mü szabófalviak az töb öt falukval
Varga Gergely
Demö Bálint
Kati Péter
Jano Lőrinc
Kadar Janó
Dobos Gergely
Thamo György
Deske Gergely[b)]
mind az töb alávaló emberekkel együt.[c)]

Megjegyzés

A szabófalviak levele a misszionáriusok és az apostoli helynök, személy szerint Vito Pilutio, a misszió prefektusa és Petrus Parčević közti áldatlan viszony következménye. A jelenleg rendelkezésünkre álló adatok alapján nem tudjuk eldönteni, hogy a Szabófalváról a misszió prefektusa által eltávolított és az apostoli helynök által visszahelyezett, majd erre a prefektus által elfogott Benedetto Ballati da Cortona páter esetében a kölcsönös vádaskodások közül mi igaz, mi nem. Annyi azonban nagyon valószínű, hogy a szabófalviak levelét az apostoli helynök pártjának emberei fogalmazták.

Ezt a föltevést támasztja alá Petrus Parčevićnak 1671. október 28-án Bákóból a Szent Kongregációhoz írt levele. Ebben elmondja, hogy szeptember 25-én fölkereste őt Szabófalváról 52 férfi, azzal, hogy át akarnak térni a görögkeleti szakadár egyházba a Lengyelországból hozzájuk jött Giovanni Battista del Monte misszionárius viselkedése miatt, aki megverette, megkötöztette, megkínoztatta és elhurcoltatta a hamis váddal illetett Benedetto Cortona pátert. A nép ugyanis – írja Parčević – teljes erejével tiltakozik a Del Monte páter vagy hasonló papok ellen. Vito Pilutio hamis köpönyegforgató. A Szent Kongregációnak szorosabban kézbe kellene vennie az ország katolikusainak ügyét. (APF SC Moldva Vol. 436, Fol. 395–396; Közli: PALL: *Le controversie* XXV. sz., 269–272.)

b) A neveket mind egy kéz írta, ez azonban nem azonos a levél írójáéval.
c) A latin fordításban: tota communitas et plebs

120.

1676. október 26., Mikháza

DAMOKOS KÁZMÉR OBSZERVÁNS FERENCES SZERZETESNEK, ERDÉLY ÁLTALÁNOS APOSTOLI VIKÁRIUSÁNAK LEVELE GIULIO SPINOLA BÍBOROSHOZ, A HITTERJESZTÉS SZENT KONGREGÁCIÓJA PREFEKTUSÁHOZ

AZ IRAT: *A:* APF Ung.–Transilv. Vol. 1, Fol. 57. (Végig s.k.; a levél zárlatán rányomott pecsét viasztöredékei.)

TARTALMA: *Három levelét megkapta, kettőre már régebben válaszolt, s leírta Erdély és Moldva helyzetét. Nem az a lényeges, hogy a moldvai katolikus egyház Lengyelországtól függ vagy mástól, hogy püspök vagy csak vikárius kormányozza, hanem az, hogy ne engedjék a lelkeket elveszni. Többször megírta már: a sok püspök közül egyik sem törődött a hívek gondozásával, nem építettek még egy kápolnát sem, a templomokat, sírkerteket elhanyagolták; Marcus Bandinus kivételével mind csak egyéni érdekeit nézte. A joghatóság kérdései ne vezessenek az amúgy is elhanyagolt hívek újabb lelki károsodásához. Megoldást csak a boszniai, a bulgáriai és az erdélyi példa követése hozhat.*

[Címzés a levél külzetén:] Eminentissimo ac Rss^{mo} domino, D^{no} Julio Spinola, Sacrae Romanae Ecclesiae cardinali, domino et patrono suo gratiosissimo. Romae.

Eminentissime domine, domine ac patrone gratiosissime.

Submissa reverentia ternas sub die 23. Junii ac 18. Aprilis conscriptas Eminentiae V^{rae} accepi,[1] per fratrem nostrum laicum mihi transmissas; jam duplicatas transmiseram eminentissimae dominationi V^{rae} diversa occasione, in quibus dederam informationem, tam de meo, quam de Moldaviae statu;[2] uti intellexi ex modernis, Sacra Congregatio expectat informationem ab Illmo D^{no} nuntio Poloniae.[3]

Hoc significo V^{rae} eminentiae: perinde est nobis, si dependeat a Polonia, sive undecunque, tantum subveniatur illis, ne tot animae pereant, sive episcopus, sive vicarius, quiscunque ille sit; iteratis vicibus jam lacrimando scripsi: quot episcopi, et tamen nulla cura, nulla visitatio, nulla promotio catholicae religionis, non quod aliquam capellam aliquis eorum in tota Moldavia aedificasset aut restaurasset, sed in eadem residentia, ubi ipsimet residebant (sicut iteratis vicibus significavi Sacrae Congregationi, tanquam oculatus testis, quod R. P. etiam Modestus[4] a Roma vidit et scit), nec altaria,

[1] Egyik levelet sem ismerjük.
[2] Ld. 1020. l.
[3] Francesco Martelli
[4] Modesto da Roma

nec sedilia, sed in pulveribus et foreis,| quicunque in templo orare volebant; nec janua templi aut cemeterium circa templum; saepe pecora pernoctarunt in templo, cum magna admiratione schismaticorum; excepto bonae memoriae Marco Bandino, a memoria hominum quotquot fuerunt ibidem praelati, quae sua sunt et consanguineorum, non quae Jesu Christi quaerebant; ne igitur sub respectu jurisdictionis salus animarum negligatur, humilliter insto.

De remedio autem, sicut mihi demandaverat Sacra Congregatio, iteratis vicibus humiliter respondi, producens pro exemplo Bosnam,[5] Bulgariam, Transylvaniam; alium modum non invenio remediendi et pericula animarum tollendi. [A következőkben saját helyzetéről, utódja kiválasztásának és kinevezésének kérdéseiről ír.]

His sacras manus devotissime exosculor. Quam Deus etc. Datum in Conventu Sancti Stephani Mikhaz,[6] 26. Octobris 1676.

Eminentissimae dominationis vestrae

humilis in Christo filius
Fr. Casimirus Damokos vicarius generalis
apostolicus m.p.

121.

1677. november 26., Bákó

A BÁKÓI EGYHÁZ JAVAINAK LELTÁRA

AZ IRAT: *A:* APF SC Moldavia Vol. 2, Fol. 11–12. (S.k. aláírásokkal.)

TARTALMA: *Taploczai István Moldva apostoli vikáriusa vezetésével egy bizottság összeírja a bákói egyház javait, amelyeket Johannes Baptista Berkuce püspöki adminisztrátornak átadtak. A leltár a dolgokat a következő csoportosításban tárgyalja: 1. templomi kegyszerek, 2. állatállomány és gazdasági fölszerelés. A leltár végén följegyzés a Berkuce által jogtalanul elvitt és visszaadni ígért dolgokról.*

Bevezetés

Peter Parčević marcianopolisi érsek, Moldva apostoli vikáriusa 1673 tavaszán megkapta a Hitterjesztés Szent Kongregációja engedélyét, hogy visszatérjen Itáliába. Távozása előtt, 1673. március 10-én, Bákóban kelt iratával Taploczai Istvánt tette meg generális vikáriussá. (PEJACSEVICH: *Petrus Parchevich* LXXXIII. sz., 616–617.) Ezt különösen Johannes Baptista Berkuce kutnári plébános sérelmezte, mivel maga is pályázott erre a tisztségre.

[5] Értsd: Boszniát

[6] Mikháza Marosszékben.

Taploczai István 1677. december 17-én írt leveléből tudjuk, hogy a Hitterjesztés Szent Kongregációja 1677. május 4-én kelt és szeptember 25-én kézhez kapott levelében elrendelte a bákói egyház javainak összeírását. Ezt az tette szükségessé, hogy Berkuce, akkor már püspöki adminisztrátor, panaszt tett a Szent Kongregációnál, hogy nem tudja az elhunyt Peter Parčević adósságait kifizetni, mert a hagyatékát képező tárgyakat Taploczai István vette birtokába. Taploczai – miután megírta, hogy a leltárat mellékelten küldi – közölte, hogy Parčević után semmilyen adósság nem maradt, s Berkuce csupán kapzsiságból szeretné a hagyatékot megkaparintani. „Ez a pénzéhes, züllött ember – írta –, aki az egyház szégyene," mindent magának akar az érsek maradék vagyonából. Hiszen Parčević még életében szétosztotta rokonai közt, amije volt, ő, Taploczai soha semmit nem kapott tőle. Ezzel szemben Berkuce egy sor dolgot önhatalmúlag elvitt Bákóból, amiről jegyzék készült, tekintélyes polgárok vallomása alapján. A Szent Kongregáció küldjön vizitátort, hogy Berkuce gazságai napfényre kerüljenek. (APF SC Moldavia Vol. 2, Fol. 7–8. – A levélben említett jegyzék, Medves János bíró, Berkuce szolgája Gergely, Tatár János esküdt és Halászka Márton vallomásával: uo. Fol. 10–12.)

Inventarium bonorum ad ecclesiam Bakoviensem spectantium, quae ab admodum R^do^ D^no^ Joanne Baptista Bercuz episcopatus dictae ecclesiae administratore resignata ac tradita sunt admodum R^do^ P^ri^ Stephano Taploczaj Ordinis Minorum Strictioris Observantiae, supradicti episcopatus vicario apostolico et administratori, coram Fr^re^ Nicolao Bariona de Montorotundo[1] Ordinis Minorum Conventualium missionario apostolico et generoso D^no^ Andrea Volff, terrarum Moldauiae principis secretario; actum die 26. Novembris 1677.

Res ecclesiasticae.[2]

Calices et patinae[3] 2 ex aere, deaurati, tamen cum cupis[4] argentis.

Missalia 2.

Casulae 8; nempe: rubri coloris 2, albi coloris 2, violacei coloris 1, diversi coloris 1, viridi coloris 1, nigri coloris 1, sine manipulo et stola.

Antipendia 2.

Mappae 4.

Albae 2.

Corporalia 4.

Superpellicium 1.

Candelabra 4, donantur ab admodum R^do^ P^re^ Joanne Baptista Bercuz cum turribulo.[5]

[1] Helyesen: Bariona da Monterotundo.
[2] Az eredetiben a számok mindenütt betűvel vannak írva.
[3] Helyesen: patenae
[4] Helyesen: cuppis
[5] Helyesen: thuribulo

Res oeconomicae.

Oves 136.
Vaccae et boves in universum 32.
Item pro tributo, exceptis istis, accepti sunt 8 boves et 1 vacca.
Porci in universum 50.
Alvearia cum apibus 42.
Gelimae ex tritico 90.
Gelimae ex siligine 20.
Gelimae ex cicere, a pluvia putrefactae 20.
De lente cumulus parvulus.
De formagio ovino 4 vascula.
Item de ricotta[6] unum vasculum.
De butyro vasculum unum.
De foeno 4 acervi.
De vino urnae 60.
Reda sine rotis.
Verua cum rotis ad modum horologii[7] 2.
Verua simplicia 6.
Serrae 2.
Terebra 5 in universum.
Lebetes sive caldaria 3.
Frixoria sive sartagines 1.
Vasculum aereum pro refrigerando vino.
Vasculum stanneum pro oleo.
Mortarium aereum.
Lodices ex lana 3.
Dolium 1 lanae.
Dolia 3 de siligine.
Vasculum 1 melis[8] dono datum ab admodum R^{do} P^{re} Bercuz.
Patenae stanneae 4.

Ego Fr. Stephanus Taploczay ita est m.p.
Ego Joannes Baptista Berkuz ut supra affirmo m.p.
Ego Fr. Nicolaus Bariona fui presens m.p.
Ego Andreas Wolff, secretarius Ill^{mi} principis terrarum Moldaviae, attestor, in praesentia mei factum esse hoc inventarium m.p.

NB.[a] Ex his autem quae promisit restituere,[9] multa non restituit, sed retinuit, et pro tributo consanguinei ipsius 9 boves accepti sunt.

[a] Ez az NB. megjegyzés más kéz írása, mint a jegyzőkönyv, és az aláírók egyikének írásával sem egyezik.

[6] Nyilván az olasz ricotta (turó) értelemben.
[7] Értsd: 12 ágú forgatónyárs
[8] Helyesen: mellis
[9] Értsd: Berkuce, az általa elvitt dolgokból.

122.

[1677. vége, Róma]

URBANO CERRINEK, A HITTERJESZTÉS SZENT KONGREGÁCIÓJA TITKÁRÁNAK ÖSSZEFOGLALÓ JELENTÉSE XI. INCE PÁPÁHOZ A KATOLIKUS EGYHÁZ MISSZIÓS TEVÉKENYSÉGÉRŐL

AZ IRAT: *C/1:* Bibliotheca Corsiniana (Róma) Codex 283. Vol. 40. F 30. Fol. 478–483. – *C/2:* U.o. Codex 283, Vol. 39. G 11, Fol. 25–30. – *D:* MTA Veress 1268–1271. fol. (Ismeretlen másolata a XX. század elejéről, Veress Endre s.k. jegyzeteivel.)[1]

NYOMTATOTT KIADÁSA: BIANU: *Vito Pilutio* VII. sz. 161–163. (A *C/1* kéziratról, tévesen 1676-ra keltezve.)

TARTALMA: *Moldva: A katolikusoknak 19 templomuk van, de csak a kutnáriak tudnak papot eltartani, a többiben a javadalmakat kisajátították a szakadárok. Jelenleg az országban két moldvai születésű pap van és három konventuális ferences misszionárius; utóbbiak, mivel már 13 éve élnek itt, szeretnének visszatérni Itáliába, ahogy 23 év után visszatért Vito Pilutio prefektus. Most új prefektus és hat szerzetes megy oda ugyanazon rendből. Bákóban a püspöki templomot elvitte a folyó áradása. A püspöki székbe a lengyel király pártfogoltjait szokták kinevezni, most egy Domonkos-rendi szerzetest ajánlott, a Szent Kongregáció azonban az említett Vito Pilutiót akarja kinevezni apostoli vikáriusi címmel. Az országban 4000 katolikus van, a többi lakos szakadár görögkeleti, egy metropolitájuk van három püspökkel, akik szokásos tévelygéseiket még tetézik azzal, hogy pénzért engedélyezik a válást és újraházasodást, az ágyas-tartást és hirdetik hogy aki görögkeleti hitre térít egy katolikust, annak elengedtetnek bűnei. Elszórtan élnek még itt örmények, luteránusok, zsidók. Jászvásárról a jezsuiták elmenekültek a háború miatt. Jó lenne, ha visszatérnének, és a gyermekek megint tanulhatnának iskolájukban.*

Bevezetés

Benedetto Odescalchi bíboros 1676. szeptember 21-én lépett a pápai trónra XI. Ince néven. Egyik első cselekedete volt, hogy megbízta a Hitterjesztés Szent Kongregációja titkárát, Urbano Cerrit, készítsen számára áttekintő jelentést a katolikus egyház valamennyi missziójáról. Cerri 1677. végén készült el a jelentéssel. (PASTOR: *Päpste* XIV/2. 998.) Az alábbiakban csak a Moldváról szóló részt közöljük.

Relazione
dello stato della Congregazione e Missioni di Propaganda Fide fatta alla santissima memoria di papa Innozenzo undecimo da Msig. Urbano Cerri

[A jelentés előző részei a különböző missziós területekkel, majd Havasalföldével foglalkoznak.]

[1] Egy sor további korabeli másolatra ld. PASTOR: *Päpste* XIV/2 998. 3. jegyz.

Moldavia

In Moldavia detta antichamente Valachia, ma hora così chiamata da un fiume dell'istesso nome, che la traversa, tolta da Solimano a Stefano il Buono, che la possedeva, quale se bene scismatico, haveva moglia ungara cattolica, che vi fece gran bene per la nostra fede.[2] I cattolici hanno 19 chiese, e solo quella di Kotina[3] ha entrata per mantenervi un sacerdote, nell'altre i missionarii non possono vivere se per esserne l'entrate usurpate dalli scismatici, come anche per la povertà de cattolici ridotti per le guerre ad estrema miseria, onde fanno instanza alla Congregazione[4] di qualch'annuo sussidio. Al presente vi sono due preti moldavi, e tre minori conventuali, quest'ultimi essendovi stati 13 anni desiderano tornarsene in Italia,[5] come gia è tornato il P. Vito Pilutii, che vi è stato 23 anni con gran sodisfatione di quei popoli e della Congregazione; vi vanno però adesso con facoltà, e provisione un nuovo prefetto con altri sei religiosi dell'istesso ordine,[6] che si spera possino fare molto frutto, quando haveranno appresa la lingua. La chiesa di Baccovia era la residenza del vescovo, ma l'inondatione del fiume l'ha rovinata, hora il prencipe, benchè scismatico, assai nondimeno ben affeto ai Latini per opra del segretario, ch'è di Camienez, e buon catollico, e del P. Vito, ha ordinato, che se ne fabrichi una nuova in miglior posto. Questo principe è poco, che della Porta v'è stato destinato, rimossone l'altro ch'era gran nemico de cattolici, onde vi si possono sperare molt'avantaggi.[7] Al detto vescovato eretto da Clemente ottavo sogliano promoversi quelli, per i quali supplicano i re di Polonia, conforme ha fatto adesso alla Sia V. per un domenicano, che dubitandosi non voglia conformarsi a suoi antecessori che per 10 più non v'hanno fatto residenza;[8] pensa in tal caso la Congregazione mandarvi il detto P. Pilutii con carattere di vescovo in partibus, come ha fatto più volte, e ultimamente in persona dell'ultimo arcivescovo defonto

[2] Nem tudjuk, a jelentés írója honnan merítette történeti információit, de azok általában pontatlanok. Itt is teljesen összezavarta a dolgokat. Amit mond, az Jó Sándor vajdára vonatkozik, az ő felesége volt a katolikus Losonczi Margit. (Jó István nevű vajda nem volt, valószínűleg Nagy Istvánnal keveri, de az jóval később élt.) Jó Sándor 1400–1432 közt uralkodott, Szulejmán szultán viszont 1520-ban lépett trónra. Moldva egyébként 1513-ben hódolt meg Szelim szultán (Szulejmán apja) előtt, a vajda ekkor III. Bogdán (a félszemű) volt.

[3] Kutnár

[4] Értsd: Congregazione della Propaganda Fide

[5] Johannes Baptista Berkuce és Gregor Gross, illetve a ferencesek: Antonio Angelini, Giovanni Battista del Monte és Antonio Rossi. (Taploczai Istvánról tehát nem szól, bár ő is Moldvában volt.) A három ferences valóban sorozatos kérésekkel ostromolta a Szent Kongregációt, hogy engedjék meg Itáliába való visszatérésüket. (Ld. CĂLINESCU: *Alcuni missionari* XXVIII–XXXI. sz., 128–132.)

[6] Nem tudjuk kikre gondol: a későbbiekben a prefektusi tisztet Antonio Rossi, majd Antonio Angelini is viselte. Hogy a hat ferences ki lett volna és küldetésük miért maradt el, nem tudjuk.

[7] Minden bizonnyal Rosetti Antal vajdára gondol, aki azonban már 1675 óta ült a vajdai székben. A lengyel titkár, akire céloz, Stanisław Kienarski. A mostanit megelőző vajda: Cantacuzino Demeter.

[8] A Szentszék 1678. január 31-én mégis a lengyel király által ajánlott Jakub Gorecki domonkosrendi szerzetest nevezte ki bákói püspökké. (FILITTI: *Arch. Vat.* I. CXV. sz., 112.)

di Marcianopoli.[9] La provincia è habitata da 4000 cattolici, e gl'altri sono Greci scismatici, che hanno un metropolita con tre vescovi, ch'oltre gl'errori soliti, ne professano molt'altri, et in particolare per denari concedano divortii, e facoltà di prendere altre mogli, permettono i concubinarii, purchè si paghi un tanto la quaresima, e dicono ancora, che chiunque ribatteza un cattolico alla scismatica conseguisce perdono de suoi peccati; anzi un prencipe pessimo scismatico, chiamato Stefaniza, obligò tutti i cattolici a ribattezzarsi (che dopo la sua morte ne tornono molti alla fede cattolica) e distrusse molte chiese.[10] Vi sono anche sparsi Armeni, Luterani e Ebrei. Erano prima in Iassi i padri gesuiti, che facevano multo frutto, ma per le guerre sono partiti. Scrive adesso Msig. Nuntio di Polonia, che vi vogliono ritornare, il che sarebbe di molt'utile, per l'istruttione della gioventù, che va alle loro scuole.

123.

1678. március 25., Bákó

TAPLOCZAI ISTVÁN OBSZERVÁNS FERENCES SZERZETESNEK, MOLDVA APOSTOLI VIKÁRIUSÁNAK LEVELE GIULIO SPINOLA BÍBOROSHOZ, A HITTERJESZTÉS SZENT KONGREGÁCIÓJA PREFEKTUSÁHOZ

AZ IRAT: *A:* APF SC Moldavia Vol. 2, Fol. 29–30. (S.k. aláírással.[1])

TARTALMA: *Moldvában nagy a paphiány. Olyan ember kell ide, aki tökéletesen tud magyarul, románul, németül és latinul. Ilyen volna Dóczi Imre, az erdélyi ferences kusztodiátusban, többször volt gvárdián is, kitűnő szerzetes. Kéri, szerezzen számára a Szent Kongregációtól megbízólevelet, hogy Tatros plébániáját rábízzák, nagy szükség volna rá. Szebeni György testvérnek is ilyen megbízás kellene Szabófalvára, mert ő tud németül, szászul, magyarul, románul, olaszul, latinul, és a nyelvtudása miatt nagyon szeretik az emberek. Ha valami elintézni való volt, mindig őt küldték Erdélyből külföldre. Most Lengyelországban vagy Németországban van, hogy felszenteljék.*

[Címzés a levél külzetén:] Eminentissimo ac Rss^{mo} D^{no}, D^{no} suae R^{dae} eminentiae cardinali Spinula-Jullio, domino domino ac patrono colendissimo. Romae.

[9] Pilutio apostoli vikáriusi kinevezése a következő évben meg is történt. Az elhunyt marcianopolisi érsek Petrus Parčević.

[10] Stefaniţa vajda 1517–1527 közt. A katolikusokat üldözte, de olyan rendeletet, hogy mindenki köteles a görögkeleti vallásra térni, nem adott ki.

[1] Magát a szöveget olyan valaki írta le (diktálás után, vagy fogalmazványról másolva), aki magyarul nem tudott, s latinul is csak nagyon gyöngén. Ezért a sok hiba és elírás. Az utóiratban Taploczai mentegetőzik is.

Eminentissime reverendissime domine, domina patrone colendissime

Ill^{me} ac Rss^{me} domine, scripsi aliquoties non scio si recepit Ill^{me} domine meas litteras vel vero non. Jam pascit Deus: accepi possessionem in bona Bacovi; quantum ego possum, libenter laborabo pro gloria Dei; spero habere mercedem a domino Deo; maxime indigeremus sacerdotibus[a] et non possumus[b] habere, qui esset sufficiens in istis partibus, quia linguam ungaricam, valacicam, germanicam, latinam oportet perfecte scire. Humillime rogo, praeeminentissime domine, dignetur facere caritatem et ostendere misericordiam erga nos. Habeo unum patrem qui nomine vocatur pater Emericus Doci,[2] fuit aliquoties guardianus[c] et multum laboravit in custodia Transsilvaniae, a fundamento aedificavit monasterium novum; bonus religiosus et mihi confidentissimus homo. Eminentissime domine, rogo dignetur illi procurare literas facultatis a Sacra Congregatione, ut possit ille venire penes me in parochiam quae[d] vocatur Patros[3] in Moldavia, maxime indigerem illo.[e] Rogo humilime pro fratre[f] Georgio Cibiniensi[4] etiam, nunc misimus illum pro ordinibus recipiendis. Puto in Polonia, vel in Germania illum ordinatum. Dignetur eminentissime domine etiam pro ipso procurare, ut possit venire pro missionario in Szabotfalva,[5] in Moldaviam, quia ipse scit germanice, saxonice,[g] ungarice, valachice, italice, latine et propter diversas linguas valde amant ipsum homines. In istis partibus multum iste potest laborare hic etiam quando fuit laicus,[h] multum laboravit pro custodia Transilvaniae. Quando habuimus necessarium, sive in Poloniam, in Ungariam, in Moldaviam, sive in Germaniam, in Italiam semper ipsum misimus et acceptus fuit ubique; quia est exemplarius bonae vitae et tantum fecit nobis in suo[i] statu laicali[j] ut multi sacerdotum non potuerunt perficere. Ideo

[a] A kéziratban: sacerdotes
[b] A kéziratban: possimus
[c] A kéziratban: gardianus
[d] A kéziratban: qua
[e] A kéziratban: illum
[f] A kéziratban: fratri
[g] A kéziratban: sacsonice
[h] A kéziratban: laucus
[i] A kéziratban: sua
[j] A kéziratban hibásan: laucatu

[2] Dóczi Imre
[3] Elírás, ehelyett: Tatros
[4] Szebeni György
[5] Szabófalva

puto, eminentissime domine, dignum esse illum in talio 1000 pro bonis. Eminentissime domine, paratissimus servus et semper paratus adosculari[k] sacras manus Ill[mae] dominationis[l] Datum Bacoviae, die 25 Martii, anno Domini 1678.

Eminentissimae dominationis vestrae humillimus servus[m]

Frater Stephanus Taploczay
vicarius apostolicus Moldaviae m.p.

P.S. Eminentissime domine, humillime rogo, ignoscat de defectibus, quia non semper habeo secretarium secundum meum beneplacitum, quia sumus in magna miseria.

Megjegyzés

Május 12-én Taploczai újabb levéllel fordult Giulio Spinola bíboroshoz. Már két vagy talán három beszámolót küldött a Szent Kongregációnak – írta –, de választ egyikre sem kapott, pedig fontos dolgokban kérte utasításukat. Ki kell jelölni az új székesegyház helyét, mivel a régit a paplakkal együtt elvitte az árvíz. Nem volna okos ugyanoda visszaépíteni, ahol volt, már azért sem, mert török portyázók is gyakran járnak erre Bákóban. Ezért javasolta, hogy az ide nem messze lévő Terebesen építsék fel a székesegyházat; erre kért választ, hogy hozzájárulnak-e. A levél következő részeiben Johannes Baptista Berkuce viselkedésére panaszkodik, aki mindent magához akar ragadni, pénzsóvár, s őt mindenből ki akarja forgatni. A szakadárok már ujjal mutogatnak rá, mondván, hogy ilyenek a katolikus papok. Egy lengyel úr gyertyatartókat, füstölőt, egy ezüst feszületet és kelyhet adományozott a templomnak, azt is elvitte, s hosszas unszolásra is csak két gyertyatartót adott vissza. Azt mondják az idevalósiak: a bákói templom soha ilyen elhanyagolt és szegény nem volt, mint most. A nagy adók a népet is annyira elszegényítették, hogy papjuknak semmit sem tudnak adni, így a papok is nyomorognak. Az ide küldött misszionáriusok nem ismerik a nyelvet, így nem tudnak gyóntatni, a nép nem érti a szentbeszédet („. . . nesciunt linguam, populi confiteri non possunt, conciones non intelligunt"). 30 éve nem volt az egyházmegyében vizitáció. Ezért fordul hozzá, kérve, tájékoztassa őt a Szentszék szándékairól. (APF SC Moldavia Vol. 2, Fol. 67–68. Másodpéldánya: uo. Fol. 51–52.)

k) A kéziratban: ad oscurare
l) A kéziratban: Dominationi
m) A kéziratban rövidítve: EDVHS

124.

[1678 első fele, Jászvásár?]

JOHANNES BAPTISTA BERKUCE MISSZIONÁRIUS JELENTÉSE [URBANO CERRINEK, A HITTERJESZTÉS SZENT KONGREGÁCIÓJA TITKÁRÁNAK]

AZ IRAT: *A:* APF SC Moldavia Vol. 2, Fol. 41–46. (Végig s.k.)

NYOMTATOTT KIADÁSA: 1. *Revista Catolica* (Bukarest) 1912. 3. sz. (Román nyelvű fordítás; nem volt módunk megtekinteni.) – 2. BOROS Fortunát: *Berkus János moldvai följegyzései a XVII. század végén. Erdélyi Irodalmi Szemle* IV. 1927. 62–69. (Magyar fordítás az 1. alattiról.)

TARTALMA: [I.] *Moldvába érkezve, a bákói templom rendbehozatala ügyében fölkereste Demeter vajdát és támogatását kérte; ő utasítást adott, hogy a környék falvai adjanak segítséget, ezt azonban senki nem hajtotta végre. A Beszterce folyó töltése még nem készült el teljesen, amikor az esőzések következtében megáradt folyó alámosta a templomot, és 1676 Máté napján összeomlott. Az oltáriszentséget és amit a felszerelésből tudott, maga mentette ki. Újra a vajdához fordult segítségért, új templom építéséhez, ha akár fából is. Ígéretet tőle is, bároitól is kapott, de semmi nem történt. Egy szobát állítottak helyre, az szolgál kápolnaként. A templom körüli ügyek megvizsgálásánál kiderült, hogy a néhai érsek* [*Parčević*] *unokaöccse Erdélybe vitt sok mindent a csíksomlyói kolostorba, Taploczai páter kezéhez; a jószágállomány és az ingóságok eladását vagy Erdélybe való elszállítását a bákói Medvés János intézte, aki sajátmaga számára is sok mindent eltulajdonított. Az állatokból, gabonából, borból nagy hiányon vannak. A templom Medvés gazdálkodása következtében szinte teljesen jövedelem nélkül maradt. Bákó katolikusai nevében levelet is írattak, mintha azok Taploczait kívánnák papjukul. Medvés múltja és viselt dolgai ismeretesek, bár magyarnak mondja magát, anyja és apja moldvai ortodox vallású örmény, a románvásári templom kirablása és a vajda adószedőjének megölése is az ő lelkén szárad; ezért kénytelen volt Erdélybe menekülni. Élete, csalásai lejáratják az ortodoxok előtt a katolikus vallást. Az általános helyzet nagyon rossz, a háború, az egyre súlyosabb adók, az idegenek élősködése miatt az ország morálisan szétesőben van.* [II.] *Ezután sorra veszi Moldva katolikus településeit:* [II.1.] *Galac: fatemplom, itt szolgál Del Monte misszionárius, aki Barládot és Vászlót is ellátja, ezekben vagy 20 katolikus család él.* [II.2.] *Husz: fatemplom, a tatár rablás után 13 katolikus család nyomorog itt. A volt tatrosi pap, luteránusból lett katolikus szolgál itt.* [II.3.] *Csöbörcsök: félig katolikus, mintegy 200 lélek, fatemplom; tizenkét éve nincs papjuk, sokszor kérték.* [II.4.] *Jászvásár: vesszőfonattal újraépítették a katolikus templomot, három éve nincs papjuk, ő* [*Berkuce*] *járt oda, majd a hotini pap, Niccolò Bariona; mintegy 1000 katolikus.* [II.5.] *Kutnár: három katolikus templom kőből, ő* [*Berkuce*] *is szolgált itt, ő utána Peter Wolf, de ő már meghalt; Silistriából jött Antonio Rossi, aki jól szolgál, tudja a nyelvet és tanítja a gyerekeket.* [II.6.] *Amadzsej: kis fatemplom, itt is ugyanaz a pap* [*Rossi*] *szolgál; a városban és környékén száznál több katolikus élt, a pestis következtében szinte teljesen kihaltak. Kutnár mellett kőtemplom áll, mennyezet nélkül; Herló városa: korábban a lakosság harmadrésze katolikus volt, egy háznyi se maradt.* [II.7.] *Szucsava várát a törökök le-*

rombolták; nagy kőtemplomát a lengyelek építették, és van egy kisebb temploma, szintén kőből, ezt vagy harminc éve a vajda palotájához csatolták; jövedelmét a szőlőkből nyeri; templomi fölszerelése van, papját (ha van) a kutnáriak fizetik; alig két háznyi katolikus, a többi elszéledt vagy szakadárrá lett; hét éve még Vito Pilutio gondozta a lelkeket. [II.8.] *Moldvabánya: két temploma van, egy nagy és szép kőből, a másik kisebb; a nagyot Sándor vajda katolikus felesége* [*Losonczi Margit*] *építtette, aki a keresztelőkápolnában van eltemetve; Vito Pilutio távozása óta nincs papja, néha Antonio Rossi jön ide, aki Szucsavát és Nemcet is ellátja; valaha elég sok katolikus élt itt, de a pestis következtében kihaltak. 50–60-an maradtak; a templomhoz tartozó szőlők ma már elhagyottak, így a templom jövedelem nélkül van; a szentségmutatót a vajda emberei 9 éve elvitték adó fejében, ő* [*Berkuce*] *váltotta vissza; Pilutio a templom javait a meneküléskor magával vitte Erdélybe, majd onnan visszatérve megtartotta magának a szentségtartót és egy nagy kelyhet, elmaradt fizetése fejében. Mindezt írással bizonyíthatják.* [II.9.] *Nemc: erődjét a törökök lerombolták; fatemplom, harminc éve nincs papja; szőleje elhagyatott, összesen három vagy négy háznyi katolikus, holott azelőtt elég sokan voltak.* [II.10.] *Románvásár: két háznyi katolikusnál nem maradt több, pedig korábban jelentős számban voltak; fatemplom, teteje félig beszakadva; van néhány szőleje, templomi fölszerelését megőrizték a kutnáriak, a szabófalvi pap látja el, a kutnáriak fizetik.* [II.11.] *A Szeret és a Moldva folyó között hat katolikus város van, ezekben két templom, egy nagy, kőből* [*Losonczi*] *Margit hercegnő építtette Szabófalván; a másik, kisebb, fából Tamásfalván; a szabófalvi pap látja el mind a 6 várost, a hívek fizetik; Tamásfalván péntekenként mutatnak be szentmisét, ha van pap; Szabófalvának nincs kelyhe, miseruhát ő* [*Berkuce*] *adott nekik; egy asszony 200 tallért hagyott őrá* [*Berkucére*]*, a jezsuitákra ugyanennyit, ebből ő a szabófalvi templomot újra fedette, immár 9 éve; a városok közül egyik elmenekült a súlyos adók miatt, a többiek maradtak; számuk kétezernél több, papjuk öt éve nincs.* [II.12.] *Bákó: katolikus püspöki székhely; az összedőlt templomon kívül van egy fatemploma, két évvel ezelőtt kezdték építeni, de nem fejezték be; a lakosságnak több mint fele katolikus, itt és a környező helyeken 2000-nél többen voltak; de a súlyos adók miatt elmenekültek, alig 200-an maradtak; talán visszajönnek, ha helyreáll a béke; a helyi lakosság faragatlan és műveletlen, nehezen kezelhető.* [II.13.] *A katolikusok Moldvában magyarok és szászok; a szászok Frigyes császár idején jöttek, Szucsaván, Moldvabányán, Nemcen, Kutnárban és Románvásáron laknak, a magyarok a többi helyen; a szászok száma kevesebb, mint a magyaroké, korábban luteránusok voltak, papjaik házasok, a lengyel fennhatóság alatt azonban katolizáltak. Ma részben a vajdától követelt súlyos adók, részben a török és egyéb portyák miatt a lakosság nagyrésze az erdőkben bujdosik, nagy szegénységben; az ország állandó hadszíntér, lengyelek, törökök dúlják, az adók a lakosság megfogyatkozása miatt ötszörösükre nőttek; paphiány van, de akik vannak, azok sem tudják magukat fenntartani.*

Bevezetés

A jelentésnek nincs dátuma. Megírása idejére támpontul szolgál, hogy Ruset Antal vajdáról, aki 1675-től 1678. novemberéig ült a vajdai székben, azt mondja: „a mostani fejedelem". Taploczai István páter, akinek haláláról a jelentés még nem tud, 1678. szeptember 9-én hunyt el Csíksomlyón. Ez utóbbi dátum a terminus ante quem. Másrészt saját magáról a jelentés írója ezt mondja: „egykor Moldva vikáriusa". A Hitterjesztés Szent Kongregációja 1676. december 1-én fosztotta meg Berkucét ettől a tisztségétől. (A Szent Kongregáció végzése: Mivel „de eius gubernio bonas relationes non habebat," elhatározta

„eius nominationem nullam declarare." WADDING: *Annales Minorum* t. XXXII. 360.) Ez a terminus post quem. Mivel a bákói székesegyház 1676. szeptember végén történt beomlása utáni dolgokat Berkuce hosszan meséli (hogy t.i. a vajdához fordult, ő is, a bárók is ígérték segítségüket a helyreállításhoz, de mindeddig semmit sem tettek, így kénytelenek voltak egy szobát helyreállítani, s most az szolgál kápolnaként), legvalószínűbbnek az látszik, hogy a jelentés 1678. első felében íródott.

Azzal kapcsolatban, amit Berkuce a jelentés első mondatában Moldvába való visszatéréséről mond, semmi közelebbit nem tudunk.

Megemlítjük, hogy jóllehet Berkuce a Szent Kongregáció alumnusaként több évet töltött Itáliában, olaszul nem tudott rendesen. Ebben a jelentésében különösen gyakori, hogy moldvai román és latin szavak alapján nem létező olasz szavakat gyárt. Ahol ezek zavarják a szöveg megértését, ott megkíséreltük értelmezésüket.

Illustrissimo et Reverendissimo Signore e Padrone Colendissimo.

[I.] Giovanni Battista Berkuz, già vicario in Moldauia, humilmente espongo a V.Sia Ill., qualmente arivando in Moldauia alla mia carica, trovai la chiesa di Baccouia, distante del fiume Bistricia, rapidissimo e pericoloso a posarsi cinquanta passi, feci diligenza di riparare la sequente ruina della chiesa, ma indarno parlato al prencipe, talhora Demetrio, di natione greco,[1] il quale dede ordine, che la città di Baccouia et le ville appresso dassero aiuto alla riparatione, ma poi non fù esseguito il ordine, per esser poco affecionato alla nostra religione, et delli suoi interessi geloso; feci poi parte per amore, parte per denaro uscire[a)] la città et unamente[b)] ville circumvicine alla riparatione, ma fatto il agero e poco non finito per divertire l'aqua, segui la piogia, quale durò per una setimana continuamente, intanto consumata la terra della violenza del fiume, trovandosi presente il Sig. Stanislao Kinercki,[2] secretario del prencipe, cascò la chiesa con gran grancasso, non sperandosi la cascata per esser anco distante del aqua, improvisamente nella festa di San Mateo,[3] l'anno 1676 nel hora di pranzi, spacatosi la volta, che era sopra l'altare; corsi e ripigliai il Santissimo che ivi si ritrovava, cascando gran pezzi di sasso; si disfece per mezo, parte cascò nel fiume, e parte restò in terra. Et perchè fra alcune chiese fabricate nella Moldauia da una prencipessa catolica, Margarita, moglie del prencipe Alessandro,[4] una era questa, per conservar la memoria, andai dal moderno prencipe, Antonio Ruset[5] et dal suo figliolo Alessandro,

a) A kéziratban: usire. (A következőkben is így írva; más szavakban is hasonlóan, pl. lasiato – lasciato, stb. A továbbiakban megjegyzés nélkül javítottuk.)

b) A kéziratban: unamende

[1] Cantemir Demeter 1693 március–áprilisban viselte a moldvai vajdai méltóságot, ő tehát nem lehetett a később említett, 1675-ben trónra lépő Ruset Antal elődje. Nyilván Cantacuzino Dumitrascóról van szó (vajda volt 1674 február és 1675 november közt).

[2] Stanislaw Kienarski

[3] Szeptember 21.

[4] Jó Sándor vajda sokat emlegetett felesége, Losonczi Margit.

[5] A már említett (ld. 1. jegyz.) Ruset (másként: Rosetti) Antal vajda.

per socorso di farsi un altra, al meno di legno, quali promisero di darci agiuto. L'istesso fecero li baroni; questo non si messe in essecutione, benchè andai due volte per rinovare la memoria del fatto. Si rispose che havevano per alora di coligere una somma grande di denaro per il Turcho; si è fatto rifare una stanza, che serve per capella, abastante per quei catolici, che son restati.

Ruinato, volse vedere quel tanto che si trovava appresso questa chiesa; trovai alcune casule senza manipoli et stole, fra le quale due o tre ne havevano; due calici, uno rotto, et l'altro bono, datto dalla Sacra Congregatione al archivescovo;[6] del resto dedero conto, che il nepote del Monsignore l'aveva trasportato in Transiluania, consignato nelle mani del P. Toplocoy.[7] Circa le altre cose mobili trovai disperse et vendute dal Gioane Medues, suditto del monasterio, officiale a'lora nella villa anezo[8] nelle solite mutationi, asconder le robe, vendere et scambiare li animali, arichir se stesso et danificare il logo, homo di poca conscienza, et turbatore, il quale ha havuto di far con tuti quelli che son stati superiori o deputati per la sua furberia. Mi dissero che haveva venduto 40 peccore et ascosto grano; mandai uno dei nostri sacerdoti, Pietro Wolff et l'istesso sudito al nepote del archivescovo, quale si trovava, ove era il P. Taploczoy, per certificarmi meglio, si per render qualche d'une delle cosse, ivi trasportate, che non fù posibile, solo hautta la nota di quel che haveva lasciato; si trovorno cento peccore di meno, quaranta confesso di haverle vendute, et di sessanta non si diceva niente, ma altri affermavano di haverle ascoste col il peccoraro simile a lui, si che di 251 peccore lasciate si trovorno 147; di 90 vache in tutto con li bovi si trovorno 30, dicendo che erano morte, anzi 24 che l'altre erano opignorate, quale poi si pagorno; fra vinti ape e sete[9] del logo si trovorno 22 segnate col istesso segno del monastero, esser sue, e per tale le vendette. Questo bramoso di non esser scoperto nelle altre sue astutie, havendo di prima corispondenza col P. Stephano Toplocoy, qual pretendeva ancora dal tempo del Msig. Archivescovo di Martionopoli, potersi ingerire nella chiesa di Baccouia, con donativi et promesse che faceva al istesso monsignore, quale contentendoli fece a me stesso portar lettere alla Sacra Congregatione, come che lo richedeva appresso di se, ma Msig. Baldeschi,[10] alora segretario, mi bravò, benchè io non sapevo le loro intentioni, dicendo che l'intentione della Sacra Congregatione non era che i frati metessero gli piedi nella Moldauia, et che ivi facessero monasterii; fecero accordo insieme nel tempo che fù con P. Pietro Wolff nel monastero di Somlio in Cik, che procurasse di dissipare la villa, abandonare il molendino, non impedire l'aqua, aciò cascata la chiesa, poi più facilmente potesse haver il suo desio, prometendo rifare il tuto.

[6] Petrus Parčevićet érti, a már meghalt marcianopolisi érseket.

[7] Taploczai István

[8] Talán ehelyett: annesso

[9] Értsd: vinti sette ape

[10] Federigo Baldeschi-Colonna

Mi fu referito della parte delli populi che si trovavano lettere scritte del medemo P. Toplacay al populo della città di Baccouia et alli altri con promesse grande, affermando, come lui haveva denari per tal effetto lasciati da una matrona ungara, alla chiesa di Baccouia; si scopersero poi tre homini mandati dal istesso P. Toplocoy, dopo cascata la chiesa, con lettere dirette al nostro villano Medues, quale lettere li messe nel foco, per non sapersi la coniura, et per meglio esseguire il fine del P. Toplocay, non sapendo li villani scrivere, fu uno di quei tre messi scrivano, di nome Toma, dal istesso logo, di dove era il padre; aciò lui in nome di quella comunità scrivesse come che desideravano quel padre per loro superiore et restauratore della chiesa. Questo cognoscendo li populi della città, non esser altro, si non un turbar[c] la pace, non l'acetorno, come poi istessi portiti li messi mi riferirno. Segui il suo intento che la villa, parte per li agravi del tributo et magiormente per le machinationi del nostro sudito Medues si disfece la villa, et gli homini se ne fugirno nella Ualachia, abandonando il tuto, che hogigiorno racontando l'istessi male dicono costui. Restando a me difficile il governo che il tutto si faceva col denaro; si fece poi nelli affari della casa grandi danni particularmente nella ricolta delli frumenti et fieno perchè publicatosi per superiore, hautta la licenza di Roma, non venne a dar rimedio alli occurenti negoti, anzi dicherata la protetione al suo fattore Medues, segui la perdita di sette pezzi[d] di terra, seminati con diversi frumenti, che ogni pezo di quelli ven'arrato con otto bovi, due o tre giornate; non trovandosi operarii nella ricoltà per la mancanza della gente, fugita la città, per le grande contributioni, fu pregato questo suo fattore, con due-tre altre familie della villa, che vi erano restate povere; ma non fu mai possibile, che venissero secondo la loro obligatione, di dare agiuto, benchè fussero pagati et sforzar non li poteva, per esser restato solo, et questa sua tardanza non era poi altro, come poi si sepe sin dubitando che non sarebbe stato riceuto[11] dal paese, et si V.Sia Ill. non scriveva per lui, non sarebbe seguito l'effetto, benchè haveva messo soto sopra alcuni nobili Ungari, queli scrissero per lui al prencipe et alli baroni, li suoi sfogi non sarebbono stato per niente, perchè era già cognosciuto, non per Ungaro, come lui si palesava, et con gran summa di denaro, per ogni occurenza nelli bisogni della chiesa di Baccouia, ne manco con ville et possessioni, si come si sogliono dare ad intendere le cose appresso li superiori, altrimente di quel che sono.

A che effetto comparire a un logo tale, desolato e povero, con tanta pompa, acompagnato da duodeci servitori e più, altri tanti cavali, si non per farsi honore, è questo superfluo, non per passione parlo, ma per la quiete del populo, et per l'honor della nostra religione, per non dar occasione alli sismatici di burlarsi di noi, et della nostra fede; non già Ungaro, come si rispon-

c) A kéziratban: unturbar (helyesen: un turbatore).

d) A kéziratban: peci

11 Értsd: ricevuto

Illustrissimo et Reverendissimo Signore,
Signore, Padrone Colendissimo.

Havendo vissitata la provincia di Moldauia et vedute le miserie delle nostre chiese et populi con li missionarii et religiosi al mio offizio sottoposti, con il consenso di Msig. archivescovo administratore di Baccouia,[1] presò informatione dello stato si del servitio che devono prestare li sacerdoti per salute dell'anime a loro commesse, e delli luoghi dove possono vivere, e dove non possono tenere sacerdoti per grande povertà; per li quali si supplica l'Em.ze loro sospeditare con qual che poco di sussidio; la miseria procede dalla fuga fatta delli populi per li tributi insopportabili che del continuo vengono versati e molti catholici nostri sono fuggiti nella Podolia sotto il passo di Camminez havendo date le franchitie per alcun tempo, non essendo cosi strapazzati come in Moldauia, per la qual cosa desidero il beneplacito dell'Em.ze loro di poterli visitare, non havendo sacerdote, mentre per mio debbito devo soccorrere secondo la mia possibiltà, ben che del continuo vengo molestato dalla podagra, la quale non la posso moderare; se non con li digiuni, li quali li faccio volontieri, per la povertà nella quale mi ritrovo e per le grandi miserie della provincia, mentre li gran signori di queste parti patiscono et il nostro vescovo ne prova la sua porte, mentre le sustantie del vescovato suppresse, predate da diversi come meglio e più distinto haveranno saputo dalle sue relationi date in Sacra Congregatione. Si delli bovi, vacche, pecore, porci, alvearii, utensilii della casa e della chiesa non remasto niente, portati via nella Siculea dal P. Giovanni Caioni zoccolante,[2] e da Don Giovanni Battista Berguzzi, prete secolare da Kottinara,[3] del che videat dominus et requirat, etc.

In questo anno il vescovato[4] ha perso terreno per 50 rubbii sementa per l'acque del fiume Bistrice e successivamente consuma non potendosi remediare, essendo la villa di Trebesce[5] di 40 case di sudditi del vescovato fuggiti tutti, per il che se Msig. vuol far lavorare, le bisogna pagar tutti li operarii e servitori. [A következőkben a havasalföldi Tergovistéről, Hosszúmezőről, Bukarestről szól, jelezve, hogy hozzájuk nem tudott eljutni.]

Galaz: città nella riva del Danubio, ripiena di Turchi et Greci. Case di cattolici 3, altri tutti fuggiti per le gran vessationi de pagani. La nostra chiesa di legno, coperta di tegole novo dal P. Giovanni Battista del Monte, missionario, huomo di buono esempio e vive[a)] con decoro d'ogni natione. La chiesa ben servita et ornata, gode 4 vigne, due proprie e due fatte di sua

[a)] CĂLINESCU a következő kilenc szót átugrotta közlésében; tehát nála: vive (a kimaradt szavak) ornata

[1] Vito Pilutio

[2] Kájoni János

[3] Johannes Baptista Berkuce kutnári plébános

[4] Bákóban

[5] Terebes

molendino a portar per la sua famiglia farina, nel numerare gli animali non messe il giusto, sette vache et sette porchi messe di meno, et non fu mai possibile, che facesse venire in presentia mia gli pastori, venendo poi il vachero, si trovorno tre vache di più, et quatro appresso il vachero, di più di qualche haveva numerato il padre del novo vicario, volendo certificarmi meglio, volse numerare la terza volta et nel menare dentro le vache in instante manco una, questa rivisione per suo ordine si fece verso una hora di note. Visto l'acordo, lo lassiato scriver come lui voleva. [A továbbiakban részletesen ismerteti az állatállományt ért károkat.] Fatto l'acordo col padre, ho lassiato il tuto, far a suo modo perchè non sucedesse qualche inconvenienza ma pensito si mostrò interessato domandando denari, mi citò appresso il principe, io li risposi che havevo superiore V. Sia Ill. e che si haveva niente contro di me, o scrivesse o venisse alla presenza, e che era scumunica citarsi et comparir al tribunal seculare, andò a Jass et io lo seguitoi, e non esser stato subito con lui volse mandere un citatore, ma non lo permesse il secretario per evitare il scandalo, fu dalli baroni et disse, quel che voleva, ma non si messe in stimo, quel che però si fece per lui fu per rispeto delli nostri superiori.

[A jászvásáriak elmondták neki, hogy egyik szerzetes-misszionárius püspöknek adja ki magát és azt állította, hogy megkapta erről a pápai bullát, és hogy Giovanni Battista del Monte páter már meg is jelent, hogy hódoljon előtte. Ugyanakkor azt állítja, hogy ő (Berkuce) kifosztotta a kolostort és elhagyta hitét. A továbbiakban elmondja, hogy amikor a toszkánai nagyherceg költségén három hónapig a marcianopolisi érsekkel (Parčevićcsel) Firenzében volt, ígéretet kapott, hogy a moldvaiak számára adomanyokat küldenek. Ezeket az érsek (Parčević) halála után Velencében meg is kapta; a gyertyatartókat és a füstölőt a jászvásári és a kutnári templomnak adta.]

[II.] E cosa convenevole che V.Sia Ill. sia informata anco dello stato delle chiese che si trovano in Moldauia et del danno spirituale che patiscono li catolici per mancantia delli sacerdoti, primiramente cominciando dal Danubio, confine delli Turchi.

[II.1.] Nella ripa del Danubio, nella parte di Moldauia è una città mercantile chiamata Galacz, abundante di pesci massime di storioni[f] che ivi si prende; vi è una chiesa di legno ivi delle nostre, non grande, quale ha li suoi parati, calice et altri riquisiti, ha la sua intrata sufficiente per un sacerdote, ha due vigne et alcune botege di dove si mantene il curato, appresso questa chiesa si trova il P. Fr. Giovanni Battista del Monte missionaro, quel che serve a questa chiesa, serva a due altre in diversi logi, cioè in Birlad,[16] città et Uaslui pure città, che in ogni una vi sono le chiese, et in Birlad li aparati riquisiti. Queste non hano niuna intrata, in questi tre logi erano assai catolici, ma adesso si sono dispersi, restati in tuto da 20 famiglie.

[II.2.] Seguita Husi, città non distante del fiume Prut, ha il suo vladicha, cioè vescovo sismatico, vi è una nostra chiesa di legno, prima erano più che

[f] A kéziratban: abundante di pesi masime disturioni

[16] Barlád

la metà catolici, adesso vi son restati pochi, che apena sarano da 13 famiglie, la gente povera, per esser stati sachegiati dalli Tartari, ci è sacerdote, adesso, uno che era stato a Trotus converso di lutèrano e fatto, vi sono li parati ecclesiastici, et il calice al sacerdote, pagano ogni uno per testa, qui mancava il sacerdote da quatro anni.

[II.3.] Ciuberciu,[17] villa distante da Husi due giornate verso la Tartaria, è situata nella ripa del fiume Nestro nella Moldauia, prima lo tenevano li Tartari, adesso i Turchi, vi sono più della metà catolici, che sarano da ducento anime, hano chiesa legno, senza parati ecclesiastici ove non vi è stato da 12 anni sacerdote, è pericolo per l'incursioni di Tartari andarci, massime in questi tempi. Domandorno più volte sacerdote, ma non fù chi andarci; venero 4 giornate di viagio alcuni di loro a fin che si confessasero appresso di me, volse andar io, ma loro disfasero, bisognava che fussero assai insieme per compagnare; gli figlioli di alcuni vengono batizati dalli sismatici, et altri restano cusì, per la loro ignoranza. Due giornate di là lontano, 4 anni fanno, in Husi si trovava P. Giovanni Battista del Monte che si haverebbe voluto andare, poteva, perchè sin la arivano loro.

[II.4.] Jass metropoli, dove è una nostra chiesa rifatta di virgulse, haveva la sua argenteria, ma nel tempo che furono gli Turchi si perse, ha alcuni parati, i beni della chiesa si sono desolati, non ha intrata, è stata senza sacerdote tre anni, ve ne andavo io da Baccouia fin tanto, che fu provisto sacerdote dal Hutuno,[18] in qua serve il P. Nicolo Bariona, missionario, li si dano 20 leoni nel anno, non potrebbe vivere in nisiun conto, si non fosse giornalmente alementato dalli signori secretarii, homini zelosi del honor di Dio et della fede catolica, a questo padre ogni uno paga per testa nel mese un tanto, fa gran applicatione alla lingua, già ha cominciato parlare, confessa et fa il tutto; resta solo, che gli missionarii, quali adesso restano in Polonia, dovereb-bano andarci nel tempo di bisogno, non aspetar che siano provisti delli altri. Gli jesuiti che da cinque quasi anni mancavano, sono andati adesso come V.Sia Ill. sa. Si potrano stare in questi tempi calamitosi. Dentro nella città e fori sarano da mile anime di catolici.

[II.5.] Cotnaro città circundata di per tuto di vigne, vi sono tre chiese catolice di pietra, una grande già dalla principessa Margarita fatta, et poi dal populo rifatta la volta et coperta, perchè tute le chiese fate da questa principessa sono senza volta, eretto sopra il magior altare pocho, le altre due affiliate son state fate dal populo; l'intrata di questa chiesa consiste nelle vigne, quale aministrano il populo et paga al parocho o sacerdote sesanta leoni al anno, questa chiesa che era la mia parochia è furnita di tuti li parati, calici, croci di argento. Dopo morto che fu il mio successore Pietro Wolff, trovandomi in Baccouia, scrisse ad instanza di quel populo al P. Antoni Rossi, che alora si trovava in Silistria nella Turchia, di là di Danubio, servando

[17] Csöbörcsök
[18] Valószínűleg: Hotin

alcuni mercanti Ragusei, il quale serve con diligenza et di quel che sa la lingua, si affatiga, insegna li regazi, come io stesso ho visto 'sendo[19] presente pereche volte.

[II.6.] Appresso non lontano vi è una chiesola di legno nella villa di Amagei del Sig. Wolff secretario, questa pure è servita dal istesso parocho. Dentro e fora sarano da cento e più anime, che prima erano assai più, ma per la peste si sono esstinti affatto. Appresso di Cotnaro un miglio delli nostri vi è una chiesa di pietra, senza la volta, nella città di Herleu,[20] sedia delli principi, dove prima era la terza parte catolici, adesso non è restato ne manco una casa.

[II.7.] Suciauia città, sedia pure delli prencipi e del metropolita sismatico, haveva il suo castello forte, adesso dalli Turchi demolito, vi è la nostra chiesa grande di pietra, fatta dalli Polachi, et altra più picula, pure di pietra, rinchiusa nel palazo del prencipe usurpata da 30 anni. Le intrate di questa chiesa consiste nelle vigne, conservate dal populo di Cotnaro con li soi parati, calice, croce, non vi è sacerdote, da 4 e più anni che quando si trova, vien pagato da quelli di Cotnaro, non sono più che due case di catolici, che tuti si son dispersi, fatti sismatici; prima di sette anni era servita dal P. Vito Pilucio dimorante da 20 anni in Moldauia.

[II.8.] Baia, città situata in una gran pianura vicina al fiume Moldoua, del quale il paese piglia nome Moldauia, dove sono due chiese, una grande di pietra, bella forma et l'altra picola, cioè capella, la grande fù fatta dalla principessa Margarita, catolica moglie del prencipe Alessandro, di cui l'ossa si riposano nella medema chiesa sotto il batisterio. Qui non è stato sacerdote dopo la partenza del P. Vito; qualche volta vi è andato il P. Antonio Rossi quel che sta a Baia, per mancanza delli sacerdoti serve a Suciaua, et Nimpz.[21] Si trovavano assai anime, ma per la peste estinte, sarano restate 50–60 in circa. Questa chiesa haveva alcune vigne, che rendevano l'intrata della chiesa, aministrate per le mani delli seculari; adesso si sono affato disolate, et abandonate; et per esservi per gran pezo dimorato P. Vito nella Baia, col salario che gli si dava et col lavoro delle vigne, et poi non render l'istesso ogni anno le vigne il frutto, mancorno li denari, et la cultura delle vigne, non si poteva proseguire; sforzati pigliorno denari dal P. Vito col censo quei populi, fra alcuni anni, pigliando il P. Vito il fruto et il capitale, non hanno potuto proseguire la cultura delle vigne. Adesso la chiesa resta senza alcuna intrata; haveva tuti li parati necessarii, 2 calici, 2 croci di argento, una grande, l'altra piciola, una monstranza grande di valore, similmente il calice grande, la monstranza era fatta alla antiqua con le trule[22] in lavoro esquisito; quale monstranza pigliata dalli officiali del prencipe in pegno per li dazii delle

[19] Értsd: essendo
[20] Harlau (Herló)
[21] Nemc
[22] Értsd (talán): trullo (a szótár szerint „kúpos építmény") itt nyilván az oltáriszentség számára készült csúcsos ládika.

vigne nel tempo del principato di Elia, 9 anni adesso;[23] la rimprai io stesso con li miei denari, datto 15 taleri per non perdersi e poi lo ristituita alla chiesa, senza haver un quatrino da loro; ma il P. Vito nella partenza che fecie nella Italia volse lasiare qualche memoria di se a Baia, che trasportate prima le robbe della chiesa, per conservarsi, in tempo della rivolutione, nella Transiluania, nel passare poi che fecie di là, sotto pretesto di haver servito alla chiesa di Baia, et non pagatoli, ha pigliato la monstranza et il calice grande seco, lamentandosi li populi, che spesse volte patiscono simil botte, et non è di ragione che sia pagato, è della Sacra Congregatione, come già si sa che sia pigliato trecento scudi romani et spogliato la chiesa. Il tutto vien provato con la sua sottoscritta in un registro che ha fatto delle robe lasiate in Transiluania.

[II.9.] Niampciu,[24] città fra i monti col suo castello, quale è posto sopra un monte fortissimo, adesso destruto dalli Turchi; la chiesa delli catolici è di legno, non hanno hautto mai sacerdote più de trenta anni, havevano quei populi una vigna che li rendeva qualche cosa, ma adesso desolata, ha li suoi operari, quel che serve a Baia, serve ancora a queli populi, non sono più di tre o 4 case di catolici, che prima erano assai et di stima.

[II.10.] Roman, città, duove è il vladica scismatico, situata nella ripa del fiume Moldaua, il quale fiume poco più in dju[25] casca nel fiume Siret, et in questo loco non vi sono restate più che due case di catolici, dove prima erano signalati homini, la chiesa, che è di legno, adesso cascato la metà del tetto, ha alcune vigne, et i suoi parati, calice, croci due, una grande et l'altra piciola, conservare di quelli populi di Cotnaro, chi serva appresso Saboiani, serve anco a Roman, pagato da quelli di Cotnaro.

[II.11.] Seguitano le sei ville dalli catolici, situate fra il fiume Siret et Moldua in una amplissima pianura, in queste ville vi sono due chiese, una grande di pietra, fatta dalla principessa di Moldauia Margarita nella villa Saboeni, l'altra picola di legno nella villa di Tamaseni[26] da loro fatta di legno, chi serve a Saboeni serve a tute queste 6 ville, et il sacerdote è pagato da ciascuno di loro tanto per testa, che altra intrata non ciè,[27] nella chiesola di Tamaseni ogni setimana nel giorno di venerdi si celebra quando vi è sacerdote; questa chiesa di Saboeni non ha calice, ha alcuni parati ecclesiastici dati da me, mentre servivo a Cotnaro. Questa chiesa per esser di longo tempo coperta da un sacerdote, ma poi cascato il suo coperto col tetto; mi lasciò una matrona nostra alla sua morte due cento taleri per la sua anima, et alli jesuiti pure due cento, io ho volsuto impiegare quella moneta in opera pia, ho datto gli 200 taleri et ho coperto la chiesa di Saboeni in bona forma, già nove anni sono nel principato di Elia prencipe. Di queste ville una è fu-

[23] Alexandru Éliás vajda, aki 1668 novemberéig uralkodott.

[24] Nemc

[25] Értsd: giù

[26] Tamaşani (Tamásfalva)

[27] Érstd: c'è

gita per l' agravii delle contributioni, le altre restano, fra le quale ville si trovano più di due mila anime, da cinque e più anni non hanno sacerdote, io mentre sono stato nel officio del vicariato l'ho servito continuamente ad ogni loro ceno, sono distante di Baccouia una bona giornata.

[II.12.] Baccouia situata in una pianura amplissima nella ripa del fiume Bistricza rapidissimo, sedia del vescovo catolico, oltre dalla chiesa cascata è una di legno della communità, incominciata et non finita da duedeci[28] anni. In Baccouia più che la metà erano catolici, dentro e fra le ville circumvicine si trovavano più che due milla anime; la città fugita et le ville per li agravamenti delli dazi, sono restati pochi che fra le ville et la città apena sarano restate da duecento anime, che si spera, fatta la pace ritornerano, per esser paese molto fertile et abondante; in Baccouia et nelli altri logi non ostante che è stata la residenza delli vescovi, che per il mancamento della instrucione sono li homini rozi, inculti et indocili. Sono due sorte di homini catolici in Moldauia, Hungari e Sassoni venuti anco del tempo di Federico imperatore nella Moldauia,[29] gli Sassoni habitavano in Succiacia, Baia, in Napzu et in Cotnar e Roman; i Vngari in quelli altri logi del paese. Gli Sassoni sono più docili che non sono gli Vngari, questa gente non longo tempo fa erano luterani, et li loro preti havevano moglie, ma poi li Polachi per haverli havuti feudetarii introducendo sacerdoti si sono fatti catolici.

[II.13.] Adesso di per tutto quasi et massimamente nelle ville per li agravi che sono tanto del prencipe, come delli passageri Turchi et altri, la magior parte vivono latitabondi nelle silve, sono poveri di per tutto. La causa della loro povertà è la guerra che è stata et è continuamente il passo di tuti, dei Polachi sono stati sachegiati, dai Tartari, invernando appresso loro; gli dazi sono acresciuti, et contributioni cinque volte più, per esser mancati gli homini assai, di quel che erano prima. È penuria delli sacerdoti, ma quelli che sarano non si possano alementarsi, senza qualche agiuto di altrove, a questi tempi, sinche segvirà la pace. Gli sacerdoti devono esser più zelosi del bene di altri che del proprio, perchè la salute di quella gente sta nelli mani di sacerdoti; per esser la gente molto trascurata, parte per gli agravi delli dacii parte per il defetto della dotrina, bisognerà che gli sacerdoti cerchino loro, non solo per le case, ma ancora per le grote nelle selve, si come si è fatto molte volte.

[Jelentése befejező részében ellátmányát kérelmezi, aminek folyósítása teljesen leállt, talán valami rosszindulatú híresztelés miatt. Saját javait a felfordult időkben elvesztette, visszatérni se tud szülővárosába semmi nélkül. Húsz éves hűséges működéséről tanúskodhatnak hívei. Folyamodott a mar-

[28] Értsd: dodici

[29] Már korábban is láttuk, hogy Berkuce, a névből következtetve, úgy vélte, a moldvai szászok Szászországból jöttek. Hogy melyik Frigyes császárra gondolt, nem tudjuk.

cianopolisi érsekségért, eddig hiába. Még jobb lenne, hogy – mivel a lengyel püspök nem tud székhelyén tartózkodni – ő helyben lévén, apostoli vikárius lehetne.] Quem Deus etc.

Di Vostra Signoria Illustrissima et Reverendissima
humilissimo, devotissimo et obligatissimo
servitore et oratore

Giovanni Battista Berkuz
già vicario in Moldauia et aluno del Collegio
di Propaganda Fide, missionario della Sacra
Congregatione

125.

1682. június 12., Jászvásár

ANTONIO ANGELINI KONVENTUÁLIS FERENCES SZERZETESNEK, A MOLDVAI MISSZIÓ PREFEKTUSÁNAK JELENTÉSE EDUARDO CIBÓHOZ, A HITTERJESZTÉS SZENT KONGREGÁCIÓJA TITKÁRÁHOZ

AZ IRAT: *A*. APF SC Moldavia Vol. 2, Fol. 110–115. (Az egész Angelini s.k. írása.)

NYOMTATOTT KIADÁSA: CĂLINESCU: *Alcuni missionari* XXXIII. sz., 133–136. (Egy kihagyással és több olvasási hibával.)

TARTALMA: *Moldvai körútján szerzett tapasztalatai siralmasak: szegénység, paphiány; a nép nagyobb része szétszéledt a mértéktelen adók és a török–tatár zaklatások miatt; sokan Podóliába menekültek. Kötelességének érzi, hogy lehetőségeihez képest segítsen, de köszvénye, szegénysége és az ország nyomora miatt ez nagyon nehéz. A* [*bákói*] *püspökség javai elprédálva, állatállományát részben a Székelyföldre vitte Kájoni János ferences barát, részben Kutnárba Johannes Baptista Berkuce világi pap. A Beszterce áradása miatt is sok földet vesztett a püspökség, és a károkat nem is lehet rendbehozni, mert a püspökséghez tartozó Terebes lakossága is, 40 háznyi katolikus, elmenekült. Galac: törökök és görögök lakják, 3 háznyi katolikus, a többiek elmenekültek; fatemplom, Gian Battista del Monte misszionárius fedette újra, példás életű ember; a templomhoz 4 szőlő tartozik; Monte több falut is ellát a környéken. Tatros: kőtemplom, haranggal, 17 katolikus házból három maradt, a többi Erdélybe és máshová menekült. Forrófalva: a város és a templom kihalt; a törökök vonulásának útjába esvén, az emberek elmenekültek; havonta egyszer Antonio Giorgini da Torre látja el a szolgálatot, ő egyébként Bákóban a püspök mellett is teljesít szolgálatot; mindenki dicséri, a nép szegénysége miatt ellenszolgáltatást nem kap. Bákó: a püspök székhelye, de temploma, lakhelye nincs, egy fatemplomban misézik és a híveinél lakik, hacsak nem az erdőkben, a törökök állandó portyái miatt. Nemc: fatemplom,*

két haranggal; háromháznyi katolikus; havonta egyszer a moldvabányai misszionárius jön át; volt egy szőlője, de tönkrement. Terebes: a püspökséghez tartozik, 40 háznyi katolikusból nem maradt senki; minden munkáért, amit azelőtt a hívek végeztek el, fizetnie kell a püspöknek. Moldvabánya: kőtemplom, toronnyal, két haranggal; a firenzei Giovanni Battista Volponi misszionárius szolgál itt, kényelmesen él; a templomnak négy szőlője van, világiak kezelik. Szucsava: erődjét tönkretették a törökök; a templomnak 10 szőlője van, világiak kezelik, Moldvabányáról jár át a misszionárius. Románvásár: a templom elhagyatva, 6 szőlője van, a kutnáriak kezelik; katolikus ház nincs; a harangokat magával vitte Johannes Baptista Berkuce Kutnárba. Szabófalva: kőtemplomához 3 helység tartozott, zömben elmenekültek, csak az egyikben maradtak néhányan; Antonio Brunacci páter szolgál itt, nagy nyomorban, még háza sincs, a várossal együtt leégett. Kutnár: kőből épült templom, több haranggal, gazdag fölszerelését, kegytárgyait széthordták, 30 szőlőjét Berkuce páter fivére és Georg Wolf, a vajda titkárának testvére gondozza, állandó üzletelgetések közepette. Barlád: fatemplom, misefelszereléssel; hét katolikus ház; nagy szegénység; a galaci pap jár ide. Csöbörcsök: 40 katolikus ház, fatemplom, a papnak hoznia kell a szükséges fölszerelést; a tatárok itt telelnek, a lakosok nem tarthatnak lovakat a tatár portyák miatt; a pap, ha úton van, vándornak kell, hogy öltözzék; külső támogatás nélkül nem élhet meg, a vidék műveletlen és puszta, szőlő nincs, köleskásán élnek; nagyböjt idején járt köztük pap gyóntatni és szentségeket kiszolgáltatni; ha valaki útrakél, testőröket és szolgákat visz magával a tatárok és rablók ellen. Husz: főleg skizmatikusok lakják, mintegy 30 katolikus ház van; fatemplom, szalmával fedve, a papnak nincs háza, jövedelme is alig van; állandó plébánosa nincs, böjt idején Brunacci páter gyóntatott; csak jelentős támogatással tudna itt megélni valaki, mert lovat és szolgát is kellene tartania távoli helyek látogatásához; a Szent Kongrégáció figyelmébe ajánlja. Jászvásár: a vajda székhelye, itt él udvara; a szakadár papoknak több temploma és kolostora van kőből, a város többi része fából épült, mintegy 12 000 ház; sok a török, tatár, zsidó, örmény és görög; a katolikus templom fából, zsindelytetővel. Ő [Angelini] két miseruhát ajándékozott a templomnak, de Antonio Rienzi da Stipite elvitte és eladta; róla botrányos hírek keringenek, viselkedése felháborodást kelt mindenfelé.

Bevezetés

Angelini tevékenységéről az 1670-es években nem sokat tudunk. Láttuk, hogy 1670 őszén Vito Pilutio, akkor a misszió prefektusa Varsóba küldte a pápai nunciushoz (ld. 630. l.), de hogy Lengyelországból mikor tért vissza, nem tudjuk. 1671-ben már Moldvában találjuk, de állandó helye nem volt. 1676. szeptember 3-án Varsóból jelentkezett, elmondva, hogy a háborús viszonyok által tönkretett moldvai katolikusok megsegítésére végez gyűjtést Lengyelországban, de akadályozza őt egészségi állapota, egyre súlyosbodó köszvénye. (CĂLINESCU: *Alcuni missionari* XXIV. sz., 124–125.) Lengyelországból valószínűleg Erdélybe ment, ahogy missziós-társai közül is többen ide menekültek a moldvai nyomor elől. 1678. augusztus 19-én Zaboláról köszönte meg a Hitterjesztés Szent Kongregációjának a magiszteri címet. Mivel Moldvában jelenleg nincs vezetője a missziónak, kérte, hogy ha már nem engedik vissza Itáliába, nevezzék ki prefektusnak. Bár beteges, azért el tudná látni a feladatot. (APF SC Moldavia Vol. 2, Fol. 55.) Legközelebb 1680. november 13-án hallunk róla, ekkor ismét Varsóban van (CĂLINESCU: *Alcuni missionari* XXXII. sz., 132.). 1681-ben nevezte ki a Szent Kongregáció a moldvai misszió prefektusává. Első dolga volt, hogy bejárja Moldva (és részben Havasalfölde) katolikus falvait. Erről a vizitációs útjáról számol be alábbi jelentése.

de, benchè religioso e catolico, ma bensi figliolo di padre e madre Armeni sismatici in Moldauia nato, il suo padre hogi giorno vive per nome Merig,[e] il quale rubato che ha la chiesa delli Armeni in Roman, et anco amazato uno, che era constituto dal prencipe di racogliere gli tributi in quel distrito di Roman, fu preso, ma poi corrotti alcuni ministri, se ne scampo nella Transiluania, cioè nella contea di Cik,[12] si lo passò sin hora là et per la distanza del tempo passato, se sono scordate le cose appresso la corte, et lui venuto col suo figliolo, se ne stà in Baccouia. Questo lo dico non per toglier la fama di nisiuno, perchè è palese a tuti, ma aciò che V.Sia Ill. sappi et giudici, che quiete havevano i nostri, sapendo gli sismatici, che questo è di natione Armeno, per esser questo nome appresso loro exoso[13] e contaminabile. Che del tuto si potrà V.Sia Ill. informare o nel paese, o vero dal reverendo padre, padre prefetto che ha ben esperimentato di pasagio per Moldauia in Constantinopoli. In una esta[14] integra, per non potervi stare quei pochi, che vi erano restati nella città, per li agravii delli passageri Turchi, come delli altri vivevano nelli loro beni et possesioni discosti assai della medema città, dove restando io solo sin tanto che qualche d'uno venisse; andando me ne però di quando in quando a certe ville di catolici distante una bona giornata, si per far il obligo, che tenevo come ancora per pericolo delli ladri, non trovandomi a casa venero le sue lettere alli miei suditi, et suoi favoriti, a quelli, che erano accesi per il passato di rubare et asconder la roba del logo, come manifesti ladri, aciò resignasse tute le cose nelle loro mani, et altramente non facendo, numerassero gli animali, sigilassero tute le roba della casa et il molendino, come fecero, ma venendo io a casa, disfeci il tuto, che quelli havevano fatto, non perchè non havervi resignato il tuto, si lui fusse stato in persona, come poi l'o fatto, ma non a quelli ladri provati uno e l'altro; subito visto l'ordine di Roma et di V.Sia Ill., come avanti Dio protesto, son stato prontissimo ad eseguire inchinata la testa, ma non indebitamente, et col preiudicio del logo. Sentendo poichè non era eseguita la sua intentione, spedi un suo manigoldo con ordine che possa lui manegiare gli affari della casa, et io me ne andasse via, altremente non volendo mi legasse et mi conducesse da lui; queste cose si son fate in presenza di molti, con gran vituperio, che si potrano ben provare, si V.Sia Ill. comandarà, perchè quei stessi homini confusi, che erano presenti, andorno dalli secretarii in Jass a narare il fatto. Tra alcune setimane vedendo il messo, che il padre non compariva, disse, sinchè non anderei via, lui non verebbe, et maledicendolo mi beve con altri di note per alcuni giorni una botte di vino, et scoperto il fatto, mi rubo alcuni denari, e se ne fugi via. Mandai uno aposta per il padre, è venuto non mi trovò, aperse di pertutto e fecie quel che volsse e poisero ecetto[15] il vino, et la dispensa spedì subito al

[e] A név olvasata bizonytalan

[12] Értsd: Csíkszékben

[13] Értsd: esoso (gyűlölt)

[14] Talán ehelyett: estate

[15] Föltehetően ehelyett: porsero eccesso

prudentia, serve per questi contorni, diece et 12 miglia lontano per la riva del Danubio, ove si ritrovano alcuni poveri catholici etc.

Tatrus: la chiesa di pietra con una campana; erano sedici case di catholici, hora solo 3, fuggiti nella Transiluania et altre parti.

Forouano: vicino a Baccouia. La villa con la chiesa deserta per esser vicino alla strada regia, di dove giornalmente passano Turchi. Li popoli sene dispersi per le selve. Vengono serviti una volta il mese, e quando han bisogno, dal P. missionario Antonio Giorgini da Tarsi[6] con ogni puntualità, come anco serve in Baccouia appresso Msig. vescovo.[7] La sua diligenza vien lodata da tutti populi nostri, come anco da scismatici, essendo misti, e senza alcun mercede per la gran povertà di populi, si magna pan di miglio et di arisco, materia in Italia non cognosciuta.

Baccouia: Msig. vescovo sensa chiesa e senza casa vi è qual che principio non tirato a fine per la fuga fatta delli sudditi del vescovato, si offitia in una cappella di legno che prima era cocina, residuo della rovina del fiume. Il vescovo risiede in casa appertinente a secolari, e più delle volte habbita nelle selve per le molestie di Turchi giornali, le quali cose mi dò a credere, siano capaci d'ogni miseria, essendole dal medemo rappresentante, un pezza fa, etc.

Nentia:[8] la chiesa di legno, con due campane, case di cattolici 3, serve il P. di Baia, missionario,[9] una volta il mese, e quando vien chiamato; haveva una vigna hora distrutta, etc.

Trebesce: villa del vescovato di 40 case, hora nesuno; il vescovo paga la servitù per arare e lavorare in qualche parte, che prima li sudditi facevano il tutto, etc.

Baia: La chiesa di pietra, con torre, campane dopie, vi serve il P. missionario Giovanni Battista Volponi da Fiorentino, vive comodamente. La chiesa gode 4 vigne administrate da secolari, etc.

Succiaua: fortezza distrutta de Turchi, la nostra chiesa gode vigne dieci, administrate da secolari dallo Cottinaro, un catholico solo, vi serve il padre della Baia.

Roman: La chiesa deserta, gode vigne, administrate dalli Kottinariani, case di cattolici nesuna, le campane portate via da Don Giovanni Battista Berguzzi nella sua patria di Kottinaro.

Saboiano: la chiesa di pietra alla quale intervenivano 3 ville, due delle quali sono fuggite totalmente, sola una restata con pochi homini e la maggior parte d'essi sedero nelle selve del fiume Sereti dispersi; serve il P. missionario Antonio Brunacci da Cremona con[b)] qualche miseria, non havendo ne meno la casa, essendo stata abbrugiata assieme con la ville.

[b)] A szó olvasata bizonytalan. (CĂLINESCU-nál: in)

[6] Antonio Giorgini da Torre

[7] Jakub Franciszek Dłuski

[8] Nemc

[9] Giovanni Battista Volponi

Kottinaro: città, la nostra chiesa di pietra con varie turre,[c)] campane grandi, gode delli argenti diverse croci, turibulo di argento robbato da Jacobo Diaco, del medemo luogho, parse di dette argentarie prese da diverse chiese, hora seppellite per mano e dominio di secolari, con il consenso del P. Berguzzi, gode vigne 30, le quali vengono administrate dal fratello del Berguzzi et da Giorgio Wolfi,[10] fratello del secretario del prencipe della lingua polacca, li quali fanno del continuo mercantie tra di loro. Il sacerdote per suo provento d'annuatim riceve sopra ducento scudi, le scommuniche e censure in questi paesi non se stimano per niente, etc.

Barlat: La chiesa di legno con li apparamenti sacerdotali, case di catholici sette, regna gran povertà, il padre di Galazo li visita e serve, etc.

Ciuberciuk: nelli confini di Tartaria, case 40 di cattolici, chiesa di legno senza paramenti sacerdotali, il sacerdote deve haver ogni cosa necessaria. Li Tartari lo vernano, li nostri non possono tenere, ne havere cavalli per che del continuo vengono molestati per le scorrerie che si fanno; con esser maltrattati del continuo, il sacerdote deve soto[d)] veste pellegrinia camminare e perchè non vien soppeditato di cos alcuna, si ricerca sia soppeditato di qualche sussidio, essendo paesi inculti e deserti senza vino, vivono solo con il miglio et arista, per quadragesima hebbero il sacerdote per confessarsi e ricevere li sacramenti, della chiesa almeno di 40 scudi di sussidio annuo, non si puole sedere et nell'andare sempre portar seco guardie e servi[e)] per amor da ladri e Tartari, etc.

Husso:[11] città di scismatici, li cattolici case 30 incirca, la chiesa di legno, coperta di paglia, non vi è casa per il sacerdote, sogliono dare, secondo l'uso e patere 2, vendici[f)] di vino l'anno al sacerdote per casa, le quali alla misura italiana fanno bocali 4 l'una di vino, quando la terra da il suo frutto, e chi puol dare ancora una mezza di farina, che fa mezza quarta italiana, e 20 denari per casa similmente.

Barlat et il sacerdote deve servire nelli luoghi suddetti, hora per scarzezza di sacerdoti non vi risiede nesuno, per quadragesima mandai il P. Cremona[12] per la confessione con il giubileo, per ben commune vedro mandare un padre a servire, ma senza qualche sussidio non puol vivere, deve vestirse, deve tenere un cavallo e serve, dovendo camminar per monti e luoghi deserti, nido di Tartari e ladri; del che me rimetto alla gentilezza dalla loro charità e benignità della Sacra Congregatione, etc.

Iassi: città principale, residenza del prencipe della provincia di Moldauia, la sua corte è di pietra con alcune chiese e monasterii de calugheri Basiliani scismatici, altre case della città, tutte di legno, in numero di 12 mila incirca,

c) CĂLINESCU: con par-ti
d) A szó olvasata bizonytalan. (CĂLINESCU-nál: sotto)
e) CĂLINESCU: ser-ri
f) CĂLINESCU: vadre

10 Georg Wolf
11 Husz
12 Antonio Brunacci da Cremona

con gran quantità di Turchi, Armeni, Giudei, Tartari, Greci; a similitudine di una città di Persapoli,[g] il vivere senza freno, legge, costumi, rito, e d'ogni erba si fa fascio. La nostra chiesa di legno a forme della capella di Bettelen coperta di scindille.[13] Io diedi due pianete, una di velluto negro et l'altra di zaffiro[h] ondato con altri utensili dell'altare, essendo miserabile, ma il P. Antonio Rienzi da Stipite missionario le prese per se assieme con fazzoletti riccamati et ho coperta di scinsille, visto tutto dedito al'interesse de denari e mercantie, pigro al servitio di Dio, economo e procuratore d'un calvinista innimico dalla nostra fede. [A következőkben részletesen elmondja, amit botrányos életéről mesélnek: mindenféle nőkkel él együtt, összeszűri a levet a görögkeletiekkel, cigányokkal s mindenfajta aljanéppel barátkozik; élete inkább hitehagyásra, mint megtérésre buzdít. Ezután beszámol a legfrissebb politikai hírekről: a Dunán élelemmel rakott török sajkákat vontattak Buda felé, a törökök háborúra készülnek és vazallus államaikat is kényszerítik, hogy velük menjenek; Apafi erdélyi fejedelem 20 ezer zecchinit adott a Portának, hogy ne kelljen hadba vonulnia.] Con pregar V. Sia Ill. e Rss. della molestia, mentre da Dio le desidero colmo di consolationi a sua porporati il primo luogho, et con ogni humiltà e reverenza le baccio le sante vesti. Jassi li 12 giugno 1682.

Di Vostra Signoria Illustrissima e Reverendissima

humillimo et adittissimo servitore
Fra Antonio Angelini
prefetto apostolico et commissario generale
delle Valachie[14]

126.

1682. július 10., Bákó

VITO PILUTIO DA VIGNANELLO MARCIANOPOLISI ÉRSEKNEK, MOLDVA APOSTOLI VIKÁRIUSÁNAK JELENTÉSE A HITTERJESZTÉS SZENT KONGREGÁCIÓJÁHOZ

AZ IRAT: *A:* APF SC Moldavia Vol. 2, p. 116–119. (Végig s.k.)

NYOMTATOTT KIADÁSA: BIANU: *Vito Pilutio* 260–263. (Kihagyásokkal.)

[g] CĂLINESCU: Pentapoli
[h] CĂLINESCU: tabbino

[13] Értsd: Betlehem. (Egyébként a szó olvasása nem bizonyos.)
[14] Helyesen: Moldavie

TARTALMA: *Jászvásár: katolikus temploma kőalapzaton, fából épült; három harangja van, három szőlője; papját, a tavaly elhunyt Bariona atyát ma is siratják hívei; a város melletti falvakat is számolva, 50 háznyi katolikus, az elviselhetetlen adóterhek miatt sokan menekülnek innen; Francesco Antonio Renzi a plébános, életmódjára sok panasz van. Galac: templomát a pap olasz módra fedette be; a templom és a paplak jól felszerelt, veteményeskertje is van; mintegy 30 katolikus; misszionáriusa Giovanni Battista del Monte, a törökök is dícsérik, mindenki szereti; húsz éve szolgál ezen a vidéken, románul, magyarul, görögül és törökül beszél. Moldvabánya: kőtemploma van, jól felszerelve; 3 harang, 9 szőlő, 23 háznyi katolikus, de a hírek szerint a hegyekbe menekültek; papjuk Giovanni Battista Volpone misszionárius, kitűnő szerzetes. Szucsava: csak egy katolikus, kőtemplom a szükséges fölszereléssel, 10 szőlő, a kutnáriak használják. Nemc: fatemplom, jól fölszerelve, 15 katolikus, de egy sem nős; egy elhanyagolt szőlő. Szabófalva: kőtemplom, de lakosa nincs. Tamásfalva: rombadőlt fatemplom, hívek nélkül. Neghani: mindenki elmenekült. Domafalva: vagy 30 ház maradt, papjuk Francesco Antonio da Cremona, aki Szabófalvára is jár. Románvásár: fatemplom, hívek nélkül, a kutnáriak gondozzák 6 szőlőjét. Husz: 40 háznép katolikus volt, most sokan elmenekültek; papjuk nincs, az itt szolgáló Antonio Renzi önkényesen elhagyta és Jászvásárra ment át. Barlád: fatemplom; 10 háznyi katolikus. (A Barlád és Falciu völgyében ittléte, 30 év óta soha nem éltek katolikusok, csak egy átutazó raguzai kereskedővel találkozott; a nunciust rosszul informálták.) Tatros: kőtemplom fölszereléssel, 10 katolikus ház, lakói most tértek vissza az erdőkből. Sztánfalva: 12 ház. Mánfalva, Bano, Hidegkút: mindenki elmenekült. Terebes: 40 háznyi katolikus volt, mind elfutott. Amadzsej: fatemplom, két katolikus ház. Kutnár: három kőtemplom, kettő belőlük leégett, a harmadikat most építik újjá; eredetileg a jezsuiták számára emelték, de Parčević érsek és a plébános, Berkuce, nem engedték őket ide; egy jezsuita is él itt, Jászvásáron ugyanúgy, mindkettő példás életű. Csöbörcsök: elég sok a katolikus, de pap nem tud ott megélni; [Beke] Pál jezsuita járt köztük. Forrófalva: egy évvel ezelőtt még 100 háznyi katolikus volt, most csak 60, ezek is menekülőben; az ő [Pilutio] káplánja, Antonio Giorgini gondozza őket, bár elég távol van Bákótól. Bákó: sem templom, sem ház, egy konyhában miséznek; javait Parčević unokaöccse, Marko, a csíksomlyói kolostorba vitette. [Taploczai] István halála után Kájoni János ferences páter három hónap alatt minden ingóságot elhordott; Antonio Giorginivel a legnagyobb nyomorban él; a városban mintegy 10 ember maradt, az erdőségekben 20; kéri Giorgini számára a magiszteri címet.*

Bevezetés

1675. februárjában a Rómából prefektusi címmel érkező Antonio Rossi páter hozta Vito Pilutio számára a Hitterjesztés Szent Kongregációjának Rómába visszahívó utasítását. Rossi nagy nyomorban találta őt, a moldvabányai erdőkben bujdosott a kozákok elől, éhezett és sokáig tartott, amíg összeszedte az utazáshoz szükséges pénzt. Rossi őt ajánlotta a bákói püspöki székbe, példás életére hivatkozva és arra, hogy a háborúk és járványok nehéz időszakában tanúsított helytállása révén közszeretetnek örvend a katolikus és a görögkeleti lakosság közt egyaránt. (Minderre ld. CĂLINESCU: *Alcuni missionari* 30.)

1678. végén vagy 1679 elején a Szent Kongregáció kinevezte Vito Pilutiót marcianopolisi érsekké (Parčević 1674-ben meghalt), s egyben Moldva apostoli vikáriusává. 1679. június elején indulhatott Itáliából, együtt Antonio Giorgini da Todi nevű ferencessel, aki a továbbiakban káplánja. Június 25-én már Bécsből jelentkezett (BIANU: *Vito Pilutio* VIII. és IX. sz., 17–18.), július végén, augusztus elején érkezhetett Moldvába.

(Moldvából írt első ismert levele: Bákó, 1680. október 25.: u.o. X. sz., 259.) Miután Gorecki püspök még 1678 végén meghalt, Pilutio Bákóban rendezkedett be, s itt maradt 1681 után is, amikor Róma új püspököt nevez ki Jakub Dłuski személyében. 1689-ben tért vissza Itáliába, ahol még ugyanabban az évben meghalt.

Eminentissimi e Reverendissimi Signori Padroni Colendissimi.

Trascorsi alcuni mesi doppo il mio arrivo qui in Baccovia, mi portai per la provincia, vedendo lo stato delle chiese, missionari e cattolici, del che immediatamente ne partecipai le Loro Em.ze; ma hora per le reiterate istanze da monsignore nuntio[1] fattemi, presuppongo che le mie non siano capitate in cotesta Propaganda, si chè di novo sono necessitato a partecipare l'Em.ze V.dello stato miserabile di queste parti.

Jassi: Ove reside il principe; chiesa de' nostri cattolici, fondamenti di pietra, il restante di legno, vi è un sol' altare, paramenti di diversi colori, campane tre, ha tre vigne, due lavorate, una comprata dal Bariona, passato l'anno passato a meglior vita in Varsavia, le sue qualità lo rendevano si grado in queste parti, che fin'hora vien pianto da popoli. Case de'cattolici nella mia visita erano 50 connumerate quelle delle ville, non molto distante da detta città; ma hora per le continue molestie che ricevano per il continuo tributo intolerabile, mi do a credere che siano meno quantità, mentre di giorno in giorno le genti di questa provincia in aliene parti si portano.[a] Parocco il P. Fr. Francesco Antonio Renzi da Stipide, d'età 35 anni in circa, che menando vita si relassata, sono necessitato per salute dell'anima, come per honore della religione cattolica, far consapevole l'Ecc.ze Loro delle sue male qualità.

[Ezután részletesen elmondja, hogy Renzi az elmúlt évben összeveszett két kutnári úrral a Wolf családból, akik a vajda titkárának, Andreas Wolfnak rokonai, s kiközösítette őket az egyházból. Neki, Pilutiónak kellett Kutnárba mennie, hogy elsimítsa a botrányt, Renzi azonban nem jelent meg, hiába hívatta. Többek kérésére akkor megbocsájtott neki, de azóta is lehetetlenül viselkedik: egy Konstantinápolyban élő kálvinistával üzletel, csempészúton hozzák onnan az árut Jászvásárra, ami, ha fülébe jut a vajdának, halálbüntetéssel jár. Azt javasolja, hogy mielőtt teljesen lejáratná a Hitterjesztés Szent Kongregációját, helyezzék őt el Moldvából. Mivel az ő, Pilutio, utasításainak nem engedelmeskedik, a lengyelországi pápai nunciusnak (Pallavicini bíborosnak) kellene őt valamilyen csellel magához hívatni; a nuncius egyébként jól ismeri őt még lengyelországi viselt dolgai miatt.] In Jassi vi sono paramenti et 3 campane.

Galaz: Città nella riva del Danubio; chiesa di legno coperta all'italiana per industria del padre;[2] vi sono tre altari, bene adornata si de figure, come de paramenti, casa con tutte le commodità necessarie ad un povero religioso

[a] BIANU az ezután következő részt kihagyta és csak Galac leírásával folytatta.

[1] Opizio Pallavicini

[2] Antonio Rossi da Mondaino

con orto fatto al tempo del padre; ha tre vigne, due comprate dal padre, vi sono due campane. Cattolici permanenti vi sono tre case, che con mercanti ed altri ascenderanno a trent'anime, servendo il padre a quei poveri cattolici, che si ritrovano in Ebrail e a Baba,[3] che sono mercanti ragusei. Paroco il P. Missionario Giovanni Battista del Monte d'anni 51, havendo vent'anni servito in queste parti[4] con ogni decoro, et acclamato da popoli, essendo capace di quattro lingue: valacha, ungara, greca e turca, essendo di si bone qualità, che anco da propri Turchi viene amato. Stimarei bene che detto padre fosse aggratiato di qualche carica, tanto più che li suoi meriti, bontà, virtù e nascità lo rendono capace.

Baia: Chiesa di pietra con cinque altari, paramenti di diversi colori, calice d'argento, croce di valuta 60 scudi, tre campane, haveva 9 vigne, adesso tre se ne coltivano; 23 case, ma intendo ch'il popolo sia fuggito nei monti. Paroco il padre missionario Giovanni Battista Volpone da Fiorentino di 50 anni, religioso d'ottime qualità.

Socciaua:[5] Vi è solo un homo, vi è chiesa di pietra, paramenti necessarii, calice e croce d'argento, una campana. Ha diece vigne, il popolo di Cotinare le tiene.

Nempsi:[6] Chiesa di legno, due campane, paramenti, calice e croce d'argento, non vi è nessun homo, che habbia moglie, e vi saranno tra 15 anime; ha una vigna abbandonata.

Saboiani: Chiesa di pietra con un altare, paramenti necessarii ad un sacerdote per celebrare. Calice non ha, havendoli io imprestato, una campana. Non vi è nessuno.

Tomasciani:[7] La chiesa di legno rovinata, vi è una campana homini non sono.

Neghani:[8] Anco tutti ha fuggiti, solo a Rechiteni[9] sono restati intorno a 30 case, dove risiede il P. Fr. Francesco Antonio da Cremona, e va celebrare a Saboiani.

Roman: Chiesa di legno, non vi è nessun cattolico, paramenti, croce, campana sono in Cotinare, ha 6 vigne, li Cotinari le tengono.

Vs[10]: Chiesa di legno con due campane, un altare con suoi paramenti, un calice, una vigna abbandonata, vi erano 40 case, hora intendo che molti fuggano; non vi è sacerdote, vi stava il P. Fr. Francesco Antonio Renzi da Stipiti, e senza mia saputa ha lasciato quel popolo e se n'è andato a Jassi.

Barlatte: Chiesa di legno con due campane, un altare con paramenti necessarii, calice e case de cattolici diece.

[3] Braila és Babadag
[4] Értsd: Moldvában és Havasalföldén
[5] Suceava (Szucsava)
[6] Nemc
[7] Tămăşani (Tamásfalva)
[8] A felsorolás földrajzi sorrendjéből következtetve, valószínűleg Szteckófalva
[9] Răchiteni (Domafalva)
[10] Husz

Nella valle di Barlatte e di Falcino,[11] da 30 anni, ch'io sono in queste parti non ho mai inteso, che vi siano stati cattolici, e quest'anno passato ci passai per Falcino, ci trovai solo un mercante Raguseo di passaggio, si che chi ha scritto a monsignore nuntio, ha scritto il falso.

Tatrus: Chiesa di pietra con due campane, paramenti necessarii, calice ordinario. Croce d'argento, un vigna abbandonata. 10 case di cattolici hora ritornati dalle selve.

Staneste: 12 case.

Maneste, Bano, Fontanelle:[12] tutti fuggiti.

In Trebes vi erano 40 case, adesso tutti fuggiti.

In Amagia:[13] Chiesa di legno, una campana, vi sono due case.

Cotinare: Tre chiese di pietra, la principale con un'altra, l'anno passato furno arse con le campane, la principale però adesso di novo si fabrica; la terza chiesa fu fatta dal Sig. Francesco beatae memoriae fratello del Sig. Gregorio e del Sig. Giovanni Alcyreii[14] per darla alli padri giesuiti, ma Msig. Parcivik[15] e il Sig. Don Giovanni Battista Berkuz ostorno, et non permisero. Nella chiesa di Cotinare vi sono molti paramenti, calici, croci et mostranze d'argento, havera più di 30 vigne, tutte passano per mano del Sig. Giorgio Wolff e di Mattia, fratello del Sig. Don Giovanni Battista Berckuz, e con li denari della chiesa fanno mercantie. Paroco il Sig. Don Giovanni Battista Berckuz, vi è anco un padre giesuita, similmente in Jass vi è un padre giesuita, questi dui padri sono padri essemplari, e di bona vita.

In Ciuberciuk[16] vi sono assai cattolici, il sacerdote non puole mantenersi. Il P. Paolo giesuita[17] è andato in Tartaria con un ambasciador polacco, l'ho pregato che passando di la veda di battezzare, e confessare quel popolo.

Foroano: Strappati di nessun valore sono i paramenti, calice, croce, due campane. Vi erano quest'anno passato più di 100 case, ed hora non vi saranno 60, e stanno fuggitivi nelle selve. Il P. Antonio Giorgini, mio cappellano gli va a servire, ed è lontano di Baccovia mezza giornata. Iddio sa quanto s'affaticha, che molte volte va a piedi a confessarli.

In Baccovia non vi è chiesa, e ne casa, celebro in una stanza di legno dove si faceva la cucina, paramenti tutti vecchi, i boni e tutte le cose di Msig. Parcivik Marco, suo nepote l'ha transportate al convento di Ciuck de padri zoccolanti; vi cono tre campana, dui calici, uno rotto; vigne desolate, ha il vescovato solo una vigna in Foroano, ma credo, che anco quella sara abbandonata, poi che voglione tutti fuggire. Doppo la morte del P. Stefano[18] fu

[11] Fălciu falu Barládtól keletre, a Prut partján. Barlád patak van, de Fălciu nevű nincs.

[12] Mănești (Mánfalva); Bano: nem tudtuk azonosítani; Fântanele (Hidegkút)

[13] Amagei (Amadzsej)

[14] Valószínűleg a Wolf rokonság tagjairól van szó.

[15] Petrus Parčević

[16] Csöbörcsök

[17] Föltehetően Beke Pál jezsuitára gondol, aki 1644-ben járt Csöbörcsökön. (Ld. *Iratok* 56. sz.)

[18] Taploczai István

qui un certo P. Giovanni Caioni zoccolante,[19] in tre mesi porto via tutti li utensilii di casa, vende animali, conforme potranno vedere dalla fede di questa cittè. In che miseria io qui stia con il P. Fr. Antonio Giorgini, mio càpellano, nessuno lo credarebbe, ch'alle volte ne meno un pezzo di pane di miglio havemo da mangiare. Nella città vi sono da dieci homini e nella selva da 20, e il detto P. Giorgini è veramente missionario, che sta in continuo moto in servitio dell'anime, che però supplico l'Em.ze Loro a favorirlo del decreto del magistero, acciò possa con maggiore fervore a servir a quest' anime.

Mando a monsignore nuntio la fede di questa città[b)] di quel che Don Giovanni Battista Berckuz ha dissipato. E qui senza più tediarle riverentemente le bacio le sacre porpore. Baccovia, 10 luglio 1682.

Dell'Eminenze Vostre

humilissimo, devotissimo et obligatissimo
servo
F. Vito archivescovo di Marcianopoli.

127.

1683. július 19., Jászvásár

JAKUB FRANCISZEK DŁUSKI BÁKÓI PÜSPÖK LEVELE CARLO BARBERINI BÍBOROSNAK, LENGYELORSZÁG VATIKÁNI PROTEKTORÁNAK

AZ IRAT: *A:* BV Cod. Barberini Lat. LXXVII. 26. (6647), Fol. 165–166. (Végig s.k.)

NYOMTATOTT KIADÁSA: FILITTI: *Arch. Vat.* I. CXXVI. sz., 124–127.

TARTALMA: *Megtapasztalta, milyen nehéz Moldvában püspöknek lenni, ahol csekély a hitélet, sok a tennivaló, állandóak a veszedelmek és zűrzavarok. Jelenleg 4 olyan helység van, ahol pap lakhat: Kutnár, Jászvásár, Galac és Moldvabánya. Ehhez a továbbiak járulnak akkor, ha lakosaik visszatérnek: Bákó, Tatros, Husz, Barlád. Az alábbi helységekben templom van, de nincsenek hívek: Szucsava, Hidegkút, Nemc, Románvásár, Forrófalva. A templomok elhagyatva állnak: Mánfalva, Vászló és még másik három. Jelenleg van 5 pap, 4 misszionárius, továbbá egy világi Kutnárban, egy másik világi ő* [*Dłuski*] *mellette, akit a nagyböjtben szentelt fel, és egy konventuális szubdiakonus. Ha bekövetkezik végre a béke és a keresztények győzelme – amire kedvező jelek utalnak, mert az Ég tűzcsóvát küldött a török seregre, ez felrobbantotta a puskaporos raktárt és sok ezer törököt elpusztított; a lengyelek a moszkovitákkal egyesülve már Moldva határánál vannak – sok temp-*

b) BIANU az innen a keltezésig terjedő részt kihagyta.

19 Kájoni János

lom lesz és sok hívő. Ehhez azonban először rendet kell csinálni az országban; meg kellene szüntetni a prefektusi tisztet és püspöki fennhatóság alá rendelni az országot, ahogy ez 19 év után most megtörtént, mert korábban az adminisztrátorok teljesen tönkretették a bákói templomot és a püspökséget is. (A néhai Vito Pilutio káplánjával, Antonio Torre-val elüldözte a püspöki székhely híveit, jószágait, ingóságait elvitte, egy harangot Erdélyben eladott egy bizonyos Sando János nemesnek). Ha csak ő intézkedhet, akkor majd rendet teremt a hét vagy kilenc templom körül, amire most nincs mód, mivel a misszionáriusok nem tartoznak a püspök fennhatósága alá, sőt egyesek azt állítják, nekik is ugyanannyi joguk van, mint a püspöknek. Karácsonykor Torre atyát misézni küldte egy városba, saját lován; de nemcsak, hogy nem volt hajlandó elmenni, hanem összetörte az ostyákat, úgyhogy újakat kellett készíteni az összegyűltek nagy megbotránkozására. Vannak, akik jól viselkednek, különösen Giovanni Battista del Monte Galacon, aki szerény életével jó példát ad mindenkinek. Felhatalmazást kér 1. a misszionáriusok feletti fennhatóságra; 2. Szükség esetén soronkívüli fölszentelésekhez; 3. főpapi hatalma gyakorlásához a környező tartományokban, így Podóliában, Tatárországban, Havasalföldén és Erdélyben, melyek valaha a moldvai püspök fennhatósága alá tartoztak; 4. szent olaj fölszentelésére nagycsütörtökön kívül is, 3 vagy 4 pappal együtt, mivel a távoleső plébániákra különben nem érnek vissza húsvétra; 5. ha a Szent Kongregáció nehéznek találná a prefektusi tiszt megszüntetését, legalább az ő működése idejére ruházza rá; 6. sok felszentelendő templom és hordozható oltár van; az ereklyéket kéri küldjék a varsói nunciusnak.

Bevezetés

A Jakub Gorecki halálával (1678.) megüresedett bákói püspöki székbe a Szentszék 1681. december 22-én, a lengyel király kérésére, Jakub Franciszek Dłuski konventuális ferences szerzetest nevezte ki. (FILITTI: *Arch. Vat.* I. CXIX. sz., 116.) Dłuski a püspöki esküt 1682. augusztus 27-én Varsóban tette le Pallavicini efezusi püspök, a lengyelországi pápai nuncius kezébe, miután felolvasták előtte VII. Sándor pápa 1662. évi decretumát a bákói püspök kötelességeiről. (A pápai dekrétumra ld. 547. l.; az eskü és Pallavicini nuncius igazoló írása: APF SC Moldavia Vol. 2, Fol. 123.)

Az immár fölszentelt püspök 1682. november 26-án jelentette Carlo Barberini bíborosnak – aki a Szentszéknél a „Protector Poloniae" tisztséget viselte 1681 óta – hogy november 8-án megérkezett Moldvába, de a székesegyházat rombadöntötte az árvíz, így egy konyhában misézik. (FILITTI: *Arch. Vat.* I. CXXV. sz., 123–124.)

Vito Pilutio marcianopolisi érsek, Moldva pápai vikáriusa, aki 1678 óta kormányozta a püspök nélküli egyházmegyét, félévvel később így számolt be Brassóból Dłuski püspök érkezéséről, az áradásról és az azt követő eseményekről a Hitterjesztés Szent Kongregációjának: Az elmúlt decemberben[!] megérkezett Bákóba Dłuski, az új püspök, akinek írás ellenében átadta a püspökséget és kevés javait, Giovanni Battista Volponi és Antonio Giorgini jelenlétében. Azonnal útnak akart indulni Itáliába, de kifogyott a pénze, s a nagy havazások és jég miatt csak idáig, Brassóig jutott; mindaddig itt is fog maradni, amíg kedvezőbb körülmények lehetővé nem teszik az utazást. Az utóbbi idők őt ért megpróbáltatásai leírhatatlanok; a püspök érkezése előtt fizetett 60 scudi adót, de alighogy Lengyelországba utazott (hogy Dluskit Varsóból Moldvába kísérje) a végrehajtók újabb adókat követelve Bákóra támadtak, Giorgini pátert börtönbe vetették és megbotozták. Hogy kiszabadítsa, elzálogosította azt a kelyhet és keresztet, amit a néhai »San Conte canonico Marescotti« adott neki; a végrehajtók azonban utána mentek házához, elvitték lovait is az istállóból, csak ezután engedték ki Giorginit. Húsvét után, nem lévén már miből

élnie, írt az Erdélyben tartózkodó Bonaventura Guerrini da Todinak, aki ott az esztelneki új szeminárium alapításán munkálkodik, s kérte őt, jöjjön segítségére és vigye magával Erdélybe. Hívására Guerrini atya csakhamar Bákóba érkezett, majd Apafi fejedelem engedélyével hárman, ő, Guerrini és Giorgini elindultak. Így lényegében mindenükből kifosztva érkeztek Erdélybe, ahol Guerrini a fejedelemhez ment, ők pedig Brassóba jöttek. (1683. június 9. ALF SC Vol. 488, Fol. 84–87.)

[Címzés a levél külzetén:] Al Em.ze Sua Prottetore di Polonia.

Eminentissimo e Reverendissimo Signor, Signor e Padrone
mio Colendissimo.

Adesso veramente conosco che cosa sia esser vescovo di Moldavia dove è poca fede, afari molti, pericoli continovi, tribulationi infinite. Luoghi dove possono viver adesso sacerdoti sono 4, cioè, Kutnarium, Iassi, Galatz e Baia. Altri sono cinque quando tornano i populi, ciò Bacchovia, Totrus, Hus, Barlad.[1] Altri dove sono le chiese ma nessuno catholico, sono Soczava, Fonteni,[2] Nemo,[3] Roman, Foruan.[4] Altri dove chiese sono desolate sono Moniest,[5] Vaslui, cum aliis tribus. I sacerdoti sono attualmente 5, missionari 4, et un secolare in Kutnar,[6] et un altro secolare appresso di me il quale ordinai quaresima passata,[7] et un subdiacono frate conventuale.[8] Quando poi si compiacerà Sua Divina Maestà conceder la pace e vittorio ai catholici[9] (la quale se comincio segnalatamente, perchè oltro 7 combatimenti particolari con vittoria di nostri il Cielo stesso mandò una saetta di fuoco nel esercito turchesco, la quale acendendo la polve de munitione, ammazzo molte migliaia di Turchi. I signori Polachi poi già uniti con in Moschoviti già sono nei confini di Moldavia, la quale adesso fuge dove puole) sarano e chiese molte e popoli molti. Ma se la Sacra Congregatione de Propaganda vole veramente la propagatione in questa provincia, bisogna che prima faci buon ordine, qui est anima rerum, cioè levi di qua il nome di prefetto il quale stando sempre fuor di provincia, non ha altre che'l nome, e faci governar la Chiesa come si deve da un vescovo, mentre già è fatto dopo 19 anni, perchè altro nei tempi dei administratori i quali guastorno totalmente e la chiesa di Bachovia e'l vescovato (e finalmente il passato Msig. Vito,[10] co'l suo capellano, Fra Antonio Torre,[11] il quale dissipo tutti i sudditi della villa vescovale con le grandissime oppressioni, e tanto bestiame,

[1] A kézirat öt helységről beszél, de csak négyet nevez meg.
[2] Făntănele (Hidegkút)
[3] Nemc
[4] Foroian (Forrófalva)
[5] Măneşti (Mánfalva)
[6] Johannes Baptista Berkuce
[7] Nem tudjuk a nevét.
[8] Az ő nevét sem tudjuk.
[9] Értsd: a keresztények
[10] Vito Pilutio
[11] Antonio Giorgini da Torre

quanto l'altre robe di case et anco della chiesa, perchè una campana portò in Transiluania, e le vende con trenta piastre e lo sacchi di grano a un certo nobile chiamato Sandò Ianus,[12] la quale ho visto nel campanile della chiesa sua); altro è adesso quando co'l aiuto di Dio et assistenza dello Spiritu Santissimo sarei bastante a governar queste sette a nove chiese co'l pace e l'ordine, perchè adesso non se puo, essendo i padri missionari esenti dalla obbedienza del vescovo . Uno dice che son con tanta autorità come tu, l'altro a dispetto tuo volo star qui, basta non ti posso spiegare i spropositi e confusioni, quali ho patito principalmente dal detto P. Antonio Torre il sta adesso in Transilvania co'l suo arcivescovo.

In giorno del Natale lo mandai a una villa grande una legha tudesca distante per celebrar la messa a quei populi co'l mio cavallo, il medemo P. Torre, ma non solamente non volse andare, ma immediatamente avanti la messa mi rupe tutte l'ostie, si che son stato necessitato spoliarmi e far di novo fare l'ostie, con grandissimo scandalo di gente in tanta festa radunata; lascio i miei digusti; ;ci è un altro ma dopo l'admonitione s'accorse; I altri sono boni, e principalmente in Galatz Fra Giovanni Battista de Monte il quale veramente degno d'ogni rispetto, perchè ha fatto molte cose bone a quella chesa e luogo, con la vita e modestia religiosa al populo edificatione.

Adesso supplico l'altre gratie farmi mandare, come 1° le facoltà conceder solite ai missionari, 2. Ordinandi aliquando extra tempora juxta necessitatem seu commoditatem ecclesiae. 3. Exercendi pontificalia in provinciis adjacentibus, idem in Podolia, Tartaria, Transalpina et Transilvania semper ante ab episcopis et administratoribus Moldaviae administrata.[13] 4. Conficiendi olea sacra extra Coenam Domini, et cum tribus vel 4 sacerdotibus, quia ecclesiae sunt distantes, multum non possunt sacerdotes redire pro Paschale ad suas ecclesias. 5. Si durum videtur Sacrae Congregationi tollere nomen praefecti hinc, adjungat illud episcopo, saltem pro hac vice, nam in posterum non curo dummodo meo tempore fiat ordo. 6° Sunt et erunt multae ecclesiae consecrandae et portatilia, reliquias sanctas transmittere dignetur ad illustrissimum nuntium Varsaviam. Queste dunque gratie chiedo dalla Sancta Madre e dalla Vestra Eminenza, a cui facendo profondissimo inchino le baccio riverentemente la sacra Porpora. Iassi, 19 Luglio 1683.

Di Vostra Eminenza

Umilissimo et obligatissimo servitore

F. Giacomo Dluski
vescovo di Moldavia

[12] Talán Sándor János.

[13] Ez teljes tévedés. Sem Erdély, sem a többi említett ország nem tartozott sohasem a moldvai püspök alá; éppen ellenkezőleg, Moldva és Havasalföld tartozott egyidőben a magyarországi katolikus egyházszervezethez.

Megjegyzés

A fenti levél után nem csodálkozhatunk rajta, hogy a Moldvába visszatérő Vito Pilutio (aki mint hosszú időn át a moldvai misszió prefektusa, a misszionáriusok véleményét képviselte) és Dłuski püspök közt a viszony rossz volt, sőt hova-tovább ellenségessé vált. Kölcsönös vádaskodásaik arra késztették a Hitterjesztés Szent Kongregációját, hogy Pallavicini kardinálist, a lengyelországi pápai nunciust 1687 elején megbízzák a vádak tisztázásával. A nuncius – jelezve, hogy információkat kell beszereznie – 1687. április 13-án Ilyvóból azt jelentette, hogy Cantacusino Dumitrasco moldvai vajda azt a kívánságát fejezte ki: Dłuski püspök vonuljon vissza Lengyelországba, s az egyházmegye kormányzását Pilutio vegye át. (CĂLINESCU: *Alcuni missionari* XXXVI. sz., 138.)

Intézkedésre azonban már nem került sor. Pilutio halála ugyanis lezárta az ügyet.

128.

[1686 vége]

VITO PILUTIO DA VIGNANELLO MARCIANOPOLISI ÉRSEKNEK, MOLDVA APOSTOLI VIKÁRIUSÁNAK JELENTÉSE [A HITTERJESZTÉS SZENT KONGREGÁCIÓJÁNAK]

AZ IRAT: *A:* APF SC Moldavia Vol. 1, Fol. 94–95. (Végig s.k.)

NYOMTATOTT KIADÁSA: CĂLINESCU: *Alcuni missicnari* XXXIX. sz., 140–150. (Călinescu által becsült keltezése: 1687 körül. Vito Pilutio írását nem ismerte fel.)

TARTALMA. *Moldva szinte teljesen elpusztult. Kutnár, Moldvabánya, Tergoformoso*[*?*], *Szeretvásár, Szucsava, Bottesciana*[*?*], *Románvásár, Bákó, Barlád, Sztánfalva*[*?*], *Husz, Vászló*[*?*], *Szabófalva kihalt, lakossága Erdélybe és Lengyelországba menekült, egyedül Jászvásáron, Forrófalván, Tatroson és Galacon maradt kevés katolikus; ha béke lesz, és három évig nem kell adót fizetni, az emberek visszajönnek, sőt Erdélyből is jönnek majd, mert a föld termékeny. A papok elmenekültek, elsőnek a jezsuiták. Johannes Baptista Berkuce, Giovanni Battista Volponi, Rossi da Monte Leone és Giontoli di Assisi Erdélyben vannak; Valentini és Domenicus Capra Kutnárból, Peter Gross, Joachim Wolf és Jacobus Capra Moldvabányáról Lengyelországban tartózkodnak. Pallavicini bíboros* [*a lengyelországi pápai nuncius*] *P. Cremona prefektust Lutioli és Renzi páterrel visszaküldte Moldvába; Renzinek hat hónapot adott a visszatérésre, úgy hírlik most Ilyvóban van. Lutioli páter négy hétig Forrófalván volt, de nem volt mit ennie, így eltávozott; Giorgini páter Galacon volt, úgy hírlik, Törökországba menekült. Ha a tartományban rend lesz, a Szent Kongregáció elrendelhetné, hogy Joannes Baptista Berkuce, Valentini és Joachim* [*Wolf*] *Moldvában maradjanak; a kevés alamizsnából és szőleik jövedelméből fenn tudnák magukat tartani. Huszon a tatárok a templom minden fölszerelését elrabolták, Moldvabánya templomi fölszerelését Volponi páter megőrzésre Erdélybe vitte, Barládról a gondnok szintén. A havasalföldi vajda hajlik a császár felé, ő* [*Pilutio*] *erről több-*

ször beszélt fivérével, Konstantinnal; a moldvai vajda fia túszként van a szultánnál, ahogy sógora és egyéb főurak is. A havasalföldi vajda azt javasolta a lengyel királynak, hogy ha Kamenecet vissza akarja szerezni, meg kell akadályozni az élelmiszer-utánpótlást; ehhez pedig egész Moldvát el kell pusztítani, mert az élelmiszert Moldván át viszik oda. Angelini atya Varsóban van, nagy nyomorban, szeretne Itáliába visszatérni, a Kongregáció támogatását kéri.

Bevezetés

Az 1672-ben kitört lengyel–török háború egy évtizedre hadszíntérré tette Moldvát. A török–tatár, a másik oldalon a lengyel–kozák csapatok harcai közepette az ország szinte teljesen elpusztult. A misszionáriusi jelentések megdöbbentő képet rajzolnak erről a pusztulásról. Aki tehette menekült a hegyekbe, sokan a szomszédos országokba. A misszionáriusok nagy része Erdélybe futott.

Moldvabányáról jelentkezett Giovanni Battista Volponi 1685. december 1-én. Jelentésében elmondja, hogy 1684. júniusban a tatárok megrohanták a mezővárost, sok embert megöltek, másokat rabságba hurcoltak, neki sikerült a lakosság egy részével az erdőbe menekülnie. Öt hétig bujdostak, mire visszakerültek. Egy rablóbanda a templomban elrejtett ezüst keresztet és a kegyszereket, a falusiak minden megmaradt holmiját elvitte. 1685-ben a lengyel hadseregben harcoló ötszáz kozák katona fellázadt, fél Moldvát tönkretették. Moldvabányáról is elvitték, amit csak találtak. Azt tanácsolja a népnek, meneküljenek Erdélybe, ő is velük megy, nyomorúságukban nem hagyja el őket. (CĂLINESCU: *Altre notizie* CXXVIII. sz.. 456.)

1687. január 15-én már Erdélyből jelentkezik Volponi. Elmondja, hogy egy újabb tatár támadás elől megint a Moldvabánya körüli erdőkbe futottak, majd több hónapi bujdosás után, amikor már semmi élelmük sem volt, Erdélybe húzódtak, ahol faluról falura járva koldultak. Őt végül a Kornis család fogadta be, több más moldvai katolikussal. Moldvabányán, Szucsaván és Nemcen a templomnak és a házaknak is csak a puszta falai maradtak. Várja, hogy mikor mehet vissza híveivel Moldvába; ha ez nem lehetséges, engedélyt fog kérni az Itáliába való visszatérésre. (CĂLINESCU: *Alcuni missionari* XXXV, sz., 137.)

A csíksomlyói kolostor tagjai már 1685. március 25-én a Szent Kongregációhoz fordultak, elmondva, hogy kolostorukba eddig négy moldvai misszionáriust fogadtak be, akik híveiket elhagyva, hozzájuk menekültek. Utasítsák őket, térjenek vissza állomáshelyükre, ahogy ezt kötelességük parancsolja. (APF SC Ungheria-Transilvania, Vol. 2, Fol. 205.)

1687. június 16-án a galíciai Ilyvóból jelentette Pallavicini bíboros, a lengyelországi pápai nuncius, hogy még a tél elején odaérkezett Lombardi páter, akit a moldvai misszió prefektusává jelöltek ki, együtt Giuseppe Niccolò Lutioli ferencessel, de a háború miatt nem tudtak tovább menni. A tél végén végre nekivágtak az útnak, de a moldvai megpróbáltatásokat nem bírták elviselni, így Lombardi visszatért, Lutioli pedig Vito Pilutióval Erdélybe ment. (CĂLINESCU: *Alcuni missionari* XXXVII. sz., 138–139.)

A moldvai helyzetnek mintegy összefoglalását adja Vito Pilutio alább közölt jelentése. Keltezését abból tudjuk, hogy Mikes Kelemen halálát a levél megírásának évére teszi, ez pedig 1686-ban történt. (NAGY Iván: *Magyarország családai* . . . VII. 476.) Hogy vajon Erdélyben íródott-e a jelentés, vagy 1686-ban Pilutiónak sikerült eljutnia Itáliába, s Rómában vetette papírra összefoglalását, nem tudjuk.

La provincia di Moldauia è quasi distrutta. Kotinare, Baia, Tergoformoso,[1] Tergosireto,[2] Socciaua, Bottesciana,[3] Roman, Baccouia, Barlatte,[4] Stefeneste,[5] Vs,[6] Jaslui,[7] Saboiani, tutte queste città sono abbandonate, gli homini sono fuggiti in Polonia ed in Transiluania, solo in Jas, in Forrano, Tatrus et in Galaz sono rimasti pochi cattolici, e quando sara la pace, e che non si dia tributo per tre anni, non solo ritorneranno quelli, che sono fuggiti, ma ancora andaranno ad habitare molti di Transiluania, perchè è paese fertile ed abbondante d'ogni cosa. I sacerdoti a mio tempo tutti fuggirno, e i primi furno i padri giesuiti, il Sig. Don Giovanni Battista Berckuze, il P. Giovanni Battista Volpone da Fiorentino, il P. Rossi da Monte Leone, il P. Giontoli di Assisi stanno in Transiluania, il Sig. Don Valentino da Kotinare,[8] il Sig. Domenico Capra pure da Kotinare, il Sig. Don Pietro Gros, il Sig. Don Joachimo Volf ed il Sig. Don Giacomo Capra de Baia dimorano in Polonia. L'Em. Cardinale Pallauicino rimando il P. Cremona[9] prefetto con il P. Luccioli[10] e il P. Renzi; al detto P. Renzi gli diede tempo sei mesi a ritornare, ed hora, intendo, si ritrovi in Leopoli. Il P. Luccioli stette quattro settimane in Foroano, e perchè non haveva da mangiare, fu forzato di partire. Il P. Giorgini stava in Galaz, mi vien referito, che sia fuggito in Turchia. Quando sara agiustata la provincia, la Sagra Congregatione potrebbe sforzare il Sig. Don Giovanni Battista Berckuze, il Sig. Don Valentino e il Sig. Joachimo[11] di stare in Moldauia, che hanno mangiato il pane della Sagra Congregatione e questi con quella poca elemosina, che dara la chiesa, e quel che haveranno, dalle loro vigne, potranno mantenersi, senza dar aggravio alla Sagra Congregatione.

In Us li Tartari hanno pigliato tutte le robbe della chiesa, li paramenti della Baia, il P. Volpone l'ha portati a conservare in Transiluania, e quelli di Barlatte l'offitiale della chiesa l'ha portati seco pure in Transiluania.

[A következőkben részletesen ismerteti az erdélyi katolikusok helyzetét.]

Il principe di Valachia è molto inclinato all'imperatore,[12] ed io più volte circa a questo ho discorso con il suo fratello Costantino, quello di Moldauia[13] ha il suo figliolo in ostaggio appresso il Gran Turco, come anch'il

[1] Nem tudtuk azonosítani
[2] Tirgul Siret (Szeretvásár)
[3] Nem tudtuk azonosítani
[4] Barlád
[5] Talán Stăneşte (Sztánfalva)
[6] Husz
[7] Talán Vaslui (Vászló)
[8] Talán Franciscus Valentini
[9] Antonio Brunacci da Cremona
[10] Giuseppe Lutioli (a kiszemelt prefektus)
[11] Joachim Wolf
[12] A vajda: Cantacuzino Serbán; a császár: I. Lipót
[13] Cantemir Konstantin

suo cognato, ed altri signori. Discorsi con il Re di Polonia[14] e gli dissi, se vuole reaquistare Caminez, è necessario di impedire le vettovaglie, e per impedirle bisogna distruggere tutta la Moldauia che la vettovaglia viene da Valachia e passa per la Moldauia.

Il P. Angelini si ritrova in Varsavia con grandissima miseria, e vorebbe ritornare in Italia che però supplica la Sacra Congregatione di qualche sossidio.

129.

[1692. eleje, Róma]

JOANNES BAPTISTA BERKUCE MISSZIONÁRIUS VÁLASZAI A HITTERJESZTÉS SZENT KONGREGÁCIÓJA ÁLTAL ÖSSZEÁLLÍTOTT KÉRDŐÍVRE

AZ IRAT: *A:* APF SOCG Vol. 513. Fol. 454–462. (Valószínűleg a Hitterjesztés Szent Kongregációja kancelláriáján készült tisztázat; sem aláírása, sem címzése nincs.) – *G:* U.o. Fol. 451–452. (A Szent Kongregáció kancelláriáján készült „Sommario".)

TARTALMA: *9. Templomai plébániatemplomok, plébánosok hiányában misszionáriusok szolgálnak bennük, ahol azonban veszélyesebb a helyzet, oda nem szívesen mennek, így Csöbörcsökre, Huszra, Barládra. Csöbörcsök törökök által megszállt területen van, környékén tatárok laknak, akik engedélyeznék pap jövetelét, 200-nál több katolikus; néhány hónapig egy jezsuita volt velük, később egy misszionárius ugyanennyi ideig; most senkijük sincs, csak egy magyar kántor, aki laikus létére papi funkciókat tölt be, de vannak 20 évesek is megkereszteletlenül. Alkalomadtán Kutnárba, hozzá is eljárnak kereszteltetni. Noha a skizmatikus vláhokkal vegyesen laknak, nem engedik, hogy az ő papjuk keresztelje meg őket. Beszélnek románul, magyarul, ez utóbbi a nemzetiségük, törökül és tatárul. 11. A katolikus vallásgyakorlat mindenütt megengedett, ahol katolikusok vannak. 13. Tíz évvel ezelőtt Moldvában mintegy 10 000 katolikus volt, most Moldvában és Havasalföldén együtt alig lehet 3 000. 15. A katolikus püspök székhelye Bákón van, itt temploma, háza, jószága, szőleje, malma volt, amiből fenntartotta magát; a lakosok nagyrésze elmenekült, mindeddig nem tértek vissza; a malmot, templomot, házat és kertet elsodorta a Beszterce patak áradása; a mostani püspök lengyel, épített egy kis kápolnát, azelőtt egyik magyar istállójában misézett; egy szakadár vallású bojár engedett át neki egy házacskát, ott lakik; a lengyel király biztosított számára a határon néhány plébániát, ezekből megélhetne, de nincs kivel kezeltesse; idegen volta miatt a nép nem szereti, a szakadárok is szidalmazzák, hogy nem tud rendet csinálni. 27. A katolikusok a római rítust követik, törvénytisztelők, istenfélők, buzgók. 32. A templomok száma 25 vagy 26 volt.* [32.1.] *Szeretvásár: nagy kőtemploma ma már csak rom; egykor számos katolikus lakta, de a zsarnok Stefano*

[14] Sobieski János

Belikine vajda közülük sokakat megölt vagy áttérésre kényszerített. [32.2.] *Szucsava: itt is sok katolikus volt, később már csak három–négy család, ma senki; nagy kötemplomát lengyelek építették; a teteje leégett, a kutnáriak újraépíttették, ők és Volponi missszionárius páter gondozták.* [32.3.] *Moldvabánya: tíz éve még sok katolikus volt, 25-nél több ház; kőtemploma, amelyet Margit fejedelemasszony építtetett, leégett, papja nincs.* [32.4.] *Nemc: a hajdani sok katolikusból 5–6 család maradt; fatemplomában azelőtt Volponi páter szolgált, most lengyelek kezén van, a templomi felszerelés eltűnt.* [32.5.] *Kutnár: népes lakossága volt, jól kézben tartott, buzgó népe, egy nagy kőtemploma van és két kisebb, előbbi Margit fejedelemasszony alapítása. Még a háborús menekülés előtt leégett, nagy költséggel építették újjá; a főtemplom Mária Mennybemenetelének, a két kisebb Szent Orbán pápának és Szent Lőrincnek van szentelve; utóbbinak ő* [*Berkuce*] *volt a papja, jövedelme szőleiből eredt, melyet a nép művelt meg; szép felszerelése is volt a templomnak ezt a csíksomlyói kolostorba menekítették; a nép 9–10 éve már hogy elszéledt, minden elpusztult.* [32.6.] *Herló: néhány katolikus család maradt, sokakat megöltek, mások elmenekültek; a Szent István királynak szentelt templomból csak a falak maradtak.* [32.7.] *Jászvásár: csak 13 vagy 15 katolikus család maradt; sokféle nemzetiségű lakója van, de* [*a katolikusok*] *zömben magyarok; (kétfajta katolikus él Moldvában: szászok és magyarok; előbbiek már elhagyták nyelvüket, az utóbbiak tartják); fatemploma leégett, de újra építették. Ő ezüst misekelyhet ajándékozott nekik; valaha jezsuiták voltak itt, akkor elég jól mentek a dolgok, most egy missszionárius, de a régi jövedelmek már hiányoznak, mert a szőlőket nem művelik.* [32.8.] *Husz: a számos katolikus házból vagy 15 maradt, az emberek szőlők, erdők szélén élnek, mert a város a törökök és tatárok útvonalában fekszik; fatemplomuk van, papjuk 14 éve nincs, fekvése miatt nem jön ide senki; volt korábban egy missszionáriusuk, de most teljesen elhagyatva élnek, miséhez soha nem jutnak.* [32.9.] *Barlád: kereskedőváros, örmények is lakják, a katolikus templom a városon kívül van, 3–4 család maradt itt, papjuk nincs, egy magyar kántor énekli el ünnepnapokon a pap officiumát.* [32.10.] *Galac: török vámhely, 3 vagy 4 katolikus ház, vályog templom, fenntartására két szőlővel és néhány bolttal; egy missszionárius szolgált itt, de nem voltak vele megelégedve* [32.11] *Focsani: örmények és 2–3 Kutnárból idemenekült* [*katolikus*] *család.* [32.12.] *Tatros: korábban magyar falu volt, egy hajdani nagy templom falai láthatók; egy dombon Kozma és Damjánnak szentelt kápolna, ahova pünkösdkor sok nép gyűlik össze, köztük sok szakadár is. Környékén néhány katolikus magyar falu: Mánfalva, Sztánfalva, Gorzafalva, Lukácsfalva, Szalonc, fatemplomokkal; az elmenekült lakosság már visszatért és helyreállította a templomokat, de papjuk nincs; a tatrosi pap nem volt túl jó hírű; most Antonio Giorgini szolgál itt, akit a Szent Kongregáció elmozdított, de ittmaradt. Tatroson kőtemplom van, Margit fejedelemasszony alapította; szőleje van, de nem művelik; most 7–8 háznyi katolikus van, hajdan sokan voltak; az előbbi falvakban és Tatroson mintegy 1000 katolikus lehet.* [32.13.] *Forrófalva: fatemplom, Mária Mennybemenetelének szentelve; lakossága szétszéledt az erdőkben, 4–500-an lehetnek, egy fiatal missszionárius szolgált itt; 4 kutnári család is idemenekült, itt élt a prefektus és egy plébános; az idemenekült kutnáriakat ő* [*Berkuce*] *fölkereste, de a missszionárius féltékeny volt rá.* [32.14.] *Bákó: a püspöki templomot, Margit fejedelemasszony alapítását, elsodorta a Beszterce patak; valaha sok lakosa volt, most a környező helységekkel együtt alig 400.* [32.15.] *Románvásár: katolikus már senki sincs; fatemplomuk volt, a kutnáriak művelték meg szőleit.* [32.16.] *Szabófalva: Margit fejedelemasszony által építtetett kőtemplom; a környező öt falu is idejárt, plébánosuk világi pap volt, missszionáriusai is voltak; fölszerelésük elveszett, a templom összedőlt. A még jelentős számú lakosságra való tekintettel ő* [*Berkuce*] *100*

tallért adott a sajátjából és újraépíttette; a prefektus vállalta, hogy három hetenként misét mond, de három hónaponként sem teszi; 600-ból vagy 45-en visszatértek. [32.17.] *Moldvában négy misszionárius van, az ötödik Giorgini, de nem tartózkodnak állandóan itt, néha Erdélybe mennek alamizsnáért. Idevaló világi pap ő van egyedül, nem idevalósi öt, ketten a Szent Kongregáció alumnusai, három Lengyelországban tanult; hárman Kutnárban vannak, ő a negyedik, ketten Moldvabányán. Ha béke volna és volna miből élni, a helyiek többet tehetnének, mint az idegenek; most azonban minden tönkrement, a szétszéledt, elszegényedett lakosság nem tud papot tartani, a távoli helyek fölkeresésére útiköltség kellene, az sincs. A rendetlenség teljes, a püspököt nem ismerik el, a misszionáriusok egymás között osztogatják a plébániatemplomokat, nincs kedvük a saját környezetükben szolgálni, a katolikusok lelki gondozás nélkül vannak, szakadárokká válnak, vegyes házasságoknál áttérnek; senki nem törődik semmivel, csak a saját érdekét nézi. 74. Tanítók nincsenek, sokan, gyermekek és felnőttek egyaránt, nem ismerik a Miatyánkot, a keresztvetést; soha nem fognak a dolgok rendbe jönni, amig helyi születésű emberek nem vállalják a hivatást, mert az itteniek magyarul beszélnek, magyarul imádkoznak és gyónni is inkább magyarul gyónnak, mint románul.*

Bevezetés

Johannes Baptista Berkuce, 1682-ben Erdélybe ment. Onnan ugyan nem sokkal később visszatérhetett Kutnárra, de hamarosan, most már hívei egy részével újra Erdélybe húzódott, Csíkszékbe, onnan a havasalföldi Bukarestbe, s csak 1690-ben tért vissza. (Szebellébi Bertalan, Erdély apostoli vikáriusának igazolása: APF SOCG Vol. 513, Fol. 201. Andreas Wolf, a havasalföldi vajda titkárának és másoknak igazolása: u.o. Fol. 203–204.) A tatárok és kozákok által elpusztított Moldvában azonban mindennapi élelmét sem tudta megszerezni, működését pedig megbénította az olasz misszionáriusok és a lengyel papok közti áldatlan viszály. Ekkor határozta el, hogy Rómába megy és személyesen kér támogatást a Hitterjesztés Szent Kongregációjától. 1691 nyarán és őszén ajánlóleveleket gyűjtött erdélyi ismerőseitől, kutnári híveitől, sőt a misszió prefektusától, Giovanni Battista Volponitól is. (Az ajánlólevelek: APF SOCG Vol. 513, Fol. 197 + 202–207.) Utazását Dłuski püspök nemcsak engedélyezte, hanem támogatta is. Bákón 1691 november 29-én Lengyelország bíboros protektorához, Carlo Barberinihez írt levelében, miután saját megbízottjának ismeri el Berkucét, és kéri, hogy „az idős pap" szavának adjon mindenben hitelt, elmondja, hogy mi mindent kellett átélnie, mióta püspök. Valójában csak névleges püspök, mert a Szent Kongregáció által kinevezett misszionáriusok semmibe veszik, csakúgy, mint az apostoli vikárius. Nem tudja leváltani a botrányos életű misszionáriusokat, pedig egész sor képzett lengyel világi pap állna rendelkezésére. Teljesen elegendő volna két misszionárius (ahogy jezsuita is csak kettő van az országban), a többi helyére a Lengyelországban várakozó papok kerülhetnének. (APF SOCG Vol. 513, Fol. 453+466.; a Szent Kongregációnak írt levél: u.o. Fol. 199–200.)

Berkuce 1691 végén vagy 1692 elején indulhatott Moldvából és 1692 tavaszán érkezhetett Rómába. Itt írta meg alábbi jelentését, amelyben a Hitterjesztés Szent Kongregációja által még az 1680-as években összeállított kérdőív (ld. 566. l.) pontjaira válaszolva ismerteti a moldvai egyházi helyzetet. Nem mindegyik kérdésre válaszol (a 33–73-ig egyre sem), illetve talán a kevésbé fontos válaszokat a letisztázásnál hagyták ki.

Relatione della Moldauia

[A jelentés első része 8 pontban ismerteti Moldva fekvését, földrajzát, felsorolja halban bővelkedő folyóit; az ország termékeny, de az állandó háborúkban elnéptelenedett és földjei megműveletlenek; kereskedelmi forgalma a háborúk miatt megszakadt. Az ország török fennhatóság alatt van, a súlyos adók miatt a lakosság nagyrésze Lengyelországba, Tatárföldre vagy Erdélybe menekült; a román nyelv hasonlít a latinhoz és az olaszhoz. A katolikus vallásgyakorlat régebben szabad volt, most nagyobbak az ellentétek a görögkeleti szakadárokkal; a templomokban viszont szabad a prédikálás és a katekizálás. Egyházi főhatóság szempontjából az ilyvói katolikus püspökséghez tartoznak, régebben a misszionáriusokat is Lengyelországból küldték.]

9. Ancorche nella Moldavia tutte quelle puoche chiese, che si trovavano, erano parocchiali. Per mancanza delli parochi s'amministravano e'si amministrano dalli missionarii, massime dove il popolo è più colletto, e senza pericolo; ma dove è più necessario, e più discosto, recusano, benchè sia grandissima necessità, come in Ciuberciuk, Hus, Berlat.[1] Ciuberciuk è nella ripa del fiuma Nestro, alias Tiras, occupata dalli Turchi. Intorno vi sono Tartari, a quali si permetterebbe il sacerdote. Sono da 200 anime e più, dove vi fu un giesuita per un mese o due, doppo un missionario per l'istesso spatio. Da sedici anni fu pure un giesuita per opera del re di Polonia fece una passata, confessando quelli che ha potuto; d'all'hora in qua non vi è stato veruno, hanno un cantore ungaro, quale essendo laico fa il ministero del sacerdote, battezza, introduce, benchè si sono trovati di 20 anni non essere battezzati, che poi con l'occasione, uno di quelli è battezzato a Kotnaro, mia parocchia, distante cinque giornate da Ciuberciuk, e per essere mescolati con gli Valacchi scismatici, non permettono esser battezzati da essi. La lingua di questi popoli e la valaccha, ungara, che è nationale, turca e tartare. Questa terra appartiene alla diocesi di Bacovia.

11. Il luogo dove risiede il prencipe di Moldauia è quello di Jasso; l'esercitio si permette per tutto dove si trovano catolici, in alcuni è più sicuro, in altri più pericoloso.

13. Dieci anni fa si poteva specificare il numero delli catolici, adesso tramutati dalli loro luoghi, chi in un altra parte, chi in un altra, non si puo dare piena notitia, se non di quello che appresso seguirà, a quale si potrebbe più incorrere, no vi è, se non a quelli che sono secretarii della lingua polacca o ungara, appresso il prencipe, che i capi che erano in consideratione sono morti, o mancati. Numero delle anime delli cattolici in mio tempo si trovavano 10 mille anime, ma adesso appena saranno 3 mille tra Moldauia e Valacchia, parte sono andati e la maggior parte estinti per quelle rivoluzioni.

15. La residenza del vescovo cattolico è in Baccouia, dove per il passato haveva chiesa, casa, animali, vigne, villa, di dove si poteva mantenere, et haveva anche molini. Gli sudditi della villa episcopale per li aggravii grandi si

[1] Csöbörcsök, Husz, Barlád

sono fuggiti, che sin hora non erano ritornati. Li molini, chiesa, casa e giardino l'ha portato via da fondamenti il fiume Bisticia.[2] Il vescovo, che è polacco, per hora risiedeva.[3] Ha fatto una cappella di fratte che ivi celebra, avanti della quale celebrava in una stalla di un nostro Ungaro cattolico, con confusione nostre et delli altri. Casa non ha propria, se non che un barone scismatico l'ha concessa ad tempore una sua casetta. Il re di Polonia[4] gli ha proviste alcune parocchie nelli confini della Polonia, di dove potrebbe vivere, se si sapesse regolare, e non ha ne prete, ne chierico. Delli suoi portamenti il popolo è poco sodisfatto, come anco per essere d'altra nazione, che non si sa conformare al loro genio; che viene vilipeso da scismatici, e sin da noi stessi persone spirituali. Si vorrebbe metter qualche buon ordine, ma non ha possibilità.

22. Gli cattolici sono tutti del rito latino romano, per altro boni osservanti della legge, timorati di Dio, purchè gli si insegni, credono piamente.

32. Chiese nella Moldauia vi erano 25 o 26.

[32.1.] Anticamente era nella città o terra di Siret, così chiamata, una chiesa grande di pietra; adesso se ne vedono le mura disfatte, dove erano assai cattolici, ma essendovi un prencipe crudele, per nome Stefano Belikine,[5] cioè scortica cane, inimico delli cattolici, ha fatto in diversi luoghi morire molti delli sudditi et altri ribattezzare, che hoggi si vedono li loro discendenti.

[32.2.] Nella città di Sociaua, dove è la metropolitana chiesa delli scismatici, vi erano assai cattolici, quali si sono estinti; nel mio tempo erano restate tre o quattro famiglie, adesso non vi è nessuno; vi è una chiesa grande di pietra, fabricata delli Polacchi, della quale brusato,[6] il tetto fu rifatto da questi popoli di Kotnaro. Era amministrata da un P. Volpone missionario, che adesso è prefetto nella Moldauia, provisto da quei popoli di Cotnaro per ragione che lavoravano alcune vigne restate di quel popolo di Succauia, che ora è in potere de Polacchi.

[32.3.] Baia, distante da Succiauia mezzo giorno buono, avanti dieci anni vi erano molte famiglie di cattolici, vinticinque e più case, dove è una chiesa grande di pietra fatta dalla Principessa Margherita, moglie del Prencipe Alessandro di Moldauia, figlia del prencipe di Transiluania,[7] cattolica, che saranno da 300 e più anni, ove sotto il battisterio è sepolto il suo corpo, dove era paroco il P. Volpone missionario, adesso non vi è nessuno, la chiesa brugiata, vi sono le mura.

[32.4.] Da Baia a Nemci una giornata di viaggio. Prima vi erano assai cattolici, ma poi erano restate da cinque o sei famiglie. La chiesa era di legno,

[2] Bistrica (Beszterce) patak
[3] Jakub Dłuski
[4] III. János (Sobieski)
[5] Az 1551–52-ben uralkodó Rareş István vajda, melléknevén „a kutyanyúzó" (beli-câne). Az itt elmondottakat v.ö. Marcus Bandinus leírásával, 392. l. 78. jegyzet.
[6] Értsd: bruciato
[7] Jó Sándor vajda felesége, Losonczi Margit, az erdélyi vajda lánya

era pure amministrata dal P. Volpone, dove adesso sono Polacchi, le supellettili della chiesa si erano perse.[a]

[32.5.] Da Nemci a Kotnaro una gran giornata di camino. Kotnaro era popolo intiero, bene amministrato, capace, devoto, zelante del suo honore e dell'honore de suoi sacerdoti. Da 40 anni in qua hanno fatto gran riuscita alcuni di loro, studiando in Polonia. In Kotnaro sono tre chiese di pietra, una grande, e bella, che è la parocchiale, et due affiliate. La grande era fatta dalla Prencipessa Margherita, figlia del prencipe di Transiluania; ma poi li popoli di Kotnaro l'hanno ristaurata in una forma bella con la volta, bruciandosi avanti la fuga due anni, cioè due anni prima che noi fossimo fuggiti da Kotnar per le guerre. Si sono fatte spese di mille cinquanta talleri per rifarla. Il titolo della chiesa è l'Assonsione della Beata Vergine, ma tutte queste chiese che sono nella Moldauia si trovano quasi tutte sotto il titolo dell'Assunta. Le due altre affiliate, una è di Sant'Urbano papa martire[8] e l'altra di San Leonardo. Questa chiesa è stata amministrata da me. L'entrata di questa chiesa consisteva in alcune vigne lasciate dalli stessi popoli, che le coltivavano, con che provedevano la chiesa et il suo paroco col suo cantore, di modo che era officiata puntualmente ogni giorno di festa, e si cantavano vesperi, matutino e terzo notturno e messa. Era provista questa chiesa di belli apparamenti, calici, ostensorii, croci, lampade d'argento. Questi paramenti per mezzo mio e diligenza di alcuni nostri non senza pericolo della via l'habbiano collocati in riserva appresso li padri franciscani riformati in Cik[9] nella Transiluania. Da nove e dieci anni in qua non vi si trova alcuni de catolici, desolate le vigne della chiesa, e quitte del popolo, habbiamo lassate dodici o tredici campane fra quelle che erano brusate, adesso non vi è restata nessuna, tutte sono state rubbate e vendute graduali, antifonarii, psalterii et altri libri della chiesa, tutti si sono persi.

[32.6.] Da Kotnaro a Hirlouia un miglio delli nostri vi erano restate alcune famiglie delli cattolici, alcuni in queste rivolutioni amazzati dalli Tartari, altri disfatti; restano solo le muraglie della chiesa dedicata a Santo Stefano Re di Ungaria.

[32.7.] Da Kotnaro a Jasso una giornata di camino, sede del prencipe di Moldauia, erano assai case di cattolici, adesso si saranno restate tredici, o quindici case di famiglia, vi habitano genti di diverse nazioni; ma il popolo[10] è ungaro. (Due sorte di gente cattolici si trovano in Moldauia, Sassoni, che hanno origine da Sassonia[11] et Hungari che sono venuti d'Ungheria, questi ritengono la lingua ungara, quelli l'hanno perduta, perchè anco il popolo è mancato) qui era una chiesa di legno pulita, fatta da un maresciallo barone

[a] A kéziratban elírás folytán: persi

[8] I. (Szent) Orbán pápa, aki 230-ban vértanúhalált szenvedett.

[9] Csíksomlyó

[10] Értsd: a katolikus lakosság

[11] Berkuce nyilván a névből következteti, hogy a moldvai szászok Szászországból vándoroltak be.

greco; ma brusandosi fu fatta dal popolo, di fratta, et adesso pure dall'istesso popolo restaurata, e parocchia, il titolo è l'Assunta della Beata Vergine Maria, haveva suppellettile bella, calici et altre cose necessarie, ma si sono perdute, non havendo con che celebrare. Ho dato io un calice di argento col quale celebrano. V'erano là Giesuiti et andavano meglio assai le cose, adesso è amministrata da un missionario, prima havea entrate, quali sono mancate, perchè consistevano in vigne, che si sono desolate. Il metropolita delli Valacchi risiede in Jasso, dove sono molti monasteri belli di pietra per loro monaci greci.

[32.8.] Da Jasso a Huss una giornata e più di viaggio. In Husso è il vescovo valacco, case de cattolici erano assai, adesso sono restate da 15 famiglie, quali habitano nelle vigne fra le selve, perchè sono nella publica strada, passano Turchi, Tartari, angariati dall'una e l'altra parte; hanno una chiesa di legno; sacerdote non hanno da 14 anni, e per la distanza del luogo non arriva sacerdote, prima era un missionario; abbandonati di tanti anni, vivono in afflittione, per il passato havevano il requisito per la santa messa, adesso credo di no.

[32.9.] Da Hus a Berlad[12] due giornate, a Berlad, città mercantile, dove ci sono anco Armeni. I cattolici hanno una chiesa di terra fuori della città, per adesso saranno tre o quattro case di cattolici, alli quali meno arrivano sacerdoti per la distanza del luogo, non vi hanno niente; dove serviva un missionario, ma abbandonati, restano senza sacerdote; hanno un cantore, che è ungaro, che suplisce col cantere nelli giorni festivi, l'officio del sacerdote.

[32.10.] Da Barlad a Galaz due giornate di viaggio. Galaz città, sta nella ripa del Danubio, ivi sta turco gabellino, di dove passano consinuamente Turchi e Tartari per essere strada publica. Vi sono tre o quattro case di cattolici, uno de quali è assai commodo, chiamato Marco. Hanno una chiesa di terra. La chiesa ha due pezzi di vigne et alcune botteghe di che vive il sacerdote; la vi era un missionario, ma puoco contenti di esso, volevano più tosto esserne privi, che haver un tale, eserbitante in molte cose. La ci vengono mercanti ragusei, e di diverse nazioni. E necessario il sacerdote. La chiesa ha li suoi requisiti.

[32.11.] Da Galaz a Fokseni[13] pure città nelli confini di Valacchia vi sono due giornate, la vi sono scismatici, adesso si trovano Armeni e due o tre famiglie da Cottnaro fugitive.

[32.12.] Da Fokseni a Trotus due giornate di distanza; prima di Trotus era una villa di Ungari, si vedono le muraglie di una gran chiesa di pietra nella pianura, che si chiamava Stezanella Esiliberti. Ivi era una cappella sopra un monticello, di San Cosmo e Damiano, dove è concorso di diversi popoli, o massime delli scismatici, nella festa di Pentecoste, ove ricevono diverse gratie anco li stessi scismatici. I nostri da Cotnaro havevano fatto una cappella per divozione a quei santi, ma brusata, hanno fatto un copertorio nello stesso

[12] Barlád
[13] Focsani

luogo. Intorno era una mano di ville delli cattolici ungari; Menesti, Stenesti, Grosesti, Lukecesti, Solonceni,[14] con le sue chiese, fatte di legno, benchè erano ricchi li habitanti. Ritornatici adesso, hanno rifatte le chiese, ma non hanno sacerdote, a queste ville serviva quello di Trotus, che era un padre di puoco bon nuome,[15] et vi è adesso ancora Antonio Giorgini, benchè rimosso da questa Sacra Congregatione, persevera a fare molte pazzie. Trotus città. In Totrus vi è una chiesa di pietra, fatta dalla Principessa Margherita, cattolica, moglie del prencipe Alessandro di Moldauia, col titolo dell'Assunzione della Beata Vergine Maria. Havendo questa chiesa una vigna per soccorso delli bisogni, resta desolata, hanno una copa o sia calice d'argento, quale io ho fatta accommodare per celebrare, che altro non hanno. In Trotus vi sono restate sette case o otto de cattolici che prima erano assai in mio tempo. Fra Trotus e queste ville nominate saranno più di mille anime.

[32.13.] Da Trotus a Faroani,[16] villa una giornata di viaggio; in Faroani hanno chiesa di legno, dove prima era la villa, et adesso sono dispersi li habitanti per la selva. Questa chiesa intitolata l'Assunzione della Beata Vergine Maria. Hanno un semplice paramento et un calicetto dove con quelli che sono forastieri saranno quattro cento, se non cinque cento e più. Questa parocchia serviva un missionario giovane,[17] dove io havevo quattro famiglie da Kotnaro, la pure provedono il sacerdote, convengono due o tre insieme. Qui stava il padre prefetto[18] et uno che diceva essere lui paroco di la e di Baccovia con provisione però del popolo. Et essendo ancora quattro famiglie da Cotnaro si visitano et pregato dal padre prefetto facevo quel tanto che si poteva per la loro consolazione, ma il giovane mostrò gelosia che non li occupasse il luogo; li ho dato tempo perchè si mostro troppo furioso con poca loro sodisfatione, benchè lui anco fu licentiato da quel popolo.

[32.24.] Da Trotus a Baccouia un miglio di viaggio. In Baccouia la chiesa della residenza fu menata dall'acqua del fiuma Bisticia et era intitolata l'Assuntione della Beata Vergine Maria; quella ancora fatta dalla principessa di Moldauia, cattolica. In Baccouia erano moltissime anime per prima, adesso con alcuni luoghi circonvicini appena saranno 400 anime. Da Baccouia a Roman città col vescovo scismatico è una giornata di viaggio (cioè giornata d'estate perchè sono grandi distanze da un luogo ad altro).

[32.15.] A Romano vi erano restate quattro o cinque famiglie di cattolici, ma adesso non ci è un anima; havevano una chiesa di legno. Al paroco li ministravano quei popoli di Cotnaro, per ragione che venendo in mancanza, li lavoravano alcune loro vigne che havevano a Kotnaro.

[14] Mănești (Mánfalva), Stănești (Sztánfalva), Grozești (Gorzafalva), Lucacești (Lukácsfalva), Solonç (Szalonc).

[15] Valószínűleg Benedetto Ballati da Cortonára gondol.

[16] Fărăoani (Forrófalva)

[17] Nem tudjuk kire gondol.

[18] Giovanni Battista Volponi

[32.16.] Da Romano a Saboani[19] un miglio di viaggio. In questa villa di Saboani vi è una chiesa di pietra sotto il titolo dall'Assuntione della Beata Vergine Maria, fatta dalla Prencipessa Margherita, figlia del prencipe di Transiluania, moglie già del detto Alessandro prencipe di Moldauia. Questa villa haveva cinque altre ville intorno a se, grandi, piene de homini, quali concorrevano tutti a quella chiesa. Tenevano paroco secolare sacerdote, hanno havuto anche missionarii, havevano paramenti ma si sono persi, fatti dalli nostri popoli et io gli hò dato perchè per molto tempo non potendo havere loro paroco, gli ho scritti per amor di Dio, sin tanto che l'hanno havuto. Il tetto della chiesa era cascato totalmente. Io vedendo tante moltitudine di gente ho dato cento taleri del mio et l'ho rifatto del tutto, haveva una battezza, grande campana, quela nelle loro fugite che fecero fu rubbata, adesso che li huomini sono ritornati, potevo servirli io. Il prefetto si è obligato di servirli ogni terza settimana, dove non vi è ne il terzo mese. Questi che sono ritornati saranno da 600 anime 45.

[32.17.] Sacerdoti, missionarii padri di sanctissimi apostoli erano nella Moldauia quattro[20] et il quinto Giorgini, benchè non stiano di continuo, passano per qualche tempo in Transiluania per le elemosine, et essi largamente gli ne danno. Sacerdoti secolari non vi sono, se non io solo patriota. Fuori ve ne sono cinque, due alunni di questa Sacra Congregatione e tre che hanno studiato in Polonia, tre sono da Kotnaro, io il quarto, e due da Baia. Farebbero più questi nella loro patria, che molti missionarii forastieri, se fosse la pace, che potessero havere da vivere. Adesso il paese è disfatto, desolato, i popoli tramutati et impoveriti, non hanno possibilità di mantenere sacerdote. Per soccorrere dove è più di bisogno, ci voglino spese per la lontananza del luogo, non lo fanno li missionarii con quello che hanno dal popolo e con l'annuale provisione di questa Sacra Congregatione, come faranno quelli che non hanno niente, ne del suo, ne delli altri? In Moldauia non vi è nessuna ordine; il vescovo non è riconosciuto per niente, li missionarii si distribuiscono fra di loro le chiese parochiali da per se, non ardisce pratticare ne esercitare la sua giurisdizione, si vedono molti mancamenti, tanto dell'una come dell'altra parte. Li cattolici vanno mancando di giorno in giorno, si fanno scismatici, e quel che è peggio, li ribattezzano, se uno piglia una scismatica, lo ribattezzano, similmente se una va doppo il scismatico è ribattezzata, non vi è chi parli; io con gran stento havevo tolto quest'abuso con la grazia di Dio, a chi spetta, adesso tace. Se si attendesse alla cura delle anime con quel dovuto zelo, come all'interesse proprio, andarabbe bene, non si dice contro l'honesta industria per vivere con comprarsi, exempli

[19] Săbăoani (Szabófalva)

[20] A négy ferences misszionárius: Bernardino Silvestri, Luigi Bevilacqua, Giuseppe Francesco Bottone és Francesco Renzi. Közülük az első három 1689 nyarán érkezett Moldvába. Rómából öten indultak, de Giuseppe Sonnanzi és Bonaventura Tamburrini Varsóban lemaradt és Lengyelországban helyezkedett el. (Bottone jelentése, Tatros 1689. augusztus 16.: APF SC Moldavia, Vol. 2, Fol 267.; Renzi jelentése, Jászvásár 1689. október 4. U.o. Fol. 260–261.)

gratia l'api et indi vender il miele, come lo fanno, ma offender il popolo per proprio guadagno. Non vi è applicatione, che qualcheduno della gioventù di essa gente facci qualche riuscità.

74. Non vi sono maestri che insegnino la gioventù, o che li si insegni la dottrina christiana, che sappino le cose necessarie della fede; ma di più ne meno molti di loro, tanto giovano che in età, non sanno l'oratione dominicale, et non sanno formarsi il segno della santa croce. Il stato di quelli cattolici mai si ridurra in buon ordine, se qualche duno di essa nazione prattico non vi s'applichera, e questo non è meraviglia, perchè si come l'esso è per il più di parola ungaro, cosi anco dicono l'orationi all'ungara, come nella stessa confessione dicono più parole ungare che valache.

Megjegyzés

A jelentéshez Berkuce nyilván mellékelte (nem ismerjük) saját folyamodványát, amelyben öreg korára, a moldvai állapotokra és az ajánlások által is tanúsított 16 évi szolgálatára való tekintettel pénzbeli támogatást kér. A Hitterjesztés Szent Kongregációja 1692. szeptember 2-i tanácsülésén foglalkozott Berkuce beadványával, és érdemeire való tekintettel számára egy bizonyos (a határozatban nincs meghatározva) összeget utalt ki, azzal, hogy térjen vissza Moldvába. (APF SOCG Vol. 513, Fol. 198 + 207.)

Hogy a jelentéssel kapcsolatban határoztak-e valamit, nem tudjuk.

130.

1692. október 23., Ilyvó

FRANCESCO ANTONIO RENZI DA STIPIDE KONVENTUÁLIS FERENCES MISSZIONÁRIUS LEVELE EDOARDO CIBÓNAK, A HITTERJESZTÉS SZENT KONGREGÁCIÓJA TITKÁRÁNAK

AZ IRAT: *A:* APF SC Moldavia Vol. 2. Fol. 345–346.

TARTALMA: *Esztelnekről Lengyelországba utaztában megnézte a nemci puszta templomot; itt a polgárok elhagyták a régi várost és újat építettek, káplánjuk a moldvabányai pap, Gross. Moldvabánya teljesen puszta, a katolikus és az ortodox templom is leégett. A szucsavai templomot is felégették a tatárok, itt most lengyel helyőrség van, de a városon kívül, az örmény püspökségben; káplánja a jezsuita Franciscus Malekoschi. A moldvabányai és a szucsavai katolikusok mind a hegyekbe, és a* [*bukovinai*] *Hosszúmezőre menekültek a tatárok elől, ahol a lengyel Jablonowski generális védelmébe vette őket. Bákón* [*Dłuski*] *püspök, Jászvásáron* [*Volponi*] *prefektus, Galacon Sonnanzi, Tatroson Silvestri, Forrófalván Bevilacqua van; Kutnár puszta, de temploma nem égett le; Huszon, Barladon, Csöbörcsökön nincs pap.*

Bevezetés

Francesco Antonio Renzi 1688-ban Rómába ment, s 1689 nyarán ötödmagával tért vissza Lengyelországon át Moldvába. Huszra költözött, de egy vagy két év múlva Erdélybe ment, ahol Esztelneken tartózkodott. Alább közölt leveléből tudjuk, hogy 1692-ben tért vissza Moldvába, valószínűleg szeptemberben (Giovanni Battista Volponi prefektus 1692. szeptember 2-án Jászvásárról írt levelében csak azt írja: Renzi Erdélyből készül vissza: APF SC Moldavia Vol. 2, Fol. 336.), de szinte csak keresztül utazott az országon s Ilyvóba ment.

[Címzés a levél külzetén:] All'Ill.mo e Rss.mo Sig. Padrone Osservandissimo Msig. Edoardo Cybo, patriarca di Constantinopoli. Roma in Propaganda.

Illustrissimo e Reverendissimo Padre, Padrone e Padre Colendissimo,

In conformità della lettera che scrissi a V. Sia Ill.ma de Transilvania, transmetto a V.Sia Ill.ma le attestationi per il P. Tamborrini qui annessi, con due riceuti delli denari de sussidii, le altre riceute sono in Jassii nelli mani del padre prefetto[1] chi già nel passare di la gli dissi, che spedisse dette riceute per via di Transilvania; che non le ho portate per via di Polonia per li gravi pericoli, che sono di Tartari.

Nel venir da Estelnek in Polonia visitai la chiesa di Niamzso[2] già deserta, che sendo detto loro occupato per gratia di Dio da Polachi; li cittadini hanno lasciata la città vechia et hanno fatta una città sotto la fortezza. Il P. Pietro Grassi da Baia,[3] prete secolare, si trova capellano di quel presidio. Passai per Baia. Città totalmente deserta e la chiese tanto catholiche, quanto scismatice sono tutte abbruggiate. Solo sono restate le muraglie delle chiese, e la chiesa catholica sendo fatta a volta dicopra presto cadera, se non si cuopre. In Sozciava[4] parimente sono le chiese tutte abrugiate da Tartari; questa città è parimente presidiata da Polachi, ma il presidio e nel vescovato delli Armeni fuori della città; capellano del presidio è il P. Francesco Malekoschi[5] gesuita, che risiede in un monastero di Greci, chiamato Bragomirna, una legha lontano da Sozciava. Li catholici di Baia e Sozciava sono andati tutti ad habbitare in Campo Longo loro tra montagne,[6] è securo dall'escursioni de Tartari, e perchè ivi non vi è chiesa catholica; sendo Campo Longo sotto la protezzione dell Ecc.mo Sig. Jablovuneschi, gran generale di Polonia,[7] ho precato detto signore gran generale di voler dar aiuto di fabricarvi una chiesa almeno

[1] Giovanni Battista Volponi
[2] Nemc
[3] Peter Gross
[4] Szucsava
[5] Nem tudunk róla semmi közelebbit.
[6] Câmpulung, Bukovinában, a Kárpátok tövében.
[7] Stanisław Jan Jablonowski, ekkor krakkói főkapitány, a kozákok ellen harcoló lengyel csapatok főparancsnoka.

di legno, quale mi ha già promesso aiutarmi, e doppo Natale si cominciara a portar li travi dalle selve, e la primavera si fabricara la chiesa.

Quanto alle chiese che restano nella Moldavia inferiore. In Baccovia vi è monsignore vescovo;[8] in Jassij, in mio loco, il padre prefetto; in Galaz il P. Sonanzij,[9] in Totrus il P. Silvestri; in Foroani il P. Bevilacqua. Kutnar è deserta ma le chiese non sono abrugiate. Hussio, Barlatto, Falquiro, Ciburciuk,[10] restano senza sacerdoti; che sendo questi città contigue all Buzsgiak,[11] è Ciburciuk in Buzgiak, con grandissimo pericolo di schiavatù e di vità si va a qui lochi, quali sin hora li ho visitati io due o tre volte l'anno. Che li altri patri non vi vogliono, ne possono andare, non havendo la prattica.

Circa poi le fedi delli altri patri missionarii, nel tornar in Moldavia per il mese di gennaro li visitarò tutti, e secondo che li popoli catholici faranno le fedi, così li mandaro a V. Sia alla quali facendo profondissima riverenza, gli baggio le sacre vesti. Leopoli per Jassij di Moldavia, 23 ottobre 1692.

Di Vostra Signoria Illustrissima e Reverendissima

humillimo et obligatissimo servitore
Fra Francesco Renzi francescano

Megjegyzés

Renzi páter nem sokáig maradt Ilyvóban, ahogy 1693. január 22-én a Szent Kongregációnak jelentette, 1692. december 25-én Jászvásárra érkezett. Lelkipásztori tevékenységet azonban – levele szerint – nem fejthet ki, mert Johannes Baptista Berkuce vádaskodásai őt is, a többi misszionáriust is nehéz helyzetbe hozták. Dłuski püspök pedig csak „a mezőgazdasági idényben" jön Moldvába. (APF SC Moldavia Vol. 2, Fol. 369.) Ugyanaznap egy ismeretlen római szerzetestársának írt levelében hosszan és részletesen ír a moldvai egyházi helyzetről: A püspök és a jezsuiták semmit se törődnek a néppel; a Szent Kongregáció három alumnusa közül Joannes Baptista Berkuce csak áskálódik, de ő legalább Moldvában tartózkodik; Valentinus Berkuce többnyire Lengyelországban van, Johann Wolf viszont állandóan Varsóban lakik. A nép nagyon szegény, s ők, a ferences misszionáriusok is nyomorban vannak, de ők azért helytállnak. Ő maga, a levélíró, a görögkeletiektől visszaszerezte a katolikus templomot és parókiát, immár nem kell fogadóban laknia, sőt akár tíz szerzetest is el tud szállásolni. A ferencesek botrányairól a püspök és Berkuce által terjesztett hírek hazugok. (U.o. Fol. 372–375.)

Berkuce följelentéseinek kivizsgálására 1694 nyarán a Hitterjesztés Szent Kongregációja apostoli vizitátort küldött Giuseppe Poeti személyében Moldvába. Poeti szeptember 27-én érkezett Jászvásárra, majd 29-én, Szent Mihály napján, a mise után összehívta a katolikus egyházközséget és papjuk, Renzi páter magatartásáról kérdezte őket. A hívek egybehangzóan azt vallották, hogy erényes, szigorú életű papjuk 17 éve már, aki soha botrányt nem okozott, s aki mindig az egyházközségért fáradozott. Október 2-án a vizitátor ismét összehívta a híveket, s most már súlyos büntetés, illetve kiközösítés terhe alatt

[8] Jakub Franciszek Dłuski

[9] Giuseppe Sonnanzi

[10] Husz; Barlád; Falquiro: talán Falcin a Prut partján, ahol azonban, tudtunkkal, nem éltek katolikusok; Csöbörcsök.

[11] Budzsák

felszólította őket: mindent mondjanak el, ami Renzi ellen szól. Amikor a válasz ezúttal is nemleges volt, a vizitátor azt kérdezte: kit akarnak papjukul, Renzit vagy mást? Egyhangúlag Renzit jelölték meg. November 1-én az egyházközség tagjai, most már saját akaratukból összegyülekezve, felkérték a vajda lengyel titkárát, Mateusz Zonilinskit, foglalja latinul írásba a Szent Kongregációnak küldendő nyilatkozatukat, amelyben kinyilvánítják, hogy Renzit kívánják továbbra is papjukul. A kérvényt az egyházközség minden képviselője aláírta, illetve, aki nem tudott írni, az rányomta monogrammos gyűrűs pecsétjét. Az aláírások az alábbiak: „Andreas Lukas magister et cantor ecclesiae, Elias Lapas cantor ecclesiae, Andreas Ollari procurator ecclesiae L.S., Martinus Tutuca procurator ecclesiae L.S., Matthias Ollari sacrista ecclesiae L.S., Andreas Amosi sacrista ecclesiae L.S.; Seniores populi: Michael Veroua L.S., Martinus Miserci L.S., Petrus Szymon L.S., Michael Amosi L.S., Nicolaus Karausz L.S., Petrus Bonca L.S., Michael Crucsor [?] L.S., Paulus Lahul L.S., Valentinus Feltin L.S., Martinus Lakatusz L.S., Petrus Viszul L.S., Joannes Ambulator L.S.; Juvenes populi: Benedictus Bezan L.S., Andreas Miserci L.S., Nicolaus Sterbec L.S., Martinus Ollari L.S., Casimirus Ollari L.S., Franciscus Baccoensis L.S., Michael Kakaszya L.S., Petrus Miscoci L.S., Nicolaus Bonca L.S., Joannes Bonca L.S., Matheus Bucin L.S., Andreas Baranik L.S., Martinus Bucin L.S., Georgius Miserciu L.S., Stephanus Husiensis L.S., Simon Zymon L.S., Martinus Sucia L.S., Simon Trzaskalski L.S., Georgius Czymbew L.S., Michael Lakatusz L.S., Thomaso Gerachy de Pera grandnaguiere[?] de Moldva m.p., Giorgio Antonio Mavini Raguseo m.p., N.B. Porta m.p., Giorgio Nauone ueneciano camarriero di Sua Altezza. Ego Matheus Zonnilinski secretarius celsissimi principis terrarum Moldauiae de mandato populi catholici Jassensis scripsi praesentes literas m.p." (U.a. Fol. 476–477.) – December 12-én hasonló nyilatkozatot írt alá a jászvásári Kostyn család három tagja is: „Joannes Kostin serdarius, Nicolaus Kostyn capitaneus generalis terrarum Moldauiae, Petrus Kostyn cancellarius terrarum Moldauiae." (U.o. Fol. 486–487.)

1696. február 26-án a galaci egyházközség tagjai nevében „Deodatus, filius D[ni] Marci Thomaco" írt kérvényt, szintén latin nyelven a Szent Kongregációnak. Úgy értesültek – olvassuk beadványukban –, hogy Renzi pátert elmozdították Jászvásárról és visszahívták Rómába. Kérik, helyezze hozzájuk, fájlalnák ugyanis, ha egy ilyen példás életű és tevékeny pap elhagyná Moldvát. Az aláírók (akik közül egy sem tudott írni): „Marcus Thomocas L.S., Georgius Schiop[a)] L.S., Nicolaus Fáircul[b)] L.S., Johannes Symon[c)] L.S., Martinus Samul L.S., Johannes Nasoi L.S., Johannes Brailensis L.S., Valentinus Martini L.S., Michael Moglene L.S., Johannes Bercuci L.S., Michael Ilonc L.S., Andreas Nasoi L.S., Martinus Bacou[iensis][d)] L.S., Josephus de Baban L.S." (APF SC Moldavia Vol. 3, Fol. 64–65.)

Több adatunk nincsen Renziről, 1696-ban visszarendelték Rómába.

[a)] A családnév végén egy vagy két betűt a pecsét eltakar.
[b)] A családnév olvasata bizonytalan
[c)] A családnév olvasata bizonytalan
[d)] A szögletes zárójelben lévő betűket a pecsét takarja.

131.

1693. június 1., Jászvásár

GIOVANNI BATTISTA VOLPONI KONVENTUÁLIS FERENCES SZERZETESNEK, A MOLDVAI MISSZIÓ PREFEKTUSÁNAK LEVELE [EDOARDO CIBÓHOZ, A HITTERJESZTÉS SZENT KONGREGÁCIÓJA TITKÁRÁHOZ]

AZ IRAT: *A:* APF SC Moldavia Vol. 2, Fol. 408—409.

TARTALMA: *Elküldte a kért jelentést a missziónáriusok működéséről és a nyugtát a kapott támogatásról. Meglátogatta Galac városát, ahol Sonnanzi páter példásan szolgál. Focsaniban templomot szeretne a nép. Tatroson, Forrófalván Bevilacqua páter van, nevéhez hallatlan botrányok fűződnek, verekedések, sorozatos ütlegelések és erőszakoskodások (ezeket, a megvert személyek nevével, egyenkint ismerteti). Minderről tájékoztatta Vito Pilutio marcianopolisi érseket és a Hitterjesztés Szent Kongregációját, intézkedésüket kérve. Megérkezett Antonio Ceccangeli páter, átmenetileg Bákóban tartotta, később Huszra akarja helyezni.*

Bevezetés

Volponit a Hitterjesztés Szent Kongregációja 1689-ben nevezte ki a moldvai misszió prefektusává, de első jelentését csak 1691. júliusából ismerjük. Ebben az Edoardo Cibónak, a Szent Kongregáció titkárának címzett jelentésében elmondja, hogy Bottoni páter után most egy másik misszionárius, Francesco Rossi da Monte Leone is meghalt, akit Forrófalváról ő (Volponi) helyezett Szabófalvára, amikor annak népe a bujdosásból hazatért. Giontoli páter viszont itthagyta a missziót, Erdélybe ment, előbb egy plébánián szolgált, majd Esztelnekre került, az iskolához. (APF SC Moldavia Vol. 2, Fol. 292—293.)

1693. január 31-én Jászvásárról küldött hosszú, a misszionáriusokat és önmagát védő beszámolót Cibónak. 1692. október 11-én hozzá írt levelét — olvassuk — csak 1693. január 3-án kapta kézhez Jászvásáron. Megdöbbenve értesült belőle, hogy olyan rosszindulatú tájékoztatást kapott a misszionáriusokról, hogy azok alkalmatlanok az Úr szőlőjében való munkálkodásra, holott az igazság az, hogy háborús zűrzavarok közepette, távoleső helyekre szétszórva, veszedelmekre és nélkülözésekre nem tekintve szüntelenül buzgón munkálkodnak a hívek lelki gondozásán. Amióta prefektusi tisztébe lépett, Renzi páterrel felváltva állandóan járják a városokat, falvakat, elhagyott helyeket, ahol katolikusok vannak, és egyikük sem hallott semmi panaszt a szerzetesekre. Cibo levelét megkapva azonnal Bákóra, Forrófalvára, Terebesre, Tatrosra, Mánfalvára, Gorzafalvára, Moldvabányára és Szabófalvára indult, Renzi pátert pedig Barládra és Galacra küldte, hogy kikérdezze a népet, megvizsgálja, nincs-e valami zavar, és ha van, orvosolja. Amikor a hívek meghallották, milyen panaszok érkeztek a Szent Kongregációhoz, könyörögtek, nehogy elmozdítsák mellőlük a papokat e nehéz időkben; mindnyájan úgy gondolták: a kutnári Johannes Baptista Berkuce keltette ezeket a hamis híreket. A bákóiak és forrófalviak sok mindent elmondtak Berkucéről. ezekre most nem tér ki. Hogy misszionáriusai példás életét igazolja, elküldi a hívek által kiállított bizonyságleveleket, kiderül belőlük, mennyire hamisak az

ellenük felhozott vádak.[1] A távollévő Giorgini páter által elkövetett kilengések orvoslására most nem nyílt mód; őt a vajda és az erdélyi császári seregek parancsnokai vették pártfogásukba, leveleket közvetít, marhákat, lovakat hajt fel számukra, és amikor Renzi vagy ő maga le akarta tartóztatni, nem tudták elérni. A botrány elkerülésére róla is kért bizonyságlevelet, de csak taktikából. Berkucénak rossz híre volt már az ő (Volponi) elődei idejében is, Vito Pilutio érsek és mások is rosszul vélekedtek róla; hat évig távol volt Moldvától, Csíkszentimre („San Emerico") faluban volt plébános Erdélyben; akkor Itáliába készült, és addig erősködött, hogy ő is adott neki ajánlólevelet, de azt eldobhatják.

A bákói püspök (Dłuski) megkapott a misszionáriusoktól mindent, ami megilleti, egyedül három, a ferencesek által alapított helyet nem adtak át neki; az egyik a galaci ház, ezt Giovanni Battista del Monte alapította, a másik a jászvásári, ezt Renzi, a harmadik pedig a forrófalvi, ezt Bevilacqua páter alapította. Ami a lelkek fölötti fennhatóságot illeti, senki nem tagadja a püspök illetékességét; amikor azonban azt parancsolja a misszionáriusoknak, hogy ismerjenek el törvénytelen válásokat (ahogy egy bizonyos jászvásári Kazimir és egy barládi Márton esetében), ezt nem fogadhatja el sem ő, sem a misszionáriusai.

Giorgini páter, hogy tisztázza magát a nép ellene emelt vádjai alól, nem hozzá, vagy Renzi páterhez fordult, hanem a vajdához és szenátoraihoz, kérve, vizsgálják meg az ügyét; azt megtagadta, hogy Itáliában a Szent Kongregáció előtt tisztázza magát. A szenátorok erre felszólították őt (a prefektust) és Renzi pátert, hogy ne ragaszkodjanak Giorgini Itáliába küldéséhez, mert ők akarnak ügyében dönteni. Azt válaszolták, hogy erre csak a bíborosok illetékesek, mire a szenátorok haragra gyúlva a vajdához mentek. Erre a vajda letartóztatta Renzit, mondván, hogy levelek útján tájékoztatásokat küldött a keresztény uralkodókhoz a moldvai hadihelyzetről. Később a vajda megváltoztatta álláspontját: nem tiltakozott Giorgini páter elmozdítása ellen, és elrendelte, hogy Renzit engedjék sza-

[1] A galaci és barládi egyházközség együttes bizonyságlevele 1693. január 19-én kelt. Benne eskü alatt vallják, hogy Sonnanzi páter, aki 3. éve látja el lelki gondozásukat, „nem föléjük rendelt béresként" viselkedett, hanem mindenben igazi gondozójuk volt, jó példát adott. Aláírók: „Giorgio Medini, Martin Tomok de Galaci merturie, Mathaeus Cleptus (Clephes?) m.p., Andreas Borbas magister Galaciensi m.p., Diodatus, filius Dni Marci Tomocus m.p., Georgius Tomoc m.p., Petrus civis de Galacz m.p., Valentinus Galaciensis civis m.p., magister Galacziensis, Martinus Giuglilo civis Barlatiensis m.p., civis Berladensis Ursus Meseresiu, civis Berladensis Joannes Kotrosanu, civis Berladiensis Michael Abagyer, Franciscus Polityk[?] civis Berladensis, Martinus Ruska civis Berladensis, Ursanus Elene civis Barlathensis." (Akik neve után m.p. van, azok s.k. írták alá, a többi csak pecsétjével látta el a névírást; a fekete viaszba nyomott pecséteken megkülönböztető jelek vannak: virág, mértani ábrák, stb.: APF SC Moldavia Vol. 2, Fol. 367–368.) – A Bevilacqua páterről kiállított, ugyancsak 3 évi munkáról szóló elismerő nyilatkozatot Bákó, Forrófalva és Terebes katolikusai írták alá. Névszerint az alábbiak: „Georgius judex civitatis Bakoviae m.p., Martinus Alasia m.p., Giurgius Mam Mioch, Petrus Colza, Martinus Zembul, Petrus Zembul;" ezután: „Sigillum civitatis Baccouiae." – Pagus Forreuanensis: Michael Gzuda judex Forroiani, Nicolaus Hozo magister et cantor ecclesiae m.p., Joannes Alezner civis Kotnariensis, inkula [incola?] Faraonis m.p. Michael Antal, Michael Benche, Valentinus Dorkos civis Kotnariensis habitans Faraoani m.p. – Testes villae Trebes: Judex Blasius Bencheres, Michael Modius, Valentinus Prisneeanus, Michael Fisianus." (Itt is csak azok az aláírások sajátkezűek, melyek után m.p. van, minden név után fekete viaszba nyomott gyűrűs pecsét: APF SC Vol. 1, Fol. 28–29.; Kiadta: CĂLINESCU: *Alcuni missionari* XLI. sz., 143–144.) – Volponinak egyenkint kiállított hivatalos jellemzése Bevilacquáról, Sonnanziról és Silvestriről: APF SC Moldavia Vol. 1, Fol. 337–339. – 1694-ben Volponi több jelentésében panaszkodott Bevilacquára, hogy garázda, verekedéseket kezdeményez, parancsainak nem engedelmeskedik. A jelentések: APF SC Moldavia Vol. 2, Fol. 443–449.)

badon, s adjanak neki elégtételt. Minderről eddig nem írhatott, most Erdélyen át módja nyílt hírt adni.

Nem igaz, hogy a misszionáriusok miatt a nép szakadárrá lett; példákat sorol fel, hogyan térítettek vissza katolikus hitre már görögkeleti rítusokat követő tévelygőket. Az atyákat nagyon elkedvetlenítették ezek a feltételezések, de buzdítására újra folytatják munkájukat.

Renzi közben visszatért Galacból; Sonnanzi pátert nem találta ott, mert átment török területre megkeresztelni egy katolikus kereskedő gyermekét; így távollétében nem tudták róla kiállítani a bizonyságlevelet, később, ha szükséges, elküldik. Mindazonáltal a nép állítja, hogy példás életet él, buzgó misszionárius, semmi rosszat nem tudnak róla. (APF SC Moldavia Vol. 2, Fol. 380–383.)

Illustrissimo e Reverendissimo Signor, Signore Padrone Colendissimo.

Mandai la relatione di vita a moribus de questi padri missionarii, come l'ordine di V. Sig. Ill.ma e Rss.ma acciò resti sincierata della verità con le riceute de medesimi per li denari hauti de sussidii, per assicurarle de persona me portai in Corona, visitato alcuni fedeli di questa provintia ne confini di Bistrici e Cumanestre,[2] e dato tutti li agiuti spirituali, me ne sono ritornato in Jassi, e dopo pasqua ho visitato Galazzo, dove il P. Sonnantij con vita esemplare serve a quel popolo; Focsani, in cui anno 17 famiglie di Moldavia e Vallachia radunate, procuro vi si facci una chiesa; Trotusso e Forovano, dove vi ho messo il P. Bevilacqua, il quale in tempo stava in Transilvania ha commesso scandali enormi, specialmente in Forovano e Trebes.[3] In Forovano ingiurato il figlio del giudice di quella villa detto Giuda Miocco pregato non l'ingiuriasse, il detto P. Bevilacqua furioso intro in casa, prese la spada, e col labbro della medesima verbero quel huomo; il patiente irato levo dal padre la spada, se non fusse stato retenuto da noi, istitutore del signor prencipe,[4] tagliava la testa al P. Bevilacqua. In somma fu un scandalo publico in tempo di quaresima.

In Trebes, vicino a Baccovia, ha bastonato il giudice di quella villa per nome Biasio Minchieras sessagenario,[5] non so, sotto che pretesti: Martino Vigniarolo, huomo di 45 anni, solo per domandare mercede delle sue fatighe; Michaele Puschas d'Ungaria pigliato per i capelli, e buttato in terra; Jacobo Pauliz e Balenth, suo fratello, solo per non haverli obedito; Pietro di Burhula mandato in Jassi dal P. Bevilacqua, quando li volse domandare le sue fatighe, il padre li bastono. In Baccovia, Lorenz Petro haveva una contraversia con un altro, chiamato il P. Bevilacqua agiustasse la differenza, et il padre bastono quel poverino sessagenario, doveva sentire l'una parte e l'altra et non de-

[2] Bistrici = Beszterce; Cumanestre: nem tudtuk azonosítani (Dnyeszter?.).

[3] Terebes

[4] Valószínűleg még Cantemir Demeterről van szó, aki 1693 március–áprilisban uralkodott Moldvában.

[5] Az 1693 januárjában kiállított bizonyságlevélben: „Judex Blasius Bencheres" (Benkeres?) Ld. 721. l. 1. jegyz.

finirla con la bastonate. Questi scandali sono noti a tutti, ne aviso anco Msig. Ill.mo e Rss.mo Vito Pilutii, arcivescovo di Marcianopoli, come che cognosce tutti questi homini; per tanto ne do aviso a V.Sig Ill.ma e Rss.ma acciò se pegli qualche rimedio, et non succeda scandalo sopra scandalo, mentre detto P. Bavilacqua non vol pigliare l'ammonitioni fraterne, ne se vede emenda. E gionto nella missione il P. Francescano Antonio Cecchangeli da San Gemini, asin all'arrivo del nuovo prelato lo farro stare in Baccovia al servitio di quel popolo, poi lo collocar in Hussio.

[Antonio Giorgini páter Erdélyben van és általános megbotránkozásra, a nép és a papok kárára marha- és lófelvásárlásokat végez a császári hadsereg számára.[6]] Con che li fo profondissimo inchino e li bacio le sacra vesti, augurandoli esaltatione maggiore.

Jassi, 1 giugno 1693.

Di Vostra Signoria Illustrissima e Reverendissima
humillimo, cordialissimo servitore
obligatissimo

Fra Giovanni Battista Volponi
prefetto di Moldavia e Valachia

Me dice il P. Francesco Antonio Cecchangeli da San Gemini che al suo compagno missionario P. Francesco Antonio Pecurini da Miniato sii restato in Venetia, qui non è venuto.

Megjegyzés

Volponi legközelebbi jelentését 1693. december 1-éről ismerjük. Ebben arról számol be a Hitterjesztés Szent Kongregációjának, hogy a csöbörcsökiek többszöri hívására elindult, hogy fölkeresse őket. Útközben azonban rablók támadták meg, mindenéből kifosztották, úgyhogy kénytelen volt visszatérni Jászvásárra. (APF SC Moldavia Vol. 2, Fol. 431–432.)

Utolsó ismert jelentését 1695-ben írta.

[6] Giorgini ellen már 1690-ben komoly panaszok merültek fel Galacon a hívek részéről: iszik, káromkodik, verekedik, botrányokat okoz. Egyik híve följelentette a püspöknél, mondván, hogy ha Giorgini továbbra is a helyén marad, ő mohamedánná lesz. 1694-ben a Hitterjesztés Szent Kongregációja vizsgálatot rendelt el ellene, melynek végeredményeként visszavonták misszionáriusi kiküldetését és visszarendelték Itáliába. (A vizsgálat iratai: APF SC Moldavia Vol. 1, Fol. 99–104.)

132.

1694. október 27., Galac

GIUSEPPE POETI KONVENTUÁLIS FERENCES SZERZETES JELENTÉSE [EDOARDO CIBÓNAK, A HITTERJESZTÉS SZENT KONGREGÁCIÓJA TITKÁRÁNAK]

AZ IRAT: *A:* APF SC Moldavia Vol. 2, Fol. 474–475. (Végig Poeti s.k. írása.)

TARTALMA: *Látogatókörútját befejezve, Galacról holnap indul Havasalföldére, majd Erdélyen át Lengyelországba; Moldván a folytonos tatár betörések miatt most nem tud átutazni. Körútja eredményes volt, Husz és Barlád városokban sokakat megkeresztelt, másokat, akik szakadárrá lettek, visszatérített a katolikus vallásra. Csöbörcsöki látogatása a kozák-betörés miatt elmaradt; gyűjtogattak, fosztogattak, vagy 6 ezer tatárt elhurcoltak; remélhetőleg sok keresztény is kiszabadul a* [*tatár*] *fogságból. Santa Crocénak Lengyelországban jelenteni fogja, milyen intézkedések lennének szükségesek Moldvában; az odamenetelhez az útlevelet még nem kapta meg.*

Bevezetés

Giuseppe Poeti konventuális ferences pátert a Hitterjesztés Szent Kongregációja 1694-ben küldte Moldvába vizitátorként, hogy személyes tapasztalatai alapján tegyen jelentést arról, hogy a ferencesek elleni panaszok igazak-e? (Jászvásári vizsgálatára ld. 1201. l.) Poeti 1694 nyár végén érkezett Moldvába, bejárta a katolikus falvakat, összehívta az egyházközségeket, s írásbeli nyilatkozatot kért tőlük papjukról. (V.ö. Jászvásárra 1201., Tatrosra 1295.) Első ismert jelentése 1694. október 9-én kelt Jászvásárról. Ebben röviden írja, hogy a szerteszét kóborló török és tatár csapatokat szerencsésen kikerülve, már járt Tatroson, Forrófalván, Bákón, Terebesen és ezek filiáin. („Tetruse, Foroano, Baccovia, Trebici e filiali".) A jelentések igazat írtak, Moldva pusztulása, a létbizonytalanság és a nyomor minden képzeletet felülmúl. Megkérték, hogy menjen el Huszra, Barládra és a tatárországi Csöbörcsökre is, ahol 24 éve nem láttak katolikus papot, de esetleges odautazásával kapcsolatban nagy óvatosságra intették. Most kapta a hírt, hogy a lengyelek nagy vereséget mértek a tatárokra. (APF SC Moldavia Vol. 2, Fol. 479–480.)

Illustrissimo e Reverendissimo Signore, Signore mio Padrone Colendissimo!

Ho per gratia del Signore compita la visita, e domani partirò di qui da Galaz (città situata alle bocche del Danubio, ch'entra mel Mar Negro), verso la Valachia, d'indi in Transilvania per passarmene per quella parte in Polonia, non essendo posibile, che possi andare per la Moldavia, perchè vi sono continue incursioni di Tartari, ed io per miracolo, e providenza del Signore non vi sono inciampato nella visita ch'ho fatta d'Usse e Barlate,[1] ove s'è fatto

[1] Husz és Barlád

molto bene, si nel battezare, che in aquistare anime al Signore, et alla nostra Santa Catolica fede, ch'erano alienate col sisma de Greci; di tutto lode a Dio et a V. Sia Ill. che è stata la causa di questa visita. Sarei ancora passato in Ciburciuc[2] in Buciaco come scrissi a V. Sia Ill., ma la disgratia di quei poverelli che [sono] condotti in schiavitù da Cosachi, (ch'hanno buona parte di detto Ducato Brugiata[3]) è stato causa, che non passi colà ed ero già alla riva del Prut, essendo dalla parte situato detto Ciburciuc, ed io co' proprij occhi ho veduto le fiamme, e certo gran danno hanno havuto i Tartari da Bali Cosaco, che oltre al botino, ed incendio di 14 paghi, ha condotti in shiavitù da 6 mila Tartari, e molti christiani si spera saran liberati. Qui in Moldavia non ho fatta alcuna mutatione, che certo sarà necessaria, e V. Sia Ill. creda a me, che vi vorra del buono, a far uscire di qui alcuni, che sono ben radicati, e a me sarebbe stato facile, col pretesto d'accompagnarmi in Polonia, con Msig. Ill. Santa Croce[4] communicarò acciò egli prenda quei rimedij stimara più opportuni. Io non ho ancora ricevuto il passo di Polonia, e piaccia a Dio, che a quei confini sij intromesso, nel resto rinovando a V. Sia Ill. la memoria delle mie obligationi, resto facendoli humilissima riverenza.
Galaz, 27 ottobre 1694

Di Vostra Signoria Illustrissima e Reverendissima
humilissimo, obligatissimo servo,
vero devotissimo
Fra Giuseppe Poeti

Megjegyzés

Poeti Galacból valóban Erdélybe ment. 1694. november 26-án Szebenből jelentkezett, közölve, hogy befejezte moldvai vizitációját. (APF SC Ungheria a Transilvania Vo. 2, Fol. 364.) Jelentését 1695. április 8-án terjesztette be Rómában (nem ismerjük), amit a Szent Kongregáció július 11-én tárgyalt meg. Úgy határozott, hogy Bernardino Silvestrit, Giovanni Battista Volponi prefektust, Francesco Antonio Renzit és Francesco Antonio Ceccangelit a moldvai, Giuseppe Lutiolit az erdélyi misszióból visszarendeli. (Uo. Fol. 431–443.; XX. századi, sok hibával készült másolata: MTAK Veress, 1289. 1293. fol.)

[2] Csöbörcsök
[3] Valószínűleg a Budzsákot érti
[4] Andrea Santa Croce bíboros, lengyelországi pápai nuncius.

133.

1696. január–augusztus

FRANCESCO ANTONIO CECCANGELI DA SAN GEMINI KONVENTUÁLIS FERENCES MISSZIONÁRIUS ÖSSZEÍRÁSAI A CSÖBÖRCSÖKI KATOLIKUSOKRÓL

AZ IRAT: *A:* APF SOCG Vol. 527., Fol. 12–130 (Végig Ceccangeli s.k. írása.)

NYOMTATOTT KIADÁSA: BENDA Kálmán: *A csöbörcsöki magyar katolikusok összeírása 1696-ból* (*Magyar Nyelv* LXXXIII., 1987. 2. sz. 240–243.)

IRODALOM: BENDA Kálmán: *Csöbörcsök. Egy tatárországi magyar falu története a 16–18. században. Századok* 1985. (megjelent 1987.) 895–916.

TARTALMA: [I.] *A katolikusok összeírása családonként;* [II.] *házassági anyakönyv;* [III.] *keresztelési anyakönyv.*

Bevezetés

Francesco Antonio Ceccangeli olasz konventuális ferences szerzetes 1692 végén érkezett Rómából Lengyelországba. 1693 januárjában jelen volt Dłuski püspök halálos ágyánál Kolomeában, majd temetésén Ilyvóban. Február 13-án indult Kolomeából Jászvásárra, hogy a misszió prefektusánál jelentkezzék. Ahogy írta: útján elkíséri az elhunyt püspök két szolgája, akik azt ígérték, hogy a tatárok által nem ismert úton, biztonságban fognak megérkezni.[1]

Június 19-én Bákóból jelentkezett, ahová a prefektus azért küldte, hogy megakadályozza Bevilacqua páter mesterkedéseit. Ez a „botrányos életéről közismert" szerzetes ugyanis, „aki érti a nép nyelvét", magának akarta megszerezni a püspökség javait. (APF SC Moldavia Vol. 2, Fol. 455–456.)

Hogy meddig volt Bákóban, nem tudjuk. 1695-ben már Barládon, majd Huszon van, innen indul el az év vége felé Csöbörcsökre.

[I.] Stato dell'anime catholiche: che si ritrovano in Ciburchiu nel Buggiacco quale sono numero 206. con esservi quantità di schiavi poi in diversi luoghi, quali non sono più notati

Anna di Giorgio vedova, Martino, Pietro, Michele, Margarita, Caterina, Michele Lapas, Margarita sua moglie, Rita et Giorgio figlioli: 11.
Andrea d'Antor et Appollonia sua moglie, Illana, Anna, Caterina, figli: 5.

[1] Ceccangeli Kolomeában 1696. február 12-én írt jelentése szerint Dłuski püspök temetésén Ilyvó minden szerzetese résztvett, 100 misét mondtak. A temetés költségeit a ferences kolostor előlegezte, ez a püspök ruháinak eladásából fog megtérülni; a holttestet a püspök két szolgája az ő [Ceccangeli] jelenlétében vetkőztette le. A ruhákból eddig 208 lengyel forint jött be, 150-et a napokban kapnak meg. (APF SC Moldavia Vol. 2, Fol. 388.)

Elia di Sciano, Margarita sua moglie, Stefano, Catarina, Illana figlii: 5.
Matteo di Nicola, Caterina Elias, Giovanni, Nicolao, Jacomo, Illana: 7.
Giorgio Cieschiese et Jenci suo figlio: 2.
Andrea di Michele, Osanna Gaspar, Anna, Illana: 4.
Dimitrio di Miale, Margarita di Abramo, Giorgio, Pietro, Madalena, Anna, Illana: 7.
Giovanni di Antor, Madalena, Michele, Illana, Margerita, Andrea: 6.
Michaele Reli, Caterina, Pietro, Sabina, Illana, Margherita: 6
Michele Sciafra, Caterina: 2.
Giorgio, Caterina sua moglie, Illana: 3.
Giorgio di Elias, Anna da Usce, Elias, Jacomo, Caterina, Osanna: 6.
Andrea di Balaizza, Anna di Martino, Elias, Giorgio, Margarita, Illana: 6..
Paolo et Illana sua moglie: 2.
Andrea, Margarita moglie, Anna, Illana: 4.
Caterina vedova, Pietro, Giorgio, Elias: 4.
Stefano d'Adamo, Margarita di Palco, Elisabetta: 3.
Stefano di Filippo, Madalena di Jacob, Elisabetta
Giorgio di Fabiano, Caterina, Pietro, Michale, Balint, Caterina: 6.
Michele Dascalo, Margarita di Martino, Giorgio, Stefano: 4.
Giorgio di Cherghela, Anna Moldava, Jacomo, Caterina, Anna, Illana, redotti ala obedienza cattolica: 6.
Giorgio Dobbrogiano, Anna di Cordas, Michele, Anna, Caterina: 5.
Mattias Bahattano, Margarita, Michele Todere, Tomasso, Caterina, Anna, Pietro: 8.
Martino di Raduano, Anna, Anarea, Giorgio, Jenci: 5.
Anna vedova, Michele, Pietro, Anna: 4.
Martino di Balaizza, Caterina, Anna, Illona: 4.
Jacomo di Raduano, Margarita, Anna, Martino: 4.
Dimitrio di Dobbragiano, Margarita Argenti, Jacomo: 3.
Barabasso, Anna, Illana, Anna: 4.
Margarita vedova, Stefano, Illana, Anna: 4.
Pietro, Anna, Caterina: 3.
Giorgio, Madalena, Martino: 3.
Margarita: 1.
Pietro di Sciano, Anna Argenti, Michele, Stefano, Giorgio, Martino, Illana, Anna: 8.
Michele di Susco, Caterına di Antor, Dimitrio, Martino, Giorgio, Margarita, Elisabetta, Anna: 8.
Jacomo, Anna, Annizza, Margarita, Giorgio, Gregorio: 6.
Caterina vedova, David: 2.
Michele Bottuviani, Anna Argenti, Maddalena, David: 4.
Biasio, Caterina, Anna, Michele: 4.
Abbramo, Caterina, Pietro, Illana, Agata: 5.

Anna vedova: 1.
Madalena Muta, Andrea Muto: 2.
Andrea Zigano, Illana, Madalena, Pietro: 4.

[*II.*] *Nota delli copulati nelle terra di Ciburchiu in Buggiacco*

Dove vi feci fare la Chiesa hauendomi data licenza, il Kaimakan de Tartari per haverci trovate le vestigie della chiesa antica, dandoli il tributo con diversi regali.
Jacob di Michele di Raduano con Margerita di Gherghela, di anni 4, con dui figli.
Giorgio di Fabbiano con Caterina di Dobbroggiano, di anni 4, dui figli.
Michele di Janos con Anna di Gherghela, di due anni, con un figlio.
Jacomo di Gherghela con Annizza di Abbramo, di anni 14, con 4 figli.
Michele Bottucceni con Anna di Janos Argenti, di anni 18, 5 figli.
Barabass di Jacomo con Annizza di Fabbiano, di anni 4, con dui figli.
Pietro Sciano con Anna di Roscio, di anni 2, con un figlio.
Blasio di Michele con Caterina di Giorgio, di anni 6, con 2 figli.
Martino di Jenci Balaizza con Catarina di Sciano, di anni 8, con due figli
Antor di Palco con Margarita di Ferenz Miale, di anni 5, con dui figli.
Stefano di Filippo con Anna di Jacob, di un anno.
Stefano di Adamo con Margarita a lui, di anni 3 et mezzo.
Michele Lapas con Margarita Antor, di anni 4 e mezzo con due figli.
Dimitrio Dobbroggiano con Margarita Argenti.
Elias di Sciano, con Margarita di Martin Cosacco, di anni 10 figli 1.
Michele Reli con Caterina di Filippo, di anni 14, figli 4.
Michele di Mattias con Margarita Reli, di anni 11, figli 3.
Giorgio Reli con Anna di Stefano Moldavo, di anni 16, figli 5.
Martino di Gherghela, con Anna di Michele.
Giorgio di Gregorio, con Caterina di Adamo.

[*III.*] *Nota delli battezzati in Ciburchiu nell'anno 1696.*

Adi 6 Gennaro: fu battezzato Pietro, figlio di Michele et Anna di Gherghela sua madre: 1.
Adi 15 detto: furono battezzati, Anna di un mese e mezzo, et Illana, di anni 4, ambe figle.
Adi 16 detto: furono battezzati Pietro di anni 7 e mesi 5, Giorgio di anni 3 e mesi 5 et Elias di anni 12 e mesi 3, figli des quondam Podolano e Caterina di Palco vedova loro madre: 3.
Adi detto: furono battezzati Anna di anni 18, Stefano di anni 4, Martino di anni 2, Giorgio di anni 15, Illana di un mese et Michele di anni 9, tutti figli di Pietro Sciano, et Anna Argenti, loro madre: 6.
Adi 19 detto: fu battezzata Elisabetta di un anno e mezzo, figlia di Stefano d'Adamo et Margarita di Palco: 1.

Adi detto: fu battezzata Anna, figlia di Blasio di Michele et Caterina di Giorgio: 1.
Adi 12 Febbraro 1696: Fu battezzata Anna, figlia di Andrea di Palco et Margarita Ferenz Miale sua madre: 1.
Adi detto: furono battezzate Margarita, di anni 4, Illana di un anno, e mesi 4, e Giorgio di anni 6, e mesi 9, tutti figli di Andrea di Jenci Balaizza et Anna di Martino Battucio madre: 3.
Adi 16 detto: Furono battezzate Illana di anni 9, Anna di anni 6, a mesi 6 et Caterina di un anno et mesi 7, tutte figlie di Andrea di Giorgiò Sciano et Caterina Jenci: 3.
Adi detto: Furono battezzate Anna di anni 8 e mesi 9 et Illana di anni 5, ambe figlie di Martino Balaizza et Caterina di Sciano: 2.
Adi 19 Febbraro 1696: Furono battezzate Pietro di anni 6 et Anna di 2 anni, ambe figli di Michele di Gherghela et Caterina di Filippo loro madre: 2.
Adi detto: furono battezzate Caterina di anni 13, et Annizza di anni 7, ambe figlie di Gherghela et Anna Moldava loro madre: hoggi ridotta cattolica: 2.
Adi 20 detto: furono battezzate Anna di anni 15 et Illana di 9, ambe figlie di Jacomo Raduano et Margarita di Sciano: 2.
Adi detto: furono battezzate Illana di anni 12 et Jacomo di 3, Nicolso di anni 6, figli di Matteo di Nicola et Caterina di Elias: 3.
Adi detto: fu battezzata Elisabetta, figlia di Stefano di Philippo et Anna Balaizza sua madre: 1.
Adi 26 detto: furono battezzate Caterina di anni 14 et mesi 5, Annizza di anni 8 et Michele di anni 3 et mesi 2; tutti figli di Giorgio Dobbroggiano et Anna Ferenz loro madre: 3.
Adi detto: furono battezzate Anna di anni 13 et Illana di anni 8, ambe figlie di Andrea di Michele et Osanna di Gaspar: 2.
Adi 2. Marzo 1696: fu battezzata Illana figlia di Michele Reli et Caterina di Filippo madre: 1.
Adi detto: fu battezzata Elisabetta di anni 8, figlia di Michele Susco et Caterina di Antor: 1.
Adi detto: fu battezzato Pietro figlio di Gherghela et Caterina di Jenci sua madre: 1.
Adi detto: fu battezzata Caterina, figlia di Pietro Sciono et Anna sua madre, di mesi 8: 1.
Adi 7. Marzo 1696: furono battezzati Madalena di anni 8 et David di mesi 11, ambe figli di Michele Bottucceni et Annizza Argenti: 2.
Adi detto: furono battezzate Caterina di anni 3 et Anna di mesi 4, ambe figle di Michele di Mattias et Margarita di Ghergola: 2.
Adi 10 detto: furono battezzati Jacomo di anni 7, Caterina di 5 et Osanna di un anno, tutti figli di Giorgio di Elias et Anna di Antor loro madre: 3.
Adi 23 detto: furono battezzati Madalena di anni 9 e mezzo, Giorgio di 6, Annizza di 3 et mesi 3 et Illana di mesi e mezzo, tutti figli di Demitrio di Michele et Margerita di Abramo: 4.

Adi detto: furono battezzati Anna di anni 4 e Giorgio di mesi 5, figli di Michele di Martino et Caterina di Antor: 2.
Adi 4. Aprile 1696: fu battezzato Martino di anni 2, figlio di Michele di Martino et Caterina sua madre: 1.
Adi detto: furono battezzate Anna di anni 7, Margarita di 3, figlie di Jacomo di Gherghela et Annizza di Abramo: 2.
Adi 9 detto: furono battezzati Gregorio di anni 14 et mesi 5, Giorgio di mesi 3 e mezzo, ambi figli di Jacobo di Gherghela di Vsse et Anna di Abramo: 2.
Adi detto: fu battezzati Michele di Gregorio di Fabbiano suo padre et Caterina di Jenci sua madre: 1.
Adi detto: furono battezzati Illana di anni 7, Margarita di 5 et Andrea di 3 mesi, tutti figli di Giovanni Zigano et Maddalena loro madre: 3.
Adi 20. Agosto 1696[2]*:*
fu battezzata Illana di tre mesi, figlia di Giorgio Reli et Anna Moldaviana sua madre: 1.
Adi detto: fu battezzato Stefano figlio di Jacomo di Raduano et sua madre Margarita di Gregorio: 1.
Adi detto: fu battezzata Margarita figlia di Martino di Michele et Annizza di Cantor Giorgio: 1.
E ri dotti 22 schiavi rinnegati ala pristina fede cattolica, quali per la loro liberta rinnegorno: 22.

Megjegyzés

Ceccangeli utolsó bejegyzése Csöbörcsökön 1696. április 9-én kelt. Április 26-án már Brassóból írt Carlo Agostino Fabroninak a Hitterjesztés Szent Kongregációja titkárának. Ebben elmondja, hogy Csöbörcsökről el kellett jönnie, bár nagyon marasztalták, mert hazulról hozott tartalékait mind elköltötte, nem volt miből élnie, a Szent Kongregációtól pedig semmilyen segítséget nem kapott. Jászvásárra ment az új prefektushoz [Felice Antonio Zavolihoz], ott várta a Rómába visszahívó levél. Azonnal továbbindult és Francesco Antonio Renzi páterrel együtt Erdélybe ment, ahol azonban Mikes Mihály – ahogy a levélben olvassuk – szinte fogságra vetette, s addig el sem engedte, míg meg nem ígérte, hogy visszafordul Csöbörcsökre. Ahogy Mikes mondotta: azon a vidéken nagy szükség van az ilyen emberekre, mint ő [Ceccangeli]; munkásságát ugyanis moldvai levelezése folytán ismeri, tudja, hogy otthonos azon a távoli vidéken, ezért azt kéri, legyen segítségére a sok [tatár fogságba került] rab kiváltásában („. . . vuole, che io dia mano et aiuto per il riscato di tanti poveri schiavi che vi sono essendo io hora prattico in quelle parti,”). Megélhetéséhez valami alamizsnával hozzá fog járulni. Elhatározta tehát – olvassuk tovább –, hogy mégegyszer visszamegy Csöbörcsökre. Igaz, miseruháját eladta, hogy árán utazásához lovat vegyen, csak egy kölcsönbe kapott ónkelyhe van, s misszáléját is Barládból hozta, mégis megpróbál pünkösdre [június 10.] visszamenni. Az odajutás szinte lehetetlen, csak éjjel lehet menni, nappal veszélyes. Most megpróbálja a Dunán át megközelíteni, úgy hogy [a Fekete tengerből a Dnyeszteren felhajózva] hajnalban száll partra Akkermanban.

[2] Április 9. és augusztus 20. közt Ceccangeli nem tartózkodott Csöbörcsökön. Ld. 152. l.

Ezután részletesen ismerteti a csöbörcsöki állapotokat. „Circa poi in Cirborchiu sono homini miserabilissimi per esser stati tre volte predati et incendiati dalle scorrerie de Cosachi, e quelli che si sono salvati così con la fuga come si trovavano, in quel poco tempo che l'inimico passava il fiume Nistro. Ivi vi sono cento ottanta quatro anime delle nostre, ma il grosso sono li Tartari et Moldavani. Vi trovai le vestigie della nostra chiesa, et inmediatamente mi portavi dal caimachan de Tartari per ottener licenza di poterla rifare, quale dopo longhe preghie et sommissioni, ottenni il mio intento con donarli tre pelle di volpe et altre bagattelle, secondo l'uso del paese, et inmediatemente a popolo la feci rifare: dove poi vi ho celebrato cinque messi ogni giorno pur che vi sia stato fermo. Vi ho battezzato 66 tra piccoli e grandi, vi ho confessato molti tra homini e donne sopra anni 40, che non si erano mai confessati. Vi ho sposati 19, tutti con figlioli grandi e piccoli, ho ridotto alla pristina catholica fede 12 rinnegati, quali erano apostatati, solo per la mera libertà et perchè era passati 27 anni che non havevano visto mai faccia di sacerdote, non ritenevano che il nome di cattholico. Vi ho havute gran difficultà e disgusti dalli medemi, ma con l'aiuto di Dio li ho redotti tutti al'obedienza, chi con le bone parole, al ultimo con le mortificationi publiche, si sono da me al possibile instruiti, et li ho lassati tutti consolati, ma bona parte piangendo etc. In Causceni[3] una giornata lontano vi sono due famiglie di undici persona, et ad Alba Giulia[4] vi sono dieci persone permanenti, et poi sempre ve ne sono avventitii per esser città di negotio de Turchi, et in una villa vicino a detta città vi è una famiglia con cinque persone che in tutto sono duicento et dieci; et poi vi sono molti schiavi; questo è quanto posso dire, se parera alla Sagra Congregatione, che io la serva con ogni fedeltà, non per timore o ambitione alcuna, ma per mero servitio di Dio. Mi volevo anco portare in Crema, dove sono moltissimi schiavi, ma liberi senza ferro, perchè hivi non possono fuggire e vi sono di tutte nationi e molti Italiani, ma l'è quindici giorni lontana da Buggiacco, et il viaggio è tutto campo deserto, che non vi è altro modo che quando va qualche Sultano e ripassa il Gran Chan de Tartari, o qualche ambasciatore con accompagnarsi con li medemi, a questi passano, dove io mi trattierro, ma vi vole la spesa, e per questo mi lascai etc." (APF CP Vol. 31, Fol. 466–469; magyar fordítása: BENDA Kálmán: *Csöbörcsök* i.m. *Századok* 1985. 899. Ugyancsak 1696. április 26-án valamelyik névszerint nem ismert rendi elöljárójának is beszámolt Ceccangeli, csaknem azonos szöveggel: APF SC Moldavia Vol. 3, Fol. 66.)

Nem tudjuk, Ceccangeli hogyan jutott el újra Csöbörcsökre, de a közölt bejegyzések mutatják, hogy 1696 augusztusában ott volt. Ezúttal nem sokáig maradt, szeptember 6-án már újra Jászvásáron volt, útban Róma felé. A misszió prefektusa, Felice Antonio Zavoli ezen a napon kelt iratában igazolta, hogy a misszióban töltött szolgálata idején „pluries se itineris incommodis, temporum injuriis ac viarum periculis exposuisse, zelo et caritate erga statum cattolicum situm in Cieberciuk ductus ibique religiose vixisse, et prout decet apostolicum missionarium se gessisse, necnon labores et molestias non paucas patienter tolerasse." (APF SOCG Vol. 527, Fol. 116.)

[3] Causani falu Csöbörcsök és Őrhely közt volt. (IORGA Nicolae: ***Studii istorice asupra Chiliei şi Cetatea Albe.*** Bucureşti 1900. 187.)

[4] Dnyeszterfejérvár (Akkerman)

134.

1696. január 29., Tatros

CARLO ANTONIO NIGRINI KONVENTUÁLIS FERENCES MISSZIONÁRIUS LEVELE CARLO AGOSTINO FABRONINAK, A HITTERJESZTÉS SZENT KONGREGÁCIÓJA TITKÁRÁNAK

AZ IRAT: *A:* APF SC Moldavia Vol. 3, Fol. 58–59. (Végig Nigrini s.k. írása.)

TARTALMA: *A vajdaváltozás miatt sokáig nem tudott útlevélhez jutni, hogy Moldvába menjen. Ezért késlekedett jelentésével. Most Tatrosban van, ahová prefektusa helyezte, nem is szegénységben, de nyomorban; egy fából készült kamrában lakik, temploma bármely nap összedőlhet; a helységet városnak nevezik, de még falunak sem mondható, összesen négy ház van benne, a lakosság görögkeleti szakadár, kivéve néhány katolikust, akik állandóan menekülésre készen állnak a tatárok gyakori betörései miatt. A katonai cselekmények miatt a nép elszegényedett; ínséges helyzetében az Itáliából magával hozott csekély alamizsnájából tud néha kenyeret vásárolni magának. Segítségért könyörög.*

Bevezetés

Carlo Antonio Nigrini konventuális ferences szerzetes 1595-ben érkezett Moldvába. A misszió prefektusa, Felice Antonio Zavoli Tatrosba küldte, alábbi jelentését már itt írta.

[Címzés a levél külzetén:] All'Ill.mo e Rss.mo Sig. Sig. Padron Colendissimo Msig. Fabroni, secretario de Propaganda Fide. Corona in Transilvania – Vienna – Roma.

All' Illustrissimo e Reverendissimo Signor
e Signor mio Padron Collendissimo.

M'è dispiaciuto grandamente di dover star così tardi, in dar a V. Sia. Ill. e Rss. cognitione del mio stato e luogo, a ciò sapia ove sara un di lei infimo et obligato servo. La causa n'è stato la mutatione del prencipe,[1] che non potevo haverne il passo per entrare in Moldavia. Hora ne son in Tatros luogo determinatomi dalla Sacra Congregatione et postovi del mio molto reverendissimo padre prefetto[2] et il mio padre antecessore[3] l'ha pigliato seco a Jassi, qui mi ritrovo non povero, ma miserabile, in una camera di legno senza niente d'entro, una chiesa poi che non so descriverla, s'è non che minacia ruina e quasi tutta die scoperta, il luogo nominato città, ma apene si pol dir villaggio per esservi quatro case, e tutti sismatici, assetto un qualche catolico,

[1] Cantemir Antioh 1695. decemberében foglalta el a vajdai széket.
[2] Felice Antonio Zavoli
[3] Bernardino Silvestri

sotopostosi alla fuga, come in fatti, n'è venivano dalle selve al nostro arivo per le frequenti scrorerie de Tartari, non pardonandola ne a Dio, ne a santi standosi qui sempre in timore. Invoco ogni giorno l'aiuto divino, perchè l'humano è impossibile, per esser giente di non nostra religione, e poveri a causa de gran disturbii militari, bisognandomi comprare alla giornata un'frusto di pane con quale poche elemosine, mi son restate dall'Italia portatomi, altrimente non potrei resistere, ne che mi fare. Non despero dalla divina gratia la sua grande providenza, mentre armato d'una buona patienza, ne farò violenza alla humana mia natura, il tutto piacevolmente per amor della nostra santa fede, e della Sacra Propaganda, alla quale (mediante la di lei potente protecione) mi sotoscrivo, coll'assegnar hora per sempre alla gentilissima di V. Sia. Ill. e Rss. humanità la mia debil osservanza, mentre col riverente bacio dalla di lei sacra porpora, resto, fafenco a V. Sia Ill. e Rss.ma profonda riverenza etc.

Di Vostra Signoria Illustrissima e Reverendissima

Tatros in Moldavia, li 29 genaro 1696.

humilissimo obligatissimo servo

Fr. Carlo Antonio Nigrini
Minorum Conventualium missionarius
apostolicus

Megjegyzés

Nigrini működésére nincsenek följegyzéseink. 1696. február 25-én Szegedy László királybíró („judex regius"), Soltus Márton és Folos János (az utóbbi kettő nem tudván írni, hüvelykujját nyomta rá a papírra hitelesítésül), egy latin nyelvű iratban igazolják, hogy Nigrini páter Tatroson két éven át példaadóan látta el szolgálatát. A háborúk miatt egész Moldva romokban hever, talán 15 000 ember sem él az országban. Ezért kérik a Hitterjesztés Szent Kongregációját, járuljon hozzá, hogy Nigrini páter visszatérjen Itáliába. (APF SC Moldavia Vol. 3, Fol. 90–91.)

135.

1696. február–november

A MOLDVAI TELEPÜLÉSEK KATOLIKUSAINAK ÖSSZEÍRÁSA

AZ IRAT: *A:* APF CP Vol. 31, Fol. 470–482. (Bernardino Silvestri 1697. június 28-i jelentésének melléklete.)

TARTALMA: *Településenként és családonként összeírja a katolikusokat, feltüntetve, hogy kiket bérmáltak már meg és kiket nem. A települések sorrendje:* [I.] *Tatros,* [II.] *Moldvabánya,* [III.] *Gorzafalva,* [IV.] *Kászon,* [V.] *Jászvásár,* [VI.] *Barlád,* [VII.] *Galac,*

[VIII.] *Galac környéke*, [IX.] *Valle Draga*, [X.] *Nagypatak*, [XI.] *Oldola*, [XII.] *Kákova*, [XIII.] *Magyaros*, [XIV.] *Klézse*, [XV.] *Hosszúvölgy*, [XVI.] *Ujfalu*, [XVII.] *Bogdánfalva*, [XVIII.] *Szabófalva illetve Rekecsin* [XIX.] *Szteckófalva és Tamásfalva*, [XX.] *Dzsidafalva*.

a.

[I.] *Status catholicorum omnium Tatrosiensium et eorum qui fuerunt chrismati et qui non fuerunt*

Petrus Vincze et Anna, sua uxore, fuerunt chrismati, et Elizabeth, filia illorum duorum annorum non.
Stephanus Literati cum sua uxore et ancilla fuerunt chrismati.
Petrus cum sua uxore fuerunt chrismati, sed tres proles illorum non.
Martinus Czempul cum sua uxore et una filia Margareta fuerunt chrismati, sed duae proles illorum adhuc non.
Joannes Martini cum sua uxore fuerunt chrismati, sed proles illorum tres non.
Joannes Rotarius cum sua uxore fuerunt chrismati.
Catharina Balint vidua ex Catinario, cum tribus prolibus fuerunt chrismati.
Georgius Jango cum sua uxore nescitur.
Petrus Kosa fuit chrismatus, sed uxor ipsius cum una prole non.
Demetrius cum sua uxore fuerunt chrismati, sed proles eorum duae non.
Magdalena Basko, uxor unius schismatici, quae adhuc tenet catholicam fidem, non.

[II.] *Nomina catholicorum, qui sunt in villa Baia*

Georgius Lapay cum sua uxore et cum uno filio fuerunt chrismati.
Franciscus Polák cum sua uxore fuerunt chrismati, sed una proles illorum non.
Blasius Tibu viduus cum duobus filiiis fureunt chrismati.
Martinus Istok viduus cum duabus prolibus fuerunt chrismati.
Elisabeth vidua fuit chrismata, sed duae proles non.
Petrus Demeter cum sua uxore et una prole non.
Joannes Simon viduus fuit chrismatus, sed duae proles illius non.
Demetrius Csiszpan cum sua uxore fuerunt chrismati, sed proles eorum sex non.
Helena Gergely vidua non.
Moyses Filek viduus non.
Joannes Szuka cum sua uxore non.
Vulphangus[1] Filek fuit chrismatus, sed uxor ipsius cum tribus prolibus non.
Joannes Veres cum sua uxore non.
Demetrius Danka fuit chrismatus, sed uxor ipsius cum duabus prolibus non.

[1] Volfgangus

Joannes Demeter cum sua uxore fuerunt chrismati, sed duae proles non.
Joannes Szuk fuit chrismatus, sed uxor ipsius cum 4 prolibus non.
Michael Luca cum sua uxore et cum una filia non.
Michael Farkas cum sua uxore non.
Thomas Birta cum sua uxore et una filia non.
Laurentius Simon cum sua uxore et cum duabus prolibus non.
Margareth Transilvani vidua fuit chrismata, sed proles tres non.
Michael Demeter cum sua uxore et una prole non.
Helena Demeter vidua fuit chrismata, sed tres proles ipsius non.
Joannes Stanislao cum sua uxore et tribus prolibus non.
Catharina vidua cum duabus prolibus fuerunt chrismatae.
Michael Varga cum sua uxore fuerunt chrismati, sed proles eorum quinque non.
Petrus Orban cum sua uxore fuerunt chrismati.
Stephanus Merterk non fuit chrismatus, sed uxor ipsius fuit.

[III.] *Nomina catholicorum qui sunt in pago Grozest et qui fuerunt chrismati*

Georgius Mandra cum sua uxore fuerunt chrismati, sed proles eorum tres non.
Thomas Balay cum uxore non.
Margarita Bimbo vidua fuit chrismata, sed proles ipsius duae non.
Demetrius Kocsis viduus fuit chrismatus.
Michael cum sua uxore fuerunt chrismati, sed proles illorum tres non.
Stephanus Balik cum sua uxore et cum tribus prolibus non fuerunt chrismati.
Michael Szuszko cum sua uxore non.
Martinus Gyrbo cum sua uxore sunt chrismati, sed proles illorum duae non.
Petrus Szuszko cum sua uxore et duabus prolibus non.
Georgius Konk cum sua uxore et tribus prolibus non.
Petrus Czempul cum sua uxore nesciunt, sed proles illorum duae non.
Andreas Szuszko, cum Helena non.
Georgius Czempul cum sua uxore fuerunt chrismati, sed proles una illorum non.
Petrus Gyirgy cum sua uxore non.
Martinus Demeter non.
Joannes Racż cum sua uxore et duabus prolibus non et Martinus non.
Demetrius Danko cum sua uxore et tribus prolibus non.
Georgius Demeter viduus fuit chrismatus, sed proles illius quattuor non.
Stephanus Gyrbo cum sua uxore et tribus prolibus non.
Joannes Incze cum sua uxore fuerunt chrismati, sed proles eorum non.

[IV.] *Nomina catholicorum in villa Kaszon*[2]

Michael Kuttán cum sua uxore non.
Georgius Illies cum sua uxore fuerunt chrismati, sed proles illorum quattuor non.
Michael Esztnaka cum uxore et una prole non.
Michael Simon cum sua uxore et una prole non.
Matthias Simon cum sua uxore et duabus prolibus non.
Michael Bakkovi cum sua uxore et duabus prolibus non.
Martinus Simon cum sua uxore et duabus prolibus non.
Martinus Luku cum sua uxore et una prole non.
Georgius Kosokar cum sua uxore et tribus prolibus non.
Jacobus Tanko viduus non.
Thomas Georgioman[?] cum sua uxore et duabus prolibus non.
Helena vidua cum una prole non.
Joannes Simon cum sua uxore non.
Martinus Longocs cum sua uxore et duabus prolibus non.
Petrus Longocs cum sua uxore et duabus prolibus non.
Barbara vidua cum una prole non.
Petrus Balo cum sua uxore et duabus prolibus non.
Nicolaus Luku cum sua uxore fuerunt chrismati, sed proles eorum duae non.
Michael Szorka cum sua uxore non.
Georgius Dobos cum sua uxore et duabus prolibus non.
Michael Magdo cum sua uxore non.
Martinus Bartos cum sua uxore et duabus prolibus non.
Petrus Duskas cum sua uxore non.
Demetrius Magdo cum sua uxore non, et duabus prolibus non.
Andreas Gal cum sua uxore et duabus prolibus non.
Andreas Para cum sua uxore et duabus prolibus non.
Michael Boldo cum sua uxore fuerunt chrismati, sed proles eorum duae non.
Joannes Mikloska cum sua uxore et una prole non.

Ita est.
Franciscus Carolus Nigrini
missionarius apostolicus in oppido Tatrus

[2] Tatrostól dél-nyugatra, a Kárpátok tövében; ezt a falut eddig egyetlen összeírásban sem említették.

b.

[V.] *Cathalogus animarum quae fidem romano-catholicam profitentur in civitate Jassis in Moldavia sita, sub cura Fratris Felicis Antonij Zauoli Ordinis Minorum Sancti Francisci Conventualium praefecti missionum etc.*

In prima domo habitant Andreas Lukas, cantor ecclesiae, annorum 45, et Margarita uxor filia Blasii ex Rescani, annorum 25 chrismati cum tribus prolibus Cattarina, Anna et Michaele; omnes ante annum discretionis constituti.
2. Habitat Michael Vuaroua, annorum 60, et Magdalena ejus uxor, annorum pariter 60, chrismati, et filiae duae: Cattarina uxor Nicolai cum quatuor prolibus non chrismati, et Magdalena uxor Petri ex Vscio.[2a]
3. Andreas filius Michaelis Vuoroua et Anna ejus uxor chrismati, cum duabus prolibus non chrismatis.
4. Petrus Besana et Magdalena, uxor ipsius, annorum 30, cum duabus prolibus, non chrismati.
5. Cattarina vidua, annorum 50, cum tribus filiis, Nicolaus, Joannes et Petrus, annorum 16, 18. et 20, non chrismati.
6. Andreas viduus de Vatlovij annorum 70, chrismatus et Franciscus, ejus filius celebs, annorum 25, non chrismatus.
7. Cattarina vidua, annorum 60, chrismata, et Joannes ejus filius, annorum 30, cum Elena uxore unicam prolem habentes unius anni, chrismati.
8. Cattarina vidua Petri Barlani, annorum 60, chrismata; tres filias habens; Anna, Paula et Magdalena maritatae prima sum schismatico, secunda cum calvinista, duas proles habet non chrismatas; tertia: pariter cum Moldavo, infantem habens non chrismatum.
9. Habitat Michael Amoishi in propria domo, annorum 60, et Cattarina ejus uxor, annorum 46, chrismati et Cattarina ipsorum filia adoptiva, annorum 15, non chrismata, et Paulus Polosch, annorum 50, chrismatus et Cattarina filia Joannis ex Cutnario, ejus uxor, non chrismata, annorum 30, inquilini.
10. Margareta vidua Michaelis Georgii, annorum 40, chrismata, et Georgius ejus filius annorum 16, non chrismatus.
11. Elena vidua Joannis da Vscio, annorum 40, chrismata, cum filia Anna 3 annorum. In eadem domo Elena vidua Michaelis filia Horuat, annorum 50.
12. In propria domo habitat Petrus Mischoz, celebs, annorum 28, non chrismatus.
13. Martinus Tuthuc, annorum 50, et Anna ejus uxor, annorum 40, habitant in propria domo, chrismati, et Sophia vidua cum filia, annorum 20, chrismatae et Magdalena vidua, annorum 60, cum filio Nicolao, annorum 25, non chrismati.
14. Michael Sartor, annorum 50, cum Anna ejus uxore, annorum 50[?], infantem unius anni habentes, chrismati.

[2a] Értsd: Huszról.

15. Cattarina vidua Valentini Vietoris, annorum 40, chrismata cum duobus prolibus 3 et 2 annorum.
16. Martinus ex Hus, annorum 50, cum uxore Cattarina chrismati, duas proles habent. In eadem domo Stephanus Vssensis cum Elena ejus uxore, non chrismati. Magdalena annorum 20, non chrismata.
17. Item Nicolaus ex Polonia, annorum 35, cum Rosa ejus uxore, annorum 25, chrismati. Margareta vidua ex Vsse cum filia Cattarina, annorum 12, non chrismati, et Demetrius filius, annorum 15, non chrismatus, et Andreas parvulus.
18. Elias Kopass, annorum 40, in propria domo, et Anna ejus uxor, annorum 40, et Elena filia, annorum 7, non chrismati, et Franciscus 2 annorum.
19. D. Andreas Paloska secretarius ungarus celsissimi principis, annorum 38, et D[na] Cattarina ejus uxor, annorum 30, chrismati, tres proles habent, primum annorum 4, Annam annorum 2 et Mathiam infantem. In eadem domo dicta Justina vidua, annorum 35 chrismata, duas habens filias, Annam 15 annorum et Cattarinam annorum 12, non chrismatae. Ancilla Elena, annorum 20, non chrismata. Item Anna vidua Valentini, annorum 10, duas proles habens, Valentinum et Margaretam, non chrismati.
20. D. Mathaeus Botta supremus vigiliarum praefectus celsissimi principis Moldaviae, annorum 35, celebs, chrismatus. Servos habet tres cattolicos: Mathiam, qui habet Annam uxorem cum duabus prolibus, Stephanum cum Catterina ejus uxore, unicam prolem habentes; et Joannem ex Polonia; chrismati.
21. Jacobus Vngarus tormentarius chrismatus, annorum 40, schismaticam habens uxorem.
22. In domo ecclesiae Martinus ex Miroslaua, annorum 40, et Margareta, annorum 35, ejus uxor, chrismati; tres habent proles: Andream, Annam et Magdalenam, non chrismati. Item in eadem domo Georgius ex Tatrus, annorum 40, et Anna uxor, annorum 40, cum tribus prolibus: Stephanus, Anna et Paulus, non chrismati. Item Cattarina vidua ex Rechettin,[3] annorum 50, chrismata, et Georgius, annorum 20, non chrismatus.
Hic annotandae sunt quoque familiae, quae vestigari debent: Miroslava, Vuoracca et Cabeschi Duccion, in proprio [loco].[a)]
In primo loco familiae 13, in secundo familiae 7, in tertio loco familiae lo numerantur; sed quia nunc ob tributum et incursionem continuam Tartarorum coactae sunt habitare in silvis et abditis, ideoque distinctum numerum animarum annotare non valui hac vice etc.
Actum Jassis, 26. Octobris, 1696.

Ita attestor ego
frater Felix Antonius Zauoli
praefectus missionum mp.

a) A zárójelben lévő szó a kéziratban kiszakadt.
3 Rekecsin

Addendum quoque restat, quod circa fluvium Bistricium, ubi antiquitus septem pagi catolicorum numerabantur, nunc dispersi per silvas, numerantur tamen in loco Rechettin dicto familiae 33, in Giudena[4] familiae 20; in Fhoscani[5] familiae 24, sub cura sacrae missionis, sed cum summa difficultate, quia in via sunt, qua ut plurimum Tartari transeunt excurrendo in Regna Poloniae, Russiae, Podoliae etc.

c.

[VI.] *Numerus familiarum animarumque quae modo resident in civitate Berlatensi,*[6] *anno Domini 1696.*

1. Familia: Matheus Clephas cum uxore sua Elena, atque una famula, quae vocatur Magdalena non inuncta oleo.
2. Marcus cum uxore sua Catharina, ejusque matre Margarita atque una filia, quae vocatur Elena+; in eadem domo manet Gregorius.
3. Franciscus cum uxore Magdalena, duobusque filiis +[6a] in eadem domo manet alius homo, qui vocatur Joannes.
4. Ellena vidua cum filio, qui vocatur Vrsanus, oleo inunctus, unaque famula, quae pariter vocatur Ellena +; in qua domo manet alius, qui vocatur Andreas.
5. Abraham cum uxore Margarita, tribusque filiis +, qui vocantur: Gregorius, Andreas et Elisabeth.[7]
6. Martinus de Vrsuli cum uxore Barbara.
7. Anna Canzoi vidua cum filiis 5, qui vocantur: Joannes oleo inunctus, Andreas, Basilius, Simeon et Catharina +; in istamet domo manet alius, qui vocatur Andreas Brarouanus.
8. Joannes cum uxore Catharina, tribusque filiis, qui vocantur Andreas, Gregorius et Magdalena.+
9. Andreas Clephas cum uxore Catharina et quattuor filiis, qui vocantur Marcus, Matthaeus, Martinus et Ursula; in eadem domo manet Michael Lera cum uxore Margarita, duobusque filiis, qui vocantur Matthias et Margarita.+
10. Andreas cum uxore Catharina, duobus filiis, qui vocantur Michael et Magdalena.+
11. Michael cum uxore Ellena, tribusque filiis, qui vocantur Valentinus, Catharina et Elena.+
12. Michael cum uxore Margarita; in eadem domo manet Demetrius cum uxore Angela et duobus filiis, qui vocantur Martinus et Elena.+
13. Martinus Lera cum uxore Margarita, quattuor filiis +; in eadem domo

[4] Agiudeni (Dzsidafalva)
[5] Valószínűleg Focsani
[6] Barlád
[6a] A kereszt azt jelenti, hogy a nevezettek meg vannak keresztelve.
[7] Itt, és a következőkben a „gyermekek" helyett gyakran ír „fiúk"-at, a lányokat is idesorolva.

[. . .][b] Andreas cum uxore Catharina, tribusque filiis + atque Margarita vidua cum filio suo Nicolao.+
14. Catharina vidua cum famula Anna.+
15. Andreas cum uxore Magdalena tribusque filiis, Andrea, Gregoria et Matthia, aliusque cum uxore, qui habet duos filios; in eadem domo manet Joannes cum uxore Elena.
17. Joannes cum Ellena uxore, qui habet tres filios et duas filias.+
18. Martinus de Gorvenzo[?] cum uxore Elisabeth filiaque ejus Ellena.
19. Joannes filius Gregorii, Polonus.
20. Chatarina, quae habet eundem Moldavum.
21. Ellena vidua cum duabus filiis, quae vocantur Anna et alia Joanna.+
22. Ellena, quae habet virum, qui fugit cum alia femina.
23. Chatherina.[c]

d.

[VII.] *Status romano-cattolicus animarum, quae de facto in parochia Sancti Nicolai civitatis Galaziensis sub mea cura, Pris Josephi Sonantij missionariique apostolici inveniuntur. Anno Domini 1696. die 5. Novembris 1696.*

1. In propria domo D. Marcus Tomoc cum uxore Magdalena et prolibus tribus, nempe Deodatus, Gregorius et Caterina, maritata cum Dno Joanne de Cutnario, chrismati, qui habet unicam prolem Grégorium non chrismatum.
2. In propria domo Valentinus Tomoc civis cum uxore Helena, chrismati, et filia Margarita, non chrismata.
3. In propria domo Martinus Miles cum uxore Caterina, chrismati, cum tribus prolibus, nempe Aluisio, Caterina et Constantino, non chrismati.
4. In propria domo Nicolaus Ciuis cum uxore Barbara, chrismati, et Deodato filio non chrismato.
5. In propria domo Michael Miles cum uxore Caterina, chrismati, cum duabus prolibus nempe Barbara et Andrea, non chrismati.
6. In propria domo Georgius cum uxore Margarita, et Anna ejus matre chrismati, cum duabus prolibus Helena et Mario, non chrismati.
7. In propria domo Helena vidua cum filia Anna etiam vidua chrismati.
8. In propria domo Maria, filia orfana non chrismata.
9. In propria domo Valentinus Polonus, cantor ecclesiae, cum uxore Helena, et ejus matre vidua chrismati.
10. Martinus ex Vxio[7a] cum uxore Anna, chrismati, et Maria filia non chrismata. Andreas Vngarus celebs, annorum 50, inquilinus chrismatus.

b) Egy szó teljesen elhalványult.

c) A lap alján más kéz írásával: Kegyelmednek alázatos szolgája, alázatos szolgálatomat ajánlom kegyelmednek. Kegyelmednek édes[?] uram, alázatos szolgálatomat minden időben ajánlom, ő felsége minden dolgaiban szerencséltesse s boldogítsa kegyelmedet. Szívből kívánom.

7a Ex Vssio, vagy Vscio, azaz Huszról.

[VIII.] *Extra Galatium*

In propria domo Michael cum uxore chrismati, cum duabus prolibus non chrismatis.
In propria domo duo mercatores Ragusaei, unus cum uxore, chrismati, et prolibus non chrismatis; et alter sine uxore, chrismatus. In propria domo Joannes supremus capitaneus cum uxore Ursula, chrismati, et Petro filio non chrismato.

e.

Catalogus cattolicorum habitantium in ista parochia Foroanensi, vel solent in ista mea missione convenire et sub mea cura ac missione pro anno Domini 1696. in die Sancti Paschatis supra dicti anni.[8]

Ego frater Aloysius Bevilacqua
Ordinis Minorum Conventualium Sancti Francisci
ex Provincia [- - -][d)] missionarius apostolicus

[IX.] *Valle Draga*[9]

Martinus Pecorne cum uxore et duobus filiis.
Joannes Bene et uxor cum 4 filiis.
Petrus Gurrar et uxor et 1 filius
Stephanus Gurar, uxor et 4 filii
Joanna Gurar vidua cum 4 filiis.
Nicolaus Sancta, uxor et 2 filii
Andreas Michael, uxor et 2 filii.
Joannes Gurar, uxor et 3 filii.
Buduina vidua, et 3 filii.
Andreas cum uxore et 4 filiis.
Laurentius Lorena, uxor tantum.
Barta, viduus cum quattuor filiis.
Dominicus Coscia, uxor et 2 filii.
Stephana Dobos vidua, cum 4 filiis.
Petrus Sutor, uxor et 2 filii.
Michael Sutor, uxor et 1 filius.
Elisabeth Sutor vidua, cum 3 filiis.
Georgius Sutor, uxor et 1 filius.
Mater istorum cum duobus filiis.
Paulus Dobos, uxor et 4 filii
Stephanus Persak, uxor et 1 filius.

d) A folytatása tollban maradt.

8 1696. április 22.

9 Magyarosan: Valledrága

Paulus Farkos, uxor et duo filii.
Michael Giorge, uxor et 2 filii.
Joannes Farkos, uxor et 2 filii.

[X.] *Valle Mare*[10]

Nicolaus Farkos, uxor et 6 filii.
Martinus Farkos, uxor et 4 filii.
Michael Dogma, uxor et 2 filii.
Joannes Dogma junior, uxor et 1 filius.
Nicolaus Dogma, uxor et 3 filii.
Mater illorum vidua cum tribus filiis.
Stephanus Dogma, uxor et 4 filii.
Georgius Bartos, uxor et 5 filii.
Petrus Dogma, uxor et 2 filii.
Joannes Farkas, uxor et 5 filii.
Petrus Coscia, uxor et 3 filii.
Petrus David, uxor et 3 filii.
Paula Farkos vidua cum 3 filiis.
Margharita vidua cum uno filio.
Chatarina vidua cum uno filio.
Joannes Bene uxor et 4 filii.
Nicolaus Budu et 4 filii.
Antonius Antal, uxor et 3 filii.
Seculias cum uno filio.
Petrus Domocos, uxor et 3 filii.
Georgius Domocos, uxor et 3 filii.
Joannes Domocos, uxor et 4 filii.
Petrus Bartos viduus cum 9 filiis.

[XI.] *Costiscia alias Oldola*[11]

Michael Farkos, uxor et 3 filii.
Petrus Farkos, uxor et 1 filius.
Georgius Farkos, uxor et 2 filii.
Michael Boglor, uxor et 4 filii.
Petrus Daraban, uxor et 4 filii.
Mattias, uxor cum uno filio.

[10] Valea Mare (Nagypatak)
[11] Oldola: nem tudtuk azonosítani.

[XII.] *Cacova Maior*[1 2]

Martinus Barko, uxor et 3 filii.
Farkos Michael, uxor et filia parvula.
Georgius Miko, uxor et 2 filii.
Joannes Diak, uxor et 1 filius.
Valentinus Dorkos, uxor et 3 filii.
D. Gregorius Ainer cum uxore et 2 filiis.
Nicolaus Drakot, uxor et filia 1.
Joannes Sechel, uxor et 3 filii.
Michael Istuk, uxor et 3 filii.
Georgius Sechel, mater et alium filium.
Petrus Istuk, uxor et duos filios parvulos.
Helena Istuk et unum filium et ancillam.
Joannes Claudus, uxor, 2 filii.
Michael Coscia, uxor et 2 filii parvuli.
Coscia et duae filiae nubiles.
Petrus Tzefos, uxor et 3 filii parvuli.
Georgius Tzefos liber.
Jacob Cosan viduus et filius nubilis.
Michael Cosan, uxor et[e)]
Andreas Simon cum matre.
Andreas Petros, uxor et 2 filii parvuli et ancilla.
Michael Antal, uxor.
Michael Juda, uxor.
Joannes Juda, uxor et parva filia.
Petrus Juda cum uxore.
Thomas Jurcha, uxor et 5 filii.
Catarina Sebu vidua.
Martinus Sabo, uxor et 4 filii parvuli.
Elena Daskalizza vidua.
Petrus Miko cum femina et 1 filia parvula.
Andreas Miko, uxor et 1 filius parvulus.
Gregorius Bakoska, uxor et 5 filii.
Michael Dogma, uxor, 4 filii.
Catarina Diac vidua et 2 filii confitentes.
Michael Rotaro, uxor et filia nubilis.
Laurentius Gener, uxor et 2 filii parvuli.
Michael Antal, uxor et 4 filii.
Nicolaus Antal, uxor et 4 filii parvuli.
Demetrius Bescion, uxor et 3 filii parvuli.

[e)] A folytatás tollban maradt.
[1 2] Kákova (ma Forrófalva része).

Joannes Mate, uxor et 2 filii nubiles.
Michael Mate, uxor et filius nubilis.
Andreas Mate, uxor et 3 filii parvuli.
Georgius Mate, uxor et 3 filii.
Michael Petras, uxor et 2 filii parvuli.
Martinus Antal, uxor et 3 filii nubiles.
Joannes Besike, uxor et 2 filii.
Martinus Gascicolus, uxor et filii 3.
Andreas Tzefos cum uxore et 3 filiis.
Petrus Tzefos, mater et alius frater et soror.
Stephanus Antal, uxor et 3 filii parvuli.
Michael Denez, uxor et filiae parvulae.
Barbara Denez cum uno filio.
Antal Mial, gener Martonka, uxor et 1 filius.
Soros ipsius: Barbara.
Petrus Figulus, uxor et filius parvulus.
Petrus Benka, uxor et 3 filii.

[XIII.] *Maiaros*[13]

Andreas Diak, uxor et 1 filia.
Martinus Besciam, uxor et 1 filius parvulus.
Valentinus Balint, uxor et 4 filii.
Joannes Legas, uxor et 5 filii.
Joannes Demeter, uxor et 2 filii.
Petrus Moises, uxor et 3 filii.
Michael Sasko, mater, liber.
Georgius Benka, uxor et 2 filii parvuli et cognata ipsius.
Martinus Benka, uxor et 1 filius parvulus.
Michael Benka, uxor, 2 filii nubiles.
Martinus Dobos, uxor et 3 filii.
Martina vidua cum uno filio nubili.
Georgius Bescian, uxor et 2 filii.
Petrus Antal, liber, mater ipsius et 2 fratres.
Petrus Balan, uxor et 2 filii cum nepote.
Susanna vidua cum 2 filiis.
Balanassa vidua.
Margarita, libera, cum matre.

[13] Valószínűleg: Magyaros, azaz Magyarfalu: ma Gajcsána része.

[XIV.] *Clesa*[14]

Petrus Benka, uxor et 7 filii.
Michael Patachi, uxor et 3 filii et nepos.
Petrus Patachi.
Thomas Giorgoi, uxor et 3 filii.
Joannes Sasko, uxor et 3 filii.
Andreas Patak viduus.
Andreas Benka, uxor et 1 filius.
Joannes Balint Tunice, uxor et 2 filii.
Joannes Balint, uxor et 1 filius.
Gregorius Balint, liber.
Petrus Giorat cum matre et 4 fratribus.
Georgius Susan, uxor et 4 filii nubiles, frater ipsius seniculus, liber.
Catarina vidua cum 4 filiis parvulis.
Joannes Torda, uxor et 3 filii.
Petrus Raz, uxor et filius.
Joannes Kigit, uxor et 6 filii.
Georgius Danka, uxor.
Petrus Poschina cum filio, caecus.

[XV.] *Longa Mare*[15]

Elisabet Zebe cum 4 filiis.
Martinus Petras, uxor et 3 filii.
Agata Cjabor cum filio.
Petrus Cico, uxor et 1 filius.
Joannes Cico, uxor et 4 filii.

[XVI.] *Slobozia*[16]

Valentinus ex Saboana, uxor et 3 filii.
Michael ex Saboana cum uxore.

[XVII.] *Valesaka*[17]

Nomina obsignata cum cruce fugerunt modo per tributa magna.
Michael Buche, uxor et 2 filii.
Petrus Bugdan, uxor et 3 filii.+
Demetrius Cosan, uxor et 3 filii.

[14] Cleja (Klézse)
[15] Longu Mare (Hosszúvölgy)
[16] Slobozia (Újfalu)
[17] Valea Seacă (Bogdánfalva)

Petrus Bugdan, uxor et 7 filii.
Nicolaus Tangu, uxor et 3 filii.+
Joannes Luca, uxor et 3 filii.
Elisabet Bodu cum 2 filiis, vidua.
Joannes Fasachas, uxor et 3 filii.
Petrus Tanco cum uxore.
Stephanus Tango, uxor et 4 filii.
Agricola alias Jeiro cum filio nubili.
Andreas Bir, uxor et 3 filii.
Joannes Tango, uxor et 3 filii.
Catarina vidua cum 2 filiis.+
Nicolaus alias Michecy, uxor et 5 filii.+
Michael Tango, uxor et 2 filii.
Joannes Crez, uxor et 2 filii.

Ita est. Frater Aloysius Bevilacqua
Ordinis Minorum Conventualium
Sancti Francisci, missionarius apostolicus
utrius Valachiae

Ex istis pauperculis catholicis fere omnes non sunt confirmati excepti seniores, ex istis vero aliqui etiam inveniuntur, qui non sunt confirmati et jam sunt tredecim anni elapsi et nunquam episcopus catholicus romanus habuit confirmationem, etiam per 8 annos ego sum illuc missionarius, et nunquam fuit facta sacra confirmatio, et sic per istum tempus, ita possum cum juramento attestari etc.

f.

[XVIII.] *Status catholicus animarum olim sub cura villae Saboani.*

Michael Balai una cum uxore; 3 filias et unum filium habentes, non chrismati.
Michael Laurentius cum uxore; unum habentes filium, non chrismati.
Martinus Laurentius cum uxore, unum filium habentes, non chrismati.
Petrus Domitrascus uxoratus, cantor cum uxore, 70 annorum.
Michael Gal cum uxore; 3 filios et unam filiam habentes, non chrismati.
Michael Pal cum consorte, 6 filios habentes, non chrismati.
Petrus Ember cum uxore; duos habentes filios, non chrismati.
Gregorius Cioban cum uxore; 5 habentes filios, non chrismati.
Martinus Cioban cum uxore; 3 filios habentes, non chrismati.
Michael Ember, cum uxore.
Petrus Surdus, cum uxore et matre.
Demetrius Cantor cum uxore; duos filios habentes, non chrismati.
Michael Cadar cum uxore; et unum filium [habentes] non confirmati.
Gregorius Vrsul cum uxore et matre; unum filium habentes, non confirmati.

Martinus Bolibocus cum uxore; 3 filios habentes.
Johannes Dobos alias Techet, cum uxore et socere; unum filium habentes, non confirmati.
Joannes Jacobus, 60 annorum; cum uxore.
Martinus Jacobus cum uxore; unum filium habentes, non confirmati.
Catarina vidua, unum filium habens, confirmati.
Joannes Desca cum uxore, 3 filios habentes, non confirmati.
Michael Gazi cum uxore et matre; unum filium habentes et duos fratres, non confirmati.
Michael Varga cum uxore et patre et matre; unum filium habentes.
Gregorius Cioban, 40 annorum; confirmatus.
Martinus Demitrascus sine uxore, cum duobus filiis; non confirmati.
Martinus Gierghel cum uxore, 3 filios habentes; non confirmati.
Andreassora vidua, 50 annorum, cum duobus filiis; non confirmati.
Margarita vidua cum una filia; non confirmatae.
Joannes Dorna cum uxore; unum filium habentes; non confirmati.
Thomas Vaccarius cum uxore; 2 filios habentes.
Michael Dobos viduus cum sorore et filio, non confirmati.
Daniel Ollarius cum uxore; 2 filios habentes; non confirmati.
Martinus Brenza cum uxore; 2 filios habentes; non confirmati.
Anna Janoscha vidua cum tribus filiis; non confirmati.
Thomas Gal cum uxore; 2 filios habentes; non confirmati.
Laurentius Gal cum uxore et socere; 3 filios habentes; non confirmati.
Petrus Gal cum uxore; 2 filios habentes; non confirmati.
Elena Boctonarizza vidua cum duobus filiis; non confirmati.

Omnes isti sunt ex villa Reticheni.

[XIX.] *Status catholicus animarum villae Teschani et Tamasceni*[18]

Martinus Petrenha cum uxore; 7 filios habentes; non confirmati.
Michael cum uxore; unum filium habentes.
Giorgius Thomas cum uxore; 3 filios habentes; non confirmati.
Joannes Lucas cum uxore; 4 filios habentes; non confirmati.
Andreas Albertus cum uxore; 2 filios habentes.
Martinus Bartich eum uxore; 7 filios habentes; non confirmati.
Michael Bartich cum uxore; 2 filios habentes; non confirmati.
Petrus Lucas cum uxore; 7 filios habentes, non confirmati.
Michael Albertus cum uxore; unum filium habentes, non confirmati.
Martinus Ember juvenis, confirmatus.
Petrus Bena cum uxore; 5 filios habentes; non confirmati.
Anna Farchas vidua; duos filios habet; non confirmati.
Thomas Sabo cum uxore.
Michael Jier cum uxore; 4 filios habentes; non confirmati.

[18] Teţcani (Szteckófalva) és Tămăşani (Tamásfalva)

Georgius Bala cum uxore; unam filiam habentes; non confirmati.
Thomas Baccoviensis cum uxore; 2 filios habentes, non confirmati.
Catarina vidua cum uno filio; non confirmati.
Georgius Giurgia cum uxore; unum filium habentes; non confirmati.
Martinus Giorgius cum uxore; unam filiam habentes, non confirmati.
Michael Descha cum uxore; unum filium habentes; non confirmati.
Martinus Descha cum uxore; 2 filios habentes; non confirmati.
Gabriel Cinvoras; 3 filios habentes; non confirmati.
Petrus Lora cum uxore; unum filium habentes; confirmati.
Demetrius Farchas cum uxore; 3 filios habentes; non confirmati.
Martinus Jier cum uxore, 3 filios habentes, non confirmati.
Petrus Demetrius cum uxore; unum filium habentes; non confirmati.
Gregorius Giorgius cum uxore; 3 filios habentes; non confirmati.
Petrus Tomas cum uxore.
Joannes Ember cum uxore, matre socere et fratre; unum filium habentes, non confirmati.
Michael Puschas cum uxore, socere et fratre; duos filios et unam filiam habentes; non confirmati.

[XX.] *Status catholicus animarum villae Giudeni*[19]

Petrus Galazzanus cum uxore; 4 filios habentes, 2 confirmati, 2 autem non confirmati.
Petrus Antor cum uxcre; 3 filios habentes; non confirmati.
Joannes Michael cum uxore.
Blasius Thamascheus cum uxore; unum filium habentes; confirmati.
Martinus Thamascheus cum uxore; 2 filios habentes; confirmati.
Petrus Varga cum uxore; unum filium habentes; non confirmati.
Andreas de Baia cum uxore et socere.
Martinus Varga cum uxore; 2 filios habentes; non confirmati.
Petrus Gatt cum uxore; 2 filios habentes; non confirmati.
Joannes Frona cum uxore et matre.
Petrus Agiaras cum uxore; 3 filios et unam filiam habentes; confirmati.
Joannes Fabianus cum uxore; 2 filios habentes; non confirmati.
Joannes Josa cum uxore; 3 filios habentes; non confirmati.
Petrus Josa cum uxore; 2 filios habentes; non confirmati.

Ecce status catholicorum villarum Saboani, a Fratre Joanne Battista Volponio parocho pro veritate et sinceritate scriptus et subscriptus propria manu.

Ego Joannes Baptista qui supra m.p.

Anno Domini 1696, die 20. Februarii.

[19] A már említett Agiudeni (Dzsidafalva)

136.

[1696? Bécs?]

KÁLNOKI SÁMUEL ERDÉLYI KANCELLÁR TÁJÉKOZTATÓ JELENTÉSE A HITTERJESZTÉS SZENT KONGREGÁCIÓJA SZÁMÁRA

AZ IRAT: *A:* APF SC Moldavia Vol. 3, Fol. 83–84. (S.k. aláírással; alatta Kálnoki vörös viaszba nyomott címeres gyűrűspecsétje.)

NYOMTATOTT KIADÁSA: DOMOKOS: *Édes hazám* 78–84. (Facsimilében közli az eredeti iratot, nyomtatásban a latin szöveget, majd a magyar fordítást; a latin szövegben több hibásan olvasott szó; a magyar fordítás több helyen teljesen félreérti az eredetit.)

TARTALMA: *A tatár portyázások Moldvát elnéptelenítették, az egykor népes katolikus egyházközségek is elpusztultak. Jászvásáron, ahol a misszió prefektusa (most Antonio Zavoli) székel, a missziós ház, amint neki mondották, javításra szorul; az erre szánt pénzt általa ismert néhány megbízható ember kezébe kellene eljuttatni. A misszionáriusok közül csak Zavoli és Bernardino [Silvestri] pátert ismeri. Bákón a Beszterce patak elvitte a templomot. Temploma és parókiája van az alábbi helyeknek: Tatros, Sztánfalva, Gorzafalva, Forrófalva, Terebes, Szabófalva, Románvásár, Jászvásár, Kutnár, Husz, Galac, Nemc, Szucsava és Moldvabánya; mindegyik lakói magyarok, akik magyarul és románul tudnak, így a missziónáriusok, akik ezeket a nyelveket nem ismerik, gyóntatni, prédikálni nem tudnak, ezért a katolikusok közül sokan szakadárrá lesznek. A Moldvába való Berkuce és Jakob Wolf világi papok viszont plébánia nélkül vannak. Az esztelneki iskolában moldvai ifjakat is lehetne pappá nevelni.*

Bevezetés

A jelentés írója, köröspataki Kálnoki Sámuel, Apafi Mihály fejedelemsége alatt a székelyek főkapitánya, majd főkirálybíró. 1690-ben, a zernyesti csata után a győztes Thököly Imréhez csatlakozott, aki azonban a császáriak javára végzett kémkedésért elfogatta őt, majd – amikor 1690 őszén kiszorult Erdélyből – fogolyként magával vitte Havasalföldére. Csak 1691 nyarán bocsátotta őt szabadon. Kálnoki Moldván át tért haza, ekkor ismerte meg az ottani katolikus magyar falvakat. Erdélybe érkezve 1695-ben I. Lipót császár-király kinevezte őt az akkor felállított Erdélyi Udvari Kancellária kancellárjává, amikor is Bécsbe költözött. 1697. április 8-án grófi címet kapott. (Minderre ld. SZINNYEI József: *Magyar írók* V. Bp. 1897. 890. hasáb; *Magyar Életrajzi Lexikon* I. Bp. 1967. 847, mindkettő irodalommal; *Genealógiai Füzetek* VIII. 1910. 105–106.)

Az említett dátumok ismeretében tudjuk most már rögzíteni az itt közölt jelentés időpontját. Kálnoki a megírás időpontjában már kancellár, de még nem gróf; ez az 1694 és 1697 közti évekre mutat. Említi a jelentés, hogy Moldvában „most”, azaz a megírás idején Antonio Zavoli a misszió prefektusa. Zavolit 1694-ben nevezte ki a Hitterjesztés Szent Kongregációja prefektussá. – A jászvásári katolikusok által a jelentésre írt cáfolat (ld. 1289. l.) viszont 1697. február 8-án kelt. Mivel ők Kálnoki jelentésének szövegét csak a Szent Kongregációtól kaphatták meg, ehhez pedig idő kellett, a jelentés minden bizonnyal 1696 első felében íródhatott. Ugyanakkor az 1690–91. évi állapotokat tükrözi.

A jelentés bevezető soraiban azt olvassuk, hogy „a Hitterjesztés Szent Kongregációja megbízásából készült ... tájékoztató az erdélyi és moldvai konventuális [ferencesek] helyzetéről szerzett ismeretekről." Nem tudjuk, hogy ezt a megbízást mikor és milyen okból kapta. Az erdélyi ferencesekről a jelentés nem szól.

Ad mandatum Sacrae Congregationis de Propaganda Fide, circa notitiam status missionariorum conventualium Transylvaniae et Moldauiae, humillima et syncera informatio

Provincia Moldaviae, tempore deditionis Camenicii Podoliae,[1] ingenti barbarorum transeuntium pondere pressa et expost continuis Tartarorum in partes polinicas excursionibus exhausta et depopulata est; ita, ut nonnullae parochiarum catholicarum, olim populosae, nunc desolatae in tantum sint, ut vix vestigia sibi reliquerint, aliquae autem ita enervatae, ut parochis sustentandis plane incapaces. Aliquae vero, etiamsi alimenta suppeditare possent ad victum, sed non sufficiunt ad amictum. Certissimum etiam est frequentissime, dum Tartari Camenicium victualia comitantur, aut in Poloniam excurrunt, reverendis patribus missionariiis una cum populo per abrupta et abdita sylvarum receptacula salutem sibi quaerere debere ac proinde ipsos sumptibus valde indigere.

Domus missionis in civitate Jassy, nimirum loco residentiae principis Moldaviae, ubi ordinarie admodum reverendus pater missionis praefectus (qui nunc est P. Antonius Zauoli) residere solet, uti ex certa relatione mihi constat, reparatione indiget, sumptus tamen pro aedificando expendendos, placeret in manus aliquorum bonae fidei hominum catholicorum Jassiensium assignari facere, quorum aliquos ego ipse novi, qui jam probatam aedificandi habent experientiam.

Missionariorum patrum quotnam sint defacto in Moldauia,et an in locum revocatorum novi successerint, ignoro; praeter admodum R^{dum} P^{rem} missionariorum praefectum Faelicem Antonium Zauoli et P^{rem} Bernardinum,[2] qui est ex antiquioribus.

Placuit etiam ad notitiam Sacrae Congregationis annotare: in Moldavia fuisse Baccoviam sedem episcopalem, cujus templum per vehementiam fluvii Bistricza eversum est; templa simul cum parochiis: Tatros, Stanfalva, Gorzafalva, Forrofalva, Terebes, Szabófalva, Románvasár, Jasvasár, Kotnar, Husvaros, Galacz, Nyamcz, Szucsava, Bajja, et in his populum ungarum devotissimum, sed maxima est difficultas in hoc, quod ipsi ungaricae et valachicae linguae periti, a patribus missionariis illarum linguarum ignaris in confessionibus audiri nequeunt, pariter et concionari ipsis reverendi patres non possint, unde in perfidiam schismaticam plurimi illorum degenerant. Ad hocce autem animarum periculum evitandum satius foret Sacrae Congregationi peritos

[1] Kamenecet 1672-ben foglalták el a török hadak, ettől kezdve vált Moldva állandó hadszíntérré 1699-ig, amikor a lengyelek visszaszerezték s a törököket visszaszorították.
[2] Bernardino Silvestri.

illarum linguarum parochos vel missionarios delegare, cum defacto dentur in ipsa Moldauia oriundi duo olim Sacrae Congregationis alumni R[di] P[res] Barkuce et Jacobus Volfius,[3] in Moldauia extra parochias habitantes. Super hoc animarum periculo status catholicus Transylvaniae Sacram Congregationem informare et rem hanc notabili indagatione dignissimam remonstare statuerat.

Erexerant etiam in Siculia Transylvanica et pago Estelnek residentiam patres missionarii ante spacium aliquot annorum per succursum Sacrae Congregationis et catholicorum patronorum, ubi scholas humaniores fundantes, defacto continuant, duos magistros intertenentes, quibus etiam solvendis et beneficiis continuandis Sacra Congregatio utilissime subvenire potest, cum scolastica haec juventus, passim constet etiam ex ipsis Moldauorum filiis poteruntque succrescere et emergere in parochos Moldauiae.

Haec ad mandatum de praesenti unus ego Transylvanorum catholicorum indignus et devotissimus Sacrae Congregationis servus et filius, in mea conscientia pura annotavi; plura vero de iis, quae nunc omissa sunt, per inexperientiam et diuturniorem a Transylvania absentiam, supplere cum tempore studebo; ardentissimo zelo Deum omnipotentem exoraturus pro incremento Ecclesiae suae Sanctae. Recommendando me humillima cum reverentia, mancipo mandatis obsequiosissime, constantissime que profitendo, quod sim ad cineres permansurus,

Sacrae Congregationis

humillimus servus et filius
Samuel Kalnoki sacrae caesarae regiaeque
majestatis cancellarius aulico-transylvanicus m.p.
L. S.

Megjegyzés

A fenti jelentést a Hitterjesztés Szent Kongregációja megküldte a moldvai misszió főnökének, a Jászvásáron székelő Antonio Zavolinak. Nyilván ő sugalmazta, hogy 1697. február 8-i keltezéssel a jászvásári egyházközség néhány tagja Cantemir Antioh vajda lengyel (bizonyára katolikus) titkára, Jozef Margalowski által fogalmazott levélben válaszolt a jelentés egyes megállapítársaira. Bolta Máté, a vajda testőrségének parancsnoka („supremus vigiliarum praefectus"), Paloczka András, a vajda magyar titkára és Lukas (Lukács?) András kántor cáfolják „egy neves személy" tájékoztatását, és tanúsítják, hogy Felix Antonio Zavoli, valamint Bernardino Silvestri konventuális ferences páterek papi hivatásukat példamutatóan látják el, a moldvai (értsd: román) nyelvet jól értik, így gyóntatni és prédikálni is képesek. Az sem igaz, hogy a nyelvet tudó papok hiánya miatt sokan görögkeleti hitre térnének, sőt éppen ellenkezőleg, Forrófalván Bevilacqua páter tanításának hatására sokan az ortodox és kálvinista eretnekséget elhagyva, katolikussá lettek. A plébánosi tisztségre ajánlott, moldvai születésű Berkuce páter személyes okokból nekik jászvásáriaknak nem megfelelő, Jakob Wolf pedig Lengyelországban él és nem is fog visszatérni. Téved a jelentés a plébániák felsorolásánál is. Szucsava régóta Lengyelországhoz tartozik, Moldvabányának csak a neve maradt meg, Kutnár és Husz városából a tatár betörések után nyomok is alig látszanak. (APF CP Vol. 31, Fol. 464.)

[3] Johannes Baptista Berkuce és Jakob Wolf.

137.

1697. június 28., Róma

BERNARDINO SILVESTRI KONVENTUÁLIS FERENCES MISSZIONÁRIUS JELENTÉSE CARLO AGOSTINO FABRONINAK, A HITTERJESZTÉS SZENT KONGREGÁCIÓJA TITKÁRÁNAK

AZ IRAT: *A:* APF CP Vol. 31, Fol. 466–469. (Végig Silvestri s.k. írása.)

NYOMTATOTT KIADÁSA: PÁSZTOR Lajos: *L'attività missionaria del P. Bernardo Silvestri, min. conv. e la sua relazione sulla Moldavia. 1688–97. Archivum Franciscanum Historicum* XLII. (1949.) 273–277.

TARTALMA: [I.] *A moldvai misszió nehéz helyzetben van, a misszionáriusok 8 év alatt egyetlen egyszer kaptak segítséget a Hitterjesztés Szent Kongregációjától; a nép a háborúk és a súlyos adózás miatti nagy nyomorúságában nem tudja őket eltartani, inkább ők szorulnak segítségre; a missziók így nem tudják magukat fenntartani. A prefektusnak Mikes Mihály gróftól kellett kölcsönt kérnie, hogy az atyák ínségén enyhítsen. Mindezt megírta a Szent Kongregációnak, de választ nem kapott rá, ezért volt kénytelen útrakelni, hogy élőszóval jelentse, pedig nagy szükség volna rá Jászvásáron a moldvai nyelv tudása miatt és mert az ottani plébánia betöltetlen.* [II.1.] *Jászvásár: itt található* [*Zavoli*] *prefektus, 23 család; a város környékén 30 család.* [II.2.] *Szabófalva, Tamásfalva, Dzsidafalva és Domafalva: közös kőtemplom, de fölszerelése nincs, több, mint 50 család.* [II.3.] *Forrófalva és környéke: papjuk Luigi Bevilacqua, 162 család.* [II.4.] *Tatros, Moldvabánya, Gorzafalva és Kászon: papjuk Carlo Nigrini, 90 család.* [II.5.] *Barlád: papja Andrea Fabris, 23 család; Husz lakói a tatár támadás miatt szétfutottak.* [II.6.] *Galac: papja Giuseppe Sonnantii, 10 család.* [II.7.] *Bákó: püspöki székhely, ide tartozik Terebes, Calugara*[*?*], *Cusbicco*[*?*] *és Pusztina; Bákóban székel a püspöki helynök.* [II.8.] *Focsani: temploma nincs, két másik faluval együtt 50 katolikus család, papjuk Giovanni Baptista Berkuce.* [II.9.] *Csöbörcsök: Francesco Antonio Ceccangeli élete veszélyeztetésével két ízben járt köztük; úgy hallotta, legutóbb a rabváltó szerzetesek* [*trinitáriusok*] *rendjéből jártak néhányan erre, de nem voltak hajlandók misézni és gyóntatni.* [III.] *A moldvai misszió fennmaradásához szükséges volna: 1. Rendszeres évi anyagi támogatás, amihez korábban hasznos segítséget nyújtott a jezsuiták működése, ez jelenleg a háború miatt lehetetlenné vált. 2. Itáliában vagy Erdélyben szeminárium felállítása, ahol a misszionáriusokat képeznék és a moldvai nyelvet is megtanítanák. 3. Hét évi szolgálat után a misszionáriusok visszahívása és újak küldése. 4. A misszionáriusok kötelességei és működési területük szabályozása. 4. A vegyes házasságokkal kapcsolatos álláspont és magatartás kialakítása. 6–7. A romos templomok és parókiák rendbehozása. 8. A misszionáriusok útiköltségének emelése és biztosítása.*

Bevezetés

Bernardino Silvestri 1688. október 5-én kapta meg a Hitterjesztés Szent Kongregációja utasítását, hogy menjen Moldvába. Két hónapos út után, Lengyelországon át érkezett az országba. Első jelentését 1689. július 17-én írta az erdélyi Esztelnekről. Ebben el-

mondja, hogy Moldvában a teljes pusztulás fogadta, a hívek szétszóródtak, aki tehette, elmenekült, a misszió prefektusa, Giovanni Battista Volponi is Erdélybe húzódott. Ő is Erdélybe ment, Esztelneken a ferencesek nagyon szívesen fogadták. (Erre és a következőkre ld. PÁSZTOR: *i.m.*, aki feldolgozta Silvestri egész moldvai működését.)

Hogy meddig volt Esztelneken, pontosan nem tudjuk, de 1689. november 3-án már Tatrosról jelentkezik: a helységben csak négy háznyi katolikus van, a nyomor elmondhatatlanul nagy.

1690 nyarán, hívásra ismét Esztelnekre megy, ahol átveszi a beteges Marcantonio Giontoli pátertől a gazdasági ügyek vezetését. Amikor a szeminárium vezetője, Giuseppe Lutioli páter egy időre Rómába utazik, ő veszi át a szeminárium vezetését is. Mintegy 14 hónap után, 1691 őszén tér vissza Tatrosra, ahol közben Antonio Giorgini páter helyettesítette.

1692-ben Marcantonio Giontoli és Giuseppe Lutioli följelentik őt a Szent Kongregációnál, hogy míg Esztelneken volt, szabados viselkedésével megbotránkoztatta az ifjúságot, ezért kéri, rendeljék vissza Rómába. Ugyanakkor Nagy Mózes, az esztelneki iskola vezetője elismerő véleményt ad róla. A Szent Kongregáció erre megbízza Volponi prefektust, hogy vizsgálja ki az ügyet. A prefektus 1692 végén Esztelnekre megy, s a szerzetesektől egyenkint írt jelentéseket, amelyek Silvestri mellett szólnak, fölterjeszti Rómába. (PÁSZTOR: *i.m.* 6–7., egyenkint felsorolja őket. – Lutioli viszont ugyanakkor írt leveleiben azt írja, hogy a kedvező véleményeket úgy csikarták ki: APF SC Moldavia Vol. 2, Fol. 365–366, 423–424, 418.) Fölterjeszti Volponi a tatrosiak igazolását is, amelyet Moldvabánya, Gorzafalva éa Sztánfalva egyházközségi elöljárói is aláírtak, arról, hogy Silvestri páter a köztük töltött egy esztendő alatt „summo zelo et caritate curam nostrarum animarum diligentissime habuit, nec respexit laborem aut incommoditatem, sed continuo tamquam bonus pastor et pater spiritualis nos visitavit et instruxit in fide, sacramenta administravit, missas devotissime celebravit et alias actiones spirituales ferventissime exercuit." (1693. január 27. Az aláírók: Andreas Paloczka, celsissimi principis Moldaviae secretarius ungaricus, de mandato populorum praefatorum scripsi et subscripsi m.p.; Joannes Petrovig gubernator m.p., L.S.; Nicolaus Folus fiscalis tutrussensis m.p.,; Ego Stefanus Litirati cantor et magister ecclesiae m.p., L. S.; Martinus Tomas L. S.; Joannes Simon L. S.; Joannes Solos L. S.; Stefanus Giorgius; sigillum civitatis Totrusiensis L.S. – Testes villae Banae et Grossest: Franciscus Polyak; Ego magister et cantor ecclesiae Banaiensis et Gorzafaluiensis, sigillum et m.p.; Joannes Jezeus L.S.; Martinus Istoch L.S.; Joannes Stanislaus L.S.; Michael Miach +; Giorgius Ossuli +. – Villa Stenesti: Lucas Martinus L.S.; Simeon Mihal +." A végén Volponi hitelesítő záradéka: az aláírók előtte szóban is megerősítették, amit Silvestri magatartásáról az írás tartalmaz. (APF SC Moldva Vol. 2, Fol. 376–377. Az m.p.-vel jelzett aláírások sajátkezűek, a többi egy kéz írása, talán Volponié, melyet viselője kereszttel vagy gyűrűs pecsétjével hitelesített. A pecséteket mind fekete viaszba nyomták, nem címert vagy monogrammot, hanem valamilyen motívumot, virágot stb. ábrázolnak.)

1693 végén ment Rómába Johann Baptista Berkuce, Dłuski püspök ajánlásával, aki – mint a ferencesek nagy ellensége – még jobban bemártotta Silvestrit.

A Szent Kongregáció ezek után a varsói nunciustól, Andrea Santa Croce bíborostól kért véleményt, majd – mivel a szerzetesek kölcsönös vádaskodásai miatt már végképp nem látott tisztán – apostoli vizitátori megbízatással Giuseppe Poeti konventuális ferences pátert Moldvába küldte. (Ld. *Iratok* 132. sz.) Poeti személyesen beszélt az egyházközségek tagjaival, majd írásbeli nyilatkozatokat kért tőlük. (A Silvestrit igazoló, 1694. szeptember 15-én kelt tatrosi nyilatkozatot az alábbiak írták alá: Szegedy László

iudex Totrusiensis, Literáti István tatrosi mester és kántor, „Franciscus Polyak magister et cantor Banyaiensis et Gorzafalvensis ecclesiae romanae" és „Valentinus Dorkos" APF CP Vol. 31, Fol. 458–459.; Volponi prefektus nyilatkozata: Uo. Fol. 454.)

Poeti jelentése alapján a Szent Kongregáció bíborosi testülete 1695. július 11-i ülésén többek közt Ceccangeli visszahívását is elhatározta. (Ld. 1243. l.)

Bernardino Silvestri, még mielőtt a visszarendelő végzést megkaphatta volna, 1695. augusztus 26-án írt a Szent Kongregációnak és kérte, hogy hét évi szolgálat után engedjék meg Rómába való visszatérését. Állandó életveszélyben vannak – olvassuk a levélben –, július 20-án, „olasz idő szerint" este hét órakor három oldalról lengyel csapatok törtek Tatrosra, egyrészük abba a negyedbe, ahol a katolikusok laknak. Egy közeli monostorba akartak menekülni, menekülés közben golyók röpködtek a fejük fölött; nekik nem történt bajuk, de a városban lévő törökök és tatárok közül ötöt rabul ejtettek, egy magasabb rangú törököt, aki nem akarta magát megadni, lefejeztek, sok zsákmányt ejtettek, pénzt, ékszereket, árucikkeket, lovakat; 300-an voltak, színleg lengyelek, de sokan közülük moldvaiak; most nagy a félelem, hogy bosszúból a tatárok támadnak rájuk. (APF SC Moldavia Vol. 2, Fol. 536–537.)

A Rómába rendelő parancs 1696 elején érkezhetett Moldvába, azzal, hogy egy éven belül térjen vissza. 1697 márciusában indult Jászvásárról, április közepén volt Bécsben és májusban érkezhetett Rómába.

[A jelentés külzetén:] Relatione delle missioni di Moldavia, fatta da me, Fra Bernardino Silvestri questo anno 1697 alli 28. Giugno.

All'Ill.mo e Rss.mo Sig. P. colendissimo Msig. Fabroni, segretario di Propaganda.

Illustrissimo e Reverendissimo Signore,
Signore Padrone Colendissimo!

[I.] Lo stato miserabile, nel quale si trova di presente le missioni di Moldavia è quasi impossibile, non che difficile il poterlo a pieno rappresentare a V. Sia Ill. e Rss. che da otto anni si serve il Sacro Tribunale di Propaganda, et hora corre il nono, e in tutto questo tempo solo una volta sono stati soccorsi li padri de sussidii. Hora consideri V. Sia Ill. e Rss. lo stato nel quale si ritrovano li poveri religiosi, mentre sempre havendo bisogno di vitto et ammitto, non potendo esser soccorsi dal popolo in tempi si calamitosi di continue guerre, e per le grande contributioni che danno, il più delle volte vengono e chieder soccorso alli padri, e ogni miserabile almeno darrà sessanta fiorini l'anno, oltre le altre cose commestibile; onde se li poveri religiosi non saranno soccorsi, doveranno forzati dalla necessità abandonare, per non potere più sossitere in tempi si calamitosi; mentre il più delle volte per l'incursioni di Tartari (li quali ivi più d'ogni qualqunque altro loco si rendono formidabili, per haver in quella provincia la loro residenza) devono fuggire alle selve, e ivi con ogni più miserabile indigenza per tre e quattro settimane, et alle volte delli mesi soffrire quelle calamità, che lingua humana non puole

abbastanza spiegare. E per questo il Msig. R. P. prefetto[1] per soccorrere la necessità de padri fu necessitato pigliare in prestito dal Sig. Conte Michele Mikes quaranta leoni moneta di quella provincia,[2] e dopo haverne dato conto in Sacra Congregatione, e non havendone mai havuto risposta, è stato necessitato lasciarmi partire, per potere a viva voce rappresentare le miserie di esse missioni, benchè io ivi vi fosse necessario per la residenza di Jassi, ove soggiorna il Sig. prencipe[3] di quella provincia, per la perfectione della lingua moldava, e per ritrovarsi una parochia vacante; e il numero delle famiglie, quale riconoscono la Santa Sede Romana, sono le seguenti, come anche potra V. Sia Ill. e Rss. meglio vedere dalli qui annessi registri fatti dalli proprii parochi.[4]

[II.1.] Nella città di Jassi dove si trova il Msig. R. padre prefetto,[5] e residenza del signor prencipe, famiglie 23, fori di essa, cioè Miroslava, Voneste,[6] bruttissime[a)] ville tra selve, altre 30 famiglie, oltre altre molte, quale si sono internate nelle viscere delle selve, per li grandi aggravii, quale non sono numerate.

[II.2.] Saboano, Tamasceni, Giudeni, Richiteni,[7] ville tutte tra selve, se bene hanno la loro chiesa commune di pietra bellissima, lontana da tre miglie italiane nella strada reale, et hora serve d'alloggio a passagiri, havendo anche rotto le muraglie della porta per poterci fare entrare carri, e quivi non vi si celebra altro, che la Pasqua, e l'Assunta della Beata Maria Vergine e vi si sepellisce; l'altre volte si celebra in una casa fatta dal popolo a questo effetto, e questa chiesa non ha nissuna sorte di paramenti, essendo tutto perdute[b)] per l'incursioni de nemici, e sono numerose d'ottanta e più famiglie, e questa parochia è vacante, e solo sarrà qualche volta soccorsa (con gran pericolo delle loro vite per l'incursioni, e acque, e ladri) o dal padre prefetto, o dal padre di Foroano, li quali stando lontani de esse una bonissima giornata d'estate, d'inverno più.

[II.3.] Foroano con li loghi adiacenti tutti tra selve dove si ritrova il P. Luigi Bevilacqua, cento e sessanta due famiglie.

[II.4.] Tatrusse dove si ritrova il P. Carlo Nigrini, con le ville adiacenti Bana, Grosseste e Cason[8] tra selve, novanta famiglie.

a)A szó olvasata bizonytalan. PÁSZTORnál: Voneste et Buitione
b)A szó olvasata bizonytalan. PÁSZTORnál: perito

1 Felice Antonio Zavoli
2 T.i. Erdély
3 Cantemir Antioh
4 Az 1696 folyamán készült összeírást ld. *Iratok* 135. sz.
5 A már említett Felice Antonio Zavoli
6 Nem tudtuk azonosítani
7 Săboăni (Szabófalva), Tămăşani (Tamásfalva), Agiudeni (Dzsidafalva), Răchiteni (Domafalva).
8 Moldvabánya, Grozeşti (Gorzafalva), Kászon

[II.5.] Barlat dove si trova il P. Andrea Fabri,[9] al quale e annessa la parochia d'Usse[10] tra selve; in solo Barlat vi sono 23 famiglie, e l'altra non è stata potuta numerare, per esservi ivi passati li Tartari, e così sono fugitti.

[II.6.] Galaz dove si trova il P. Giuseppe Sonantii,[11] vi sono in città diece famiglie, e per il territorio di essa tre.

[II.7.] Vi sono anche due altri loghi, cioè Baccovia sede episcopale, la quale ha le annesse ville: Trebesi[12] villa libera, appartenente al vescovato (ma è da sapere, che da il tributo al prencipe come li altri), Callugara, Cusbicco e Pisciata[13] tra selve, e quivi vi risiede il vicario di Msig. Ill. e Rss. vescovo,[14] et esso Msig. non è mai vinuto a vedere le miserie de suo vescovato e pecorelle.

[II.8.] L'altro e Fosceni,[15] città nelli confini della Moldavia, senza chiesa, dove vi sono alcuni cattolici, che in tempo, che li servivo io vi erano da 20 famiglie, ma hora non so, con altre due ville nella Valachia, vicine però a detto Fosceni, e numerose da cinquanta e più famiglie, et ivi vi risiede il Sig. Giovanni Battista Bercuzzi, del quale precorse la voce, che fusse morto per la vechiaia, e si deve sapere, che tutte queste chiese non hanno niente a fatto, solo la chiesa di Galaz ha tre vigne e tutti li altri loghi sono deserti e abandonati da nostri catolici.

[II.9.] Vi è anche Ciburciuc, villa del Buiac[16] tra Tartari, dove vi è stato due volte con grandissimo periculo di sua vita il P. Francesco Antonio Cecangeli, dove da venti anni e più non vi era mai stato nisuno, con gran svantaggio della fede cattolica. Ma quello, che fa inhoridire, è (come precorse la voce) che essendoci passati pochi anni primi alcuni padri della Redentione de Cattivi,[17] non fecero un atto di carità, con tutto, che fussero pregati a celebrare, e confessare non lo volsero fare. Vi sono molte altre miserie, le quale per non tediar tralascio.

[III.] 1°. È necessario per mantinimento delle missioni li sussidii annuali, che come ho detto per le continue guerre, non si puole più vivere, e se fusse tempo bono vi starebbero anche li padri giesuiti, come vi sono stati per il passato, mendre possedevano ville intiere, parte comprate con danari, e parte lasciate, e di queste se ne servivano per l'economia del collegio di Leopoli et hora ogni cosa è in malora, senza esserci nepure le vestigii dell'habitationi.

[9] Andrea Fabris

[10] Husz

[11] Giuseppe Sonnanzi

[12] Terebes

[13] Calugara-t és Cusbicco-t nem tudtuk azonosítani. PÁSZTOR szerint: Kalugár és Küsbik, ilyen nevű falvakat azonban nem találtunk. Pisciata föltehetően Pusztina.

[14] Dłuski bákói püspök halála, 1695 óta a bákói püspöki szék nem volt betöltve.

[15] Focsani (Havasalföld)

[16] Csöbörcsök a Budzsákban

[17] Trinitáriusok

2° Si deve da codesta Sacra Congregatione determinare un loco o in Italia, o pure nell'seminario in Transilvania dove vi sii un padre ben pratico della lingua moldava, a fine di potere instruire li novi missionarii in essa lingua, avanti che entrino dentro, per poter poi subbito essercitare il suo officio, e non stare delle settimane, o mesi muto.

3° Finito il sessinio farli ritornare alla religione, per evitare molti inconvenienti, e secondo le loro operationi remunerarli, e richiamarne due per due e l'istesso ordine in mandarli; e arrivati li novi, venghino li vecchi, acciò il popolo non rimanghi in abandono.

4° Definire se li padri missionarii andando e venendo per il viaggio incontrandosi nelle ville (fori d'Italia però) dove vi non sono sacerdoti, volendosi qualche d'uno confessare, o pure l'istesso prete si vole confessare, non havendo commodità altrove e alle volte s'aspetta queste occasioni come la Pasqua li possino valide confessare, e assolverli delle censure secondo le facoltà a loro concesse dalla Santa Sede, che questo è necessario, servato però nelli secolari; li casi circa li matrimonii quali spettano alli proprii parochi.

5° Difinire che fugendo la moglie dal marito, e il marito dalla moglie, e questi andando tra heretici, o scismatici, e ivi si maritano di novo, e poi vengono tutto il giorno, chi addimare il suo marito, e chi la sua moglie, che non possino così stare, e quelli non si possono più havere, e con la giustizia non si puol fare, in questo caso risolvere, che debbano fare li padri.

6° La chiesa di Tetrusse, e quella di Grosseste e Bania[18] hanno bisogno d'essere ricoperte, perchè sono di pietra e quella di Saboano e Grosseste hanno di bisogno di tutte le cose necessarie per dir la messa.

7° La residenza di Jassi ha bisogno di riparatione per esser casa coperta di tavoletta bollate, et essa fatta di legno, ma le altre case sono coperte di paglia.

8° No sono sufficienti 30 scudi di viatico, perchè ce ne vogliono assai più e poi arrivati là non trovano monasterii, come si trovano nelli missioni d'oriente, e Morea, ma là, in Moldavia bisogna la prima volta comprare il pane in questi tempi.

[A következőkben az erdélyi misszió helyzetéről számol be.]

Megjegyzés

Valószínűleg ezzel a jelentéssel egyidőben adta be Silvestri Angelo Paluzzi degli Altieri bíboroshoz, a Hitterjesztés Szent Kongregációja prefektusához kérvényét, amelyben kérte, járjon közbe a Konventuális Ferences Rend főnökénél, hogy missziós tevékenysége elismeréséül megkapja a magisteri fokozatot. Harmadik személyben írt kérvényében így vázolja moldvai missziós tevékenységét: 1688-tól kezdve prédikált, kiszolgáltatta a szentségeket, a görögkeleti vallásúak közt tartotta a lelket a hívekben, hirdette az Evangéliumot. Kilenc éven át „havendo esercitata la cura d'anima nella città di Tetrus[19] per

[18] Tatros, Gorzeşti (Gorzafalva) és Moldvabánya

[19] [illegible]

essere prattico nella lingua, nella villa di Bana, Grosseste e Staneste, monastero di Cason,[20] luoghi annessi a Tetrus, dove si è conciliata anche l'edificatione appresso li stessi scismatici, e di la fu mandato a Jassi, residenza del principe di Moldavia per mancanza di soggetti intendenti della lingua, et è pure stato economo nel seminario de Santa Simone e Giuda del luogo di Hestelnech[21] in tempi turbolentissimi et in paesi infestati da guerre e dall'invasioni de Tartari, da quali fu spogliato e derobato, mentre andava per i luoghi a cercar il bene dell'anime." (Keltezés nélk.: APF CP Vol. 31, Fol. 446–447.) Kérvényéhez mellékelte a moldvai misszió prefektusának, Felice Antonio Zavolinak Altieri bíboroshoz írt levelét (Jászvásár, 1697. február 12.: uo. Fol. 460–462.; közli: PÁSZTOR i.m. 267.) és Szebellébi Bertalan, Erdély püspöki helynökének támogató írását. (1697. február 17.: uo. Fol. 455.) Csatolta továbbá a jászvásári gyülekezet elöljárósága által 1697. február 8-án (uo. Fol. 456.) és Raszlaviczi Bálint, az esztelneki ferences iskola igazgatója által írt működési bizonyítványt. (Utóbbi Bécsben írta rá ajánlását a Szebellébi által adott bizonyítványra 1697. április 15-én; Silvestri nyilván már útban Rómába találkozott vele.)

A Hitterjesztés Szent Kongregációja 1697. október 3-i ülésén tárgyalta meg Silvestri június 28-i jelentését. Javaslatain vita indult meg: Colloredo bíboros úgy vélte, Rómában kellene szemináriumot létesíteni, ahol „alerentur Minores Conventuales et prepararentur ad missiones;" Tamara bíboros viszont úgy vélte, hogy ezt a feladatot az erdélyi esztelneki iskola jobban elláthatná. Ebben a tárgyban határozat végül sem született. Határoztak viszont a magisteri cím kérdésében. Arra hivatkozva, hogy az a korábbi rendelkezés, hogy aki vállalja a moldvai, havasalföldi vagy erdélyi misszionáriusi szolgálatot, bizonyos idő után megkapja a magisteri címet, nem bizonyult „gyümölcsözőnek", ezt megszüntették és a jövőben csak az arra különösen érdemeseknek, egyéni elbírálás alapján engedélyezték. (PÁSZTOR: im. 18–19.)

Ennek értelmében Silvestri magatartásáról és tevékenységéről a Szent Kongregáció külön jelentéseket kért, majd azt követően Paluzzi bíboros átírt a Konventuális Ferences Rend főnökének, hogy Bernardino Silvestri páternek „Erdélyben, Moldvában és a Lengyelországgal határos más területeken" végzett missziós munkájáért („in praemium tot laborum in regenda animarum cura rudium illorum populorum") adja meg kitüntetésként a magisteri fokozatot. (Keltezés nélküli fogalmazvány: APF SC Moldavia Vol. 3, Fol. 42–43.)

138.

1699. július 20., Jászvásár

FELICE ANTONIO ZAVOLI KONVENTUÁLIS FERENCES SZERZETESNEK, A MOLDVAI MISSZIÓ PREFEKTUSÁNAK LEVELE CARLO AGOSTINO FABRONIHOZ, A HITTERJESZTÉS SZENT KONGREGÁCIÓJA TITKÁRÁHOZ

AZ IRAT: *A:* APF SC Moldavia Vol. 3, Fol. 115–116. (Végig Zavoli s.k. írása; a levél zárlatán papírfelzetes pecsét nyomai.)

TARTALMA: *Eljutott a tatárok földjére, Csöbörcsökre és a Budzsákba; 210 katolikust talált, egyesek három, hat, tíz év óta nem láttak papot, mások évek óta házasságban élnek egyházi szentesítés nélkül, és senki sincs megbérmálva. Fölkereste a tatár kánt útlevélért, amit meg is kapott, de útközben kétszer támadták meg rablók; a kocsija elől kifogott lovakat alig tudta visszaszerezni, holmiját elvették, csak misefölszerelése maradt meg. Kéri, utaltassák ki a missziónáriusok múlt évi ellátmányát, mert igen nagy ínségben vannak.*

Bevezetés

Felice Antonio Zavoli jelentései az 1690-es évek második felében a teljes pusztulásról adnak számot. 1696. február 25-én azt írta a Szent Kongregációnak, hogy a tatár betörések miatt a moldvai katolikusok (ahogy a lakosság többi része is) a rengetegbe menekültek és szinte állandóan ott élnek. Jászvásáron és környékén mintegy 70 katolikus család él. Amióta Renzi pátert visszahívták Rómába, nincs papjuk, aki értené nyelvüket. Andrea Fabris pátert Barládba küldte.[1] (APF SC Moldavia Vol. 3, Fol. 73–74.)

1697. február 5-én ismét a teljesen bizonytalan létviszonyokról és a nyomorról írt. Ha a Szent Kongregáció nem segít, az egyház teljes pusztulása fog bekövetkezni. (Uo. Fol. 86–87.)

[Címzés a levél külzetén:] All'Ill.mo Sig.re Padrone colendissimo, Msig. Fabroni, Segretario della Sacra Congregatione di Propaganda Fide. Roma.

Eminentissimo e Illustrissimo Signore, Padrone Colendissimo.

Con ogni più devoto e riverente ossequio dovuto all'E. V. humilmente riferisco, haver potutto con l'aiuto divino visitare Cyebarciu et il Bugiako[2] nella Tartaria, ove ho ritrovato ducento e dieci cattolici, da quali alcuni da tre, da sei e dieci anni inqua non havevano veduto sacerdote; altri vivevano congionti da dodeci anni scorsi ma non sacramentalmente e tutti questi

[1] Fabris páter 1701. november 16-án Barládról, Leonardo Colloredo bíborosnak írt levelében nyomoráról panaszkodik és támogatását kéri. (APF SC Moldavia Vol. 3, Fol. 202–203.)

[2] Csöbörcsök és a Budzsák

come pure la maggior parte nella Moldavia non sono confirmati, cosa di somma necessità. Per non essere poi impedito nell'esercitio della sacra missione da i Tartari, mi è convenuto andare dal Gran Kamo per il passaporto, che in una parte mi ha giovato, ma nell'altra son stato due volte assalito da i ladri, da quali con gran fattiche potei ricuperare li cavalli levatemi dal carro; ma altra mobilia per il volsente di nove in dieci scudi della loro mani non potei scuotere; gli apparamenti però della messa mi restorono intatti. Fra tanto riverentemente supplico la Benignissima Clemenza dell'Em.ze V. a degnarsi di promovere, acciò li missionarii venghino soccorsi con li sussidii dell'anno passato, et presente, mentre oppressi siamo da estrema necessità: li chlaustri pur anche del seminario di Vassarelli[3] humilmente instano per il loro salario dell'anno passato, che della gratia quam Deus vult e con profondissimo inchino resto, bacciandole la Sacra Porpora.

Dell'Eminenza Vostra
Jassi, li 20 luglio 1699

ossequentissimo, humillissimo
et obligatissimo servo
Fra Felice Antonio Zavoli
prefetto

139.

1700. október 3., Bákó

STANISŁAW BUGANSKI BÁKÓI PÜSPÖK LEVELE A HITTERJESZTÉS SZENT KONGREGÁCIÓJÁNAK

AZ IRAT: *A:* APF SC Moldavia Vol. 3, Fol. 168–169. (Végig Buganski s.k. írása; a levél zárlatán papírfelzetes pecsét.)

TARTALMA: *Már korábban is írt, de eddig nem méltatták válaszra. Ujra végiglátogatta egyházmegyéjét: az általában nagyon szegény katolikusság helyzete siralmas. A súlyos szolgáltatások miatt sokan megszöknek, és sokan áttérnek a szakadár görögkeleti vallásra. A templomok, amelyek földből épültek, nagyon rossz állapotban vannak, a székesegyház is romos. Ő maga is kuldusszegényen él; amit magával hozott, már felélte, lovait is el kellett adnia, a télen gyalog kell majd Lengyelországba hazatérnie, hogy ott erőt gyűjtsön a továbbiakra. Öt misszionárius van az országban, ők is nyomorban; prefektusuk, Zavoli páter tartja bennük a lelket. Ha egyházlátogatását bevégezte, elküldi a moldvai katolikusok személyenkénti összeírását.*

[3] Vásárhely (értsd: Kézdivásárhely, ahová a háborús helyzet miatt az esztelneki iskolát áttelepítették.)

Bevezetés

Stanisław Buganskit, a Vörös-Lengyelország-i konventuális ferences rendtartomány főnökét 1698. októberében nevezte ki XII. Ince pápa bákói püspökké. Hivatásérzésének szép bizonyítéka az a levél, amelyet a Vatikán tapogatódzó kérésére válaszolt 1698. október 10-én. Ha a pápának úgy tetszik – írta –, hogy őt nevezi ki a legszegényebb egyházmegye püspökévé, kész azt elvállalni. „Non ex aliqua humana ratione, sed ductor mero zelo animarum et catholicae religionis inter schismaticos propagandae." Bízik benne, hogy munkájában a Szentszék nem vonja meg tőle támogatását. FILITTI: Arch. Vat. I. CXXVIII. sz., 128–129. – A kinevezést 1699. január 7-én köszönte meg: Uo. CXXIX. 52., 129–130.)

[Címzés a levél külzetén:] † Alla Sacra Congregatione di Propaganda Fede, etc. etc. etc. Roma.

Eminentissimi principes, domini, domini patroni mei clementissimi.

Jam alias scripsi eminentiis V[ris], sed nullum hucusque dignatus sum habere responsum. Nunc iterum visitans miserrimam hanc meam dioecesim, omni miseria plenam, ejus repraesento statum.

In hac provincia pauci catholici et omnes pauperrimi, inenarribilibus tributis oppressi, quorum alii aufugere, alii ritum schismaticum inducese coguntur, non obstantibus meis praedicationibus, pollicitationibus et minis. Ecclesiae catholicae paucae, omnesque dirutae, aliae ex virgultis et luto fabricatae, sicut haec mea misera cathedralis, penes quam ego pauperrimam vitam ago, quia proventus absolute nulli, immo tributa, a quibus nec ego, nec familiares mei eximuntur, sunt multa. Unde, consumptis omnibus rebus et equis, quos mecum ex Polonia tuli, iterum, facta hac hieme, vix non pedes repetere in Poloniam cogor et reassumptis viribus et sumptibus, hic iterum ad serviendum Deo et animis veniam.

Interim hic meum vicarium cum duobus sacerdotibus relinquo, quibus sumptus propria industria suppeditare debeo. Missionarii a Sacra Congregatione missi sunt hic quinque, per diversa loca sparsi. Sed credant mihi eminentiae V[rae], pauperrimam et miseram vitam agentes, quorum alii compedes, etiam verbera, alii plurimas tribulationes pati coguntur. R. P. Felix Antonius Zavoli, eorum praefectus, pro sinceritate et conscientia episcopali dico, vir in omni genere exemplaris, et non solum suis catholicis, sed etiam schismaticis, propter vitae integritatem, eorum licet et ille miserrimam vitam ducit, et vix solis leguminibus protrahit, tamen alios patres missionarios obeundo, per diversa loca degentes, mulcet, solatur, aliisque industriis detinet, ne abeant, alias jam pridem prae magna inopia abirent. Quos omnes pietati eminentiarum V[rarum] recommendo quam obnixe, tamquam meos fideles cooperatores.

Ego etiam, ne taedium adferam, nam pro miseriis meis exprimendis certo haec carta non sufficeret, solum supplex procumbens, sacras fimbrias

humiliter deosculor, patrocinioque eorum me commendo, inclinans caput meum ad eorum benedictionem, tanquam eminentissimarum V^{rarum} dominationum et patronorum meorum clementissimorum
Baccouiae, 3. Octobris 1700.

humillimus et obedientissimus servus
Stanislaus
episcopus Baccouiensis

P.S. Quando, Deo dante, perficiam visitationem meam, mittam eminentiis V^{ris} catalogum animarum catholicarum.[1]

140.

1702. március 2., Gyulafehérvár

AZ ERDÉLYI KATOLIKUS NEMESSÉG LEVELE [A JEZSUITA REND GENERÁLISÁNAK. MICHELE ANGELO TAMBURININAK][1]

AZ IRAT: *D:* Az Eötvös Lóránd Tudomány Egyetem Könyvtára, Kaprinay Gyűjtemény Fólió 42. kötet, 75–76. (XVIII. századi másolat.)

NYOMTATOTT KIADÁSA: NILLES Nicolaus S.J.: *Symbolae ad illustrandam historiam orientalis in terris coronae S. Stephani.* II. Oeniponte 1885. (Tévesen 1707. március 12-i keltezéssel, több olvasási hibával.)

TARTALMA: *Lelki támogatást kérnek az Európa szélén, a Budzsákban élő magyarok számára. A régi magyar királyok több ezer magyart raktak ide határőrnek, akik az idők változásával török uralom alá kényszerültek, de katolikus vallásukat megtartották. Már régebben kérték, küldjenek közéjük magyar papokat, akik lelki táplálékot adnak nekik. Eddig a háború akadályozta ezt, most ezen a vidéken helyreállt a béke. Kérik, írjon az ausztriai rendtartomány főnökének, hogy küldjön közéjük feddhetetlen életű jezsuita szerzeteseket.*

[1] Nem találtuk meg.

[1] A másolaton a címzett nincs feltüntetve. Későbbi írással ráírva: „Patri provinciali", azaz az ausztriai jezsuita rendtartomány főnökének. Ez azonban, ahogy a szöveg mutatja, nyilvánvaló tévedés. Már Nilles helyesen írta: „Literae Status catholici Transilvaniae ad Rss^{mum} p^{rem} Michaelem Angelum Tamburini, praepositum generalem Societatis Jesu."

Reverendissime in Christo pater,
patrone nobis gratiosissime

Non ignorantes Sacram Jesu Societatem primarium sui instituti habere finem in promovenda ubivis locorum Numinis gloria ac procuranda in quavis orbis parte animarum salute, in conspectu reverendissimae paternitatis vestrae comparuimus, suppetias spirituales genti nostrae in extremis Europae finibus efflagitantes. Regnantibus gloriosissimis Ungariae regibus ante aliquot saecula in Bessarabiam, quae nunc Tartaria Minor ac vulgari nomine Bucsák dicitur, aliquot millia Ungarorum in praesidia imposita erant, at nationes illae in officio continerentur. Verum sumptu temporis (ut est rerum humanarum vicissitudo), vacillante imperio ungarico et praevalente turcica potentia, ab imperatore Turcarum ac chamo Tartarorum debellati, imperio turcico se submittere coacti sunt, retentis nihilominus iisdem oppidis ac sedibus ad pontum Euxinum ipsaque religione catholica; qui licet jam antea et clerum Ungariae et nos tam per litteras quam per nuntios requisivissent pro submittendis sacerdotibus quin famelico populo panem verbi divini frangerent ac subministrarent, qui tamen flagrante inter utrumque imperatorem belli face, desiderio illorum satisfacere nequivimus. Jam vero, miserante his provinciis Deo, extincta belli fax est paxque diu desiderata populis reddita: ita ut ex his partibus liberior securiorque ad illos pateat aditus. Ac proinde enixissime rogamus reverendissimam paternitatem vestram pro eo, quo in divini Numinis cultum fertur zelo, ut reverendissimo patri provinciali Austriae[2] scribere dignetur, ut viros probatae virtutis ad famelicas animas illas reficiendas expedire non intermittat. Pro quo reverendissimae paternitatis vestrae gratia ac favore pariter illi et nos servi devinctissimi manemus. Alba-Juliae in Transilvania, 1707. 14. Martii.

Status catholicus Transilvaniae

Megjegyzés

Hogy a levélre érkezett-e válasz, a Jezsuita Rend Osztrák Rendtartományának főnöke kapott-e valamilyen utasítást, nem tudjuk. Moldvában a háborús időszak valóban lezárult, megindult az elmenekült lakosság visszatelepülése, ezzel együtt a szétzilálódott katolikus egyházközségek újraszerveződése. Magyarországon azonban 1703-ban elkezdődött a Rákóczi-szabadságharc, s tudjuk, hogy a császárral tartó Jezsuita Rend tagjait is száműzték az országból. Így aligha lett volna rá lehetőség, hogy magyar jezsuitákat küldjenek Bécsből Moldvába.

[2] Francesco Rescalli

141.

1706. március 20., Csöbörcsök

BAY MIHÁLY ÉS PÁPAI GÁSPÁR, II. RÁKÓCZI FERENC FEJEDELEM KÖVETEINEK NAPLÓJA

AZ IRAT: *A:* OL G 15., A Rákóczi-szabadságharc lt. I. 1., Fasc. C 41.

NYOMTATOTT KIADÁSA: 1. THALY Kálmán: *Bay Mihály és Pápay Gáspár naplója tatárországi követségükről. 1705–1706. Századok* 1873. 613–614. – 2. BENDA Kálmán: *Csöbörcsök. Egy tatárországi magyar falu története a 16–18. században. Századok* 1985. 900.

TARTALMA: *Csöbörcsökön áthaladva, az ott élő magyarok arra kérték őket, továbbítsák kérésüket a fejedelemhez: küldjön közéjük magyarul tudó papot.*

Bevezetés

II. Rákóczi Ferenc vezérlő fejedelem 1705. novemberében Bay Mihályt és Pápai Gáspárt követségbe küldte Gázi-Girai tatár kánhoz. Megbízatásuk az volt, hogy köszöntsék a kánt trónaralépése alkalmából és vegyék rá: támogassa a Portán a fejedelem kérését, melyben 8000 gyalogos és 4000 lovaskatonát kért a Bécs elleni háborúra. (A követség rövid történetét, a követi utasítást ld. *Ráday Pál iratai* I. 1703–1706. Sajtó alá rendezte Benda Kálmán, Esze Tamás, Maksay Ferenc és Pap László. Bp. 1955. 460–464.) A fejedelem elrendelte a követeknek, hogy követségük egész ideje alatt részletes naplót vezessenek. Ebből idézzük a részletet.

Bay és Pápai 1705. november 23-án indultak a kovási (Kővárvidék) táborból. Nagybányán, Máramarosszigeten, a borsai hágón át Moldvába mentek, s december 13-án Jászvásáron tisztelegtek a vajda, Cantemir Antioh előtt. December 21-én indultak tovább Dobrudzsa felé s 30-án értek Babadagba (Akkerman), ahol jelentkeztek a török szerdárnál. Január 27-én érkeztek a kán székhelyére, Bakcsiszerájba. A kán lelkesen kapott Rákóczi ajánlatán, s azonnal követeket küldött Isztambulba, felajánlva a tatár sereg hadbavonulását. Bay és Pápai a portai követség (egyébként nemleges) eredményét nem várta meg, hanem március 8-án elindultak, és lényegében ugyanazon az úton, amelyen mentek, március 18-án átkeltek a Dnyeszteren; 20-án Csöbörcsökre érkeztek, innen másnap tovább indultak és május 10-én érték el a magyar határt. Június 6-án jelentkeztek Rákóczinál Érsekújvárott.

Diarium
Michaelis Bay et Casparis Pápai occasione expenditionis ad potentissimum Tartarorum canum conscriptum

[A napló megelőző részei a követek bakcsiszeráji útját, tárgyalásait ismertetik, majd a visszaút eseményeit.]

Die 20. Martii szombaton. Indulván Palankarul,[1] háltunk az Neszter-parton, Csebercsik nevű magyar faluban.

Ezen Csebercsik nevű falut többekkel együtt még László király[2] telepítette volt meg, több falukkal együtt, Akkerman avagy Neszter-Fejérvár körül, Besarábiában sive Bucsákban. Már az több faluk mind elpusztultak, ez az egy maradott meg, ennek is hasonfele már oláh falu. Ezek még ez mai napig magyar nyelven beszélnek, az tatár kán jobbágy-faluja, kán kislájához tartozó. Ezek még vadnak gazdaemberek harmincan, gyermekei, cselédi sokan vadnak, jó magabíró emberek. Panaszolkodták, hogy már egynehány esztendőtül fogva páterok nincsen, katolikusok lévén máskint. Házasodnak, szaporodnak, multiplicálódnak magok között pap nélkül, sőt négy—öt esztendős gyermekek vagyon az oly pap nélkül házasult és férjhezmenteknek kereszteletlen, sokan penig gyermekeik közzül kereszteletlen meg is holtanak. Minékünk nagy lelkek fajdalmával panaszolkodtak papjok iránt való fogyatkozásokról; bárcsak – úgymond – három, négy esztendőben jönne egy pap közikben, aki gyermekeiket megkeresztelné, esketné és gyónhatnának nékie. Oly durusok penig az magok vallásában, hogy noha oláh pap lakik az faluban, mégis készebbek kereszteletlen gyermekeket eltemetni, mintsem az oláh pappal megkereszteltetni. Minekünk lelkünkre kötötték, hogy kegyelmes urunknak ő nagyságának[3] jelentsük meg, s kérjük ő nagyságát, hogy küldjön nekiek egy pátert, készek ők magok tehetségek szerint fizetni és az pátert eltartani; de oly páter kellene, aki magyarul tudna, mert ők oláh és magyar nyelven kívül mást nem tudnak. Annuatim penig ad egy-egy gazdaember egy-egy tallért, egy-egy véka lisztet, egy-egy véka kölest, egy-egy szekér fát, egy-egy tyúkot, azonkívül esketés, halott temetés és kereszteléstől külön fizetés, etc.

[A napló további részei a követek Moldván és a Felvidéken át vivő útjának állomásait ismertetik.]

Megjegyzés

Rákóczi intézkedésére, a Csöbörcsökre küldött Lippay Istvánra ld. *Iratok* 142. sz.

[1] Másutt Janok-Palankának írják.

[2] I. Ulászló királyt érti; eszerint az 1444. évi várnai csatából megmenekült magyarok egy része telepedett volna le Csöbörcsökön és környékén. (Ld. 767. l.)

[3] II. Rákóczi Ferencnek

142.

1706. augusztus 6., Csöbörcsök

LIPPAY ISTVÁN KATOLIKUS PAP LEVELE II. RÁKÓCZI FERENC FEJEDELEMNEK

AZ IRAT: Eredetijét nem találtuk meg.

NYOMTATOTT KIADÁSA: 1. THALY Kálmán: *Bay Mihály és Pápay Gáspár naplója tatárországi követségükről. 1705–1706. Századok* 1873. 614–616. jegyzet. – 2. BENDA Kálmán: *Csöbörcsök. Egy tatárországi magyar falu története a 16–17. században. Századok* 1985. 901. (Az 1. sz. alatti újraközlése.)

TARTALMA: *Jelenti megérkezését Csöbörcsökre; nagyon bizalmatlanul fogadták.*

Bevezetés

Bay Mihály és Pápai Gáspár tatárországi követségükből megtérve, 1706. június 6-án Érsekújvárott jelentették Rákóczi fejedelemnek a csöbörcsöki római katolikus magyarok kérését, hogy küldjön papot közéjük. (Ld. *Iratok* 141. sz.) A fejedelem azonnal intézkedhetett, mert Lippay már augusztus elején a helyszínen volt.

Lippay István személyéről semmi közelebbit nem tudunk. Timon Sámuel szerint nagyszombati lett volna.[1]

[Címzése a levél külzetén:] Serenissimo ac celsissimo Sacri Imperii Romani et electo Transylvaniae principi Francisco Rákóczy, partium regni Hungariae domino et Siculorum comiti, pro libertate confoederatorum regni Hungariae statuum necnon Munkácsiensi, Makoviczensi duci, perpetuo comiti de Sáros, domino haereditario in S. Patak, Tokaj, Regécz, Ecsed, Somlyó, Lednicze, Szerencs, Onod, etc., mihi patrono observandissimo. Ujvarium, vel ibi-ubi – Ex Tartaria.

Serenissime ac Celsissime Princeps!

Salutem servitiorumque meorum debitam promptitudinem. Másodszor is küszönvén alázatossan kegyelmességednek az Anya-szent-Egyházhoz és hozzám mutatott kegyelmes gratiájáért, elírkezvén az elszándékozott helyre, ugymint Csöbörcsökre, melly grátiáért mind utaimban, mind ott való létemben Istent imádni el nem mulatom, mig élek. Jóllehet, hogy Kegyelmes Uram informáltatott az idevaló embereknek statusukrul, de sokkal külömben vagyon, mint az információ légyen, ugy hogy mikoron hozzájok érkeztem, még csak hozzám sem akartanak jünni; hanem egy asszony, kinek gyermeke halállal tusakodván, hogy kereszteljem meg, melly két esztendős vala, el nem

[1] „Ad posteros Cumanorum anno 1706. in Bessarabiam missus fuit Tirnavia sacerdos." (TIMON Samuel: *Imago novae Hungariae* . . . Viennae 1762. 75.)

múlatván; még csak szállást sem mutattak [volna], hogyha egy ember nem gyütt volna Jászvásárrul velem, mellynek leánya ott vagyon; mert azoknak minden természetek tatár s oláh. Azután hivattam őket, akarnak-e tartani vagy nem? Sem nem gyüttenek, sem izentenek. Ha nem, Kegyelmes Uram, ad impossibilia nemo obligatur; még maradhatok, lelkesen tanitani el nem mulatok, – csak azt bánom, ha nem maradhatnék kegyetlenkedések miatt. A sok jó könyveimtől elválok, mindazonáltal, ha csak kúdúlásommal is, nem tekintvén embertelenségeket, még egy hallgatóm lészem, ott maradok. Istenben s jó promotorimban bizván.

Ezek után Fölséges Istentül kegyelmes malasztját méltatlan imádságim által kivánni el nem mulatom.

Uj hirek törökök közt ezek: jászvásári vajda uram ő nagysága[2] passusával menvén Kauszenre,[3] az melly tatár hám városa, hogy az Kegyelmes Ur népével együtt más országban szaladott el rígen, én pedig tudván törökül, megbeszéltem minden, minden előmenetelt,[4] – csudálkoztanak az török urak. Mást is hallván, ha alkalmatosságom leszen írnia hátra, mennél hamarább lészen, el nem múlatom.

Mint kegyelmes uramnak, Felségednek

alázatos igaz jó akaró káplánja
holtig maradok
Lippay István mp.

Datum in Csoborcsok ad Niester,
die 6 Augusti, anno 1706

Megjegyzés

1709. december 6-án a Rákóczi fejedelem által XII. Károly svéd királyhoz Benderbe küldött Ráday Pál ezt jegyezte fel naplójába: „Jött hozzám azon pap ember, kit ennekelőtte négy esztendővel a felséges fejedelem Tatárországba küldött ott egy Csoborcsa nevű faluban lakos magyaroknak kívánságára, beszélvén sok kérdezkedések között eredetét azon magyarok ott létének, hogy tudniillik minekutána László király Várnánál megverettetett a török által,[5] és azután csakhamar magyar Neszterfejérvár is (mit törökül Akkermannak hínak, és a Neszter partján a' tenger mellett van építve) kezökbe esett, akkor maradtak el az ott való lakosokból, most jobbágysága alatt lévén magának a tatár

[2] Cantemir Antioh moldvai vajda.

[3] Talán Gajszin, a Bug mellett.

[4] Értsd: A törökök közt az a hír járja, hogy Rákóczi és csapatai a császáriak elől más országokba „szaladtak", de ő elmondta, hogy éppen ellenkezőleg, a szabadságharcnak komoly eredményei vannak.

[5] I. Ulászló 1444-es várnai vereségét érti. (Az itt elmondottakra ld. BENDA: *Csöbörcsök*, i.m. 902–903.)

hámnak, aki őket [egy] aga által, több Bucsákba levő jószágaival együtt kormányoztatja." (*Tudománytár* 1841. 190. és *Rákóczi Tár*. Szerk.: THALY Kálmán. I. Pest 1866. 416.)

Lippay István további sorsát nem ismerjük. Fra Romualdo Cardi, a moldvai misszió prefektusa 1732. május 20-án azt jelentette Jászvásárról, hogy Lippay István atya „hét vagy nyolc hónap után kénytelen volt [Csöbörcsökről] Moldvába jönni; hét évig vagy még tovább élt Huszon, ott is halt meg." (BENDA Kálmán: *Csöbörcsök, i.m.* 901. l. 31. jegyz.) Az, hogy Lippay csak hét–nyolc hónapot töltött Csöbörcsökön láttuk, nem igaz, mert 1709 végén még ott volt. A többit nem tudjuk ellenőrizni.

FÜGGELÉK

A függelékben közölt adatok csak az okmánytár időszakát ölelik fel.

1. AZ OKMÁNYTÁRBAN ELŐFORDULÓ MOLDVAI TELEPÜLÉSEK NEVÉNEK KONKORDANCIA–MUTATÓJA

1. Magyar–román (a magyar neveknél elől az egykori, utána zárójelben a megváltozott mai nevet adjuk.)

Acélfalva – Oţeleni
Adzsud ld. Egyedhalma
Alfalu – Satu de Jos (Satulu de Jos)
Amadzsej – Amăgei
Argyes – Argeş
Bákó – Bacău
Barlád – Bîrlad
Berendfalva (Beringyest) – Berindeşti
Beringyest ld. Berendfalva
Bírófalva – Ghirăeşti
Bogdánfalva (Válészáka) – Valea Seacă (Bogdana)
Borzafalva ld. Gorzafalva
Borzest ld. Borzafalva
Csöböresök – Ciburciu (Ciubârciu, oroszul: Kubierzi)
Dnyeszterfehérvár (Neszterfejérvár) – Akkerman (Celătea Albă)
Domafalva – Răchiteni
Dormánfalva – Dărmăneşti
Dzsidafalva – Agiudeni
Egyedhalma (Ádzsud) – Adjud
Estánfalva ld. Sztánfalva
Forrófalva – Fărăoani (Foraian)
Gajcsána – Găiceana
Galac – Galaţi
Godzafalva ld. Gorzafalva
Gorzafalva (Godzafalva) – Oituz (Grozeşti)
Gyula – (nem volt azonosítható)
Halas – Hălăuceşti
Herló – Hîrlău (Hârlău)
Hidegkút – Fîntînele (Fântanele)
Hilip – (nem volt azonosítható)
Hosszúvölgy – Longu Mare
Hotin – Hotin
Husz (Huszváros) – Huşi
Istvánfalva ld. Szteckófalva
Jászvásár – Iaşi
Jugán ld. Kozmafalva
Kákova – Cacova
Karácsonkő – Piatra (Piatra lui Crăciun, Petra)
Karakó – Cracău
Kászon – Casin (?)
Kickófalva ld. Szteckófalva
Klézse – Cleja
Kotnár ld. Kutnár
Kozmafalva (Jugán) – Jugani (Cozmeşti)
Kutnár – Cotnari (németül: Kotnar)
Lészped – Lespezi
Lökösfalva – Licuşeni (Lăcăşeni)

Lukácsfalva – Lucăceşti
Magyarfalu (Magyaros) – Unguri (Ungureni)
Magyaros ld. Magyarfalu
Mánfalva – Măneşti
Miklósfalva – Miclăuşeni
Moldvabánya – Baia (németül: Moldc)
Nagykákova ld. Kákova
Nagypatak – Valea Mare
Nemc – Neamţ (Tîrgu Neamţ)
Neszterfejérvár ld. Dnyeszterfehérvár
Oldola – (Nem volt azonosítható)
Ónfalva (Onyest) – Oneşti
Onyest ld. Ónfalva
Paskán – Paşcani
Pokolpatak (Váliri) – Valea Rea
Pusztina – Pustina
Rekecsin – Răcăciuni
Román ld. Románvásár
Románújvár – Nouă Romanului
Románvásár (Román) – Roman (Tîrgul Roman)
Somoska – Şomuşca
Steckófalva ld. Szteckófalva
Szabófalva – Săbăoani (Săboian)
Szalánc – Slanic
Szalonc – Solonţ
Szászkút – Sascut (Sascut Fîntînele)
Szeráta – Sărata
Szeretvásár – Siret (Tîrgul Siret)
Szlobozia ld. Újfalu
Sztánfalva – Stăneşti
Szteckófalva – Teţcani
Sztrunga – Strunga
Szucsava – Suceava
Takucs – Tecuci
Tamás ld. Tamásfalva
Tamásfalva (Tamás) – Tămăşi (Tămăşani)
Tatros – Tîrgu Trotuş (Trotuş)
Terebcs – Trebişu
Újfalu (Szlobozia) – Satu Nou (Slobozia)
Valészáka ld. Bogdánfalva
Váliri ld. Pokolpatak
Valledrága – Valea Dragă
Vászló – Vaslui
Völcsök – Bălana

2. *Román–magyar* (A román neveknél elől a mai, utána zárójelben az egykori nevet adjuk.)

Adjud – Egyedhalma
Agiudeni – Dzsidafalva
Akkerman (Cetatea Alba) – Dnyeszterfehérvár
Amăgei – Amadzsej
Bacău – Bákó
Baia – Moldvabánya (németül: Molde)
Bălana – Völcsök
Berendeşti – Berendfalva
Bîrlad – Barlád
Bogdana ld. Valea Seacă
Cacova – Kákova
Casin(?) – Kászon
Cetatea Albă ld. Akkerman
Ciburciu (Ciubărciu) – Csöbörcsök (oroszul: Kubierzi)
Ciucani – Csík
Cleja – Klézse
Ciubarcia ld. Ciburciu
Cotnar (Cotnari) – Kutnár (németül: Kotnar)
Cozmeşti ld. Jugani
Cracău – Karakó
Dărmăneşti – Dormánfalva
Fântânele ld. Fîntînele
Faraoani (Foraian) – Forrófalva
Fîntînele (Fântânele) – Hidegkút
Foraian ld. Fărăoani
Găiceana – Gajcsána
Galaţi – Galac
Ghiräeşti – Bírófalva
Godzeşti ld. Oituz
Grozeşti ld. Oituz
Hălăuceşti – Halas
Hârlău ld. Hîrlău
Hîrlău (Hârlău) – Herló
Hotin – Hotin
Huşi – Husz
Iaşi – Jászvásár
Jugani (Cozmeşti) – Kozmafalva (Jugán)
Kotnar ld. Cotnar
Kubierzi ld. Ciburciu
Lespezi – Lészped
Licuşeni (Lacaşeni) – Lökösfalva
Longu Mare – Hosszúvölgy
Lucăceşti – Lukácsfalva
Măneşte ld. Măneşti
Măneşti (Măneşte) – Mánfalva
Miclăuşeni – Miklósfalva
Molde ld. Baia
Neamţ (Tîrgu Neamţ) – Nemc
Nouă Romanului – Románújvár
Oituz (Grozeşti, Godzeşti) – Gorzafalva
Oneşti – Ónfalva

Oţeleni – Acélfalva
Paşcani – Paskán
Piatra (Piatra lui Crăciun) – Karácsonkő
Piatra lui Crăciun ld. Piatra
Pustina – Pusztina
Răcăciuni – Rekecsin
Răchiteni – Domafalva
Roman (Tîrgul Roman) – Románvásá
Săbăoani (Săboian) – Szabófalva
Săboian ld. Săbăoani
Sărata – Szeráta
Sascut (Sascut Fîntînel) – Szászkút
Sascut Fîntînel ld. Sascut
Satu Nou (Slobozia) – Újfalu
Satu de Jos – Alfalu
Siret (Tîrgul Siret) – Szeretvásár
Slanic – Szalánc
Slobozia ld. Satu Nou
Solonţ – Szalonc
Şomuşca – Somoska
Stăneşti – Sztánfalva
Strunga – Sztrunga
Suceava – Szucsava
Tămăşani ld. Tămaşi
Tămaşi (Tămăşani) – Tamásfalva
Tecuci – Takucs
Teţcani – Szteckófalva
Tîrgu Neamţ ld. Neamţ
Tîrgu Trotuş (Trotuş) – Tatros
Tîrgul Roman ld. Roman
Tîrgul Siret ld. Siret
Trebişu – Terebes
Trotuş ld. Tîrgu Trotuş
Unguri (Ungureni) – Magyarfalu
Ungureni ld. Unguri
Valea Mare – Nagypatak
Valea Rea – Pokolpatak
Valea Seacă (Bogdana) – Bogdánfalva
Valea Dragă – Valledrága
Vaslui – Vászló

2. A MOLDVAI VAJDÁK NÉVSORA (1457–1707)
(Zárójelben a vajdák mellékneve és nevük román alakja.)

1457 április – 1504 július: István (a Nagy – Ştefan cel Mare)
1504 július – 1517 április: Bogdán (a Vak – Bogdan cel Orb)
1517 április – 1527 január: Stefanica (Ştefăniţă)
1527 január – 1538 szeptember: Rares Péter (Petru Rareş)
1538 szeptember – 1540 december: István (Ştefan Lăcustă)
1540 december – 1541 február: Sándor (Alexandru Cornea)
1541 február – 1546 szeptember: Rares Péter másodszor (Petru Rareş)
1546 szeptember – 1551 június: Élias (Iliaş)
1551 június – 1552 szeptember: István (Ştefan)
1552 szeptember – 1561 november: Lapusneanu Sándor (Alexandru Lăpuşneanu)
1561 november – 1563 november: Despot vajda (Despot Vodă – Heraclides János Jakab)
1563 augusztus – 1564 március: Tomsa István (Ştefan Tomşa)
1564 március – 1568 március: Lapusneanu Sándor másodszor (Alexandru Lăpuşneanu)
1568 március – 1572 február: Bogdán (Bogdan)
1572 február – 1574 június: János vajda (Joan Voda cel Viteaz)
1574 június – 1577 november: Péter (a Sánta – Petre Şchiopul)
1577 november – december: János (Ioan Potcoavă)
1578 január – 1579 november: Péter másodszor (a Sánta – Petre Şchiopul)
1579 november – 1582 szeptember: Jankul (a Szász – Iancul Sasul)
1582 szeptember – 1591 augusztus: Péter harmadszor (a Sánta – Petre Şcgiopul)
1591 szeptember – 1592 június: Áron (a Zsarnok – Aron Tiranul)
1592 június: Sándor (a Rossz – Alexandru cel Rău)
1592 augusztus – október: Péter (a Kozák – Petru Cazacul)
1592 október – 1595 április: Áron másodszor (a Zsarnok – Aron Tiranul)
1595 április – augusztus: Rázván István (Ştefan Răzvan)
1595 augusztus – 1600 május: Movila Jeremiás (Jeremia Movilă)
1600 május – szeptember: Mihály vajda (Mihai Viteazul)
1600 szeptember – 1606 június: Movila Jeremiás másodszor (Ieremia Movilă)
1606 június – 1607 szeptember: Movila Simon (Simion Movilă)
1607 szeptember – október: Movila Mihály (Mihail Movilă)
1607 október: Movila Konstantin (Constantin Movilă)
1607 november – december: Movila Mihály másodszor (Mihail Movilă)
1611 november – 1615 november: II. Tomsa István (Ştefan II. Tomşa)
1615 november – 1616 július: Movila Sándor (Alexandru Movilă)
1616 július – 1619 februát után: Radu Mihnea
1619 február után – 1620 szeptember: Graţiani Gáspár (Gaspar Graţiani)
1620 szeptember – 1621 október: Sándor Éliás (Alexandru Iliaş)
1621 október – 1623 augusztus: II. Tomsa István másodszor (Ştefan II. Tomşa)
1623 augusztus – 1626 január: Radu Mihnea másodszor
1626 január – 1629 augusztus: Barnovschi-Movila Miron (Miron Barnovschi-Movilă)
1629 augusztus – 1630 augusztus: Coconul Sándor (Alexandru Coconul)
1630 április – 1631 december: Movila Mózes (Moise Movilă)
1631 december – 1633 április: Sándor Éliás másodszor (Alexandru Iliaş)
1633 április – június: Barnovschi-Movilă Miron másodszor (Miron Barnovschi-Movilă)
1633 június – 1634 április: Movila Mózes másodszor (Moise Movilă)
1634 április – 1653 április: Lupu Vazul (Vasile Lupu)
1653 április – 1658 március: Stefan György (Gheorghe Ştefan)
1658 március – 1659 november: Ghica György (Gheorghe Ghica)
1659 november: Serban Basarab Konstantin (Constantin Şerban Basarab)

1659 november – 1661 január: Lupu Stefanica (Ştefăniţă Lupu)
1661 január – február: Serban Basarab Konstantin másodszor (Constantin Şerban Basarab)
1661 február – szeptember: Lupu Stefanica másodszor (Ştefăniţă Lupu)
1661 szeptember – 1665 szeptember: Dabija Eusták (Eustaţie Dabija)
1665 szeptember – 1666 május: Duca György (Gheorghe Duca)
1666 május – 1668 november: Éliás Sándor (Iliaş Alexandru)
1668 november – 1672 augusztus: Duca György másodszor (Gheorghe Duca)
1672 augusztus – 1673 november: Petriceicu István (Ştefan Petriceicu)
1673 november: Cantacuzino Dumitrasku (Dumitraşcu Cantacuzino)
1673 december – 1674 február: Petriceicu István másodszor (Ştefan Petriceicu)
1674 február – 1675 november: Cantacuzino Dumitrasku másodszor (Dumitraşcu Cantacuzino)
1675 november – 1678 november: Ruset Antal (Antonie Ruset)
1678 november – 1683 december: Duca György harmadszor (Gheorghe Duca)
1683 december – 1684 március: Petriceicu István harmadszor (Ştefan Petriceicu)
1684 január – 1685 június: Cantacuzino Dumitraşku harmadszor (Dumitraşcu Cantacuzino)
1685 június – 1693 március: Cantemir Konstantin (Constantin Cantemir)
1693 március – április: Cantemir Demeter (Dimitrie Cantemir)
1693 április – 1695 december: Duca Konstantin (Constantin Duca)
1695 december – 1700 szeptember: Cantemir Antioh (Antioh Cantemir)
1700 szeptember – 1703 június: Duca Konstantin másodszor (Constantin Duca)
1703 szeptember – 1705 február: Racoviţă Mihály (Mihai Racoviţă)
1705 február – 1707 július: Cantemir Antioh másodszor (Antioh Cantemir)

3. A BÁKÓI PÜSPÖKÖK NÉVSORA

Lövidítések: OFM conv. = Ordo Fratrum Minorum Conventualium (Konventuális Ferences-rendi szer- etes); OFM obs. = Ordo Fratrum Minorum Strictioris Observantiae (Obszerváns Ferences-rendi szerze- es); OP = Ordo Praedicatorum (Domonkos-rendi szerzetes)

590–1604. szeptember 17.: Quirini, Bernardino (OFM obs.)
607. szeptember 17. – 1610 június: Arsengo, Hieronimus (OFM conv.)
611. április 18. – 1618. március 26.: Lubienieczki, Valerian (OFM obs.)
618. november 28. – 1627: Gorski (Goski), Adam (OFM conv.)
627. július 19. – 1632 április: Fredro, Gabriel (OFM obs.)
633. július 18. – 1650?: Zamoyski, Jan Baptista (OP)
651. május 8. – 1660: Kurski, Marian (OFM obs.)
662. augusztus 12. – 1676: Rudzinski, Stefan Atanazy (OFM conv.)
678. január 31. – 1681?: Gorecki, Jakub (OP)
681. december 22. – 1693 január: Dłuski, Jakub Franciszek (OFM conv.)
698. október – 1709: Buganski, Stanisław Franciszek (OFM conv.)

4. A HITTERJESZTÉS SZENT KONGREGÁCIÓJÁNAK BÍBOROS PREFEKTUSAI ÉS TITKÁRAI

a) *Bíboros prefektusok*

1622. január 14. – 1622. november 12.: Sauli, Antonio Maria
1622. november 12. – 1632. november 18.: Ludovisi, Ludovico
1632. november 22. – 1671. augusztus 3.: Barberini, Antonio
1671. augusztus – 1698. június 29.: Paluzzi degli Albertoni (Altieri), Angeli
1698. július 14. – 1704. október 2.: Barberini, Carlo
1704. december 9. – 1727. január 4.: Sacripanti, Giuseppe

b) *Titkárok*

1622. január 6. – 1649. április 24.: Ingoli, Francesco
1649. április 24. – 1649. augusztus 24.: Albizzi, Francesco (h. titkár)
1649. augusztus 24. – 1657. április: Massari, Dionisio
1657. május 7. – 1664. augusztus: Alberizzi, Mario
1664. szeptember 22. – 1666. december 20.: Manfroni, Antonio (h. titkár)
1666. december 20. – 1668. április: Casanate, Girolamo
1668. május 7. – 1673. március: Baldeschi (Ubaldi) Colonna, Federigo
1673. március 20. – 1673. november 20.: Cerri, Urbano (h. titkár)
1673. november 20. – 1675. május 22.: Ravizza, Francesco
1675. május – 1679. augusztus: Cerri, Urbano
1679. szeptember 11. – 1679. december 22.: Corsi, Domenico (h. titkár)
1680. január 13. – 1695. augusztus: Cibo, Edoardo
1695. szeptember 16. – 1706. május 17.: Fabroni, Carlo Agostino
1706. május 31. – 1707. október 31.: Banchieri, Antonio

5. ÉLETRAJZOK

Az alábbiakban azoknak a személyeknek a legfontosabb életrajzi adatait adjuk, akik az okmánytár által felölelt időszakban a moldvai magyarok között tevékenykedtek. Nagy többségük katolikus egyházi személy, többnyire szerzetes misszionárius. Feladatunknak csupán azt tartottuk, hogy életük alakulásáról általános tájékoztatást adjunk. Ezért adataink forráshelyét nem közöljük.

Ha a tárgyalt személy nemzeti hovatartozása egyértelmű, keresztnevét ezen a nyelven adjuk meg. Ha a nemzetiség nem bizonyos, a keresztnevet latinul írjuk.

A ČIPROVAC ld. ČIPROVAC

A SARAEVO ld. SARAEVO

ACQUAPENDENTE, Girolamo d', konventuális ferences szerzetes. Az 1640-es években misszionárius Moldvában.

András deák, az 1540-es években papi végzettség nélkül plébánosként működik Szabófalván. Bandinus érsek (ld. ott) elmozdítja, mire hamis vádakkal följelenti az érseket a vajdánál. Hazugságai bebizonyulván, Bandinus, a vajda tudtával, megbírságolja, összevereti és elűzi.

ANGELINI da NORSCIA (néha: di CAMPI, vagy di CAMPIVETERI), Antonio, konventuális ferences szerzetes. 1663.augusztus 16-án rendelik Moldvába misszionáriusnak. Októberben indul Velencéből. 1664 legelején érkezik Jászvásárra. A misszió prefektusa Tatrosba helyezi, majd 1666-ban, Mikes Kelemen székely nemes (ld. ott) kérésére, másodmagával Erdélybe küldi. 1670-ben tér vissza, egy darabig valószínűleg Huszon van, de a prefektus még ugyanabban az évben Varsóba küldi a pápai nunciushoz. 1671-ben vagy 1672-ben valószínűleg Havasalföldére megy, és Tîrgoviştében húzódik meg; 1676-ban ismét Varsóban találjuk. 1677-ben, többszöri kérvényezés után, a teológia magisztere címet kapja. 1678-ban Erdélyben, Zabolán tartózkodik Mikes Kelemennél. 1681-ben kinevezik a moldvai misszió prefektusának. Felváltva Jászvásáron és Moldvabányán van, illetve 1683–84-ben többször is Erdélybe, Brassóba menekül. 1685-ben Varsóba megy, ezután nem találkozunk vele Moldvában. További életútját nem ismerjük.

ANGYALOSI Lajos († Fülek, 1616 után) obszerváns ferences szerzetes. A csíksomlyói kolostorból küldik Moldvába, 1601-ben gyóntató Bákón. 1605-ben Csíksomlyón találjuk, 1612-ben a szegedi ferences kolostor gvárdiánja. 1616-ban a rend a füleki kolostorba helyezi.

APHARIA ld. BOGOSLAVIĆ

APPOLONI (APOLLONI) da VEGLIA, Simone, konventuális ferences szerzetes. 1640 elején negyedmagával érkezik Rómából a moldvai misszióba. Jászvásáron, 1642-től Moldvabányán, majd 1648-ban talán Galacon szolgál. Anyanyelvén kívül beszélte a vlach, illír, lengyel „és más szükséges nyelvet". Egészségi állapota megromlott, ezért 13 évi missziós szolgálat után, 1653-ban megkapja a visszatérési engedélyt. Általunk ismert utolsó levelét Triesztből írja 1653. június 25-én.

ARSENGO da CHIO, Hieronymus, konventuális ferences szerzetes († 1610 június elején.) 1579-ben a galíciai Ilyvó (Lvov) ferences kolostorának gvárdiánja. 1580. december 20-án rendje Konstantinápolyba küldi, hogy a városban élő katolikusokról jelentést tegyen. Innen 1561 végén Havasalföldére, majd 1582-ben Szilisztriába megy. 1586-ban Bákón van, újjáépítteti a törökök által felgyújtott ferences kolostort. 1587-ben Alexander Comuleu (Comulović) pápai legátus kinevezi Moldva apostoli vikáriusává. 1590-ben, Sánta Péter moldvai vajda megbízásából, Lengyelországban, 1605-ben Rómában jár. 1607. szeptember 17-én (Sánta Péter vajda ajánlatára) V. Pál pápa kinevezi bákói püspökké, 1607. december 9-én fölszentelik.

ASSISI, Ottavio d', konventuális ferences szerzetes. Az 1660-as években misszionárius Havasalföldén. 1663-ban Tîrgoviştéből – ahonnan állítólag Gabriele Tomasi (ld. ott) elűzte őt – Bákóra megy Rudzinski püspök mellé, s itt találjuk 1668 decemberében is.

ATHANASIUS konstantinápolyi pátriárka 1643-ban. 1646-ban Lengyelországba megy, majd az ottani háborús helyzet miatt, ősszel Moldvában húzódik meg; augusztus 22-én Jászvásárról jelentkezik. További adatunk nincs róla.

BAKŠEV ld. DEODATUS

BAKŠIĆ ld. DEODATUS

BALLATI da CORTONA, Benedetto, konventuális ferences szerzetes. Afrikában volt misszionárius, de lábát törte és visszakerült Itáliába. 1664 februárjában, már mint moldvai misszionárius Prágából jelenti a Hitterjesztés Szent Kongregációjának, hogy még nem épült fel. Nem tudjuk, mikor érkezik Moldvába, 1667-ben már Galacon szolgál. 1668 decemberében Pilutio (ld. ott), a misszió prefektusa megrója őt és Szabófalvára helyezi, mert kereskedéssel, uzsoraüzletekkel foglalkozik és misszionáriusi feladatait teljesen elhanyagolja. Miután életmódját nem változtatja meg, sőt megtagadja az engedelmességet a prefektusnak, Pilutio 1669-ben elfogatja, Moldvabányára viteti, de egy hónap után, a vajdai udvar közbenjárására és Parčević apostoli vikárius (ld. ott) parancsára szabadon engedi. B. viszszamegy Szabófalvára, de továbbra sem hagy fel a kereskedéssel. Erre a prefektus újra elfogatja és a varsói pápai nunciushoz kísérteti. Nem tudjuk, mikor került vissza Itáliába. Rendje vezeklésre ítéli; 1679-ben a cortonai ferences kolostorban találjuk.

BALTHASARIS Stephanus (István?), erdélyi származású világi pap. 1599–1624 közt szucsavai plébános.

BANDINUS (eredeti nevén BANDULOVIĆ) Marcus (*Szkopje; † Bákó, 1650. január 27.), obszerváns ferences szerzetes. Itáliában tanul, majd 1628-tól a rend krassói, belgrádi és karánsebesi missziójában szolgál, ahol megtanul románul. 1643. december 16-án VIII. Orbán pápa kinevezi marcianopolisi érsekké, fölszentelése 1644. augusztus 21-én a ciprováci kolostorban történik. 1644. február 6-án a szófiai érsekkel kötött szerződésben megosztják a korábbi bolgár érsekség területét, Moldva a marcianopolisi érsekséghez kerül. B. 1644. szeptember 3-án indul Moldvába apostoli adminisztrátorként, s november 3-án írja első levelét Bákóból. Mivel nincs igazoló írása, Lupu Vazul moldvai vajda bizalmatlanul fogadja, s a kinevezését és küldetését igazoló pápai levél megérkezéséig – ami 1645. július 25-én történik meg – minden egyházi tevékenységtől eltiltja. Ellenségesen fogadja a Lengyelországban élő bákói püspök, Zamoyski (ld. ott) is, akivel azonban 1645 őszén sikerül megegyeznie. A konventuális ferences misszionáriusokkal szemben támaszt keresve, jóviszonyt alakít ki a moldvai jezsuita misszióval. 1646. október 19-én Bákóból indul moldvai körútjára (kísérője a jezsuita Beke Pál), melyet 1647. január 20-án fejez be. A látogatásról készült nagy jelentését (a moldvai katolikusokról a korszak legfontosabb forrása) 1648. március 23-án végzi be. Élete utolsó hónapjait betegsége és (Beke Pállal történt szakítása miatt) a jezsuita misszionáriusokkal való ellenségeskedése keseríti meg.

BANDULOVIĆ ld. BANDINUS

BANKOVIĆ, Franciscus (*Dervent, Bosznia, 1628; † Mikháza, 1688. január 8.), bosnyák származású obszerváns ferences szerzetes. A boszniai rendtartományból érkezik Moldvába, ahonnan Marcus Bandinus érsek (ld. ott) 1649-ben Lengyelországba küldi tanulni. Később Erdélybe megy és részt vesz a Mikházán megtelepedett bosnyák szerzetesek mozgalmában, mely Erdélyben külön bosnyák ferences kusztodiátust akar létrehozni. Törekvéseik kudarca után 1666-ban Csíksomlyóra viszik, ahol bűnbánatot gyakorol. 1672–75 közt az erdélyi ferences kusztodiátus egyik definitora, 1676-tól az esztelneki iskola tanára. 1670-ben egy esztendeig Moldvában szolgál.

BARIONA da MONTEROTONDO, Niccolò († Varsó 1681.), konventuális ferences szerzetes. 1677-ben Rómából érkezik a moldvai misszióba. Előbb Chotinban, 1679-től Jászvásáron szolgál.

BĂRKUŢE (BĂRKUŢĂ) ld. BERKUCE

BASSETTI di PIANO, Bartolomeo († 1645.), konventuális ferences szerzetes. 1640 elején érkezik negyedmagával Rómából Moldvába, misszionáriusként; április 4-én írja első jelentését. Két hónappal később csatlakozik a Konstantinápolyba menő lengyel követséghez, és csak 1641-ben tér vissza Mold-

vába.1641-ben Deodatus püspök (ld. ott) kinevezi moldvai és havasalföldi püspöki vikáriusnak. Ebben a minőségében 1642. szeptember 14–15-én Bákón a moldvai katolikus papság számára általános gyűlést hív egybe, az országban használatos különböző szertartások egységesítésére. 1643 júniusában Rómába megy, de a következő évben már ismét Moldvában találjuk. Valószínűleg 1644-ben a görögkeleti metropolita rövid időre börtönbe veti. 1645-ben Lengyelország felé utaztában éri a halál.

BASZEWICH (BASZIEWICZ) Sebastian (*1601?; † Jászvásár, 1672. április 28.) jezsuita szerzetes. 1651 óta szolgál a moldvai jezsuita misszióban, kezdettől mindvégig Jászvásáron.

BASZIEWICZ ld. BASZEWICZ

BATTA, Francesco konventuális (?) ferences szerzetes, szmirnai c. püspök. Az 1640-es években, állítólag, rövid ideig a moldvai misszió prefektusa.

BATYONSKI, Stanisław (*1603?) jezsuita szerzetes. 1664–1669 közt a moldvai jezsuita misszióban szolgál, Kutnárban.

BECANUS (BECZINUS) Michael († 1662.) jezsuita szerzetes. Az 1580-as években a moldvai jezsuita misszióban szolgál.

BECZINUS ld. BECANUS

BEKE Pál (*1609. január 2. Munkács?) jezsuita szerzetes. 1630-ban lépett a rendbe, Leobenben novicius, a gráci egyetemen filozófiát tanul, majd 1635-ben Nagyszombatban, 1636-ban Homonnán az alsó osztályosok tanítója. 1637–40-ben a gráci egyetemen teológiai tanulmányokat folytat. 1642-ben Kolozsmonostoron az erdélyi jezsuita misszió hitszónoka, innen küldik Moldvába 1644 júniusában negyedmagával. Bejárja az országot, Csöbörcsökre is eljut, az év végén jelentéstételre Bécsbe utazik, az ausztriai jezsuita rendtartomány főnökéhez. Visszatérve Kolozsmonostorra, 1645 nyarán ismét Moldvába megy. 1646-ban Bandinus érsek (ld. ott) kísérőjeként részt vesz a moldvai egyházlátogatási körúton. Ezután Jászvásáron, a jezsuita misszióban szolgál, a vajda támogatásával iskolát szervez, ahol rendtársai tanítanak. 1651 nyaráig marad itt, amikor ismét Bécsbe megy. 1652-ben Ungvárott, 1653-ban Nagyszombatban hitszónok. 1654. július 21-én elbocsátják a jezsuita rendből.

BELINO, BELLINO ld. BELLINUS

BELLINUS Paulus (Pál? *Mezőkeresztes 1599 körül), világi pap(?), 1626. december 22-én a gráci egyetemre iratkozik be, de verekedésért elbocsájtják az egyetemről. (Ezt követően – saját, ellenőrizhetetlen állítása szerint – Erdélybe megy, ahonnan azonban – mert szülei kálvinista vallását megtagadta – a fejedelem haragja elől a török hódoltságba menekül. Itt a jezsuitákkal működik együtt. Néhány év múlva azonban, mivel a pasa előtt bevádolták, innen is menekülnie kell.) 1643-ban világi papként Moldvában találjuk Jászvásáron, ahol azonban összeverekszik a vajdai udvar embereivel. 1643 őszén Csöbörcsökre megy, de itt csak rövid ideig marad, 1644 áprilisában már Lengyelországban találjuk. További sorsát nem ismerjük.

BENE János, erdélyi származású világi pap. 1599-ben tatrosi plébános (felesége és családja van).

BENEDETTO, Michele di, († Jászvásár, 1645 január eleje) konventuális ferences szerzetes. 1643 augusztusában érkezik Konstantinápolyból Jászvásárra, ahol plébánosként szolgál. Pestisben hal meg.

BERKUCE (BERKUCZE, BĂRKUŢE, BĂRKUŢĂ), Joannes Baptista (*Kutnár, 1635 vagy 1636.) Apja Valentinus B. kutnári bíró, anyja Babusa, valószínűleg herlói származású; keresztszülei kutnári szász polgárok, anyai nagybátyja Kutnáron „Italus". Kutnáron és Jászvásáron tanul, az utóbbi helyen Dési Márton jezsuita (ld. ott) keze alatt, akinek ajánlására 15 éves korában Rómában a Collegium Urbanum alumnusa. 1658 végén Velencén át, világi papként és misszionáriusként tér vissza szülővárosába. 1663. április 27-én Rudzinski bákói püspök (ld. ott) kinevezi kutnári plébánossá. 1674 végén, Parčević érsek (ld. ott) halála után a Szentszék kinevezi Moldva apostoli vikáriusává. Miután azonban a Hitterjesztés Szent Kongregációja igen elégedetlen működésével, 1676. december 1-én kinevezését visszavonják, és helyébe Taploczai István csíksomlyói gvárdiánt (ld. ott) nevezik ki. 1676-tól huzamosan Erdélyben tartózkodik, közben vissza-visszatér Moldvába. 1682-ben átadja a

bákói püspökség javait Dłuski püspöknek (ld. ott) és Erdélybe megy. Állítólag hat évet tölt Erdélyben, Csíkszentimrén plébánosként, majd visszatér Moldvába, de a tatárok támadása elől ismét Erdélybe menekül, és híveivel együtt több évig él Csíkszékben; 1690-ben tér vissza Moldvába. 1691 végén Dłuski püspök engedélyével Rómába megy jelentést tenni, 1692 végén – 1693 elején visszatér Moldvába. Utolsó adatunk róla, hogy 1697-ben Havasalföldén van, Focşaniban.

BERKUCE (BERKUCZE, BĂRKUŢĂ) Valentinus, az előző unokaöccse. Itáliában tanul, a Hitterjesztés Szent Kongregációjának alumnusa. Az 1690-es években világi papként hol Moldvában, hol Lengyelországban találjuk.

BERNARDO, Niccolò, a teológia magisztere. A 16. század legvégén Quirini argyesi püspök (ld. ott) vikáriusa.

BEVILACQUA, Luigi, konventuális ferences szerzetes. 1689 nyarán Rómából érkezik Moldvába, misszionáriusként. 1692–1697 közt forrófalvi plébános. Míg hívei (Forrófalva, Bákó és Terebes lakói) dícséretes életéről tanúskodnak, a misszió prefektusa az általa elkövetett botrányok miatt panaszkodik. 1700. július 23-án megkapja a teológia magisztere címet. Nem tudjuk, meddig maradt Moldvában.

BOGDAN ld. DEODATUS

BOGOSLAVIĆ (BOGOSLAVICH), Andreas (*Dalmácia), ferences szerzetes. Élete korai szakaszára kevés a megbízható adat, állítólag gályarabságra ítélték, de megszökött, s Bulgáriában a zeleznai kolostorban talált menedéket. Az 1610-es években Radu Mihnea havasalföldi vajda mellett találjuk (titkárként?), a vajdát követi Moldvába, aki 1618-ban Rómába, V. Pál pápához küldi őt azzal az üzenettel: titokban kész a katolikus vallást fölvenni. 1619-ben tér vissza, valószínűleg Huszon szolgál és egy támadás alkalmával a tatárok fogságába kerül. 1623-ban ismét Rómában jár, április 25-i keltezéssel IX. Gergely pápa kinevezi a moldvai, havasalföldi és bulgáriai misszió prefektusává. 1637-ben Ciprovácon találjuk. 1646-ban Szabófalván plébános, Bandinus érsek (ld. ott) nagyon kedvezőtlen jellemzést ad róla: tolvaj, korrupt, istentelen, akit nyakláncai és fülbevalói miatt „rózsás"-nak („roseus") hívnak. Bandinus elmozdítja őt, Bogoslavić a moldvai görögkeleti metropolitához fordul, végül a vajda elé kerül az ügy, aki Bandinus szerint elvereti őt és rablott holmijait elszedeti. 1648–49-ben ismét Ciprovácon találjuk. További életére nincsenek adataink. Bandinus szerint nem volt fölszentelve, bár papi teendőket végzett. Ezt alátámasztani látszik, hogy hol obszerváns, hol konventuális ferencesnek mondja magát és András deákként is emlegetik. Valószínűleg azonos Andreas APHARIA páterrel, akiről a jelentések 1618–19-ben szólnak.

BONNICI da MALTA, Paolo, konventuális ferences szerzetes. 1623-ban a Hitterjesztés Szent Kongregációja a krakkói ferences kollégiumba küldi, de útközben Bécsben megbetegszik, s mire Lengyelországba érkezik, helyét betöltötték. Ekkor határozza el, hogy Moldvába megy. 1625-ben Radu Mihnea vajda titkára. Misszionáriusi tevékenységét azonban akadályozza, hogy a Szent Kongregációtól nincs kinevezése, bár azt többször kéri, s érdekében Radu, majd Barnovschi-Movilă vajda is ír. 1632-ben Rómába megy, itt írja meg nagy jelentését, amelyben javasolja Szeretvásáron katolikus püspökség, Szucsaván pedig teológiai szeminárium létesítését, 12 pappal, akik a papnövendékek oktatását és hivatásukra felkészítését látnák el. További adatunk nincs róla.

BOSNENSIS ld. DAVNISCIANIN és SARAEVO

BOTTONI, Giuseppe Francesco († Takucs? 1691.) konventuális ferences szerzetes. 1689 nyarán Rómából misszionáriusként érkezik Moldvába. A misszió prefektusa Takucsra rendeli. Egyetlen ismert jelentésében a nyomorról panaszkodik.

BRUNACCI da CREMONA, Antonio, konventuális ferences szerzetes. 1677-ben Rómából érkezik misszionáriusként Moldvába. 1682-ben megkapja a teológia magisztere címet, ekkor szabófalvi plébános.

BRUTI (BRUTTI), Bartholomeus (†Jászvásár, 1592 július előtt), albán születésű, de olasz műveltségű katolikus. Életének első részére csak bizonytalan adataink vannak: Itáliában tanult, majd 1577-ben a spanyol király konstantinápolyi ágense. 1598 áprilisában tűnik föl Moldvában, Sánta Péter vajda titkára, majd tanácsosa, s ezt a tisztségét a vajda haláláig megtartja. Péter utóda, Áron vajda a trónraléptekor, 1592 áprilisában elfogatja és a nagyvezírrel való jóviszonya miatt árulóként kivégezteti. Bruti nagy pártfogója volt a moldvai katolikus egyháznak, főleg a jezsuita rend misszióját támogatta.

BUGANSKI, Stanisław Franciszek († Osztrog, Volhinia, 1709), konventuális ferences szerzetes. 1687-ben a lengyelországi konventuális ferences rendtartomány provinciálisa, 1691-ben az ilyvói Szent Kereszt Konvent káptalanjának prépostja. 1698 októberétől bákói püspök.

BUKOWECZKI de DOMANKOW (DOMANCOVICH), Petrus Johannes († Lengyelország, 1645 vége vagy 1646 eleje), világi pap. Első adatunk róla 1639-ből van, amikor, mint nikápolyi prépost, hatásköri kérdésekben szembekerült a szófiai püspökkel. Az 1640-es években galaci plébános. 1644-ben vagy 1645-ben Bandinus érsek (ld. ott) felfüggeszti állásából és kizárja a papi rendből, azzal az indokolással, hogy „nem igazi, csak ál-pap" és hogy a népet bálványimádásra tanítja. Ekkor Lengyelországba megy.

CAMPOFRANCO, Bonaventura da, konventuális ferences szerzetes. 1650 tavaszán Itáliából Bécsen át érkezik Moldvába, „Erdély provinciálisa és mindkét Oláhország apostoli prefektusa" címmel. Feladata a két vajdaság szerzetes-misszionáriusainak ellenőrzése. Moldvában csak rövid időt tölt, július 10-én már Havasalföldén van. Kereken egy évig tartózkodik itt, majd Erdélybe megy, ahonnan 1653 nyarán tér vissza Rómába. Útjáról több jelentést küld a Hitterjesztés Szent Kongregációjának.

CAPRA, Dominicus (Jacobus?) (*Kutnár, 1658?) világi pap. 1670-ben a kamenyeci (Lengyelország) iskolában a grammatikai osztály tanulója. Az 1680-as években világi papként Moldvabányán szolgál, 1686-ban a tatárok elől Lengyelországba menekül.

CASTRO, Francesco da, konventuális ferences szerzetes. 1640 elején érkezik negyedmagával Rómából Moldvába misszionáriusként. 1641-ben Havasalföldén tevékenykedik. További adatunk nincs róla.

CECCANGELI da SAN GEMINI, Francesco Antonio, konventuális ferences szerzetes. 1693 legelején misszionáriusként érkezik Rómából Lengyelországon át Moldvába. Ilyvóban jelen van Dłuski bákói püspök (ld. ott) temetésén. Előbb Bákón, azután Huszon szolgál, 1695 decemberétől pedig Csöbörcsökön, 1696 áprilisáig, amikor a nyomor és éhség miatt vissza kell térnie Jászvásárra. Közben följelentik Rómában, hogy szerzeteshez nem méltó életmódot folytat, vizsgálat folyik ellene és 1696 elején visszarendelik. Áprilisban el is indul Itáliába, de Erdélyből Mikes Mihály gróf (ld. ott) kérésére augusztusban rövid időre még egyszer visszatér Csöbörcsökre. 1696 októberében Jászvásáron és Erdélyen át tér vissza Rómába.

CHRISANUS Antonius, jezsuita szerzetes, az 1580-as években misszionárius Moldvában.

ČIPROVAC, Johannes da (*1620 körül) világi pap, 1679–71-ben Huszon tevékenykedik.

ČIPROVAC, Laurentius da, (*1616 körül), hol raguzainak, hol bolgárnak mondott obszerváns ferences szerzetes. 1641-ben részt vesz a rend Ciprovácon tartott gyűlésén. 1660–61-ben Moldvában misszionárius, majd Törökországba szökik.

ČIPROVAC, Petrus da (*1630 körül), obszerváns ferences szerzetes. 1671-ben misszionárius Moldvában.

CONIGAN, Didacus, obszerváns ferences szerzetes, a teológia magisztere, az írországi ferences provincia tagja. Cromwell uralma idején menekült el Angliából, 1667-ben érkezik Erdélybe, a csíksomlyói kolostorba. 1670-ben a filozófia tanára a csíksomlyói ferences szemináriumban, 1669–72 közt egyszersmind az erdélyi ferences kusztodiátus definitora. 1672–75 közt generális vizitátor, s ebben a minőségében a Bákón tevékenykedő erdélyi ferencesek vizitátora is. 1675-ben visszatér Angliába.

CREMONA, Francesco Antonio da, konventuális ferences szerzetes. Nem tudjuk, mikor érkezett Moldvába. 1682-ben Domafalván misszionárius.

CYKLER, Martinus (*1636 körül) jezsuita szerzetes. 1670–71-ben a moldvai jezsuita misszió tagjaként Kutnárban misszionárius.

CSIKY ld. SZENTANDRÁSY

D'ACQUAPENDENTE ld. ACQUAPENDENTE

DA BARBARANO ld. RECCHIA da BARBARANO

DA CAMPOFRANCO ld. CAMPOFRANCO

DA CASTRO ld. CASTRO

DA ČIPROVAC ld. ČIPROVAC

DA CREMONA ld. CREMONA

DA FORLI ld. FORLI

DA LUCCA ld. LUCCA

DA MONDAINO ld. ROSSI

DA MONTE SAN MARIA ld. DEL MONTE

DA NANNI ld. NANNI

DA NOTO ld. NOTO

DA OSSIMO ld. FRANCESCHI da OSSIMO

DA PERUGIA ld. VALENTINI da PERUGIA

DA SAN FELICE ld. SAN FELICE

DA SCIO ld. SCIO

DA SEBENICO ld. MISERČIĆ

DA SONNINO ld. PETRICCA da SONNINO

DA TODI ld. PAOLUCCI

DA TORRE ld. GIORGINI

DA VEGLIA ld. VEGLIA

DAMOKOS Kázmér (*Szováta, 1606. szeptember 29; † Csíksomlyó, 1677. szeptember 5.), erdélyi nemesi család sarja, obszerváns ferences szerzetes. 1629-ben Nagyszombatban lépett a rendbe, de mivel balkezének mutatóujja hiányzik, pápai engedéllyel csak 1639-ben szentelik pappá Rómában. Mikházán, Nagynyújtódon majd Fejéregyházán a ferences rezidencia főnöke. 1649–55, és 1662–68 közt csíksomlyói gvárdián. 1668-ban IX. Kelemen pápa kinevezi koroni (Görögország) címzetes püspökké és Erdély apostoli vikáriusává. Bár püspökké szentelése Nagyszombatban 1668. június 16-án megtörténik, püspöki címét Erdélyben, politikai okokból sohasem használta. Mint csíksomlyói gvárdián, majd még inkább, mint Erdély apostoli vikáriusa, mindent elkövet, hogy a bákói kolostort visszaszerezze Csíksomlyónak és hogy Moldvába magyar papokat (ferences barátokat) küldjenek.

DAVNISCIANIN (BOSNENSIS), Elias, (*Ciprovac), 1595 körül), obszerváns ferences szerzetes. 1644-ben Konstantinápolyból jön misszionáriusként Moldvába. 1646-ban Nemcen szolgál, 1650–61 közt galaci plébános.

DE SALINIS ld. SZALINAI

DEL MONTE (da MONTE SAN MARIA), Giovanni Battista (*1630 körül), olasz főnemesi család sarja, konventuális ferences szerzetes, a teológia baccalaureatusa, majd 1671-től magisztere. Konstantinápolyban a keleti ferences tartomány titkára, 1663. június 15-én rendeli a Hitterjesztés Szent Kongregációja misszionáriusként Moldvába. Szolgál Havasalföldén, Moldvában és Erdélyben, miközben széleskörű nyelvismeretre tesz szert, az olaszon kívül beszél latinul, görögül, törökül, románul és magyarul. 1663 nyár végén Moldvabányán találjuk, októberben Rudzinski püspök (ld. ott) kinevezi galaci plébánosnak. 1667-ben Pilutio, a moldvai misszió prefektusa (ld. ott) Mikes Kelemen erdélyi nemesúr (ld. ott) kérésére Antonio Angelinivel (ld. ott) Erdélybe küldi; itteni működését nem ismerjük. 1670-ben tér vissza Moldvába. Pilutio prefektus kinevezi szabófalvi plébánosnak, Parčević érsek (ld. ott) azonban elmozdítja. Lengyelországba megy, ahol a vele ellenséges Parčević szerint a moldvai egyházak nevében végigkoldulja az országot, a kapott pénzt elsikkasztja és Erdélybe szökik. 1671-ben tér vissza Moldvába, ahol régi plébániáján, Galacon plébános. 1678-ban engedélyt kap, hogy visszatérjen Rómába, de ő kéri, hogy maradhasson. 1686-ban Kara Musztafa nagyvezír, ugyanezen év augusztusában Sobieski János lengyel király táborában tolmács. 1687 elején Bécsbe megy, I. Lipót császár-király kihallgatáson fogadja és Cantacuzino Serbán havasalföldi vajdához küldi diplomáciai megbízással. Június 12-én ér vissza Bécsbe, június 24-én a császár XI. Ince pápához küldi Rómába. Élete további alakulását nem ismerjük.

DELLA CROCE da MILANO, Alessandro, konventuális ferences szerzetes, a teológia magisztere. Az 1630-as években misszionárius Moldvában, majd a moldvai és a havasalföldi misszió prefektusa. 1642–52 közt a dogmatika tanára a csíksomlyói ferences szemináriumban. Élete további részére nincsenek adataink.

DELOVIĆ, Christophorus († Moldvabánya, 1634.) obszerváns ferences szerzetes. Az 1630-as években moldvabányai plébános.

DEMUTH, Laurentius, erdélyi szász világi pap. 1597–99-ben moldvabányai plébános. Quirini püspök (ld. ott) felszólítására eltaszítja teherben lévő feleségét és három gyermekét, és kötelezi magát, hogy velük minden kapcsolatot megszakít. 1605-ben kutnári, 1624-ben nemci plébános.

DEODATUS, (eredeti neve: BOGDAN, amit BAKŠIĆ és BAKŠEV alakban is írtak), Petrus (*Ciprovac, 1601–1603 közt; † 1674 vagy 1675.), obszerváns ferences szerzetes. 1617-ben vagy 1618-ban lép a rendbe, a ferencesek római központjában, az Ara Coeli kolostorban tanul. 1631-ben tér vissza Bulgáriába, ahol megválasztják az 1624-ben létrehozott bolgár ferences kusztodiátus kusztoszává. 1638-ban Gallipoli püspöke és szófiai koadjutor. 1641-ben szófiai püspök, majd amikor egy év múlva a püspökségét érsekségi rangra emelik, szófiai érsek. Érseki minőségében ekkor még hozzá tartozik a két román vajdaság is. 1641-ben végiglátogatja a moldvai, majd a következő években többször is a havasalföldi katolikus egyházközségeket, s útjáról jelentést ír. Képzett és művelt ember, több egyházi munkát írt, és megírta a bolgár katolikus egyház történetét.

DÉSY Márton (*Dés, 1613; † Kutnár, 1655. március 26.), jezsuita szerzetes. Bécsben novicius, majd 1638-ban Győrben, Pozsonyban, Nagyszombatban, Passauban és Leobenben tanul és tanít. 1645 második felében kerül – Beke Pál jezsuitával együtt – a rend moldvai missziójába, Jászvásárra, és ott marad 1650-ig. Ezután a Grác melletti Judenburgba megy, majd 1654 végén Kolozsmonostorra kerül, az erdélyi jezsuita misszióba. Innen jár át időnként Moldvába.

DI BENEDETTO ld. BENEDETTO

DI CAMPI, DI CAMPIVETERI ld. ANGELINI

DIAVOLINI, Antonio, konventuális ferences szerzetes (?), az 1660-as évek végén misszionárius Moldvában. 1671 elején Lengyelországba megy adományokat gyűjteni, majd azokat állítólag pénzzé teszi és Erdélybe szökik.

DŁUSKI, Jakub Franciszek († 1693 január) konventuális ferences szerzetes. 1667-ben a zamośći (Lengyelország) ferences konvent gvárdiánja. 1681. december 22-én XI. Ince pápa, a lengyel király javaslatára, kinevezi bákói püspökké. Székhelyét 1682. november 23-án foglalja el. 1683-ban a törökök elfogják és megkínozzák. A következőkben többnyire a lengyelországi Ilyvóban tartózkodik.

DÓCZI Imre (*Zsögöd; † Szárhegy, 1703. december 21.), obszerváns ferences szerzetes. 1658-ban lépett a Rendbe, még 1664 előtt pappá szentelték. 1669-ben a mikházi, 1684–86-ban az esztelneki, 1678–80-ban a csíksomlyói, 1698–1703-ban a szárhegyi kolostor gvárdiánja. 1675–78-ban és 1693–96-ban az erdélyi ferences kusztodiátus definitora. 1678-ban Taploczai István (ld. ott) Moldva apostoli vikáriusa kérte a Hitterjesztés Szent Kongregációját, hogy Dóczit rendeljék a bákói kolostorba, de kérését nem teljesítették.

DOMANKOVICH ld. BUKOWECZKI

Dominicus páter, domonkos-rendi szerzetes. Bandinus érsek (ld. ott) szerint az 1630-as és 40-es évek fordulóján misszionárius Szucsaván. Rajtakapták egy leánnyal, nyilvánosan megszégyenítették, mire a leánnyal együtt Havasalföldére szökik, de útközben rablók kezébe kerülnek, akik mindkettőjüket megölik. (Ld. a következőt.)

Dominicus páter, itáliai, domonkos-rendi szerzetes. Bandinus érsek (ld. ott) szerint az 1630–40-es években Szucsaván, Moldvabányán, és Szabófalván misszionárius. 1646 előtt Törökországba megy, mohamedánná lesz és török borbélyként él tovább. (Ld. az előzőt.)

DONGHI da BOLOGNA, Carlo Antonio, konventuális ferences szerzetes. 1647-ben kerül Moldvába misszionáriusként, de hamarosan átmegy Havasalföldre, majd pedig 1654-ben Konstantinápolyba, ahol a keresztény rabok papjaként működik.

EGGENIUS, Jacobus († 1607), jezsuita szerzetes. Az 1580-as években misszionárius Moldvában.

ELMON, Petrus erdélyi származású világi pap, aki az 1590-es években Kutnáron latin nyelvű iskolát tartott fenn. Quirini püspök (ld. ott) jelentése szerint három magyar nyelvű „eretnek" könyve és egy Bibliája volt. A püspöknek bevallotta, hogy a lutheránus valláshoz húz, de híveit azért a katolikus hitben neveli.

ERDÉLYI ld. TRANSILVANO, TRANSILVANUS

FABRIS, Andrea, konventuális ferences szerzetes. 1696-ban érkezik Rómából misszionáriusként Moldvába. 1696–1701 közt barládi plébános.

FALCO, Giovenale da Luni, konventuális ferences szerzetes. 1635-ben Konstantinápolyból misszionáriusként küldik Moldvába, de Havasalföldén összevész társával, Pilottival (ld. ott), akit 1637-ben kiátkoz. Ez viszont őt jelenti fel Konstantinápolyban. 1645-ben Havasalföldén van, de nem tudjuk hol. Megtanult románul. További adatunk nincs róla.

FEDRO ld. FREDRO

FERENCZI György gyergyószentmiklósi plébános, az 1630–1640-es években erdélyi püspöki helynök. 1637-ben 100 tallért adományoz a bákói katolikus templom renoválására.

FERRARI, Carlo Antonio († 1678.) konventuális ferences szerzetes, 1678-ban a Hitterjesztés Szent Kongregációja kinevezi a moldvai misszió prefektusának. Harmadmagával indul Rómából, nyár elején Lublinban van, majd útban Moldva felé a Dnyeszteren való átkelésnél többedmagával a folyóba fullad.

FORLI, Andrea da († 1603.), domonkos-rendi szerzetes. 1597-ben Quirini püspök (ld. ott) kísérőjeként érkezik Moldvába. Egy portyázó tatár csapat megöli.

FRANCESCHI da OSSIMO, Giacinto (Hiacyntus páter), domonkos-rendi (görög?) szerzetes. Az 1630-as évek elején tűnik fel misszionáriusként Jászvásáron. 1633-ban Csöbörcsökön pap, ő építteti a fatemplomot. 1638-tól bákói plébános és Zamoyski püspök (ld. ott) vikáriusa. 1649-ben Lengyelországba távozik. Missziós társai kalandornak mondják.

Franciscus Sigismundus ld. Zygmunt.

FREDRO, Gabriel (*Přzemysl környékén, 1593 körül; † 1632. április 29. előtt), lengyel nemesi család sarja, konventuális ferences szerzetes. 1627. július 19-én VIII. Orbán pápa, a lengyel király kérésére, kinevezi bákói püspökké.

Gábriel ferences szerzetes († Kutnár, 1640). Az 1620-as években moldvabányai, 1630-ban herlói, majd kutnári plébános.

GARAVINI da FAENZA, Pietro Paolo, konventuális ferences szerzetes. 1643–1644-ben a moldvai misszió viceprefektusa, egyszersmind generális vikárius. Az ellene érkezett sok panasz miatt a Hitterjesztés Szent Kongregációja 1644. március 13-án Rómába rendeli és fölmenti moldvai tisztségeiből.

Georgius (György?), 1646-ban tatrosi tanító. Martinus (Márton?) sztánfalvi tanító testvére.

Georgius fráter, konventuális vagy obszerváns ferences szerzetes. 1641-ben Moldvabányán, 1644-ben Jászvásáron, 1645-ben Kutnáron misszionárius, 1644-től a moldvai misszió viceprefektusa.

GIONTOLI di ASSISI, Marcantonio, konventuális ferences szerzetes. Valószínűleg 1678-ban érkezik Moldvába misszionáriusként. 1686-ban a tatárok elől Lengyelországba menekül, nem tudjuk, meddig marad ott. 1691-ben az erdélyi Esztelnekre megy, a ferences iskolába. Ottani tevékenységét 1692-ig ismerjük.

GIORGINI da TORRE (da TODI?), Antonio, konventuális ferences szerzetes. 1679 tavaszán indul Itáliából az onnan visszatérő Pilutióval (ld. ott) együtt, s július végén vagy augusztus elején érkezik Moldvába. Bákóban Pilutio káplánja, onnan jár ki Forrófalvára. 1683-ban a tatár támadás elől Erdélybe menekül, de 1684 végén vagy 85 elején visszatér és Galacon plébános 1691-ig, amikor Tatrosra megy, az Erdélybe távozott Silvestri (ld. ott) helyettesítésére. Közben följelentik, hogy iszik, káromkodik és verekszik. 1693-ban Erdélybe megy, s ott állítólag a császári hadseregnek szállított marhákkal és lovakkal üzletel. 1694-ben a Hitterjesztés Szent Kongregációja vizsgálatot rendel el ellene, s még ugyanebben az évben visszarendelik Itáliába.

GOISKI ld. GORSKI

GOLECKI, jezsuita szerzetes. 1671-ben a moldvai jezsuita misszióban Huszon szolgál.

GORECKI, Jakub († 1681.) domonkos-rendi szerzetes. 1678. január 31-én XI. Ince pápa, a lengyel király előterjesztésére, kinevezi bákói püspökké.

GORSKI (GOISKI, GOSKI) Adam (*Schierneck, Lengyelország, 1579; † 1627 körül), konventuális ferences szerzetes, a teológia magisztere, Itáliában tanult, majd 1607 után az ilyvói ferences iskola régense. 1612–15 közt a vörös-lengyelországi ferences rendtartomány főnöke, 1616-ban az ilyvói Szent Kereszt kolostor gvárdiánja. 1618. november 28-án V. Pál pápa bákói püspökké nevezi ki. Bandinus érsek (ld. ott) följegyzése szerint Bákóról és Kutnárból a templom kegyszereit Lengyelországba vitte.

GOSKI ld. GORSKI

GÖRÖG ld. TAPLOCZAI

GROSS, Georg (*Moldvabánya), világi pap. 1641-ben szentelte fel Deodatus szófiai érsek (ld. ott). Előbb moldvabányai, majd 1646-ban kutnári plébános. A jubileumi év alkalmából, 1650 márciusában Rómába megy, ahol kéri misszionáriusi kinevezését. 1651-ben eredménytelenül tér vissza Moldvába. További sorsát nem ismerjük.

GROSS, Gregor (*Moldvabánya, 1638 körül), világi pap.). Négy éven át Itáliában tanul, a fermói új kollégium alumnusa. 1668-ban érkezik vissza Moldvába. Moldvabányára kerül, jelentése szerint a mezőváros teljesen elpusztult és nem tudja papját eltartani. 1669–71 közt szucsavai plébános. További sorsát nem ismerjük.

GROSS, Peter (*Moldvabánya, 1651.), világi pap. Nem tudjuk mikortól és hol szolgált Moldvában. 1686-ban, már mint pap, a tatár támadás elől Lengyelországba menekül. Több adatunk nincs róla.

GUERRINI da TODI, Bonaventura, konventuális ferences szerzetes. 1678-ban érkezik misszionáriusként Itáliából Moldvába. 1680-ban a misszió prefektusának, Pilutiónak (ld. ott) megbízásából Rómában jár. 1684. augusztus 11-én megkapja a teológia magisztere címet. 1682–84-ben az erdélyi Esztelneken a ferences szemináriumban tanít.

GYULAI Márton, 1587-ben Krakkóban jezsuita novicius. 1588-ban Künig-Schonovianus jezsuita szerzetes (ld. ott) moldvai kísérője.

GYÜGYEI Boldizsár, világi pap. Református szülők gyermeke. Debrecenben végzett a református kollégiumban, 1619-ben subscribált. Állítólag Heidelbergben is járt. Bákói plébános 1630–1654 között. A jelentések szerint hanyag, de nem tudatlan.

HEGYKÖZI ld. MEDIOMONTANUS

Hiacyntus páter ld. FRANCESCHI da OSSIMO

István páter, világi pap. 1643-ban tatrosi plébános.

János pap, ld. SZÉKELY János

JAROSEWSKI, Pawel, obszerváns ferences szerzetes. 1664-ben Rudzinski püspök (ld. ott) kinevezi bákói plébánosnak, majd 1665-ben megteszi vikáriusának.

JEGENYEI Ferenc (*Jegenye, 1619; † Mikháza, 1684. június 8.), obszerváns ferences szerzetes. A gyulafehérvári iskolában tanított, 1644-ben lépett a Ferences Rendbe. Teológiai tanulmányait a Rend viterbrói, majd római kolostorában végezte, 1646. szeptember 9-én szentelték pappá Rómában. Az erdélyi ferences kusztódia definitora 1652–54-ben, kusztosza 1667–72-ben, majd 1678–82-ben. Közben 1675-ben generális vizitátor. 1666-tól a Rend mikházi szerzetesi iskolájának tanára és vezetője. 1663-ban több hónapon át Bákóban tevékenykedett.

KÁJONI János (*Kiskájon, 1629 vagy 1630; † Gyergyószárhegy, 1687. április 25.), obszerváns ferences szerzetes, zeneszerző. Jegenyén, Csíksomlyón, majd Nagyszombatban tanul, 1648-ban lép a rendbe, 1655-ben szentelik pappá. 1662-ben az erdélyi ferences kusztodiátus definitora, 1675–1678 közt kusztosza. 1664–66-ban a mikházi, 1681–84-ben a csíksomlyói, 1687-ben a szárhegyi kolostor gvárdiánja. Csíksomlyói gvárdiánként 1680–81-ben többször megfordul Moldvában, elsősorban Bákón.

KÁLNOKI Sámuel, köröspataki (*1640; † Bécs, 1706. október 6.), K. István székely alkirálybíró és Károlyi Kata fia. Tanulmányait az esztelneki ferences iskolában kezdte, majd valószínűleg Bécsben fejezte be. Előbb Zrínyi Péter mellett katonáskodott a horvát végeken, majd visszatért Erdélybe. Apafi Mihály fejedelem alatt Sepsi-, Kézdi-, Orbai- és Miklósvár-szék főkapitánya, majd főkirálybíró. Az 1690. augusztus 21-i zernyesti csata után csatlakozott a győztes Thököly Imréhez, aki azonban néhány hét múlva elfogatta őt a császáriak javára végzett kémkedés gyanújával. 1690 októberében, amikor Thököly a császári csapatok elől Havasalföldére szorult, Kálnokit magával vitte, és csak kilenc hónapi fogság után bocsájtotta szabadon, több erdélyi főúr kezességére. Kálnoki Moldván át tért haza, ekkor ismerte meg az ottani magyar falvakat. Visszaérkezve az immár császári uralom alatti Erdélybe, 1695-ben I. Lipót király kinevezte az akkor felállított, Bécsben székelő Erdélyi Udvari Kancellária kancellárjává. 1697. április 8-án grófi rangot kapott.

KARCZFALVI Bonaventura, obszerváns ferences szerzetes. 1670–72-ben az erdélyi ferences kusztodiátus definitora; 1678-tól az épülő esztelneki kolostor első főnöke; 1684–86-ban a mikházi, 1691–93-ban a csíksomlyói kolostor gvárdiánja.

KECSKEMÉTI Ambrus († Moldvabánya, 1618.), obszerváns ferences szerzetes. 1614-től moldvabányai plébános.

KOIĆ (KOICH, KOYCH, KOISC), Foma, a bosnyák rendtartományhoz tartozó obszerváns ferences szerzetes. Misszionárius Moldvában, nevével először 1650 februárban találkozunk. 1653-ban Moldva generális vikáriusa, egyszersmind a bákói kolostor gvárdiánja. További adataink nincsenek róla.

KOIČEVIĆ (KOICHEVICH) Blasius (*1625 körül; † 1676.) obszerváns ferences szerzetes. Előbb a bulgáriai rendtartomány kusztosza, majd az 1660-as évek elején a moldvai misszió vikáriusa, később szófiai érsek.

KOICH ld. KOIĆ

KOICHEVICH ld. KOIČEVIĆ

KOPILOVAC, Mihail (*1617?), obszerváns ferences szerzetes. 1643-ban a bulgáriai rendtartományban szolgál, 1643-ban a kopilovaci kolostor gvárdiánja. 1661-ben a románvásári templomot restauráltatja.

KURSKI, Maciej Marian (*Kurszk, 1600. február 10; † Poznań 1682.), obszerváns ferences szerzetes, teológiai könyvek szerzője. 1651. május 18-án X. Ince pápa a lengyel király kérésére kinevezi bákói püspökké. 1652-ben Bákóba megy, de két hét múlva visszatér Lengyelországba, állítólag minden mozdíthatót magával víve. A Hitterjesztés Szent Kongregációja 1654-ben felszólítja: térjen vissza Bákóba. Arra hivatkozva, hogy a moldvai háborús helyzet, a belső zavarok, az ő és hívei szegénysége nem teszik lehetővé az életet Bákón, halasztja utazását, majd 1656-ban a pápának írt levélben, a püspökség alóli fölmentését kéri; kérését a moldvai vajda támogatja, de a Szentszék nem teljesíti. 1658-ban végre megjelenik Moldvában, ezúttal 5 hétre. 1661. augusztus 12-én VII. Sándor pápa kinevezi poznańi püspöknek.

KURTICZ Nikolaj (*1558 körül) jezsuita szerzetes. Poznańban lép a rendbe. 1584–87: Kolozsmonostoron, az erdélyi jezsuita misszióban, az alsó osztályosok tanítója és hitszónok; a jezsuiták Erdélyből való kiűzése után, 1589–90-ben a moldvai misszióban működik, 1591-ben a krakkói rendházban találjuk. 1592-ben a jezsuita rendből elbocsájtják.

KÜNIG-SCHONOVIANUS Johann (*1545?; † 1592), jezsuita szerzetes, 1562-ben Németországban lépett a rendbe. 1588 augusztusában érkezik Moldvába Lengyelországból, harmadmagával; ő a jezsuita misszió vezetője. A pestisjárvány miatt először Moldvabányán tevékenykedik, majd átmegy Jászvásárra. Haláláig Moldvában marad.

LABETA, Jakub († Jászvásár, 1662. augusztus 18.), jezsuita szerzetes. Tanulmányait Lengyelországban bevégezve, az 1650-es években kerül a rend moldvai missziójába; Kutnáron szolgál. 1662-ben Csöbörcsökre megy misszionáriusként. A lengyelországi jezsuita rendtartomány évi jelentése szerint, itt a nélkülözések aláásták egészségét, s Kutnárra igyekezve, útközben meghalt.

LADÓ Bálint (*Székelyföld, 1661.; † Homonna, 1615. augusztus 29.) jezsuita szerzetes. 1579-ben Kolozsvárott lép a rendbe. 1584-től az erdélyi jezsuita misszióban tevékenykedik, előbb Kolozsmonostoron, majd Váradon és a bihari falvakban. A jezsuiták Erdélyből való kiűzése után, 1589-ben Moldvába megy. 1590 májusától Báthory Boldizsár udvari papja Fogarason. 1591 márciusában Báthory Zsigmond fejedelem udvarában szolgál Gyulafehérvárott. 1592 nyarán Báthory András bíboros kinevezi szászfenesi plébánosnak. 1596-tól hitszónok és gyóntató a fejedelmi udvarban Gyulafehérvárott. 1601–1606-ban hitszónok Váradon. A jezsuitáknak Erdélyből való újabb kiűzése után, 1607-ben a magyar királyságban misszionárius, de 1609 és 1613 között ismét Erdélyben tevékenykedik. 1614-től a felvidéki jezsuita misszió tagja.

LAIMER, Antonius, konventuális ferences szerzetes, a Lengyelországi Ferences Rendtartomány provinciálisa. 1645 augusztusában érkezik Jászvásárra, Bandinus érsek (ld. ott) szerint azért, hogy a jezsuitáktól a templomot visszaszerezze a ferenceseknek. Moldvai tevékenységére nincs adatunk.

LÁZÁR Márton, jezsuita szerzetes. 1647–49 közt a rend moldvai missziójában teljesít szolgálatot.

LILIĆ (LILLICH, LILLUS) Ivan, bolgár (obszerváns ferences szerzetes?). Rómában tanul a Szentszék alumnusaként. 1635-ben a Hitterjesztés Szent Kongregációjának megbízásából a ciprováci iskola tanítója. Bandinus érsek (ld. ott) kinevezi vikáriusává. 1645-ben Moldva generális vikáriusának mondja magát. 1649-ben a ciprováci grammatikai iskolában tanít.

LILLUS ld. LILIĆ

LOMBARDI daCASTIGLIONFIORENTINO, Mansuelo (konventuális ferences szerzetes?). 1685 elején a Hitterjesztés Szent Kongregációja kinevezi a moldvai misszió prefektusává. Áprilisban indul, de Velencében valamilyen baleset éri, csak 1686 végén érkezik Ilyvóba. A moldvai háborús viszonyok

Michael, ferences rendi szerzetes, az 1630–1640-es évek fordulóján moldvabányai plébános.

Michael páter, szebeni származású szász. Az 1620–30-as években Moldvabányán pap. Bandinus érsek (ld. ott) szerint megházasodott, majd a templomi kegytárgyakat magához véve, feleségével együtt megszökött.

Michele, ld. Mihály

Mihály (Don Michele, † Kutnár 1644 március) magyar világi pap, kutnári plébános.

MIKES Kelemen († 1686.) erdélyi nemes. 1659-ben ítélőmester és háromszéki főkapitány. Apafi Mihály fejedelem alatt tanácsúr és a székelyek generálisa. 1668-ban az erdélyi katolikus rendek megbízásából Moldvából kér misszionáriusokat. A tatár támadások idején a moldvai katolikusok (szerzetesek és hívek is) többször is az ő birtokán, a Háromszék-beli Zabolán és Uzonban húzódtak meg.

MIKES Mihály († 1721. január 6.), az előbbi fia, 1693-ban bárói, 1696-ban grófi címet kap I. Lipót királytól; Háromszék főkirálybírája, II. Rákóczi Ferenc fölkelése idején kuruc ezereskapitány, majd generális. 1707-ben a császári csapatok elől Moldvába majd Havasalföldére menekül, és csak 1711-ben, a szatmári béke után, tér vissza Erdélybe. Az 1690-es években a moldvai katolikusok egyik fő pártfogója.

MISERČIĆ (MISERICIUS) da SEBENICO, Simone, konventuális ferences szerzetes. Baccalaureatus, 1653-ban a teológia magisztere. 1647-ben érkezik Rómából misszionáriusként Moldvába. Tatroson, Moldvabányán, Galacon, végül Szucsaván plébános. 1655 elején visszatér Rómába.

NANNI, Francesco Maria da, (konventuális ferences szerzetes?), 1644 végén, vagy 1645 leglején érkezik Rómából Jászvásárra, misszionáriusként. További tevékenységére nincs adatunk.

NIGRINI, Carlo Antonio, konventuális ferences szerzetes. 1695-ben érkezik Rómából misszionáiusként Moldvába. 1696–97-ben Tatroson szolgál.

NOTO, Gasparo da, konventuális ferences szerzetes. 1644 januárjában érkezik Rómából (Konstantinápolyon át) a moldvai misszió viceprefektusaként Jászvásárra; a következőkben ott szolgál. Bandinus érsek (ld. ott) kezdettől fogva rossz viszonyban van vele, kitiltja őt a jászvásári missziós házból, korlátozza misézési jogát, mondván, hogy tolvaj és összeférhetetlen. 1645 októberében el akarja kísérni egyházlátogató körútján Bandinust, de ő a huszi papot viszi magával, s N-t addig a helyére, Huszra rendeli. 1647-ben szökésszerűen Havasalföldére megy Basarab Máté vajda udvarába, ahol azt mondja, hogy most jött Rómából. Tîrgovistére kerül, de a bolgár obszerváns ferencesek leleplezik, így 1648-ban kénytelen visszatérni Moldvába. 1650-ben elhagyja az országot.

OTTH, Jakob moldvabányai gyógyszerész az 1590-es években. Bandinus érsek (ld. ott) szerint papnak, sőt püspöknek adta ki magát.

OZSDOLAI Pál, 1637-ben sztánfalvi pap. (Vö. Paulus páter.)

PAOLUCCI da TODI, Felice Antonio, konventuális ferences szerzetes. 1663 júniusában ötödmagával indul Rómából misszionáriusként Moldvába, ahová Lengyelországon át érkezik meg. 1664-ben Rudzinski bákói püspökkel (ld. ott) Lengyelországba távozik. További adatunk nincs róla.

PARČEVIĆ (PARCHEVICH), Petrus (*1612; † Róma, 1674. július 23.) obszerváns ferences szerzetes, régi és előkelő bolgár-bosnyák katolikus család sarja. 11 éves korától a loretói illír kollégiumban tanul 7 éven át, 1630-tól Rómában folytatja tanulmányait. A kánonjog és a teológia magisztere, beszél bulgárul, görögül, latinul, olaszul, örményül és románul. 1644-ben visszatér Bulgáriába, ahol Ciprovácon Deodatus szófiai érsek (ld. ott) pappá szenteli. Bandinus érsek (ld. ott) még ugyanebben az évben maga mellé veszi. Mint titkár elkíséri az érseket Moldvába s Bandinus mellett marad 3 éven át. 1647–1650 közt hosszú utazásokat tesz, hogy a keresztény uralkodókat rábírja egy törökellenes szövetségre; jár Lengyelországban, Bécsben a császárnál és Velencében. 1651-ben tér vissza Moldvába. Bandinus halála után X. Ince pápa Rómába rendeli és 1653-ban kinevezi Moldva apostoli vikáriusává. 1656. február 3-án VII. Sándor pápa kinevezi marcianopolisi érseknek, egyben Moldva apostoli vikáriusának, de

miatt 1687 tavaszán indul tovább Jászvásárra. A misszió helyzetétől és az általános viszonyoktól megrettenve, néhány hét múlva visszatér Ilyvóba, majd még ugyanebben az évben Itáliába.

LUBENECKI ld. LUBIENIECKI

LUBIENIECKI (LUBENECKI), Walerian (* 1560 körül; † 1618. március 26.), lengyel nemes, obszerváns ferences szerzetes. Előbb Lengyelországban szolgál, majd 1590 körül a csíksomlyói ferences kolostorba kerül, 1594-ben kusztosz. 1594 augusztusában a rend Bákóba küldi, hogy a kolostort szerezze vissza Csiksomlyónak. 1601-ben a bákói kolostor gvárdiánja. 1604-ben tábori pap. 1611-ben V. Pál pápa kinevezi bákói püspöknek. Ezt követőleg, 1611 őszén, a tatárok fogságába esik, de váltságdíjon szabadul. Mint püspök, a bákói kolostort végleg a lengyel egyház kezére játszotta.

LUCCA, Bonaventura da, domonkos rendi laikus testvér, képzett gyógyszerész, jártas az orvostudományban és a teológiában, a „moldvai nyelvet" is jól beszéli. 1634–37 között a moldvai püspöki vikárius mellett dolgozik. 1637-ben kéri, hogy beléphessen a domonkos rend klerikusai közé, s vállalja, hogy 8–10 évet Moldvában szolgál. További sorsát nem ismerjük.

LUTIOLI, Giuseppe, obszerváns(?) ferences szerzetes. 1686 őszén indul Rómából misszionáriusként Moldvába, az év végén érkezik Ilyvóba, de a háborús viszonyok miatt csak 1687 tavaszán lép moldvai területre. Négy hétig Forrófalván van, de miután még ennivalója sem akad, visszatér Ilyvóba. Néhány hónap múlva Erdélybe megy, és az esztelneki ferences iskolát vezeti 1694-ig.

MALEKOSCHI, Franciscus, jezsuita szerzetes. Az 1690-es években a moldvai jezsuita misszió tagja, 1692-ben a szucsavai lengyel helyőrség papja.

MANČIĆ ld. TOMASI

MANCINELLI, Giulio (*1537.; † 1618. augusztus 14.) jezsuita szerzetes. Miután három évet töltött Konstantinápolyban, 1586-ban Görögországon, Bulgárián, Havasalföldén és Moldván át Lengyelországba, a grodnói rendházba megy, majd néhány hónappal később a moldvai misszióba kéri magát. Valószínűleg már 1587-ben visszatér Rómába.

Marco páter (konventuális ferences szerzetes?), misszionárius. Moldvába érkezését 1644-ben várják.

MARINI da ORTI (ORTA), Simone, konventuális ferences szerzetes. 1663 júniusában ötödmagával indul Rómából a moldvai misszióba. Egy ideig Tatroson szolgál, majd a nyomor miatt, 1684 őszén Lengyelországba megy és 1666-ban Krakkóban káplán.

Martinus (Márton?), 1646-ban sztánfalvi tanító. Georgius (György?) tatrosi tanító testvére.

Martinus (Marcin?) páter, lengyel (konventuális?) ferences szerzetes. 1605–06-ban szucsavai plébános.

Mathias páter, a 17. század első éveiben jászvásári pap.

MEDIOMONTANUS (HEGYKÖZI?) Joannes (János?) (*1562 körül) jezsuita szerzetes. Erdélyből származott. 1587-ben lép a rendbe Krakkóban. 1588-ban az erdélyi jezsuita misszió tagjaként Kolozsmonostoron papnövendék. 1589 áprilisában, a jezsuiták Erdélyből való kiűzése után Moldvába megy, majd 1592 végén Székelyudvarhelyen szolgál. 1594-ben a jezsuita rendből elbocsájtják.

Melchior fráter, lengyelországi konventuális ferences szerzetes. A 16. század legvégén Kutnárban misszionárius.

MERCKLER, Mark (*Nagydemeter, 1555 körül; † Erdély, 1595 március), jezsuita szerzetes, erdélyi szász. 1589–92 közt a moldvai jezsuita misszió főnöke. 1589–94 közt a túróci rendházban szolgál, 1595 legelején kolozsmonostori hitszónok.

MERCREDINI da FANANO, Giovanni (*Konstantinápoly, 1643. december 6.), konventuális ferences szerzetes. A keleti egyháztartomány vikárius patriárkája, amikor a Hitterjesztés Szent Kongregációja, 1642. január 20-án kinevezi a moldvai ferences misszió prefektusának. Moldvába indulása előtt pestisben meghal.

egy évtizedig egyik székhelyét sem foglalja el, arra hivatkozva, hogy a háborús viszonyok miatt sem lakása, sem megélhetése nem volna biztosítható. 1657-ben III. Ferdinánd császár-király követeként a zaporozseci kozákoknál jár; szolgálatait a császár magyar nemesség adományozásával jutalmazza, majd 1668-ban I. Lipót királytól báróságot kap. Esperesként szolgál az olmützi püspökségben, 1668. októberében megy Moldvába, Bákóba. A Hitterjesztés Szent Kongregációjának írt jelentésében a moldvai katolikusok vallási gondozása érdekében azt javasolja, hogy a nép nyelvét nem értő olasz konventuális ferencesek helyébe Csíksomlyóról hozzanak magyar obszerváns ferenceseket. Egyezséget köt az erdélyi ferences kusztodiátussal, melyben visszaadja nekik a bákói kolostort, és kinevezi koadjutorává Taploczai Istvánt (ld. ott). Mindez szembefordítja a konventuális ferences misszionáriusokkal és a lengyel katolikus egyházzal, amely a Moldva fölötti egyházi uralmát félti. A lengyel király közbenjárására a Hitterjesztés Szent Kongregációja nem hagyja jóvá sem az erdélyi ferencesekkel kötött egyezséget, sem Taploczai kinevezését. 1673 nyarán P. elhagyja Moldvát, előbb Velencébe, majd Rómába megy.

PASTIS da CANDIA, Francesco, obszerváns ferences szerzetes. 1585–92 közt misszionárius Moldvában és Havasalföldén. 1593–95-ben Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem gyóntatója Gyulafehérvárott. 1595 decemberében elhagyja Erdélyt.

Paulus páter (obszerváns?) ferences szerzetes. Az 1620-as évek végén Galacon, 1631-ben Kutnáron pap. (Vö. Ozsdolai Pál.)

PECURINI di SAN MINIATO, Antonio, konventuális ferences szerzetes. 1692 végén Ceccangelivel (ld. ott) indul Rómából a moldvai misszióba, de Velencéből visszafordul.

PETRICCA da SONNINO, Angelo († Róma, 1673. december 10.) konventuális ferences szerzetes. Konstantinápolyban szolgált, onnan indult 1632. február 4-én a moldvai misszióba Francesco Antonio da San Felice-vel (ld. ott) együtt; márciusban Havasalföldére érkezik, az év második felében megy Moldvába, Jászvásárra. 1633 nyarán Erdélyben találjuk. Hogy meddig marad itt, nem tudjuk, 1636-ban Havasalföldén van. 1637-ben a konstantinápolyi patriarchátus generális vikáriusa, majd 1639–40-ben a havasalföldi és a moldvai misszió prefektusa. Visszatérve Rómába, a Szent Bonaventura Kollégium tanára, 1652-ben a rend római tartományának provinciálisa, 1665–68-ban a konventuális ferences rend generális prokurátora.

Petrus páter. Az 1620-as években moldvabányai plébános, akit – Bandinus érsek (ld. ott) szerint – hívei elzavartak, mert szeretőt tartott.

PILOTTI di PENNA, Silverino, konventuális ferences szerzetes. Konstantinápolyból jön misszionáriusként Moldvába 1635-ben, de egyidőre megállapodik Havasalföldén. Itt összevész vele együtt érkező szerzetestársával, Falcoval (ld. ott), aki 1637. november 20-án kiközösíti. P. Moldvából kérvényezi a kiközösítés érvénytelenítését, és följelenti Falcót, hogy az életére tör. 1639-ben visszarendelik Konstantinápolyba. Ez az utolsó adatunk róla.

PILUTIO da VIGNANELLO, Vito (*Vignanello; † Vignanello, 1687 vége vagy 1688 eleje), konventuális ferences szerzetes. 1653-ban érkezik Rómából misszionáriusként Moldvába. 18 éven át moldvabányai plébános. 1663. februárjában Rómába megy, s 1663. július 19-én VII. Sándor pápa kinevezi az erdélyi (Moldvára is kiterjedő) ferences rendtartomány provinciálisává és a moldvai misszió prefektusává. Ebben a tisztségében éles harcot folytat Parčević érsekkel (ld. ott), aki az olasz konventuálisok helyébe erdélyi magyar obszerváns ferenceseket akar hozni Moldvába. 1674-ben, a nagy nyomorra hivatkozva kéri Itáliába való visszahívását, amit a Hitterjesztés Szent Kongregációja engedélyez. A Moldvára tört kozákok elől hetekig bujdosik az erdőkben, majd Erdélyen át, 1675 elején érkezik Rómába. X. Kelemen pápa kinevezi marcianopolisi érsekké és Moldva apostoli vikáriusává. 1675. május 1-én már indul is vissza Moldvába (útközben I. Lipót császár-király Bécsben kihallgatáson fogadja). 1678-ban Gorecki bákói püspök (ld. ott) halála után átveszi az egyházmegye adminisztrációját. Az 1681-ben kinevezett Dłuski bákói püspökkel (ld. ott) nem tud összeférni, Erdélybe megy, majd 1685-ben Moldván át Lengyelországba utazik, de a vajda elfogatja. Csak két év után tud Itáliába

visszatérni; 1687 szeptemberében szülővárosában van, ahol hamarosan meghal. 1677-ben Itáliában jelenik meg *Dottrina Christiana* című munkája. Román nyelvre lefordított katekizmusa a második latin betűkkel nyomott román könyv.

POËTI, Giuseppe, konventuális ferences szerzetes. 1694 tavaszán a Szentszék apostoli vizitátorként Moldvába küldi, a misszionáriusok elleni panaszok kivizsgálására. A nyár vége felé érkezik Moldvába, bejárja az ország főbb katolikus egyházközségeit (Csöbörcsökre a háborús viszonyok miatt nem tud eljutni), a hívektől véleményt kér misszionárius-papjukról. Október végén Havasalföldén át Szebenbe, majd a Felvidéken át, december 11-én Bécsbe érkezik. Jelentését Rómában 1695. április 8-án terjesztik be a Hitterjesztés Szent Kongreágciójának.

POLANO, Franciszek, konventuális ferences szerzetes. Az 1650-es években állítólag Havasalföldén misszionárius. 1663-ban Rudzinski püspök (ld. ott) Lengyelországból viszi magával Bákóra.

POLIAN, János, világi pap. Eredetileg – állítólag – a moldvai jezsuita misszióban szolgál laikus testvérként, majd Tatroson papi teendőket lát el. 1646-ban Bandinus érsek (ld. ott) szenteli fel. Jelentésében azt mondja róla, hogy nem nagyon művelt és részeges.

QUIRINI, Bernardino († 1604. szeptember 17.?) obszerváns ferences szerzetes, krétai család sarja. Konstantinápolyban lép a rendbe, onnan Itáliába küldik. 1591. január 7-én XIV. Gergely pápa kinevezi argyesi püspökké. Hat év múlva megy Moldvába, s 1597-ben az elpusztult Argyesből Bákóba helyezi át székhelyét. Mivel a kinevezéséről szóló pápai értesítés Sánta Péter vajdának volt címezve, ezért utóda, Movila Jeromos, saját nevére szóló értesítést kér. Q. erre 1599-ben Rómába megy, ahonnan 1601-ben visszatérve – állítólag – VIII. Kelemen pápától üzenetet hoz Vitéz Mihály vajdának. A pápa 1604. november 5-én megerősíti püspöki székében, de ekkor valószínűleg nem él már. Egy későbbi följegyzés szerint, a tatárok ölték meg. (A varsói pápai nuncius 1605. július 16-án kelt jelentése szerint, Q. „jó ideje halott már.")

RABB (RABUS, RABBUS) Justus (*Krakkó, 1545 körül; † Krakkó 1612. április 1.), jezsuita szerzetes. 1572–73-ban a keletporoszországi Braunsbergben, majd különböző lengyelországi jezsuita iskolákban tanít, 1588-ig a kolozsmonostori jezsuita rendházban szolgál. A jezsuiták Erdélyből való kiűzésekor, 1588-ban Moldvába megy és 1590-ig az ottani jezsuita misszióban tevékenykedik.

RABCZON ld. RABCSONYI

RABCSONYI (RABCZON) Mihály (*Székelyföld, 1633 körül), R. Benedek fia, világi pap. 1640. április 6-án szenteli pappá Zamoyski bákói püspök (ld. ott) a lengyelországi Zulinban. 1643-tól huszi plébános, majd az 1650-es évek közepétől Szabófalván szolgál, ahová Rudzinski bákói püspök (ld. ott) 1663. április 27-én nevezi ki plébánossá. Bandinus érsek (ld. ott) szerint egyszerű, tudatlan, de a nyelvet és a vidéket jól ismerő, kártyázni, inni és énekelni szerető ember. Utolsó adatunk róla 1663 decemberéből való.

RAJKY Gáspár (*1603. Rajka; † Kolozsmonostor, 1648. február 3.) jezsuita szerzetes. 1636-tól haláláig Kolozsmonostoron az erdélyi jezsuita misszió főnöke. 1643-ben a moldvai egyházközségeket látogatja.

Raimondo páter († Moldva 1644 vagy 1645) misszionárius Moldvában, esetleg Havasalföldén. Valószínűleg konventuális ferences szerzetes.

RECCHIA da BARBARANO, Agostino, konventuális ferences szerzetes. 1647-ben kerül misszionáriusként Moldvába, de tevékenységére nincs adatunk. 1650 márciusában a misszió viceprefektusa. Rómába küldik, hogy a Hitterjesztés Szent Kongregációjának személyesen adja elő a ferenceseknek a jezsuita misszió működésére vonatkozó sérelmeit. 1651. szeptember 15-én útban Rómából vissza, Ilyvóból jelenti, hogy a Moldvában dúló pestis miatt a határt lezárták, ezért Erdélyen át Havasalföldére megy. Több adatunk nincs róla.

REMOLI, Costantino (*Livorno) obszerváns ferences szerzetes. 1630 óta misszionárius, Dél-Erdélyben, majd Moldvában működik, az 1640-es években Galacon szolgál, ahol összevész szerzetestársaival, úgy, hogy 1649 végén kénytelen Moldvát elhagyni. Utolsó adatunk róla: 1650. január 20-án az erdélyi Vaskapuról önigazoló jelentést küld a Hitterjesztés Szent Kongregációjának.

REMONDI (ROTOMUNDI?) da MILANO, Benedetto Emanuel († Moldva, 1644), konventuális ferences szerzetes. 1635-ben Konstantinápolyból érkezik Moldvába. 1637-ben a tatár betörés elől Konstantinápolyba menekül, de nem sokkal később visszatér Jászvásárra. 1638-ban Lupu Vazul moldvai vajda megbízásából Rómában jár. Visszatérve, 1640-től 1643-ig a moldvai misszió prefektusa Jászvásáron. (Közben 1641-ben vagy 1642-ben rövid ideig Konstantinápolyban járt.) Misszionárius társai többször bepanaszolják a Hitterjesztés Szent Kongregációjánál, hogy erkölcstelen életet él, misszionáriusi kötelességeit nem teljesíti, Zamoyski püspök (ld. ott) pedig engedetlenséggel vádolja.

RENZI (RIENZI) da STIPITE (STIPIDE), Francesco Antonio (*1645 körül), konventuális ferences szerzetes. 1677-ben érkezik ötödmagával Rómából Lengyelországon át misszionáriusként Moldvába. Jászvásáron szolgál, 1682. június 15-én (ötévi missziós szolgálata alapján) a teológia magisztere címet kap. 1686-ban a tatárok elől a lengyelországi Ilyvóba menekül, hat hónap múlva a varsói pápai nuncius utasítására tér vissza Jászvásárra. 1688-ban Rómába megy, 1689 júniusában ér vissza Bécsen, Lengyelországon át, Moldvába. 1692 elején az erdélyi Esztelneken találjuk, onnan Moldván át ismét Lengyelországba megy, az év végén tér vissza Jászvásárra. Többször följelentik a Hitterjesztés Szent Kongregációjánál, s bár a vajdai udvar és a jászvásári hívek is mellette nyilatkoznak, Poëti (ld. ott) által 1694-ben lefolytatott vizsgálat alapján 1696 elején visszarendelik. 1696 áprilisában indul Jászvásárról, Brassón át, Rómába.

ROMA, Modesto da († 1687.) obszerváns ferences szerzetes. 1648–50 közt az erdélyi ferences kusztodiátusba küldött generális vizitátor. 1658–62-ben a római San Giovanni in Laterano bazilikában szolgál. 1665-ben generális vikáriusként a rend főnöksége ismét Erdélybe küldi, hogy Csíksomlyón a magyar és bosnyák ferencesek közti ellentéteket elsimítsa. Ekkor kell foglalkoznia a moldvai misszió kérdéseivel is. 1667-ben és 1669-ben az erdélyi kusztodiátus követe a ferences rend generális káptalanja. 1677–81 közt a ferences missziók generális prokurátora.

ROSSI da MONDAINO, Antonio, konventuális ferences szerzetes. 1663 júniusában ötödmagával indul Rómából misszionáriusként Moldvába. 1664 április elején Galacról jelentkezik. 1668-ban Lengyelországban jár (valószínűleg a pápai nunciusnál), ahonnan augusztusban betegen tér vissza, több hónapig nyomja az ágyat. 1671-ben megkapja a teológia magisztere címet. 1674-ben Rómába megy, ahonnan 1675-ben a misszió prefektusaként tér vissza, útközben a kozákok mindenéből kifosztják. Galacra megy, Jászvásáron és Szucsaván is szolgál, 1678-ban tér vissza Itáliába. 1680-ban a mondainói konventuális ferences kolostor gvárdiánja.

ROSSI da MONTE LEONE, Francesco († Szabófalva? 1691), konventuális ferences szerzetes. Nem tudjuk, mikor érkezik Moldvába, 1686-ban a tatár támadás elől ő is Erdélybe menekül. Visszatérve Forrófalván, majd 1689-től Szabófalván misszionárius.

ROTOMUNDI ld. REMONDI

RUDZINSKI (RUDZIENSKI), Stefan Atanazy († 1676.), mazoviai lengyel nemesi család sarja, konventuális ferences szerzetes. 1656 előtt a Pradze-i, majd a minszki kolostor gvárdiánja. 1662. augusztus 12-én a lengyel király előterjesztésére VII. Sándor pápa kinevezi bákói püspökké. 1665-ben a katolikusok panaszára, Dabija Euszták vajda elűzi Moldvából. Vilnóba megy, többé Moldvába nem tér vissza.

RZECZKOWSKI, Andrzej Antoni (*Zinków, 1638 körül), konventuális ferences laikus testvér. Ilyvóban lép a rendbe, a fogadalom után azonban megszökik, majd – az előírásokat megszegve – világi pappá lesz. 1663. április 27-én Rudzinski bákói püspök (ld. ott) kinevezi moldvabányai és szucsavai plébánosnak. (A kinevezési irat szerint a püspök házikáplánja.) 1664 júniusában a kamenyeci konvent gvárdiánjával közli, hogy vissza kíván térni a ferences rendbe, de nem tudunk róla, hogy ez megtörtént volna. Utolsó adatunk róla 1664 szeptemberéből van.

SACHS ld. SAXO

SAMBOWSKI jezsuita szerzetes. 1671-ben misszionárius Szucsaván.

SAN FELICE, Francesco Antonio da, konventuális ferences szerzetes. Konstantinápolyból indul 1632. február 4-én a moldvai misszióba (együtt Angelo Petricca da Sonnino-val, ld. ott); márciusban ér Havasalföldére, majd még ugyanebben az évben Moldvába. 1633 nyarán Erdélybe megy, további sorsát nem ismerjük.

SARAEVO, Marianus a, obszerváns ferences szerzetes, a bosnyák rendtartomány alumnusa. Előbb az erdélyi ferences kusztodiátus tagja, 1651-ben Moldva generális vikáriusa. Az utolsó adat róla Moldvában 1655. február 16.

SAXO (SACHS?) Jacobus (Jakob?), világi pap, 1604-ben moldvabányai plébános.

SCIO, Girolamo da, konventuális (?) ferences szerzetes. 1604-ben Moldvában misszionárius, generális vikárius.

Servatius, az 1630-as években moldvabányai plébános.

SICILIANO, Gasparo, konventuális ferences szerzetes. Az 1640–50-es években Moldvában misszionárius.

SICULUS ld. SOMLYAI

SIEBENBÜRGER ld. TRANSILVANUS

SIGISMUNDUS ld. ZYGMUNT

SILLA (SZILLA?) Ferenc Mária, erdélyi székely családból, konventuális ferences szerzetes. 1677-ben ötödmagával indul Rómából misszionáriusként Moldvába. Több adatunk nincs róla.

SILVESTRI, Bernardino, konventuális ferences szerzetes. A Hitterjesztés Szent Kongregációja 1688. október 5-én rendeli Moldvába misszionáriusnak, ahová kéthónapos utazással, Lengyelországon át, 1689 tavaszán érkezik meg. Tatrosra megy, de néhány hét múlva a tatárok elől Erdélybe menekül, Esztelnekre. 1689. november 3-án újra Tatroson van. 1690 júniusában Esztelnekre hívják, hogy vegye át a szeminárium gazdasági ügyeinek vezetését. Itt megtanul magyarul. 1691. őszén tér vissza Tatrosra, ahol mindössze 4 háznyi katolikus maradt. Rágalmazó följelentések és dicsérő levelek érkeznek működéséről elöljáróihoz. A missziósok ügyében folytatott vizsgálat eredményeként 1696-ban visszahívják. 1697. márciusában indul Erdélyen át Itáliába.

SOBOTKOWICZ, Lukasz († Jászvásár, 1669.), jezsuita szerzetes. 25 éve volt már a rend fölszentelt tagja, amikor 1664-ben a moldvai lengyel jezsuita misszióba kerül Jászvásárra. Működésére nincsenek adataink.

SOMLYAI (SZÉKELY) Miklós (*Csíksomlyó, 1600 körül; † Csíksomlyó, 1661. október 21.), obszerváns ferences szerzetes. 1626–27-ben Szegeden hitszónok, 1629–1640 közt a csíksomlyói kolostor gvárdiánja. Bandinus érsek (ld. ott) jelentése szerint 1640 után Moldvában szolgál és megházasodik. 1648–50 közt az erdélyi ferences kusztodiátus kusztosz-vikáriusa, 1650–62 közt definitora. 1659–61-ben újra csíksomlyói gvárdián. Az Apafi Mihály erdélyi fejedelem támogatására Erdélybe nyomuló tatárok megölik.

SOMOGYVÁRI Ferenc (†Bákó, 1535 után), obszerváns ferences szerzetes, a bákói ferences kolostor gvárdiánja.

SONNANZI da RIETI, Giuseppe, konventuális ferences szerzetes. 1689. nyarán érkezik misszionáriusként Rómából Varsóba, majd onnan valószínűleg 1691-ben Moldvába. Ettől kezdve Galacon szolgál 1699-ig, amikor botrányos életmódja miatt visszarendelik Itáliába.

SPERA da NARNI, Francesco Maria, konventuális ferences szerzetes. 1645. január 8-án érkezik (21 napig tartó út után) misszionáriusként Konstantinápolyból Jászvásárra. Miután itt összekülönbözik

Beke Pál jezsuitával (ld. ott), átmegy Havasalföldére, s ott Cimpulungon szolgál. 1652-ben Erdélyen, Bécsen át, Rómába megy. 1669-ben a moldvai misszió prefektusaként indul Rómából. 1670-ben Varsóban várja a Hitterjesztés Szent Kongregációja hivatalától az útiköltség megküldését. Egy ideig hiába várakozik, majd visszafordul Bécs felé. További életét nem ismerjük.

SUBERLE, Stephanus (*Cividale, 1606. május 19.; † Moldva, 1646. december 5.), jezsuita szerzetes. 1625-ben lép a rendbe, s 1641-ben tesz fogadalmat. Fiumében, majd Zágrábban szolgál, onnan kerül 1644-ben Gyöngyösre, 1646-ban a moldvai jezsuita misszióba. Pestisben hal meg.

SUCHORZEWSKI, Krzysztof, világi pap. 1663-ban Rudzinski bákói püspök (ld. ott) gyóntatója, a bákói egyházmegyei gyűlés jegyzője.

SZALINAI (De SALINIS) István (*Bosznia, 1579?; † 1653), obszerváns ferences szerzetes, délszláv származású. Eredetileg a bosnyák rendtartomány tagja, 1630-ban érkezik többedmagával Erdélybe. Toldalaghy Mihály marosszéki főkapitány támogatásával Mikházán telepednek le. 1632. október 12-én VIII. Orbán pápa „missio apostolica"-i jogkörrel ruházza fel őket és Szalinait nevezi ki elöljárójuknak. 1640. február 3-án kelt bullájával pedig az akkor felállított erdélyi obszerváns kusztodiátus generális vikáriusává nevezi ki. Alkalomszerűen többször járt missziós úton, Damokos Kázmérral (ld. ott) együtt, Moldvában.

SZATMÁRI Mátyás, obszerváns ferences szerzetes, az 1570-es években a bákói ferences kolostor gvárdiánja.

SZCZYTNICKI, Stanisław (*1613 körül; † Poznan, 1667.), jezsuita szerzetes. Lengyelországból 1650-ben, saját kérésére kerül a rend moldvai missziójába. Jászvásáron szolgál, itt találkozik vele Robert Bargrave angol utazó. 1653–63 közt a jezsuita misszió főnöke; 1663-ban minden valószínűség szerint visszatér Lengyelországba.

SZEBELLÉBI Bertalan (*Szebelléb, Hont vm.; † Altorja, Kézdi szék, 1707. szeptember 30. után), gyulafehérvári káptalan, majd Kézdiszentléleken, később Altorján plébános. 1697-től haláláig az erdélyi püspök vikáriusa.

SZEBENI György († Csíksomlyó, 1784. január 15.), obszerváns ferences szerzetes. 1669-ben laikus testvér Csíksomlyón; pappá szentelik 1678-ban. 1678-ban Taploczai István (ld. ott) Moldva apostoli vikáriusa kérte a Hitterjesztés Szent Kongregációját, hogy Szebenit rendeljék a bákói kolostorba, de kérését nem teljesítették.

SZÉKELY János (*1630 körül), világi pap. Egyszer magyarnak, máskor székelynek mondják, családi neve bizonytalan. Rudzinski püspök (ld. ott) szentelte pappá, 1664-ben vagy 1665-ben, 1670-ben tatrosi plébános. Egyes jelentések szerint együtt lakik lutheránus vallású szüleivel, ő maga is hajlik az eretnekségre, sánta. 1671-ben Magyarországra távozik.

SZÉKELY ld. SOMLYAI

SZENTANDRÁSI (CSÍKY) István, csíkmadéfalvi (*1571; † 1630. szeptember 21.), obszerváns ferences szerzetes. 1593-ban szentelik fel, misszionáriusként többször is megfordul Moldvában, de útjairól közelebbit nem tudunk. 1604-ben a Bocskai szabadságharc elől Rómába menekül. 1606-ban a pápa kinevezi c. szendrői püspökké, 1607-ben Erdély püspöki helynökeként Gyulafehérvárra érkezik. 1611-ben, mivel résztvett a Báthory Gábor fejedelem elleni merénylet megszervezésében, a királyi Magyarországra menekül; az 1612 májusi erdélyi országgyűlés örökös számüzetéssel sujtja. II. Mátyás király 1608. június 26-án győri őrkanonokká, július 10-én pedig erdélyi püspökké nevezi ki, de ez csak cím marad. 1630. február 20-tól veszprémi püspök.

SZÉPVIZI András, erdélyi származású, valamelyes iskolát végzett. Jóllehet nincs fölszentelve, 1657-ben Csöbörcsökön és a körülötte fekvő falvakban – szükség esetén világiak által is ellátható – papi teendőket végez, keresztel és temet.

TAMBORINI, Bonaventura, konventuális ferences szerzetes. 1689 nyarán indul Moldvába misszionáriusként Rómából; hosszú ideig a lengyelországi Horodenkában, a moldvai határ közelében tartózkodik. Hogy mikor kerül Moldvába és ott hol szolgál, nem tudjuk. 1696-ban a Hitterjesztés Szent Kongregációja visszarendeli Itáliába.

TAPLOCZAI (eredeti nevén: GÖRÖG) István (*Csíktaploca; † Csíksomlyó, 1678. szeptember 9.) obszerváns ferences szerzetes, állítólag apai ágon örmény, anyai ágon magyar származású. 1670-ben a csíksomlyói kolostor gvárdiánja. 1670. július 12-én Parčević marcianopolisi érsek (ld. ott) kinevezi moldvai koadjutorává; Bákóba költözik, de a Szentszék a kinvevezést nem hagyja jóvá. 1673. március 10-én a Moldvából távozó Parčević kinevezi generális vikáriussá, a Szentszék ezt sem hagyja jóvá. 1677. január 11-én a pápa kinevezi Moldva apostoli vikáriusává, de Rudzinski bákói püspök (ld. ott) nem engedi át számára az ottani volt ferences kolostort. Súlyos betegen visszatér Csíksomlyóra.

TASSI d'ASSISI, Angelo, konventuális ferences szerzetes. 1652. december 11-én indul Rómából misszionáriusként Lengyelországon át; a moldvai tatárok elfogják, majd megszabadulva, sokáig betegen fekszik Kamenyecen. 1653 végefelé ér Moldvába; előbb Szabófalván, aztán Szucsaván szolgál, később Erdélybe megy, de nem tudjuk mikor. 1657 januárjában tér vissza Moldvába, megkapja a pestist, de kigyógyul belőle. 1658-ban visszatér Itáliába.

THABUK Mihály, szegedi származású világi pap. Az 1570-es években tatrosi plébános.

TOMANOWICZ, Franciszek, jezsuita szerzetes. Az 1660-as évek végén Lengyelországból kerül a rend moldvai missziójába. Előbb Kutnárban, majd Jászvásáron szolgál. 1672-től a misszió főnöke harminc éven át.

TOMASI (családi nevén MANČIĆ), Gabriel (*1618 körül) obszerváns ferences szerzetes, valószínűleg bolgár család sarja, a bulgáriai ferences kusztodiátus tagja. 1647 előtt hat évig szolgál Karánsebesen és Lippán. 1653 és 1658 között Havasalföldén találjuk, 1658-ban Radu Mihnea vajda VII. Sándor pápához küldi egy levéllel, melyben katolizálási szándékáról tudósítja. Ekkor a pápa kinevezi a havasalföldi és a moldvai misszió prefektusává, egyszersmind Erdély apostoli kommisszáriusává. 1660-ban Moldva apostoli vikáriusa, ebben a minőségében többször is súlyosan összeütközik Rudzinski bákói püspökkel (ld. ott). Többször megfordul a lengyel királyi udvarban, tárgyal Erdélyben II. Rákóczi György, majd Kemény János fejedelemmel, a Szentszék segítségét ígérve nekik, ha teret engednek a katolikus egyháznak. Az erdélyi harcokról, a fejedelem-választásról részletes beszámolókat küld a Hitterjesztés Szent Kongregációjának. Az 1670-es években az „Erdély, Havasalföld és Moldva apostoli vikáriusa" címet használja, valószínűleg jogtalanul. Törekvése, hogy elnyerje a szófiai érseki méltóságot, sikertelen marad. 1690-ben török fogságba kerül, de egy ismerős tatár segítségével megszabadul. 1691–96 közt Szebenben élt.

TORRICHIA da VELLETRI, Lorenzo, konventuális ferences szerzetes. 1677-ben ötödmagával indul Rómából misszionáriusként Moldvába. További adatunk nincs róla.

Trajanus páter. Az 1620-as években moldvabányai plébános.

TRANSILVANO (ERDÉLYI?) Benedictus (Benedek?). 1599-ben vászlói plébános; családos.

TRANSILVANO (ERDÉLYI?) Johannes (János?), domonkos-rendi laikus testvér. Azzal a feltétellel, hogy elmegy Tatárországba (Csöbörcsökre?) papnak, az 1620-as évek derekán engedélyt kap bizonyos szentségek kiszolgáltatására. 1637-ig több mint tíz évet tölt a „tatárok és más barbárok" között.

TRANSILVANO (ERDÉLYI?) Giovanni (János?), obszerváns ferences szerzetes. 1597–99-ben huszi plébános. Hitehagyottá lesz és megnősül.

TRANSILVANO (ERDÉLYI?) Stefanus Niccolaus (István Miklós?) Benedictus Transilvano (ld. ott) fia. 1599-ben románvásári pap, 1604-ben a moldvai „székely falvak" plébánosa.

TRANSILVANUS (ERDÉLYI?) Daniel. 1597–99-ben kutnári plébános. Quirini püspök (ld. ott) intésére feleségétől és családjától elvált, megígérte, hogy a továbbiakban nem tart velük kapcsolatot.

UDVARHELYI Gergely (*Erdély, 1562), jezsuita novicius. 1586-ban Lublinban lépett a rendbe, 1587-ben a jaroszlói rendházban van. 1589 áprilisában Moldvában találjuk, 1590-ben megszökik, valószínűleg Lengyelországba. További adatunk nincs róla.

ULANOWSKI, Pawel, jezsuita szerzetes. Az 1660-as évektől a lengyelországi rendtartomány moldvai missziójában, Jászvásáron szolgál. 1665–68 közt (talán 1670-ig) a jezsuita misszió főnöke.

VAGROVITIUS ld. WUJEK

VALECHICH (VALEČIĆ), Christophorus (*Boskovec, Horvátország, 1614. július 19.; † Zágráb, 1664. október 11.) jezsuita szerzetes. 1640-ben, Bécsben lépett a rendbe, 1646-ban az osztrák jezsuita rendtartomány moldvai missziójában, 1655-ben a Szepességen szolgál.

VALENTINI da PERUGIA (PERUSIA), Bernardino (Bonaventura?) konventuális ferences szerzetes. 1649 végén vagy 1650 elején indul misszionáriusként Itáliából Moldvába, Lengyelországon át. A varsói pápai nuncius ajánlólevelével Lupu Vazul vajdához megy Jászvásárra, aki engedélyezi működését. Egy ideig Bákón szolgál, majd Tatrosra kerül plébánosnak, ahová 1650. június 27-én érkezik meg. Itt megtanul magyarul és románul. 1651-ben egy hónapra Erdélybe rendelik. 1653-ban Havasalföldére helyezik, de nem megy el, továbbra is mindvégig Tatroson marad. 1654-ben a Moldvára támadó török és tatár csapatok elől híveivel együtt a hegyekbe menekül, nyolc hónap múlva térnek vissza. A felgyújtott templomot rendbehozatja. Valószínűleg 1665-ben hagyja el Moldvát, egy följegyzés szerint 1668–70 közt Konstantinápolyban apostoli vikárius.

VALENTINI, Franciscus (*Kutnár?) világi pap, jómódú kutnári család sarja. 1686-ban Moldvában szolgál, a tatárok elől Lengyelországba menekül.

VANNUCCI, Giovanni Battista, konventuális ferences szerzetes. 1642-ben kerül a moldvai misszióba, Jászvásárra. Több adatunk nincs róla.

VÁRADI János, obszerváns ferences szerzetes. 1592-ben a csíksomlyói kolostor gvárdiánja, 1603-ban hitszónok ugyanott. 1604-ben Nyitrán találjuk, ahonnan Bocskai István hadai elől Galgócra menekül. 1607-ben a bákói kolostor gvárdiánja. 1608-ban megválasztják a magyarországi szalvatoriánus ferences rendtartomány főnökének. 1612-ben egyszersmind a szakolcai rendház gvárdiánja. 1617-ben Bethlen Gábor erdélyi fejedelem a csíksomlyói ferences kolostor gvárdiánjaként említi.

VARASDI Mátyás, világi pap. Fiatal papnövendék, amikor Ilyvóból Moldvába küldik misszionáriusként az 1580-as évek második felében. Nyolc évet tölt Moldvában, nem tudjuk hol.

VARSEVICIUS ld. WARSEWICKI

VÁSÁRHELYI Dániel (*Marosvásárhely, 1581; † Kolozsvár, 1641. november 26.), jezsuita szerzetes. 1598-ban lép a rendbe, Brünnben. 1600–1601-ben Kolozsvárt a jezsuita egyetemen tanít. 1604–10 közt a gráci egyetemen filozófiát és teológiát tanul, 1610-ben rövid ideig a moldvai, 1611–12-ben a felvidéki jezsuita misszióban tevékenykedik. 1613-ban Prágában készül a doktorátusra, 1614–16-ban a bécsi egyetemen, 1618-ban Olmützben tanít, 1619-ben misszionárius Homonnán. 1622-ben Klagenfurtban, 1623–27-ig ismét a bécsi egyetemen tanít, 1628–31-ben Győrött, 1632–34-ben Kassán hitszónok. 1635–36-ban az erdélyi jezsuita misszió főnöke. Egy évig a gráci egyetemen tanít, majd 1638-tól haláláig Kolozsmonostoron a misszió hitszónoka.

VEGLIA, Simone da, konventuális ferences szerzetes. 1641-ben moldvabányai plébános.

VENANZO da MONTE OTTONE, Bartolomeo, konventuális ferences szerzetes. 1644-ben érkezik Itáliából misszionáriusként Moldvába. Itteni működésére nincsenek adataink. Bizonytalan adatok szerint, 1647-ben Havasalföldére megy, 1651-ben azonban újra Moldvában találjuk. Saját későbbi följegyzése szerint 12 évet töltött Moldvában és Havasalföldén.

VOLPONE (VOLPONI) da FIORENTINO, Giovanni Battista (*1632 körül), konventuális ferences szerzetes. 1677-ben ötödmagával érkezik Itáliából Moldvába misszionáriusként. 1682-ben Moldvabányán szolgál. 1683-ban a török és tatár csapatok elől az erdőségekbe menekül, majd Erdélybe

megy, ahol Kornis gróf udvarában húzódik meg. 1658-ban a Hitterjesztés Szent Kongregációja kinevezi a moldvai misszió prefektusává. Ettől kezdve Jászvásáron szolgál. 1693-ban ismét Erdélyben van, augusztusban Brassóból jelentkezik. Nem sokkal később Jászvásárról Csöbörcsökre indul, de útközben rablók mindenéből kifosztják, ezért visszafordul. Utolsó adatunk róla 1695 augusztusából van, ekkor Jászvásáron tartózkodik.

WARSZEWICKI (VARSEVICIUS), Stanisław (*Mazovia, 1529; † Krakkó, 1591. október 3.), jezsuita szerzetes. Wittenbergben tanult, majd Zsigmond Ágost lengyel király titkára. 1566-ban lép a jezsuita rendbe. Előbb a wilnói rendház főnöke, majd a svéd királyi udvarban a későbbi lengyel király, III. (Wasa) Zsigmond nevelője. 1583-tól a lublini jezsuita kollégium rektora. 1588 augusztusában elkíséri a moldvai jezsuita misszióba, Jászvásárra, Künig-Schonovianus és Rabb pátereket (ld. ott), de már novemberben visszatér Lublinba.

WOLF (WOLFF), Jakob (*Moldvabánya, 1654 körül), világi pap. Előbb Lengyelországban, majd a Hitterjesztés Szent Kongregációja alumnusaként Rómában tanul. Hogy mikor tér vissza Moldvába és hol működik, nem tudjuk. 1686-ban a tatárok elől Lengyelországba menekül, s úgy látszik, ott is marad világi papként. 1697-ből van róla az utolsó hírünk, Lengyelországból.

WOLF (WOLFF), Peter (*Moldvabánya?; † 1678 előtt) papnövendék, föltehetően az előző rokona. Az 1660-as évek végén a fermói kollégium növendéke Itáliában. 1670-ben Varsóban találjuk. Később egy ideig Kutnáron szolgált.

WUJEK (VAGROVITIUS) Jakub (*Wagrowek, 1540; † Krakkó 1597. július 27.), jezsuita szerzetes. Sziléziában és Krakkóban, majd – miután 1565-ben a rendbe lépett – Bécsben és Rómában tanul. Lengyelországi jezsuita iskolákban tanít, a poznańi és wilnói gimnázium rektori tisztét látja el. 1587-ben az erdélyi jezsuita viceprovincia főnöke és a kiskorú Báthory Zsigmond fejedelem nevelője Gyulafehérvárott. A jezsuiták Erdélyből való kiűzése után, 1589-ben Moldván át visszatér Lengyelországba.

ZAMOYSKI, Jan Baptista († 1651?), domonkos-rendi szerzetes, főrendű lengyel család sarja. 1633. július 18-án VIII. Orbán pápa, a lengyel király előterjesztésére, kinevezi bákói püspökké, de püspöki székét sohasem foglalja el. 1650-ben przemyśli püspök.

ZAVOLI da RIMINI, Felice Antonio, konventuális ferences szerzetes. Az 1690-es években Erdélyben, majd Egerben szolgál, 1695-ben itt kapja kézhez a moldvai misszió prefektusi kinevezését. A moldvai trónviszályok miatt valószínűleg csak 1696-ban érkezik Jászvásárra. 1699-ben Csöbörcsökre látogat, 1713-ban vagy 1714-ben a Hitterjesztés Szent Kongregációja visszarendeli Itáliába. 1716-ban Riminiben van.

ZLATANY (ZLATONIUS), Giovanni (*Raguza), világi pap. 1646-ban Havasalföldéről érkezik Bákóba, Bandinus érseket (ld. ott) elkíséri vizitációs körútján. Rudzinski bákói püspök (ld. ott), aki házikáplánjának mondja őt, 1663. április 27-én kinevezi huszi és barládi plébánosnak, és rábízza a gazdátlan galaci egyházközséget is. További működésére nincs adatunk.

ZOLICH Stephanus, Bandinus érsek (ld. ott) följegyzése szerint bolgár. Az 1640-es években Galacon plébános, de a ferences misszionárius Spera (ld. ott) szerint nincs fölszentelve. 1645-ben vagy 1646-ban egy Moldván átutazó lengyel követséggel Konstantinápolyba ment. Hogy visszatért-e Moldvába, nem tudjuk.

Zygmunt (Sigismundus, Franciscus Sigismundus; † Jászvásár, 1646 október vége), lengyel obszerváns ferences szerzetes, misszionárius. 1620-ban nemci, majd moldvabányai (innen hívei elűzik), 1626-tól jászvásári plébános. Megtanult magyarul és románul. Részegen rátámad a vajdai udvar egyik tisztviselőjére, aki halálosan megsebzi őt.

MELLÉKLETEK JEGYZÉKE

Térkép

Hasonmások

NÉV- ÉS TÁGYMUTATÓ

Az irodalmi utalásokat és a jelentésekben közölt összeírások névanyagát (423-452., 726-730., 734-748.) nem vettük fel a mutatóba.
Rövidítések a név után: OFMconv. = Ordo Fratrum Minorum Conventualium (Konventuális Ferences-rendi szerzetes); OFMobs. = Ordo Fratrum Minorum Strictioris Observantiae (Obszerváns Ferences-rendi szerzetes); OP = Ordo Praedicatorum (Domonkos-rendi szerzetes); S.J.=Societatis Jesu (Jezsuita szerzetes).

TARTALOMJEGYZÉK

et alli franceschini quali habitano il monasterio di Bacho. per maggior loro comodita. gli ha donato una vila habbitata di Catolici Ongari di fuori[?] sol[?] in circa con due vigne. et dua molini. facendo intesto che la sonrita[?] loro sia detto franceschino: altro no mi resta se non ringratiar la providenza[?] di Dio che nel S.mo Pontificato di V. B.ne la santa chiesa habbia fatto cosi gran aquisto. et è per far maggior con la S.ma B.ne di V. B.ne alla qual con ogni debbita riverentia humilm.te Basio gli S.mi Piedi pregandola si degni consolarmi in honorar la persona d'un mio figliolo qual si trova in Capo d'Istria: con la S.ma liberalita della santa sede App.ca et concedermi il titolo di deffensor et protettor della chiesa Roma contra gli eretici perche non sara mal impiegato. come V.ra B.ne potra pigliar informacion dalli Ill.mi Arciepiscopi di Hapsal[?] et Leopoli. et a V. B.ne dal omnipotente Iddio prego molti et felici anni per essaltacion della S.ta Sede App.ca Da in Jassi adi XIIII Zenaro 1588.

Di V. B.ne S.ma qual humiliss.te Basia
gli S.mi piedi servitor humilli.ssmo

Bartolomeo Bruti Camarier maggior
di Moldavia. et Cap.o di Sepusna[?]

RÉSZLET BARTOLOMEO BRUTI V. SIXTUS PÁPÁNAK ÍRT LEVELÉBŐL. 1588. JANUÁR 14. (LD. 81. L.)

Admodum R^de in Chrō Pr

Pax a Jesu Chrō.

Quas R P T Superiori āno 7 Aprilis ad me scripsit lrās, sub finem martij nūc elapsi primū accepi, consolatione, et in=structione plenas; cui parere operam dabimus.
Fuimus post Transylvan dispersionē hic in Moldavia Pres 4or fres 3. ex qbus clam discessit Petrus Vduarhelinus: Gregorius Varselius propter infirmitatem in Poloniam missus est. quo etiam profectus est P Justus Rabbus 4m votorū professus vt plene informet P Revs de statu nrō in Cōgregatiōe Provli. Vnde maiorem lucem P T acceptura est. neq̄ n oīa litteris sunt credenda. Alius P Valentinus Lado repetitur ab ipso Principe in Transylvania ꝑpter auxiliū Catholicorum, tantū mō habitu secularium sacerdotū more mutato, coecis ad tempus donec Superiores vel approbent, vel improbent. bo- spes est quod prodromū hūc reliqui nū paulo post subsequentur nā adversariorum nostrorū vires sunt valde enervatae.
Iterum cū vnico P Nicolao Kurtir et vnico frē Joē Mediomonta-no hic laboro: et licet nō respondeat fructus labori; vt multos mittamus ad celum; conamur saltem impedire ne plures eant ad infernū. Societatis splendor circa quendā energumenum Valachū enituit, qui a quodā Prē per exorcismos Ecclīe Catho-licae a nefario spū liberatus fuit. Vnde nrōs gens ista veneratr. neq̄ n memoria hōim est, quod Vladica, Popus, aut Me=tropolita aliquem ab obsidente Demone liberaverit.
Magnis facultatibus hic opus habemus circa Christifideles, ne ad schismaticū cultū degenerent. P Possevini privilegijs indegemus vel amplioribus, tot habemus quandoq̄ casus et plures.
Spero quod minutiora ex P Provli P T intelliget, quem de pluribus certiorem reddidimus. Dn valeat P T. nrī memor.
Jassijs 25 Aprilis aō 90

R P T

servus in Chrō

Johānes Schōnhovianus

JOHANNES KÜNIG-SCHONOVIANUS JELENTÉSE CLAUDIUS ACQUAVIVÁNAK, A JEZSUITA REND GENERÁLISÁNAK. 1588. SZEPTEMBER 30. (LD. 108. L.)

Si troua hauer nel presente quello che s'aspetta al Vesco-
uo, ouero alla sua intrata, for di quello che hanno pigliato, li
seruitori di Monsig.re Zamoyski, et il suo Vicario; l'animali fra Bo-
ui, e Vacche, fra piccoli, e grandi 25. porci 16. una Caldara gran-
de di rame, un'altra più piccola, due uomini, un carro per li
Boui, cinque Pauoni, et queste cose stanno nelle mani d'un Christia-
no, nella pred.ta Villa, chiamato Biagio Siciliano.

La fabrica del Cemeterio intorno la Chiesa, è cascata tutta,
stanno due campane dentro nella Chiesa, sopra la porta grande
Giaccio: non posso dir altro, perche si può imaginare ognuno, in
quanta miseria è peruenuta questa Chiesa di Bacchonia.

Intorno la Bacchonia, son' alquante Ville delli Catolici, et
sono la Cura del med.mo Parocho di Bacchonia, et tutte sono vicine.

Prima villa si chiama Forofani, doue sono, 250. Anime di
communione, et senza 50. ò più delli putti, della Natione
hungari, hanno una Chiesa picola di legno, ma non hanno nien-
ro per la celebratione della Messa.

Seconda si chiama Trebes, nella quale sono Anime di commun.e
più di 100, et delli putti 25. della natione hungari; non hanno
la Chiesa, et cose necessarie p la Messa.

Terza Villa sotto monte si chiama Sotont, doue sono per
communione 70 Anime, et delli putti 20. della Natione hunga-
ri, Chiesa non hanno, ne meno cose necessarie p la Messa.

Quarta Villa Lukacsesti, nella quale sono anime di commu-
nione 53. delli putti 10. della natione hungara, hanno una
Chiesa di legno vista, et per la celebratione della Messa
non hanno niente

Quinta

RÉSZLET PETRUS DEODATUS JELENTÉSÉBŐL. 1641. (LD. 227. L.)

Relatione fedelmente data dal molto R.do Pre. nro. fra Bonaventura da Campofranco minore Conte, Provinciale della Transiluania, Prefetto, e missionario Apostolico nelle Provincie di Moldavia, e Valachia, all'Eminentissimi Sig.ri Cardinali di Propaganda fide

Chiese de Cattolici nella Moldavia —

Jassi Città metropoli e residenza del Prencipe, vié la Chiesa, vi sono da 30 famiglie d'ongari in circa, governate dalli P.P. Gesuiti.

Cotnaro Città vi sono 4 Chiese, una dentro, 3 fuori, vi sono da 40 famiglie di Sassi in circa, vié buoni entrate, sono governati da P.P. Gesuiti

Vasluiano Città vi erano 2 chiese ma sono state brugiate da Tartari, vi sono pochissime famiglie, hà mediocre entrate, nò vi habita nessuno.

Bacco Città (nissuna chiesa) colonia fu brugiata da Tartari, vi sono da 40 famiglie di Sassi in circa, hà qualche cosa, quest sono governati da P.P. Gesuiti

Bacovia Città Vescovato, vi sono da 40 famiglie d'ongari in circa, sono governati da un Parocho prete, nel Convento vi habitano i P.P. Zoccolanti.

Trottus Città vié la Chiesa, vi sono da 30 famiglie d'ongari in circa quest sono governati da i P.P. Conventuali, nò vié entrate alcuna.

Siracsi Villa, [illegible] vié Chiesa, vi sono da 40 famiglie d'ongari in circa, nò vié entrate alcuna, sono governati da Conventuali.

57 Moldavia

BONAVENTURA DA CAMPOFRANCO TÁJÉKOZTATÓJA. 1650. (LD: 474. L.)

In nomine Domini. Amen. Die XXVI Mensis Maij MDCLI [illegible] in
hac Civitate [illegible] R. P. Fr. Marianus a Roma Vicarius [illegible]
Moldaviae visitandi gratia [illegible] simul in die [illegible]
feria V. in [illegible] Domini [illegible] in domo Domini Michaelis [illegible]
venerunt duo homines [illegible] Ungari [illegible]
ille Ungarus [illegible]
cui respondi [illegible] ad pedes meos [illegible]
sic locutus est [illegible] in hac nocte [illegible] esse in illa
Ecclesia quae vocatur SS. Cosmae et Damiani; una simul cum socio
meo, audivi [illegible]
socius meus [illegible]
neminem vidimus [illegible]
et postquam [illegible] Ecclesia circumdata [illegible]
venit [illegible]
dia [illegible]
nostri [illegible] homines [illegible] omnes una voce responderunt [illegible]
vidimus [illegible]
[illegible] vidimus [illegible]
Ecclesia circumdata [illegible] omnia quae vidimus
et audivimus: insuper [illegible] lutheranus [illegible]
nostram venire, quae verba [illegible] Marianus [illegible]
coram [illegible] lutheranus professione fidei fecit [illegible]
[illegible] memoria [illegible] praesente [illegible] coram omnibus hominibus
qui in dicto [illegible] signavit.

Ego Fr. Bernardinus de Valentinis [illegible] Commissarius
Valachiae Missionis Apostolicae: manu propria scripsi et subscripsi

Ego Frater Nicolaus Somlio [illegible] Guardianus [illegible]
[illegible] SS. Cosmae et Damiani [illegible]
[illegible] vidisse oculis propriis, et [illegible]
[illegible] audivisse.

BERNARDO VALENTINI DA PERUGIA ÉS SOMLYAI MIKLÓS JELENTÉSE. 1651. MÁRCIUS 27. UTÁN. (LD. 481. L.)

485

[illegible]

A BÁKÓI KATOLIKUSOK KÉRELMÉNEK 1. OLDALA. 1653. ÁPRILIS 1. (LD. 497. L.)

Kérjük az Istenért Nagyságodat kegyelmesen és az Szent
Giulekezet Sarciát[illegible] meg fiolja az Országban levő szegeny
[illegible] keresztyenségnek az Vajdasága az szegeny [illegible]
[illegible] és az ő régi klastromokba, mert mi az [illegible]
[illegible] püspököt [illegible] nem fogadunk, mert az az [illegible]
[illegible] és [illegible] [illegible] és [illegible]
[illegible] sicut [illegible] [illegible] [illegible] posz [illegible]
sic [illegible] ArchiEpiscopus a [illegible] [illegible]
[illegible] az Szent Giulekezet hogy valamint szóval [illegible]
[illegible] Ország [illegible] [illegible] Missionarius
az Szent Giulekezetnek szóval personal [illegible]
[illegible] hitre [illegible] mert [illegible] az meg [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] és
[illegible] [illegible] és [illegible] [illegible] és
[illegible] [illegible] az Szent Giulekezet [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] az meg [illegible]
[illegible] és [illegible] [illegible] az Szent Giu-
lekezet hogy az az [illegible] [illegible] az [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] az [illegible]
Isten [illegible] [illegible] Nagyságodnak és az Sz. Giulekezetnek

Nagyságodnak és az Szent Giulekezetnek kegyelmes
[illegible] [illegible] az [illegible]

Datum Bacouiae in Moldauia die [illegible] 1663.

Én Gondo[illegible] Istvan [illegible] az Varasnak
Én Koztin Balazs, régen Varos Biraia) tizen kettod ma-gunkal
Én Bodor Gergely régen Varos Biraia,
Én [illegible] György, régen Varos Biraia.
Én Kadar György, régen Varos Biraia.
Én [illegible] Marton, régen Varos Biraia.
[illegible] mostan [illegible] az [illegible] Nagyságod
[illegible]

A BÁKÓI KATOLIKUSOK KÉRELMÉNEK 2. OLDALA . (LD. 498. L.)

A JÁSZVÁSÁRI RÓMAI KATOLIKUS EGYHÁZKÖZSÉG ADOMÁNYLEVELE. 1660. JANUÁR 21. (LD. 520. L.)

et animam nostram vigilantissimos Inspectores Joannem Baptistam Francz Reinhold et Patricium Officiales et Alumnos S. Congregationis de propaganda fide nostris credentibus literis, plenissime ipsos expositione committentes, ut ipsi ex pura vita apud V. Eminentiam deplorarent, exponerent, ordinate. Hae enim literae sunt credentiales tantum, ac testimoniales urgentius instantiae nostrae, ut Roma, quae nostri animam genitrix spiritualis, liberet nos a malo, et defendat a negotio perambulante in tenebris, et a daemonio meridiano. Datum Cotnarij 20 Julij 1671.

Eminentiae Vestrae

Humillimi et Obsequentissimi
Oppressi Cives Cotnarienses

Ego Joannes Bortos, Joannes Wolff, Matias Darovs

Franciscus Berkucz, Martin Giric,

Gaspar Hercog, Simon Wagner, Matia Berkecze,

Joannes Darvas, Jacobus K., Peter Vincze.

A KUTNÁRI KATOLIKUSOK LEVELÉNEK UTOLSÓ OLDALA. 1671. JÚLIUS 20. (LD. 664. L.)

Eminentissime Ac Reverendissime Domine ‡

Domine Patrone Collendissime 29

Illustrissime Ac Reverendissime Domine, scripsi aliquoties
non scio si recepit Illustrissime Domine vestras literas vel
vero non. Jam favit Deus accepi possessionem in bona Bacovi:
quantum ego possum libenter laborabo pro gloria Dei spero habere
mercedem a Domino Deo, maxime indigeremus sacerdotis et
non possumus habere qui esset possessionis in istis partibus, quia linguas
ungaricas, valachicas, germanicas latinas oportet perfecte scire.
humilime rogo Eminentissime Domine dignetur facere caritatis
et ostendere misericordiam erga nos, habeo unum patrem qui
nomine vocatur pater Erasmus Voei fuit aliquoties gardianus et
multum laboravit in custodia Transylvanie, a fundamento edifica-
vit monasterium novum, bonus Religiosus et mihi confidentissimus
bonus: Eminentissime Domine rogo dignetur illi promovere literas
facultatis a sacra Congregatione ut possit ille venire penes me, in parochias
quae vocatur Bacoy in Moldavia, maxime indigeremus illo rogo humilime
pro Fratre Georgio [illegible] Cibiniensi etiam, nunc misimus illum pro
ordinibus recipiendis puto in Polonia, vel in Germania illum
ordinatum, dignetur Eminentissime Domine etiam pro ipso promovere
ut possit venire pro missionario in [illegible], in Moldavia quia ipse
scit Germanice, Saxonice, Ungarice, Valachice, Italice, latine, et
propter diversas linguas multo amant ipsum homines in istis partibus
multum ipse potest laborare hic etiam quando fuit laicus multum
laboravit, pro custodia Transylvanie, quando habuimus necessarium
sive in Poloniam, in Ungariam, in Moldaviam sive in Germaniam in
Italiam semper ipsum misimus et acceptus fuit ubique: quia est ex-
emplaris bone vite et taliter facit nobis in sua [illegible], ut
multi sacerdotes non potuerunt proficere ideo puto Eminentissime
Domine dignum esse illum in tali loco pro bonis Eminentissime
Domine paratissimus servus et semper sum paratus ad serviendum
[illegible] manus Illustrissime Dominationi Datum Bacovie Die
25 Martii Anno Domini 1678

Fr. Stephanus Taploczai Vicarius
Apostolicus Moldavie

P. S. Eminentissime Domine humilime rogo [illegible] de effectibus quia
non semper habeo [illegible] quia
sumus in magna miseria.

TAPLOCZAI ISTVÁN LEVELE GIULIO SPINOLA BÍBOROSNAK. 1678. MÁRCIUS 25. (LD. 677. L.)

Eminentissimis et Reverendissimis Dominis Sacris Cardinalibus Sacrae Congregationis de Propaganda Fide Principibus Urbis, et Nobis Dominis Clementissimis.

Nos Populus Civitatis Totrus in Moldavia, ad Confinia Transilvaniae positae; Populus Villae Bachna, proxime Tomasiae; Populus Villae Grozesti, et Populus Villae Sonesti: Omnes Catholici. Ab Admodum Reverendo Patre Joanne Baptista Volponio Praefecto Convocati, Congregati, interrogati, et examinati; quomodo Reverendus Pater Bernardinus Silvestri Franciscanus, nobis, in Spiritualibus inservierit, et se gesserit; Nos autem secundum nostram conscien[tiam] et Catholicam Fidem; Fidem facimus, et testamur, quo[d] Pater Bernardinus Silvestri ab uno anno, e medio nobis inserviens, summo Zelo, et Caritate, Curam nostrarum animarum diligentissime habuit, nec respexit laborem, aut incommoditatem; Sed Continuo tanquam bonus Pastor et Pater Spiritualis, nos visitavit et instruxit in Fide, Sacramenta administravit, Missas devotissime celebravit, et alias functiones Spirituales ferventissime operavit; Quoad vitam Ipsius, Scimus esse Ipsum Patrem Bernardinum Silvestri honestissimum Religiosum; nil mali, aut scandali in ipso opposit sumus nec vidimus, nec audivimus ipsum contra decorum Religionis aliquid fecisse. Omnes precati sumus Admodum Reverendum Patrem Praefectum, ne ipse Pater hinc removeatur, sed nobiscum maneat, et inserviat. In

A TATROSI KATOLIKUSOK IGAZOLÓ LEVELE BERNARDINO SILVESTRINEK, 1. OLDAL. 1693. JANUAR 27. (LD. 753. L.)

quorum fide praesentes attestationes et subscripsimus, et nostris sigillis munivimus. Datum Totrusij Januar. d. 27 Anno 1693.

Ego Andreas Palovska Celsissimi Principis Moldaviae Secretarius Ungaricus, de mandato Populorum praefatorum, scripsi, et subscripsi

Joannes petrovig gubernator

Nicolaus Folos fiscalis trutussensis magg.

Ego [illegible] Cantor ac Magister Ecclesiae [illegible]

Martinus Tomas

Joannes Simon

Joannes Folos

A TATROSI KATOLIKUSOK IGAZOLÓ LEVELE BERNARDINO SILVESTRINEK,

2. OLDAL. 1693. JANUÁR 27. (LD 754. L.)

SZÁZADVÉG KFT NYOMDAÜZEME
BUDAPEST XX., SERÉNY U. 4.
FELELŐS VEZETŐ: BAKRÓ LÁSZLÓ